

АКЛАССИКЕИ АТЫНХЕИ

Апхәынтшәкәтыжырта
Акәә – 2007

ИВАН ПАПАСҚЫР

ИҰЫМҒАҚӘА РЕИЗГА

ҒШЬ-ТОМКНЫ

Иеиқәдыршәеит:
НЕЛИ ҒАРҒҒАИ
МАДИНА ПАПАСҚЫР-ҒҒАИ

Ағхәынғшәкәғтыжығрта
Акәә – 2007

ИВАН ПАПАСҚЫР

ИҰЫМҒАҚӘА РЕИЗГА

ахғатәи атом

АРОМАНИ
АПИЕСЕИ

Ағхәынғшәкәғтыжығрта
Акәә – 2007

Аредактиатә коллегия:

Ахәба Ць. В.,
Бебиа П. Х.,
Гогәуа А. Н.,
Гублиа Г. К.,
Қапба Р. Х.,
Салакаиа Ш. Х.,
Тарқха Н. З.

АРОМАН

АҚХӘЫС ЛЫПАТУ

АХҚАТӘИ АХӘТА

1

Шыыбжыаара калахьан еипш, Заур игәашә ағы иахәит
Леуарса имашыыналас «Газик» абжыы. Ари амашыына
абжыы Заур дашыцылахан, идыруан. Леуарса, амотор
абжыы шгоз, Заур икәәитит:

– Шәаи, хдәыкәшәца! Хаузыпшижътеи кыр цуеит.

– Уажәыцәкә! – ибжыы иргеит Заур, нас Иалса
лыкәәитит иара:

– Абна, кыыр цытк нхейт. Амандаринакәа рзааигәара
итцоу ахахәкәа бызшәуазар ишәы!

Аоны аонуцкәи аштәи ухәа, ауразоуроу зехынцъара
икеикеиуа ирыцкәаны икан даара ныхәа дуззак аан
еипш. Аони амардуани, абартца итапсаз аршыа ғыц
пшзақәеи амрағы ицырцыруа, ажәоангәпштәы змаз
шәыгала ишәын. Артқәа зегы Заур инапала икайтәит.
Абар, рәаархейт Алхаси иареи. Алхас, Заур иапхәа
дгылан, дыюуа дааиуан. Итахын иара ирласны амашыы-
на дақәтәарацы. Иаразнак днахьынхалан, акабинағы
Леуарса днаиватәейт.

Леуарса иахьада Алхас ишәны димбацыт, аиба-шьра
ианалагаз аены иааихәаз, Саида лакла ишәыз ашьа-
цатәкәа англитоз, ахәычы изыхәан хәа ирыцлитаз
аматрос мағәа. Ускан, шықәсыки бжаки рыда зхымцуаз
ахәычы акостиум ицәдуцәахейт. Уажәы, иааицәхәцәа-
хама ухәо, дтакаца ишәын. Аибашьра калей уажәи
раахыс, акостиум ашәындыкәра итацаны ицәахын.

Иахьа, Заур ашэындыкэра аартны иаагыхны Алхас ианынеишэйтца, ахэычы оумала деигэыргэеит. Акаби-нафы Леуарса дахыватэаз уажэы-уажэы ишэца-тэы дахэацшуа, дацаеырбо акыр ддадза даака-леит, зны-зынла Леуарса иахьгы дынцэытыцшуан, сыматэа иахижэауа сахандаз хэа.

– Зака ицшоузеи, Алхас, уमतэа ыыцкэа! Хаит, иабихэа! Агба ныкэызцо – аматросцэа зынза уреипшуп. Иуку закэызеи, мшэан, ишаасоухэара? – дцаауа ахэычы ихы ааишышыт Леуарса.

Алхас, зыцштэы цахьаз, цыара-ыыцыарагы алымт зыхьшыз, иахьхэыцига аллах идырп, кыад жэпак ак ылахэаны игэыдыргэжэала икын.

– Сан лзыхэан атама згоит! – ихэеит ахэычы, атама злеикыз иган зымжа инарханы.

Убри аамтазы дааит Заур. Ишэын иара, атэакыеипш иуантаз, аибашыра иалагаанза, пхэыс данааигашаз аламталаз иизахыз икостуим иатэа. Акостуим уажэы иааицэдуцэахама ухэо икалеит, ицэа-ижыы ианагха. Игалстук аразны цыштэхэы аман, аикэара аазхыюлоз атэахэа иатэакэа алданы. Ихылца ыыцын, аакыискбатэи аахэаран. Аены ашоура мацымкэа икан, аха Заур иказамызшэоуп ишичхауаз. Иаазыгьежьюма ухэо, ыыц иказказуа исаны иказ ихы-иы ианыцшуаз илакэа, итхэца, ицырцыруа иаапшуан иахьа.

– Хэагымхааит, амарца! – ихэан, дааин, амашына днажэтэеит.

Леуарса даацышэырччан, исаат днахэацшны, ус иатэеикит:

– Авокзал афы ханнеилак, икалап, дыржэгых саатк акынза апшра хэжэшэар.

Амашына дэыкэлаанза, Заур, Алхас иара иахь диаганы, ашытахька диртэеит. Амашына ныкэцарафы дупырхагахоит ихэеит Заур. Алхас дыргэыбзыгны,

акыад еилахэара иикыз анааиртла, – атамакэа илакэаз зынза ииатэакаараза икан.

– Арт атамакэа макыана имшэзацт умбои, Алхас, уаы ифаратэы икам. Астанцияфы ауаа рацэаны икалоит. Ипхашыароуп, абарт реипш атама баапска уан илзугар. Уааи, нак иршэны икахажып, еиха еигып, – ихэан Заур, атамакэа злахэаз акыад имхра далагеит.

– Мамоу, иустом! Атама, сара ифыхны исфахыеит, аха, ихаакэакэараза икоуп! – Алхас днахэын, ивара иаб инаиеиархан, атамакэа неигэыдиргэжэалт.

– Уажэыцэка акыалак афы хнеиуеит. Уа сара иузаасхэап икапшыза ишэны икоу атама хаакэа. Убарт уан илызга. – Заур ахэычы агэра ииргеит атама хаакэа шизааихэоз ала.

Алхас дажэшахатхэит. Заур иаразнак иааимихын, ирууаза иршэны нак инкеипсеит. – Уан аоныка данаагалак, афатэ хаакэа лэахцап. Усоуми, сычкэын? – ихэан Заур, ица днигэыдихэжэалан, атэаххэа изамжа днажэзит.

Леуарса амашына афыжэирхэит.

Иалса амашына ахынзалбоз, лнапы кыо дгылан. Лылапш ианныцшэа, ашацахэа аоныка лэаалхэит. Аллах, зака усутэ рацэа лымоузеи лара иахьа! Уажэыцэка иаараны икоуп агэылахэсакэа ацхыраара лытаразы. Урт икарцакэаша дырбатэуп. Имацума аутэы-ахэатэы? Агэыргыаразы иааиуа ахэтыр рыжэцатэуп. Афара-ажэра рыгымхароуп... Ант ахэжэагы шэтэахит уажэы...

Амра цахэ-цахэ зыншыла иказ, асфальт жэыртэаз амжаду ианыршэланы инеиуан амашына лас хэычы «Газик». Иакэтэаз азэгы фитуамызт. Алхасцэкагы кыт-цыт имамкэа, цшыаала иаб иеидиргэжэала дтэан. Заур зны-зынла ица дахьидтэалаз инапы наикэиршон, иара изааигэарахь дааихон. Алхас хэычы иан лыгэ-хыаагара илалаз датэнатэит. Заур игэы хытхытуан,

иццакуан. Даеа блакала дрыхеацшуан иара ауаатёуа. Хазчыдан ибон ацсабара ақёпшылара. Еиха изааигеа-хеит, ижрацёарахеит ила назаахоз, хёааи цаулареи змам адунеи ахтыра зегы. Заур игёалашёеит афронт аёы ихигаз агёакра хьамтақеа. Зака иуадауыз убаскан, иахьатёи амш еипш икоу гёырғара мшык сацхьака знымзар-зны сақешёап хёа ахацара, ақёгёыгра. Ицстазаара алашарбага, ымш адунеи сықонацы гёйрға сымтақеа, хаала исыцналгап хёа дзыкёгёыгуаз ицхёис еикёчаб хёыцы, лыхётаа алалгалт, асовет жёлар дузза иреицёазоу ақёылау иёы ирымаз атоурыхтё қёцараёы. Иара изымдыруаз афрацхёысрагы далаказаарын лара ихаара!..

Рыла ацхьа иаацёырцит амшын. Еиха ихьшёашёа-рахазшёа икалеит.

Леуарса Алхас иахь даахьахёын, дцааит:

– Мшёан, иухьзеи, Алхас, убжы сахазомеи? Ишаасоухёара удинаныс, цкьа дугёалашёо уара уан?

– Дысгёалашёоит! – ихёеит Алхас, ибжы хёыцык инакёргёгёаны.

– Дзеипшрақёоу аахьахёи цкьа, нас дугёалашёоу дугёаламшёоу уасхёап?

Алхас илақеа нхиуан, инапқеа еихышыны игёы инкьидицеит, нас:

– Аа, абас дыкоуп, абас! – ихёан, доагылан, икьышё нкылыргёыгёны, инапқеа игёы инадхны иааиркымкымит.

Заур ицкёын ижёахыр кны дахьтёаз деитана-идиртёалт.

– Уан даара бзиа дубома уара, Алхас? – ихёан, дцааит Заур, ихёыцы дааицгёырған.

– Бзиа дызбоит. Сара сан дышкёакёоуп, дыцшзоуп! – ихёеит Алхас дгёырға-гёырго.

– Амц хажьёоит. Уан дышкёакёазар сара исымдыруеи, деикёатцёаза дыкоуп Шьяабан иеипш (Шьяа-

бан хёа дара рёы рацк дааилон), – абарт ажёакёа рышьтахь Заур инапы зымёа инеикёеит, Алхас иухёаз башоуп ихёазшёа.

– Хаит, уара сан дутахымзаап! – ихёеит Алхас. – Иубап сара Леуарса иасымхёозар.

Инапы неигзан, Леуарса икьаё ахёда ажёжёахёа ахара далагеит, дцырчыруа дцёажёо. – Баба, – ихёеит иара, – сан деикёатцёоуп ихёеит. Уи деикёатцёазам, сара издыруеит. Мамоу, мамоу! – инапқеа кьо мапкра даёын Алхас.

– Уаб иихёо уазымзырёын, уара укёышми, уи дыхёмарны ихёоит. – Леуарса ахёыцы иахь иёы рхёны дааихёачеит.

Абар, уажёшьта Акёа цкьа иахьырбашаз ахёаёы иаакылкёеит. Ауны шкёакёакёа еицарсаза иказ абагёаза еишьыл аёыкё иавагта иоашьтын, ашьхарахь есаaira реахаракуа. Иааигёазаны арцёаахёа апаравоз абжы геит. Имёасны ицон Москвеи Еревани ирыбжьаз адёыгба. Абырсынтёи уахьцшуаз, адёыгба амшын ихылан инеиуазшёа акёын ишубоз. Амала, уауы игёы иаанагарын, амшын агёы каршёроуп, икьакьаза иоашьтуп, иара ихылан инеиуа адёыгба аёырлакьны изцозеи, иахьзеи хёа.

Иаалалеит ақалакь. Олеандр шёткёеи, бгы иацёеи, какаци рыла иоычаз, Ленин ихьз зху аулица аёы ианааи, амашына лас аахатёин, аоада ианыршёланы аёыуа-нахеит. Ари аулица аёы зегы ирылукаауан амагнолиа. Уи абгькёа ирылатцёатёаны, ашёт аазақеа рыёкёа аартны, ихьроацшьаа иахьёоу убар, улацш узакёымкуа иадхалоит. Акьалантар еипш жёеидыцсалан изыцхауа, зыхькёакёа ажёан иаларсушёа иубо ацсацлақеа рыфёы мацара зака игёыртёыгоузеи! Ирацёазоуп улацш тызышьшыауа, угёы хьзхуа ациаа цшаахкёа ари аулицаёы. Аботаникатё бахчагы ари авараёы иками...

Амашына ласы авокзал иазааигәаха-цыгъаза, Заур игәы ахытхытра иазхауан. Зназы, идтәлаз ичкәын-хәычы зынза дааихаштәеит, иара имагра кны Алхас данааиха ауп данигәалашәа.

– Баба, ауаа зегъы аныкәара иәфуп, сан царгъы дызбазомеи, дабакоу? – ихәан дцааит Алхас.

– Бзамыкә. Уан ара дабакоу. Амәа дыкәуп, дәыгбала даауеит. Ускан думбари, утәа цшәаала!

Заур игәалашәеит, ақалақ ағы ханнеилак атама бзиақәа узаасхәеит хәа ичкәын ишиеихәаз, аха уи уажәы ахәычы ишихаштыз.

Леуарса авокзал агъа данааи, амашына ааникылт. Заур ашә аартны ашырхәа дынтытын, Москватәи адәыгба анаауа еиликаарцы авокзал ахь днеит. Дук мырцыкәа дхынхәны дааит илахь еикәшышы.

– Адәыгба аара хә-саатк иахыцәит... Аилкаарта абиуро акны исархәеит, Ткәапс анаос, атуелкәа руак ағы, амәа цхастахәит, акацара иәфуп, – ихәеит Заур.

1942 шыкәсазы, анемсацәа Ткәапс аныштырхуаз, ашъа акацәарақәа ирыцысуаз жәпакы аихамәақәа цыржәжәеит. Урт, ашътахь хара хтәкәа еицәкарцеит. Аха макъана, дырәегъых иахъеимацсақәоз ыкан, ина-гзацәкәаны цкәа икацәамызт. Амәа шуашәшыроу ангәарталак, иацәымшәо икарцаанза адәыгбақәа ииарыжәуамызт.

– Ишцааури, угәы иаанагозеи? Хә-сааткцәкәа Алхас дхаманы ара авокзал ағы хазтәарыма? Еиха еигъым-хари, ақалақ ахь, Лиуба лышка хцар? – дцааит Леуарса.

Заур Леуарса иихәаз дақәшахатхеит.

Лиуба асасцәа илызнейз дреигәыргәеит, аха иара убри аамтазгъы гәыбган хәычыкгъы нарылтеит.

– Адәыгба аара иахымцар, сара сәы зынзагъы шәмаиуазаарын. Саида лаара, шәара шәеипш саргъы сшеигәыргәоз шәзымдырит. Нас абри еипш еиуара жәбахъоума?..

– Аамта иахцәахыцар хәа хшәеит, – ахыркәиара далагеит Заур.

Леуарса еиха агәра злалгашаз афарца ицшааит.

– Бара амацүра балоуп, шыбжышытахынза аоны бкалоит хәа хакамызт, – ихәеит иара.

– Уи иашоуп, аха сара амацүра сахьалоу азахырта аремонт азыкацара иәфуп. Уажәы аус ааузом. Аибашьра мыждахә ацыхәа ангцәа, уажәшьта ауаа амацәа-фытәа рзахышт, рееилархәашт, – лхәеит Лиуба.

Еилыцхо саанк азна аца аалган, лысасцәа иа-хьырзеипшыз астал иныкәлыргылт.

Алхас ашырхәа астал днадхылан, азәы дизымцаа, әәак, асаан инапы наншылан, уацсәык аца ааныхны, ицъыба атацара данналага, Заур ахьшәтхәа доагылан, инапы еимлагәа икит.

– Икоуцәзеи, уара азахьахә, иухъзеи, ус указа-мызтеи! Лассыцәкәа иахъааухәаз инаганы икәца сымхәеи! Усыпкоит абра зегъы ишырбо! – ихәычы ихацәа иныкәйтцарц егъааигымхо акынза дгәааит.

Алхас ихапыцкәа еихаргәгәа иәааиреицъын, инапы имгәацәа иадрьгәгәала, артәаа аатиргеит.

– Аца сан илыстоит! Уара атама сзааумхәеит! Амц сужьейт! – ихәеит ахәычы.

– Хаи, уикәатц, игазааит, аца уеигзома, – лхәан, Лиуба ләаныюалха, Заур ахәычы даауишьтит. Лиуба днеины, даалыргәыбзыгын, иигақәаз имхны, даәа убриакара наццаны, ақәад ырцаулан амцәышә еипш иааила-лырхәын, аца ылацсаны, ахы еимацъгәаны инаилтеит. Ахәычы ила-иғы неихаччан, иаб ишка дынхьацшит, нас, ақәад зымәа иныцхъеикын, акы камлазашәа дпагә-магәуа астал ағы дааит. Леуарсеи иаби аца какалқәа ықәхны афара иағын. Цшәаала иаргъы инапы неигзан, акы аанихит.

– Уааи сара сахь, аца ыфала, – ихәан Леуарса, ахәычы дааган, ишъамхкәа днарыбжъеиргылт.

Убри аамтазы, Лиуба минауатрак ныкалтан, Анна Гёдал-ипча лышка дцеит. Уи уа ааигёа дынхон, еигёылацёан. Уа дыкан Нуца!

Лиуба гёарас илыман, Нуца Леуарса бзиа дшылбоз. Илтахын атыпча лразкымёа ацхыраара алтарацы. Еибабааит иахья сара сыюны, еибабаратёы аамта маншёала аныкала, – лызбеит лара.

«Иаразнак дыюны агёылара дымцарада цсыхёа амамкёа икалазеи, илгёалашёазеи?» – ааигёахёит Леуарса. Нуца даалгарц дцазар? Абар ассир! Акыр лдыруама Лиуба?.. Дабатёи Нуцоу, илылихузеи дёеазёы ипчёысхараны икоу!.. Камыгёи лареи злакакёаз сара исцёылзеит!.. Сылжёеит!..

Леуарса, Нуцеи Камыгёи аус рымоуп хёа иахаижьтёи иареи лареи еинымиацыт, еиниаргьы итахымыт. Асалам шёкёы илюыз ацкы лзимёит. Лареи сареи уаха акгьы хёеилам хёа, абас игёы иахеирцеит иара. Амала, иара ус, алушёак дахьибо, хатыр лыкёитцалашт апчёы-зба, анкья зны афрапчёысра злоу икалцакёахёоу аускёа рахатыр азы мацара.

Лиуба, Нуца лёы днеины, лыюны иказ ауаа зустцёази иззаази анлалхёа, уаха ажёа ацымхёакёа аюныка лыццара дакёшахатхёит. Аа, абар, иааит дара уажёы. Ршьапкёа аахыргеит ашё.

Заур ахьышётхёа дёархацгылт. Леуарса дааша-нхашёа цытрак даанхёит. Нуца даныналыхёапш, арпызба днеилууа дцеит, игёы нтыхьшёашёааит. Уажёраанза хахёырцёаи дзакёпоз абзиабара цёанырра, иаразнак даашьтнацааит, дамкёытцанахалт ишыканацац еипштёкья. Изакё гёкыроузеи, мшёан, илытцоу Нуца. Зынза дышпассирхеи иареи лареи еибамбацзи уажёи раахыс. Нуца илшёын, атеатр акны ианеибабоз илшёыз, ажёангёиацёара апштёы змаз ацкы. Леуарса иаразнак лхыбаара даашьтнацааит. Ицёа иалалаз абарткёа

зёгьы, зака илшоз, уафь имырдыркёа иёааизыркёкёаны днеин, лнапы аалымихит. Ларгьы зака лылшоз лхы лнапёы иаалгеит. Лёеикёырпшыхаа инапы ааи-мылхит, абри нас баша алушёак илдыруаз цкёынак иеипш. Леуарса бышпакёоу хёа данлазцаа: «Хар сымам, исыбаргёузеи, шётёакёа, шёхацкы сцеит!» – лхёан, уаха изакаразаалак цёалашёара чыдак узлыдымбалауа иналыртёеит.

Леуарсеи Нуцеи реипылара даара дашьклапшит Лиуба, аха иарбанзаалак иёыцыз хёа егьылзытымхит. Баша лхы лыгёараха даанхёит. Иара убас лгёы ишаанагазгьы, апчёызбеи арпызбеи ацьяшьара гёгёа рылтёит, реизныкёашья ахьдырёеиз, инеицеипшны рцакы ацёахра ахьрылдыршаз азы. Зёгьы анеибартёакёа ашьтахь, Лиуба афатё катцартыхь дыюналеит, рхёы кастцоит хёа. Заур ашацахёа дёагылан, лара дналышьталеит. Афатё катцарта дахьыныюналаз, Лиубеи иареи ааибарххёит.

Заур, афатё катцарахёа акы балагар изуцёкёом ихёеит. Лара, акыршёфамцакёа аюны шёдёылсыжьуам лхёеит. Илмузошёа аниба, Заур игёы итаз аахтны апшёмапчёыс илеихёеит. – Ишыбдыруа еипш, – ихёеит Заур, – Саида лаара уажёшьта уамак бжьам, убри акнытё избаны сыкоуп, лара даанза ёацак шысымфара хёа. Лиуба Леуарса икны дааин, Заур илеихёаз иалхёеит.

– Ааи, Заур ибеихёаз иашоуп, Саида даанза акыр шахамфара хёа еибыхёан хакёоуп, – ихёан Леуарса, Заур дааикёшахатхёит.

– Сыжёжьёит, шёара агызмалкёа, – лхёеит Лиуба, аха уи акёхёит, афатёкатцара дакёырхит. Леуарса Лиуба лнапы ааникылан, инацёа рыхханы дналирбеит, абыржёы злацёакёа неикёпсаны итахёхёа акёындохё аёы игёагылаз акаруат тата ианиалан ицёаз Алхас. Алхас

дахыцәаз, ицнапык ала игәыдыргәғәала икын аца злаҳәаз, амцәышә ацшра змаз иқбаад. Леуарса игәеитеит, ацақәа цытк аакәцны, ицәһацшыза ирылцыз азы, цъара-һыцъара ақбаад цжәаны адәахыы ишаа-цәырцыз.

– Ҳаи, ақбаад цжәеит, ацақәа кацсоит, – лхәан Нуца, дһагылан, ахәыц ифы дынкылсын, дмырфыхакәа, цшыаала ақбаад ааимкәцылхит. Иртлан инықәылцан, абзиақәа алхны, газетк аалыцшаан, еиҫа мцәышәцас иныкацаны инылалцсан, данфыхалак ибаратәы, иацхәа акәардә ргыланы, иныкәлтцеит.

Иааит авокзал ахь рцара аамта. Ддырфыхеит Алхас. Зегы адәныка идәылцит. Лиуба, Нуца лмахәар кны амашынахь данаалыха, Нуца ләаахьалкит. Убри аамтазы Леуарса амашынахь днеин, игылаз ишытахь риарханы ашә аартра далагеит. Ари амашына, ара игылоу ауаа реипш иагау тазап ихәан, зегы ирахаратәы абжыы өеиргеит ифы зымәа ирханы. Нуца абри ажәа егыалаҳаит, уаҳа лкыт шытыбжыы мырғазакәа, Лиуба дналышәталан, цшыаала амашына дынтатәеит. Еилылкааит Леуарса иажәа лара ишлызкыз.

Иааит авокзал афы. Зегы амашына иаатыцит. Адәыгба ааира иазыцшуд даәа минуткәак рышытахь. Амашына итыцны аплатформахь рәанаарха, Нуца Леуарса ләааихьылкзан, уафы изгәамтаратәы илымәа-тәшәа зцаарақәак илымҳа интылшыит:

– Икалазеи, Леуарса, сзыхкьазеи? Акымзарак сыздыруам! – лхәеит Нуца.

– Акгы камлазеит. Ибаҳазеи?

– Мап, усцәкьа газас сумцхьазан. Сухәоит икалозар, ҳаицәажәап уареи сареи ҳамацара уафы дахьхдырхагам дгылк афы.

Леуарса илахь еимарццы, илақта хааракәарак атамкәа дналәацшит. – Абар ассир ахьсабхәа! Сара

бзанцыкгыы сгәы иаанагомызт уажәшьтарнахыс барей сарей еибыхәатәык ҳамоуп хәа. Бара бразкымәа бықәлахьейт, балгахьейт, сара исабхәаран ибзаанхаз иарбан закәу сыздыруам...

Убри аамтазы Леуарса ишытахьала азәы днеигәта-сит. Данаахьацш, хацак ичамадан кны дыццакы-ццакуа дрылцәраа аплатформахь днеиуан. Уи ицоз азәы иакәхарын, адәыгба ақәтәара дахыццакуан. Дара рһызцәа азәи-азәи еизцшуа цшыаала рацхәа инеиуан. Ауаа, еилагыруа, ирацәафын. Леуарса ишыәәқәа акыр иааирагеит.

– Аиаша ххәозар, барей сарей ҳаилгахьейт, уажә-шыта еибаххәо егыкәм, ацхьангы ибасхәейт, амала, даара бахәозар, ибзиоуп нас, цъара ҳаиқәшәап. Иааиуа ахәаша азыхәан сара Акәа уск сымоуп, смаар цсыхәа ыкәм. Бней агафәкны, сыбзыцшуейт зны хтәаны хәхьейцәажәоз асқам афы.

– Иҫабуп. Сара уеизгы-уеизгы снейуейт! – даакәнд-шәындит Нуца. Уажәы, Леуарса ацыхәтәантәи иажәақәа рышытахь, лхы-лфы гәрәак ашытамта аныцшуа даа-калеит лара. Икаларын иара Леуарсагыы игәәфы еилашуазар аҫакармца қоуқад, аха адәахьала цъара акы узитхуа хәа дыкәмызт. Икоуп ус зычхара қә-шанацас иҫбаау, ицаулоу ахацәарқар.

Аа, абар, иааигәазаны адәыгба абжыы геит. Нуцей Леуарсей ццакрыла рһызцәа инарышәталт.

Иааигәахәхьан ахәлқазра. Игазго иҫатәаз амшын цаула ду уаркалеиуан аҳаирплан алиуминиатә мцәы-жәәқәа реипш. Саида авагон ашә дылагылан, дхәц-хәцо, исцыларыда хәа авокзал ацхәака дыцшуа. Иауушь Заур изаалышәтыз ателеграмма?

Саида авагон дтыцын, аперрон даакәгылт. Лара дызтаз авагон ашытахьза иацраҳәан. Ацхәа иказ авагонқәа рфы ацылараз иааиз ауаа еиха ирацәафны

иубон. Саида зназы даатгылан днацшы-аацшит, нас лчамадан шытыхны лфьаалхеит. Макьаназы илпылаз хға уафы дылбомызт... Аха, абар, пхэыс патазк лылацш дныцашеит, еиханы лара лышка инеиуаз. Ари Лиуба лакэын, иаразнак дылдырит. Лиуба уажэы-уажэы даатгыланы шыоуы рахь лнапы лкьон.

– Арахь! Арахь! Саида ара дыкоуп!

Дук мырцыкэан Саида лэыналгэдыжъланы да- алгэйдлыхэцалт, ацэах-ацэаххэа дыгэзуа. Саида илтахуп дзымэкхазкыз апхэыс дауацшь дылпырцыр, – аа, абар, лылацш неихысит Заур. Заур дивагыланы дааиуеит Леуарса. Леуарса ицааиуеит пхэызбаки цкэына хэычыки... Ацкэын хэычы дыоуа дааиуеит лара лахь!

Аа, абар, Алхас!

Ахэычы зназы игэы бжэажьо иан дылзыпшуеит, нас: – Сан! – хға дцэааны иэыналгэыдиршэлоит. Ицакэа злахэоу ақбаад хэычы импыцшэаны иахынкашэо ацакэа алшэшэаны, зымға хара-бгэара инкацсоит.

– Сыцкэын хэычы! Зда дсымам, сыхаара! Сысаби зацэы!

Саида лыцсы зыфхэароу лыцкэын дышътпааны даалгэйдлыхэцалоит. Иара инапкэа аобагы лыхэда инакэршаны длылацсызшэа дузылкэмхуа дналы- лацэоит.

– Ишцоузхэи, нан, схэычы! Узакарахазеи! Сымкьа- теи, исыбаргэузеи шыта сара!..

Саида дгэыргэацэаны лылагырзкэа акэапа-сапахэа лзамға иныкэцсеит.

Лааигэара дааин дгылан Заур. Зака иагэны еисуаз абри аамтазы, гэакра шэкы зхызгахьаз игэы. Ила ааихмырсыгызакэа длыхэацшуан, хғаа змам агэыргэара иамэханакны иамаз, зыбзиабара зегы зысаби хэычы итара иазкыз ипхэыс.

Саида ишлыкэнагоз еицш, ар рыматэала деилахэан.

Аха илшэыз ацэамацэа илцэнамырзит лара лыцшзарей ахаара илцэази. Иара убри аамтазгы, Заур изгэамтакэа даанымхеит лхы-лфы асахьа ишанхалаз илхылгаз ахтыс еикэацэакэа рышътамта, урт реизыкэкэара.

Заур илацш ааицэаганы, Леуарса инаикэикит. Леуар- сагы, цымкрада, агэргэара дамэханакны иахэшьа длыхэацшуан. Икэнагам, ауаа ишырбо ауафы ипхэыс длыгэзыр, еихаракгы лашьа гэакьа дышлывагылоу. Икоуп пату зыкэцатэу ацас, зеилагара ахэтам, ицшзам. Аха Заур ихы имч ақэмхеит. Ашырхэа дынкылсын, Саидагы ахэыцгы неигэцаихэцэеит. Алхас изнапык иаб ихэда инхишыит, егы – иан лыхэда. Ари еицш ацаацэа реицылара, уафы игэы зырцшааратэы икалаз еицыларахеит. Ирывсны инеиуаз ауаа аатгыланы дара ирзыпшуан.

Нуца, Саида лнаос настхашэа дгылан. Иааицмы- ркьазакэа Саида дахыылзыпшуаз, лхы инаркны лшьапа- кынза бла хаала деипхышышьаауа деимылдон. Зака цыашьара лылтэоз лара Саида, ишэартэу аибашьра ду иалцны иааз, ынтэ ирхэыз, Берлинынзагы иназаз. Зака илнаалоузеи Саида илхоу, амра зыпштэы агахьоу, ар рхылца еицарса – апилотка хға изышьтоу, лхы-лфы еизышэа цшзеи, лышэагаа гэки. Ахылца аваракэа ирыццшуа Саида лхахэы убриакара еикэртэоуп, абыржэы идыркацэаны ахцэыкацартэа даадэылцызшэа. Ишап-шапуа лгэы икыдын аорденкэа: «Ацынцэтылатэ аибашьра 1-тэи астенеп», нас «Аецэа Кацшь», амед- далкэа: «За отвагу», убас ицегыгы.

«Абри лоуп афрапхэысцэкьа захьзу. Сара ианакэы- заалакгы уи леицш сзыкалом! Сызирехэоз, мшэан, Леуарса, исзеилкаауам!» – абас лгэы иаанаго дкалеит Нуца, ашыыцрахь хэычык лхы кыдума ухэаратэы.

Зегы рышьтахьза днеин, Саида даагэдылкылеит. Абас, абри аены Заури Саидеи ирзыхынхэит акраамта ирцэызны иказ рцаацэара цстазаара гэыргэахэ.

Минутқәак рышьтахь, Леуарса имашына авокзал аҕнытә ақалақ ахь амәә иқәлан иаауан. Леуарса имашына иашытагылан иаауан Лиубеи Нуцеи зықәтәз атакси. Ақалақ акыр ианаалала, Лиуба даарыхъан, иаанылкылт. Даара акы еипшымкәа дрыхәеит, ҕытрак лара лахь имәахытрацы, рыҕсы ршырацы.

– Иҕабуп, сбыкәхшахаит, – лхәеит Саида, – саргы истахуп быоныка хамәахыцыр, аха бгәы иалымсын, ҕытк сааҕсоуп, сышиашоу аоныка сҕар еиҕасшьоит.

Ақалақ иалцны амәә ианаақәла, Саида Леуарсеи Заури дразцааит Нуца лзы, дызустда, дабатәиу хәа. – Авокзал ағы шәансҕылоз, гәыцхәтас сгәыдылкылт, – лхәеит лара.

Леуарса ари азцаара ақәғимтит. Лиуба дылгәылоуп, – ихәеит Заур, – бҕылара ханцоз ларгы дхаццеит. Избахә бахахъазар калап, ахәтә инхо ашәарыцаә Соукар дигҕауп. Ақәа ацара дтоуп.

– Соукар дигҕауп ухәама? – дцааит Саида.

– Ааи!

– Цәара дызбахәеит, иахьакәзу сгәалашәом акәмзар. Плактеи лыказшьеи злазбаз ала, цқрак лакәмкәа дыкам, саалеилахәит. Усоуми, Леуарса? – дцааит Саида.

– Сыздыруам. Лареи сареи ускак хзеибадыруам, – ихәеит Леуарса инықәрыршәа.

Амашына аруль ахыкыз даахьахәынгы дылғам-ҕшит Саида.

Ишылашыцара илашыцахъан аоны ианааи.

Саида дааит хәа заҳаз ауаа, акатахәа лбара иаауан. Агәылацәа рымацара ракәым, ақыта зегы Заур

иаштағы еизама ухәарын. Иааиуан азәазәала, гәыц-гәыцла.

Абриакара фырхацара илыллыршаз, дызланхоз ақыта зегы ргәы азнархәит. Илзеиҕаршьон ақәғиарақәа, цаса атқысгы уажәы еиҳа дыртахызшәа, илызгәакыашәа ргәы иабо икалеит.

Адырәәны иекынцо лбара дааит, Акаҕа ақытағы зегы реиҳа зхыцуаз Цәаламат. Иара илақәа ирыгын, ашта дшааталазцәкыа ибжы еицыхны иәеиргеит:

– Дысшәырбеишь, бабараа, абри хъзы хзыргаз аҕхәыс хәыцы, амца еилашыреи, ашәаарцәыреи ирцәымшәазакәа дауаҕшытас ирҕылаз!

Саида дшылбазцәкыа иара иахь лғыналхеит, лара илышьтарххны иғынеихеит Заургы. Хацеи-ҕхәыси иаразнак асас иеышыкыл иоатцагылан, дааеыжәырхит. Саида днеин, ләыларкәны атахмада игәы днагәзит. Иара, сбаба ихәан, лхы шышыуа иааигәдихәхәалт.

Саида иахьеипш илгәалашәон, Цәаламатҕи Фрачи астал иахатәаны данырныхәоз, данымтадырсыз ашьтахь, Леуарса аоны данааига ауха. Изакәтә хтысқәоузеи икалахыоу уии уажәи рыбжәара! Фрач дыҕсит. Иара Цәаламат иакәзар, уаҳа наилымшо дажәит. Абар, даҕыцыркыуеит иара, изшыапык ихәом. Икалахыоу ахтысқәа зегы ртәы ахәара ус мариоума?..

Саидеи Заури, Цәаламат ижәәа нак-аак инацagyлан, хатырла аоны дааган, днадыртәеит.

– Сара ҕшыноажәи жәаф схыцуеит, – ихәеит Цәаламат данынадыртәа, – сызхаанқәоу акрыкоуп. Згәәкра ҕоурыхк иаламәашыо аҕсуа жәлар рғы, ииасхыоу аамтақәа раан икалахыеит зыхъз камшәо ахацәа гәгәақәа. Икоуп хъзы згахыоу ахәсагы. Аха сара ианакәзаалакгы, ҕхәысжәла «афырхатца» лзысымхәацт. Сцәәаа убас икоуп. Иахъа, Саида, ибасхәеит сара: «Хъзи-ҕшеи быгымзааит, дад. Бара баҕсахеит

бызлыгыз амилаг хэычы рыгхара. Нартаа брахэшьюу-
шэа бдуззахеит. Абарткэа анеидысхэыцла, исзымчхаит.
Сеы акэадыр аакхэыцан, ббара сааит!»

– Игтабуп уахьяагсаз! – лхэеит Саида уаха акэ-
фымткэа. Агхэамада иахэтыр акнытэ, дааижьтэиггы
дымтэазакаа дихазгылан. Нас, иара доагылан, сбыхэоит
ихэан, дааган, днаиваиртэеит. Заур ихы наиқхэикын,
иеихэеит агхэарца изааигарц. Агхэамада агхэарца
ааирхиан, иацихэеит ашэа. Иажэакэа уамак еиқэшэа-
мызт, аха далагон абасала:

«Саида илыман ыыцаа аишыцаа, ашыгхэ илоуит
бжыык, уажэы иназеит миллионнык».

Саида зназы дааигэыргэеит агхэамада илиргхаз ашэа,
аха нас деиқэгшыыхаа акы деиқэнахэалазшэа даакалт.
Заур уи гэеитан, икала закэу изымдыруа, игхэыси
Цыаламатиг дырзыгшуан.

– Ибгэалашэо, баба, ари ашэа? – дцааит Цыаламат,
игхэарца архэара даакэыгцын, ишыамхы инықэкны.

– Исгэалашэоит, – лхэеит Саида, лхы ркэны дхэыцау.

– Абри ашэа сара цэгала бзиа избоит. Аюны саныкоу
есымша агхэарца ианганы иасыргэоит, сгэы аласха-
сыргтуеит. Ашэа ианыгшуеит агсуа фыргхэарей
агэыргоа иакэшэаз игэгыхей еигшны. Убри азоуп бзиа
изызбауа. (Ари ашэа Саида данымгэадырсыз, Леуарсей
иыызгэеи аюны данааргаз ауха, акрыфаран, иргыроны
ачамгер афы илхэаз ашэа амотив акэын).

Саида лыхшыю акны иагцыс-мысит ииасхэоу,
ажэытэра иалгхэоу лгэурыхкэак ргэалашэара, ахауа
агазгара агла иэоу аггыц шартцысуеигш. Еилылкаауан
лара, лбара иааз агхэамада ари амотив ала агхэарца
заирхэаз, ашэа иалаганы иихэаз лажэакэа гызмалра
шыргамыз, лара дылзыгэдуны ишихэаз. Убри акнытэ-
ггы, илгэалашэакэаз дырхымхэцит, хагэагас дыриаины

илафлыжыит. Урт лара ддыргэамгхэан, иабалыхэоз,
дыргоегь дрышьгэагэлозма?!

Цыаламат шыыбжышыгхэынза дыкан. Дангоз
дныхэа-ныгхэан, Саида лгэагэеи ларей дрыкэныхэан
дцеит.

Заур ионы абриакарафык Саида лбагэа рааира
ианаргшуан, гхэыла аиааира азгэыргхэарей, лара
лыхызи лыгшей.

Ииасит амшкэа. Саида лыгсы лшыеит. Аибашыра
агэакра игнаххааз агэагэа рыбзагара есааира агыгэафы
ашыакэргыларе иафын. Есааира иргыынхэуан ашыкэ-
скэа еигыргхэаз, агынчра аамгэа ахаан еидызкылоз,
хаара гганы икоу агэахэара.

Аагынра абыргэы ицеит, еааны уажэаанынза
имааиуа, ауаа иргамштгэаз агшгара ссиркэа рхы-ргэы
афы иааныжыны. Хкаара-гыгхэаза змахэгэа тарны
игылаз ахэасагэа ашэра иафын. Шыоуы-шыоуы агагэа
акалагэа рылгшаан иуфаратэы ишэхэан.

Саида лыоны дааижьгэеи лгэазгара илзымбагыт
гэгэгыхшла дзаазахэоу Агсны дгыл ашыхэгэеи,
агггэагэеи, акаршэагэеи. Урт улагш ахынзархыыс-
лакгы зегынгыара иблахкыган. Зака игэазыргэагоузей,
ггэангэы илбаакхэаны икэгэагэсуа, ишэахха еилагэо
амшын каршэра ду иагцауа аргашкэа рсагыа!

Саида фыц дизшэа лхы лбо дкалеит. Знымзар-зны,
сыоныка схынхэып хэа дзагэгэггэа лара, лыгсадгыл
ахыгара азы амца кгоукад даналагылаз аамгэагэа раан.
Лгэы хы-хыуа ингыхышэашэауан, Мактина данлыгхуц-
лак. Аха илылшоз, икалаша калеит, хныргхэышыа
згамыз...

Заур, Саида дахыааз азы, жэамш ихы дакэгыггэит,
макыанагы аусура дымнеигыт. Насгы уажэы аколнхэ-
рафы, даара изхыггэагышаз усутэ ыкамызт. Ргэын
икэато азгара иафын, арашэара макыана иагхымызт.

Аказармақа ағатын рцәара иаздырхион. Заур аколнхара ахантәафы ифы днеин, иеихәеит, ифхәара нымтәацт, аха есымша аказармафы дааины џба-хқа саат аус зуа дрыцхлаарацы шитаху. Заур итахымызт изырхәар, хәи, ианаңалбеит, иқәшәазеи, ипхәыс дааижьтеи аоны даадәылымтцзакәа дышлыдтәалаз мацара, ибригада ихаштит хәа.

Саида ачаиртахь дцеит. Илтахын лара қасатәи ләызцәа аус ахыруа днарылаңшыр. Караман иалхәеит, дук мырцыкәа анкәатәи стыңахь усура саауеит хәа.

– Бмыццакын. Цқәа быңсшьа! – ихәеит Караман. Итахымызт иара, ачаи аус азурафы макъанатқәа бааи хәа илыңхарацы, уа ауаа ирызгәақуа ишыказғы.

Илабжьеигеит, ашоураха, амра-ца дыцәгыланы цәабаа лхы иалмырбарацы. Дымцарацы, ақыта атыхәанза, акәара ахықәан абна хәаны ачаи ғыц ахьейтархаз.

– Бахымзар хәа бшәома? Уахығы бцап! – ихәеит Караман, Саида дыргәбзығуа.

– Уа сара снапала ейтәсхаз ачаи ыкоуп, избароуп. Аус зуада уа уажәы? – дцааит Саида.

– Азәгы аус иузом. Ихазбит, ғыц еитаххаз ачаи мхафы, сынтәа абғьыхра хәкөыцрацы. Ачаи шыазақәа хәычык иғаруп. Цқәа ирзымхәит. Акатақәа ылрымгеит, изыкала закәу сыздыруам...

– Ы-ы, уажәгы ишқарзымхәц? Ирықәшәазеи? – дцааит Саида иааңашьаны.

– Бнеир иббап изеипшроу. Уажәы аха сымам, сантацәу зны хәиццап...

Саидеи Карамани аколнхара аправление ахь ицеит, Кәаста дырбарацы. Аправление кәасқяк ионан. Акәасқяа абартәафы, аоны узлаңнало х-шәык ған. Ашәқәа руак ала уәналон аколнхара ахантәафы икабинет, «акабинет» ххәар калозар. Избан акәзар, убасшәақәа иқан. Аоны агыдра мацын, атзамцқәа

ицәыкыкәа-жьыкыкәа, ахғәра кылыжәжәа иқан. Ионагылан Кәаста дызхатәаз астоли, дзыкәтәаз ақәардәи, нас х-сқам хәхәақәаки, дәәа баша кәардәқәаки. Дахтәаз ихәфы икнахан, аңах-аңаххәа збжыы гоз, адац цға гьалдызуа изыцрахәаз цьазтә саатк. Акабинет аварафы иқан аколнхара аҳасабеилыргарта, абухгалтериа. Ауадақәа зегы ирейхаз «Акәақьта қаңшь» иартейт. Саида арра дцаанзагы, ари ауада абиблиотекеи аңхьартей ирыртарц ргәы итан, аха иахадыргылашаз уафы дрымпыхьамшәеит. Ус ихәеит Кәаста. Уажәы аңаңа икын аҳасабеилыргафы «Акәақьта қаңшь» амат азызушаз ихатыңуафыс. Аколнхара ахызала рнапы зцароыз агазетқәеи ажурналқәеи, Кәастей аҳасабеилыргафы ишаны аоныка иргон. «Акәақьта қаңшь» аадыртуан аизарақәа анрымаз, абжәаңны иаркын.

Саида абартқәа зегы данынарыхәаңш, аколнхара аусқәа қаса атқысгы уажәы ейха еилахан иказшәа лбеит.

Кәаста икабинет афы дыкамызт. Караман, Кәаста дахыкам азы дазгәаазшәа даакәндшәындыт:

– Баша аамта хцәызит, сағабымцан! – ихәеит иара, Саида лаңхәа минауатрак нышътаңаны. Саида Караман иажәа днаңыөлеит:

– Аамта ихәцәцаз ада хәаа хмоуааит. Уи егәурым, – лнапы иахаршәны илкыз аңхәыс қарағра афы ааимлыршәан, иаағылгеит азамш цәәеж цәас изхаз книшька хәычык. Акнишька Караман ишқа иналырххейт.

– Аучот санца, – лхәеит лара.

– Апартия балалама, Саида?

– Ааи, салалеит.

Караман длейгәрған, дныхәа-ныңхәо иаалымихит.

Саида деилахәан иахәа бырфын мағәала, аҳаргыгы лкын, зны-зынла иртланы иаалхаргылауа. Нас лқарағра, лнықәгыла-аақәгылашьа егы ухәа, дыззымдыруаз азәы

дибар, дызустда җсшьара иааз абри атыпҗа гәыкы, атыпҗа ссир аалзиҳәарын. Заҗа длеиҗшымыз лара, ар маҗәа зышәны ақалақь ағы адәығба итыҗыз Саида. Ускангы аҗшзара агәыкыра лыҗан, ииашоуп. Аха уи аҗшзара ианыҗшуан ахаҗамҗхәысра дазызкуаз, илыхтылғаз агәамҗрақәа илныртҗаз җәағәақәак рышьта-мҗа. Иахьа урт акымзарак узлыдбаломызт. Илхәәит лгәыроақәа. Иахьа илныҗшуан, аҗсҗазаара иаҗҗыхәан иҗоу, ахаан җәгыара зхызымгаҗ, згәы җганы иаазоу аҗхәыс хымкых маҗқьа-шьаҗқьа лықәгылашьей, лынаҗш-ааҗшышьей.

Саида илзымдыруа дыҗамызт, аҗыҗағы ишмаҗмыз згәы җағәу, аҗьабаа иалатәоу ауаа, зҗейҗәа бзиахәқәа айбашьрағы изыҗәҗахаз. Лыҗсаа дызмамгы айбашьра аамҗа иаргәамҗит, рылахь еиқәуп. Лара ирызныкә-лгароуп, ргәы рхазыршҗыша аҗызара, идлырбароуп ағырҗшы. Айбашьра ашьҗахь абзазара рғыҗтәуп, ихәшәтәтәуп зырҗара мариам ахәрақәа.

Саида иақәлҗит абри аус аҗны аҗакҗхықәра гәҗәа лхы иадылҗараҗы. Изқәылкыз анагзара дагьалагеит дымҗшзакәа. Ләызҗәа ахәсахәыҗқәа ачаи ахьғырхуаз данней, дааҗьаршьейт. Дахьынеймоу илхан ауааы игәы җызгаша аҗәа хаа, ақәандарей агәрҗарей зныҗшуаз.

Караман еиликааит Саида лыгәҗакы, блала еиҗхыи-шьшьаауан лымаҗәа җәанаала, гәаныла дирехәон, ирдууан лыразра, луао қиара. Уи аамҗазгы Заур диҗашьыцуан, иара, адуней ағы мал згым, җсы зхоу ахәсажәла ирейҗу зыюны дыюнагылоу хәа дыҗхьазаны.

– Хҗарторганизация насыҗ аман, бара беиҗш иҗоу акоммунист җхәыс дахьаҗлаз, – ихәейт Караман, егырт игәаанагарақәа зегы дааркәаҗны.

– Сара апартияғы сзатәымхараҗы, наҗ-наҗ аусура сылсыршап хәа сақәгәҗейт, – лхәейт Саида. – Избан акәзар, хара хҗолнхарағы иҗоуп, сара издыруейт, убри

еиҗш акрызуга ахәса, апартия аҗленҗәас рыҗазаара, сара исеиҗәамкәа изықәнагахаша. Урт апартияғы рыдкылара уара зынза уеигәрҗозар акәхап! – Караман днейәаҗшит Саида, лқьышәи лыблақәей еиҗырҗо...

Караман еиликааит, изықәнаго ахәса апартиахь рыдкылара хәа илхәаз ажәақәа еыҗныхәақәак ширҗоз. Ианейҗырҗуаз, Саида лнапы ааникылан, ус ихәейт:

– Уажәшьҗа, аоыза Саида, бхәҗхраа ихәгу-ихәбзоу аусқәа рейәкааразы!

Саида аоны данааи, Заур иалхәейт, хатәы гектарс иҗалҗарҗы лгәы иҗаз адгыл ағы еиҗалхаз ачаи ғыҗ, аус иадулоу зейҗшроу зылҗәырзо змааноу шылзеи-лымкаауа. – Убра ачаи зғырымхуазей, иақәшәазей абаскаамҗа иазымхәауа, әәазейинымгалауа? – лхәан, дҗааит Саида.

– Иақәшәазей, бымбои, ирзыкамҗейт!.. Аха бара уи гәалас иҗабымҗан. Айбашьра иахьаз усуп. Уи еиҗш иага ус еиҗаханы иҗоуп. Аутәы-ахәатәы җоак рымам, иагараангы зегы ирызхоуп. Амала, азхәыҗра аҗахуп, руа иарбану раҗхьа хазлагаша...

Заур, адыроаены шаанза дәагылан, иҗхәыс дмырғы-хакәа ишьапҗынҗа дықәгыланы, җшьаала, аоны дындәылҗит. Иалсагы макьана дыҗәан, аха димырғы-хейт. Ахәаҗрағы днейн, ашә аартны ахәақәа ауишьҗит.

Иҗхәа иәагылаз амра, аоны аҗенҗьырқәей абарҗей инаргәыдыҗҗалт. Ахәауа зынза еилыҗхо иҗқьакәакәараза иҗан. Заур иахьа дәәазны дейҗшымкәа, ихы-игәы дейгәырҗо, аутәы-ахәатәы дырзыхәҗҗаҗо аҗәартә дылҗит. Иаразнак дналагеит җыҗрак аахыс игәы иҗакны имаз иусутә. Адәны ашҗағы игылаз ауардын ауғә ааҗихын, дқьыгә-чыгәуа иагқәаз рыҗаҗара далагеит.

Амаҗурҗа алоаҗә җарҗағы алоы оылыббит. Иалса дгылан амҗа еиқәлҗазаап. Нас аныгагы аахәарҗарит. Иалса аныга кны ажәқәа лхьарҗ аоны дындәылҗит. Аа,

абар Саида дгылан амардуан албаара дафын. Уамашәа иаафьалшьейт лара Заур абри еицша шаанза дгылан дызфьыз аусутә даннахәацш.

– Икоуцо закәзеи, Заур? – лхәан, дцааит Саида. – Иазууазеи аугәжә рыххо, иацаххәо камбашь хамам, әеакым! Изутаххаз хәа акы аасзеилымкааит?

Еихәтфәыкәланы итәаз Заур, ипхәыс лахь даахьяхәын, лханытә лшьапы афынза блала дааимидеит. Ибеит иара, макьана цкфа ацәа иалымцыцыз ипхәыс, ллакта хаа иштыпшуаз, дзымөхазкыз афьашьара.

– Изутахузеи, исзеилымкааит? – деитацааит лара.

– Ауардын еикәсыршәар стахуп, – ләтеикит Заур. – Абнахьтә аагатәкәак сымоуп. Уажәы афсшьарамш анхауа, аколнхара ахантәафьы акамбашькәа усраауеит хәа сеихәеит.

– Абнахьтә аагатәкәак сымоуп ухәама? Иумоузеи аагатәыс?

Заур зназы деикәшьшы даазыроит, илтәаз азцаара ақәфымткәа. Нас зхәара мариам, абри даара мазажәа дук ихәозшәа ибжы ныцакны ус ихәеит:

– Матәахәкәак кылызгап хәа сгәы итоуп!

– ...Изакә матәахәкәоузеи? Ататаын казарма азу?

– Мамоу, уи азы акәым.

Заур дфагылан, ипхәыс лфьы днеит. Илақәа убас икамкамуан, итыччауан, абри даара гәырғьара ссирзак ззыкалаз азәы иеицш. Ус фәаитит иара:

– Афны кәхамцои, бара, ишпабзеилымкаауеи!

– Закә фнузеи икахтауа? – зынза иаафьалшьейт Саида.

– Закә фнузеи захьзузеи? – Заургьы ифьейшьейт ипхәыс лцаашьақәа. – Ыы, ибхаштма, афн фьыц харгыларц хгәы иштоу?

– Анкьа зны акы ххәахьан хәа, уажәы иабоугәа-лашәеи? – дцааит Саида.

– Исгәаламшәакәа, ишқасгәаламшәоз! – даахәыцы-мыцит Заур, инапкәа иеихьшы-ааихьшыа. – Ибхаштма, аибашьра калаанза аламтала, афн фьыц харгылароуп хәа бгытфәы-гытфәуа ишсабхәалоз.

– Аа, уиоума узфьу? Аибашьра калаанза исхәалон, итабыргуп!

Саида икалтцаз атак ажәа убаскак еизадан, ауразоу-роу цьара гәтыхак аныцшуамызт.

– Ибгәаласыршәап, бтахызар, афныргылара атцыхәа-ла исабхәалоз ажәақәа зеицшроу: «Хқытәфьы зеицш уафьы изгылам, аккара ахылца ахадыргылеит хзырхәо, фынтәны еихагылоу афны бзиа кәхцароуп» хәа, абас бымхәоз бара цаса.

– Исгәалашәоит, исхәалон.

– «Хқытәфьы иааиуа ахылапшцәа, хара хфьы ада дааацьара имфахымцуа хкалароуп» хәа, убасгыы бхәалон, ибгәалашәоу? – деитацааит Заур.

– Урткәа сгәалашәоит, аха сара ус анысхәалак, уара исутәоз атаккәа ртәы зумхәозеи? – хазы дцааит Саида-гыы.

– Ы-ы, сара бара сбықәшахатымхоз!..

– Мамоу, усықәшахатхазомызт. Афны бзиа аргылара азхом, ауаа уеицырдыруа хатыр уқәны указароуп, убри зегьы аарыхтәуп! – ухәалон уара.

Заур, игфьы иасыз ихы-ифьы иааныцшны, ус ихәеит:

– Бгәы изаанагозеи бара, хара азәгыы хатыр хакәитцазом хәа?

Саида лхатца ихәиткәиткәа зеицшраз анылба, имаршәа кны дхаакәакәараза дыниацәажәеит:

– Сыхаара с-Заур, хара азәгыы ахатыр хакәитцом сымхәазеит сара. Хазлатәоу хауаажәлар рыцәгьа-мыцәгьа сцааит, рхакара хатыр хакәртцоит, бзиа харбоит...

– Афн фьыц харгылар, уажәы хшырбо аткыс еицәаны харбо иалагару дара?

– Хаңеиңшып макъана, аон ғыц аргылар. Уи ҳахымзар ҳаа умшәан, ҳаибгазааит...

Заур дкәзгаза, деиңхәхәцуа даанхеит. Изкәкны имаз аоныргылар аус, иңхәыс зынза даакала дзныкәап ҳаа игәы иаанагауан. Ҷасанатә аахыс дзышьтаз изныкы-мкәа, иоынтәымкәа лхатца дзызиацәажәахъаз аоныргы-лара уажәы дшаәу анеилылкаалак, уаоы ишимбац деигәырғаны даңылап ҳаа, абас игәы иаанакон Заур. Иңхәыс иара изы гәыкала дшыкәаз хейтон, убри акнытәгы лара дзеигәрғаша иагәа изыкацаргы акы мап азихәо ҳаа дыкамызт. Зны иңхәыс лхәатәы дазызыроны, аҳасабеилыргара шытацаны, ататын бригадахь бригадирс диасхәан. Ицабыргыцәкәаны ашьтахь дызлазхәыцыз ала, убаскан убри иахәтаны иабжәалгеит лара. Уажәыгы лхәатәы неигзар итаҳын. «Ишқалзеилымкаауеи лыгәтыха анагзара сшашьтоу? Убри лзеилымкаатцәкәо дыказар, Ҷаса дшызбахъаз еиңш дыкам, хымқада лееиталкит! Ҷаса еиңш хаала ҳзымеицәажәошәа збоит лареи сареи. Икалап, абарт икастақәо, сызәқәоу зынза илтаҳымзар, илцәымғзар?»

Заур игәы неилаххшәа даакалан, илхәаз ацкы иәацаза иныкайтцит:

– Мап, аоныргылар ҳаззқшуам. Еилыбкаар бықәна-гоит, абыржәнатә әазыкацара ҳаламгар ада цыхәа шхамам! Сгәы иаанакон сара, бара убри бзеилкаауам ҳаа. Амала, быехырцәажәарц бгәы итазар, уи маанас иацоу бара идыр, сара исыздыруам...

– Аоныргылар сцәымғзам сара. Уара уиашоуп, аха уазхәыцишь, саргы сиашамзар убап, – лхәеит Саида, – ҳара уажәы ҳазтагылоу ала, аон ғыц акацара даара иахцәыхәамтахоит. Еихаракгы, уара умч унаршәап, уаргәамцып, амалагы ергь афорахәа укоуп, насгы, аколнхарафь иудуп уара ухала ухы иадутцаз аусутә

ғәғәаза. Аон ғыц ҳаомамзар егьоурым, уара агәабзиара умазааит!..

Саида дцәажәон жәа хаала. Лыңсы ихтнылцарызшәа бзиабарыла деицадәы дихәаңшуан лхатца. Иара зымәа ифь ирхәит. Дыңшуан, хаңышәала згәаанакара назы-гзарц иакәзкыз ауаоы иңшышьа асахъа ылкааны. Заур ицәа-ижы акыр иагын. Зны-зынла иаалыркәаны вбада, аәакыда гәырәала илахь неикәйтцон. Аха уи иара ихарамызт. Аибашьрафь ихигаз агәамцрақәа, инагзаны макъана ицәа изалымцызар акәхарын!

Саидагы убас лгәы иаанагауан, Заур Ҷасеи уажәи ицасқәа рыешейтаркыз данрызхәыцлак. Илтаҳымызт лара, аон ғыц аргылар иахыркәаны ироуз аймак абзоурала, рыгәқәа цәибақьар, еицәыхьшәашәахар. Илызбеит, ҳасабла маршәакрыла, игәы дамыршыкәа лхәатә афь даалгарц.

– Уәаанкыл, сызкәхшоу с-Заур! Цқәа уазхәыц! – лхәеит лара лыбжы аарцсыены, лгәатцанза дразза, егыназеиғьым лакта еизадала лхатца дихәаңшуа. – Уажәшьта аоны ҳаизаны анцәа ҳаныкайтца, ада хъаа ҳмоуааит, аон ғыц ҳазмыргылар ҳаа ушәома. Уи хшахьзарашәа ус ҳасаби зацәы дахцәымҶсаит.

Саида игәалтеит Заур илахь шааимеирцыз.

– Хәоныжә ахыб икылсуеит, ашьапқәагы Ҷсахтәуп. Урт аңьабаа рыдаабалар аткыс, еиғьми аон ғыц ҳаргылар, – ихәеит Заур, еиха иаардаданы, иаара-Ҷсышәаны.

Ицабыргыцәкәан Заур дахьиашақәаз ыкан. Аоны даара иуашәшәырахәхәан, аремонт гәғәа атаҳын.

Саида зымәашәа днаҳәны даақәпчыңхәит, нас, игәоутаратәы хәычык дааңышәырччеит.

– Уи саргы избоит, аха иахькылсқәо неилыңшааны кауарла ицхаршьып, ихәарәхаз ашьапқәагы ҳаңсахп. Урт рыкацара уиакара ибаргәм, нас хәоны даәа

пытраамтак ихазхаратә икалоит. – Ацыхәтәан Заур иалхәеит Саида афымцеи арадиои ааргар шылтахыз.

Заур икышә дацхауа дзырдуан, абарт ажәакәа ипхәыс ианиабжыалгоз.

– Афымца лашареи арадиои аколнхацәа рюнацәкәа рәы рнагара аколнхара аихабыра ирусуп, аха егька-рымцеит. Урт ирыгу дара ирбап, хара, хара хтәы кахцароуп, – ихәеит дзырөгьых Заур.

Саида уаха ақәылымтит.

Убри аамтазы Алхас амардуан дналбаакъан, дыуа-дыуа иан ләы дааин иеыналгәдыршәланы, инапкәа лыхәда инхишын, ацәах-ацәаххәа дналгәзит. Нас Заур ифы данааи, даашьтицаан, ынтә-хынтә ихахы днаиршәит. Алхас акыр-кырхәа дыччон.

– Бихәацши, зака ибзиан иеилеихәаз! Ари дарцысуп шыта ихала иеилеихәалааит, бара бицырхагамхалан, – ихәеит Заур, ица иапхәа дыргылан дихәацшуа.

Икалаз уи ауп; Саида дааижьтеи, Алхас лара деилалхәон. Уи Заур итахымызт. Ахәыци иани ргәазхара еибабаанза, даәа пытраамтак хәа дыпшын. Уажәы акыр агәнамзара злаимаз ала, ипхәыс илыдипхьазалоз авба мац, абгъаахәа иналаепнихәеит.

– Ибзиоуп, уара ишутаху! – наиацалкит Саида дхаакәакәараза.

Иалса аматурта ашә лхы аадәыллырхәхәан: – шәаи шыжьхьафара! – хәа нарықәфылтит.

Хатцеи пхәыси Алхас дрыбжьаргыланы аматуртахы иахьцоз, Саида лгәы дтахәцуа днеиуан: «Шәашьас иахцозеи хара, абриакара аамта хәоны ашә аазыртыз, иахьагьы хыла ицәагәо июноу, азгәб халал Иалса лыпхзаша?»

Обком афы аколнхарақәа рхантәацәа реилацәа-жәара ыкан. Ибзиан аус зуа аколнхарақәа русушья аәцәа еицәахо аколнхарақәа идеилдыркаар ртахын. Дцәажәеит Леуарсагьы. Иреихәеит еихабыс дызмоу Ленин ихьз зху аколнхара аус шауаз.

Аицәажәара ианалга ашьтахь, иаарласны, Леуарса обком актәи амазаныкәгаф икабинет ахь ипхьеит. Дахьнеиз, амазаныкәгаф иеихәеит еихау аматцурохы диаргарацы ргәы иштәу, ақытанхамоа ус азы араиком аобатәи амазаныкәгафыс дшыкарцо.

Обком амазаныкәгаф даара иеыргәгәаны дцәажәон. Леуарса араиком ахь ииагара аус, хьахәа-цәхәа амамкәа избны иалгахьоушәацәкьа ауп ишихәаз. Иеыргәгәаны ацәажәара алушәак казшьас иман амазаныкәгаф, иаххәап, дзацәажәо ауафы ажәак имеикразы игәы ицәазамзаргьы, ашьшьыхәа дзырдуа дтәазаргьы, иара ицәажәашья ицәажәашьан, ипсахуамызт. Уахьи-хәацшуаз ишаанagara дыкан, ихахәы еикәацәан, икәрахь анеира дазааигәаха-цыпхьаза, ицәеижы атәрахы ахы шхаз ҟашьомызт, зегь рапхьазагы уи убаратәы икан ихы-ифы атәышьала.

Леуарса игәиеанзамкәа иахаз аматцура ҟыц ахь аиасра дааиланарзызеит.

– Сымч ақәхарым сара уи еипш икоу аус ду, – ихәеит иара.

– Умч шпәқәмхои, апартияа иудырцоит, умч ақәа-роуп, – ихәеит амазаныкәгаф.

Леуарса ихы неиркәын, луаньтә даахәыцит.

– Апартия исыднацо анагзаразы схы сеигзарым, аха акы еипшымкәа сухәоит, икалозар... Даара сухәоит сахьыкоу аколнхарафы сааншәыжьрацы, – ихәеит Леуарса, ахәара-чара зныпшуаз лактала, ибжы мырдуцәакәа хаала.

– Ииашоуп, усоуп, – иҳәеит Леуарса, иагынацицеит: – Истахуп салгарц, зшыапы хххьоу арахе ферма рҭакырҭа

Изырсуа итәаз Леуарса, ижәсақәа рдысуа пытқ

даахэыцымыцын, ажэахэара даманакуа, цшыаала ус ихэеит:

– Нарт Сасрыкэа акыр здыруа, акыр зылшазо фырхацоуп ацсуа епос афы. Аха уи азэггы ихэатэы ныкэйгомызт, азэы иёацхэа ихы лаиркёуамызт, так-цхыкёраггы идмызт. Аха хара ус кахцар калома, сеидроу?

Амазаныкёгао азнык азы даапышэарччеит, аха иччапшы иаразнак инеиёабан, илакта аеаицтанакын, ус ихэеит:

— Уара апартиакны акыр иазку азэы уоуп, аусура иахэеи иаци иумбеит, уазыманшэалоуп, иуцахэеит. Убри акнытэ, иуцёымзакэа иуасхэоит аускэа зеипцпроу. Даара ирацёаны акацатэкэа хэацхэа ишытоуп хара уажэы. Зеггы рацхэа инаргыланы, Ацснытэи автономтэ республика кахцароуп, бзиа еицырбо, ицшзазоу тэыланы. Иашоуп, иара усггы тэыла цшзоуп Ацсны, геи-шхэеи еиц-дырцшзоит иаацёоушыаратэы, анапказара ду злоу сахьатыхык азаказ итаны итдырхызшэоуп ишыкоу. Аха хара иахзааныжбуам ацсабара ишеиёанартэыз мацара, еигьахтэироуп убри акынза, хтэылапсадггыл зеггы азы ихэзырхэагоуп азырхэаратэы еицш.

Абарт ажэакэа анихэа Георги Платон-ица (ус ицхёон обком амазаныкёгао), изыкаитца сеидроу, илакэа атуанахь иышытыхны дыпшуа даатгылт, нас ацэажэара деицаналагеит:

– Хара, – ихэеит Георги Платон-ица, – уаы илацш ахьакэшэо зехынцэара, амёаёыкэкэа инарыдкыланы, еицахцароуп аевкалипткэа. Зегь рацхэазаггы, Амшын Еикэа аёыкэантэи амёаду ахыкэкэа рёы. Аевкалипт егырт атциаакэа акы иеипшым, убриакара ицлажэла бзиоуп, цхынггы-зынггы иецёакараза игылоуп. Уи анеицахцалак, Ацсны зеггы еихашышы зынза ацшзара икны иаго икалоит.

Леуарса ихы икэжыны азырора даёын.

– Акалакэкэа рёы еицахцароуп апальмакэа, акамфор цлакэа хэа изышытоу, нас гымалаитэи акедр дуззакэа... Есымша иеицёакакараза икоу, угэы иаззырхауа ашэа-пыцьяа цлажэлакэа меигзарахда хэакалакэкэа ирхэахэа-гзароуп. Насггы, иудыруеит, хара шэтыда ххэартам... Апальмакэа рыцака еилаарцыруа игылазароуп ауархал цшза иаёызоу ашэт какачкэа. Арт исхэакэо зеггы бзиоуп, иашами?.. Агьарахэа еицахцэп жэаоа миллион аевкалипт цлакэа. Аихабыра рахьтэ ихадуп, еицахамхар калома. Уи хэа хзыхэан хьзы змоу усуп, хэацахмыр-хароуп.

Леуарса дацёымёашё еиликааит, егырт зеггы шыказаалакгы, ари аус акны амазаныкёгао ажэа имакра шзыкамлоз. Аха жэаоа миллион аевкалипт-шыата реицахара зака ихэантэз анааихэыц, убри акынза инаилыжжит, ажэакэак ахимхэаар изымчхауа даакалт.

– Хара, – ихэеит Леуарса, – акультура аоны ихаргылоз азааигэара еицахцаит цытк аевкалипт цлакэа...

– Аевкалипт цлакэа ухэоу?

– Ааи, аевкалипткэа. Урт ирызцаит, идухеит, хэарас иатахузеи, аха ихэатэуп даара напы рыдхамкылар егышырзыкамцоз. Уи зны ажэла кацсаны, аицахатэ уазароуп, аха акыр ирызцаанза оранжереиёа иказа-роуп, мамзар, ишэартоуп.

– Уи сарггы издыруеит, – ихэеит амазаныкёгао днапыюланы.

– Аицахатэ аплан зака идуу ала, анагзара аламала уаы имч акёымхар калап. Ауаа егырт русутэкэа зеггы иааркёыхны, уи анагзара иаларгатэхоит, сара излазбо ала.

– Ииашоуп иухэо! Убас егыйкахцоит, – ихэеит амазаныкёгао.

«Зда цсыхэа ыкам егырт анхамёатэ ускэа реиха

ианеицахо аамтазы, ауаа еидцаланы аевкалипт еиҥахара ишҥаладыргои, мшәан? Ари закә логикуозеи? Даара иееим, иашан!» – ааигәахәт Леуарса.

– Аевкалипт еиҥахәтәуп, хәарас иаҥахузеи, аха... – ихәан, ихәарц ииҥахыз ахцәажәара изымгәаҕуа даахьяхә-хьачеит Леуарса.

– Уаҥа акрацуцар уҥахызма? – дцааит амазаныкәгау, илақәа еихмырсыҕзакәа дыңшуа, дхаакәакәараза. Шамахамзар, ус уауы диацәажәомызт иара. Икалап Леуарса игәаанагарақәа иҥихрацы иҥаххазар. Уи иаҕыгәаҕыт игәҥыха ахәара.

– Еиҥа ииашахар калап, – ихәеит Леуарса, – шықәсык-оышықәса аевкалипт еиҥахара шәаакәыҥны, ирацәаны арахә раазара аколнхацәа рымчи рылшареи азышәкыр, мамзар, абриакара аевкалипт еиҥахара рацәацәоуп хәа сгәы иаанагоит. Убри иахкьаны инагзамзар ҥсыхәа змам аарыхрақәа рыпланқәа еиҥаҕар калоит, уи аколнхарақәа ирҥырхагахоит. Ус акәымкәа, аевкалиптқәа, уажәы шәгәы ишҥоу еиҥш, ирацәаны реиҥахара шәаакәыҥны, апланҕы ҥытк инагырханы, аиҥахара хәҥхьақанза иааншәыжьыр. Аҥсны уи азыхәан акы агхон иҥам, акы рыгхон хәа иҥам, убасҕы аколнхарақәеи ахәынҥқарреи. Арахә рацәаны ихәазар, хреспублика ахши акәаци рзы имгәамцуа икалоит. Иара убри аамтазҕы ирзырхәтәуп ачаи, аҥыкәреи, аҥаҥын, ацитрусқәа ухәа, рылацарҥа дҕылқәа, насҕы аеаора беиа аарышҥуа аус рыд-улатәуп урҥ аарыхрақәа. Ауаа афатәи-ажәтәи иазым-гәамцуа рыкацара, убри зегь раҥхьа иргылатәу усны сахәаҥшуеит сара. Аха игәыгәтамхароуп аҥьяжәлар зда ихәартам еҕьирҥ аусқәаҕы. Абриоуп, Георги Платон-иҥа, сгәы иаанаго! Ииашаҥкәаны, истахым уара иуцәыззарацы.

Амазаныкәгау илахь аиоыреарақәа еизырцәаны

илақәа ааимеирхәхән, иаҥхьа иқәыз акарандашь ықәхны иблокнот акы анҥара далагеит.

Леуарса игәы хыҥхыҥуа дыңшын. Издыруамызт арҥ ииҥәақәаз дахькылыргашаз.

– Уцәажәашьяқәа злакоу ала, зегь хәиҥа уара укәышзаап! Ус акәушь? Ы-ы? – дцааит амазаныкәгау, икарандашь ықәршәны инапқәа астол инықәиҥан.

Леуарса бзанҥык игәы иаанамгацызт зегьы реиҥа скәышуп хәа.

– Хәи, ус шҥоухәои! Сара уиакара издыруазеи! – ихәеит иара.

Амазаныкәгау акыр даалахәыххеит. Леуарса ииҥәаз инациҥеит:

– Сара гәык-ҥсыкала сшәацәажәоит, акоммунист акоммунист дышиацәажәо еиҥш!

Леуарса даакаҥшьхан, дахьтәаз дҥаҥыззеит. Иҥаххеит даәа ажәақәакҕы ихәарц, аха амазаныкәгау, утәа ихәан, днеиртәеит.

– Икоу удыруоу, аоыза араиком амазаныкәгау? – ихәеит иара, – иухәаз ҥыт-чытқәак цабыргыуп, аха хшыоҥақыла икәадоуп, ақыҥанхамоае ихәду ауснагза-тәқәа ирзеиҥамзар, ирзеиҥым. Хәра зынза даеакала аус аауроуп. Уи атәы уасхәахьеит сара. Икаҥатәны икоу зегьы убасала еимәхақьыроуп, изеиҥшразаалак ҥьара акы хцәаанымхаратәы еиҥш. Иаххәҥеит ауаатәыюса рҥоурых аҥы зеиҥш кәмлац аибашьяра ду. Нас аиааира злаагазеи зугәахәуа абри еиҥш аибашьяраҥы, ы-ы? Излаагаз убриоуп: хәуаажәлар рееиладырцәеит, убриакара фырхаҥала еибашьит, уи еиҥшцәкьа даәаҥьара икалахьеит хәа уауы имахаҥт. Хпартия убасоуп ишыкоу, уск хамч ақәхом хәа инакәызаалакҕы шыҥахька ихьамҥыц, ихьаҥран иҥам аринахысҕы. Уара иуҥаххеит, акоммунизм аргыларазы знагзара хәәу аусқәа руакы хәкәухрацы! Аиааира аагеит еибашьяра акны,

аиааира аагароуп дааа еибашьрак а́кынгы. Ииашоуп, уа шыака́тэара ы́кам, аха имариам аеышэара дузза а́тахуп. А́цабааа здаабало аус ахи-а́тыхэеи еилкааны иах́ымдыруазар даа́акуп, аха уареи сареи уи закэу аадыруеит, иаадыруеит х́кылсраны иах́ьяа́таху а́тыпгы. Аускэа убас еипш еи́аха́аароуп, ауаа зегы уареи сареи хаипш икэ́цо икаларатэа. Ус ианах́зы́ка́ца, хымпада х́гэхэтэы х́ахьзоит, уи анагзаразы х́азнылаз а́мға иага ицэгъазаргы. Икалап цъара-о́ыцъара амдырракеи агэнымы́ора́еи х́ахьыр, аха уиазы х́гэы ках́мыжьроуп, хаибареироуп. Иумдыруеи, згэахэтэы анагзаразы а́мға баа́с ианыршэлан идэыкэлаз ауао́ы, жэпа́цъара дшы́ацэхныслар шы́кало... Цкъа иузеилкаауоу ар́т исхэа́кэо?

– Еилыскаауеит, Георги Платон-и́ца!

– Нас, убасоуп аускэа шы́коу, ао́ыза Леуарса Базры́кэа-и́ца! Ха́гэ́гэа́цаза ха́казароуп, харцэ́ым-шэозароуп иах́дыкэ́сло ауада́ора́кэа, зегъ ра́цхъаза иргыла́ны, апарти́еи аи́хабы́рей х́напы ианыр́цаз аускэа шы́наха́гаша х́азху́цуа́зароуп. Уара укоммуниступ, акры́зды́руа ауао́ кы́а х́а уры́цхъа́зоит, а́цхъагы́лара змоу аколнхара уахантэа́оуп; уахы́кыоу араион а́фы зегы урдыруеит, а́ха́тыр у́кэрцоит. Убри а́кнытэ, реи́ха а́такпхы́кэра змоу ама́цура́хы уиаагоит. Сгэы иаанагоит, ма́п аху́хэаарым х́аа.

– Са́тоум́цан, ао́ыза амазаны́кэгао. Сгэы излаанаго ала араиком а́кны ама́цура сы́лшаратэы избом. Уатэи ама́цура иа́таху а́кара а́цара сымам, апракти́афэ исцаз ауп изды́руа. Араион а́кынтэи аколнхара́кэа зегы на́пхгара рзу́ра ус дууп, а́цара ду ума́зароуп, сара абжы́аратэ шко́лгы на́гзаны салымга́цт.

Амазаны́кэгао ихы-и́фы игэоу́таратэы ачча́пш ны́кэхэма́рт, и́цымшы́кэа дна́роахан, ила́кэа Леуарса икэ́кны ус ихэ́еит:

– Иамоу́кыр калоит, х́эарас иа́таху́зеи, уи азин умоуп уара, аха сара агэ́ра згоит узы́рзгахы́оу, а́цышэара ду иумоу. На́к-на́к с́цара и́цегъ иазсы́рхандаз х́аа угэы иаанаго́зар, зеи́цшы́кам, у́ца. А́цара уао́ы да́цэ́кыа-сахазом.

Леуарса ́фымт́закэа дзы́роуан. Да́кэша́хатмы́зт А́цсны зегы азы́хэан ишы́тыхыз а́план. Уазхэ́ыцишы́ даба, жэао́а миллион шы́ата аевкали́пт за́ка́коу! Уи ахы́пхъазара ма́кыана ажэ́лар иры́ларымх́аа́цызт, аха иара иды́руан дахы́кыоу араион 3-миллион шы́ата еи́таха́тэыс иша́кэшэо́з.

Изимх́эазеи амазаны́кэгао абарт ах-миллионк р́тызшэа, зеи́пш ажэ́ала ихы и́теигала́рацы дза́фу́зеи зынза дзы́кэша́хатым аус? Леуарса игэаана́гара ихэ́ар и́тахуп, аха изы́гэа́гыам, амазаны́кэгао дгэ́аар калоит. Ина́то́зеи игэаана́гара ихэ́ар? Зегъ дарароуп, ишы́а-кэды́ргэ́гэахы́оу а́план иахы́шы́а́кэды́ргэ́гэаз иаанхоит, иара ихэ́атэы и́цна́ко́зеи, иазы́зы́роуада? Икалап, уи еи́пш и́коу аус ду, ахы ахы́цо-иахы́аауа зынза́гы изеи́лымкаауа́зар! Ус ана́кэха дады́зcaláзеи ала́цаа-жэара, пшы́аала ды́казар еи́ха еи́гыми?.. Леуарса игэы иаана́го еилыскаа́п х́аа диа́цаа́жэ́азарц дааи́мпхы́еит. А́жэеи́ма́кра чханы дахы́зы́зы́роуа, и́табуп х́аа ихэ́ар икэ́нагоит...

Амазаны́кэгао еиликаа́ит Леуарса игэаана́гара дши́за́дмы́ркэ́кэаз. Ама́цура исы́шэ́то сымч а́кэхом, с́цара ма́чуп х́аа а́фар́ца и́каи́цаз башан, е́гы́аца́на-куамы́зт а́кнытэ амазаны́кэгао еи́ха-еи́ха агэ́еилах́хра да́фын, убри аам́та́згы игэоу́таратэы и́кан дза́цаа́жэ́оз игэы цэ́йкы́ар ши́тахымы́з, ихы имч а́кэи́рхара́цы ие́шишэо́з. Ибаны даанхо́мызт иара, ина́пакны и́каз ауаа икэ́мчра иала́гар. Уска́н мышмы́жда и́теи́ргылон, ур́т да́аазны иара и́фы а́цаа́жэ́ара ргэ́амп́хо и́каи́цон. Оума́шэа и́цэи́шы́он иахы́а абра Леуарса и́кны абри́а-кара ичх́ауа дахы́кала́з.

Игэы ианахэон, рапхэа ишьтоу аевкалипт еиҥахара, еихаракгы, Амшын Еикэа амѡаду иаватаны аиҥахара, зейҥакам анапхгара азҥаша арҥызба, хатыр ақәцаны ишиацәажәатәыз. Игэы излаанагоз ала, анапхгара аказара ду аҥахын, анапхгафы реиха даниашам аамҥазы, ачхара имазароуп, насгы иихәаз амалахазгы дахым-ҥароуп, абжыааҥны инапафы икоу ауаа, дышрацәа-жәалакгы калоит...

Анаѡсан, обком амазаныкәгаѡ иҥаххейт, иаарласны араиком амазаныкәгафыс икарҥоз Леуарса, даеа бжыагажәақәакгы иеихәар.

– Уарей сарей хразкы иакит, Леуарса Базрыкәа-иҥа, – ихәейт иара, – избан акәзар, Октиабртәи ареволиуция Дузза аныкала ашьҥахь ишьақәгылаз аера фыц аан, зымѡаҥгара иалагаз аус хыанҥақәа жәпакы аҥҥазаарафы нагзатәыс ихәкәшәейт. Хара хазлагараны икоу аусқәа, ажәйтәра еилапыххааны, ирейҥу афәтәра ақәцә иазкылызгаша аепоха фыц иаҥнаҥаз усқәоуп. Уажәы хазәқәоу уиакара ибаргәм, хадара змоу хәпхьака ишьтоуп. Апартия ианакәзаалакгы имѡаҥнагоит дунеи иқәнхо ауаатәыѡса зегы еимәхазкуа аҥоурых усқәа. Уи иканатейт ирейҥзоу апартиатә, ахәынҥқарратә аппарат фыц, асоциалисттә ргылара иарфеиаз аҥышәара бзиақәа рыла ишьақәгылоу, кәзара дуззала еиҥкаау. Урҥ аппаратқәа зегь еикарам, акы лақәуп, акы харакуп, амардуан узлахало афәкәарақәа еихык-еиҥыкны ишыкоу еиҥш. Амардуан ашьхынҥылара зака идуу акара, рҥакқәа дууп, иҥбаауп иафәкаҥоу афәкәарақәагы аполитикатә, анхамѡатә усқәа анапхгара рыҥарей акаҥатәқәа ианраамҥоу рынагзарей рзы. Уаргы саргы амардуан иафәкаҥоу, хатыр зқәу ѡ-усхәартәк рфы амаҥ аауейт, доусы ххәақәа иахынзарыҥаркуа зҥықәслара уафы дақәиҥтым азинқәа хамоуп, ххәатәадагы хәатәы камлароуп. Иашоуп, маҥурала ура еиха улақәуп сара

саҥкыс, аха уи акымзarak аҥанакзом. Доусы игәра ганы дахьдыргылаз аҥыҥ афы иду аус неигзалароуп, имаҥура инаҥо амч дацәымшәакәа ихы иархәаны, ихәатәы иацымныкәаз рыҥхашыарада дииаины. Аусура убас ианирҥәғәалак, ауафы зегы имч рықәхо далагоит, зынза абаа хижәо дкалоит. Ара Аҥсны, есышықәса, Асовет хәынҥқарра зегынҥарантә аҥсшыаразы ауаа рацәаны иаауейт. Иаауейт ахәынҥқарра анапхгацәа, нас убас иҥегы ауаа дуқәагы. Чыдала хара уи ихаднаҥоит, хреспублика адәныка уафы дахьахәаҥшуа, игәы ааҥнаргәргәаратәы икаҥдаразы. Ауаѡеилахәа бзиа зегы рылапш иаахоит, дагыргәаҥхоит, аус злоу адәныкатәи иҥшнызарей, иҥроу аҥәаҥы еиҥнарго даныкала, нас ибаргәузей, жәѡан ихалаз диѡызоуп. Хара иуалпшыаны ихадуп, Леуарса Базрыкәа-иҥа, Хәаҥсадгыл иқәнхо ауаажәлар рзы аусура шхалшо, урҥ рзы ххы хшамигзо харҥабырҥаҥы. Убри анхалша, иудыруазааит, абыржәы хәхыкәгылоу амардуан фәкәарақәа рфы хшаанымхо, иҥегы ѡада хшыхәно. Хәаҥхьака уи еиҥш анасыҥ аиоуразы, хәартара ду алан икоуп хатыр зқәу аҥиаа ду – аевкалипт.

«Абриакара еилартатаны, аилкаара цәҥаны дызцәа-жәозей абри ауаѡ?.. Ииҥахузей, исылыршарацы игәы иҥоузей?..» – дхәыцуан Леуарса.

Иахәуаз ажәақәа иага ишәаргы-изаргы, хшыѡ-ҥакык афы изышьақәкуамызт, цқәа еилкаамызт иара изы. Леуарса игәы излаанагоз ала – икалап диашазаргы амазаныкәгаѡ, ихәарц ииҥахыз ахәашыа дақәымшәакәа имыхыт, дцәажәон идырны, игәы иҥаз аиаша ихәон.

Леуарса избеит уажәазы уаха фимҥрацы. Иага ус акәзаргы, ишиҥахыз игәы измырҥынчит. Уи хәашыка-караза икалейт, азиа иҥарыжыыз ахахә ду иартцысыз ашәалт-малт ианеиланарѡынтуа еиҥш. Игәы хыаауа иалагейт, ихәыцрақәа хыанҥахейт, зкаҥара дазыгәшыуаз аусқәа рыкаҥара дрыцәхысхәхейт.

– Еилукаазар акәһап, аҗыза Леуарса, арт иуасхәа-қәаз? – дцааит амазаныкәгаф, изыкайтцаз сеидроу, илақәа еиҗах адашьма-ғәы ашка иоҳаракны.

– Еилыскааит, аҗыза амазаныкәгаф, аха араиком аҗы дыкоуп актәи, сара сапхьагы аусқәа рзы аҗакпхықәра зду, уи иоуп ахи-аҗыхәеи.

Леуарса ахзыргара иашьҗаз уаҗымызт, насгы, аҗбатәи амазаныкәгафыс укаҗдоит хәа иархәеит, аха маҗана дкарымҗаҗызт, ихы изадитцарыз аҗакпхықәра, аҗәаҗы маҗара акәзаргы.

Георги Платон-иҗа иара итәала еиликааит Леуарса ииҳәаз, иагыкайтцеит аҗак.

– Араиком аҗбатәи амазаныкәгафыс ушыкало угәы азкаршә, уа укамлар калазом, – ихәеит иара. – Аҗакпхықәра акәзар уҗу, актәигы уаргы шәеикараны ишәйдуп. Аевкалипт аиҗахара ианалагалак, икалап, унап иану егырт аусқәа уаркәхны, иара маҗара уалахаргар. Убри акнытә ауп актәи амазаныкәгаф иасхәаран икоу зуасхәо. Уи атәы уи изымдыруа хәа егыкам, ахи-аҗыхәеи зегы иаххәахәеит, уаргы убри ишидыруа иудырыр сҗахуп.

– Еилыскаауеит, ааи! – ихәеит Леуарса иаркәаҗыны.

Ихы икәаены дтәан, ахәыцра даҗын.

– Даара ибзиоуп иахәеилукааз! Амала, икоуҗаша убриоуп: абарт ахымш-җшымыш шәколнхараҗы укаҗ, иахәкәзаалакгы җаргы умҗан.

Леуарса игәоуҗаратәы илахь иеимеиркәыҗит. Еиликааит уи аҗәақәа ирыҗаркуаз, рхы ахьҗоз, убри акнытәгы, зцаара хәа егыкаимцеит. Абриакара иахәеиҗәаҗаз азы амазаныкәгаф иҗабуп хәа наиенихәан, ашәахь иҗынеихеит дҗараҗы. Иоуразароу хәыҗрыла дтәын, арт иахәкәаз ихы зқәикра руа иарбан изымдыруа.

Хымш ааҗхьан апартия араионтә комитет аҗы иҗхьан, араиком аҗбатәи амазаныкәгафыс далырхит.

Нуца лгәы хыҗхыҗуа дыпшын. Зны дааин, олеандр аҗака игылаз аскам дныкәтәон, нас дгылан Леуарса данааиуа дшиҗылаша ләазыкалҗо, ахәхә-сса ахы-қәыҗсаз амәа даныланы лҗыналхон, шыаҗәқәак данынаскыалак, амшын ахықәи абульвари ирыбжәоу, амшын ихықәкаҗалоу ахәхә-җәы дныкәтәон, ахьарчхәа акәара иааҗықәспоз аҗәкәырҗа хәыҗқәа дырзыпшуа.

Нуца илшәын аҗәахәа еикәатәақәа зылдаз, аҗәоан-гәыпштәы змаз ашәҗатә җыҗ. Уи ихьарены иақәыз ахәдеи амакеи пштәык акәын ирымаз, ишкәакәан. Иашоуп, аҗкы оумак иаоҗамызт, аха лҗәа иақәшәо изахын, җыҗкгы дзырнагаратәы икан. Иниас-иасуаз ауаа, шамахамзар, илыхәампшыкәа илаосуамызт. Ахәҗәа аниасуаз, лхы ақәрҗы ашәкәыпхьара даҗушәа длырбон.

Леуарса изпшра убриакара дхагалан даман, даааы дзәзхәыҗуа хәа дыкамызт. Аха иахьа хымҗада еилылкаашт икалаз аиаша – игәы лҗәыхьшәашәаҗәкәоу, мамзаргы хҗәҗәыха ахымам еибанамырбоу? Лиуба лҗы ианеикәшәа длеигәырҗәеит, уи хәара аҗахым! Дышлеигәырҗәаз амҗеипш иҗырҗыруаз илақәа ирхылбаалт, аха нас дырәәгых дылҗәыхьшәашәахәеит, икалап, уи имахәи иареи иахәеиҗыз инаркаҗазар, насгы акраамҗа имбаҗыз иахәшәа дылҗымлоз! Убри аены ауми иахьа абра еикәшәарҗ анлеихәа, аа, дзыпшуп лгәы хыҗхыҗуа, уажәы-уашьҗан данбаари хәа. Хәыҗык дагхәит асаат аҗхәара илиҗаз, аха егыоурым, илеимхәеи обком аҗы аус шимаз, уа даанхазар акәһап...

Нуца иааҗәоушьаратәы аамҗа ашышьыхәа иҗозшәа лбон. Леуарса бааи хәа анлеихәаз, саатк аҗхьа дааит лара. Лхаан җынтә рыда, азәи лареи рымаҗара еикәмшәаҗызт, аҗхьатәи аикәшәара лара лыла икалеит,

уи адиверсантцәа рцыхәала абнафы Леуарса данаал-
пхъаз акәын. Бзанцык илхаштран дыкам аеынтәи амш,
Леуарса дылгәзит зынзагы гәарас илымазамкәа. Уи
аахыс уаха длымгәззац иара.

Нуца лыцкы амагракәа аун акнытә, ашоура дацит.
Зака илтахызыз ләылкәабар, мамзаргы, апхын
шьацатәкәа илышьаз аалышьхны, лшьамхақынза
лшьапкәа азы изааргылан илырхьшәашәар, аха уи
злақалцоз; уажәы-уашьтан хәа ауафы дизыпшы.

Азсара бзиан илдыруан лара. Зака дрыцашьыц-
уазы, Чалбашь амшын иахьалало агафакны, ақалақь
хәыцкәа, цкәыни зғаби рыматәкәа рышәхыртцәрааны
еибаргәрғо амшын рәахьтарпсоз. Акәа усоуп ишыкоу,
уа инхо ахәыцкәа ракәмзар, адуцәа уиакара амшын
италом, апсшьаразы иаауа роуп алпхынрак итало.

Уажәазы шыбжышьтахь амра ахьашымтазы, цәгьа
ашоура ыкан. Ажәдан агәахьынтәи иаауаз амра
ацпхькәа, асаркьейпш ицырцыруа инашьтыз амшын
агәкаршәра икәеицеиуа ианубаалон. Нуца дзыкәтәаз
ацамет льяналтан, ахәапшра дафын, амра ацпхькәа
зыкәзырпхарц амшын ацафәтәи зтыюра итытны, ағгарафы
иааин итәаз адағачи. Ахақәкәа ирыбжыкьасо иакәтәоз
ацәкәырпа хәыцкәа идырхьшәашәон иара; инахәы-
аахәуа атәарта иахьтысуамызт қафла амра ақәырпхо.

Нуца Леуарса длымбазакәа даалыдгылт. Ацамет
икәкыз лнапы данынахьысоуп дангәалта.

– Унан, ари уара уоума? – лхәан, дгәырғьатцәа лыбжы
налыргеит.

– Мшыбзиа, Нуца. Саҕабымтан ҳаиниара иахьысцәа-
хықаз!

– Егьоурым. Уааи, хтәап аскам афы, – лхәеит лара.

– Хтәар саргы истахын, аха аамта цәгьа имацны
исымоуп, хәыцы-хәыцла хныкәалар еиха еигьап, –
ихәеит Леуарса.

Еивагыланы рғынархеит. Нуца уажәы-уажәы Леуарса
диғапшуан, илбон илахь шейкәыз, еишәара-еицарарак
шыныпшуаз. Иаашьомызт гәалак шимаз, ацәажәара
игәазмырпхоз, уиазы акәхап илахь неицыхны
дзызлыхәампшуаз.

– Иухъеи, Леуарса? – дцааит Нуца лыбжы
аархааны. – Угәы иалсшаз акыр уахама? Обком акнытә
умаауеи уажәы?

– Обком афы сыкан, ааи, – иааркьафны атак кәицеит
Леуарса.

Игәихамштыцызт, абыржәы дааздәылтцыз акабинет
афы дыкоушәа ибон макьана.

– Иухьы, икалаз зсоумхәозеи? – Нуца иазцаара
дафын.

– Араиком аобатәи амазаныкәгафыс скарцар ртахуп.

– Нас, уи цәгьоума, зейпшыкам ауми! Иудысны-
хәалоит гәык-псыкала! – даатгылан, Леуарса иахь лнапы
налырххеит. Леуарса лнапы лымихит зынза иркәа-
дазаны.

– Исзеилкаауам, узаеигәрғьозеи амацура бзиа
иуртаз? – дцааит Нуца.

– Ы-ы, сеигәрғьаратәы излаббозеи бара?

– Исымбакәа, аихабыра уртоит, ицәгьоума уи?

Леуарса иқышәкәа ааирцәин, игәампхазо даапы-
шәырчеит. Убас дпышәырчеит, Нуца ианакәзаалак ус
ейпш идлымбалацызт.

– Араиком афы уаныкалалак, еиха ауаа урыхәо
укалап, аус дуқәа коуцап, ақыта рғы уаныказ ацкыс.

Леуарса убриақынза илыжжуа дцәажәон, Нуца икалаз
хәа акгы лзеилымкааит.

Леуарса изихамырштәа дахьхәыцуаз, обком амаза-
ныкәгафи иареи, апхьан еипш уажәыгь, гәнамзарыла
еицәажәозшәа ибон. Паса зны-зынла ишихьлоз еипш,
иахьагы, акабинет дандәылтц ашьтахь, ианеицәажәоз

и ихәақәаз ратқыс еиғу ажәа кәышқәеи, ахшыю бзиақәеи игәалашәазшәа ибеит уажәы. Аха Нуца акгы леим-хәеит. Икаларын еиха драхатхар, иахья игәы зырчыдаз аусқәа аацәырганы ыыза ааигәак иеиңш илеихәар. Лара уи хымпада еилылкаауан...

Леуарса избаны иман, ихы иахьынзаизалыршо, Нуца иеылцәыхареитәрацы. Уи бзиа дшибац дибон, ҫара иааикәшәацыпхьаза игәы лзыхытхытуа иааизәыцхон, аха уеизгы лыбзиабара имаз әеионашеит, Камыгә пхәысс длыкәгәуа дыкоуп хәа иахаижьтеи. Уи дхын-хәаанза даапшыр акәхеит. Ах, зака ицәыхьамтароузеи Камыгә изпшра! Закә гәамцроузеи дызтагылоу апхәызба лхыбаара иахкьаны, аха уи здыруада, иаразәк идыруеит, уаха азәгы. Зны-зынла Камыгә ицәымгра изкылкьалоит итахзамкәа. Уажәы иааизкылкьеит Нуца лцәымграгы. Икалап, уи ларгы ҫытк илхаразар, дазыпшыр акәын дааижьтеи идылбалаз агәала ихыпсаанза, аха лара дыццакцәеит. Иәцәажәа ахьхаамыз даазгәаан:

– Уара сара сугәалашәо укоума уажәшьта, – лхәан, әеңныхәа наилтеит.

– Уиакара сгәы бтымцәаратәы бызлакоузеи? – ихәан, дналазцааит иаргы.

Дцааит иаалыркьаны, убриакара ихжәаны, Нуца лцәа дынтәзызеит, иара длыхәапшуан тәамбарыла итәыз лапшыла.

Нуца лқьышәкәа неихалырҫын, ажәақәа мчыла ирывцъыжъуа:

– Икалазеи, сзыхкьазеи? – лхәан, дцааит.

Икаларын ицегь дтылцаар лтаххазаргы, аха ҫажәак рыда лғамшәеит.

– Ибзымдырзои бзыхкьаз?

– Мамоу, исыздыруам.

– Камыгә хәа арҫызбак дыкан, дыбдыруазма? Ҫыаракыр шәеиниахьазма иареи барей?

Нуца лзамоақәа қапшьза инеицрашәеит. Ари еиңш азцаара ситап хәа амалахазгы лгәы иаанагомызт. Камыгәи лареи реикәшәарақәа ртоурых пшьаала иалхәар калон, лхы иавылбашаз хәа егылымамызт. Аха иаалыркьан данлазцаа, уаха илхәашаз хәа акгы дақәымшәакәа:

– Ааи, хәикәшәахьан, – лхәеит.

– Асалам шәкәкәа боуазма иара икынтәи?

– Салам шәкәык сзиоит, аха сара аҫкы изызымоит.

Леуарса илитоз азцаарақәа еиха-еиха иәацан, игәған.

– Дахганы дандәыкәртцоз абахтағы бнеиуеит хәа дыбзыпшызма?

– Сыздыруам.

– Бнеины дыббахьазма абахтағы зныкыр?

– Мамоу.

– Ишаасабхәара, бзипхьазоз, иара уажәгы бзипхьа-зозеи изхәаны итәоу пхәызбак леиңш?

– Суццоит хәа сара уи ианакәзаалакгы иасымхәацт.

– Дбыкәымгәгуазар, уи еиңш ихәарымызт.

– Имоузеи, дызласыкәгәҫа?

– Уи бара ибдыруазароуп, сара иалздыраауазеи. Иареи барей шәус-хәысқәа срышьтам сара, уаха ус сымазамшәа.

– Иарбану шәус-хәысқәа хәа узәу, ихәмоузеи иареи сарей уиакара хырзаманс?

– Уи атәы хәкәыҫып, еиха еиғуп.

– Сухәоит, икалозар уаасзызыроырцы.

Нуца инапы аанылкылт. Аха иара иаразнак илымкәы-цихит.

– Изсабымхәазеи сара аскаамта, Камыгәи барей аус шшәымаз.

– Мшәан, иуасхә...

Аҫкы аҫаҫахагы лымтакәа иаразнак даакәихит. Игәыпжәара ахы науишьтит, димшаҫеит апхәызба:

– Схы сырқыиоит хәа баламгазан, башоуп! Ибзымдырзоз бара Камыгәи сарей хшықақәоу, әеишыцәак реиңш ахатыр хәқәибамцар шзыкамло?... Ус уақы икайцома бара икабцаз?

– Сеитәухәоит икалозар усзыырәырцы. Атак устар стахуп!

– Мап, ианаамтаз исабымхәеит, уажәшьта ибхәо зхәартәоуеи! Бгәы ишпаанагазеи бара убриакара сламысдоуп хәа... Дәәазәы изхәаны итәоу атыңха пхәысс даазгоит хәа, иара икамзаара схы иархәаны? Хәғоу иахааит ари!

– Сара ианакәзаалакгы уламысдоуп хәа усымпхьа-зацт. Ауаа зеггы уреиңны усыңхьазоит акәымзар, – лхәеит Нуца илцәымығханы, еергхәа лғы еилго.

– Сара ус сбымпхьазеит хәа изхәартәоуеи, бара бхы ишакәым иныкәыбгазар! Абзиабара алахәмарра шыкамло бзеилымкаауазар!

– Абзиабара салахәмаруам сара. Уара бзиа узбоит, уиоуп икалаз...

Нуца илхәаз иашан, уи ус иныкәрыоны ицәажәәқәоз дреиуамызт. Ари асаат азы лхы ахылгара лмоуа дыкан, лгәы пжәон, Леуарса иихәо шиашам ихартара ахылылы-мшоз азы. Бзиа дшылбоз аниалхәа, аа, иаажәаны илеихәаз атак зеиңшроу:

– Сара сыбзиабара азин бымам бара, Камыгә бизхәаны бтәоуп, мап бхәашама?

– Ах, зака уиашамзеи, угәы ахахә ишпааызоу, сара иңсыша! – цәааратас лгәатца интылхәааит Нуца иғазы-ғазуаз оныцкәтә бжыла.

Леуарса илаңш нарыкәшәеит, бзиа иибоз Нуца лылагәқәа аауымдырратәы зака итбаахаз, илеихәәқәаз рцәашәарей рхымзыгшәарей ирыхкәаны. Пытрак ашьтахь зынза алашара рыцәмаңхәеит, иаалашьцеит азын цхәиңш еикәатцәамлаҳза, аеырхәа алағырзқәа

рәанаарха. Лыбжыы лызтымкаауа илыхәлашәаны, еергхәа ғәалтит абас:

– Умш аабзиахааит назаза! – дагхьампшыкәа ашацахәа лғыналхәеит, ақалақь ахь лхы рханы.

Игәы хьаауа дыңшуан Леуарса, еихә-еихә анаскъара иағыз аңхәызба лышқа. Ихон акы, улышьтал, улыхьза хәа иабжьазгоз. Аха... уи дацымныкәеит, дызлы-шьтамлеит.

Леуарса илақәа инапы нартеиңгәан, днахәы-аахәуа иаахитит. Ианбааи, мшәан, ара Нуцеи иарей? Иабакоу абульвар, олеандр ашәтқәа, ауаа зыкәтәо аскамқәа. Урт рцынхәрас иғаңхәа ицәыюаажәза игылан Акәатәи абаажә. Уи уиакара иңшзам, угәы архытхытратәы ахаара атцам, абжьаратә шәышықәсақәа раан икарцаз баажәқәаки, анцәа иныхәартәқәаки угәы дырхытхытратәы ахаара шрыцоу еиңш. Икарцеит хазну аера аобатәи ашәышықәсақәа раан, шахатра ауашәа игылоуп, Аңсны иқәнагалахьоу аибашьыюцәа рыцхә-шьарада аңсуа жәлар шыршьуаз, ишыкәырхуаз, ирейгьыз ртеицәа, хәсеи-хацәеи ағбақәа иртатцаны ахәынтқарцәа мцарсыюцәа ртәылақәа рахь ишдәы-қәыртцоз, назаза тәыс рыкатцаразы.

Леуарса, иагәа гәалси хәыцыртәи иман дыказаргы, ари ажәйтәзатәи абаагәара хахәқәа дахьрыхәаңшуаз игәаламшәар амуит, иуаажәлар изныкымкәа-иоынтәы-мкәа ирыхтыргахьоу атоурыхтә гәакрақәа.

Уажәраанза игәы ззыюбаз ихатә усқәа, уажәы иаалыркәаны дәеакала дрыхәаңшуа дкалеит. Обком ағы игәы зизыпжәазеи иара актәи амазаныкәағ? Уи итахызар камлои иаарласны аус бзиақәа рыкатцара? Ицәгьоума Аңсны наунагза ишәты-какачу бахча-дгьылхар, амоаду ағыкәқәеи, абаарра дгьылқәа рәи еихашьшыы аевкалпнт цла дуқәа еитархар? Уи анагзара ус мариам, иадцатәхоит, игәы излаанаго ала, раңхәа

икацатәу аусқәа ирыдцатәу амч. Леуарса игәалашәеит, рағһаза агһеран лацара анрыдырца, иазаауазеи хәа дшаәаңаз... Издыруада, уажәгы убри ихъзар, диаша-мзар? Жәлар хнарцәо икоума аевкалипт еиҥахара, мамзар, изакәзеи, икалазеи? Идырра днанамгзатар ауеит, уи ахьмачу иахьканы аус ҕыцқәа жәпакы қыҥа хасабла дрыхәаңшуазар? Апартия инапы ианнаңоит аус ҕыц ду. Уи анагзаразы имчи илшареи еизикәкәароуп, еиҥаханы икоу ихдырра иазирҳароуп. Мшәан, ауаҕ ғар Базрыкәа иҥа иоуми иара? Нас ссиршәа избатәымзеи, уағһаамеигәыргәарызеи ахәынҥқарратә ус дуқәа рынагзара дахьалахәу, дызлыҥыз иуаажәлар ҥхьака ргара, рыҥстазаара аиҕтәра иазку аҥыҥ ғәҕәақәа руаки инапы иахьанырцаз?

Леуарса ихәыцрақәа Нуца лахь ихынхәуан. Изыл-хәазеи лара угәы хахәызаап хәа. Иудыруазеи, иара изымдырзо, игәаҥаҕы ҥара иҥатәазар, дызхылҥыз иабдуцәа руазәы иказшьа бааҥсы? Мамзар изаҥахызыз, Нуца убриакара ибааҥсны лацәажәара? Азин лымамыз лара, иареи лареи еибадыраанза даәазәы бзиа дылбар?

Убри аамҥаңцәкәа, ишақь-шақь Леуарса еиҥанеиз-кылкәеит лхыбаара ацәалашәара, иаҕһааиланагеит ихәыцрақәа.

– Ааит, сгәы ишҥаҥашәеи зынзаҕы, уи сара Камыгә дышҥаистои? – ихәан, ихаҥыцқәа еихарғәҕәаны ибжыы неиргеит.

Леуарса ашааҥахәа дааҕежыын, имашыына ахьгылаз иҕәаихеит. Игылан иара уажәы обком аоны ахьыкоу ашьҥахьтәи аулица бжьахалаҕы. Амәа дахьықәыз игәалашәеит, данаауаз иан аоназы аахәатәкәак инапы ишанылцаз.

...Еилашәшәхьан аоны данааи. Шьахәсна дизыҥшын шьыбжхьафара калеи-уажәи раахыс. Сан хәычык даасыргәыргәап ихәан, дшааизцәкәа илеихәеит, еиҳаз

аматцура дшалартцаз. Амацуразы есымша ақалақь ахь дымцалар шыкамлоз анеилылкаа, Шьахәсна даамха-ңәуеит, лымацара аоны дахьыонахоз азы. Леуарса дсыргәбыҕеит хәа даналага, ус лхәеит:

– Акгыы смыхъеит, нан, акгыы. Сахьгәыргәаңәаз сылағырзқәа ааит. Имҥсуа уаҕ дыкам, сыҥсуа сана-лагалак, сышгәыгәҥоумыжыуа здыруеит, нас уаҥа истахузеи? Саҥоумҥан аҕәыҥскәара ахьсыхьыз!

– Зегь еилыскааеит, сан! – ихәеит Леуарса, игәы аҥанза ихьухьуа инҥшьааны.

Убри аминут азы, Леуарса хара дуззак идызшәа игәы иааинаҥеит, ҥхәыс дахьааимҕаҥыз. ҥхәыс димазар иан даалхыламҥшларыз. Хәарас иаҥахузеи, илңәуадаауп реиҥырцра, дашьҥылам лара уи еиҥш, даагылазаргыы ҕнаҥак аҕы еиҥыкоуп иареи лареи.

Ааи, аҥстазаара алушәак уанахәаңшуа ишубо еиҥш икам иахьа, даара игәҕәоуп, жәпаңьара еиларсуп. Иахьа ахара ғәҕәа ихы иавибоит Леуарса, иара ихьканы алағырзқәа карҥсеит иани, бзиа иибо Нуцеи. Уаҥәтәи амшгыы акы изаанагашт, аха изаанаго зеиҥшроу сеидроу?..

5

Заур, шыбжхьа анифа, иҥсы ишьарц дныкәеит. Саидеи Иалсеи аутра иҥалан аусура иалагеит.

Сынтәа аутра замана рыман – Заури Иалсеи ирееит, ирбаҳаит, алацатәкәа ианраамҥаз иларҥеит, еиҥарҳаит. Аанда иаватан еиҥарҳаз аҥыкәреи кәто аәеира иаҕын. Аҥыкәреи шыаҥақәа ирыкәырцарц икарҥсаз ақәыд-жәлақәаҕы, ҥәыҕан, рбыҕқәа ҥақьаза икалахьан. Ачақәыд ақәзар, уигы аҥыкәреии аҥыкә-реии рыбжьара икарҥсан, ииатәкакараза аәеира иаҕын. Даәа

зымдарак еиҥахан ахәыл, уи анаос анаша. Апатыр-
цъанқәагы марымажаха иҥагылан. Урт зегы ауац
рыҥацсан, иоаҳаракны ршыапқәа анышә рыдыхәхәалан,
насыгы аҥәоан еимҥапақәа рхарсны иҥан, ианҥалалак
рымахәкәа камыжыкәа иаанызкылашаз. Хазы илатан
акырпыжәи ашынкеи. Аутра ҥбаа-ҥыцә замана мҥалса-
мҥалса иҥканы ишыҥтазшәа удырбон, амшцәҥақәа раан,
азы тамтәаларацы, инеихда-ааихданы иалгаз ажрақәа.
Урт ахьейхысуаз акәындохәкәа рҥы цъара-оыцъара иубон
апырпыл шыаҥақәа, аҥы-мшы, ахәсхәа, араҳана ухәа,
убас егыртҥы.

Иалса дәа уск данаҥымыз, аамҥа аутраҥы илхылгон,
уаҥы ибаратәи изаманакәа иҥалаз лмуҥта лҥы
азнарҳауан. Уажәи Саидеи лареи аәагақәа кны акәша-
мыкәша игылоу аҥиаақәа ирҥырхагамхаратәи аҥы-
кәреи шыапқәа анышә рыдрыхәхәалон.

Заур Саида илеихәахьан, афронт акынтә данаи,
Иалса лкәыбчареи лкыбаҥ ссири заҥа ддыргачамкыз.
Саида данаи, дук мырҥыкәа, Иалса иаацәырган
аҥыцъагы идлырбеит, Мактина аҥара злеизылгоз,
ианҥауршәлак иҥымәкәа иузтымхуа ауалырҥшра змаз
апкәыл мҥәылҥ. Уи заҥа даламкысрыз, еихаҥы
иазлырҳаит, аҥара ҥалҥсон, аҥы, ашә, ма ашәыр
анылҥилак.

Апареизгага иҥан ускантәи апарала ҥ-нызыкь маат
инареиханы. Иалса, сара акгы сҥахым, иҥоу зегы
шәара ишәымаз лхәан, мап лкит.

– Ус шҥабхәои, аҥарақәа бҥабаала ибырҳаит, бара
ибтәуп. Хара инакәзаалакгы иаххаштуам абзиара
иахзыбуз, ибымдыруеи идуззаны иҥабуп хәа шбаххәо?
Иахҥахыуп иахзыбуз абзиара аҥкы бзааур, апату
бықәахҥар.

– Тәымуаҥыс сшәыҥхәазома сара? – дҥааит Иалса.

– Тәымуаҥыс бышҥахәҥхәазои? Тәымуаҥыс бхә-
ҥхәазом азыхәаноп бҥәи нхәрхар захҥахым!

– Сара шәара шәзыхәан бзанҥык сҥәи нхом.

Ауара-аҥахра Иалса жәйтә уаҥбыргк иахәсабала
дазхуцуан, пату ақәлҥон. Гун-ҥхән лара, Заур дижәла-
нтәын, аха лара лабашыҥтреи Заур иабашыҥтреи еишыара
дибарго иҥамызт, еицәыхаран. Саидеи лареи жәйтә
жырацәара хәычык рыбжәзаарын, ашыҥахь излааҥшыз
ала, аҥыцъагы еиуацәоуп хәа илыҥхәазо дҥалеит.
Занҥса лыла зҥәи ҥаҥены иҥаз азҥаб қәыҥш ланҥса
данылҥырҥ, зыкны дааиз ауаа бзиа илбеит, рыда
дхәартамызшәа лбо дҥалеит.

Иалса аҥхән илхәаз инацылҥеит:

– Уаҥы иимбац бзиара дуззак шәзызузшәа ахәара
бакәмҥыр, ибдыруазааит, сҥәи ҥжәаны сшыҥсуа...
Уиакара исылшагәшьоз сара! Ус акәмкәа, сҥар шәҥа-
хызар, ишәхәа, уахыкгы саанҥасуам, сҥоит.

– Унан, ус шҥабхәои, сыхаара! Бара бцандаз хәа
акәзам изысхәо сара. Быбзиара хҥәи икыду аҥак кәхҥар
сҥахуп, убри азоуп изысхәо. Ибдыруазааит сара сеиҥш
уи Заургы ишиҥаху.

– Саргы издыруеит сшышәцәымҥым, убри акынтә,
аҥара аҥызшәа сашәхәар сҥахым. Зегь дарароуп, аҥара
сара изгом.

Саида лҥәи азымкычит Иалса лцәажәашьа, аҥыхә-
тәаны илалхәеит зегь реиха зҥакы дуу хәа илыҥхәазоз,
иааиуа аҥарашықәс азы ашкол дҥартар шырҥахыз,
Заури лареи ишырзбахьоу, хазы дазыр-ҥхәалаша
арҥаҥы дааныркыларацы. Иалса ҥ-класск ракәын
дзылгахәаз.

– Аҥара дәәазны сҥалап, сзырҥцакызеи, – лхәеит
Иалса, зынза хырҥ азымукәа.

– Дәәазны ианба? – иаацъашьаны дҥааит Саида.

– Сара макъана анцәа имчала оҥоуп, сҥакәажәума,
хәҥхәака сахьзап, – лхәеит дырҥегьых Иалса.

Лылақәа ирхубаалон, лгәы зынза даеакы шта-
цәахыз, даеа цәалашәарак дшазхәцуаз.

Саида иага лундазгы, атыпқа хәычы илхәаз дылза-
хмырпейт, есымшааира акакәын илхәоз. Ацы-хәтәаны
еилылкааит, Иалса ишлымаз лара лаамчы-дарахаз
даеазәы изымдыруаз гәтакы мазак, убри агәтакы
гәыгырта дусгы ишлымаз.

Иашоуп, илымацәкәан агәтакы, аха уи гызмалра дук
зтаз акы акәмызт. Бзиа дылбон лара Кыча, уиоуп илыхь.
Уажәы аюынтә раан аюны дыкан афронт ахь данцоз,
бзиала хәа ианеицырцуаз:

– Сыпсы таны сызыхнхәуазар, пхәысс бызгоит. Бзиа
бызбоит, – хәа леихәеит.

Убрижәтеи Кыча ида даеа хәыцыртак лымамызт,
илеихәаз агәра лгеит, уажәы-уашьтан данбаауеи хәа
лгәы хытхытуа дизыпшы. «Саида уажәы аңара
лымысхыр, санылтацахалак лара ләы блас ицәы-
рызгозеи?» хәа убас газыхшыюла дхәыцуан Иалса.
Аңара атәы аңхәа Заур ианцәырига илгәампхейт,
дырәагых Саида еиҗа ианцәырылга, даара баапсык
лалхәазшәа иаалылыжж-лылыжжит.

– Тәымуаюыс сшәыпхәазозар акәхап, уиазоуп аңара
бахтап хәа зсашәхәо? – лхәон Иалса еснагь лгәы
иалырсны.

– Мамоу, сыхаара, ус шпабхәои, хара бара бзы ацәгәа
хтахума? – Саида днеин, дналыгәзит. Уи есымша
ажәахаала длацәажәон.

Аюыцагы еихнагеижәтеи Иалса илызхәит, аурыла
Саида лацкыс хәычык деихахахьан. Жыла-цәала дтәы-
дыпқа дыкамызт, аха дахьынзаказ, дкацаза лцәа дтан,
Мактинеи лареи цшрала-сахьала излеипшу хәа акгы
ишалакамызгы, изыхкьо ларгы илзымдыруа, Мактина
лцәа лхылкаауан Саида, Иалса. Иудыруазеи, акы

ахьырхәо акыкоуп, ажәйтәзатә ажьра-цәара Иалса ләы
иузгәамто акала аецәырнагазар?..

Заур данаапш, Саида абартца дшыкәгылаз ибеит.
Ашаха азхык аюны абакә иладылхәалан, егырахьтәи
ахы ааигәа игылаз ал ашьапы адеахәалара дафын.

– Иазыбуазеи али аюни ирыбжьабдаз ашаха? – ибжы
неиргеит Заур.

– Аказы истахуп! – лхәеит Саида иааркәафны.

Нас ауатах дныналан, аматәақәа зтаркнахауаз
ашьқаң ашә аартны аматәакнахагақәа иаархылхит
абостон иацәа иалхыз апхәыс костиуми, ашәт зқәыпсаз
акрепдешин гра иалхыз атқи, апхәыс қпаңад еиқәатәеи.
Арт лыманы, дахьыказ абартцафы дааит. Заур игәеитейт
лылагырзқәа шаауаз. Игәы хьшәашәаза интыпсааит.

– Бзыртәуагәышьоузеи? Иңсыз алагырзгы
дазыргылом, ибзымдырзои?

Ила таа Саида дылзыпшуа акәардә дныкәтәеит. Ибон
зака лгәы цшаауа амра иалтоз иаалгаз аматәақәа. Арт
ирейгыз Мактина лымаатәақәа ракәын. Зын-фын
рыдагы илшәылымтацызт лара.

Заур иеыцххараза игәалашәон, Мактина зака
деигәыргәаз, абри акостиум Саида ианылзаалхәа.
Игәалашәеит дырәагых, иаргы абарфын матәа аахәан
ианылзааига дшеигәыргәаз. Ускан иахәшьа дхәаны
дтәан, хацацара ләазлырхион, Мез диццон. Убри
абырфын матәа акәын, уахык Акәа атеатр афы «Отелло»
данахәапшуаз илшәыз. Аңсра зынзагы илыдызкылодаз
лара ускан!

Афронт ахь лцара мышқәак шыбжьаз, аматәақәа
аюны иаалгеит. Саида илалхәеит лара дхынхәаанза
илтәахрацы.

«Издыруада, зеипш камло егыкам, сара сеибганы
сзыхнымхәуазар, сымаатәақәа бара ибымаз, бара
ибышәцаны ирха», лхәеит Мактина.

Саида усқан Мактина илхәаз лхахьы иаалымгеит. Лгәы излаанагоз ала, аибашьра уиакара иадхаломызт, ирласны еилгон, нас Мактина илыхьуазыз, дыбзиахәха лышьтахька дыхнымхәуаз. Уи акнытәггы Саида Мактина илхәаз дахыччеит. Атыпқа-ға, атыпқа хазына аңсратәы зынзаггы изылғалыршәазазеи лгәахәит лара.

Аха ашьтахь, лара Саида лхатә аррахь дцо даналага, Мактина лымаҭәақәа Иалса лнапы ианылцеит, илалхәеит Мактина арра данцоз лара илалхәаз аоыза.

– Бара, сызгаб хәычы, ди, – лхәеит Саида, – гәаларшәагак иаоызоуп, бандухалак, бгәы бзиа, бхы бзиа анцәа бкаитцааит, ибышәцаны бара ирха, тәымуаоы ибмырхәхан!

Усқан Иалса еимаҭәаны дцәеит.

Уажәы аррахьынтә дааижьтәи, Саида лгәы цшаауа ласы-лассы днадгылан дахәаңшуан, арамка еикәатцәа иҭацаны икнахаз Мактина лпатреҭ. Ашьқаң иҭакнахаз амаҭәақәа рдәылгара закантә иакәлкхьоузеи, аха уи лзыкацомызт, Заур иахәшья дигәалашәар игәы цша-ауеит хәа дшәаны. Аха знымзар-зны идәыллымгар каломызт, ишҭалурыз...

– Адунеи ауаатәыюса ыканатцы, шәыхьзи-шәыпшеи шәипхьыз агымхааит, зда дхамамыз хазгаб гәлымцәах дхаңзырхаз аҭацәа! – даашәиит Саида, Заур илабжыш-қәа шхаддылаз анаалба.

– Сахәшья даәа цсышья бааңсык лоур, мамзарггы, иаххәап, лхатәоызцәа дрымхны дызгарц иақәызкыз аңхамшья ихымтала дыңсыр, сара исзыхгомызт, аха лхы ақәлцеит атәылаңсадгьыл, миллионшыла иреиңьу аҭеицәа рхы зқәырцаз, уи сгәы аласыжьжьалоит, – ихәеит Заур.

– Еилыскаауеит, сыхаара, иухәаз иатцанакуа, аха сара лымаҭәақәа сылаңш нарыкәшәа-цыпхьаза исгәа-ламшәар ауам, ларей сарей хәнеипырцуаз аеинтәи амш

мыжда... Иудыруоу исалхәаз, хәипырцра аамҭа анааи, хәидгәыкылан аибәгәзра хәнаалга? Ускантәи лажәақәа уаха дшыхнымхәуаз лдыруазшәа акәын ишыказ.

– Ишҭаказ лажәақәа, ибалхәазеи? – дцааит Заур, илақәа хьанҭаза иоышьтихын.

– Сара исыхьлакггы, сзыкәшәалакггы усс исымам, барей, ахәыци, Заури, шәыхоыкггы шәеипымхо насып дула шәшыкало здыруазар. Адунеи ағы шәара ишәаоысхуа даәазәы дсымам сара. Уаха истахузеи, сабшьтра мырзкәа, наунагза ихәшҭаарағы амца хәажжаза ианеикәыла, уиоуми анасың!

Заур ғымҭзакәа дзыроуан. Иҭахымызт иахәшья лгәалашәара арғыцра, ионы алағырз аиҭаонагалара. Дгыланы, инапқәа ишьтахь икацаны, абартца ахи-аҭыхәеи даалеиоит, иахәшья лымаҭәақәа ипхәыс иахьцәылцоз ахь зынзаггы дыңшуамызт. Ус ихәеит иара:

– Ишҭааури, иаххәхәршҭыроуп хгәыроақәа, уаха цсыхәа ыкам... Ицсыз-изыз хынхәра иқәым, уи игәыроа аәатара ацынхәрас, хәхәрақәа хәрҭап, иахцәыпсыз рхәахья ахәтыр азы. Хәпхьяка абзиара хазхәцлап ххәзи, хәсабии иара иқәлоу абицарей рынасыпқәа рзы.

Саида акраамҭа ацкы калцомызт, дханагалан, ахәыцра дағын.

– Иухәаз иашоуп, – лхәеит аҭыхәтәаны.

Ларггы илҭахымызт, лхатәи ларей насыпла рыхынхәра ирнаҭаз агәахәара, Мактина лгәыроа еиҭцанархар.

«Сара сшыказаалакггы, Заур иқәнагоит аңсҭа-заара ҭынч, аңсҭазаара цшза имазарц», – лгәы иаалнаҭеит лара.

Днеин, ижәахыр лнапы ықәкны ус лхәеит:

– Суқәшахәтүп иухәаз азы – иаҭахым иаххысхьоу агәакрақәа рыртытра. Мактина иахзеиғалшьақәоз рацәан, урт дрызшахааит хәсаби затәы.

– Убриоуп саргы изысхэз...

– Аказы суазцаар стахын, аха... Иуасхэахьеит, Мактина аррахь данцоз дсыхэеит, дзыхнымхэуазар лымагэахэ сара исырхарц. Сара уи акацара сылшом, исцэадафуп, иудыруеит хэа сыкоуп?

– Издыруеит, ааи. Бгэы иаанагозеи, нас, икацатэу хэа?

– Иалса ацарахэа лыстарц иакэыскын илымгеит, уимоу, зынзагы сылмырцэажэеит. Акы лымтазакэа дахзааныжыуам, икэнагам. Иуцэымгымзар, Мактина лымагэахэ лара илахтап, илырхааит.

– Ашкол таларазы былмацэажэзеи? – дцааит Заур.

– Слацэажэеит.

– Ибалхэазеи, нас?

– Ашкол талара сзахыццакуази, сахымзои, сара макэана ссабиуп хэа салхэеит.

– Хаи, агазэжэ, изакэызеи илхэаз! – акыркырхэа дааччеит Заур.

Саида лыпшэма иалымхэеит, атыпха дара ира-лымхэоз мазак лymoуп хэа агэаара шлымаз.

– Амагэахэа лыстар уазыразума, нас? – дцааит Саида.

– Сазыразуп. Ус еиха еигыны ибыпхэазозар, илыт.

Иалса акраамта илыдылкыломыт Мактина лымагэахэа, аха ацыхэтэаны илыдылкылт.

Заури Саидеи Иалса илыртэз афы мацара даанырмыжыт: илзаархэеит ынтэ-хынтэ лэызлалцсахшаз хыхьтэи цакатэи, нас ашьацеи ухэа, амагэа. Лара урт цэгэа дреигэыргэеит, хэарас иагэхузеи. Илшэылцо лымазам изхэашам шыта Кыца. Еиха илафы дааишт, еиха дигэапхашт лара. Абри акэхарушь Заури Саидеи иралымхэо амаза?..

Аоныргылар атызшэа еицацэыррымгар ауамызт, иагэцэыргэеит. Саида илхэац еицалхэеит, Заур иара итэы дахыцэомызт.

– Аоныкацага амагэахэ еидгалоуп, инагэаны икам-заргы, нас, уажэшьта амэабжара ишцаанхэжыри, – ихэеит шыжыхэафара ишафыз.

– Иарбан мэабжара хэа узеу, умагэахэа макэана абна иагылумгацт? Мап, Заур, сара излазбо ала, пхэала ацара ацынхэрас, шытахэла шыафак коуцеит! Хапхэа ишытоу аусхэа мачушэа, аоныргылареипш икоу ацабаа ду згэху аус ушцалалои уажэы?

– Уи салаларым, ибзиоуп, аха Алхас итэы зыбымхэозеи?

– Алхас-ба? Ииуази Алхас?

– Ииуази бхэоу? Сара икастарц истахыу аоны амыза саб исызиргылар, уажэы сара, уи ица, схы зцаскрызеи сымхэо скэапца сыказаарын. Убриазоуп саргы сца изыхэан ынык сыргылар зыстаху.

– Ххэычы изы абзиара саргы истахуп, уара иштуху еипш, аха ауафы хара дхэыцуазароуп.

Уиаамтазы Алхас, шыжыхэафара далган, днеин иаб ишыамхы дныкэтэеит. Заур ахэычы ихы ааишы-шыт.

– Иуасхэо уахауоу, арпыс хэычы? Уара узы икастар стахуп, ее, иаша, абранза иааиуа аон дузза, аоны пшза.

– Зны алакэафы исоухэаз угэалашэо, адау абнафы ахыпцэара-оны иргылеит хэа. Хара хаонгы ус икалома ихыпцэараха? – дцааит Алхас, хэыццастэкэа дгэыргэацэа.

Заур дааччан, ица инапы аашьтыхны ус ихэеит:

– Нас ишца, сыхаара, алакэафы иуасхэаз еипшыцэкэа икалоит хаоны. Сара истахуп уара убра угэргахэа уоназарц. Аха абни уан... – ихэан, инацэа рхханы Саида иналыкэикит.

– Изакезыеи, мшәан, икоуцо! – лхаца гәыбған наилтеит Саида.

– Ы-ы, икастои?

Ацкы иамхәакәа гәыбғанла дихәапшуан лара.

– Сца акгы ицәыззар сҭахым! Икоу-иану аиаша идыруазаит уи! – ихәеит Заур, абри даара хы змоу ус дук еипш.

– Заур, изакә газароузеи узәу! – лыбжыи наикә-лыргеит Саида.

Заур дацпыхәан дахыччеит, ипхәыс агәнырхара дахьалагаз. Алхас, пасеипш, уажәыг инеиҭак-ааиҭакуа иани иаби рыхәапшра дафын, изеилкаауамызт реицәа-жәара иацанакуаз.

– Шьҭа адәахыи уцаны ухәмарла, сшьамхы уахьынзакәтәаз узхоуп, ахыцәцара-оны азыхәан даеазны цкәа хәицәажәап, – ихәан Заур, Алхас цәка днаиргылт. – Иалса улыцхраа, уи анаша фыхра дафуп, фыц ифыхны иануфа, ихьшәашәаза икоуп, зака ихаау удыруандаз!

– Ибзиоуп, слыцхраауеит, – ихәеит Алхас, дхәарсалеиуа аоны ддәылцны ауҭрахь ифинеихеит.

Заур цшьаала иихәац ипхәыс еиҭалеихәахт. Илхаирцарц дафын зхыгәра цырцыруа ишәу, зпәнцыр-кәеи зышәкәеи ҭбааҭыцәу, ихараку аоны ионазар еиха ишеиғу, уажәи изыоноу ацкыс. Уи аонафы Алхас дзыхшаз иани иаби рыкны ихәыцра ихигеит, иажәрагыи хымпада ишкәакәахоит, избанзар акәзар, уи ихигашт имоҭацәеи урт рмоҭацәеи еицәафы ианыкоу аамҭазы.

Саида Заур ифы днеин, ашә ахь дыпшуа, лнапкәа ижәахыр иныкәлкит. Заур даахьахәын, дналәапшит. Ифыцу акыр иалхәар лҭахума ипхәыс?

– Уара сыпсы аоҭыҭкаареипш бзиа избо сыпшәма уоуп, сара бзиа иубо уцшәмапхәыс соуп, ус акәзами?

– Усоуп, ааи.

– Хыцәагыи уафы иимбац аибашьра ду афы хәкан, ххынхәит хәпсы ҭаны, аиааира ганы... Цәпхәа хәпсҭа-заара еилахцеит, иаххаагаз агәакрақәа хәбзиенабара шаргәғәаз еипш, хәгәреибагарагыи аргәғәеит. Ица-быргыи исхәо?

– Ицабыргуп, цаса ацкысгыи уажәи бзиа бызбоит.

– Нас уи ацкыс еиғу иарбану? Уи еипш аразкы хәуазма хуазәи аибашьрафы хҭахар? Иудырыр сҭахыуп сгәи иҭыхо зеипшроу, – дафын лара ацәажәара.

– Ихәа, сзыроуеит гәык-цсыкала.

– Икоу убомә, сыхаара Заур... Ауафы ихы иҭаацәеи рзыхәан мацара адәи дыкәзар кәлоит. Аха сара уи азхом хәа исыпхәазоит. Ииашам уи азы мацара адунеи ақәзаара...

Дцәажәон лажәа дахымыццакыкәа, ишәа-иза, цшьаала.

Заур дзыроуан игәарпханы, фымҭзакәа. Цоуп, арт илхәаз ажәақәа рыла дкылсырц ахьылҭахыз изеи-лкаауамызт, аха лцәажәашьа игәапхон, лыбжыи хаакәакәара азызырфорра игәи кәнаҭон. Аа, абар лхы даахеит зынза иара ишкә, дцәажәацыпхәаза лыпсып цхәцәи-пхәцәуа ихы-ифы еипхьнашьшьауан.

– Аибашьра зегыи аргәакит, апырхага ду рнаҭеит, – дафын лажәанагзара. – Сара амәа сыкәны саауан Москвала. Усынтәи амәа цәгәа ихароуп... Иудыруама зака рыцхара салапшыз? Сахьаауаз алымәанык избон иуадышхыраха иеилажыи ақыҭакәеи ақалакыкәеи. Хыпхәазара рымам хыцакырҭада икәхаз ауаапсыра, имлашьуа, ашәҭеи ашьаҭеи змам, гәак-цәакрыла мацара адәи сакара ианхалаз. Ара инхо хәуаажәлар ирыбаргәузеи, аразкы змаз уаан. Урт еибашьра иақәымшәазеит, зызбахә сымәу ахәаадгылкәа рааста. Уиакара зысхәозеи, уара иумдыруеи, сара исымхәаргыи! Ааи, иргәатәуп аҭа атәыла иазныкәи газ уафы иимбац

ахэрақәа зегъы! Ахэынтқарра ҳацхраарц ҳахэтазами ҳара, аррахъ икан иааиз аибашьыюцәа? Уареи сареи, Заур, ҳкоммунистцәоуп. Уажәы иаҗаху аусура уаанзатәи аусурақәа иреипшым, еитарҗыцтәуп урт иагъынтәны, иагъынтәны!

Агәра ирго, еикәпхъазо Саида лхатца иниалхәеит абас:

– Ҳанхара-нцыра атәы зынзагъы хъаас икоумцан, уи ҳдәеитцахар хәа уацәымшәан уара... Иудыруазааит аон-җыцгъы шҳаргыло, зеиҗакам абзанхарахъгъы ҳашкылсуа. Аха иахъа ҳазтагылоу аамтазы ханхара-нцыра иаҗаху аусқәа, егырт икацатәқәоу рапхъа иҳаргылар қәнагам. Икацатәқәоу хәа сызҗу уиоуп, ҳацхраап иахъазы цәгъа еитцаханы икоу ҳколнхара. Уи антәагалак ашьтаҳъ, ҳхатә усқәа рыкацара ҳрызхәыцып. Еилукаау исхәаз?

Саида лхатца днеизыпшит, иабжългаз лгәаанagara атак илито зеипшоу лаҳар цәгъа илҗахны.

– Иткааны ихәа ибҗаху аиаша! – ихәеит Заур.

– Истахуп гьектарк адгъыл сыдыскыларц, сылшара зегъы убри инадцаны, ачаиәәра ду аасрыхрацы. Аха иреиҗу акәым исыдыскыло, аҗабаақәа исхызгахъоу раҳаҗыр акнытә исыдыргалар қалап, аха қасатәи ауп исыдыскыло: арра санцоз иаансыжъыз, аҳаскын зхыцәан икоу адгъыл. Сара уи амхқәа зегъы иреиҗны, иҗырпшыган икастар стахуп.

– А-а, уажәоуп цқъа ианеилыскаа ибҗаху.

– Ус сызбеит, иагъынасыгзароуп хымқада.

Заур Саида оумашәа дҗеишьеит. Илапш аалхмыршәо дылҗапшуан. Иага иҳәаргъы, игәы иаанагомызт дызлеизымдыруа акы далакоуп хәа, аха иаазқәылаз есымшааира иҗыцу акака лыдибало далагеит.

Иара ихаҗагъы зкацара уадафыз аусқәа напы рылеикуан. Аибашьра даныказ, ихаҗыҗае аус зуаз ауаюбырг мацурада даанымхаразы, аҳасабеилыргара аҗып

мап ацәикит. Афронт акынтә дааит, аколнхарафы җыпхәрас имазароуп, абригада дрылагылан, амхафы аус иулароуп, иара дхатцоуп, ахатца аҗабаа дацәымшәозароуп. Заманала илиршарын аон җыц аргылареи ацарахъы ацара аәазыкацареи. Ахъаақәа имоу зынза ихәшәтәрын, дыриааирын, уажәшьтарнахыс урт рызхуцра зынза дакәцратәеипш.

Аха иабакоу, Саида... Заур иҗахын уи афронт ахынтә дааиҗҗтеи, лыхәрақәа цқъа ибзиахаанза лыпсы лшьар. Игәы иаанагомызт, дшааилакцәқъа ас ирласны аусура далагап хәа. Аха, аа, абар, лыгәҗыхақәа зеипшроу иалхәеит зегъы.

– Бызлагарц бгәы иҗоу бара ишыбҗаху ибзынагзап хәа бгәахәуоу? – дцааит Заур.

– Исылшо аказы схы сеигзом.

Заур ипхәыс аусура дашьны, лшареи-мчи хәа акы лымазамкәа дрыцҳахәха иапхъа дтәоушәа илапш иаацашәеит абри аминут азы, игәы аахыҗхыҗын, интыпсааит. Лара лышка дааскыан, лыжәахыр инапы ықәкны, ибжыы ырхаазаны ус ихәеит:

– Агектар анышьҗыбхыша аамта қалап, сымра лашара, макъана баанҗас. Избан акәзар, бааиҗҗтеи егыцуам, цқъа быпсы бымшьац, агектар акацара ус мариам, баапсап, аеибыҗаха бнаҗарым.

– Мап, Заур, ус икам аусқәа, сара исыздырзомызт оумаза шсылшоз. Уи афронт аҗы еилыскааит. Сара сакәым, уаргъы убасоуп ушыкоу, оума улшоит, сукәы-хшахааит, – лхәан, лнапы налыгзан, ихахәы ныпхъа-лхәеит. – Умбои, – лхәеит лара, – абригадақәа зегъ реиҗа имчыз аҗаҗынбригада абригадирс укарцеит, иаалыркъаны аон җыцгъы ургылар уҗахуп!

– Ибзиоуп, ус акәзааит, аха саҗабымцозар, акы басхәарц стахуп! – Заур акыркырхәа дааччеит. – Сара аоныргылара сакәыцп, баргъы агектар шыҗыхра бақәыц. Ибзиами ус?

Саида гәйбғанла лхы аалыртысит.

– Ахәхәтәтра уақәыц, Заур. Уара иудыруеит аон ғыц аргылареи, агектар ақәаарыхреи азцаатәқәа шеипшым, ишхаз-хазу. Ата́тынмха́фы аусура уақәыцрац уабжъасымгеит сара, ус затца иуабжъасымгара, уи аус акны иузеиғъасшьоит ақәеиара дуззақәа...

Заур, ихы леиркәын, даахәцит.

– Узырхәцуазеи? – дцааит Саида.

– Мамоу, акгы! – ичханы иааникылт иихәарц игәы инытцахх-нытцаххыз ажәақәа.

«Сара схатцууп, изуа-исхәо сақәитуп, аха бара быпқәысуп, уи еипш бшақәитым шқабзымдыри» ауп игәы иаанагаз.

Ибзиан икайтцеит, иахымхәаз. Ихәар, баша Саида лгәы ннархон, иара акы ихәо-ипшыуа хәа икамызт. Саида сияшоуп хәа лхы лыпқъазозар, мчыла ухәатәағы дузаагомызт. Уи Заур заманала идыруан. Идыруан иара даеакгы: ианакәзаалакгы, залымк лымкәыцымкәацызт Саида иара иғы, аринахысгы илымкәцкьараны дыкамызт. Убас илыказшьан лара. Хатцеи-пқәыси убри еипш аизуаашья рыман, акы анеимарклак, азәы игәы азәы дамысрацы, реимак ыказамызшәа иаабжъа-дырзуан цсыхәа зламоу ала.

Заур даара ахатыр ақәитцон, Саида абри еипш аказшьа бзиа илымаз.

Аимакқәа аниоуаз дихәаччон абзиабареи, агәы-халалреи зныпшуаз ччапшыла, ианатахыз, аамта азгәа-таны лажәа убриакара ирхааны лыгәтакы иабжъалгон, дазымааирада цсыхәа имамкәа даназааилак, лхәатәы зхасцазеи изымхәо дкалон. Саида кьац-мацыла иныкәақәоз дреиуамызт: Заур лхәатәағы дыззаалгоз акацатәқәа зегы хы змаз, иацсаз катцатәқәан. Зны-зынла иласлоз, аццакырақәеи, ауаохжәарақәеи роыза лара илыламызт. Ибзиабара илымаз мыцхәы деича-

хауан, ишақәнагоз иныкәлгон, уи иара изы ирцаган, иғырпшыган.

«Ата́хмада́цәа, ирта́хызар, ирхәааит ипқәыс лхәатәы дахыпом хәа. Сара сыпқәыс леипш апқәыс дара зныкыр дроухьоума! Ус хзырхәар аткыс, еиха ирзеиғъхап хдырехәар, иахәыпшыр. Урт анасыпдақәа хәпстазаара ғыц шытахьла иахан иргар ртахуп. Дара мыждақәа, за́ка иуаагазақәоузеи! Акы́к-ғы́ки, аты́зшәеи бзиа избо, есымша зкышә икәку, аонеилыргашья ззымдыруа ахәса гәамқәа, ахәса кьаса-хәасақәа с-Саида илытцашьы-цлааит, дара рааста уи дышәтыцуп, лнапхыц ихылссо иацсам. Зынзагы ирыздыруам дара анасып аразки закәу!»

Абас игәы иаанакон Заур.

– Узлазбо ала, дырәегых ахәыцра уафуп. Узыр-хәыцуазеи, изакәызеи, – лхәеит апа́хья Саида, лзамәа дааханы изамәа инадцаны.

– Аиаша басхәар бтахума?

– Ишцастахым!

– Сыпшәма ахәсақәа зегы дреиғъуп, убриоуп сзырхәыцуа.

Саида лхы лада-әада икьо иаалыртысит.

– Уареи сареи иахьеи иаци хәиднагалазшәоуп ушцәажәо. Дырәегых за́караантә иухәарц угәы итоузеи уара уи?

– Ы-ы, хәиднагалеижьтеи аа-шыкәса мцуеи. Ирацәоу имачу бара базхәц, сара исыздыруам.

– Ишцамачу, сара сажәызшәа схы збо скалахьеит, уара утәы сыздыруам аха...

– Сара сзы бара дунеихаан зегы брейғъуп.

Заур астол даахыцын, изеипшразаалак гәалак имоуп узымхәо, длахәыхза ус нацитцеит:

– Хәоны аныкахдалак, аонқәа зегы ишреиғъхо ббап! Уажәазы уи атәы уаха халацәажәарым. Ибзиоума?

– Хаңеиңшуама, нас, аамта?

– Ааи, хаңеиңшып, иаабап!

Заур иаахцәаны имхәеит иизбаз зеиңшраз: ааи акәзу, мап акәзу.

7

Саида лхы гәыбған алтон, данааи адырәәныцәкәа Заур длыманы Шяхәсна лбара дахьымцаз. Ахьа-ңшагы лмоуит лара, аа, абар, иаразнак мчыбжык ниакәәа ицеит. Ацыхәтәаны илызбеит, хымпада дцарц, абыржәы иааиуа амәышазы – икалома Шяхәсна длымбар, даәакы лылымшаргы, итабуп хәа лал-хәарами, Алхас дахьыхылаңшуаз азы!

– Ииашан ирхәоит, зышьтахька гәгәам ахәынтқарра аибашьрафы изыгәгәахом хәа. Шяхәснеи Иалсеи ракәын уареи сареи хашьтахька гәыгыртас ихамаз, аха Леуарсагы абзиара дузза хзиуит, уигы дахха-хмырштыроуп. – иалхәон Саида Заур.

Уи иара иамеикуамызт: иаби иани заа иңсит, иахәшьазацәгы дтахеит аибашьрафы. Саида лхәтеи лышьтраи ракәын уажәы тынхас имаз.

Шяхәсна гәыкала дылзыкан азы, дыгәхьаалгеит Саида. Афронт афы зны-зынла аибашьра ааихсыгыны, аңсеивгара анроуаз аамтазы, лтәылаңсадгыли, лтынхалтынци, луаажәлари данрызхәцуаз дылгәаламшәар каломызт, ан гәакьа леиңш дыздызкылаз аңхәыс қиа, аңхәыс гәытбаа Шяхәсна. Даәазәызар, зынза длы-длымкыларгы калон, избан акәзар, иага умхәан, лхәца бзиа иибоз даәа пхәыск дылхылцит лара, иара лхәца икынтә. Аха Шяхәсна Базрыкәа ақәнамга ииуз ианалыжыит, ғымтзакәа ғонуцкәтә гәеибафарыла илычхәит дзықәшәаз азалым, гәацәыхьажәа уи лкынтә лара илмахаит.

Зака лгәы цқьоузеи, иразузеи, анацәалбеит, Базры-кәа иңшәмапхәыс шлагәағәа! Саида иаарласны илзеилымкааит Леуарса дзыңсаз, илзымшьеит иуаю-бзиара ахә. Уажәоуп ианеилылкаа, иан лкынтә ицәәәа ишалаз еиуеиңшымы аказшьа ссиркәа.

Зака ицәгьоузеи, гәың-гәыңла ишоу ауаатәыюса доусы рабиңара цыхәтәақәа, адаң еиңш еицраҳәаны измоу амазаус, закәанқәас иамоу аилкаара. Саида зны-зынла лгәы илнаталон, ахәарахәа ишуа лдақәа иртысуа ашьа дзыхшаз лан лшьа ахаґа акәызшәа. Ауаюы қабада Базрыкәа иакәхарым, лара илыциз аказшьа бзиақәа зтәу, урт иртәхап ахақәитра бзиа избоз, аха зразқкәа зцымныкәаз аңхәыс еибага Астанда рыцхә. Ажәытәтәи аамта мчымха дахәнатәит лан харада-барада. Иахәтәи аамтагы ңасатәи еиңш иказар, лыпхәгы лан лышьтра лышьтрахон, хәарак ақәмкәа.

«Ссиршәа иубап, – дхәыцуан Саида, – ахәтеи аңхәыси хәа ыңьа-ыңьала ауаатәыюса ахьеикәнаршәо аңсабара, урт рыңсы ахьынзәтоу гәак-цәакра шрыгым-гы, рабшьтра ирзыннажьуеит излабеиоу аңасхәрақәа, ирзыннажьуеит реиґа иңшзоу, иқьиоу, игәлымцәаху аказшьақәа»

Саида лгәаанагара ғыцқәа Заур иахәаха лмазеит. Агәашә афы автомашьынак абжыы геит. Иаараны иказ Леуарса, ихәатәы дахыңомызт, дааит.

Атаацәа зегы амашьына инақәтәеит, Алхас, хәарас иаґахузеи, днеин, ианшьа днаиватәеит. Амашьына ццакны ицон. Изныз амәа, аибашьра калаанза иала-гахьан, аха, аибашьра аныкала, иакәыцит, уажәы икацаны иалгеит аакьыскьа. Ңаса, ақыґеи ақыґеи рыбжысра акыр аамта аґахын. Саида илгәалашәеит, Леуарсеи лареи ғыла абри амәа изныкымкәа-иын-тәымкәа ишанныкәалахьаз, илгәалашәеит амәа ағыкә акны ишгылаз ць-дукгы... Уажәы, рызхара аицәәжәаха

роуаанза, рмашына ашацахэа инкылкьеит Ленин ихъз зху аколнхараѣтѣи аулица ду аѣы, Леуарса иаарццакны иреихѣеит обком аѣы иказ аилацѣажѣара атѣы, иѣахын иѣегъы инароуны иреихѣар, аха дахымзеит, амашына ирласны аштѣаф инакылкьеит.

Заѣа хѣыс лгѣалашѣазеи Саида, ари аѣнаѣы данааи! Лымцарсра ашьѣахъ дзыкѣшѣаз агѣаѣра бааѣс, абра-ауми дахъаѣшѣаз. Ара даныѣказ ауми Патыхѣ лара лѣы данааиуаз. Егъаалыгымхазеит Леуарсагъы ларгъы ѣахарѣ. Дзыкѣшѣаарызыз, ианаамѣаз лгѣы аѣѣышра лзыхнымхѣыр, лыкѣша-мыкѣша иѣамлар илыѣхѣраашаз ауаа?

Саида дыѣоны лѣыналхеит, абарѣа албаара иалагаз Шъахѣсна дылѣыларѣ. Аѣѣѣыс бырг, Саида даалгѣы-длыѣѣѣалт ианеиѣыла, лылагъырзѣа рѣаархеит дгѣыргъаѣѣаны.

– Ибыхъша исыхъааит, с-нан, Саида! Сынасыѣ иалан дырѣѣегъых былаѣаа сырѣаѣшырѣ. Уаѣа истѣахузеи сара аѣаѣажѣ ѣырмыѣъ, бара сызкѣыхшаша бгѣзырѣа соузар! – абас дѣѣын-шѣындуа дѣѣажѣон Шъахѣсна, заѣа лылшоз Саида дылгѣыдрыгѣѣѣала дгѣзуа.

– Сан, сызкѣхшоу, сан! – лѣѣон Саидагъы.

– Аи, с-нан! Исыбаргѣзеи шыѣа сара!..

– Сан, быбзиахѣа быѣоуп, бмажѣзеит, анѣѣа иѣышьѣоуп, быбзиахѣа быѣоуп!

– Бара зынза бхазынаха баѣзааит! Иа, анѣѣа ду сикѣрбануп, бара абас беибга-бызѣыда баѣзаазышьѣыз!

Леуарсеи Заури ѣымѣзакѣа Шъахѣснеи Саидеи реидѣѣаѣалара иазыѣшуа игылан.

Алхас амашынаѣы Шъахѣсна иѣылѣѣиѣѣахит, хѣыѣык саалылахѣмарып ихѣан. Иѣабыргъѣѣѣаны, Саидеи лареи ргѣазхара ианеибагѣз, Шъахѣсна дгылан даахарахаѣшит, Алхас ѣѣараѣыр дызбозар хѣа, даны-лымба:

– Алхас даашѣымгазеи, дабаѣоу, дызбозмеи? Ааи, раѣѣа сышѣшьит, – лѣѣеит лара.

– Брабашъ, сан, брабашъ! Урѣ ирабѣѣалаѣгъы рыѣѣанаѣоит, – ихѣеит Леуарса дыхѣмаруа, аѣѣа изнымкыло.

– Ибѣѣыззар зхуарѣѣузеи, сан, Саида дааиѣѣѣеи мѣыбѣѣык аахысгъы, хѣѣеи-ѣѣѣыси ргѣазхара еиббаанза аѣны издѣылымѣѣит, – хѣагъы наѣѣѣеит Леуарса.

– Уи азы гѣыбѣан рызѣѣѣа, нанхеит, аха, мшѣан, Алхас дзаашѣымгазеи, дабаѣоу Алхас? Дыѣмаза-ѣымхазеит, сара иѣсыша?

Уи аамѣазы Алхас амашына дааѣыѣан, дыѣѣѣа-дыѣѣѣа дшааиуаз, ианду лыхѣѣа иѣынхишьит.

– Сан, Алхас иѣыѣѣахѣа хѣа иахѣарам, – лѣѣан, Саида Леуарса дналпырбеит.

– Урѣ дара ѣыѣѣа еиѣѣажѣан иѣарѣеит, шѣара ѣышѣымѣын рхѣан, ихѣѣдмырѣѣит. Аиеи, ихѣѣдмырѣѣит, анѣѣиныс! – ихѣеит Заургъы.

– Ааит, ура аѣѣархѣ! Сара, уанду, сакѣызма иужѣоз? – Шъахѣсна дгѣаазшѣа ныѣаѣѣаны ѣыѣѣк даагъит, нас, Алхас даашѣыѣлхын, ила-иѣы днагѣзуа даалгѣы-длыѣѣѣалт. – Сыѣсы зѣашѣѣаша сынасыѣ хѣыѣы!..

Зегъы аѣны ихалан азалаѣы инатѣеит. Акрыѣарѣѣѣы Шъахѣсна аѣатѣ лырхиахъан. Асасѣѣа шаауаз лдыруан аѣнытѣ, ианааилаѣ, дындѣылѣѣ-аадѣылѣѣѣа аѣѣар-ѣсарра далагар, лгѣазхара илзымбар хѣа дшѣан, лусутѣ заа илпырылхит. Ианлырѣѣѣа, ларгъы дааин, днарыдѣѣалт. Лылаѣш Саида илзлыѣѣѣѣомызт аѣѣѣыс бырг. Уи ѣаса аѣѣыс илызѣазыѣѣит, дѣѣѣит, дыѣшзахеит. Аха акыр лгѣы архѣѣѣит, Саида ллаѣыѣѣѣѣы акыѣыра хѣыѣѣѣѣа ахъа-нылбааз, лыхѣѣы аѣи-ѣѣеи ашлаѣѣа ахъалаѣсаз. Ааи, аѣѣабааи агѣырѣѣа дуззеи лхылгеит уи аибашъраѣы! Уиоуп илнызѣаз акыѣыраѣѣа: илылазыѣсаз ашлаѣѣѣѣа. Урѣ егърурым, инасыѣуп лыѣсы ѣаны дахъхынхѣыз.

Аишәа иахьахатәаз, аицәажәара иалагеит.

Иалацәажәон Леуарса дызларцаз амацура. Саида агәра длыргон, араиком аюбатәи амазаныкәгара, даара хәтыр зкәу, атакпхыкәра змоу матцураны ишыкоу. Уа аус зуа ауааы, ауаа ирыхәаша акыр аус бзиақәа илиршар шыкало. Леуарса ихы рцысуа, дшызыроуаз, даацәажәан, иреихәеит, иртаз иага иматцура бзиазаргы, иара изыхәан уиакара ишапсам, дахыиказ дыказар, аус азгы иара изгы еиха ишеиғыз.

Иалгеит акрыфара, ахацәа еиманы абарцахь идәылцит. Урт шдәылтызцәкәа Шыхәсна иаацәырылган, Саида ләы лхы ахашшаара далагеит. Излалхәазала, Леуарса ақалақь ағы ауатах иртоит, аха иара уахь аиасра итахым.

– Избан? – дцааит Саида.

Шыхәсна зназы ғылымтит, аха нас лкасы ағацәкәа днарыха-аарыхо иаалырееин, ус лхәеит:

– Сара издыруеит, нан, ацстазаара цыарак ишаанымәсуа, иццакы-ццакуа уи пхьака ацара ишаәу. Хара зыкәрахь инеихьоу абыргцәа, иага хзагә-загәргы, уи хәхьом, ханахьымзалак хгәы пжәо хаанхоит, уиакәхап, уаха изыхкьозеи хгәыпжәарақәа.

– Иашоуп, сан, ибхәо иашоуп, икалоит ус, апланқәа рацкыс ацстазаара аныццакуа! Дук хара имгакәа, аамтақәа убас икаларц икоуп, хара уажәы игәцаракны хзышьтоу аусқәа, хапхьакатәи ағар зынзагы иргәампхазо, иртахзамкәа.

Шыхәсна лкасы иавцыцыз лхахәы шыццәрақәа оапхьа инавцалцыгәан, лнапы лхы-ләы иныкәлшыит. Ихацхацо иаапшуаз лыла еикәацәаххырақәа гәыроала Саида иналыкәлцит.

– Цазацәык иоуп исымоу, – лхәеит лара, – истахын убри ипхәысаагара сахьзар сразкы акралазатар, ихшо асабицәа цытраамтак исаазар.

– Аиеи, сан, зынза аиаша бхәоит, еилыскаауеит. Урт ибхәақәаз зегы аныкала насып дууп ан лзы. Аха исзеилкаауам пхәыс дзаимгазеи Леуарса абаскаамта? Уажәшьта дтаацәаразар акәмыз, ихшареи иареи еитцаааы.

– Исыздыруам, нан, исыздыруам. Ожәы аабыкәа зны, пхәызбак дгәатаны дышимаз сеихәеит иғы икәшахатны...

– Хәи, сан, уи зеипшыкамоуп, азәы дгәатан димазар! Дызустаз беимхәазеи? – иаагәцаракны дцааит Саида.

– Макьана ацара дтоуп ихәеит.

Саида еилылкааит апхәызба дызустаз, ус лхәеит агәра аахатаны:

– Азәыр дгәатаны димазар, апхәысаагара уажәшьта оумак ахимырцуазар акәхап, сыхаара, сан.

Аоыцагы неихәапшын, ишырцәымғыз, чархәарак азәы изныкәыргазшәа, ацәажәара иаразнак иакәцит. Дыюуа-дыюуа ауатах дааюналт Алхас, уи инаишьтарххны иналт егырт ахацәагы.

Леуарса абыржәы Заур иирбеит, амашына ацаргылартас икаитцаз ахыбра.

Заур уи цәгәа деигәыргәеит, аоны данааицәкәа ипхәыс илеихәеит. Цытрак ашьтахь Леуарса иеихәеит, аоныргыларазы ипхәыси иареи аймак шрымаз, уи ацыхәала игәы иаанаго аиаша рцәымзакәа иреихәарц. Оумашәа ибеит Леуарса иахаз, бзанцык игәы иаанагомызт хатей-пхәыси еимакык рымоуп хәа, зегы рзы рхәатәы еикәшәоз цыишьон. Апхьаза Саида длазцааит, Заур аоны ғыц иргылар зылтахым иалхәаразы.

– Ххы зцахкша аоны замана хазгылоуп, анцәа имчала, иабаргәузеи уи, – лхәеит Саида иаахцәаны.

– Ахытакырта мацара зхәартәузеи, иаамтоуп уажәшьта хзыюноу ацкыс еиғыу кәхцар, – иаразнак иаамеикит Заур.

Саида уи ақәылымтит, ацкы ахәашьа дақәым-шәазшәа ләыкалцеит.

Леуарса дааипхьхәцит. Хымпада Саида диашоуп игәахәит иара, аха егымхәеит, аргамату иахәшья длыдгылт хәа Заур изихәар итахымхеит акнытә, днахыкәша-аахыкәшо, жәа-цшзала ихыркны, хәцеи-пхәыси днарыбжәацәажәеит еинраало:

– Сгәы иаанагом, шәара шәеипш акрыздыруа, икәышу аҭаацәа, – ихәеит Леуарса, – иага еимак шәоургы, даәазәы ихшыо шәыламцакәа шәхала ишәзымзбо уск калап хәа. Аоныкацаразгы шәеикәша-хәтны еигъу ағы шәкылсышт. Еигъу ағы шәышкылеибаго сара агәра ганы сыкоуп.

Хәтырла Заур днеизыцшит Леуарса. Пату ақәйтцон иара, уи аацсара ахызымдыруаз, агәра игон, инеигзарц напы злеикыз аус зеипшразаалак, инеимыгзар шзыка-млоз. Зны ихәоны иахәхьаз ааигәалаиршәан диазцааит абас:

– Иаасахә, ацара дуахь ацара угәы иҭан зны, уақәцу, дырәегьых сцоит хәа угәы иҭоу? Ауааы игәҭакы данахыҭалак, анагзара дацәыхьшәашәахар калоит.

– Сара уи бзанцык сацәыхьшәашәаханы сзыкалом! Аибашьра даара испырхагахеит, иашоуп, ацара сгәы шәхәац иахәоит иахьагы! Оумак сақәшәаны сақәнахыр иуасхәозеи, мамзар, истахуп аргыларатә институт сҭалар. Саналгалак, аколнхарахь схынхәуеит. Ишубо еипш, ара иага узуазаргы иууша аусутә ыкоуп.

– Афырхәца, уи сгәы иахәоит, ахара ухәыцуеит, – ихәан, Леуарса гәахәарыла имахә ижәахыр днас-насит. Заур ацәажәара дағын:

– Хәарас иаҭахузеи, еилыскаауеит, сықәла зықәлоу ауааы изы ишымариам, ацарагы цо, аҭаацәара иднацо аусқәагы рынагзара. Аха уеизгы аобагы сымч рықәхаратәы схы збоит. Ус аус азы слықәгәуоит, аа,

абри, – ихәан, ипхәыс лышка дынхьацшит; иажәа нагзара дшағыц дағын: – Ацарашықәсқәа лацәеихақәы-срак еипш иниакьа ицашт, сқыҭа гәакьахь саныхынхәлак ара сыкәзаашт сыҭсы ҭшәаанза. Агәра ганы сыкоуп, знымзар-зны ақалақы ақыҭеи узеиоымдыраауа ишеи-пшхо. Агазара ихьуеит дарбанзаалакгы, ақыҭа кажьны ақалақы ахь ацара иашьҭоу! Даәа усуп, дахьыкоу ақыҭағы усурҭа имоуазар, мамзаргы ақалақы ахь диасыр еиха илшон ибозар. Уи ацыхәала сара схәтә гәаанагарақәа сымоуп.

Леуарса ихы ааирцысит. Заур, иихәақәаз зегьы ааихишьалан, цьарак иаакылигеит:

– Абри азоуп, аоызцәа, аоныкацара сзахыццакуа. Изахырҭатәузеи икацатәу аус? «Мышк иахыҭаз, шәымш иахыҭеит» ахәоит ажәаҭка. Зака ирласны аоны сзыкацо акара, ирласны аинститут сҭалоит, сыламысгы ҭынчхоит, сҭаацәа цқәакәкәараза иныкәызгаша аон ғыц рзыргылан ацарахьы санцалак.

...Змацара ахәмарра згәы ҭнацәаз Алхас, ианду лкалҭ кны абахчахь длыхо далагеит. Шьахәсна абахчахь дцаанза, Заур ҭытк даалмырәхәар лгәы иамуит – излалхәаз ала, уажәтәи аамҭа убасоуп ишыкоу, зегьы аон ғыцқәа, аон бзиақәа рыргылара ауп хыс ирымоу, зегьы уи иашьҭоуп.

Шьахәсна илхәаз игәы ааканатан, Заур иҭыба иҭыхны, икьакьаза қәаад бғыцк раҭхьа инықәйтцеит. Ақәаад ианын, иргыларц ииҭаху аон ғыц аплан ҭыхны. Уи иара инапала иҭихит.

Леуарса иаашьҭихын, инархәа-аархәуа дахәацшит. Нас, ғымҭзакәа оаҭхьа иахьықәз еиҭанықәйтцеит. Саида ари ақәаад уажәада ишылымбацызгы, изеипшразаалак хырәа азылымуит. Заур иааицәымыҭхеит, ицәырсымгар ақәын игәахәуа даакалҭ.

Леуарса егы ауаҭах дныоаналан, иргәаоан еикәа-

рхэыз қҕаадк ааитцихын, зегҕы ирбо раҕхҕа инықҕеит. Уигь Заур идирбаз ақҕаад еиҕш, ақататәқҕа рыпланқҕа зныз акөын.

– Аа, шәахәаҕш, хҕыта аплан зеиҕшроу, архитектор итихыз апрокект, – ихәеит иара.

Заур ихы ркөны апрокект дахәаҕшит, Саидаҕы уи инаишьтарххны дааины днахәаҕшит.

– Абраауп ақыта агәта ахыыкоу, атлақҕа еикәршаны иахьеитҕау, – ихәеит Леуарса. – Урт рыгәта иҕшзоу ак қататәуп, ма афонтан, ма азә исахҕа ықәргылатәуп, икаҕахо руа иарбану макҕана архитекторҕы издыруам, аха зегь дара роуп, иҕшзоу ак қататәхоит, усҕы уи акәша-мыкәша ашәтқҕа еиҕахатәуп. Арака гәлааиртоуп. Ара ихаргылоит аколнхара усхәартәоны, ара аколнхара машынақҕа рытагыларта. Ара ишыжәбо еиҕш ииасуеит азы. Уи иху ацҕа тақнаҕа ацынхәрас, ихцахоит нырцә-аарцә ахчнызақҕа зтагылоу ацҕа бзиа. Ара ихаргылоит ағәыхырта зауад, ари атып, уажәы абнахәара хәхәәу икаҕдоит ашәыри азахәа бахчеи. Ара икаҕдоит ахәа-рыжәтә рахә рфермеи, ахәша қатарта зауади, урт рнаос аҕсаатә раазарта аферма. Афермақҕа қаҕца-хьеит... Ари ацәахәаҕы ихаргылоит аколнхацәа рыонқҕа. Арт аныкаҕдалак, хҕыта ақалақь еиҕшхоит, иашами? – дцааит Леуарса.

– Ицабыргуп, ицәоушьаратәы икоуп, – лхәеит Саида, апрокект иахәо зегҕы қатаны ианалгалак, ақыта зеиҕш-рахо луанытә дазхәцуа.

– Убас ианыкалалак ауп, – ихәеит Заурҕы, – ақытеи ақалақь и зеиоымдыраауа еиҕшхоит анырхәо. Сгәы излаанаго ала, зегь рыла еикәшәоу ақыта бзиаҕы аказаара еиха еиҕуп, ақалақь аҕы аказаара атқыс! Хзынцәажәало макҕана ақҕаадоуп изну, аха Леуарса ушьәақҕа еиххәаны хәҕхәака иааиуа аамта уанылан унеиуашәа узбоит. Иашоуп, хәҕхәака икалақҕаша

абзиарақҕа рацәоуп. Ианакәзаалакҕы ихәартам, иахәатәи амш мацарала аказаара! Ауаоы иаҕхәака дгәуазароуп, имгәуа ибзасара зеиҕшроузеи, дагьзлахан-деиуазеи, напышьашәала мацарала дымхан-деиуазар! Уажәтәи аамта даәа аамтоуп. Аҕхәа икаҕдалароуп зда цсыхәа хамам аргыларакҕа, нас, цқҕа хәанеибахталак, хәанхәргәғәалак, егьырт ихәгқәоуҕы хашрыхьзо еиҕш хәычы-хәычла икаҕдалароуп.

Заур аҕхәан идирбоз, инапала итихыз июны апрокект зныз ақҕаад, Леуарса раҕхҕа иқәитцаз ақҕаад ду иахәацаз иаааицихын, пшыыцҕара иааикәарены ицҕыба иңтеитцеит.

– Аон дуқҕа рыкаҕаразы ихәцхраауеит, амаҕәахә хартәит, – ихәеит Леуарса, – аха сара, хәплан қыт-чытқәак исыцсахыр, иацысцар сҕахуп. Исыздыруам уи араион ақнытәи хәнапхәацәа шахәаҕшыша. Уатәы аусура салагоит уи азцаатәы атыхәала, мап-чап рхәарҕы изымурц сгәы итоуп, иалцуа аабап.

– Изакәызеи иуцсахқәо, иацуцақҕо? – дцааит Саида.

– Уажәы аабыкҕа Акәа цҕара избеит, аибашьра қалаанза, Москватәи аобласт ақны колнхарақ аҕы итырхыз аонргыларакҕа рпрокект. Уи апрокект аҕы икоуп оынтә еихагылоу аонқҕа, хара хпрокект аҕы оынтә еихагылоу зынза иарбазам. Сгәы иаанагоит, уи даара игха дуны икоуп хәа. Хара хпрокект аҕы хымқада иарбазароуп, ибзиан икаҕоу оынтә еихагылоу ашкол оны, ахәышәтәырта оны. Хәлектростанцияҕы ицегҕы иазырхатәуп, ирдутәуп. Уажә аабыкҕа зкаҕара хәлагаз, шәи оажәа еы рылшара мчыс измоу хәлектростанция, қытрак ашьтахь иахзымхо хқалоит, избан акәзар, хазхашьа убас икоуп. Уи анаоосанҕы, амәтә хыбрақҕа ихәмоу жәпакы цсахтәуп, урт хәпсахроуп қырымтла икаҕоу, ма хәхәла икаҕоу оныла, иаххыброуп апрокект аҕы ишарбоу еиҕш, қауарла акәмкәа, кыцла ма жьешьтла.

– Ааи, уи иашоуп! – дақәшахәтхеит Заур.

– Уи а́ара ахыбрақәа ры́ацара а́арагы рацәаны иа́аххашт. Иуртап хәа угәгуоу уара а́алақь а́ы? – дцааит Саида.

– Мап, а́ара хәшәта хәа хәынт́араа хрыхәом хара, х́олнхара́ы и́а́а́шаауеит ус и́оу аргы́арақәа иры́зхаша. Есышықәса хәа́орақәа раарыхрақәа иры́зхара́уеит, харахә́гы ахәшә́алахәы харт́оит, х́лацарт́а дгы́лқәа еи́ха-еи́ха и́харт́баауеит. Урт́ рна́осангы́ и́хамоуп дырәе́гы, афеи́да хала́згало да́а «дына́қәагы», зегы́ ры́кны ена́г зы́збахә́ хзымхә́о.

– Иза́кәзеи, мшә́ан, урт́ «адына́қәа»?

– Иза́кәзеи, бхә́оу? – Леуарса даа́ышәырчхеит. – Хара есышықәса и́ла́хдоит х́аагы́хратә́ план иар́ам культу́ратә́ ци́аа́қәак. Убарт́ и́харт́оит хәшә́алахә́ чыда́қәак. Урт́ иар́ба́қан хәа б́цаауа́зар, акырпы́жәи, а́кәыди, а́ча́кәыди роуп. Урт́ ры́дагы́ иа́хти́уеит да́а цы́ты́ткгы́ ашә́ыр-қә́ыр...

– А́олнхара́ а́зеи́цш ц́кара́қәа еи́лажә́гозаап? – фәа́лтит Саида.

– А́цкара́қәа а́хьеи́ларго а́олнхара́ амал а́хы́рфо, иа́хы́цхастарт́әуа́ ауп, хара х́ы́ уи еи́цш зы́ка́лом. Аа́гы́хратә́ план иар́амкә́а и́хала́нагало амал за́ца акы́ амы́хра, цә́гьа х́аи́ча́хауеит. Уи а́хә́так а́хтна́хдоит иа́жә́ыз х́хы́брақә́а, ма х́атранспо́рт ры́рәы́цра, е́гы иа́анхо, а́гәам́цра иа́қәшә́о а́олнхә́цәа и́дхәрхә́уоит.

– Амал х́ла́цшра а́зызуа́да? – иаа́гә́царакны́ дцааит Саида.

– Брига́да-цы́цхьа́за а́зәа́зәа алхны́ и́хамоуп, х́мал ц́хаста́мтөкә́а қә́нагала́ аны́хра зна́пы иа́ну. Урт́ а́қәша́хә́тымкә́а акгы́ аны́хра ќалом.

– За́ка шә́ыла́нагалоу́зеи уеи́згы́ шы́қәсы́к? – дцааит Заур.

– И́хала́нагалоит шә́-ны́зқь р́кынза́.

Саидеи Заури неихәа́шы-а́аихә́а́шит. Леуарса иа́жә́ ана́гара да́ғын:

– И́ах́цараны́ и́оу аргы́арақә́а ќах́цар х́тахуп х́ахы́мы́цкы́кә́а, хы́ла, уа́ы и́шиба́хьоу и́бзианы́. Убри а́кны́тә ауп и́гә́ғәны́, и́маншә́аланы́, насгы́ иа́хьатәи́ аам́та́зы ма́цара а́кә́ымкә́а, х́а́цхьа́ка, а́краам́та уа́ы и́хәа́қәаша́ хы́брақә́азароуп хә́а и́за́ха́цхьа́зо.

– Узла́збо а́ла, а́ма́цура фы́цахь у́шиарга́згы́, у́олнхара́ гы́гә́тау́жьы́рц угә́ы и́там хә́а сы́коуп, усо́ума? – дцааит Заур.

– Иш́ца́калои, уи гы́гә́та́жы́шьа́с и́сымоу́зеи са́ра! Ишуды́руа, и́ареи́ са́рей х́аи́баа́заны́ х́а́коуп.

– Исоу́хәа́хьеит, а́ха исхә́штит, цы́цх за́ка роу́зеи шә́олнхә́цәа усмы́шк а́зы? – дцааит Саида.

– Цы́цх усмы́шк а́зы а́олнхә́цәа и́рза́хшеит фә́жәи́-цшы́ба-фә́жәи́цшы́ба кило́грамм а́цы́кә́рей, фә́жәа-фә́жәа маа́т а́ара, урт́ рна́осангы́ и́рах́теит а́кә́йд, а́шә, а́шә́ыр... Сы́нтәа усмы́шк цы́цх а́цкы́сгы́ а́қәшә́оит, – и́хәеит Леуарса. – А́олнхә́цәа а́усура р́гә́ы а́хә́аратә́и и́ка́мкә́а, а́усмы́ш а́хә акыр и́казамкә́а, а́олнхара́ иа́накә́заала́кгы́ изы́маншә́алахом.

– Аи́аша х́хә́озар, ќамчы́леи, ц́кьа́ралеи, цә́харалеи а́олнхара́ узы́шьа́кә́ргы́лом, у́шьа́цәхны́сланы́ уа́ва́хар ќалоит, – иа́згә́еи́теит Заур.

Саида, Леуарса и́тца́ара да́кә́цуа́мы́зт:

– Уа́ра уа́жә́ы ара́иком а́мазаны́кә́га́фы́с у́карцеит, улшара́қә́а и́рзу́рхә́роуп, уу́сура еи́фу́каарц угә́ы иш́ца́тоу; ара́ион а́етәи́ а́олнхара́қә́а зегы́ уа́ра у́олнхара́ еи́цш а́цхьа́гы́лара ры́ман и́ка́ларазы́?

Леуарса и́цьеи́шьеит, и́ха́та игә́ы и́тым́цә́о и́та́з азца́ара Саида иа́хы́лтә́з. Еи́ликаа́уан, ара́ион а́етәи́ а́олнхара́қә́а зегы́ а́цхьа́гы́лара змоу́ колнхара́қә́аны ры́а́цара шма́риа́мыз, убри а́кны́тә́гы ра́цхьатәи́ и́шьа́фа́қә́а зеи́цшра́хәры́зеишь хә́а Саида леи́цш и́шькпа́шуа а́олнхә́цәа да́ара и́шра́цәа́фхә́шә́з.

Хэычык иааргызмалны азцаара кайцеит иаргы:

– Сара схагы афы быказар, ишцакабцоз? Мамзар-гы, уара, Заур, уакэзар?

Аколнхаракеа русура ашьтыхра, еиха айгытэра зтахыз мафымызт, аха ирылшомызт. Уажэы уи паса ацкысгы хадара злоу, ирейхау ус дуны икалеит Леуарса изыхэан. Саида геаныла лашья длырехэон, икацатэкеоу рзы заа дахьырмабжьюз, дара ргеаанагаракеа зеицшроу еиликаанза. Азцаара илитаз ишакеанаго еицш атаккацара мариамызт. Саида даапышэырччан, лнапкеа нарха-вархо ус лхэеит:

– Уи акара здыруазар, араиком амазаныкегафыс уара уапыхагы сара скарымцоз, аха скарымцеит!

– Бкарцар ибызныкегомызт бгеахэуама? – дцааит Леуарса, иахэшьа лбафхатэра агэра игон.

– Ахакеа, ахэса рацкыс еигыны атакпыхкэра злоу аускеа нарыгзоит, – лхэеит Саида.

– Ус зыбхэозеи? Ахэсагы ирыртоит атакпыхкэра змоу аус заманакеа, аха хар рымазамкеа инарыгзоит.

– Ирыртоит, иашоуп, ирацеафонгы ирыртоит, – дакэшахатхеит Саида, днеицххэц-ааипхххэцын. – Аха рыцхарас икалаз уиоуп, реихарафок ахэса аоны иадхалоит; ртаакеа рыматц руроуп, аоны аоныцкатэи аус-хэыскеа нцеазом. Хэарас иатахузеи, уи даара ирпырхагоуп азеицш ускеа рныкегаразы. Сгеы иаана-гоит, акоммунизм аан, уи агха ду каларым, зынза атыц икэртцап хэа.

– Ус акэхаргы калап, Заур, уара иахухэауазеи Саида илхэаз?

– Сара уи сакэшахатуп. Ахэсакеа рхы иакэиттэуп инымтэазо аонускеа ркынтэ. Убри зака ирласны икало акара, ажелар абзанхара рытара хэзааигэахоит. Ишдыру еицш, ажелар абзанхара анроулак ауп, акоммунизм иазааигэахеит хэа ианыпхьазахо. Уажэазы,

хэарас иатахузеи, аоны аоныцкатэи аускеа ахэса рыбга еицыхра иапырхагоуп. Сара шэсатцаауазар, даара бзиа избоит, хэсагы-хацеагы аколнхарахь агэыркхэа усура ианеицнеиуа. Ус акэмкеа, изыхкьазаалакгы акы иахкьаны азэы аоны данаанха, сгеы пжэо салагоит, ишэцеыззом, агэыпжэара акэым, иаасзымчхауа скалоит, избан акэзар, издыруеит азэы аусурахь дымнеир зака ипырхага дуу еицынхо аколлектив рзы. Аусурахь имааиз ауафы, азеицш еицынхарафы цаскеа дмааизшэа сгеы иабоит, убри азоуп сгеы зеилаххуа.

Леуарса ипыымшькеа днароахеит:

– Даара зцакы дуу усуп иухэаз, – ихэеит иара, – иааипмыркьазакэа акоммунизм ашьафекеа реихгаларазы, иазхом атэыла акы иазымгеакуа акацаразы акецара мацара, иатахуп дырөггыых ауафы агэапхара имазарц. Агэапхара аниоу, адисциплинагы иоуеит, аусура бзиа ибо дкалоит. Ауаа убарткеа рыларцеаразы, иакэанаго ала анапхгара рыталатэуп, аха... «Аха» зацысцаз, иара анапхгафы дзеицшроу ахьахымдыруа азоуп. Уи икэнага ныкеигаратэы дкэышзароуп ииуша-иихэаша идыруа, зыцсы разоу, аусура бзиа избо уафызароуп. Уи даара акратцанакуеит хнапы злаку азеицш ус азы.

Саида лылакеа аатыгеааит. Анапхгафы хэа Леуарса иихэаз цэга лгэы канатцеит. Дылгэапхомызт лара рколнхара анапхгафы Кэаста; зака лдыруаз иаарыгэгеа-ны илхэарц егьаалыгымхеит уи итызшэакеа, аха илычхаит. Кэаста Леуарса дидыруеит. Заур уи зынза ибзианы дидыруеит. Урт ирзымдыруа иарбану лара иралхэо.

– Убригада иалоу аус шцаруеи? – Заур диазцааит Леуарса.

– Зегы еицшны ируазар акэын ибзиаз, аха зегы еицшны ируам. – ихэеит Заур.

– Шьоукы-шьоукы ахатә малрҳара азеипш ус ахтнырцоит, убриалагы аколлектив апырхага артоит. Ауаа зегы еипшым, ишпоуури, шьоукы ххәтәы ағы иаагоит, дааа шьоукы ироухәаргы рлымха егыталом, рхатә мал рҳарада дааагы рбар ртахым. Убарт роуп есымшатәи хусура апырхага азыкәзго.

Саида ацыхәтәан илзымычхәит:

– Хколнхара ахантәаы иоуп зегы зхароу, – лхәеит лара. – Уи аколнхәцә идирбоит апырпшы баапсы, ихы дашьтоуп, ес икайтцалакгы, цәгы ихәа, бзиа ихәа, есааира ихатәы бзазара аигьтәра дафуп. Ари збо аколнхәцә жәпааык ифьпшуеит, икайтцо картцоит.

– Ахадарафы игылоу ихы данашьтала, рқыашья имам. Уи акыр злахеигало амәакәа зегы цкәам, икыашьуп, – ихәеит Леуарса.

– Ицабыргуп, – иаалгәарпхазаны дакәшахәтхәит Саида.

Леуарса инартбааны обком амазаныкәааи иареи реицәажәарахь диасит. Ахәара далагеит, Апсны ишәты-какачуа бахча тәылан акацара дцас ишрыду, уи анагзаразы еитәрхараны ишыкоу миллионла зхыпхьа-зара рацәоу аевкалипт цлақәа. Уи анеитәрхалак ишеитәхәтәхо, ишссирхо.

– Уи аус ианаамтазамыз иапшыргеит хәа сыкоуп, – гәынамзарыла днацәажәан, дгылан, дыццакы-ццакуа анеи-әеира далагеит Заур.

– Избан? – дцааит Леуарса, изихәаз изымдыруазшәа.

– Ушпәцаауеи, Леуарсахәит? Ажәлар аибашьра рцәа рыхнахит, ирзынжыыз ахәрақәа зака ирласны ирзыргәо акара, убриакара рыпсы ршьоит, аевкалипт зларыхәартәгәшьоузеи! – Заур зымәа даанахәын, инапы неикъеит.

Ргәы реанзамкәа реицәажәара ааипкыеит, ауада дыюналт Шьахәсна, нак-аак ө-саанк кны. Асаанқәа зака

рызкуаз икапшьуаркалеиуа, хәлеи цәалеи итәын. Асаанқәа еицәажәоз рапхьа иныкәлыргылт. Алхас хазы ацәа ритар итаххәит. Уи зака игәдзало игәдыхәхәала икын. Шьахәсна асаанқәа аныкәлыргыла, рапхьа иан лыкны днеин, цәак литәит, нас иаби Леуарсеи рғы днеин, акака ритәит. Ацәақәа зегы иреихаз иара изы иаани-жыит, излеихәаз ала, уи азәгы иитомызт, иара ифарц ифихит.

Иихәаз ианахычча, Алхас дкапшьза даакалеит, ацәа днахәапшын, дыпхашья-пхатцо ишьтахька инаганы иааитцәахит.

Саида лхәычы дыргәбзыгны ацәа ааимылхын, ицәырпссаны са-са иаапылкәит. Алхас икышә нкылир-шышын, дгәааит ацәа ахьпылкәз. Иара имацара ифар итахын.

Дыроггых зегы ааибарчәит.

– Асақәа акы уара иф, егырт зутаху ит, – лхәеит Саида.

Алхас икышә еитанкылиршышыт. Аха ахәызба пынца иахаркыакыан, иан цәасак иара иахь ианлырхха, ахәызба иааихын, иаб инаитәит, егы аса Леуарса иитәит, ахпәтәи иан илитәит.

– Абыржәоуп уанчкәына бзиаха, афырхатца, – рхәан, даадырәхәит.

Алхас изырхәаз аехәапхьыз дааигәргыан, длахфыхза даакалеит.

Пытрак ашьтахь, Леуарса дааипхьан, днеигәзит, иеихәеит Саидеи, иара Леуарсеи, Заури ахыкгы аколнхарахь ицар шыртаху, убра акы иахәапырц ргәы иштоу, убри акынтә иара даанфасроуп ианду лғы, игәы мфыгразы дыроггых абахчыхь дцар шыбзиаз.

Ахәычы Леуарса икынтә абри еипш сахап хәа дакәгәгуамызт. Итахын, амашына дакәтәаны иаргы дрыцар, уахынтә ианааилак, абахчыхь цатәхаргы

дышцоз. Шьахэсна днеин, инапы аашьтылхит, аха длымкэцкьан Леуарса ифы днеин, днаилахэит, ианду иеылцэыхьчо.

– Ааит, уара ачархэафы, ишпыкэу сара усымкэцкьан ушцо! – лыбжыы ҕацаза иоаикэлыргеит Шьахэсна.

– Сан, ус бымхэан, уи зеигьатам хацарпысуп, – иахэшьаҕа днаидгылт Леуарса. – Ахаца, – ихэеит иара, – ианакэзаалакгы аоны атэара ицэымгуп, уи иеи икэадыри еикэцаны игылазароуп, уажэы-уашьтан икаларызеи, ацара абасыкэшэари хэа. Алхаси сареи автомобил ақэтэара бзиа иаабоит, уажэы хэахьчо хшаахынхэлак, дақэртэаны дсыргэлаиуеит.

...Иколнхареи иареи реипыртца аламталазы Леуарса итахын, акультура оны ахьыкэгылоу ахэы иатцэа деитаныкэгыланы, аколнхара илапш еитаныцигар. Уи анаосангы, Саидеи Заури идирбар итахын, икарцараны икоу аон ҕыцкэа доусы икарцараны иахьыкоу атыпкэа. Ус реихэеит амоа ианыкэлоз. Саида ссиршэа илбеит, Леуарса имашьына, анкыа Патыхэ инхарта шыказ аҕахьынаирхаз.

– Уа икашэцарацы шэгэы итоузеи? – лашьа диаз-цааит Саида.

– Уа Патыхэи иабду Алмасы рыбгатэарта ацынхэрас, ихаргылоит ҕынтэны еихагылоу ашкол оны. Азы инхыкэцаны, аонгы нтакны ихахкаауеит, икахцоит абахча.

Ианнеи, атып дрыцкыахьан, амашьына интыцит иахэапшразы.

– Ааит, рымцахэ ыцэааит, изакэтэ уаа псымтэыз, рхада хэыцырта шпарымамыз... – ашкол ахьдыргылоз атып ахь дыпшуа ҕаалтит Саида, – ус лхэеит: – Рынхара блит, Патыхэ афыюгара цэҕапсышьала дтахеит, хаара зцаз хэа ак ртнымхеит... Сгэы иаанагоит, Патыхэ

ицэҕарадагы дуаоаган, хэпсэзаарафы иказ-иныз акгы изеилкаауамызт хэа!

– М-а-а-п, Патыхэ ус бара ишыбхэо дгазамызт. Ихьыз уиоуп, ацэҕахэцракэа ицэырацэахан, ддырлашэит, дымоахыркэеит. Сара уи дысгэалашэа цыпхьаза сгэаанагаракэа еилапсоит, реетаркуеит.

– Ы-ы, избан ус? – дцааит Саида.

– Апсэзаара мырҕашьакэа, иара шыкоу еипштэкыа идырны уацныкэозароуп. Ус акэмкэа, уавалар, Патыхэ изнауз узнауеит, иштэра уштэранатэуеит. Усоуп ишыкоу иара.

Саида цкыа илзеилымкааит арт ажэакэа рхы ахьцоз, изызхэаз. Изеилымкааит Заургы. Аха зцаара анирымта, Леуарса уаха дахымцэажэеит.

Дыроегых амашьына инакэтэеит. Леуарса аоада-рахь ахы рханы анаара днафалеит, уа ипшзаза, иҕаз-ҕазуа икэгылан аколнхара акультуратэ-оны. Уи уахьынагэдыпшылоз, ашьака дукэа ишшэы-шшэырза иатцагылан, иаакэршаны еитахан зынгы-пхынгы ззеипшны ииатцэоу апальмакэа, амандаринакэа. Аганкэа рахь иавеитахаз аевкалипткэа акультуратэ-оны ақэ иакарахахьан.

– Зака итып ссирузеи арака! – лыбжыы ҕарганы, амашьына дынтытит Саида. – Закэфы хааузеи иго! Абриакара рыфы хаауп хэа сыкамызт арт ашэт-цлакэа.

Икапха-капхо, ииатцэакараза иказ абгы ссиркэа ана-ара ирылубаауан, амагнолиа ашэт шкэакэа дукэа.

Уи ацака игылан агэил пштэы змаз, ишэты мацараха иоычан иказ олеандр шыапкэа.

– Апсны дааа қытак аҕы икам арт реипш ашэткэа, – ихэеит Леуарса. – Ажэлар ишыргэапхаз анааба, ашэт ахьыраазо атып еиҕахкааит. Изтаху закафы ыкоу удыруоу? Зегы иртахуп раштакэа иртагылазар амимоза, акамелиа, олеандр, амагнолиа. Убасала

хкультуратә-оны иааңыоушьаратәы икоу ациаакәа ирбаҳчатыңны икалеит.

– Сара абнигыы ҳамазар сҗахуп! – Саида лнапы налырххеит, ахы гәаҗаза аразны ңштәы змаз арадио ахькнаҳаз.

Итыюуан иара амузыка-лас абжыы.

Саида илгәалашәеит, ари акультуратә-оны ахьгылоу раңхьаза данааи зака илгәаңхаз. Ускан аоны карым-тацызт, ашьапы ркхьан акәмзар.

Дызҗабын, Мези лареи еицыкәашеит арака, ашәа зхәозгыы ирыцылхәон.

Аоны уажәы ихьыңәцараха икацаны игылан, ада-шьмағәы цырцыруа напказала иәҗаңаны, атзамцкәа ғьазғьазуа ишәны, паркетла ихығәны. Азнык азы иааузхамҗаратәы икан, ари еиңш аоны бзиа ақыта рәы иахьгылаз.

– Ари ахыбра аргыларагыы аколнхаңәа рңа иабзоуроуп, – азгәеиҗеит Леуарса, – аоны аргылареи, абас ицқакәакәараза акаҗареи, – ихәеит Леуарса, – иаарласны ихәкәмҗеиәзеит, акыр ңабаа адаабалеит. Аха уажәы ишыжәбо еиңш, ҳаклуб бзиа еицырбо ңшьарта тыңхеит, зегы ағыңшратәы икалеит. Арака, шәыла иахьаиуа аоны, абас ицқакәакәараза аныкә-гара анау, убас ицқьаза иныкәагалар замуәзеи ҳахьыюноу аынқәагыы, иаххәап, асҗәкәа иңшзамхаргыы хар амамкәа икамлои.

– Ааи, уи даара ибзиан, аха апаркет узтода, иабоуңшаауеи? – игәи-игәи еилаңшуа дааңәажәеит Заур.

– Хара хгәыхырта зауад ағы апаркет кацарагыы еиәхқааит. Ахьа-ңла хы иаҳархуоит, – ихәеит Леуарса.

Иааиз дырҗыларацы аоны даалбааит Леуа. Саида илдыруан уи арпызба иреиғьыз аколнхаңәа дшыруазә-кыз, оумашәа илыңхәзеит аклуб еихабыс аус ахьиуаз.

Аклубкәа рәы аус зуа ускак еицырдыруа икам, насгыы уа лассы-лассы ауаа рыңсахуеит.

– Аклуб аусуҗ бзиа даҗахуп, убри акнытә Леуа афронт ахьынтә дшааизҗәкәа, ҳаклуб инапы ианаҳҗеит. Уи ихәмоу иреиғьу азә иоуп, – ихәеит Леуарса.

Саида аклуб ағы лнеира Леуа акы еиңшымкәа деигәырғәеит. Дақәиршаҳатит, убра икалараны икоу ахәлҗазкәа руакы лара илызкны акаҗара, насгыы лара дықәгылан дышңәажәо ала. Афронт акынтәи хьызла-ңшала ихынхәыз аңхәыси атыңантәи аколнхаңәеи реиңылара, даара иаҗахны икоу усуп хәа иңхәзеит Леуа.

Ионалан ирбеит, акружоккәа реахьазыкарҗоз ауаҗахкәа.

Руак ағы аеазыкаҗара иағын Гьаргь Гәлиа «Афыр-хаҗа ихра» хәа хыс измоу ипиеса. Уи апиеса, айбашьра ду аныказ Гитлер ир Кавказ рңәыхьчара иазкын, аңсуа драматә театр ағы иқәдыргылахьан. Уажәы аңхьа ионалаз Леуарса дшырбазҗәкәа, амузыка азырхәоз иаразнак иакәҗит. Уи ахаҗыңан, Заури Саидеи рааира иазкны иадырхәеит агәрғьаратә музыка.

Абуфет азааигәара иказ ауаҗах ағы еизеит алитера-туратә кружок иалаз. Урт ақытағы инхоз ракәын, поетңәан. Анапхгара риҗон Акәантәи иаауаз аңсуа поет ңкәынак. Иахьагыы даараны дыкан уи, аха икала сеидроу, дмааит.

Апоетңәа рәымҗакәа бжыыҗгала ирыңхьон. Иңшзаны иаңхьар рҗахын.

Зегь реиҳа Саида лыхшыю азылышьҗит азахреи аңкареи ирызкны еиәкааз акружок. Данызҗабыз ларгыы азахра дағьмыз. Арака илбеит илдыруаз азәык-оыңьак.

Акультуратә-оны азал ду ағы иддырбон аки-носахьакәа, ирыңхьон алекциякәа, иқәдыргылон аспекталькәа, икарҗон аконҗерткәа.

Ашәахәащәа ирхәон ашәақәа. Ашәахәареи акәа-шареи ззымдыруз, шамахамзар, уа дубомызт ари ақытәа. Акружоккәа реаназыкарцози, ианыкәгылози иааны иахәацшуан ааигәа-сигәа инхоз егырт ақытәкәа рыкнытәгы ауаа. Ленин ихыз зхыз аколнхара акынтәи акультуратә-оны, жәпакы ақытәкәа рзы икультуратә центрны икалеит.

– Еилышәкаау уажәшьта, афызцәа, сколнхара ааныжыны дааацәара аиасра зысцәуадаау? – дцааит Леуарса.

– Ииашоуп, еилахкааит, – лхәеит Саида.

– Арака ақытәаы цытк сылсыршеит, аха сахънеиуа акыр сылшо сыздыруам, – ихы рцысуа дааипххәцит иара.

Уажәы хыхь абалкон афы икәгылан ицшуан дара. Арантәи ақытә шутаху иубоит. Саида лаб инхартагы убоит. Уи акауар ақын акыр иазахахъаз, иаакәршаны ана-ара игылан ицшзаза акыц зкәыз ахыбрақәа, «Леуарса инхара аигьтәра уи акара агәхъаа икым» хәа лгәы иаанагеит Саида, рыюны кыцла иахъхыбмыз. Иубон азеипш ахыбра дуқәагы. Акәткәа раазарта аферма фыц, аштә еиххәа-еипцәа замана змаз. Уа акәткәа рхыцхъа-зара о-нызыкь инареиханы икан. Ашьамака рзыхәан о-боурак катцаны игылан, урт рнафыс акатцара иафын хәатра дуззак. Амра лашарафы иуфаччо иубон, аколнхара иатәыз асаркятә оранжереиа, уа ираазон агеран еихахатә.

Уи азааигәара баагәарала ихкааны икан, аитәхә-тәкәа ахыраазоз. Арахә ртакырта ферма афынкәеи оранжереиен рыбжьара икан аутратыхкәа ахыларцоз адгыл. Арака еилачы иказ абыгь кьақьақәа ирылуба-ауан игра-граза адгылафы ишьтаз ашьынка, акырпыжә, акаб.

Арантәи ишутахыз иубон ачаи мхкәа, амандарина бахчақәа, фыц еитәхаз ашәыртцлақәа.

– Атама ирласны афалара иалагоит, аха ирласынгы иажәуеит, – ихәеит Леуарса, – ианажәлак ипукароуп, уи аамтазы ирыцеитәуухаз ахәкәа рфалара иасакъа-хәымтаны иаакалоит, адгылгы еихашышы дара иаарзынхоит.

– Уара, сашъа, цым, уафы иуфитцаакәаша акрыкоуп, – лхәеит Саида, – сара истахуп уахыкарцаз амацура фыцгы хызла-цшала иноугзарц, араион афәтәи аколнхарақәа зегы, абри аколнхара еипш имышхәы-бзаян икауцарц. Уи уара иулшоит хымпада!

– Иабакоу, аевкалипт еитәухароуп рхәахтеи. Ма, мацк акәхында икоу, оба-хқа миллион шыта ыкоуп! Бара ибымдыруеи, сара зтәы здыруа, бзиа избо ациаақәа: амандаринеи, атамеи, афыкәреи, ататыни, ачаии, агерани шракәу. Насгы, бзиа ишызбо акәты, акәата, ажә, ахәа раазара! Иага бымхәан, сара скытауафуп, сынхафуп!.. Ибцәыззом, ақалақь афы сшыкало сеидроу, сыказшыа аеитәнакыр калоит, иудыруази!

– Акымзarak уацәымшәан, унапы ианыртцаз аус еигыны ишныкәугаша уазхәыцла. Уи ушаиааиуа угәы иахарцаны указ, нас акгы ушатамхо удыруазааит. Ус шакәу хатца сара абри афронтвик сажәа!

Ацх акыр инаскәаанза Саидеи Заури Леуарсаарафы икан.

Леуарса машынала афныка иандәыкәигалоз, амза ажәоан ихалахъан, икацча ипхон.

Ари амәала есымша, усура дцала-аалашт иара араион ахь.

Уи акыр ицәыуадаахоит зназы, аха ишцәиури, икеитцалароуп ус. Леуарса иан лымацара афны лааныжышыа имамызт. Лымацара дшаанимыжъуаз леихәеит иахъа. Шъахәсна уи убри акынза лгәы арцшааит, лылагырзкәа аахаддылт дгәырғаны.

– Уантаацэахалак, нан, смоґацэеи сареи ҳаилааґы ҳаныкалалак, усқан ахақеитра устап, иахьутаху уца. Икалап, уара уахьыкоу ақалақ ағы зынза сузнеирғы. Абарт сызкөхшоу ҳасасцэа ишрахауа иуасхэоит. Убарт ишрахауа ажэа сыт, нан, уарғы дук мыртыкэа атаацэара уешалоугало! – лхэеит Шьахэсна.

8

Саида шарпазза дфыхеит. Аңхын ашоура аныкоу амшкэа рзы, анхацэа шыжьза игылан ицоит, ашоура аеарғэаанза рыешэаны аус рурацы. Шыбжьхьафарей шыбжьтэара аамтэи анаилак, акруцэа ашөшырақэа рфы итэаны рыңсы ршьоит, ашоура еихсығаанза имгылогы дубап, зхы абзабаа арбара иашьцылоу, уи цасхэрас измоу.

Саида иахьа шарпазы даеа уск дарфыхеит. Лыгэтакы шыналыгзашаз дшазхэыцуаз, цқа дызмыцэеит, ашара дшазыңшыз даанхеит.

Аибашьра анеилга ашьтахь икалаз, атэыла зегы еимфхазкыз аусура ду Саидагы леалалмырхэка даанымхеит. Шьахэла илдыруан, лхы иадылтарц лгэы италкыз аус атакпхықэра гэгэа шлыднацоз, убри акнытэгы илызбеит, иахьатэи амш иахымгакэа, аколнхара ахантэаи, аицбыразатэи апарторганизация амазаныкэа Карамани иралхэарацы.

Уи, аңхьа лыгэтакы Заур ианиалхэа, оумак ишигэампхаз анылгэалашэа, дааңшышөйрччан, абас лгэы дынтахэцит Саида: «Исыздыруам, ианеиликаауа иара игы сшабо еиңштэка сышкэадам! Сара уаха атахымкэа сыңсы сшьеит, ажэылара еиґахьатаху схьамтра-тэы схы збо сыгэгэаза сыкоуп... Ажэылара, аха уи иахьнибарцэо аибашьрафтэи ажэылара акөым, ачаи ахьаадрыхуа амхафтэи ажэылара ґынч ауп сызфу.

Уакагы иаґахуп, аибашьракны иказ ажэылара еиңшу аусура гэгэа, сара заманала уи сылшаратэы схы збоит!»

Еергьхэа иаацэылашахьан еиңш аамтазы, Саида ацэарта даалтын, ицэаз егырт уағы дмырфыхакэа, ашьшыхэа ашө аартны дындөылцит. Ддөықелеит аколнхарахь, ачаи бғы зтарыңсоз акалацкөркэа ахьыказ ахь лхы рханы. Уа днеин, лкалацкөр лмахэар иахаршэны дахьаадөылцыз, адэны иаалғааит лөызцэа, Цацуи Уардикеи.

Саида данырба, еихэаңшны иааибарччеит. Аөызцэа реибарччара лара оумашэа иаалыңхьазеит, аха Цацу иаразнак ус лхэеит:

– Иацы Уардикеи сареи ҳаицэажэеит, иахьа шыжьы зегь раңхьа аусура ҳаап хэа, аха бара ґынчра зкөым азө боуп, ҳаңхьа бааит! Бзанцыкгы ҳзыбхьымзозар акөхап, баша хгэы хөахаргоит!

Абас ағыды-мыдыхэа еицэажэо ахөыкгы амхахьы рфэархеит.

Саида цаса аус ахьылуаз абригадэы дааит, уа цөгьа бзиа дырбон, илхьөхөон.

Амра ашьха ахэы ихьтны ацпхькэа анаакөнарцча, амхафы иааиша ааины аусура иалагахьан. Ачаибғы еилацкэа амра еигөргьазшэа илахфыххэа иааибарзаеит. Афыхьөцэа, ахэса, рчаз хылпақэеи дарей харантэыла амхеиужь ду агэы ианубаалон, ицыс-цысуа иныкэо акөаң хэыцкэа реиңш.

Шыбжьон атэара аамта анааи, зыоны ааигөаз рыоныкакэа рахь ицеит. Ахара инхоз, ашөшыра рфы ашьацра инылаиа-аалаиеит.

Саида аколнхара ахантэаы длыңшаарц аконторахь дцеит. Убри ашьтахь дук хара имгакэа, амхы агэа ө-чеицэахэак ирыбжьалан инеиуан 3-өык ауаа: Саидеи, Карамани, Көастэи. Ишнеиуаз, амхы иаалтын, зымөа рфынархеит, абаарра хэыста шыказ. Иахьысыз ашы-

қасқәа рзы еиха ажыы зкыз, ишәпахаз Кәаста, ашоура ачҳара цәгәа ицәуадафын, уиадагы даәа гәамцра хәычык шимаз удырратә дыкан. Дцәажәо дахьнеиуаз, инапқәа анахь-арахь икьо, Саида акы лхеирцарацы дшафыз удыруан.

Саида уажәы-уажәы лыцымшықәа шақь-шақьо, дахьцәажәоз еилукааратәы иубон, Кәаста илеихәоз шылгәамцхоз, аха лгәы еикәхәалан ацкы иахәара дшафыз.

– Сара схы абзиара аргаразы акәым аус зур зыстаху, аколнхара иазеиғу сзыкатозар хәа ауп. Иузеилым-каауазар акәхап, анапыдара иаганы икоу қасатәи сгектар шытысхыр зыстаху? Уара зынза иухаштызшәа збоит уи агектар!

– Хәтыр ду зқәу Саида, ишқазури, аусутәкәа зеггы назыгзо анапы ҳамам, ауаа ҳацәмачуп бымбои! – ахырқьиара дафын Кәаста.

«Ақхәыс аибашьра дыкан данаа уаха ишқалуеи! Аинрал иеицш акомандақатара даламгои!» – игәахәуан иара, аҳаскын иаганы иказ ачаирғазқәа ирыбжьалан инеиуаз ақхәыс-па, аса, ахәатәхамта длышьтагылан дахьцоз.

– Аплан ағы иарбазами нас абри амхы ақатара? – дцааит Саида.

– Аплан ағы излоурбозеи, акгы иақсазам амхы. Аа, уажәы ибымбари изеицшроу!

– Сара избахьейт уи зейцшроу!

«Дааижьтеи иагьанбалбеи ухәарауазеи... Сара ауао бырг саҳақтыргы лбом, ақсшыара ацынхәрас, ашыбжь агәазтәи амра цаҳәцаҳә сыцәцалан слымоуп, сеиха-дақәа срыхьашо. Иухәо ллымҳа италом, есқынғы лара лтәы иалыргар лтахуп, ишқалзуури анцәа узша!» – дхьыцуан Кәаста.

Саида дцәажәон:

– Аплан нагзара шәырмариар шәтахызар акәхап. Ағыхрада ус змам ачаимхы, аус рацәаны издулатәу ацкыс иеиғьми, иманшәалоуп, ухы уахьнагзоит; шәара аплан иагыжыны ишәыдышәкылт, ашықәс анцәамтазы ишәоуз аеаора анышәҳасабуа, агектарқәа маңны ирзышәшарацы, ус қашәцар, гектарк иақәу аорма иамцхәны иаашәрыхызшәа шәкалоит, уиоуп шәаргы ишәтаху, шәдырехәарц.

– Хәи, изакәызеи ибхәо! – ихәейт Кәаста.

– Аибашьра иалагаанза аа-гектарк шәыман, уажәы хәба роуп ишәзынхаз, х-гектарк абажәгеи? Амца ацрацаны ижәблыма? Иабашәқсхашәшы?.. Аа, иахьыкоу, аха уахәаңши изташәыргылаз зейцшроу!..

Кәаста дгәамц-хамцуа, уажәы-уажәы иқышә ацҳара дафын, аха ажәак имхәейт. Қараман уи дихәаңшуан гәынамзарыла иқышә днықәца-аақәцо. Уии иареи ари амхы еимакны акырынтә атызшәақәа рылибахьан, ахәынтқарра иацәзаны иқхьаркыз дгылын уи. Аха араион ағтәи адгылулсхәартә аиҳабыра, Қараман иакәымкәа, Кәаста идгылт, аплан хықхьазарала анагзара еиха игәцаразкуаз ықазар акәхарын, араион амацзуцәа иреиуазгы.

Саида лыгәтакы Қараман иалхәахьан, идыруан. Уи длыдгылон, аха мақьана иәалаирхәуамызт аколнхара ахантәаи лареи реимак, доусы ирхәоз дазызыроуан ихшыо азышьтны.

Саида уажәы иаалырқьан, иара иахь даахьахәын:

– Ари амхы иазыруз умбои, иахуҳәауазеи уара, Қараман? – лхәан, дцааит, абна зхьцәан иказ амхакы лнапы рыхханы ирбо.

– Ари ацыхәала Кәастәи сареи аимакқәа ҳаухьейт. Ааңын напы аркызар, цәгьам-бзиам агәам уағы иацәигон, аха уажәшьта сыздыруам, – инапы неиқьейт Қараман.

– Бара уахынла аус улатәуп бхәеит, амза лашара ххы иархәаны ирашәатәуп бхәеит, ус каломә, дихеит, аусурагы закәан цшрак амазароуп, ауаа аус иауршыыр руама! – игәы еилаххуа ацәәжәара дафын Кәәстә.

– Афронт акны уахгы-еынгы хәибашыуан, азәгы хәпсы хиршыазомызт. Изныкымкәә-иынтәымкәә исгәалашәахыан уа абри иаансыжыыз амхы. Мац цәбаа адызбалазма сара акацара, ачаи аицәхара ухәару, ажракәә ралгара ухәару. Ари азааигәара дырәегых ө-гектарк амхы лашәцеит, изхәартәузеи, икацаны иказ цхасташәтәеит, иказцашаз ауаа хзымхеит шәхәан! – Кәәстә днеизыцшит Саида, амца иахакнахау ачуан афы азы анеилашуа еицш ашшы ихырга дахыглаз. Ацыхә-тәантәи лажәәкәә рфы игәеитеит тәамбарак лқышә ишныкәхәмарыз.

– Ауафы дарбанзаалакгы ө-напык роуп имоу, цшы-напык азәгы имазам. Хус уахәәпшыр, нцәара ақәзам, есымша икоуп, – ихәеит Кәәстә, ихы ырнааны блатцы-хәала Саида дналзыцшны.

Саида лнапкәә лапхәака иналырхеит.

– Умбои, саргы ө-напык роуп исымоу, цшыба сымазам. Аха иара убасгы даәазәы ицхыраара стахзам, сцәбаа зду амхы цхастамтәкәә икасцароуп. Уиазы исцырхагахарц иакәзкуа дарбанзаалакгы, аказы сиеигзон хәә зыкалом.

– Багымақаруеит, – ихәеит Кәәстә.

– Мамоу, смақарзом, усцырхагамхан, усыцхраа, уи уара уалс иудуп! Хтәыла зегынцәара ацәажәлар аусура ду иамәханакит, ирцәхуп ақытанхамәә иацхрааны итыргарц. Иузымдырзои уиада цсихәә шыкам? Аеы-цхәакра угәы итоума, уәалаумырхәуеи уаргы?! –

Кәәстә илақәә еимарпазаны ихапыцкәә нхирцәацан, ихы-ифы ааизиртәеит, ахапыц хәә даргәамцуазшәә.

Нас инапкәә игәы инадитцан, ихы Саида илыкәкны, ихалцаратә еицш, зака идыруаз ала даацәәжәеит абас:

– Сыхаара, уиакара агитация кацара зыстахузеи сара, бара бызәқәоу зеицшыкам ала еилыскаауеит, сажәә-қәагы хәычык бырзызыроуыроуп. Исхәәкәо баша исхәо цыбымшыан. Бара зызбахә бымоу аус дуқәә ракәзар, урт рынагзара уажәы хәзтагылоу аамтазы ихалшартә избом.

Саида аколнхара ахантәафы диәәпшуа даатгылеит:

– Избан? Изхалымшо ихәхъзеи? – ацкы имхәарада цсихәә имамкәә дыниазцааит.

– Избан бымбои, уи уажәы хадара злоу усны икам... – иихәаз ифалмырхәрацы дыццакы-ццакуа инацитцеит: – Мап хәә басхәом сара, икаца цәа здыббалахыоу ачаи мхы, аха уажәәкәым, даәазны, ацхынра аниаслак.

– Уажәы салагар еиха еиғмы, баша аамта сышытыр атқыс?

– Дырәегых бара бтәоуп ибхәо. Бцынца бахыцшны икоу-ину аиаша еилыбкаар бтахым. Бхәатәы кабымцар буам! Сара снапы иану насыгзароуп, ауаагы аусгы еизырханы. – Кәәстә инапы кыакыза иышытыхын: – Аплан нагзароуп аус злоу, аплан нагзара, ибдыруоу?! –

– Сыздыруам зцынца иахыцшны егзымбо уара уакәу сара сакәу, – фәалтит Саида. – Сара истәхуп сацәы-маашыакәә, абна иашәыргаз ачаи мхы акы сзалхуазар иалсхырц, иара убриалагы аколнхарамхкәә даәа мхык рыцыстарц. Ум уаотцас аус сзадулар еааны аәәра аанашытуеит. Икалап ө-тоннак иреицамхар. Егырт амхкәә рәгы тоннабжак ачаи акынза фысхыр калоит. Ицәгыоума уи еицш аус сызур?

– Ибдыруама бара сынтәатәи хәплан даара ишдуу? – ө-напык змоу чаифыхык, хара хзы шыарда дацсоуп! Бара иакәбкит ажәырт иагахыоу ачаи мхы акацарахь биасны бхы хцәыбхәабкырц. Ачаифыхра мацарахь

биасыр ибылшаша рацеоуп, арекорд кабцар калоит. Уи хара хзы ацак дузза амоуп...

Саида иажеа анагзаха имтауа днеипыюлеит:

– Уцеажеашьякеа злазбо ала, агектар ашьтыхра наунагза сапуркекеар утахуп. Аха иудырузааит уи шыкамлауа. Изуам хеа угеы итацекеазаргы иулсыршом, иахяхеаеу схы еитасхеап. Сцап араиком афеы, уа иамур, итеге иахьеихабыроу. Рхы итазгалап сышиашоу, нас схеатееафеы имааир иабаци...

Кеаста дгачамкны Саида длыхеапшуан. Илакхеа кеыскеысуа дахыглаз иихеаша иеашеомыт.

Караман деипххэыцуа иара дизыпшын. Идыруан апхэыс-фе Саида лказьякеа зеипшраз, ус имарианы Кеаста ихеатееафеы дшымааиуаз, мап лцеикцекеарц игеы итазар, ихапсыра дшакепыршешаз! Араиком афеы хымпада лара илыдгылоит. Караман идыруеит Саида дышиашоу, убри акынтэ избеит аргам даацеырцны лара длыдгыланы дцеажеарацы:

– Иухеакео сахэуеит, Кеаста, – ихеит иара, – аха сара сахяхеапшуа уиашамшеа збоит. Хчаифыхыюцеа рапхыагыла Саида агектар штылхырц анылтахха, хеарас иатахузеи, илытатэуп.

Кеаста ичабра тыхны, ихедеи ихы-ифеы инарыхшы-аарыхшыуа апхзы наилеирбеит. Геаныла Саида дишеиуан, дзакэ пхэыс мыждоузеи сзыдхалаз хеа. Иазылуазеи абриакара аеырххара? Еиха еигьми иркеахахьоу амоа шшапара ианыршеланы дцалар, ирымкеахац аткыс, акы дахкешаны дкахаргы лқыше танахехеите, ланацалбеит, ацабаа иапсоума! Кеаста изеилкаауамыт Саида леипш икоу ауаа, ауадао рхы залартоз. Урт геак-цеакра хегымзааит хеа адэы икеу уаауп, ацабаа ахыикоу пшааны рхы акедыршеит, абас зыкартозеи, мшеан? Аплан иуртаз катца, даеакы

запроухеозеи, уадызчалазеи... Кеаста даара ицеуада-фын абарткеа реипш икоу азцаатекхеа реилкаара!

Уажераанза фызымтзоу Караман даацеыркеан иихеаз, даара икеакхеа инацасит. Уигы Саида длыдгылозаап! Иара Кеаста имацара затеык иоума, нас уи лгеыхетэы лапыркекеара зтаху. Иаразезатеык илшару уи лахырхера?..

Саида даеа зныкгы амхы ауразоуроу лапшыла еитааимылдеит. Ачаи шыатакеа убри акынза ажыци, амги, агеамсами рхысны икан, иаразнак лыпсахы еитааилалан, лыбжы рдуны:

– Хеагоу икаитцааит шеара икашетеаз, ауафы ицабаа зду амхы абас ипхастартеуама! – лхеит лоуразоуроу дыхшеаны.

– Ажеала ахеара мариоуп, акацароуп ицегыоу акеымзар. Бара беибашьуан, иашоуп, аха саргы ара баша стеемыт, аус-хэыскеа есымшааира сылапш рхын, имоакеысцон, – ихеан Кеаста, игеы дынтакеындышындыт.

Саидеи Карамани еицеажео реынархеит, Кеаста дрышталан днеиуан итацакеа хыдышышь геыроа-фыроа дук зыцеырцыз ауафы диеипшны. Дацеымоашьо еиликааит иара, Саида изкеылкыз дшизакеымхуаз. Иааихеаз иарбанзаалак лыдлымкылт. Уатеы сааны амхы арыцкыра саламгар калом хеа ажеа илхеаз, Кеаста атак каимцеит, ибтаху катца, сара уаха егыбасхеом ихеазшеа инапы неикьеит акемзар.

Ахелбьеа Саида аюныка дшаауаз, амоан Караман даалыхзеит.

– Баанфеси, Саида, сбацеажеар стэхуп, – ихеит иара.

Саида иихеаз аацашыаны дынихеапшит. «Иитахузеи ари, иареи сареи хеицеажеахьеит, сара дсыдгылон, даахэыма?» – аалгеахет лара.

– Икоузеи, закөызеи, иеыцу акыр соуҳәарц утахума?
– дцааит Саида, дааин данаалыдгыла.

Лцәажәашыала Караман еиликааит иааира дшамеи-гәыргъаз.

– Иеыцу ибасхәозеи, бышфрапхәысу басымхәозар. Кәаста дақәшахәтуп азцаатәы аколнхәцәа рзеицш еизарафы ақәыргыларә, аха дсыхәеит уаанза бара сбацәажәарацы...

– Убжыи шаасахәзцәкәа издырит баша ушсы-шьтамлаз. Сыгәтакы сақәухырц иақәукма? – лхы аалырцысын, дпышәырччо иажәа днапыюлеит.

– М-а-а-п, ус шцабхәои, Кәаста сидгыло цыбы-мшәан, – налаепникылт Караман иаразнак. – Бара ибдыруеит сгәаанәгара зеицшроу. Бзышьтоу аус зеицшыкам усуп, зегы хыцхраароуп, ибуроуп бцабаа здыбцарц бзышьтоу ачаи мхы, уи цасагы бара ибтәын. Кәаста иакәзар бызәу, ибцәымзакәа ибасхәоит, саргы уамашәа избоит иахәа уажәраанза дахәахәауа. Дзеицшроу аадыруеит, уимоу, зны-зынла, хқолнхара аплан иаццаны инанәгзәшәа араион ахә иандәы-қәитцозгы ықан, аихабыра иалоу ргәы кәстоит хәа, аха макәана ихәчхәуеит, ишцааури.

– Избан, мшәан, убас изыкоузеи, ишаасоухәара? Кәаста даара дуафы патыкьуп, иуасымхәеи, дуафы патыкьуп.

– Уи амацарагы акәзам. Хәазқәылаз, идызбало салагеит уи еицш кәзшықәак, дызлоу амацуреи уртәи зынзәгы еимацәахәзам. Ауаа зегы рыгәшәақәа кәицалар итахуп, азәгы акгы имаикуам, иеыцу акы цысыр хәа дшәоит. Усоуп дшыкоу. Уиазы дәәазны цқәа хәицәажәап, макәана, дыцәгәа-дыбзиа, аколнхара дахантәаоуп, еихабыс дахшыалароуп. Бара быпланкәа рцыхәала гәык-цсыкала хгәаанәгарақәа еибәххәап.

– Ибзиоуп, зеицшыкам, аха ишаасоухәара ухацкы,

духәама уара Кәаста, агектар шытыхра дысзәкәых хәа? Иуеихәацәкәама убас? Иуеихәазар, иқәшәозеи, дзыцәшәозеи, анасында? – акыркырхәа дааччеит Саида.

– Бара ипланкәа еилабгар хәа дшәоит, афхәара ааианза уртәи шынаигзәз ала адырра ритар итахын. Бара зегь реихәа ачаи фыхра базыласуп акнытә, цәгәа дбыкәгәыгуан, аха амхы кәцарахь баниас, уи дадхалоит, ачаи фыхразы акгы дсыхәом, дысцәызуеит хәа ицхәа-зоит. Аколнхара иадуп зынза хә-гектарк ачаи, бара аәакы анацыбца, фба кәлоит, насгы иацыбцо абна иагәхәоу дгылуп. Игәы излаанәа ала, уи амхы акацара бара бымч ақәхом.

– Имзакәа исахәа уара угәы ианәагәа аиаша, сымч иақәхо иақәмхо? – дцааит Саида, Караман дынткааны дихәапшуа.

Зназы дааччеит Караман, аха нас игәаанәгара мзакәа ихәарц иақәикит.

– Саргы убасшәақәа ауп ишызбо, бымч ақәымхар кәлап хәа исыцхәазоит.

Саида дышнеиуаз, афывхәа ләаанылкылт.

– Уаргы убас угәы ианәагәону? – дцааит.

– Агектар ашытыхра зеицштам усуп аха...

– «Аха» ухәоу?

– Сара быгәтакы бәкәысхуеит хәа исхәом, аха сгәы ианәагоит, рацхәа гектарк акәымкәа, гектарбжак имәзеиу ачаи мхы шытыбхыр еихәа еигьуп хәа.

– Абар ассир! Уи амцхәара ауп измаану!

– Мап, уи мцхәаразам. Ианәмузах, ишытых сынтәа абна иагәз агектар абжа. Гектарк рацәацәоуп, бымч ақәхарым.

– Сара ианәкәзаалак ацабаа сацәымшәацт, уажәгы сацәшәом, – лхәан Саида, дагызхәамцшкәа ашацахәа цхәака ләыналхеит.

– Саида! Саида! – ибжы лыкэырго ццакырала дналышьталт Караман.

Данлыхъза дналывагылан ифынеихеит.

– Ахьагъарч еицш, иаразнак ббызгэыркэа еила-быргылоит акы бгэы ианамыхэалак, ус ббахьоу, – ихэеит иара. – Сгэаанагара басхэазар иамоузеи, бсыргэаауеит хэа исымхэеит уи.

– Бакэытц хэа сабжугарц угэы итоума?

– Мап, уиакара ибцэмгызар, исхэашаз схэеит, шыта уаха схэом. Амала ибасымхэац жэабжь ыцк здыруеит.

– Изакэ жэабжьузеи? – дцааит Саида.

– Абыржэы исахаит Леуарса араиком аобатэи амазаныкэгафьс дшыкарцаз, уахь дагышиаргаз.

– Уи саргыы издыруеит, аха Леуарса араиком ахь ииагареи агектар шытыхрей усс ирыбжьоузеи, излеидхэалоузеи?

– Леуарса араиком ахь ииагара Кэаста дааиланаркэац-кэацит.

– Пытк игэианнацеит ухэоу, нас?

– Ааи, Леуарса бара дбашьями.

– Дсашьоуп, ааи.

– Убриазоуп саргыы изысхэо. Кэаста уажэшъта хланцы длабышьтыр былшоит, бхэатэафы дмааир.

– Сара сиашазами исыркацарц истаху азы?

– Биашазаргыы дыбхымхэцырц дафуп бымбои. Уажэшъта башья араиком афы даныкала, уи дышбыдгыло идыруеит, биашамзаргыы.

– Биашамзаргыы ухэоу? – акыркырхэа дааччеит Саида.

– Ааи, усоуп, – Караман ихы ааирцысит.

«Ииашам аус кастоит хэа салагар, Леуарса дышсыдымгыло Кэаста ишцаизымдыруеи? Леуарса заца дсыдымгылара, даэазны икасымто сациркэкэап! Зака

дуаф формоузеи, Кэаста ухэеит хэа!» – лгэы иаанагон Саида.

Караман Саида лыюны агэашэ акынза днаскьеигеит. Ианеицырцуаз илгэалаиршэеит уаха ахэылпазы аколнхэа рзеипш еизара шыкалоз.

9

Аколнхэа рзеипш еизарафы Саидеи Заури еицны иааит. Афыцагы ар рыматэа ршэын, рыгэка реы икыдын аорденкэеи амедалкэеи. Саида илхан апилотка. Уи ахылпеи иацпшуаз лыхцэы цырффеи еинааланы лхы-лэы цэгьа идыргэыкуан. Лгэахэара гэахэара ацнацон, аколнхэа рылапшкэа неиоымсрыда лара иахыылхыз. Заургыы гэаныла ихы деигэыргьон, ипхэыс ссир дахылыцыз. Зынза игэы тыпраауа дкалон иара: – Ижэбома, арт хзыз згаз хэцеи-пхэыси! – хэа быжытгала азэи-азэи ианааибадырбалак.

Аизарафы Заур апрезидиум ахь инаипхьан ддыртэеит, аправление дахьалаз азы. Саидагы ддыртэар ртаххеит, аха илымуйт.

– Даара итабуп, ауаа зегьы ахьтэоу стэазар еиха еигьасшьоит, – лхэеит лара, Кэаста ерапсшэа катцаны илыдицалазо даналага.

Аизарафы икан цытфок ахэса, Саида гэаныла дызмырехэоз. Ус иказ, еихаракгы ахэса быргцэеи аашьяцэеи иреиуаз ракэын. Урт ыымтзакэа Саида илыкэзбон, дара иртахыз атаскэа ахьныкэлымгоз, дахьракэпоз азы.

– Иагьацъара дугаргыы, дкашэарах аазарами!.. Дагьымтадырсхэеит лара, – рхэон урт еиғахэытхэты ицэытцаччо.

«Аибашьярафы илылшоз абри арыцха! Ашьтахька цъара дхэытцагэыгэзар акэхарын, уи дызцызгы аллах

идырп! Арт лгэы иахынлырхалаз аорденкэеи амедал-кэеи урт дзыцныкэоз илыртазар акэхап. Абри леипш икоу лоуп ахацэа гэзианкэа ргэатцэа ыызфаауа. Шэихэацши ани лхатца Заур. Иаалхэо акы днахыцаны ашэ акынза днеиуам, зынза лмагэшхэа дталцалт», – рхэон дара, ицэыцаччо аиёахэытхэытра иахьяфыз.

Афатэра зэакэытхаз, уи атцак ду аилкаара злымшаз ауаа еицахацэеи ашыццэеи ракэын, Саидеи Заури абас ирыхцэажэоз. Урт иртахымыт хатцеи-пхэыси афатэрахь аиасра фырхатцала реахьазыкарцоз.

Ажэытэ цаскэа рацэпаразы Саида убри акынза дфырпшыгахеит, лыццаа гэгэала ауаа ааимеханакратэы еипш. Ауаа еицахацэа хэа зызбахэ хамоу, илыцэшэо икалеит. Зымжакахь ала уахэацшуазар, ишэартэгы икан дара. Ртаацэарацэа рфы рхатцэа, ма рашьцэеи дарей акы еимакны ргэы анааибгалак, Саида шэылфь-пшрауазеи, шэара неитамхэацэа хэа, Заур ионата нараепныркылон. Саида арра данцоз апартия дала-замыт, уажэы уахынтэ апартия далалан дааит хэа ирахаз, зынза рыцсахы еиланатцеит: «Мцэыжэоада дыпрыц лгэы итоуп, аха цэоанцэы далыорны азыкхэа данкахауа иахьейпш иаабо цьахшьоит», – рхэон дара, еилацэкэуа.

Арт ашыццэа рыехыртуамызт. Саида данырбалак, фэгэыбзыгла илацэажэон, лхаткы асаара икамыршэуа лгэыдкылар-лхыдкылар иалагон, лыда ихэартамшэа рхы лдырбон.

Иага ус акэзаргы, еизакны уахэацшыр, цытрак ашьтахь ишыказ икамыт уажэы ауаа рыхдырра. Уи аеитанакит, акыр пхьака ицеит. Жэа-шыкэса рапхьа, лара Саида лхата зынза даеакала дыкамзыз! Ускан, «дахькашэарах аазараз», «дахьымтадырсыз» хьымзг-шьаны, адунеи дыкэымзар лтахын, ауаа лбар аткыс, илымбар еигьалшьон. Уи аамтазы ауаа реихаражык ус

икан. Хэарас иатахузеи, ихэыцуаз, апхьагылара змаз ауаа шыахэжэагы мацэоымыт, Леуарса дназлоу, насгы, ажэытэ цас гэымхакэа дырзымхэыцкэа, лара пхэысс зхы дадызкылаз Заур иеипш иказ. Ухэыцыр, егыцуам, уии уажэи раахыс, ауаа зака иаркэышзеи хазну асовет аамта, жэа-шыкэса, шэы-шыкэса иракарахазшэа икалеит. Саида иахьейпш илгэалашэоит, рапхьа хатца данцаз, дахьнеиз атэым кытафь, шыоукы-шыоукы ахэсеи ахацэеи данырбалак, тэамбашакэ ркышэ дыкэцаны ишывсуаз.

Уажэы зегьы реейтаркит. Афатэ бзазара зчацо дызланхо луаажэлар, еихаракгы, лыкэра зыкэлоу рыла апхьа дыхьзырхэагаха даакэгылт лара, цасатэи лымдыррацэа наунагза дыриаины. Дфырпшыгахеит зегьы рзы, ахэса идпырбеит ишыкалшаз. Аакыскыа ихэоуа аамта дзыкэнаршэаз ахынта-оынтарацэа хатцацас данрыцэца ашьтахь, хейгзара камтацэа атэылацсадгыл лыхьчон, амца кэоукьад далагыланы. Ааи, дкалеит апсуа хэса зегьы рзы дыхьзырхэаганы, лыехэапхьыз уажэы-уажэы акыпхь ианырцо.

Саида луаажэлар ркны чыдала атакпхькэра лхы иадылтон. Илдыруан лара, урт шазыпшу, илыллы-ршахьоу аиааирацэа ирыкэнагахаша аус фыцкэа хзапшьылгап, пхьака халгап, дхацхраап хэа. Лгэы хытхытуа ус иказ аус фыцкэа дагыашьтан лара.

Аизара анааиртуаз Караман аколнхатца ирейхэеит, ацэаус акны ахатцара катцо агьео-уаа ахамтацэа рытаразы, апартией аихабырей ацэцара фыц шышь-тырхыз. Ар ркны ишапу еипш, ацэаус акынгы ирырто иалагоит хатыр зкэу аорденкэа, уи амацарагы акэымкэа, идуззаны акыр зылшаз ихырцоит ацэа афырхатцара ахьз. Убри ашьтахь Кэаста даакэгылан, аизарафь иказ ирейхэеит, афронт акынтэи ихынхэны иааз Саида ишылтаху, абна ирцэагаз рчаирта рашэаны,

аеаора ду аарыхра лхы иадылцарацы. Ари захаз агөыркьхәа рнапкәа еиныркьейт.

Кәаста акыр гызмалра ныкәигейт ари аус ағы. Иацы Саида илғагылаз ауағы, иахьа зеггы иахьрахауаз даакәгылан, изкәылкыз афырхатара лыдиныхәалеит. Апартиейи аихабырейи ирызбаз қәнагала иаңыларц асоцейцлабра артбаарейи, ахатә дцакәа рзырхареи ирызкыз иажәахә, Саида лырехәарала далагейт.

Кәаста, иколнхара акәымкәа, даеакы данала-цәажәоз, ажәа цшзаны ихәон. Иколнхара атәы цшзаны ихәаргы, ихазцодаз, иихәоз шиашамыз зеггы ирдыруан. Убри аһнытә, ажәахә аниоу, цәгыа бзиа ибон иара заа дналацәажәар Акоммунисттә партия ахшыюу ду абзоурала, асовет уатәыюса зака ус дуқәа рылдыршаз, зака абгейтцыхра роуз. Кәаста игәы излаанагоз ала, асоциализм иарәиахьоу аусқәа инартбааны рыхцәажәара дарбанзаалак ажәахәкацағы дарцшзон. Уи акакала, иеикәыңхьазо иажәахә убас инирцәароуп, дшаалгазцәкьа, иаразнак агөыркьхәа рнапкәа изеиныркьаратәы еицш. Анапейинкьара ажәахә зхәаз игәы канатойт. Асовет тәыла иқәнаргылаз аус дуқәа рынагзаразы иаргы дықәпаоушәа ихы иңхьазо дкалоит.

Кәаста ажәахә кацаны даналга ашьтахь иқәгылаз аколнхәцәа, инавала-аавалан акәымкәа, хьызхәала аколнхара аусқәа рыхцәажәара иалагейт. Гәғәала напы рыларкит зусура еицахоз абригадакәа. Аха убри аамтазгы, Кәаста агхақәа имаз рцыхәала, азәы иғы ааихыхны ажәак имхәейт. Акритика рзейбауан дарадара, аматура кьәқәа знапы ианыз ауаа. Игәғәаны ираадырхейт ыңьа ақкәынцәа қөпшкәа – Жора Киути Гач Ачбей. Урт атыңантәи ашкол иалгаз цкәынцәан, аколнхарағы иааит аррахь иргаз ахацәа рцынхәрас, аха аусуразы даара ихьысхан. Рықәла зықәлаз ахәса-хәыцкәа дара раткыс еиғыны ихандеиуан. Ашьжымтан

аусура реагырханы иаауан, ианааилакгы цкьа рые-дырманшәаломызт. Дук цуам, уажәы аакьыскьа ишыхәмаруаз, калатк азна ачаи бгы хыршәтны агәааа итарыжыт.

Аизарағы Жора даныхтаркза даакәгылан: «Уажә-шьтарнахыс сшыкало жәбап, зынза сыбзиахоит», ихәан, асоцейцлабрахь иыыза Гач дигьхейт.

– Уааи, ухацазар, Гач, ыба-ыба норма нахагзалап, – ихәейт иара.

Гач, Жора ишка даахьахәын, дымкаацәакәа, аха зеггы ирахаратәы, ус ихәейт:

– Зынза угазоума, уарамыжда, изакәызейи узын-цәажәало, уарейи сарейи норма бжак-норма бжак ауп инахагзауа, ыба-ыба норма хәа узәу, хара хзыхәан цшьба-цшьба норма шыкало узымдырзои! Уи аткыс еиғып, иахзыкацозар, абыржәы икахцо акара атцаны икахцалап. Ус еиха еиғызами?

– Мшәан, сара исхәазгы убри ауми, уаха иарбану! Убас ашәкы ианышәца убра, – ихәан Жора, амазанькәгау ишка инацәа кьакьаза инеирххейт.

Жәпаоык ақыркырхәа иааибарччейт. Аччара еихагы иамеханакит, Гач иыыза иахь дынкылсын:

– Фу, уара агәнымәажә, ианбыкәу аңхьазашьа ануцо! – ихәан, акан зыкәтатаз Жора иңынца кны иааир-каткәтейт.

– Закәы-зейи, мшәан, икоуцо! – ихәейт Жора, ажөыркьхәа Гач инапы днагәтасны. – Иусырбап сара ачаи ғыхшьа зейцшроу. Уатасмырхозар умбари! – ихәан, Жора ихы ырмақаруа итачкәым иыыза ине-иирбейт.

Арт ақкәынцәа еигәылацәан, ынатак ағы еихаазалоу реицш бзиа еибабон, иааузейцрымхуа есымша еицын. Шьыжымтанла аусура ианагхоз, еицагхон, избан акәзар, руазәы ацәа даналахалак, егы днины ацәа

далхны дааимгакәа, ихала даауамызт. Иахьанза дара аоыцъа асоцеицлабра рыбжьацара реацәырыхьчон, ирҭахымызт. Адәахьала уаоы дахьрыхәацшуаз, излеицшыз хәа акызатцәыкгы узрыдбаломызт. Гач уаоеиқәатцәа цымцымк иакәын, ихәхә цъацъакәа еиларгыланы, илақәа амаахыр еицш итиқәатцәаа-тиқәатцәааза, рҭрақәа ирҭкьаны ицарашәа, ишақь-шақьон. Жора зынза даәакала дыкан, уи ихы-иҕы ацштәи ихәхәи еицшны икацшыын, ицъымшькәа цәышәшәза ашкәакәара аархыцлон, илагәкәа аз-тәчеицш еицәа-еицәаза икан. Аус ахьыруаз ахәса рбригадаҕы, бзиа ирбон иахьықачақьыз азы. Карамангы ахәтыр рықәицон, драбашьуамызт, ажәа кәышла драцәажәон.

«Ацкәынцәа хабжьакьалан идәықәым, акрыруеит, аус злоуггы уи ауп. Акрура урҭ абжьоит, иаркәышуеит», – ихәон иара.

Иахьа Жора аизараҕы даакәгылан, асоцеицлабрахь Гач дахьипхьаз, Гач аҭак шыкаитцаз, уи ашьтахь ачаи ҕыхра уацасмырхозар убап хәа Жора дахьымақарыз ухәа, абартқәа зеггы хшыцзышьҭрала ирзызырҕит аизараҕы иказ, ацкәынцәа макьана иқәпшуп, хымцәда акы шрылцша моашьо икоуп хәа, абас ргәы иаанакон зеггы.

Цыдала ацкәынцәа дреигәырҕьон Цацу. Уи лоуп урҭ ранацәеи рабацәеи ирабжьазгаз, рыцкәынцәа ачаи-ҕыхразы аколнхарахь инарышьҭрацы. Лара лоуп ацкәынцәа ачаи ҕыхшьа дзырбаз, иазыршьцылаз. Аха, дара аус макьана цқьа рнапаҕы иаарымгацт, иаз-казамхацт. Убри акнытә ауп лара дьрмеигзакәа акритика зырзыкалцаз. Даргы ирдыруаз ала уи рыдыркылт.

Саида арра данца ашьтахь, аобатәи абригадаҕы ачаиҕыхыцәа драцхьагылаоҕеит Цацу. Абригада

аусурақны Караман цъара данцалоз, зны-зынла, ихәтып аҕы лара даанрыжьлон.

Уажәы ари аизараҕы Саидеи лареи еидтәалан. Саида деипхьхәыцуа дахьтәаз:

– Изырччозеи, мшәан, арҭ ауаа? – лхәан, дцаауа Цацу лышка дынхьахәит.

Икалақәаз анеилылкаа, Гачи Жореи рахь дынхьа-цшит. Илгәалашәеит урҭ хәыцзақәаны ашкол ианҭаз. Ускан еибаркәацаламуа ашкол ахь ианцози ианаауази, ирымәатәны ачаи ахьҕыруаз ианкыдгылоз, ажәжәахәа, рацхьа иҭызго хәа рышәкәтрақәа ирҭаланы, ацәа ҭганы рацхьа Цацу акака налдыркуан, нас, уаха акыр аанхазар, иҭганы егьырҭгы ирырҭон. Аа, уажәы иоыз-оызза ирызхаит, асоцеицлабра реаладырхәратәы акынза идухеит. Имацзам азха-зыҕара иаҕу аҕар.

– Абарт роуми абыргцәа хзыцсахуа, рыцсынтры духааит, – ахәыцра даҕын Саида, – арраҕы усоуп ишыкоу, ажәылараан, ацхьатәиқәа абҕьаахәа изы-цсахша зымәа шьоукы хианы иказароуп.

Ацхьа ажәа дахәеит Хамида. Хамида, дшаабыхьоу еицш, лыбз тагылозма, лықьачақьшьа шлымац илыман. Лхахәы зынза ианеиладла акәхап, ақалақь аҕы ирхарҭо касы ҭра еицарсак аалхәан, лхы алаталкит, ашьтахь ацыхәақәа еиқәылхәалеит, ажьа лымхақәа реицш иқәацә-қәацәза. Уи еихагы дацәеырбо лыетхәаны даакәгылт лара.

«Ажәра бҭахым акәу, Хамида, иашоуп икабцо, бықәдала бахьынзазахәо!» – хәа лгәы дҭахәыцуа, Хамида лкасыҭра дахәацшуан Саида, уажәы-уажәы лқьышә ачча аақәххуа.

Хамида иаразнак ацәажәара далагеит, лылацш Саида илыкәкны..

– Бара хара хабригадахь биасуаз цъахьшон, хгәырҕа-цәа хәкан. Саида дахзааит, ихабаргәузеи хәа. Аха бара

даеа гәык бымоуп, ибзымчхагәышьеит, бнапала еиҗабхаз бчаи шыпхастахоз аныбба... Бара бымацара бакәу цыбымшьан, ди сызкәыхшахаша, згәы зыхьуа. Зеггы хьаас ихаман, бцабаа здыз бгектар, аколнхара ахантәаы ихата иаткыс, иара ихәарақәа убра ирнеир-таны иахьыкалаз!

Җамида ацәажәара дшафыз лылақәа аацәлыр-қшапан, Кәаста иниқәлкит, уи луанытә дхәыцуа, ддырчыхә-чыхәуазшәа ижәақәа дныртас-аартасуа дыштәаз ангәалта. Аизарафәы иказ ауу ааилдыргеит. Зеггы ирдыруан, Җамида ләапыц зеицшраз: иақәылкыр, авба зылтоз ауаы ихы ахыгара имоуа дшықәлырхоз.

– Хқолнхара ахантәаы, – дафын Җамида лажәа анагзара, – абнара иагаз хчаи мхы арыцқара иацсам хәа дахцәажәоит. Уи излеихәо ала, хқолнхара ика-наташа аусқәа зеггы хәсабны икәаццараза ихы итоуп. Адәныка ихы уахьахәацшуа ус егьубом, избан акәзар, ихы аонуцка итакьыцхьны итоуп, иаххәап, иааутаххо ацифрақәа, апланқәа, апроцентқәа! Уаха цхыбжьон юны унеины дааурфыхаргы, иаразнак рхәара далагоит ицаз амш азы аколнхәцәа зака процент нарыгзас...

Җамида аизарафәы иказ убриакара илырччеит, Кәаста, ианизымчха, аизара ахантәаы Караман махәарла днаицәхасит.

– Аччархәажә, закәызеи бызәқәоу! – даакәлеиҗеит иара.

Караман дгылан, карандашьла астал днас-насит, аччара иакәыцтрацы, нас Кәаста иахь даахьахәын: – Аиаша лхәоит, аиаша, улпырхагамхан, дцәажәалааит, – ихәеит иара.

Җамида, уажә Караман дизгәаан, лқышәқәа ааи-халырғәҗеит.

– Закәызеи узәу, акарандашь ықәкшо, сара сышкол

зғабу цыушьома, сцәажәоит умбазои! – лхәеит лара, акихәа лыбжыи неитцыхны.

– Бара ибзырыоырц азоуп акарандашь зықәсыкшаз, бажәа нагзала! – иналыдитцеит Караман.

– Уаоцас бцәажәа, уаоцас, ибфьоруа бзымдырзо, амзанражә! – дналықәкааит Кәаста дгәамц-хамцуа.

– Сара уаоцас сцәажәоит, уәаанкыл убра! – наиа-талкит Җамида, – Саида зеиғьыкамыз ахыдта лгеит. Ипхастаханы иказ ачаирта лрыцқоит. Уажәы сынтәа ачаибгьы мацны италгалашт, ахамтагыи лоушам лара, аха, улзыцшла, еааны икалцо убап. Урт уара ухафәи еипхьытта итоу ацифрақәа башоуп, аоыза Кәаста. Сара издыруеит, Саида лымх ғыц акны, ачаибгьы рацәаны ифылхуа даналагалак шакәу анхамәатә хәсаб бзиацәкьа аныкалауа!

– Ы-ы, нас сара уи мап схәама! Изакаызеи сыз-цәылыбхуа акыр схароушәа? – даахәыцәы-хәыцәит Кәаста.

Җамида лажәа алгамтазы, есымшатәи ачаиғьыхрафәи, уажәи ирымоу аткыс акыр инеиханы, ахатә дцақәа ргаразы лөызцәа дрыпхьеит. Уи длыкәшахәтхеит Цацу. Ипхашьа-пхатцо, ес-еизара фызымтуаз, ахзыргара ацәыпхашьао Уардикагыи, Җамида ибхәаз иашоуп лхәан, дахьтәаз даалықәшахәтхеит Карамангыи, ихы рцысуа, – ааи, ааи, афрапхәыс, ус ауп, ди, ус – ихәеит.

Ажәакала, ачаиғьыхьоцәа рбригада зеггы Җамида иалалгалаз ажәа рыдыркылт. Иара абратәкьа Цацуи лареи рыхшықәа неилацаны, ачаи ғьыхра аплан ирыду өажәа процент иаздырхарц рбригада ахьзала ахатә дца рыдыркылт.

– Ихалымшари, снанраа, ыы? – дцааит Җамида лыегхәаны.

– Ихалшароуп, ххы ианадахца, ихалымшар калома?

– Ииашоуп, амшгыи хазынаха икоуп! – лхәан, лажәа

даалгеит Ҳамида. Атёара лөазкуа, ус лхёеит лара Саида лахь:

– Иббома, ди, ҳаргы зака ихазҳаз?

«Ашкол иҗоу шысхёо, адуцёагы ишқарызҳаи... Аа, абар, Ҳамида дзеицшрахаз!» – лгёи дынҗахёицит Саида, даазгёирганы.

Абригадақёа, азвеноқёа, нас азёазёала ухёа, аколнхацёа асоцеицлабрақёа рыбжъартцеит.

Караман дынхъацшит, артқёа гёахёас икацаны зпацақёа рыршара иафёиз Кёаста ишка.

«Убома ара икалаз. Упланқёа рынагзаразы Саида дупырхагахар хёа ушёон. Уи, заца дупырхагамхара, аколнхара зынза иҗылгараны дыкоуп. Анхамёа знапы алаку, дагьполитикзароуп!» – абас иеихёозшёа акёын Караман Кёаста данихёацшуаз илакта шыказ.

Заур ажёа дахёеит. Азал афёи иааҗынчрахеит.

– Сара, Ленин ихъз зху аколнхарафёи сықан, – ихёеит Заур, ажёахёара азин шааиоузцёкёа. – Ишёахъазар калап, уа афымца станция артбаара ргёи иҗоуп. Ишыжёдыруа еицш, уи аколнхареи ҳареи ҳаигёи-лацёоуп. Ажёа алазгалоит, афымца станция артбаара ианалаго ҳаргы хрыцалагарц.

Заур ихёаз зегъи рыхшыё назыршьтит. Дарбану ақыта рёи зыёны афымцалашара зтаҳым!

– Ари аус ҳколнхара аправление афёи ирасхёеит, аха Кёаста, дызлазбаз ала, цкёа игёацхом. Аколнхацёа рзеицш еизарафёи иқёиргыланы ҳалацёажёап ихёеит, цытк ианааимахк. Уажёи уи атёи хёа ара егъихёо саҳауам. Шёааи, ҳахцёажёап. Хёарас иаҗахузеи, уи ус дууп, ҳара ххатёи напала икаҳцароуп. Кёаста, афымца ус бзиоуп, аха ихалшаратё ҳакам, уаала ҳмацъаноуп ихёеит.

– Ааи, ааи, ииашоуп, убастцёкёа схёеит, – даакёша-ҳаҗхеит Кёаста дахьтёаз. – Ҳколнхара ашьаҗа гёғёам,

Ленин ихъз зху аколнхацёа беиоуп, ҳара хтёи җаруп, уаалагъи ҳмацуп, – нацицеит Кёаста ихёаз.

Еимаркит ари аус, икалеит аифёихара. Доагылеит Саида, азёгы игёи шымоазоз. Ажёа дахёан, дышиашаз апрезидиум ахьтёаз астал ахь лёиналхеит.

Заур иаацъеишьеит ицхёис икалцаз. «Илхёарц лгёи иҗоузеи, мшёан, афымца атёи дахцёажёаратёи еицш илдыруазеи? Агаз цёашъи аткыс афымца лашара еиҗуп лхёар, ҳлырпхашъеит. Уи зегъи ирдыруеит, лара илымхёаргы» – ааигёахёт Заур. Иҗаҳымхеит иара, ицхёис мацк-сацк азыхёан дықёгылан дцёажёар, лаҳаҗыр армацуеит хёа дацёшёаны. «Ацёажёара шылҗаҳыз заа исалхёар акёын...» – ааигёахёт иара.

Итёаз зегъи рылапшқёа налықёиркит, ар ркёаф зшёиз апхёис-фа Саида.

– Икалап, исхёарц истаху ажёақёа згёампхо азёи-фёицъеи шёкаларгы, аха заа ишёасхёоит гёибған сышшымҗарацы, – абас далагеит Саида лажёа. – Сара азёи угёи нсырхар сҗаҳым, аха аус усуп, ауафёи аиаша ихёароуп. Сара иазгёастарц истаху, ҳара ҳколнхара мацарафгы акёымкёа, имацымкёа икоуп егъырҗ аколнхарақёа рёгы. Уи закёизеи хёа шёцаауазар, ажёитё цёынхақёа роуп сызёу, аколнхара иахнаҗаз абзазара фёиц иахёҗазамкёа иаланагалаз.

Саида лылапш цакёа ирханы дцёажёон, илзызыроуаз ауаа уиакара хыроаас илымамызшёа. Илҗаҳын лара, илхёарц дызёыз ахёашъа ибзианы лёақёлыршёарацы, изалхёоз цкёа рхафёи иааиратёи еицш.

– Харак уканы, цытрак антцлак ашьҗахь, аёны уанааилак, – дафён Саида ацёажёара, – цаса икақёамыз акыр афёицқёа убауа уалагоит. Аёны уаныкоу, уи даёакуп. Ускан узшьцылоу, иарбанзаалакгы, иеимзаргы, ус иаҗахушёа угёи иабоит. Зегъ шыкоу сыказар акёап саргы. Убри акнытё, уажёи, сааижьҗеи, сзыхҗыгёлаз

агхақеа срылашыцылаанза, заа ишыпхоу ишэасхэар сҭахуп. Избан акэзар, икалап шэара уи шөызгэамтозар, игэашөтозаргы, ус ишыкоу иказааит хэа шөгөы азкашөыршөзар. Шөрыхөаңши, арт ара итөоу ауаа, изуствөоу жөбап... – Саида даахөын, лнапы рыхханы азал афөы инадлырбеит апрезидиум.

– Арт зуствөада, саашөыкөхшоуп?... Сшөазтцаауеит.

Саида игөалтөит, зызбахө лхөаз апрезидиум, гөынамзарыла, иаразнак аифахөытхөытра ишналагаз...

Көаста изымчхөит:

– Ара итөоу зуствөоу бзымдыруеи, аколнхара аправление роуп, – ихөеит иара, даагөамтц-хамтны.

– Аправление иалоу шшөакөу зегы иаадыруеит, уи акөым аус злоу, дызшөылатөамзеи шөара пхөыск? – Саида аизарафөы итөаз рышка даахьахөит. – Аа, абра итөоу реихарафөык хөсоуп, ахацөа зака имачу жөымбои. Ататын фөызхуа, изрыпхуа ахөса роуп, ачаи хызыкөшөо дара роуп, аңш акэзар, уигы убас. Амхафөы тахмад-цөақөаки цкөынцөақөаки роуп аус зуаны избаз. Иашоуп, аибашьра ду ыкан, уи иахарақөоу калашт, аха, мшөан, аибашьра калаанзагы убас акөмыз ишыказ. Уи анаххысгы еитакрак зыкамлазеи: ахацөа шөкөаңза аправление афөы шөтөоуп. Ахасабеилыргаө акассафөы итөоу, анхамөа хылаңшы, ахөахөтырта дөңфан афөы аус зуа, нас абригадирцөа цшыфөык ухөа, абарт зегь хацөоуп. Цөымзаркыла уеимдозаргы, амацура иалоу пхөыск дубашам. Ахацөа шөызлоу шөматурақөа рөы аус ибзианы ижөоу ижөымуоу атөы салацөажөом сара, уи сыздыруам. Аха махөфөала акыр зуша ауаа реизшашьа уахөаңшыр, уамашөа иубап. Ажөытөан ахацеи апхөыси апцстазаарафөы зинла ианеикарамыз ишыказ икашөтөит. Аправление иалоуи, егырт амацурақөа ирылоуи ахацөа ааизугар, зеипшыкам бригадак калоит. Иахысхөо шөгөы иалымсын, шөхаткы аколнхара аихабацөа, аха

сара заманала издыруеит, чаи бгыыцк азөы ишфөумхыц, гөырк ататын шумрыпхыц. Нас, ари қөнагоума, есымша амкөыба азы аанагап хөа шөыкоума?

Азал афөы итөаз акыркырхөа иааибарччан, ибхөо иашоуп рхөан, азөырөы рыбжықөа надыргеит.

– Афрапхөыс, Саида. Убасоуп ишатаху! – лхөеит Хамида, дахьтөаз доатцаззаны.

Караман инаңша-ааңшышыақөа злаказ ала, Саида илхөоз лымаирөхөон.

– Ибхөаз иашам, мап, мап! – ихөан, итацкөым рыхха ағарахөа астал иныкөиқшеит Көаста. – Анапхгара ыкамзааит бхөарцоума ибтаху, дихөит? Ихөеишь даба! – дцааит, дихөларшөны дифарашөа длыхөаңшуа.

– Сара ус егьсымхөеит.

– Афронт афөы бахыказ, атабиакөа агенералцөеи аполковникцөеи ракөзу, шөара асолдатцөа шөакөзу изжуаз?

– Иаажуан изжуазаалакгы. Сара сахыказ архөтафөы еихабыс Леуан Адамазе хөа леитенант каиматк дхаман. Ианатаххоз уи аөпхьакырта акацаразгы дхацхраауан, адгьылгы хацижуан, абзарбзанкөа реицагараангы ихы ацабаа аирбон, дхысуан азөгы диеицөамкөан, ага ихаирпланкөа өба цыххаа илаишьтит. Иашоуп, уи дгенералмызт, дагьполковникмызт, длеитенантын. Аха, Көаста, ухацкы, уаргы угенералзам, арт иудтөа-лақөоугы полковникцөазам.

Заур иага ихөаргы, Саида абриакара ирөацаны дцөажөап хөа дыкамызт. Абас еипш ипхөыс лыкөгылара иара ихатагы цытк ицрасуан. «Лхаца игөхьаа лымкит, харгы мучацөас хлөпхьазөит лзызхөашагы азөы дкалашт», – ааигөахөит Заур. Аха иара убри аамтазгы, өнуцкала игөы канатөит, ипхөыс дахьөацаз, дахьгөөыз. Лхаца игөаанagara харантөыла еилылкаазшөа, Саида илхөаз инацылтөит:

– Сара исымхәеит шәара аправление иалоу зынза егъкашәцазом хәа. Еихаразакгы иныкәрфорны узихцәа-жәом абригадир бзиа. (Абарт ажәакәа шаалхәазтәкыа, Заур игәарпханы даапышәырччеит). Аха хара хқолнхара иакароу аколнхара хәычы изатахузеи абаскафык амацура иалоу ауаа. Уи иацанакуа жәдыруазар акәхап, махәәала аусура ацәыбналара еипшшәа икоуп иара. Абракагы, аоыза Кәаста, анхамәатә хасаб гәгәаны иатахуп, иудыруазаит, – Саида даахәны лхы Кәаста инаикәылкит.

«Рацәа сгәы итылхәаит арт ажәакәа. Аус цкәа еиекаазар, хқолнхара иазхаша ауаа шхамоу, дааижьтәи иаразнак излеилылкаазеи», – ааигәахәт Заур.

– Ишқабтаху, нас, бара? – игәамтц-хамтшьала дналпыюланы дцааит Кәаста, лзызырәцәа лажәа иханагалозшәа аниба. «Ари зынза ареволиуция калтарц лгәы итоуп. Абри акәмыз сзыцәшәоз, цәаханым бтыпхааит», – гәаныла еиха-еиха ицсахы аилалара иафын Кәаста.

– Хқолнхарафәы аус зуша ауаа хәцәмачуп ухәар атқыс, зны уаалаганы урт закаю ыкоу упхьазандаз, нас доусы иахьрыкәнагоу аусурта тыпқәа рәы иургыландаз. Хқолнхарафәы икоуп убарт реипшгы ауаа, рхазын-харақәа рәы итәоуп, аус руеит. Азеипш еизарақәа аныкоу, рхы аахуцәаргы иааиуам. Иахьатәи хәизарафәы закаюы агда?..

– Уи хгәы итазаап. Уаха ибхәарц ибтахузеи, уаха? – дырәегых Саида лажәа днапыххылт Кәаста.

Алабәаба ацәажәаха литомызт иара. Караман заманала ибон Кәаста иказшьакәа, дакәысхуеит хәа далагар, ажәа еимаркыр акәхон. Ажәа еимаркыр ипшзамызт, дара ракәын аизара моапызгоз, аихабацәа. Игәы ианазымчхалак, ицацақәа днарыха-аарыхо

лактала Кәаста иирдыруан, идәыкәйтцоз ажәа шхамқәа шхәартамыз.

– Уаха исхәарц истаху уиоуп, – даапышәырччеит Саида, – шәара ахацәа апхәыс пату лыкәшәцәоит, уи азы хар шәымам, аха уи амацара азхом, имачуп. Апхәыс лыкәнагафәы даныкало, зинла ахаца даниакарахалак ауп. Уи макъана цкәа икам хара хәы. Аюнатафәы сасык данааилак, артәара зыкәнаго ахәсагы иуауаза иха-цгылоуп, ахацәа гылаанза. Уи иашам, амац зуа амац луааит, егырт зыхкызеи? Абракагы усқәак улатәуп. Апхәыс инагзаны илоуроуп ахәынтқарра илнатаз азинқәа, насоуп илыкәшәцәо апату атып афәы ианы-шьакәгылауа, мамзар, ихыбжа-фыбжахоит, лара пхьака дызцом, ажәытә цәынхакәа шлылаәу даанхар кәлоит. Умбои, аоыза Кәаста, ауаюы изуп хәа далагар, аусутә зака ирацәоу!

«Ари зынза дзажәхазаап! Лыяхалырззаларц даәуп, аррахь сцан сааит хәа. Ее анцәиныс, анцәа!...» – игәаца дынтмакарит Кәаста.

Саида лажәа анагзара дафын, Кәаста иахь дцәы-цыпшуа:

– Хқолнхарафәы усоуп ишыкоу, ахәса рзинқәа мацуп, русутәқәа рацәоуп. Ахацәа аконторақәа рәы итәоуп, икашәца, ижәу рхәоит, қәаф руеит, уаха акгы!

Хамида атыхәтәаны дгыланы Саида лзызырәра далагеит, лылақәа ааихмырсыгызакәа длыхәапшуа, лыфгы хәычык иламхарахәит. Ус лыхьзаломызт, аха Саида лцәажәашьа убриакара датәнатәит, дханагалт. Ашьтахь итәаз ахәса цытоыкгы, гылан апхьака ииасит, зеипш камло егыкам, хәыза иакәым азәы ак леихәозар, лзааигәара хәказааит, рхәан. Ус ргәы иаанагеит дара.

Кәаста дкапшьза днеицрашәеит. Ихәда адақәа еибархха, илақәа ашьа нархьцәалеит. Насгы, иахьа иахаз аоыза ахаангы имахәцызт. Цоуп, араиком акны

акритика изыкарцалон, ицәа кказа иааихыхны. Аха уи даеакуп, араиком раикомуп. Иара хәы-шықәса раахыс дзеихабу аколнхарафы, напхгара ззиуа рәаңхәа изыкарцаз акритика, уи зынза даеа критикоуп... Хәгоу иахаша критикоуп...

– Ибтахузеи, мшәан, ибтах?... – ишимчыз дныюна-кааит Кәаста. – Сара стыңафы атәара бтахызар, аа, иахыыкоу! – дөагылан, дзыкәтәаз акәардә зымәа шыапыла днагәтасын, инапы ақәырхханы инапирбеит. – Бааи, бтәа! – ихәеит.

Саида мапла лхы аалыртысит, зых зымч ақәымхаз Кәаста гәыбған итә. Ус лхәеит лара иаархааны:

– Зака имарианы мап ацәукзеи, цыымхеит, ҳауа-ажәлар угәра ганы узыкәдыртәаз акәардә. Уара утың сашьтам сара. Сара истаху, абнара зхысыз ачаи мхы еикәсырхарц ауп. Сара уи сцабаа адуп, сгәы азыбылуеит, уара икасцар ууам, исутом...

Кәаста дгазеазуа даанхеит, иихәара изымдыруа.

Саида лажәа анагара дафын, даеакала ирзымәаны:

– Сара уара угәы злансырхалакгы инсырхандаз хәа сәғзам, аоыза Кәаста, – лхәеит Саида, – сара заманала издыруеит, уара утыңи, узхагылоу аматцуреи шыхәмаргам. Сара сгәы сзырхәуа даеакуп. Сара истахуп, ҳколнхара даеа колнхарак еицәамкәа аус бзиан иауазарц. Иара иалоу ауаа, доусы ртыңкәа рәы игыланы рыдцәкәа нарыгзо икаларц, ҳколнхара колнхара еитцахоуп азырымхәо, аңхәагылара амазарц!

Илахәыхым, цъара-оыцъара аизарақәа рәы еикәы-шышы ишыкалало еиңш акәымкәа, зеггы адрухәа рнапкәа еиныркъеит, еихаракгы иацпыхәаны рнапкәа еиныркъеит ахәса. Апрезидиум акны итәазгы еицәмхеит, уртгы рнапкәа еиныркъеит. Уажәраанзагы зцәа иамкуа ичны итәаз Кәастагы, азал ахь акәымкәа, Караман иахь дыңшуа, абық-бықхәа инапсыргәыца

тахәкәа неикәижыит. Қәнагала еиниқьар, абжыы думхашаз, аха, мап, астал ицакны ауп ишеиниқьаз.

Заур илақәа чча-ччо иңхәыс илықәкын. «Скәыбца хазына, зынза хшыюла бтәума, бара иныхәахаша!» – ахәон игәы, гәырғарыла ихыжжы-хыжжуа. Ихы-иңы зынза иаалашеит, Саидеи иареи рылақәа анынеи-қәыңшы. «Сцәажәашәа шңоубои?» – хәа иазцаазшәа ибеит, иңшәма ллакта лахәых. «Афраңхәыс!» – итихәааит өаңхәа игәатца, иқьышәкәа қәац-қәацо.

– Бажәа балгама, Саида? – длазцааит Караман.

– Мамоу, даеа өбака-жәа схәар стахуп. Сара даара сгәы иалсит, афымца станция акацара абра иша-хцәажәаз. Ари еиңш абзабаа злоу аус акацара анцәа ханақәиршәа, иахзыкацом захьзузеи, хәгоу иахааит уи еиңш ажәа. Афымца станция акацара хәахзаламырхәратәы акынза хкәадазар, нас иаауа-иаххәо иазааугәы-шыюузеи, зынза акгы хәаңсамзаап! Аха сара издыруеит ҳколнхара убасцәкәа ибаоданны ишыкам, убри азыхәан ауп аматцуреи иалоу ахацәа иахьрықәнагоу икам хәа абра зегь шәлымхәа акынза изынасыгзас. Сара иахәтаны исыңхәазоит, аколнхара еизааигәақәа ирзеиңшу афымца станция акацаразы, Ленин ихьз зху аколнхара иканатцаз ажәалала, хымпада ихадаҳылароуп хәа. Ари икаҳамцар ада цсыхәа змам усуп хәа иқәсыргылоит сара иахьатәи хәизара ағаңхәа.

Саида афронт ағы дшашьцылахьаз еиңш, лпилотка аалхылхын, иналәшыы-ааләшыуа аңхы ааләалырбеит.

Азал ағы итәаз зеггы агәыркхәа рнапкәа еины-ркъеит. Уи иаанагоз, Саида илхәаз хәкәшахәтуп хәа акәын. Анапеинкәара краамта ианақәымцза:

– Иазхоуп, аоызцәа! – ихәан, Караман ибжыы нарылаиргеит. – Ишцаазбари, нас, афымца станция азцаатәы? – дцааит Караман, иаргы ажәа алеигаларц игәы итан, аха Саида ианықәлыргыла, дакәыцит.

– Аколнхара аправление рнапы ианахцап адоговор дырхиарц, нас иазгэартарц аусура ауаа закафы алархэтэхо, ацара атахханы икалозар, убригь зака атаххо. Азэыр уахцэажэар утахума?.. Ус уафы дыками? Нас иакэшахату шэнапкэа шэыроах! – Рнапкэа шытырхит. – Иакэшахатым азэыр шэыкоума? – Ана-ара, иналапса-оалапсаны напкэак шыштытцит. – Изтахым шэмацэууп. Згэи-згэи еилапшуа азэыр шэыкоума? Ус уаф дыкам.

Азцаатэы аизара иаднакылеит.

– Даеа зцаатэыкгы халацэажэараны хакоуп, афызцэа, – ихэеит Караман. – Шьюкы-шьюкы аколнхэцэа, (Заур иаразнак Саида лышка дынхэапшит) хколнхарафы арадио хамазар ртахуп. Афымца станция акацара хэычык иуадафуп, ус иаалыркыаны иахзыкацашам. Аха уи хазымпшыкэа, арадио аагаргы калоит. Аколнхара ахантэафы инапы ианахцап, арадио кацара, дымпшзакэа, аус азиурц.

– Уи сылшартэ сыкоуп, даеагы сылымшаргы. Иахэахэтоу арзахал алаагалап, – ихэеит Кэаста иамамкыкэа.

– Уи ахэгы уиакара хцэагом. Ихэадахкылеит нас ари азцаатэы?

– Ихэадахкылеит, – рхэан, рнапкэа ааиныркыеит.

Ауаа агылапа иалагеит аизара халгеит хэа.

Караман инапы шыштыхын: «Шэабацои, уара, шэаанфэсишь, даеа зцаатэыкгы халацэажэараны хакоуп!» – ихэан, ибжы фарылаиргеит.

Зегы ртыпкэа рфы инатэеит.

– Абрака уажэраанза иалацэажэон, махэфала аус зуларатэы икоу ахэцэа зегы, аматцуракэа излоу иааркэыхны, убрахь ииагатэуп хэа. Ари азцаатэы даара крызцазкуа зцаатэуп, иагыкэргылоуп иара зынза ианаамтаз. Сара сгэы иаанагоит, аколнхара аправление

ирыдахцап, иахэапшны ирызбо, даеазны азеипш еизара анхауа ирархэарц.

«Ишухэазоуп, убасоуп ишахэтоу! Уи аскаамтагы икацатэыз усын!» – рхэан, абыжкэа неилапсеит. Ишыакедыргэгеит Караман ихэаз.

Иалгеит аизара. Ауаа гылан идэыкэлеит. Кэаста Караман дихэапшит, илакта алаказамкэа. – Уареи сареи хэицэажэаны хакаан ишыкахцаша хэа, уажэы ара аизарафы уаахэит, икала сыздыруам... Зынзак сухэынцеит, уанацэалбеит... – ихэеит иара гэына-мзэрыла даакэыпсычхан.

Караман, Кэаста ихэаз атак камцазакэа, ус баша ила неихыырсны ашэахь ифынеихеит. Иудырратэы икан арт анапхгауцэа афыцэа даара ргэы еибэхэны, ипиба-цэаны ишыказ.

10

Зкыи жэшэи фыноажэа хэба шыкэса апхынразы, атэылапсадгыл еибашыра Ду аан, аиааира згаз асоветтэ еибашыюцэа рыюныкакэа рахь ианыхынхэуаз аамтазы, ацэабаахгара икэыз афхэара далганы дааит Дамеигы. Иара дицааит Воркута ицказ, зыфхэара иалгаз абаандафы Арутангы.

Адэыгба итытцит уахынла, Дамеи дахынхоз акыта реиха иазааигэаз астанцияфы.

Шыжыы игылаз амра атла хыкэцэкэа арлашахьан, Дамеи юны хыргэа-фыргэа ашта иантала. Ара уафы дырпымлеит дара. Агэылацэа рлакэагы ирызгэамтеит ишааиз. Дамеи илахь еикэшышы, инапкэа игытцапса, днапшы-аапшуа, пытрак иеааникылт аштафы.

– Ихэабаргэузеи уажэшьта, аоны хааит, анцэа ицэшыоуп, – ихэеит Арутан, апышэырччара ифыкэхэхэы.

– Ҳаи, иухёо закёйзеи, абаафси! Иацы сыоны сдёлтцны иахъа сахылазшэа ауп ушцёажёо. Ишыкоу умбазои ҳахъааиз аонра, – ихёеит Дамеи, луанытэ даақёпсычҳаны.

Иара данахыз, аштала аоныка узланеиуаз, уажёы аҳаскыын зхысны иказ амѡа, ичамадан цёыхаа на-нирғылан, шаха еиѡыцёцёала иёахёаз иеилахёарагы уа инаварғыланы, ахарахапшра дызёыз еихагы иаахтёикит, илақёа изеикёмкуа.

Аоны ашта зегъы агёам-чам циаақёа ахыцёан икан. Ана-ара игылаз алхёыцқёагы азҳара иаёын. Урт апша икьаны иканапсаз алпсақёа ирхылтцыз ракёхарын. Акьёыхёа ицҳауаз ажыц мғъы игёымхаха зымѡа еилачы игылан. Аҳарцъ еипш итпа-тпаны, арасабгъы кьакьа дуқёа еидьёырбало агёараанда зегъы хырѡон. Дамеи икамбашы ижёхёеи зтёикуаз, аонашьтахъ игылаз абоурацкьаф хёычы, уажёы ахы аалыхёхёо, абна илагылан. Аонашта злахкааз аанда капсахъан, иаанхаз цёѡанқёак кьацёза цъара-ѡыцъара улапш итцашёон акёымзар. Икалап, аанда анеилаҳа, фархъс агёылацёа иганы ирблызар. Аоны ахата аилаҳарахъ ахы хазаргы, макьана еиламҳацкёа игылан. Ажёакала иаххёозар, ари атып изхыцны ицаз кьаптак иеипшы.

– Ех, схы, схы неитамхёа, зака утыпшшоузеи!.. Сажёымтыёха сзықёуршёазеи, сара неитамхёа? Сахьынзағарыз сзымхоз, уажёы зынза уаасылгазеит!.. – Итцкёым ааирацёан, атыгё-тыгёхёа илахъ днас-насит.

Илақёа ѡышьтихын, ибгъаауа инарыкёитеит, ионы акёша-мыкёша игылаз алқёа рыкёцёқёа, еиликаар итахын, урт ирықёз азахёақёа еибганы иаанхоу иѡахъоу. Урт ракёын иара мазарас имаз. Ажъ иасакьахёымтан ианыкалоз ашықёсқёа раан, цлакы хёба-фба калат еитамкёа ажъ фихуан. Азахёа еилихуан аамта иахмырпакёа, уи акёхарын дзыргёырғьоз, икёымшёы-шёза ажъ

аёаѡра зырѡалоз. Ааи, уажёы ус икамызт изахёақёа. Ирхылапшуадаз, еилызхуадаз, рыцҳа, аѡеи азеи еикараны акёын ишыказ. Захёак ашьапы иаркны ианѡа, ал иахьѡорны иахькаҳаз агёам илабааит... Аха, мап, ақёатца зегъы пхастамхёит, цъара-ѡыцъара абыгъкёа ирылубаауан ажьымжёа еикёатцёақёа. Дамеи уи хёычык игёы ааканатеит.

– Уааи, аоны ҳаѡналап, икоу аабап! – ихёеит Дамеи атыхётёаны.

Ичамадан цёыхааи иеилахёареи аашьтихит. Арутан чамадан ѡежъ хёычык икын, уаҳа акгы икзамызт. Уи ачамадан хёычы ианаауаз адёыгбаёы импыхъашёеит, ишимпыхъашёаз сеидроу. Иара излеихёаз ала, адёыгба итаз азёы илхаштны дцеит, ампахъшы, аёызёзёага сапыни рыда акгы тазамызт.

Ихёатёуп, цёашёцатёыла Дамеи Арутани даара ишеипшымыз. Дамеи ишёын, ар иршёырцо акьаф ѡазеи аикёеи, имагёқёа цёыхаа-жьыхаа икан, ихахъан. Арутан ицырцыруа ашьацатё фыцқёа ишьан, арғаза шёкёа-кёақёа зылдаз аласатё костюм иатцёа ишёын, иёыцуп аазухёаратёы. Икостюм иатцан калатухё еилоу, асахъақёа зныз аковбоика ҳёа изышьтоу. Анкьа дацаёырбо, илакытца акынза ихаршьшы ахылца зхазцалоз арпызба, уажёы ихан аурыс хылца қёакьа ихахёдахъ еиха инаскьаганы. Икьышё акны иаанижьлоз ипцатцеикёатцёа хёыцқёа, уажёы иамазамызт, исон.

Арутан ишёыз аматёа фыцқёа ацъармыкь аёы иааихёеит, Дамеи аматёа ѡазақёа асолдат иахым-ихёҳаз. Дамеи иааигеит Воркута еидикылаз аки-ѡбеи матёа – ауасцёа иалхыз акьаф пхеи, усугас иртаз азын матёеи. Арутан акгы имазамызт, акгы изеидымкылт.

Дамеи аматёа асолдат ианимихёауаз, ар рыматёа сышёцаны амѡа сықёлар, пхёызбак сылгёапхаргы иудыруазеи игёахёт. Игёы еитахёахит иахёац, иахна-

гақөзгы азмырхакөа. Иками ус бжъара зқәым агәкәа... Насгъы, айбашьрафы аңьабаа зхызгаз уаф быргык сиеипшнатәуеит, уигъы цәгъам, иазгәеитәит дырәегъых Дамеи.

«Дыпшқоума ари, дышлагәагәаза дыкоуп, аха деибашьуан!» – изырхәон адәыгбафы дызбоз ахәса гәыпшқакәа, азәы цәак илыркуан, даәазәы часак.

Иара цъеи акы ифьцаиршәарын, иртөз дхырхәан иаарымихуан.

Арутан зыфныка иоурышьтыз леитенантуп хәа дрыпхъазон. Ахәсахәычкәа еиха дрызәлымхан абыргцәа рааста. Акыраамта амәа икәхеит.

Арутан фны-гәара имамызт акнытә, ханнеилак пыттраамтак сара сәы уаанфас хәа иеихәахьан Дамеи. Издыруамызт ускан ипацха абастцәкыа ишеилахәхъаз.

Аа, абар, абартца иныцәлеит. Уи абжа гәтәын, абжа нышәтәын. Иахьнышәтәыз, ахәскын адәны еипшцәкыа иқакәза иазханы игылан. Егъи азыбжак, агәы бажәхан, цакә анышә афы ишьтан. Ахыб зынза иәазахеит, реиха иахъазымычхаз цъара икылабаан, ажәоан кказа уацапшуан, амшцәгъакәа раан, хәарас иатахузеи, адәны еипш ахәахәа ақәа кылсны аоны ионатәон.

Аоны – цъаргәал фнын, иахьнышәфныргәыз амца еикәын, кыруртан, егырахьтәи азыбжа шьталартан. Ашәкәа фба фан, афныцкәтәи аламкәа, ак фан, ихгәыз азыбжа адәныка узладәылцуаз, узлафналөз. Ашьталарта ахыыказ афенцъыр аман, аха агәкәа адчапалан иаркын. Ашә иафаз асапәт акзоызт. Дамеи цъаала днахан, иаиртит.

Иныфналт. Угәы иаацәымыгхаратәы икан афнуцкәа. Ифнышәшәон ацәаак ффы баапсқәа. Аоны атзамцкәеи, ахыб ацакәи зехьынцъара цфак змам абызкаґахәкәа ахьныссы икан. Дамеи афнагәтахь пытк данынаскыа, дагъык кәаф-кәаф ахәан, ишьапы иацпан, афынанахеит.

Ақәа ахькылсуаз анышәфнаргә афәи ахамам афәи ахәскын кымффырза игылан.

Дамеи дантарк, ахәара икаитцаз ала, иматәақәа дәылган игәылак игеит. Иара данхынхәы, уажәшьта урт ааигар акәын, досу ртыпкәа рфы икаитцар акәын, аха иабакоу атып, ифны уагәимшхарала икоуп. Дамеи уажәы-уажәы дқәыпсычхәуан, икышәкәа цыс-цысуа дкәынд-кәындуан.

– Иахъа абри афны уск адааулароуп акәымзар, атәартагъ хамам! – ихәеит иара, илахь еикәышьшы.

– Акымзarak уацәымшәан, иаґаху зегъ кәхцәп! – ихәеит Арутан, дгәыргъа-гәыргъо.

Уи Дамеи иеихәеит, афнаґа иагу-иабзоу зегъы уафцас атып ақәцаразы ихы дамеигзакәа дшицхрауаз, уи азы акгъы шитәхым. Даара гәахәас ишыкаитцо, ифыза бзиа акы дихәо-дипшыа дзыкалозар.

– Амч сзымхар хәа сшәом, аусура акәзар, уи хәхыыказ исцеит, хар сымазам! – ихәеит Арутан.

Дамеи гәахәарыла днеифапшит. Ибаргәузеи дцапшь-за ачкәын каимат, ачкәын лахфых, иґаххар аусура илшартә дыкоуп, изилымыршарызеи.

– Иуґаху иуґахыму сыздыруам акәымзар, иуґахны указар цъаргъы усышьтуамызт, – ихәеит Дамеи. – Ишубо еипш, сара шьта суафбыргуп, сымч сшәахьеит... Сымацара зацәык исылуршөзеи. Уареи сареи Воркута хәибадырит, хзыкәшәаз агәакра хәифызцәа бзианатәит. Еимахуазеи абра хәицыказар? Ишуасхәаз еипш, цъаргъы умцан, абра сара сәы указ. – Дамеи иажәақәа угәатцанза инеиратәы, ихәаза, икәандаза икан.

Арутан луантәы даахәыцит. Воркута ианеикәшәа нахысгъы Дамеи изааигәоу тахык иеипш дипхъазо дкалеит. Ааи, усоуп ауафы ицәааа шыкоу, даәа бызшәак ахьырхәо, даәа цаск ахьыроу дгъыл харак афы даннанагалак, ибызшәа зхәо, ицас зцасу ауафы иареи

анейкәшәалак, цәала-жыла еизааигәоу шьоук реипш икалоит. Ус иапуп иаагылазаргы. Дамеи Арутани уажәы Аңсны ианааигы, Воркута ианыказ Дамеи Арутан иҗы имаз аказшы мҗсахкәа даанхазар, изыхкәаз убриоуп...

– Ишьахәуп, зеипшыкам, иахысхәо хәычык иңшзамзар калап, пхәыскдсыднагалаанза, схатәы җнык-гәарак соуаанза, иабаргәузеи уара уҗы саанҗасыргы, – ихәеит Арутан дааигәыргыны.

– Сыюны аказаара даара ихазыноуп хәа исызудыр-ехәалом, иашоуп, изеипшра җну убоит, аха бзиа еибабо җыңа бҗыцк еицыкәзоит рымхәои, – нацитцеит Дамеи иихәаз.

Арутан уи аамтазы дханагалан, атзамц ахарпахы дыпшуан, уа ңыара еергхәа иубоз рахәыц пак иахынпашалан, икәалкәало икнахан абызкаҗаҗа. Изыцәшәозыз уи, аҗны иара иатәушәа иампхәазоз.

– Ибзиоуп, аҗыза Дамеи, хәицыказааит ара. Амазара акәзар, уи урхәроуп, иумырхәр иузтода!

Пытрак рыңсы аныршы, игылан, нтыц, анкәатәи Дамеи иутра итысны агәыларәа ицеит. Иахыцоз ирбеит, Дамеи имаҗаза анаҗс инаркны ихкааны аңш шылаз. Азәы илеитцеит, дызустоу сеидроу.

Зыкны инеиз агәыла, Дамеи иаара дааразак деигәыр-җеит узымхәаратәы дйңылеит, иңәахны имаз амаҗәақәа еибганы икан, ихнырхәны ииҗеит, уалыр хәычык азна аҗгы рыңцаны.

– Уҗнра, – ихәеит уи, ишақәнаго ахылапшха смоут, аха уеизгы, анцәа ибоит, исылшоз агсмырхеит. Ари аҗы иустаз, уқәаҗәы истааз ажь иалсхит... Насгы, удгыл аҗы ңыкәреи пытк узыласцеит...

– Иудыруазма иаарласны сшауаз? – дцааит Дамеи.

– Аиаша уасхәап, исыздыруамызт ирласны ушауаз. Аха ахынхәра анцәа иануатәеишы, удгыл аҗы иласцаз аңыкәреи уара иумаз. Уҗны уанахыла, анцәа имчала

анхара-анцыра уалагозар акәхап, – хәагы нацитцеит агәыла.

– Пш-хәычык сырңсах илаганы иахфаша, исылоуцаз амхы антазгалалак иустап, насгы аколнхараҗы аусура салагарц сгәы итоуп, – ахәара канцеит Дамеи.

Агәыла Дамеи ииҗеит х-ведрак аңш, насгы акырзларфаша атәца, ачанах ухәа, амаҗәахәқәа.

Ахәылбьәха Дамеи ипаңха алоацартаҗы ихәхәза алоатә җеиуан. Амца еикәырцаз акыр еихнарсыҗит аҗны иҗнышәшәоз аңәаак җы. Аҗныматәақәа доусы иахыртыңыз игылан. Аҗны ңсса иказказуа икан, ашта хәыңгы агәам-чам ыкәрган, иңкәза утапшуан. Дамеи Арутани тәамәахә рымамызт. Аҗны агәара, ирласны идрыңкәр рҗахын, еилагәамха ишыкоу азәы дрыхты-гәлар рҗахымызт.

Ишылашыңара илашыңахәан, абыста рун, рхәы инахатәеит. Аҗгы җартәан ңәыцак-ңәыцак рҗеит.

– Хәпстазаара рыңха атың аҗы иааигәышыеит, анцәа иңышыоуп, – ихәеит Дамеи ихәы ңеуа, дгәыргәаңәа.

– Усоуп, уныхәазааит! – атәца ықәхны еитәнеиҗеикит Арутан. Дҗаркижҗеи даңәыхкәеит, жәапшзала, инароуны ауаа шеибаныхәоз.

Иңзозеи абыста рымҗеижҗеи, ажь иалңыз аҗеи-лыңха рҗахы иҗарымҗеижҗеи! Уахатәи руаххәа еипш ибзиоу, ихәау, дунеи иқәнагәлеижҗеи ирымҗаңызшәа ргәы иабо икалеит.

Ишәа-иза ирыртоз ача акәын излазоз, амәан Арутан ар рхылпа ихаңаны, афатә җиртақәа рҗы карточкада ирңәамихуаз ада. Избан акәзар, ар ркынтә иоурышыңыз зкәыла амәа иқын, урт рымәаныҗа ңсыхәа зламоу ала уиакара иаңклапшуамызт уажәы...

Убасала, Дамеи Арутани җнык еиңыҗнан, ргәыла-ңәа аколнхаңәеи дарей анеибабоз, рхы пату ақәңаны, реырманшәаланы реыддырбон. Ианыхынхә ашыҗах,

Дамеи иаҳахъан, Леуарса дызлаз ацкыс еихъаз амацура ширтаз. «Џаҳахъаным итыпхааит, амацура бзиа иртазар, иртазааит, сусс иалоузеи! Иара иѣы анеира амалагы исцѣымгын, зынза хаикѣнагеит, анцѣа ицъшьоуп. Уи инапаѣы сыказар, сѣеирхон. Итаацѣа зегы сырцѣымгыуп Мактина сылхырѣаны». – Абас игѣы иаанаго дхѣыцуан Дамеи, Леуарса дахыпърцыз иара изы акыр иапсоуп хѣа ипхъазаны.

Идыруан, насгы Саидеи, Заури, Леуарсеи тынчмоа
бзанцьк иширымтоз.

– Ускан дыспырхагамхар, икаларын уажэы хай-
дтэалан ааы еицаажэуа хкаларгы. Зынза хайуацэа
мхоз! Ахэсахэыцкэа уи еицш ианақэшэалак ишыкарцо
еицш, зназы дкып-шэыпуа дааку-цэуаргы, нас,
дыспхэысымхар дабацарыз, дышнеи-неиуа зынза бзиа
сылбарын. Ускан сыпстазаара уажэы ишыкоу аткыс
еиғхарын, дызустада даныцкэыноу зыхшыу ласым?
Уажэы сызтагылоу, аа, изеицшроу! Ы-ы, анцэа дишэиа-
аит, қааафыхша Леуарса!»

аправление ашә ршыапы нхыргейт. Рылапш кьала-
палаха ионацшуан, Акультура оны ауадакәа руақы ағы
иказ, ашәалашын ахыыршыызшәа зытзамцкәеи, шәыга
шкәакәала здашьмеи ейкарахәцәаза ишыыхыз апра-
вление русхәарта. Дамеи диздыруамызт аколнхара
ахантәааы ғыц Чагә, иара дантарк ашьтахь ауп
аколнхара анеидырта. Аха Чагә идыруан Дамеии
Арутани ртоурыхкәа зеипшраз. Уи ус шакәыз еилыркааит
иаразнак, азцааракәа рито даналага, насгы, ацъамыгәа
шырхыргаз адокәменткәа идырбарц анрейхәа. Уи даара
ргәы канажыт дара, аколнхарағы хидимкыларц игәы
итазар акәхап рхәан. Аколнхара аускәа дара ианырба-
хъаз аткыс еигын уажәы, аха уи дара иабарыхәоз,
ртагылазаашья злакәз ала.

– Хапстазаараакны акрура зегы раҥхьа игылоу усуп,
– ихэеит Чагә, – бахтала иухугараны иудыз аҕьамыгәа
ухугон, гәыкала акыруа. Уажәы еиҥоутаххеит ухатәы
колнхараҕы аус уурцы, усоума?

– Уи бзиоуп, уафы иуцшишъаратэы икоуп. Иахъатэи амш инаркны, аколнхара аҭаацәара ирхыпхъазалоу азэы иеипш ухы пхъаза. Хара ианакәзаалакгы иуаепнаххөом иныкәугахьоу азалымкәа ртэы, гәыкала ахыркыара уҭахьпцәкыаны указар. Ус еиха еигъми?

Чагә дгылан патула Дамеи инапы ааимихит. Дамеи
уи цэгъа ицъеишьеит.

125

заалакгы азэы угэы нирхараны зыкалашам, – ихэеит иара.

Дамеи дтаркаанза, ацыхэтэантэи ашықөскэа рзы, агеран еиҥахара аус азиуан. Аиҥахатэ оранжереиафэ аазашьа иҥеит. Уажэы аколнхарақэа ҥыц адҥа роуит, оранжереиақэеи, адэы хты аҥны аиҥахатэқэеи раазарҥа ҥыцқэа дыртбаарц.

Ирархэеит аевкалипт еиҥахара иаздырхараны ишыказ. Чагэ азнак азы иақэикит, Дамеи урт рышка ддэықэитарц, аха данхэыц, заа еиҥа имариоу дааа уск ашҥа ддэықөҥазар еиҥа еиҥххп хэа избеит. Идиҥеит аҥыықөреи, аҥатын ухэа рҥагаларазы акалатқэа кайҥаларц.

Чагэ Аруҥан даеакала диаҥэажэеит. Иеиҥхэеит, аколнхара алаларазы арзахал алеитарц, аколнхэа рзеиҥш еизарафэ дрыдыркылоу дрыдрымкылоу иалаҥэажэаразы. Чагэ ихэеит рколнхара алалара зҥаху ауаа уажэы еиҥа ишыраҥоу. Арзахал азеиҥш еизарафэ еилдыргаанза Аруҥан идиҥеит, иаарласны нардала оранжереиа ҥыц рзыкайҥарацы. Уи Воркута даныказ, ашахт афэ анаосангы, ауастара иҥеит. Аколнхарафэ ауастара здыруаз ауаа маҥын, ирызхомызт. Чагэ Аруҥан иеиҥхэеит, ауастаҥэа рыбригадири иареи еиҥэажэарц. Урт анеиҥэажэа, идыртҥаз аҥаҥатэ азы иқэнағоз аҥара ҥытҥгы заа ирҥеит. Аруҥан уи зынза деигэыргэеит. Дамеи аусымшқэа анирхалак акэын, аҥара иҥара ианалағоз. Иҥит өба-хҥа мчыбжы. Аруҥан, ихы дамеигзакэа, иаарханы аус иуан. Дыздыруаз уи уамашэа ирбон.

– Аруҥан аус иуа дызбахьадаз? Дхабжыаҥыалаха ддэықөмыз, ассир аабоит, дахьахыргаз шҥеизегьхеи, дышҥауаохеи! – рхэон дара.

Дызустазаалакгы, азэгы иаепникиломызт анкьа Леуарса иахэшья дшымҥаирсыз, дышуаөбжыысыз.

Аруҥан ихы ҥашэеит, дҥэышхеит, даҥэыҥит ауаа реисра, рақөпара.

Аоны абыҥта иуан, абык иеиҥш хатырла Дамеи ихэы ырмэеины дахаиртэон. Дамеи дгэыргьаҥэа дыкан, Аруҥан дыширехэара издыруамызт. Иҥабыргуп, имаҥ-өымызт ауаа Аруҥан ибзиахара агэра зымғоз. Урт ргэы излаанағоз ала, Аруҥан арыҥарахь игьежыра афхэара аман дымөахызкьаша акы даақөшэаанза, ус акы данақөшэалак, анкьа дшыказ дкалон хымҥада.

Дамеи даеакала дыкан, уи Аруҥан абзирахь иҥэира агэра игон. Уимоу, Воркута ианыказ, зны-өын игэы иҥашэахьан, еибганы аоныҥа изыхынхэуазар, ҥас дкайҥарц. Аоны иааиҥжыҥеи уи игэаанагара еиҥаҥы хэҥэахара иафын.

Дамеи иапхьа Аруҥан дахыргахьан, еиқөшэеит, арҥызба аҥьабаақэа иибаз ҥаса ааста акыр ихы идырдырхьан еиҥш аамҥазы. Рапхьаза данаарга даараза ишакөымыз ихы ныкөигон. Ашахт аҥалара зынза мап аҥэикит. Уи ашыҥхь, дук мыртҥыкэа, иҥҥакыз азэы дзеиҥшрақэаз ахьиеиҥхэаз азы, ргэааибан, дисны хэызбала дихэит.

Абаандаөҥэа ирыдыртҥоз аусқэа анынарығоз, иара дмучаха аҥэартаҥы дықөжыын, иламгэа ҥафхэа. Ауаөы дахьихэзи, аабыкьа зны абналара иахьақөикызи ирхыркьаны, хэышықөса аҥакра иаҥырҥеит. Ари акыр ихы дазнархэыҥит иара. Убри аамҥа иақөшэеит Дамеи инеира. Ишықөс иаҥырҥаз иеилнаркааит ихы далы-мҥшыр, зынза атыша дҥахэашараны дшыказ. Төылак еиҥаныҥыз өыҥьа анеиқөшэа, еиөызҥэа бзиахеит, рыҥсахы кыдышөшө игөхьааргон иахьиз, иахьаазаз рыҥсадгьыл.

Аруҥан қарала дықөынан, насгы, ахазөыдара бзиа иман аҥнытө, дахэан аибашьрахь дҥар калон, ииуз азалымдара, ҥытҥ иадамхаргы, аршшаразы, ахыркьаи-

разы. Аха иара ус каймцеит, уи ацынхерас, ибзианы аусура далагеит. Итахымызт акэымзар, ианитахха, игеарпханы аусура даналага, ацхьагылара змаз ағарахэа днарывагылт, зейгьакам рацэацхьохеит. Дамеигы аусура иеацэпхьеикуамызт, илшоз кайтцон. Аоыцьягы имаашьякэа рыдцакэа ахьынарыгзоз, роушьтра афхэаракэа ирыгдырхеит.

Агэакра еицырхыргоз, азэи-азэи хатыр еикэртцо иканатеит, еизааигэанатэит. Дамеи Арутан изы гэыкала дыкан. Арутан иара ифы дахьяанфасыз деигэырғон, уаха дабацоз.

Аиаша ххэозар, Дамеи Мактина дахьихэыз убриакы-нза дахьхэит, аламысдара ныкэызгеит хэа ипхьазеит, ажэала акэыз, усла акэыз, изеипшразаалакгы ала ипсы ахьынзатоу ихы измыркьюзшэа ибо дкалеит. Дзихэзеи иара Мактина? Ихы зирпхашьязеи, такралагы абриа-кара ацьябаа зихигазеи? Димхэыр ада цсыхэа амамкэа иказма? Аа, дабакоу лара, дыцсит, дыршьит аиба-шьрафы, уа дрымшьырггы дымцсуаз мышкызны, импсуа зэыр дыкоума адунеи афы. Усоуп, иашоуп, аха... иара уи каймцар каломызт, иахэшья лшья утэымзи.

Иахья дызтагылоу аамтазы Арутан цас икацара, зеггы рзы дфызхуаз уск акэызшэа игэы иабо дкалеит. Тынхадас ихы ипхьазо дзыкаларызеи, Арутан цас даныкайтца, ииулакгы, уи ауаора илихып, пхэыс дизааигап, ахылц-пылтц диоуп, дтаацэарахап. Арутан уи еипш ацхыраара итаразы, акы деигзо хэа дкаларым иара!

Дамеи игэалашэон, ацьямыгэа ахгара рыкэны тэылак еицаныцыз арпызбеи иареи Воркута ианеи-кэшэа, уи иоыза ишныкэиغاز иара игеапхоз о-уск, рапхьаза убарт рылагы Арутан дшигэапхаз иара. Арутан дахьтакыз оызас дышьтихит икэра зыкэлаз баандаоы цкэынак. Урт казшьала убриакара еикэшэеит, рхэы еиошаны

еицырфо акынза, рыцэгьей рыбзиеи еизакын. Дамеи Воркута даннанага ашьтахьгы, акраамта еицырмцкэа, бзиа ишеибабац еибабо икан.

Уахык зны иахьтакыз кэынтьхэ гфылашьцарак афы дыршьит, иацы хэышэ маат зтынхацэа иззынартиз баандаоык. Уи Арутани иоызеи ахьтакыз ауадафы дрыцтакын. Гэоарас дкарцеит иварафы ишьталоз иоыза абаандаоы, уи дрылганы дааацьяра дыргеит.

Дамеи игеицеит, абри ацэгьяра калеижьтеи, Арутан даара иешеицеикыз. Гэгэала илахь еикэын, илацэажэа мацхеит, акрыфарагы уиакара игэы ахэомызт. Дамеи дзыиазцаауаз ртаккэа мчыла, итахзамкэа, икайтцон, уимоу, зны-зынла зынза ишьтахь наиеирхалон. Дамеи дацэымфашьо ибон, арт зеггы иееим акы Арутан ишинаркатцоз. Ауаошьра икалаз азы гэоарас данаашьтих Дамеи игэы нтыпсааит, уаоы ишимбац иааицэы-мыгханы. Ибжысит мышкэак. Ёнак шыыжымтан, Арутан зегь рапхья дгылан иеааилеихэан, дындэылцны дцеит, акраамтагы дмааит. Уи аены, бзиа иибоз иоыза дрылган дыргеит, цаса гэоарала итаркыз итыпахь дырхынхэны. Иаарласны абаандаоцэа иаарылаоит ажэабжь фыц. Ауаошьра калаанза ацхья мышкы шыбжъаз, Арутан иоыза дааин иеихэеит, ацара ззаартиз абаандаоы дирхэырц игэы иштэз, убри акнытэ иаргы диоызахаразы. Аха Арутан ари имуит, ацэы нтаршэны мап икит. Нас, егы ихала ауаоы дишьит, ицарагы игеит. Арутан пытраамтак, аиаша схэару исымхэару хэа даалак-оакит, аха, нас, икалаз шыкалаз алагер аихабыра иреихэеит.

– Аиашаныкэгара убасоуп ишатаху, икалалакгы калааит, – ихэеит иара. – Абри еипш аус злоузбази, насгы азэы акы узиур хэа умшэазакэа излаугэагызеи хэа Дамеи даниазцаа: – Ауаоы ипсы ахьынзатоу цэгьамзар бзиала мацара дызцом, знымзар-зны

ақыарахь дкылсроуп. Уареи сареи ҳацөгъаныкәгао-
цәоуп, ажәлар хрытмышәхәароуп, итабуп азаххәап
асовет хәынтқарра, иахгәйдцаны хәхырымшыыз, –
нацицеит Арутан. Дамеи дихәапшны даалацәкәысын,
ицәа дынтас-аатасуа тәамбарыла даапышәырччеит,
иихәаз ажәақәа дырхыччама ухәаратәи еипш.

Дамеи изеилымкааит Арутан иихәази уи ашьтахь
иешыкаицәзи ирытцаркуаз, убри иахкьаны луанытә
даахәыцит.

Пыттрак бжысхьан еипш аамтазы, даеа ускгы
каицәхт Арутан. Уи аҗхәтәи акара ацанакуамызт, аха
ауаора иалаз акыр игәы аркәандеит Дамеи.

Иоурышьтны аоныка ианаауаз, дәыгба станциақ ағы
Арутан игәеитәит, итыцуаз азәы чамаданк шигычыз.
Ашә акны днеиуан еипш аамтазы, днеихьзан, ажәырқь-
хәа ачамадан неимпыцицааит. Изгоз дууаза дынкапан,
адәыгба итыцны ицоз иеынарылаирәашьит. Ачамадан
пхәыс быргк илтәын. Дгьацәы-гьацәуа закә ныхәа-
пхызузеи инаилтаз «амәасәы халал» Арутан, ачамадан
анлитоз аминут азы!..

Аиаша ххәароуп хымпада, Арутан даадыруеит, уағы
бжысуп, иашоуп, аха диит абарт ххаан, ажәлар
реизыказаашьа ғыцқәа ашьақәгыларәа ианағыз аамта-
зы, изхәит асовет хәынтқарра Аҗсны ианааи аҗхәзатәи
ашықәсқәа раан. Иуағышьа иага ипылхәтзаргы, ацәгьа
иага дахьынхәлааызаргы, ажәытәра цәынха баапсқәа
рныкәгара иага дрызәлымхан дыказаргы, ихдырра
иаланамгалар каломызт ағәтәра иаҗнацоз, зейгыкам
аказшьа ссиркәеи, урт ирыхкьоз ауаажәлар реизкәа-
ндарақәеи. Ишдыру еипш, ианакәызаалакгы аиааира
агоит ажәлар аиаша рызныкәызго, абзиарахь икылызго
аус. Ағәтәреи иареи хаха реикәҗарағ, зымч злыкәкәаз,
еергыхәа аҗсы лага-агара иағыз ажәытәра, Арутан
ихдыррағы наунагза аиааира агара алшомызт. Уи

макьана дычкәынан, гәак-цәакрыла итәыз иҗстазаара
ацанза азхәыцра илшо дкалар, дымоахызкьоз аҗас
чыдақәа дзыриааир, ауаора заманахь дызкылымсрыз
иара!

Абри азхәыцра гәыгыртас изыкалеит Дамеи. Арутан
схәтәи оны, схәтә хәыштаара сымазар стахуп анихәа-
лак, Дамеи имахәазшәа иаоижьуан. Макьана Арутан
иеимхәацызт пәс икацара игәы иштаз. Аха игәы
рылаижьжьон инаигзарц нақ-нақ ихы ззикуаз аусқәа, урт:
аон ғыц аргыларәа, уи аон ғыц ағы Арутани иареи
реицыказаара, Арутан дантаацәахалак, ихшази иареи
еитцааы жәымта шкәакәала абдук иеипш урт рғы
иказаара.

Абас акәын ишыказ, макьана иаацәырганы уағы иғы
иимхәацыз Дамеи игәыгыртақәа. Аха уахык зны
иаалыркьаны Арутан иихәаз игәеаннацеит дагыарыю-
беит Дамеи. Уаххәафара ишағыз, Арутан даацәажәан,
ус ихәеит:

– Жәхьак цьара ихапшаароуп, ес икахцалакгы,
мамзар, амла хзымчхар калап. Акәыди абыстеи мацара
зхәартәозеи, харцәык, ма ашәык ацымкәа... Даара
иуадаауп ачхара!..

– Дәеа пыттрак ихачхәроуп, ишцааури. Уара иурхәуа
ахәычы уиакара излахахәозеи. Сара сцәамшқәа рыхә
шаахаулак, ажәхьа ааххәап, – ихәеит Дамеи.

– Акрызуа уаҗас акрифәроуп, аха хара иаххәроуп,
иахзеилымкааит. Воркута ханыказ еигьны акрахфон,
хаоны хааижьтәи ацкыс, – ихәеит дырәөгьых Арутан.

Дамеи илахь еимарцуа днихәыпшын, иихәаз мап
ацәкрахы ахы рханы аааитит:

– Ажә ааххәап ххәар, иааххәартә хәкоуп, аха уара
аҗхынтә палта умазар утахуп, иуоуа уцәахуеит...

– Цабыргуп, хәычык сәеиласхәар стахуп. Ағәтә аҗара
ахтынцара салагар, исоуа ахәычы уи иагеит, нас
сәызлеиласхәозеи?

– Иќацатәузеи, нас, угәанала?
 – Жәкы җара ихаҗшаароуп.
 – Ихаҗшаароуп-ба? Ахә ахтынцаны иахзаамхөзар, ишпахаҗшаауеи, иабахаҗшаауеи?
 – Ишпахаҗшаауеи ишпа? Уаха иузеилымкаауа иухәоу, җасхәа иухәоу?
 Дамеи деипххәцуа дтәан: жәкы хаҗшаароуп зхи-хәазеи, игәы иаанагозеи игәахәуан иара.
 – Уалла иахзырхәхаша азәыр дудыруама, мамзар ишпа? – дцааит Дамеи, җшаалашәа.
 – Мап, сара уи даеакала сахәаҗшуеит, – ихәан, игәарҗханы дааччеит Арутан. – Аус анахамуа өнак зны җытк хныҗыцны, уафы хахымбо җара, хәыда-җсада жәкы шпахзымпшаауеи, убриоуп изысхәо.
 – Иахҗычырцу?
 – Избан, изахҗычуазеи? Ажәкәа ахча дрыцым, аеакым, аҗхын ана-ара ишынкыдхәыла-аакыдхәыло хара иамхацоит, насҗы иҗалоит зны-зынла бгакы ианаршәо, ускан зынза зымәа иҗар җалоит. Иаххәап, абга иҗханаҗаз ажә, иҗыалан ашта иҗанагалар, иҗцаны икоуцома?
 – Иҗыалан иааиуа арахә изтәу иҗатәыми?
 – Ииашоуп, изтәу данааилак, хәарада, иҗатәуп. Усқан уи иҗабуп хәа дышхырхәо дцап. Аха изтәу дмааизарҗы җамлои. Икоуп убас шьоукы-шьоукы, арахә мыцхәкәа змоу, даеа шьоукы зынза ирымазам. Уареи сареи тәым жәык ахш аамҗала иамхны иаажәыр иамоузеи, иакәым кашәҗеит хәа азәыр изхәару?
 – Ауаф җыа ус җаимҗароуп.
 – Уи досу дшахәаҗшуа еипш ауп... Аха уареи сареи хзы иҗәҗам, хмаҗакәа зырҗәҗәо усуп.
 Арутан дгылан аоны аоныҗка алеи-өеира далагеит. Дазхәыцуан иаарласны хәыда-җсада ажәхәа ши-

җшаашаз. Аха Дамеи дырөегых уи ихәыцрақәа днарҗыөлеит:

– Мап, Арутан, сара сыюны ианакәзаалакҗы тәым жәык ашәапы җанамыргылацт. Уи еипш аус ара исымбароуп. Иуахауоу исхәо?

– Уара иштуаху. Уара уоуп аҗшәма, сара стәым-уафуп, иахәа сыҗазар, уаҗәы сцоит. Бзиарак изызундаз сгәахәит, уаха акымзарак.

Уаххәафара ианалга, Арутан уажәраанза ишыҗа-иҗалоз еипш, Дамеи инапы иирзәзәеит, нас аишәа шыҗыхны икнеихәит.

Ес-чаншьтахь азы шыҗыхны инапы ахырзәзәоз, Дамеи хәтыр ақәиҗон, игәы шыҗнахуан. Ус җазцо аҗа иоуп, аха, аҗаҗәа зегы ракәым, аҗа бзиа, абзиаазара змоу иоуп. Арутан дызлаугәаҗхаша җыт-чытқәак дрылакоуп, аха ари иихәаз-өеик акәым, иаҗсыхәозеи?..

Дамеи уи дахымҗәажәеит. Дахҗәажәар, ажәа еимаркыр җалон, уи иҗахымызт, ажәжәахәа игәы дышҗыхоз даанхеит. «Арутан сара даазгеит, өнык хәиҗыюноуп, суафҗыара агәра азәы иго хәа сзыҗалом, аҗычра анааиҗырх, – избон Дамеи. – Аллах идырп игәы иҗоу, уафы игәы ззымәазо бааҗсык җаиҗарҗы җалоит. «Жәхәак җара ихаҗшаароуп» ихәеит. Игәаҗны излеихәазеи уи еипш ажәа... Амәан ханаауаз, афатәкәа җәҗа имарианы иҗшаауан, адәыҗбафәы аҗыч иҗриҗаз ачамаданҗы аиқәырхашәақәа уамашәа икоуп»...

Дамеи игәалашәеит, дәыҗба станҗиа дук азааигәара, аҗармыҗәа акнытә ишааигаз гәыдкылак ашша злыөры иҗоз аҗубар. Иузтада, иабааугеи абриаҗара җубар хәа даниазҗаа, Дамеи илымхәхь ихы днахан:

– Адин ауафы иднаҗо ажәеизатәи аҗҗарра удыруоу? – хәа илымхә дынҗахәытхәытит.

– Исыздыруам, иарбан җҗарроу, иахәозеи уи? – дцааит Дамеи.

– Афырхасра уханамгалан ахэоит! – ихэан, игэарпханы дааччеит Арутан, нас: Аңара ахтынцаны иаасхэеит, уаха исызтодаз – хэагы нацитцеит иихэаз.

Дамеи иахьагы еилкааны имамызт, Арутан итубар злаиуз аиаша. Аңара есымшагы хэычык-хэычык цэыригон иара, издыруада иааихэатцэьазаргы калап, аха, сеидроу? Цыбаада ахныкэгара ицэаа иалоуп. Инапы ахнышьтишьлак хэычык-хэычык ихашэалоит. Излеихашэалозеи, мшэан, убарт? – ахэыцра дафын Дамеи ицэартагэафы ашьталара иеазирхио. Ааи, ирхэоит абас: «Ажыа иага иубжыаргы, абнахь ицшуеит» хэа. Иаргы саргы еиоааго егыкам, хайцшуп, цэгьа-ныкэгаоцеоуп, иаххаагашазгы ххаагеит, аха амееикэа, акыашкэа хэа хрыпхьазозар акэхап. Иашоуп, уи ихтны хэафы азэггы ихайхэом, сара аколнхара ахантэафы хатыр сыкэцан аусурафы сидикылт. Уи цэбыргуп, иашоуп... Аха, хара иаадыруазароуп, изеипшра-заалакгы иееим уск анаахатцырдыраа, иаразнак атэы хшахарцауа. Арутан цэгьак аниу, апхьа сара схоуп изтапо...

Е-е-е, сабиц! – ихэан, дыхэцэырххо даагэынкыт Дамеи, ихыза ацакны иеаареицны. Заманала ихы идыруан иара. Идыруан, аиакэкара иафыз ажэйтэра чымазара илаэны дшыказ, уиада даеакы игэы шамы-хэоз, ихы ипси уи иахьамеидаз иахкьаны, пхьака шыафак дышзымцоз. Иага ус акэзаргы, еицеоу ахь акылсра дацэшэон, иеацэихьчон. Ипстазаара иаанхаз ахэычы далцыр итахын, ихарцоу ажэйтэцэа дшагэылахеоу, пшыаала, кык-фыкда, зтэы изымдыруа, идырцгы итахым афатэра иенамарызыны ихазгы даеазэы изгы цэгьа му, цэгьа мхэа.

Абарт реипш агэтаккэа шимаз ахьеилыркаауаз азоуп, аколнхара ахантэафы Чагэ рапхьа днаргыланы, дызлаз ауаа зыххэыцыз. Урт хымпада еилыркааит Дамеи ипстазаара лазгафазгоз, ихацыркны изкыз адацкэа.

Дамеи идыруан, иара иеипш атагылазаашыа змоу ауафы, иапхьака бзиара дук шизыпшымыз. Убри акнытэи, Арутан пас икацара ихы иташэеит, сажэы-мтыеха акы шпасмышэари хэа ипхьазаны. Иеижыарушь нас уи изкэирыз?

Арутан егы азымфарахьтэи атзамц икэаз ацэарта-гэафы дыштан. Уи иара инапала икацаны икфеитцеит: агэабан ацынхэрас, зыффы хаакэкараза иуахауаз ахаскын жэпаза икэцаны дылаиан. Уажэы, Дамеи икэыпсычхэбжы аниаха, дшыцеамыз идырын, даацеа-жэеит абас:

– Ус бзиак схы иташэаны сыкоуп, иуасхэар стахын, – ихэеит иара.

– Изакэызеишь, – эфлымхэрыла дцаауа, Арутан иахь даахэны дныкэиеит Дамеи.

Аунашэ икылыпхоз амза лашара иацкылсны ихааза ионалон август мза цхыбжэонтэи апша хышэашэа. Уахынла атх иалоу апстэкэа ргэитибжыкэа неита-неитасуа иуахауан. Харантэыкгы иаауан шэахэа-бжыкгы, икаларын уи имоасуаз арпызбак ибжы акэзар, мамзаргы, имыцеацыз азэы ибжы акэзар.

– Сара паса зеггы сырцеымгын, уажэы зеггы бзиа сырбо сыказар стахуп, – ихэеит Арутан.

– Ицабыргну? – инхэыцакны дааччеит Дамеи.

– Ицабыргны исхэоит, уи сылсыршароуп, изулакгы.

– Ишца, излаулуршои?

– Еилыскааит уи акацара акызатэык ада егыша-тахымыз.

– Акызатэык ухэоу? Изакэызеи уи?

– Изакэызеи умбои, ауафы иара игэапхо акэымкэа, иааигэа-сигэа икоу иргэапхо каитцо далагар, зеггы бзиа дырбо дкалоит.

Дамеи дааипхьхэыцын, дцааит:

– Зеггы сыргэапхо скалоит хэа, ауаа баапскаа иргэапхогы кауцаларцу?

Арутан илақәа неимеирцын, ихы-иҕы ааиргачамкит. Паса ус ҕаитомыт, аха даазқәылаз иҕаито далагеит, иацәажәоз ихәатәы цқәа игәы ианамыхәоз. Иашоуп, Дамеи акагы имхәеит, иара ицәымҕхашаз, аха уеизгы, иихәаз атак ажәа атқыс еиҕыыз, даеаки иахар итахын. Избан акәзар, иихәаз даара акрызцазкуа усуп хәа ипхьазон иара.

– Ауаа бааҕсқәа иргәаҕхо ҕацалатәуп сымхәеит. Ауааы дзеипшрауауу гәоутозароуп, итабыргуп уи анузеилымкаауагы ҕалоит... Умбои, жәкы хаҕшаап хәа исхәаз угәаҕхоз цышья исхәеит, аха иугәамҕхеит.

– Сара сгәы излааного ала, – ихәеит Дамеи, – ауаа ргәы иахәо ҕауцалар атқыс, ухи ухшыҕи цқәа еимадазар еиха еиҕуп, усканоуп ауаа еиха хатыр уқәырцо уаналаго, уиоуп абзиацәкә.

– Уеаанкылишь макьана, ауааы иҕстазаара ахы-атыхәа ахьцо аилкаара ицегь аус азызурцы сыҕоуп хаҕпхьаҕа... – ихәеит Арутан дхәыц-хәыцуа.

– Иҕоуп зегь рацкыс еиҕу амҕа замана, – нацицеит Дамеи, – уи иарбану хәа уцаауазар: ауаа зегьы урыхәо, узеипш уаҕны укалар, убаскан ауп ахатыр уқәырцо уаныкалацәкә.

– Уи еипш иага бжягажәа саҳахьеит, аха изла-сыхәозеи. Ауааы ихала ихы дазхәыцроуп, ихшыҕо ташәар бзиоуп, итамшәаргы, итамшәеит.

– Сара исхәаз ада хәшәыҕам, иудыруазааит. Уааи, шыта хацәап, еиха еиҕуп, – ихәеит Дамеи.

Ататын казарма аҕаҕа цәгьала ишоуран. Иашоуп, ахыб амра ацыпхькәа аонуцҕа иҕанажьломыт, ахауа ааирагы цкымыт, аха аҕсы лага-аагара шуадааыз иуадааын, амца уеҳәакушәа ухы убон.

Аказарма ҕыла иахьчаҕаз азымҕарак ағы еицыр-хәоуны итәан ахәса, иҕан абыргцәа, нас ағар. Зегьы рхы ақәырҕс ататын арыпхра иағын. Уа дрылатәан Нуцагы. Лнацәкьарақәа иаакәымыцзакәа аус руан, иагарааны урыхәапшыргы, рлеи-еишья акакәын, аката-катахәа ататынбыҕкәа агәыр иахарҕсон.

Урт уашьтан ииацәҕаҕараза изазо ашашәа иахалон, уи ашьтахь, амашына иананырцалак, аказарма ицганы, амра ицәырцон. Амра ицәырца-цыпхьаза аиацәара ахыцуеит, нас хәычы-хәычла зынза атәапшь еипш иҕалоит. Нуца аусура дахьағыз лыхцәы лпырхаган, лхы хьхәаны цаҕа иканажьуазшәа лгәы иабон; изыхькьозгы апхзы илыхьшыз акәын. Уи, лыхәда иахьыцәцәаны лыкәеи лыбҕеи азы дзааушәа ианарбааза, лцәа иадчаблос лымаҕәа дарзыымкын, ататынбгы агәыр излахалҕсоз лнацәкьарақәа цыстысуа иҕалеит. Газла лнапы зәзәаны иамылхлоз ататынчаб, уажәы ахала изытны иамцуан, апхзы иамнахуан. Хышьтых камцакәа, цьарак мацара дтәаны аусура дахьағьизи, иаакәмцзакәа лпынца итәсуаз ататынфәы бааҕси ирыхькәаны, Нуца лыхәдацәал лзышьтымхуа дааҕсеит.

Аус луан лхы дамеигзакәа. Есымша зегь реиха лрыпхуан. Нормас илыдыз ҕажәижәаба шашәаметр рцынхәрас, илрыпхуан акара аваргылан. Ататын фыхра ус мариам, цәгьа ицәбаауп, аха арыпхра еихагы анапы рацәа атахуп, иуадаауп, убри акнытәгы, ауаа азхомыт. Нуца аказармағы ланҕса Гәлизеи лареи еизааигәаны итәаны аус еицыруан. Дыстудентказааит атахызар, ләызцәа рыжәақәа аарышәшәаны: «Аусура базҕ-суашәа, бадызцалеи, иазыбуазеи!» хәа лархәааит ртахызаргы, урт дырзызыроуам лара, аусура абзиабара лцәааа иалоуп, рколнхареи лтаацәеи еснагь дрыц-храалашт илылшо ала. Уажәы ағыхра ианаса-кьахәымтоу аамтазы, зықәрахь инеихьоу абыргцәагы

аус руеит, ирыцхраауеит аҫатын алгаразы, ашәашәақәа амашынақәа ирнырцоит, аказарма иҫганы амра иартоит, хәйлпәзыла иҫәырхуеит. Уимоу, зны-зынлагы, зынза ианеилахароу, рнапқәа ҫыстысуа аҫатын дрыпхуеит.

Соукар Нуца лапхәа иааган инаиргылт абҫы зҫаз акалат. Уи ғырхит даәа ҫыоуы; иҫаз азыбжа ипҫхәыс лапхәа ишьҫеитцеит, иаанхаз – Нуца лапхәа.

– Шыбжәтәара анааилак, аюныҫа хҫап, хәпсхшыап, – ихәеит Соукар, бзиабарала ипҫа дналзыпшы.

Нуца лылапыҫықәа днароахан, аҫатын рыпхра дакәымҫкәа, дычча-ччо лаб дихәапшын, ус лхәеит:

– Мап, саб, сара аюныҫа сҫом.

– Иахәагы бымҫарҫ бгәы иҫоума?

– Хара хзакәтә уаау узымдырзои, амла хакыргы усс ихамам, акрыфара атқыс азеипш ус хәтыр ақәаҫтоит, – дыхәмаруа, атәгы хәычык иналаташәа лыпхәпса лзы даацәажәеит Гәлиза. – Ибзиоуп, ибзиа, шыбжхәа арахә иаазгап, – наҫылцеит илхәаз.

Икалаҫкәыз уиоуп: Нуца аколнхәәа рәапхәа агазет апхәара лнапы ианын. Агазет дапхәон шыбжәонтәи аҫшьарақәа раан, иралхәар акәын, Аҫснитәии ххәынҫқарратәии ажәабжықәа рнаосангы, атәым хәынҫқаррақәа рәтәи ажәабжықәагы. Агазет апхәараан азҫарақәа лызтоз калон, шыоуы иралхәоз рзеилкаауамызт иахыҫарадоу азы, еашыоуык, ацәажәара бзиа избоз ракәын, иҫами ажәеимакра згәапхо, уи анырбалак, злымхәацәкәа кәакәахо. Нуца бзанҫы аҫҫакра лылалҫомызт, илдыруаз ала доусы рыкәнагақәа ралхәон хәтыр ақәҫаны, ирхааны: зхәҫа, зашыа, ма зҫа аиба-шырағы иҫахаз, ма ибжәыыз аколнхәәа – ахәәа, ахәса – ирабжәалгон ируша-ирхәаша, иахынеиша-иахәаиша, рхы ахыеитархәаша, урт амәа иқәлтҫон.

Аибашыра еилгеит, аха заҫа хәра ааннажызеи иара?

Иҫан шыоуы-шыоуы ахәса, Нуца илыхәаны авоенкомат ахә, ма уи атқыс еиҫау даәаҫара арзахалқәа лзыроуаз. Зегы ркны зхы назгоз, ауааы аҫхыраара иҫара иазхиаз Нуца, зегы бзиа дырбон. Соукаргы сажәра шкәа-кәахеит хәа ихы ипхәазон, ипҫа дахыбзиа азы.

Амала, игәы зырхәыҫуаз шыоук ыҫан, урт апхәыс-хәацәа ракәын, ипҫа илышьҫалар зҫахыз. Макәана ипхәстәхамхыҫыз ажәытә ҫас амчала – уи атҫас аҫы ахыҫаз иара деигәырҫон, иашоуп – ипҫа дызхәарҫ зҫахыз ауааы дзынарышьҫуан, дриҫараҫы. Лара уи зынза илзымдырзозаргы калон. Соукар абра иднаҫоз ауалпшыа ихы иархәаны, апхәысхәацәа мап рҫәикуан, ирзиҫхәуан ипҫа атҫараду далгаанза хәҫа дшымҫоз. Иҫабыргыҫкәаны, Нуца ахәҫаҫара амалахазгы ллымхәа иалырхәауамызт. Иашоуп, Соукар ҫкәа изеилкаауамызт, ипҫа хәҫаҫара зылҫөымгыз, аха уеизгы длыкәшахәтын, избан акәзар, дрыҫәнахычон зхызкәаҫ-раз арҫарҫәа. Иҫалар ауан убасгы, наҫынәтә аахыс иапу атҫаскәа руаы – амҫарсра зхы иазырхәаша азәы дҫаларгы, аха Соукар дыхәмаруашәа иреихәалон ауаа:

– Ижәдыруоу шәара ахысра заҫа сазҫазоу, атҫымәас абла ҫыскәоит. Сыпҫа заҫәы, иакәымла азәы данлы-зныкәа, сиеигзо ҫышьәымшыан.

Соукар зеипш кәамло егыҫам хәа игәы иаанаганы ихәон акәымзар, Нуца лымҫарсра уиаҫара даҫшәо дыҫамызт, избан акәзар, ус ишабалак узызныкәақәо дреиуамызт лара. Шыкәсык ахә акыр аамҫа Акәа илхылгон. Зыкны дыҫаз апхәыс лыкнытә идыруан, уа ақалақ ағы даара кәышрыла лхы шныкәылгоз, уи иалымхәаргы ипҫа лыгәра игон иара. Ақалақ ағы акәыз, ақыҫағ акәыз, дахыҫазаалакгы, усутәык дағымкәа даанымхәҫт Нуца.

«Сызҫаб атҫара бзиа избә азә лоуп, ианлаамҫоу илыкәнагоу ахәҫа лара длыпшаап», – избуан Соукар.

Атыпқа иахьа илзыпшын азеипш ус замана. Апартия организация излазбаз ала, аtagалара – аңсеилахара аамтазы, адәәфы агазет трыжьюан. Атаатынказармафы икыдырцалон уи, аа, иахьагы икыдырцар акәын. Карандашь қапшылеи иацәалеи, ипшзаза астатиақәа зныз ақьаадқәа, аихац хәыцқәа рыла ағәы ианы-рцабланы икыдырцаз ирыхцәажәон, зыплан бзиан иназыгзаз, атаатын ґыхреи арыпхреи рзы ақьагылара згаз зустцәоу. Ақсшьара саатқәа раан, ачаиґыхыц-цәагы, атаатын казармафы еизаны «Адәы газет» иадибагәала иапхьон. Карандашь қапшыла иыыз амацәыс еипш зегь рыла ихыцчалон, ақьагылара змаз ртәы ахьахәоз азы. Карандашь иацәала иыыз, зыплан ззынамыгзоз ртәы акәын иахәоз. Урт, ргәы хьаауа, ақьагылара згаз ирыцашыцуа игылан.

Апхынгәтан ашоура зынза ианбаақсха, аколнхара аправление ирызбеит, шыбыжхьафараантәи ақсшьара ы-саатк иреитамхарц. Азныказы уиакара аамта рацәа-зшәа рбеит шьоукы, аха, нас иашьцылт, шьоукы цәарыла ирхыргон, дәәа шьоукы – тынч еицәажәарыла.

Иахьа агылара аамта ааиуа иалагеижьтеи, цшак аатцысын, аказармафы хәычык иаахьшәашәарахеит.

Нуца аеынтәи ақсшьара аамта лымбазазшәа ицеит. Иашоуп, уиакара лыпсы лзымшьеит, насгы, шыжь шаанза дгылан дааит, аха уеизгы мыцхәы иаақсаз азәы иеипш лхы лбо дыкамызт. Икәыпс-кәыпсуаз лцәа-лжыы еилакаца икан, изыдан.

Ланцса абыста уны шыбыжхьа лзаалгеит. Уи цыфас иаман акәацәытқәа злаз, зеипшыкамыз акәыдчаңа, нас, иадылкылашаз аутраых, анаша убра иналацаны.

– Акрыф, нан, акрыф, амла беабмыркын! – дақсы-шәамацараха дыкан аены Гәлиза.

Нуца акрыфаразы ахәара-чара лтахзамызт, илза-алгаз зегьы акы нмыжкәа илфеит. Игәалтеит ланцса

иахьа зака дгәыбзыгыз. Зыпқаңса уиакара хырәаас дызмамыз Гәлиза, уажәы деикәыгызмалха, лылақәа камкамуа дыпшуан. Нуца лгәы хыт-хытуа лыкацаразы, илеиллыркаар лтахын, лгәаца иштәцәаху илымхәоз ус мазак.

– Арпызбак бызбахә ахәара дәәуп даакәымтцзакәа, сыхаара, – лхәеит Гәлиза ацыхәтәаны иаалыркьаны.

– Дызустада сызбахә зхәо?

– Дызустоу сыздыруам. Аха азәы быда хәыцырта имамкәа дбызгәшыуеит.

– Ибхәарц ибтахузеи уиала, исзеилкаауам?

– Акгы, аха ажәабжык ыкоуп ибасхәаша...

Шьоукы-шьоукы зыкәрахь инеихьоу ахәса казшьас ирымоуп убас, ыцъа рыгәкәа шеизцо анааилыркаалак, рлымхәацәкәа кьакьахоит, уи акәымкәа, дәәакызаргы, зегьы дара роуп, ахәыцәыхәыцәра иалагоит, цкьа еилақкаандаз хәа. Азбахә анцәырырго, рыла-рәы рхаччо еикәыгызмалха реудырбоит, бзиа еибабо рыбжьара гәрагацәас икаларазы. Нуца илдыруан, атәымгәы итоу аилкаара Гәлиза казшьас ишлымаз, дшазхьуаз. Анқса еыргәыбзыг катцаны закантә иакәылкхьаз, абырфын-бгыц иаыызаз лыпқаңса цшзакәакәара лымазақәа лыпцылхырц, аха Нуца ишабалак ицәажәакәо дреиуа-мызт. Знымзар-зны Леуарса избахә лфалыршәомызт. Гәлиза гәарас илыман ақхәызба уи бзиа дшылбоз. Аха илазхәода, иабатцылхуеи лыгәара амцреи ацабыргреи? Соукар иакәзар, амшә ағы ааихыхны иурцәажәараҳа, дуацәажәом уи ацыхәала.

«Леуарса иахьа аоны дааизар калап, аха исеихәарц иитахызыз иара, исеихәакәахьоу рышьтахь? Издыруада, дышиашамыз еиликаазар?...»

«Иихәзеи нас?» хәа лыбжыы нтганы дцаарц ақсык-ақсык аалыгхеит Нуца, убриақынза лгәы хыт-хытит. Аха, мап, иатахым лгәы азәы ишизцо лыпцылхыртә еипш

аелырбара, лхы лымч ақалырхароуп. Икалап, Гәлиза агәәара лымазар лара лкны. Лгәы зырхыт-хытыз лытлымдыраарц, Нуца агәыр аашьтылхын, ашашәа нацданы аката-катахәа аґатын ахаґсара далагеит:

– Исабхәаша ажәабжык ыкоуп бхәеит, изакә ажәабжызеи? – дґааит, изеицшразаалак гәтыхак лымоуп узымхәартә, иныкәрәорны.

– Аґошьтамәангаә асаламшәкәы бзааигеит.

– Асаламшәкәы-ба? Иабантәааи?

– Исыздыруам, иалыздыраауеи иахьынтәааз? – Гәлиза лыла гызмалқәа ааихамыркәысзакәа лыпхаґса длыхәапшуан.

– Арахь иаабгазар акәхап, исырбеи, – лнапы налырххеит Нуца.

– Иаасымгазеит, сыхаара, ишґаазгоз! Амәан ґара исымпыцшәан исґәызуоу схәан, аоны иаансыжыт.

Нуца уаха ґылымтит. Лылацәақәа еикәыцсаны лқышә днацха-нацхаит. Леуарса ианакәзалакгы аоны саламшәкә лзааимышьтыцызт, уажәгы ишґааишьтырыз? Ихьрызушь уи еицш амдырра?..

Нуца зака илзырццакуаз ирццакны, аґатынбгыцқәа агәырґынцә ахаґсара даґын.

«Сзасхәыцуази иааз асаламшәкәы. Аоны снеир саґхап», – лгәахәуан лара. Аха, иага лгәы еикәы-лхәаларгы, дазымхәыцыр ауамызт. Лаґхәа ишьґаз аґатынбгыц еикәыркәычуа лылақәа цыркәәны цәымґрыла днахәапшит, ианакәзаалакгы уи еицш калым-цацызт лара.

«Агәыр иага ахоуґсаргы, инцәазом, бгымы-ждахааит. Аґхынра дузза ишеикәыц еикәуп, ажә-әан иалыорны иаауашәоуп ишыкоу, иурыґхуа рцынхәра ааины ишьґалоит. Аоны сыказар, асаламшәкәы сара исмоуаз. Слахьынцә зну акакәзаргы сеидроу...» Деиханы аоныка ддәықәларызшәа дааилазызеит

атыґха. Аха леааизлыркәкәан, лхы лымч ақалырхеит, лхәыцрақәа еизылкит, лылапш зхыз аґатынбыґқәа агәыр рахаґсараґы.

Гәлизагы аґатын рыґхра далагеит, ллакыца дытцшны уажәы-уажәы Нуца дылзыпшуа, уамашәа илбон, гәалак змазам иеицш дтынчза аус ахылуаз. «Са сыбжыо цыбшьоит, дихеит, атыґха хәычы! Ибхәом акәымзар, бгәы хыт-хытуа быкоуп, асаламшәкәы бзызәыз дызустоу ахыбзымдыруа», – Гәлиза илызбеит Нуца лгәеисра зынза илырццакырц:

– Аґошьтаныкәгаә ихәеит, Киев ақалақь акынтәи амхәыр ақәуп, убрантәи иаарышьтит хәа, – нацылцеит Гәлиза.

– Киевтәи бхәама? Дызуста сара Киевнтә асаламшәкәы сзызыюуа?

– Ашәкәы амхәыр ақәзам. Арра икоу азәы иөит.

– Ассир сахауеит. Дызуста, мшәан, ицабыргы-цәкәаны? – гәыкала иаацәалшьеит Нуца.

– Ааи, ааи, ибыздыррымызт дызустоу! Акәа ләите-нант арґызбаки барей шәеибадырзар акәхап, игәы анбызца, асаламшәкәы бзааитит, уаха иарбану?

– Закәызеи ибхәо! Сара исґахауа зегы схи дсырдыруа, садресгы рысто сыказар бзымдыруеи бара? Садрес азәгы исымтеит, ибдыруазааит!

– Исыздыруам, ди, исыздыр, уакы-ґахык ибзааишьтызаргы, – нас, Нуца днылзыпшын: – Ашәкәы бзызәыз цабыргыцәкәаны дыбдыруаз цыышьон, – лхәеит лара.

– Издыруазар, иззозма, исымхәоз! Бара еамыршьа-гала исбырхәарц баәуп. Изаґахузеи уи? – Нуца ланґса хәычык гәыбґан налылтеит.

Уи ианакәызаалакгы гәацәыхәажәа лалымхәацызт, дхаан лара ләы, аха бзиа дылбомызт. Икалап, Соукар иґха мыцхә бзиа дахыбоз лґахымзар, маза уи даґа-шьыцуазар.

Зегъ акоуп, лара илтахыз ажәа Нуца илзылҕы-
хуамызт акнытә Гәлиза инықәрәыршәа ус лхәеит:

– Сара сзыхәан иарбану, акымзаракы, асалам-
шәкәкәа еимыжәдала изыбтаху арпарцәеи барей.

Абарт ажәақәа хәаны, анҕса зымәа даанахәит.
Лнацәкьар абаақәа аҕатынбҕыцқәа аашьтырхын,
агәырҕынца ахаҕсара иналагеит. Соукар амхырҕа
иалган иааиган, аҕатынбҕы зҕаз акалат раҕхәа
инаиргылт.

– Быхьзала иааз саламшәкәык аоны икоуп, сызҕаб, –
ихәеит иара иаразнак.

– Издыруеит, саб, издыруеит.

Нуца аҕышьяра иҕаны, лаб дихәаҕшит. Илақәа
инархылбаалеит лара лкны имаз агәцаракра ду, ах, зака
идууз уи!

– Сара иласхәеит асаламшәкәы шылзааиз, аха
хәычык лгәы нхеит арахь иахьылзаасымгаз, – наҕыл-
шыт Гәлиза.

– Ибазхәада сгәы нхеит хәа? Мап, сгәы нымхазеит.

Убри аамҕаз акухәа лыбжыы ҕалырҕеит, лнацәа агәыр
алалцазаап.

– Бнеины, дад, ахәырбҕыц пшааны иақәцаны иҕахәа.
Азы ақәтәан ибмызәзәан, – лабжәеигеит Соукар.

– Егьяурым, саб, ибзиахап уи, ибзиамхар иабацари,
– иаҕалкит Нуца.

Аха лара лгәы ишаанагоз икамлеит, лнапы ашьяцара
иакәымцит. Аҕатын рыҕхраан, ауааы игәы еилазырх-
хыша акгы дазымхәыцроуп. Тынч дрыҕхуазар, инацәа
дуи игәыбжымацәеи, аҕатын агәыр иахазыҕсо, дара
рхала ирдыруеит агәыр рьешацәырыхьчаша.

Соукар иҕҕа лаҕхәа иеыларкәны днахәаҕшит.

– Ашья ҕыҕц царгы егьюрым, ицааит, баламкысын,
– ихәеит иара.

– Снацәа иагарааны агәыр аласцахьеит, – лхәеит

даацкьашәа Гәлиза, – иарбан уиакара изхьааугаз?
Акама дахә ҕыушьо, агәыр лнацәа ацкәазар, атәыла
мбгеит. Абна агаз ҕылоуп, бнеины инахьшыы-аахьшыуа
ирбааза, уи ибзианатәуеит.

– Мамоу, дад, агаз ахьыбымшыын, ихәартам. Баалеи
арахь, ахәырбҕыц пшааны иақәахцап.

Ашәарыцаа замана Соукар, ашья аанкылашьеи,
ахәра алыргашьеи уажә имбеит. Зны аҕатынххы
ырбаазан инақәицан, нас ахәырбҕыц накәыршаны
инҕеихәеит.

– Аюныка бцар бтахызар, бца, дад, – ихәеит Соукар.

– Мамоу, саб, аюныка сышҕацо уи азыхәан.

– Асаламшәкәы бзаазтииз дыбдыруоу?

Ғымтзакәа лхы аалырцысит дшылзымдыруаз ала.

– Камыгә иоуп, – ихәеит Соукар.

– Камыгә иоуп-ба? – иааҕыашьяны лыбжыы ҕардуны
дцааит Нуца.

– Уи ҕаса зынҕы ибзиоихьан хәа сыкоуп, аха бара
ацкы изыбымҕит. Икаитцақәаз шхәартамыз еилкааны
афронт ахьгы дцеит. Ацкы изоы, дад, иқәнагоуп.

Нуца ҕылымтҕит.

– Асаламшәкәы зҕоу аконверт иануп изоыз дыз-
устоуи, иахьынтәаишьтызи; уи еилыскааит сара.

Ари аены Нуца нормаки бжаки ауп икалцаз. Шы-
бжыышьтахьтәи аамҕа нымцәазозшәа лбон. Жәпакы
аусқәа еидылхәыцлеит аҕатын рыҕхра дахьағыз.
Камыгә дырәегьых ашәкәы лзиҕит, дихамыштзазаап
уажәыгь. Афронт ахь данцоз аламҕалаз илзиҕыз
асаламшәкәаҕы ибзиабаратәы дахцәажәеит. Иҕит абас:
«Сгәы аисра иаҕнацы, бара бахаштны зыкалашам» хәа.
«Усқан уи асаламшәкәы ацкы изысымҕит. Уажәы
ибзиабаратәы еиҕеиҕыхма? Даар ҕхәысс бсыццароуп
хәа сикышт. Ара даныказ бзиа сибон, саргыы слахьыхза
сихәаччон, уи еиҕш аказшья исымаз, ҕхәысс сгара азин

инаџозшәа игәы иабозар каларын... Леуарсагы ус ипхъазойт. Сыбзиабара мап ацәикит, зынзагы дысхы-мхәцит... Икалап Камыгә ашәкәы изиџзар, уи ашьтахъ ауп мыцхәаџыс сицхъазо даналага... Аха, мшәан, избан?...» – Нуца абри дшазхәыцуаз лнапы агәыр алалцарц егәаалыгымхейт.

«Саида лыла Камыгә иара диашәхейт. Леуарса уажәы акгы сизацсазамшәа ибойт, сара сыбзиабара ацкыс, ауара хәтыр ақәйтцойт. Матцуралагы дуаџдухейт, араиком амазаныкәгаџыс дкарцейт. Зынза сихаштра дыџоуп... Исылшагәышьџоузеи, акымзаракгы, сихаштуазар сихаштит!»

Лгәы ацәуара иакуа дкалейт Нуца, аха лымч ақәырханы илычхәйт. Ахәылбьеха ианаауаз алым-џанык, лаби ланцсеи рацәажәара даџын аџнатә ус-хәыскәа рзы. Соукар итахын рыжәкәа руакы итир. Ицәи ипхәи аџны икамызт, џыжәк ирымцуаз ахш зиржәуадаз? Иқәнаганы ипхъазон, ажә иатнырхуа ацарала Нуца азын палта пха лзаархәар, Цьгәанатгы акостиум изырза-хырц. Уи уажәшьта ддухейт, ихы дахәартә дкалейт, уимоу, цара хәычыкгы рзааитит, аха аб ахшара рзоуп дзыхандеиуа, урт цкәа рхы иахәо икалаанза дрыцхра-алароуп.

– Уаха адәы сзыкәузеи сара? – дцаауан Соукар.

– Ауаџы ихгы ихеимырштлароуп. Иушәу зеицшроу умбазои. Зыпсада зыхәлам азә дшеилахәоу уеилахәоуп, урыцхәхәа, – иааиџалырхәйт Гәлиза.

– Уажәымоу, саныцкәыназгы сеырбаџымызт, санытахмадаха аума аеырбара саналаго, акыр сымазар, сыхшара рзы истәхуп, – ипхә дналыхәапшын: – Анцәа сахыгзозар, урт ирхылцуа рзыхәангы сыџоуп, – ихәейт Соукар.

«Амәтацәа макъана иабаџоу, урт уоуаанза акыр цып», – аалгәахәт Нуца, аха еглымхәейт. Апалта хәа Соукар

иихәаз, мап ацәылкит. Исымоу иабаргузеи, макъаны уаџы ишәитцаратә иџоуп. Лаби ланцсеи дара ирыгу аархәааит, илылшо ала урт дрыцхраауейт ларгы.

Аџны ишааизцәкәа Гәлиза Нуца илылтейт илзааз асаламшәкәы. Хара дымцакәа, уа ааигәа длызкылцшуа ләаанылкылт, дшапхъо збойт хәа. Гәлиза дылдыруан асаламшәкәы аазтиз. Соукар иидыруаз Камыгә иты-зшәакәа илырхәахәан лара. Нуца асаламшәкәы шаалоуццәкәа луатах ахы илыманы дцейт. «О, уахъ бахъцазгы цытк ацанакуейт», – аалызбейт иаразнак Гәлиза.

Нуца дзыпхъаз Камыгә ишәкәы зынза даеак ахәон, Нуца лгәы иаанагоз еицш акәымкәа. Даара икәаџны иџын иара. Камыгә иџуан аибашьра ианалгоз ацы-хәтәантәи амшкәа раан дшырхәыз, уажәы аабыкәа ахәышәтәразы Киевка дшиаргаз. Ахы ахыкәшәаз, ихәра зеицшраз атәы иџуамызт. Дразцаауан Ацсны иказ ажәабжькәа, Нуца хәца дцахъоу, дымцацу, хәца дцахъазар, илзеицгышьон аҗаацәара насып бзиа, дымцацзар, дшымцац изылџырцы дахәон. Асалам-шәкәы иатцаџын: «Быздыруа Камыгә» хәа мацара, уаха акгы ацзамкәа.

Ссиршәа иубаратәы икан, Камыгә Нуца лыкны имаз агәазцара азбахә зынзагы иахыгәалаимыршәаз. Даламцәажәейт, цаса, ма уажәы уиазы игәы шыказ. Хәца сцахъоу, сымцахъоу дзазцаауазеи, сара сыкны имаз агәазцара ихыцсаазар, – лхы дназцааит Нуца, илгәалашәейт Дамеи дахыдгылаз дазгәааны, Камыгә абахтакнытә илзааитиз, амца иақәыршәны илблыз асаламшәкәы.

«Камыгә ацәгәара ныкәигейт ускан, сара сгәы иахәашаз кәитцоз цышьа. Агазара ныкәигейт, агазара ду. Сгәы иахәоз кәитцоз цышьагәышьейт. Аибашьраџы дыкан, ацәгәара ииуз акынтә ихганы дааит, ихы иркәиет инамыс аҗапхәеи сара сҗапхәеи»...

Атыпқа илтaхы-илтaхым, гaыбылрaлa дaаизхaыцит арпызбa, иxлa дaхaны аррa дaхьцaз, зтaылапсaдгьыл aхьчaрa зхы aқaызцoз aзaы иeипш дaапхьaзaны. Дрыцхaлшьeит лгaтцaнзa, aарлa зцaаaрa лбoз уcкaнтaи лгaапчaрa aнaалныр. Мaп, мaп, уи дьлцaымгьмхaрoуп, лaрa уaжaрaанзa дьлцaымыгхaны дшыкaз eипш, иaнaлыжьрoуп ихьыз aмдыррaқa зeгы. Ицшaатeуп aжa бзиaқa, иcалaм aцкы иaнaалaшa. Aцкы изoы имхaей cабгы? Нуцa лгaы eиxа иaаткaандахaзшa лбeит aбaс aнaалхaыц.

«Aхa... – eитaлызбaхт лaрa, – иaпcaxaру aцкы aсaлaмшaкaы изьoрa? Икaлoит aгaыгpa инaтaр. Изaтaхузeи уи? Иaтaхым иaрa изгы, cарa cызгы!»

Нуцa дьлгaлaшeит Лeуapсa, уиaзaк иoуп бзиa илбo. Уи бзиa дьлбoит дьфьинцaауa. Иaхьa лaнцcа иaнлaл-хa, иaрaзнaк aгaыргьaрa дaмexaнaкит Лeуapсa рыoны дaаз цьшьa, cигaлaшeит лгaaxaт лaрa. Иaнeибaбoз aжaкaдa лeимxaаргы, уи aжa дaццьxaны иaнaлы-гзoн, итaххaр дaхьицымцoз xa цьaргы ькaмызт. Aхa, иaрa лгaы нирхeит. Льбзиaбaрa мaп aцeикит, дихeир-штит. Лeуapсa дьлгaлaшeаны зaкa дизхaыцyаз aкaрa, убриaкaрa лгaы изьинхoн, изьпжeон Нуцa. Ишцaзури, иaмyазaр, иaмyит. Cарa cyфьинцaауa убзиaбaрa иcыmoу aцкыc, Kaмыгeи yapeи шeиизьиkарa aхaтыр aқeуцoзaр, cаргы yарa yaцкыc eигьaсшьaр aкexaит Kaмыгe имoу cарa cьбзиaбaрa! Уарa yцac азгы, caaқaтцeины уи cиццaп, ибaргyзeи, гaык-цьыкaлa дьkoуп cарa cзы, xaтaлaгы зeипшыкaм арпызбa ззырxao иoуп. Уи aныкacцaлaк, иaууeи, иcыхьзeи xa угaы унтacшт, aхa изxaapтoузeи, икaлaшa aныкaлaлaк, угaы yтacит xa. Aзaгы иузимyит уи, ухы иaзууз aуп!»

Нуцa, Лeуapсa убpa дьлдгылoушa aкaын лxлa дьшцaажeoз. Ифь aaиxьны жa-xaагы, жa-aшaгы лeиxaoмызт. Изxaыцpa дaхьaфьыз, убьcцaкьa иkoушa

лгaы иaбoн лaрa. Илxaаз aнынaлыгзaлaк, игaы дaхa-пжeап арпызбa хaмaцaгы. Уи eиxaгы eигьaлшьoит лaрa, избaнзaр, икaнaгoит xымцaдa!

Уи aшьтaхь, Нуцa Kaмыгe изxaыцрaхь диacyан. Kaмыгe ллымxа дтaхaытхaытyазшa ибжьы лaхaуaн aбaс: «Cгaы eиcyaнaцы, cарa бaрa бьcхaштны зькa-лaшaм!»

Ргaы ишцaтымцeои aхaсaxaыцкa, жa-зaцaык иaдaмxaргы, иxaазa, ицaхaцaхao pyхьзaлa зны арпызбaк ииxaaxьoу. Уи зтoу ргaы дaeазeы aeимaнaдa-хьaзaait aтaхьизaр, aхa иaрa aхьтaц итoуп, aоьнпцxьic зeгы идылмырбo лмaтeар aхaыцы-мыцкa aхьы-пхьaлкyа, зцaпxа лкy aшaындыкaрa aлымxaфeипш ргaтaфь ипхьaкны итoуп.

Нуцa льлaқa нхьлoан, зaкa льлшoз лeиизьpкaкa-ны дaaxaыцит, Kaмыгe aнкьa лгaы aнизцoз, иcaxьa зeипшpаз лгaлaлыршeарцы. Aa, aбap, pзыxтaртaфь дгылoуп иaрa, aпцaл льжeoa икaыргьлaн, caaтк дмaаргы, дaанзa xa дьлзыпшны. Дaнибaлaк.: – «Мшыбзиa, cыxаaрa Нуцa!» – xa cалaм нaлитoн. Илгaлaлыршeит, ипшpeи иcaxьeи рфь peиxа илгa-пxoз иaрбaнқaз.

Урт, илa шaкьшaкьaқa, ицaцaқa рыцaкa ипцып лaгa-oагaрa иaртцыcyаз, зьбжa ьвцpааз икьышe eиқaцaбкa, aлaхaзeипш ицырцырyа, илaхь aцaгaрa иaақaыпcоз иxaxьeжeпa...

Нуцa иaальpкьaны дaақaыпcyчxait. Гaэлcрaк, мa дaeакы згaы ицaххны икaыпcyчxашaз азaы иeипш aкaымкa, yc бaшa ayaoы дaнықaыпcyчxayeипш.

Изaкeзeи, мшeан, дьзфy. Иaзылyазeи Kaмыгe изxaыцpa, икaлмыршexьeи уи ибзиaбaрa? Мшeан, бзиa дьлбaтцeкьoзмa уи арпызбa зныкьp? Мaп, иapeи лapeи aaиньмиaлaр aдa цьxьxа рымaмкa икaзцaшaз aбзиa-бaрa иaнaкeзaалaкгы илmoуцызт лaрa. Aх, aнцa

ицъшьоуп, уи икны дзыххэышаз шыафак ахъеи-хылымгаз...

Адырфаны Соукар длазцааит, Камыгә ииоуазеи хәа. Нуца ашәкәы ианыз, акгы ицәымзакәа, иалхәеит... Соукар ицъеишьеит, арңызба данхынхәуеи, егырт иус-хәыскәеи акгы дахьаламцәажәоз.

– Иаарласны аара дапзыркәкәаауа ак имазар акәхап, – ихәеит Соукар, Нуца иахьлахауаз. Лхатцацара хьаас имоуп, анасыгда, иазиуазеи? – ааигәахын, дагьаапы-шөырччеит.

Нуца дхәыц-хәыцуа зымфә дынхьапшит, егылымхәеит.

– Ех, сызгаб! – Соукар даалак-факит, – ауафы дзыкәшәо иалудыраауазеи аибашьра дуззафы? – ихәеит иара.

Дырфегьых длак-факуа ипха дналыхәапшит, уи лылахь еикәын, аха акгы дылзымцааит. Нас, игәы иаанагаз атак кәитцар итахызшәа ус ихәеит:

– Арңызба заманак иоуп уи, ибаргәузеи, асалам-шәкәы атак изоы, дад!..

Азнык азы, хатас ипха илыкәнаго Леуарса затцәык иоуп хәа ипхьазон Соукар, русгы икәцоу акеипш дахәапшуан. Ашьтахь, икалах сеидроу, еицәы-хьшәа-шәахеит. Нуца ақәфылтуамызт, аха Соукар игәеитәит ак шхьаалгоз, ихьаалгозгы Леуарсеи лареи реицәы-хьшәашәара шакәыз. Уи ашьтахь Леуарса дизгәааит иара.

«Изаауазеи зых-дубеиа избо ауафы, азы дагеит! – игәахәуан Соукар. – Ааи, иашоуп, уаф бзиоуп, дагькәышуп... Амацура дугы иртәеит... Аха дзакәыцәкьоу сеидроу, адәахьы ихы шуирбо еипш дыкоу цъушьоит, узлеиграпшуазеи ауафы?!»

Игәалашәеит, Леуарса дырцәаны, зны-зынла Дамеи иихәоз ажәақәагы: «Агәафә ала җашуазар, баша

иташуам, ак абейт азы иташуеит!» «Леуарса дызтахым рацәаоуп. Дзыртахым ыказар акәхап. Ауафы диеигзом иара. Ауафы диеигзозар, Дамеи димырзыр камлоз? Инаҗазеи, Дамеи фы-шықәса ацъамыгәа ахгара иқәцан дахьтаркыз? Ус икоу ауафы изаауазеи, цъаханым итыпхейт! Насгы Нуца латкыс акыр деихабуп, қәра-лагы еикәнагом дара... Камыгә – уи дәааусуп»...

Нуца лаб илабжъеигаз налыгзеит: иааркәафны Камыгә изылоит асаламшәкәы. Азцаара илиҗазгы атак кәлцеит. Илоит хатца дшымцацыз, уаха акгы. Асалам-шәкәы абзиабаратәы цъарамзар-цъара ианыпшуа хәа икамызт, ианыпшуан хәтырбарала ишөыз. «Иареи сареи хшыкац хәанхейт: акы агнархо, акы ацнацо икам ари асалам-шәкәы» – лгәы иаанагон Нуца. Ашәкәы Акәа ақошьтафы ашәкәкәа зтадыршәуа аешьыкь ита-пыршәит.

12

Леуарса, араиком афы аусура далагеижьтәи, иаамта минутла ипхьазо дкалеит, аколнхара данеихабыз саатла ишипхьазоз еипш акәымкәа. Апартия аихабырафы аус иалаз, досу икарцашаз, ианыкарцашаз аамта планла ишьтыхны ирыман: аус зманы иааиуаз анрыды-ркылашаз, аилацәажәарақәа анымфәпыргашаз, араион ахь ианцашаз ухәа, убас егыртгы.

Леуарса иплан иахәоз неигзон иааиламырсзакәа. Араиком амазаныкәафыс дкарцеижьтәи еиликааит, ицареи идыррей цәгәа ишмачыз, уи даара даргачамкит, аха, икаитцоз. Еиликааит, апартияфы аихабыра амацура аныкәгара, адырра гәгәа умамкәа, ишыцәгәаз. Ахадара мацурақәа змаз данрыниоз, Леуарса акырынтә иахә-хьан, ишалацәажәоз, иагышеимаркуаз, изтагылоу аамтазтәи аполитика усқәа рнаосангы, асахьаркыратә романқәа, аповестқәа, акинофильмқәа.

Араион афәтәи аколнхарақәа анапхгара рыҗара

иатыхын, иара игәы ишаанагоз еиңш акәымкәә, ицегьгы адырра, ицегьгы ибзианы азыкацара. Паса игәы иааногон, аколнхара анапхгара атаразы дказа дууп хәә, уажәы араион аәтәи аколнхара ааглыхра зцаатәкәә ртаккәә зегьы рыкацара ицәуадаахо далагеит, аколнхара ахантәәцәә анцаалак.

Ааи, макъана изымдыруа рацәоуп, урт идырроуп, ицароуп!

Леуарса иәаңхәа икәгылт ицара азырхара аус, уи неигзароуп намысла, хацала. Қарала дызтагылоу ақкәынра илнаршаратәдыкоуп, уахынла ашәкәыңхара, насгьы, ицаз амш аены, ииуз-икаитцаз дацклапшны агәатарә.

Длызхәыцуазушь иара Нуца? Нуца лызхәыцха изтада ухәар калоит. Уи лызхәыцра ипланкәә рәы ианымызт, аха иааикәыршаны дыкан лара, ахауа икәшан ишыказ еиңш. Иткааны данылзымхәыцуазгьы, дук дицәыхарамкәә иааигәара цъара дыкоушәа ицәә иалашәон. Игәаниеанзамыз аминуткәә раан, лсахьа фәфәза иаацәырцны, иаңхәа дгылоушәа илапш дыцашәон.

Иахьа Леуарса аматурахьы дааит, уажәраанза еиңш акәымкәә, зынза шаанза. Шьыбжьон имәапыргараны икан араиком абиуро аилатәара. Абиуро ағы инеигараны дыкан, зусурағы имацымкәә агхақәә змаз, апартия иалаз колнхара хантәәык изы ишьтырханы иказ ақәцара апрокеит. Уи ахантәәы, рзеипшеизараә ихы дақәитыртәхьан, аха иус араиком абиуро ағгы иахәапшран икан.

Леуарса астал днахатәеит иацы зыора дахьымзаз ақәцара апрокеит наимцацаны. Аручка аақәихын, иахаз аоыга амилантра интишьит, апрокеит аора далагарц, аха иручка иаразнак зымәа иныкәеит. Истал амгәә ааиртын, ила шақь-шақьо дынтапшы-аатапшит, нас итаз ақәадкәә днарыхәа-аарыхәа инаирцысы-ааирцысит, аха,

арахь акгы тимгеит, даахәын, аңенцъыр ахь дыңшуа днатәеит.

Ихы-иғы убриакара аееикәырпшыыхәа икан, цъара-мзар-цъара аеарцысуамызт, илаапашыларәа хәыцрала итәын, дыңшуан илақәә ааихмырсығызакәә, кәапк иакәкны. Леуарса мчыла даамкәыцтыцит деизырцәан дызкыз ахәыцра таула. Ихъзеи, икалазеи? Иусқәә зегьы заманала имәапысуеит, итышәынтәалоуп хар рымазамкәә, нас дзыргәамцуазеи?..

Днахәапшит инапы иамғаз асаат! «Афы асааит, икалазеи! – ааигәахәит иара. – Саат нақьак лызхәыцра сағызаап. Фу, хагоу ибааит, нақ!.. – Игәы иныцаххны инапы зымәа инеикәеит. – Ианакәызаалакгы, даеазны уи слызхәыцуам, лбарагы стахым!»

Дгылан ашаца-шацахәә ыынтә-хынтә даанеи-өеит, нас, астал ағы дааин, иручка ықәхны инацәақәә ирыбжьаргәә ақәцара апрокеит ауа днатәеит.

Леуарса, цәсеипш, иламысдараны, изахалакгы ицымшьо, ус хьымзгны ипхьазон, афронтағы икоу итагы икамзаара ихы иархәаны, уи изхәаны итәоу пхәысс лаагара. Иага иуадаазаргы, имч изыршәо усзаргы, Нуца дихеирштыроуп, лызхәыцрахь бзанцык дагымиасроуп. Ус ихәтоуп зхы ахатыр ақәызцо, аламыс змоу, дызустәаалакгы ахаца.

Зны Саида, илцәымзакәә, илеихәеит, гәарас имазамкәә арыцхара дшақәшәаз, Камыгә бзиа иибоз аңхәызба, изымдырзакәә бзиа дшибаз, аа, уажәы дылкәамтыр ада цсыхәә имамкәә дыштагылоу.

Саида Леуарса иихәаз ималырехәеит. Излалхәаз ала, ауаора пату ақәызцо, дарбанзаалакгы, убри еиңш ала дныкәалароуп. Камыгә дхынхәаанза даапшыроуп иара. Убаскан ауп аңхәызбеи арпызбеи реизыказаашьа иаша уағы ианеиликаауа, убаскан ауп Нуца уағы данлаз-цааша, руа бзиа иббо, бзыццо дызустада хәә. Ажәакала,

Леуарса иизбаз шиашаз агәра илыргеит Саида. Ааи, ус акәым зхәода уи.

Леуарса апроект аора далгеит, акыпхыкы илытан, дааины днатәоны еипш, хацак ашә дасит «Снеир калару!» – хәа.

– Ибзиоуп, уааи, – атак кайцеит Леуарса.

Дыоналеит изымдыруз азәы, икаларын ацсны-тәымзар. Икын ачамадан, ипалта иармананы иахшыын.

– Иуҗахузеи? – иааркыафны дцааит Леуарса.

– Уажәыцәкыа иусырбап сдокәменткәа, – ихәеит ионалаз.

Нас, иварафы ичамадан ргылан днатәеит, утәа хәа Леуарса иеихәаанза. Идокәменткәа згәылаз книжак ицыба иааҗихын, иагәылхны Леуарса ишка инеирххеит иааиз. Леван Адамазе иакәын, даарышьтит районте агрономс дрыдыркыларц. Леуарса адокәументкәа данрыпхыа, инапы неирххеит, изтәыз ииҗарц.

– Хамҗак цуеит хәузыпшижыҗеи. Даара ибзиоуп уахыааз, хайбадырузааит, – ихәеит Леуарса.

Агрономчкәын, ихы-иҗы лаша-лашо даапышәы-рччеит, ихапыцкәа кәашза. Уахыхәапшуаз, арпызба заманак, лахыхк иакәын. Игәафы икыдын ахамҗакәа, урт ырылан «Берлин агаразы» ирҗаз ахамҗагы.

– Грономс акраамҗа аус ууазу? – дцааит Леуарса.

– Грономс аус смузацт. Аусуха смоуит, аибашыра спырхагахеит. Қарт ацара сҗан, – игәарпханы ацәажәара далагеит Леван. Леуарса арпызба иааицәеишьеит, аусурафы пышәара дук шимамыз дахыацәыпхамшыаз.

– Егәурым, знык уаналагалак иуцап, насгы ауааи уареи шәеибадырп, – ихәеит Леуарса, – ауааи дахымыццакыроуп цкыа изымдыруза аус ацара. Апрактикоуп хадара злоу, егы шыказаалакгы.

Леуарса зынза уамашәа ибеит, ачаи снапшны избахыеит акәымзар, уиатә уаха егысыздырам ахыхәаз.

– Ачаи рацәаны изжәхыеит, хәарас иаҗахузеи, – ихәеит Леван, – аха чаис иршны ацәа иҗартәаанза, алацара, аарыхра ишаҗаху хәа акгы сыздыруам, – арпызба игәарпханы дцәажәон...

«Дыккәыноуп. Аибашырахынтә дааиҗыҗеи егыцуам. Уааылахыхуп, дыгәгәаза дыкоуп. Аҗстазаара деигәыргәоит», – ааигәахәт Леуарса, дихәапшны иаргы дааччеит.

– Исзеилымкааит, грономс ушҗаарышьти, ачаи культура атәы узымдырузар? Алимони амандарини раазашыа атәы удыруама?

– Уртгы акырынтә исфахыеит. Егырт рацкыс апатыркал бзиа избоит, – иаразнак атак кайцеит Леван.

– Иухәаз еилыскааит, – ихәеит Леуарса, илахы еикәцаны дзацәажәоз днаихәапшны. – Агрономцара уабаҗаз, уара? Қыртәыла акәу, дааацәара акәзу?

– Избан дааацәара? Қарт, Ақытанхамәатә институт салгеит сымхәеи! Аха сара уа исҗон европатәи ашәыркәа раазашыа. Ацәа, абхәа, атама раазаразы исуҗозеи, зеипшыкам ала издыруеит, ақыртәа ыи бзиа злыцәа ажә әәало азахәажәлақәагы раазашыа здыруеит. Урт ацәа сшалоугы исаазап! Ачаи, ацитрускәа хфакультет апрограмаа ианымызт. Урт ртәы ахысызмдыруза, сара исхарам, гәыбҗан сымамзааит.

– Нас, ушҗаарышьти, уара, грономхадас Ацсны асубтропикатә циаа ахыраазо араион аҗы?

– Ауааи дшышәҗахыз рдыруан азы саарышьтит. Уажәы алозунг җыц икоу удырузар акәхап: «Ақытанхамәатә специалистцәа зегы ақыҗарахы идәыкәцаааит!» хәа. Ааины сан дааныжыны сааит... Ачаи аазашыа сәадцалан ацара салагоит. Иагаумхәан, уи саааиртә сыкоуп, сагрономми. Сгәы иаанагоит, дук садымхалакәа снапафы иаазгап хәа.

«Арпызба еилкыак иоуп! Икаитцо аабап!» – ааигәахәт Леуарса, нас ус ихәеит:

– Зых пату ақәызтцо ауауы, иихәо деижьом, хатцатас инаигзоит.

– Рагхьа ар рёы саннеи ауп, – ихәеит Леван, – абзарбзан анызба, уаанза азбахә сахәхьан акәымзар, напшыхақәгы исымбацыт. Ашьтахь, цәоанцёйка излахысуа абзарбзанқәа рбатареиа аихабыс скарцеит. Ахысшьа сцеит, схаҭа аҭа ихәирпланқәа ҭба ласышьтит... Иудыруоу, урт анылаҳашьтлак, акәраанқәа реицш, рхәыжә ркәызшәа еимхәахаа ишкапсоз...

Леван ар рёы ихигаз, иибаз, иаҳаз нароуны Леуарса иеихәар иҭахын. Уа иҕамлазгы пытк ацитцозар акәхарын, изаҳауа еиха игәцаракны дизызырфразы, аха Леуарса исаат днахәапшны ус ихәеит:

– Иазхоуп, иухәаз еилыскааит!

«Иазхоуп, иухәаз еилыскааит» ажәа, Леуарса ипхьазон, ауауы игәы нмырхакәа, ацәажәара мыцхә дапзыркәкәауа ажәабзиоуп хәа. Ирласны еиликааит иара, аҭакпхықәра зду ауауы аматцурәы даныкоу ихы шныкәигалашаз. Зны-зынла иаосмыркызааит хәа игәы иаанаго дшыкалозгы, агәра хаитцон, бзанцык дышбиурократымхоз, ус иҕало ауаа рцәаҭа иара цәаҭас ишимамыз.

– Цышхәра ақыҭарахь уцар уҭахызар? – дцааит Леуарса.

– Даара ибзиоуп! – ар рыкнеицш, иааркәаҭы иархәаз идикылт Леван.

– Апхьа ацара ахьуабжыызгара сыздыруам... Уцарц анбоуҭаху?

– Уатцёы сцаргы калоит, аха сдәықәзтцо дыкам. Уара уёы сааианза РАИЗО аҭы сыкан, аха уа уауы данысымба ауп арахь санаа.

– РАИЗО аҭы шыжыаахысгы уаҭ дыказам, зеггы аколнхарақәа рахь ицеит.

– Баша аамҭа сырзыр сҭахымызт.

– Уаанҭаси знызатцёык, – ихәеит Леуарса, – ара ақалақь аҭы иудыруа азәыр дыкоума?

– Мамоу, ара дыр дсымам, аха уажёы асасааирҭаҭы саанҭасып, нас иҕало уауы ибап.

Леуарса, Леван уск инапы ианцаны дахьдәы-қәйтцашаз ааигәа-сигәатәи аколнхарақәа рызхәыцра даҭын.

– Сахьцаша схала исыпшааит, – ихәеит Леван иаалыркәаны.

Ицыба иаатихит книшка кәазк, асахҭан иатцәа цәас изхаз, аҭаб ацынхәрас, аҭел еикәархәны зцәа иадцаны иҕаз – афронт акнытә трофеины иааигеит. Бгьыцқәак ааихирпсан, анбанқәа еихшьало дапхьейт, – апсуа қыҭа «Алаҳаш»... Араантәи уанза километр ҭажәа бжьоуп... Уа иҕоуп чаиплантация шыахәк, – ихәеит иара.

– Охр! – ибжыы ҭаиргеит Леуарса, – уара упшыхә-ҭызаап! Афронт акны еицш ххәаа уалаланы еимудейт, иҕоу-иану еилукааит. Уажәоуп санаа ухәейт, иуазхәада уи ақыҭа ахьзи уанза заҕа бжьоуи?

– Амҭан санаауаз азәы исеихәейт, – ихәеит Леван, даапхашыа-пхатан.

Иихәаз иашам иара. Ақыҭа Алаҳаш ахьз афронт аҭы даныҕаз аахыс идыруейт. Ачаи азы акәым уахь ацара зиҭаху, даеакы азоуп...

– Уа иҕоу аколнхара, колнхара бзиацәкьоуп узхәом, – ихәеит Леуарса, агроном ҭыц уи ачаи мхәхь ацара зиҭаху зынзагы гәоарас имазамкәа. – Уи даара еицәаху колнхараоуп, «Алашара» ахьзуп. Ускак иугәапхарым уара!

– Мамоу! Егьоурым. Планк сықәныкәан аус зулар еиха еиҭуп. Сухәойт «Алашарахь» сдәықәутцарц, – ихәеит Леван длаҳәыхза.

– Зеицшыкам!

– Автобусқәа ныкәозар акәхап? – дцааит агроном.

– Иухәаз хәычык сгәы иамыхәеит. Уаныңшыхәыюха, иудыруазар акәын, автобусқәа уахь иныкәоу имныкәоу? – дахыхәмаруа дааччеит Леуарса.

– Автобусқәа ртәгы здыруеит, зейңш кәмло егыкам хәа сцааит акәымзар, – дааччеит Левангы.

– Алахашынзацәкәа инеиуам урт, километраки бжаки иацәыхараны ииасуеит. Амәаду ағы иааумпыхьашәо амашына уақәтәан уца, аколнхарақынза шыапыла унеип.

– Еилыскааит, – ихәеит Леван.

– Аа, уст изыыз, аколнхара ахантәағы Кәаста Гәарамиа ихызала. Уаннеилак ит, сысаламгы ухоу-мырштын.

Кәаста ихызала ақәад ыны ианиитоз, Леуарса игәи-игәи еилаңшит. Уа дахьнеиуа сахәшьа аус шылуа иасхәару иасымхәару хәа, аха, изаҗахузеи ихәан, иеааникылт.

Леван дындәылцит Леуарса днаеихырхәаны.

«Саидагы афронт ағы дыкан», – игәы иааинаҗеит Леуарса. – Изануп иара лколнхара адрес. Ассир, изҗада! Ишҗеикәшәеи ухәарауазеи... Еикәшәеит схәеит, аха ус баша еикәымшәазаргы сеидроу, икоу иудыруазеи? Ус акыкамзар, Алахаш акыҗа азбахә иазхәодаз? Аха изизарыз, Саидеи иареи еибадыруазар, изимхәазеи? Афронт акны еицыказ еибамдыршьас ирымоузеи, шәзеибадырзеи хәа азәыр изхәо дыкоума?»

Леуарса ари азҗаара инарҗауланы азхәыцра иҗа-хымхазт, даакәыцит.

Шыыжәаахысгы ашьхақәа ирхатәан ауасахәеипш ирхәы-рхәны иказ аҗстхәа быбышқәа. Амра аҗпхьқәа

урт ирылсны, ана-ара анаарақәа инарҗапхон. Иасуаз аҗша-хыы, игәоуҗаратәы иарзазон аҗламахәқәа.

Саида дшәарзызо ажәоан аҗаҗшра дағын, ақәа амундаз анаҗалбеит хәа. Иашоуп, ақәа аур, ачаибгы азхара иалагон, аха амхы арыцқаразы лусура еипна-кьон. Ах, зака ибзиаз ақәа уахынла иаулар, еынла амра каххаа иҗхалар хәа лалхәеит лара Иалса, аусура данҗоз ашьжымҗан. – Ауағы аҗсабара инапағы аагара илшо дкалозаргы сеидроу нак-нак зны, аха макьана илшом, уи анапағы дыкоуп иара. Хәпхьака ииуша здырхуада, уи анҗәа дақәитуп...

Саида баша аамҗа лышьтыр лҗахымызт. Иаразнак амхы арыцқара далаҗеит. Уи ажыц иаганы икан, арыцқара иагымариамызт. Иҗылкон еигәышәла, аха аҗкара маҗара ахәомызт, шыаҗанкыла иҗхтәын, иагыкәгатәын, мамзар, аҗа еиҗахылҗны ачаишьаҗа аҗанарзуан.

Ачаирҗа акыр лрыцкәеит. Иахынзакалҗаз данахәа-пшлак, лгәы җтыҗрауан, ачаишьаҗақәа уажәшьҗа җымкрыда ирызхаратәы иахыкалаз.

Аҗша җәҗәаны асра иалаҗеит. Еибароуа ажәоан иаҗаланы зәаазхаз аҗстхәақәа илашьҗама ухәо амра хырәеит. Абна илыюуан аҗшацәгы абжы. Ажәоан агәышҗағы иаалакы-лакыт амацәыс. Инакәырҗцакны агәыр-гәырхәа иаадыдит, уи инашьҗарххны апыккахәа ана-ара инкаҗеит ақәацырақәа.

Урт убриакара ижәпаны, игәҗәаны рәаархеит, Саида иаалырҗцакын, аҗла амҗа дныҗагылт, амацәыси адыди убриакара рыедырҗәҗеит, иашыҗылам ауағы даара иааицәымыҗхаратәы еипш.

Ақәаршәы ирласны ишааиз еипш, ирласынгы аура иакәыцит. Ақәа иаанагаз аҗстхәеикәаҗәақәа еиханы амшын ахь иҗеит. Урт рцыҗрәахақәак, кыбжа-мыбжаза җыара-җыара ажәоан ағы иумбозар, уаха егыаанымхеит.

Дара уртгыы шыта ицеит. Амра дырөөгых ихэажжаза иаацэыртцит, ажэоан иатэа ацэышра ахыоло иаакалт.

Аусура еиха имариахеит уажэы. Ашоура иарканзаз, атла иаёоу абыгы-тага ихыдышышы ишыкоу, ацэаакы ацсы антанацалак, ииатэакараза икамлои! Саидагы убасшэакэа лхы лбон уажэы, мышцөгашытахьтэи ахаир гөахэарыла илыхэлаго.

Абар, амра ашра еиталагеит. Адгыыл акынтэ ишытыцны еилачы иоеиуан ауаркы, уи убриакара ижэпан, Саида илфёкэкэоз апхзы убри иахкёозшэа лгэы иабаратэы еипш. Апхзы лмахэаркэа хыднаршышыт, апсыц лага-оагарагы лцэуадаохо дканатцеит. Аха уи азы дтэо дыкамызт, дырөөагы акыр аус анылу, лыцсы еиталкырц лызбеит. Лышытра дныкэлан, ицкыаны икацсаз, амра иарканзаз арас кэшэаны иаалган, еихыргганы инкалцсеит апхыан ақёоура ианалага дызцагылаз атла амтафё. Схы ныкэцаны цкыа сыцсы сшындоз лхэо акынза, апсшыара дазгёышыт Саида. Уи агөахэара лнатон иаалыкёыршан иказ атынчра, кыт-бжы уахауамызт иахыакэзаалак, цыс хёычык ачыр-чырбжы игоз анаосан. Уи ачыр-чырбжы ихаакэа-кэараза акёын лгэы ишыкёыоуаз. Дынтахэхэа дыцэеит.

Даадырцшит лхы-лфё иакёыпхаз амра ацпхы цахэ-цахэкэа. Уи, ажэоан агёы ихыцны, акыр интагыалахыан, иаанашытуаз ацпхы хиаалакэа еилыбзаа-еилыбзауа ирылаччон лнаос игылаз амжэабгы иатэакэа.

– Кох, акраамта сыцэазаарын! – лхэеит Саида.

Доаткыан, лееитцыхуа даафырхасит. Илхалцеит лчазтэ хылца гага, лыхцөшыыцэракэа автацыгёаны. Амра иашёыз лнапкэа акырцъара ацэагэастакэа рнын. Ацэагэастакэа рнын лшыаргэацэкэагы. Урт лныртцеит, зыкэхра дафыз ажыц-мыкэа – уртгыы ршыа руан рага лыкны. Лыхёдеи лхы-лфёи амра иашёыр лтахзамызт акнытэ, касыла итахэхэаны иацёылыхьчон. Аусура

иаршны иказ лхы-лфё, ашыеи ахши еилатёоушэа ибзарыбзаруан, икёеикёеиуан. Лыхёда атка, лышэца-тёы итыпшуаз лжы кэашза иубон, амра уахы зынзагы изакёыпхомызт.

Саида, абжыаапны ишыкалталоз еипш, уажёгы, аусура напалыркаанза, лапшыла иаимылдеит иахы дааижьтэи икалцаз. Нас дырөөгых лылацш нахылгеит лапхыа ишытаз аусутэ, уаха дымпшзакэа деитаналагеит ажыц гёымхакэа рыкэхра.

Аусура далагеижьтэи саатыбжак акара цхыан еипш аамтазы, дахынапшыз илбеит лара лахы азэ дшаиуаз. Цкыа данизцшы, илдыруаз азэ иакёызшэа лгэы иабейт, аха дызустыз лзымдырит, макыана ускацэкыак дылзааи-гөамхацызт.

«Дызустда, мшэан?» – аалгөахэт Саида, дахыыз-бахыз сгөалашёозар хэа дхёыцуа.

Уи аамтазы иааиуаз ауаы, дгёыргыа-фэахччо инапы ааикёеит.

– Мшыбзиа, Саида! – ибжы лах-фыхза инеиргеит иара.

– Унан, избо дызустада! Леван уоума ари? – лыбжы налыргеит Саида, леагагы лымкёыпшэан инкашэеит.

Леван уаха иеизынкыломызт, дгёыргыо-гёыргыо дыоны ифааихейт, адунеи афё иара иеипш насыц змоу даёазёы дыказамызшэа акёын ари аминут азы ихы шипхыазоз. Саидагы иара ишка лшыафакэа неихылгеит. Аоыцагы рнапкэа шытыхны, игёыргыатэа еибарччо еихэапшуан.

– Леван уоума ари, исызхатом? – дцауан Саида, илзымцөахит лара лфё иара зака ицалшыаз.

– Сара соуп, ааи, схататэкыа соуп! Снауршэа сыббозар, бааи, напыла сеипхышышыаа, нас иббап, снауру суафытёыосатэкёу! – ихэеит Леван, дычча-ччо, илапш Саида изылкёымго.

– Уабаказ? Иарбан насыпу арахь укэызгалаз?

– Уи иазыбуазеи, ишыкалақаз уаштан ибасхэап! Уажэы иаасахэ бара бшыкоу! – Леван иоуиштыуамызт лнапы иикыз. – Зака быбзиахаз бдыруандаз хаибамбеижьтеи, зынза бызгабхеит, анцэиныс, анцэа!

Саида иргэғэаны иикыз лнапы ааимылхит, нас, пхэыс казшыала леаалырқашәқашәан, ирхаазаны ус лхэеит:

– Сара макъана оёоуп хэа схы сыпхыазоит, атыпхадцэа реипш сыказаргы иамоузеи!

– Усоуп, хэарас иатахузеи! Бтыпхахеит зысхэаз уиазоуп, аткы ибшәуи, ахылца ибхоуи убриакара ибнаалоит, зынза бқөыпшушәа бкалеит.

– Уара излоухәо ала, стыпхахатцөкызаап! – дааччеит Саида, аргама иаахтны илзихэаз әехәапхыызқәа такөы лгәы аакартцеит. – Уаала, ашәшырахь хтәап! – лхэеит лара.

Шыбжьон лыцсы ахылшьоз атла амцахь длыма лғыналхеит.

– Сахыыказ злоупшаазеи? Амәа укэызцада арахь? – дцааит Саида, атла амцафы инеины, икапсаз арас ианылатәа.

– Аколнхара аправление афы снейн, сцааит аус абалуеи хәа. Аколнхара ахантәафы дыкамызт, аха арпызба шыахәзак бахыыказ амәа сықөицеит, уимоу, ататынказарма акынзагы сааскыеигеит. Дыбригадируп хәа сыкоуп!

– Абар ассир!

Саида лыцымшықәа аалыртысит, Заур иакөзаргы калап уи? Лада-әада дынхәапш-аахәапшит, аха уафы дыкамызт. Ус лхэеит Саида:

– Гәыкала сеигәырғыеит уахыызбаз, сыхаара Леван. Аха, иаасахә, уацкы, уашыа шқакалеи уара хара хколнхарафы?

– Сара амацуразы саарыштит! Қарт, Ақсныка уца

хәа ансархәа, сақәшахатхеит, сагәхәеит бара бахыыкоу ақыта азааигәара цыара скаларазы. Шәраион әәтәи адгылкәшафы агроном итып тацәны иказаарын, убра скарцеит.

– Нас, грономс уахзаама? – лыбжы рдуны днаиа-зцааит Саида.

Уажэы аакыскыа Караман ихәо лахахьан агроном ғыц дшырзаарыштыуаз. Уи Леван иакөзаап!

– Зеипшыкам ауп уахәаз, сеигәырғыеит даәазәы ихатыпан уара уахәаарыштыз, – лхэеит Саида лгәатанза инткааны.

Леван Саида дналыхәапшит илақәа налыдырхаланы, итахын илхәаз әжәқәа ирыцоу амаза еиликаар. Иудыруазеи, абзиабара лцәа иалазар иғәғәаны? Ескынгы дгәыгуан, игәы итымтцәо, абзиа-бара атак знымзар-зны ишқасмахари хәа. Иага мыкәма-бара ихигаргы, уи агәыгра бзанцы ғыцәаара ақәмызт, ихәажжаза мшәәнеипш игәы иштац итан.

Амацуразы Ақсныка данаарышты, Леван итаххеит, зны-зынла иадамхаргы, Саида илапш ахылықәшәашаз лааигәара цыара дыказар. Ианамузах, уиала ма игәы ижыжәаларын. Аа, абар, дырғагы дибейт иара, иахәит лцәажәабжы лыччабжы. Мцатас апыр-пырхәа ицралт, еитәғыцхеит қасатәи лыбзиабара имаз, игәы тыцны ицашәәа еисуеит.

Ар рыматәа лшәымкәа Саида димбацызт иара, ила ус илышыцылан. Уажэы амхәфы илшәыз, апхын усура матәакыәә ихнамәоз, қаса илапш зқәымшәәацыз лцәа-лжы ацқара, зынза датәнәтәит. Ар рфы ицырффаз лыхцәы, иқамызуа ианазха, зынза дарпшзеит, атыпхадцәа лханатцеит; лхы-лғы қаса аткыс ипашәышәхеит, лылақәагы еиха итыпхо ахаара рыцаны икалеит. Ажәакала, Леван Саида зынза ғыцбарах дибейт, убри акынза ипсы лығхәарахеит, цыарамзар-цыара лцәа-

лжыы снакыысны сыңсындаз ихео. Ихы неиркэын, луанытэ даакэпсычхайт, дтэан игэы дтахэыцуа.

Саида уи хэычык иаалцэымыгххейт, еилылкааит арпызба ицэалашэара зейпшраз. Лусуратэы цэырылган, иахэара далагейт, иалхэон лапхыакатэи лыгэтаккэа зейпшраз, Леван дылзызырфуан, иеыцхаз ицэалашэара датэнатэны, уи дзакэцымцуа. Иаалыркэан игэейтэит лнапкэа ирныз ацэагэаста хэычкэа. Ус фааитит иара:

– Сгэы иаанагоит бымч зкэымхоз аусутэ шытыбхит хэа. Бхы изадыбцазей зегь ирейцэаз акацатэы? Ачаи ыыбхлар еиха еигьмыз, зегь ишфырхуа еипш. Уи ахатыцан агэам рхны акажыра баеуп! Изатахызыз?

Саида, лылакэа нцалыркэфын, иажэа днапыюлейт:

– Ишпроузеилымкаазей уара, цыбаа здбалан икацаз ачаимхы, апхастахара ианалага сгэы ишамуз? Сгэы каршэны сзахэапшларызу абри амхы? Сыламыс иснамырчхайт, – ацэажэара дакэытцны даакэпсычхайт, нас лылахь ааикэылцан, ус лхэейт: – Иугэалашэо, Леван, айбашыракэа рышытахь, хкара-цсараха, хры-цхэхэа апсеитакразы ханынатэалак, аиааира агарей, атынчра аамта акаларей хашрызхыуаз, зака иахтахыз хус-хэыс тынчкэа рахь ахынхэра!

– Ах, изакэытэ гэакраамтаз, анацалбейт, хазта-гылаз!

Ари азхэыцра данханагала Саида, лылапш цстхэа-цас иапырахаз агэалашэара далпшны Леван днели-зыпшит. Ашаха ду еипш ипымцэазо ирбжыдан дара, рыпсы ахынзатаз ирхамыштуаз апсадгыл еибашыра ду аантэи ахтыскэа ргэалашэара. Аыыцагы, еипххэы-цуа, аицэажэара иакэытцны, пытрак ус итэан.

– Акыр сгэы еихынашыт, Леван, напы зласкыз аус анагаразы уахьсыкэшахатымхаз. Ианаамтаз икаста-раны исцэыбжыхаз ауп сызэу, уажэы, уи насыгзаратэы анцэа санахыгза, инасыгзароуп хымпада.

Леван еиликааит, Саида реиха лгэы зыхэоз аус афы дшылпыкэслаз, убри акнытэгы, ажэамыцхэкэа иихэаз иршар итаххейт.

– Сыхаара Саида, ихэейт иара, – сара исымхэейт айбашыра ашытахь аус ааурым, акацатэ дукэа икэгылоу рыгэхэаа мкыкэа, хривслап хэа. Ибзеилымкаазар калап исхэаз ахы ахыцо. Сара издыруейт ауаоытэыюса ипстазаара зака икыафу. Фхэара змам адунеи акэрей ауаоы икэрей еидуылар, ауаоы икэра лацэеихакэысрак ауп икоу! Ус анакэха, апстазаара иацэгатэуп реиха ипшзоу, реиха насыпзланы икоу абзиаракэа... Сара сгэы иалоуп ибхастабтэуа быпшзара, ажыц иабыртэагэаз бнацэкэара кахэхэакэа. Бара бхы бейчахауам, базхэы-цуам ауаоы ифареи ипшзареи шиасуа, знык ианиаслак, уаха ишхнымхэуа!

Саида ицэажэашыакэа цыалшыо дихэапшуан.

– Ианакэызаалакгы, – лхэейт лара, – сгэы иаана-гомызт, уара ауаоы ипстазаара абас уахцэажэап хэа. Ауаоы дахынзакэноу, ифареи ипшзареи ицэаанза, ипстазаара иалоу ахаара ацэигароуп, умхэей? Усоуми ишухэаз? Адунеи апстазаарафэы икоу-ину зегьы ртытны игэазто атара афилософия ахызуп хэа сахэхэейт, уи атэы зегьы ирыздыруам, аха зны-зынла ауаоы ифыца-шэалоит зцакы цэгьа ихараку ажэакэа. Изхысхэауа, апстазаара уара ушахцэажэаз еипш дахцэажэар калоит, хтэыла еиуам, ауаа рыпхзашала ичо царауаоык. Згэы ажэлар ирзыразу, ихы мацара дашьталом. Зегь акоюп, импсуа дызустада, ус анакэха, ауаоы адэы дыкэнатэы ихазы дшыкоу еипш, зегьы рзгы дыказароуп. Убаскан ауп иуаоытэыюсара анирцабыргуа!

Леван иихэаз ишыгэпысцэахаз анеиликаа, ицэы-мыгхан даакапшьхейт.

– Икалап, сгэы итаз аиаша ахэашы сакэмшэазар, ус уаоы ианихыуа калоит, аха... – ихэан Леван, инапы

рхханы, Саида, ачаимхы ауразоуроу дынтеирпшит. – Бгэы иаанагома абриакара ыабаа рацаа зтаху амхы акацара иаармарианы бымч ақахап хэа?

Саида иаархааны ус лхэеит:

– Сара схи сымчи ианакэызаалак еизибархаратэы сықан. Уи агэра хоуцар калоит, Берлин агараан хазтагылаз агэакра угэалашэар.

– Ускан даааамтан, еибашьран! – ихэеит Леван.

– Зегы дара роуп, афыза Леван, амхы кацаны санаалгалак, ааафра ду аарыхра напаласкуеит, уи сылзыршараны икоу аметод ыыцкэа схи иархэаны. Ауааы дмаашьозароуп, дмаашьар, илымшо егыкам, насгы, иудыруоу, имыркэа исымоуп ахамта исутаэ.

– Ахамта-ба? Изакэ хамтоузеи? – иаацашьаны дцааит Леван.

– Иухамштыр акэын уи, ишпоухашти? Иугэала-мшэои, қалақк афы абомба амца зыцранатаэ магэинк хархэта авсны ишцоз, амца иацэынхаз ашэкэка шкажыз анааба, унеины ушеимдоз, «Абжьас-цаа зшэу» шубаз. Уи ашэкэы, идуны итыжын акнытэ, хазтагылаз зейшраз ала, ишэаххыртэ хзыкамлеит. Аха ускан исутеит дааа шэыкэ цагак, бчаиаарыхоуп ухэан. Уи ашэкэы мыркэа иахьанзагы исымоуп. Аиаша уасхэап, иахэо ыырхэала исцазшэацэка издыруеит.

Саида афатэ зтацаны иаалгаз артмак иааылхит акыр иаазахахьаз, апхьагылара змоу ачаиаарыхыоцаа ртэы зхэоз, Қырттэыла адгьылкэаарыхратэ коммисса-риат итнажыз шэкэык.

– Ари ашэкэы иахэо бықэныкэаны ачаи аабрыхуама бара? – дцааит Леван даазфлымхэханы.

– Аиеи, иуанахэоит ачаи аарыхьа шатаху. Ианы-пшуеит ачаи атэы ибзиан издыруаз азэы ишиоыз. Аха исыхьыз уиоуп, иуцэыззом, иахэо зегьыцэка цкэа исзеилкаауам, – лхэеит Саида, иахьылзеилымкаауа

лгэы иналырсны. – Аха уажэшьта уара ара уаныкала, сшэартазам, ацхыраара суталап, – нацылцеит лара.

– Сбыцымхыраакэа, сышцабыцымхраауеи? Уи ашэкэы ачаи аарыхразы итрыжхьоу ашэкэка зегы ирейгуп. Иуабжьанаго кэнагала анагзашьа уанакэшэа, уаха утахзам, – ихэеит Леван, иихэаз дааразак агэра игоит узымхэаратэы, ибжы нхэыцакны.

– Акы еипшымкэа сеигэыргэоит храион ахь уахьа-арышьтыз! Уара ианакэызаалакгы сара сзы уфырпшы-ган, уоыза бзиан.

Леван Саида лнапы ааникылан, игэаца интхэааны ус ихэеит:

– Бара сгэы зынза итбыргхауан, Саида! Бара бакэын ағэғарей агэалакарей сыгымхазо исызтоэ. Сааигэара бахьыказ, мтэыжэада сыпрышашэа схи збон.

Саида цашьара ду итаны даапышэырччеит:

– Уара ешьак иеипш усыпхьазон, Леван. Аоны атаацаа урдыруеит, узбахэка расхэахьеит. Заур даара дуеигэыргашт, уибар!

Леван Саида лнапы аауишьтын, ицымшькэа дыроа-хан дыпшуан, иихэара изымдыруа.

– Иухы, Леван, упшышьақэа сгэапхом? – дцааит Саида. Игэалтеит акы игэы шинархьыз.

– Акгы, исыхьуазыз, – ихэеит Леван, иаахжэаны.

Пытракфымтрахеит. Арпызба еиликааит Саида Заур ихьз баша ишылымхэаз, лхатца дигэалалыршэар, абзиабара атэы еитаизцэыргарым, дыпхашьап хэа ишылхэаз. Уи убриакара игэы инархьит, зазык азэы инаилихэазшэа ипхьазеит.

«Знымзар-зны абзиабара атэы лхэараны дыкамзаап ари? Абриакара дзиғхэароузеи лхатца? – Игэалашэон аибашьрафы ианыказ, зыпсы ахэага ергхэа илеиоуеуаз азэы дшырбаз... – Ааи, уи Заур иакэын, аха деикэхазаап, дахьеикэхаз мацарагы акэым аус злоу, Саида леипш

иҗоу аңхәыс уажәыгы бзиа дахьылбо ауп, хәара атахым, уи дзыкәшәкәз зегы града дрылтзаап, зынза дыбзиахазаап! Аха, сеидроу, дрыцхашьаны бзиа дылбозаргы калоит еибганы ианыкәзтәи аамта ахатыразы, анцәа идырп аиаша: ус акәу, егыс акәу?!»

Иаажкәаны атак ахыкаитаз, Саида такәлгәи инасит. Аха еилылкааит уи еипш атак изыркатаз, лтаацәаратә усқәа хар рымазамкәа ишыкоу ахылы-рдырыз шакәу, уи хымпада игәәынза ишыназәз, иара убри иахкәангы иажәкәа шыцбарараз. Ижәахыр лнапы ныкәлкит:

– Угәи иалсызеи, Леван? Икалазеи, иухъзеи? Дәә зтааракгы устар стахын, аха...

Саида дхаакәкәараза дахцәажәз, Леван игәи акыр иаатнашьшыаит, уаха иеизымкажозшәа аниба, ус ихәеит:

– Икалап иахысхәо дааразак иакәнагамзар, избан акәзар, бара дәәзәы беимабдахьейт, ионы быюна-гылоуп, иага ус акәзаргы, ибдыруейт, саргы бзиа бызбон, уи абзиабара исымаз схымпсаит, иахьанзагы мшаәны бшызбоз бызбоит. Сақәгыгуан, аиызара ада, дәәа еизаигәарак хабжьалартә еипш хыкамларгы салазап хәа, лассы-лассы сылапш бахьцашәалаша бааигәара цъара скалар, аха сгәи сажьозаарын! Икалозар, ибылата гәагырак, исахәа сгәи зырдаша жәахаакәк, нак-нак азы гәыграк сызташа, имгәыгкәа ипсхәада рымхәои!

Саида лхы-лҕы кәеикәеиуа иаакапшьхейт. Леван дырәөгых инакәыргәгәаны иихәз лыбзиабара атәи, лгәи цәгәа иаархытхытит. Икалап лыпсы ахьынзатоу уи иеипш бзиа дызбо дәәзәы диқәымшәар. Аха, мшәан, абзиабара зылтахузеи лара? Леван иихәз дапыркәкәа-ауа, лхы ааикәылкын, ус ҕаалтит:

– Уакәыц, Леван, иатахымкәан иухәеит арт иухәз ажәкәа! Ишцоузымдыруеи ахатә дышсымоу, аңа

дышсыхшахьоу, иуахауоу? Ианакәызаалакгы схаца хымзг исыргараны зыкалом, ари удыруазааит!

– Ибхәкәо еилыскаауейт, аха ишҕазури, саргы бзиа бызбоит!

– Иаххәап, зейпш камло егыкам, бзиа узбоньы сыказазаргы, сара сыкнәтә уи бзанцык иузеилка-ауамызт уара, избан акәзар, аҕаацәара иацанакуа апату сыблакәа реипш исыхьчойт, уи зегы ирейхау уалпшьоуп сара сзы, сыпстазаара уи иацназго уаха егыкам! Бзиа дызбоит схаца Заур, еитасхәахуейт, уи ипсакра зыкалом, уара укнәтә иахьа исахәз ажәкәа реипш дәәазны исахаргы стахым. Уарей сарей аиызара бзиа зәцәык ада, дәәагы хәеиланы хәа бзанцык изыкалом.

Леван ихы наикәаейт.

Иакәикит, иахәкәз изыхәәуазар ихәәырц. Зака даххәызеи рапхьазатәи реиниараан лыбзиабара атәи ахьиамахәәз. Икалап ацакра иласыз, Саида даршә-азар, еиньимеижьтәи акыр мцуаз? Еихымсыгъзоз онуцкәтә бжык Леван ианахәозшәа иахауан, Саида ианакәзаалакгы ибзиабара ацкы лхәараны дшыкамыз. Иаразнак инеимпыцаба ицеит, знымзар-зны Саида лгәи изымцар калом хәа игәтаҕы ицәыркәа-цәырасуаз агәыгра маза.

Убри акынза ихы имагәыххейт арпызба, хьаа цәгәк иаргәамцуа азәи иеипш даакалт. Ипштәхәи ихкәейт дцәышза. Саида иҕапшыларәҕы игәалтейт агәамцра шимаз, дагәаарыцхалшьхейт цәгәза.

– Леван! – лхәейт лара, дәәазны еипшымкәа лыбжы аархааны, – иудыруазааит, сара аызцәа бзиақәа исымоу зегы рапхьа уара ушгылоу! Угәи коумыжын бзиа уахьсымбо, уара макьана уқкәыноуп, хымпада шәеиниашт разкы бзиала еицынхаша пхәызба ссирзакы уарей. Сыгәра га, уапхьака анасып ссир шузыпшу.

Леван Саида дылзыпшуа, ҕварала дааччейт, ихгы

неиртцысит. Илхэаз ажэақэа, изеипшразаалак хшыюк
рыцан импхъазеит. Бзанцы даеазэы бзиа дибараны
зыкалома иара, лара лыда!

– Иааг унапы, – лхэеит Саида, – сара издыруеит уара
ушхаца гэгэоу, аламала згэы казыжықэо ушреиуам!
Назаза икалааит хайыызара пату ақэны, агэеизыбылра
ацны.

Леван инапы лирkit, аха игэы азтамкэа. Иман даеа
зцаатэык, зцакы дууп хэа иипхъазоз. Уи иарбан уиоуп,
идырыр итахын, аюныка дналпхъозу дналымпхъозу.
Саида уи ишитыхыз лдыруазшэа:

– Уаха аюныка унеи, Леван, сцаацэеи уареи шэеиба-
сырдырп, – лхэеит.

– Иабаргэузеи снеиргы, аха сцацэым, сеилахоуп.
Уаха араиком абиуро ыкоуп, уа скамлар калом, –
лаҕеикит Леван.

Аюныка дахьналпхъаз еихагы игэы канажыт.
Хшеибадыруа азэы имахааит, имазазааит лхэар еиха
еигыишьон, уи гэыграк инаҕон. Аха лара уахь лхы
кыдмызт.

– Ус анакэха, хаацшып. Даеазны ақытсовет ағы
уанаауа, хэюны унеи. Умнеиуеи? – дцааит Саида.

– Ибзиоуп, сызнеиуазар снеип, – ихэеит Леван, нас
иеааирлахэыын, ус нацитцеит: – Саҕабымцан, Саида,
иаҕахымыз ажэақэак ахьсамхабахэаз. Бара бөызара
хаҕыр ду ақэсцоит сара, издыруала саҕсахарцгы
сҕахуп. Уажэшьта бымш аабзиахааит! Икалап наунагза
бзиала хэа басхэаргы! Арахь баша сааит сара,
аиыызара еиыызароуп, аха...

– Баша ушҕааи, амацуразы умааи?

– Амацура мацара уаы дзадпшылом. Хатэы цста-
зааракгы имазароуп!

Ачаи мхы иалгаз амоахэаста даныланы ашацахэа
иёынеихеит. Саида дишьклапшуа дгылан лылапш
дныпшэаанза.

Аены Кэаста инықеиршэын араион ахь дцеит,
Леуарса дсыпхъаанза сара схала сцар еиха еигъхап
ихэан. Икалаз уиоуп, Кэаста иахаит, Леуарса араиком
аобатэи амазаныкэгааыс дкарцеижыҕеи, аколнхарақэа
рхантэаоцэа азэазэала иаапхъан драцэажэоит хэа.
Анаосангы Кэаста иахаит, Леуарса обком актэи
амазаныкэгаа иёы дыкан, уии иареи араион аётэи
ақытанхамоа усқэа рцыхэала шыардаамта еидтэаланы
еицэажэон хэа.

Кэаста дацэымоашьахуа ибон, Леуарса дышуао
духаз. Дышцаихэапширь, анацалбеит, иара уажэы,
аихабыра иртеижыҕеи? Еигэылацэаамыз дара цаса, ускан
Леуарса хантэааыс дызмаз аколнхара аҕхыагылара
аман, иара итэы есымшагы еицаханы икан, убрижыҕеи
иагзеиҕымхеит, афасратэы!

Кэаста игэы хыҕхытуан. Снеины Леуарса снаиа-
цэажэандаз хэа дыкан, зака идыруазала игэы иеа-
қеиршэарацы итахын.

Кэаста кэзшыас иман, аихабыра иалоу ауаа ргэы
аеақеыршэара, ргэы акатцара. Икалап, уи иан лцэа
даналцуаз, аихабыра иалаз рыцэшэара цэаоаны
ицымизар, аха амацурақэа ибо далагеи уажэи раахыс,
цъара дшьацэхнысло, цъара дыхэно дзықэшэақэаз
ахынҕаынҕарақэа ииааит, амалагы, аҕсыцқареи
ацэаоа бзиеи рзы игэгэаз азэ иакэмызт.

Диит Кэаста ақалақь ағы, уа ацара иҕон, дрылгеит
аа-класск. Рапхъаза амацура далагеит «Акэац аинга-
лара» аусхэартэағы. Шықэсқэак аатцхъан еипш аамтазы,
ианшьа ицхыраарала «Ашэи ахэшеи рааглыхра»
аусхэартэа аихабы ихаҕыпуааыс дкарцеит. Пытрак
ашьтахь, ианшьа амацура дахьалаз ацара ифан
ддырзит, аха ианшьа иҕакра ипырхагамхеит, иаарласны

аус ахыуаз аусхэарта аихабыс дкарцеит, уажэраанза иказ аихабы даеа матурак ахь даниарга.

Ари аматура шыахэн. Уажэшьта иаамтоуп игэахэзар акэхап, пхэыскгы даалыхеит. Апхэыс иааигаз даараза ахэыц еикэзыршэоз лакэмызт, ҕымтк, цэалашышык лакэын. Аха иара ажэла дашьтан, уи дыхнахит. «Зегы здыруа апхэыс дузтода, пытк дгазазаргы егьюурым, лыжэла хар амамшэа иказааит», – хэа игэы иаанагон иара. Ихьцэкьаз уиоуп, иабхэа еицырдыруаз уафын, цоуп, ицэаоақэа уамак иееимызт, уафы качбеин, аихаршы зымкэытымшэо ззырхэоз иакэын, аха Кэаста еигэеишьеит, зыжэла «цкьаз» еицырдыруаз ауафы ипқа димазаарцы.

Апхэыс данааига ашьтахь, дук мыртыкэа, Кэаста иматурафы арыцхара ду дақэшэеит. Иусхэарта аматуца, ахасабеилыргафы рапхьа днаргыланы, «комбинация» хэычык рамхакацеит.

«Ашэи ахэшей рааглыхра» аусхэарта иамаз азауад хэыцы итнажбуаз ашэ хкқэа рсортқэа ирзырханы иртиуа рфаархан, акыр цара дырхаит. Аха есымша амкэыба азы аанагома, пытрак ашьтахь, ацэгьаура изефыз рыцырхит. Азнык азы Кэаста иусқэа даараза ибаапсхеит. Аус азбаоцэа жэамш рыла иахэапшран икан, убранза Кэаста дубар дузымдыруа игхеит, аха иразкы иакит. Азбаоцэа ишыақэдыргылеит, Кэаста ацара шимфаз. Дыпсые-цэахан, дызхагылаз аматура анапы аницэагха, уи егырт рхы иархэаны ацара рфеит. Иматура анапхгара ахыцэагхаз азы, Кэаста азбаоцэа шықэсык ацьаба-ахгара иқэрцеит, такрала акэымкэа, хақэитрала. Абас ихыит Кэаста, инапафы иказ аматцуца рхы иахьа-ауишьтыз иахкьаны.

«Ашэи ахэшей рааглыхра» аусхэартафы дзықэшэа-қэаз ихшыо рызтамыршэеит. Цаса дшыказ еипш дуафыпсаданы даанхеит. Аха иара убри аамтазгы, даеа

зымсакахьала уихэапшыр, уаха зтахым уао қиас дааупхьазаратэы ихы уирбон. Азэы иусурафы иакэымыз акы кайцеит хэа иахар, уи казцаз залымдарала, ма машэырла дақэшэазаргы, зегы дара роуп: – «Ааит, закэызеи ишэхэо, залымдарала дақэшэеит захьзузеи, уи хапсыра изаагатэуп», – хэа алеи-ахэеи кыдкьо, аешьра иакэикуан, ағыра-ацэхара далагон.

Кэаста аус ахыуаз данамырх, ақалақь афы уаха матура ирымтеит. Ажэакгы ахымхэаакэа дақэша-хатхеит иара, еицаханы икоу аколнхара атгаразы ақытарахь ацара анидырца.

Абра дааины аусура даналага нахыс, ипхэыс дааузымдыруа лееиталкит. Уи лхатца дызхагылаз аматура ҕыц лхы иархэаны, акрырхара далагеит. Рыжэхьақэа, рааигэара иказ ачаирта мазала итацаны илырхэуан, ахш рацэаны ирымсхуеит хэа. Кэаста ус шыкалталоз аниба, азнык азы ииулакгы дакэихит, лара даакэаратцан, ахэарақэа ртацара далагеит, исырпсылоит хэа. Кэаста ианиба, – ааит, икабцо закэызеи! – ихэан, дыроагыых дакэысхуеит хэа иакэикит, аха илымуит, дихымхэыцит.

– Есымша аколнхара хантэафыс укоу цьюшьома, уара насыпда, зака угазоузеи, – хэа иалхэеит, зны ианеибаргэаа. Ари аймак афы уажэы лара дааааит, ахэарақэа амхы ишталтац италцон.

Шықэсқэак рышьтахь Кэаста аоны замана иргылт, ихатэ тыз-тып иртбааит, ижэ псылақэеи, ихэа чахқэеи, нас икэытқэеи, икэатақэеи ухэа, аоны ашта тыртэааны итаз, агэылацэа рыцашыцуан. Кэаста дышнеи-шнеиуаз, иаартыцэкьаны ихэомызт акэымзар, ипхэыс икалтақэоз дрықэшахатхо далагеит, ииашамыз сара сакэзаарын, лара есқаангы диашазаарын хэа ипхьазо дкалеит. Ацыхэтэаны даеа феида рхашьакгы лыпшааит ипхэыс.

Занацәа ырыҕырыҕоҕо аҕаблаҕа хә-мариала анхацәа ырымылхәҕауан, нас аколнхара аҕашәа ацәҕыҕыны, ичаны аҕалаҕ ахы иганы илтиуан. Артҕаа зегы Кәаста зматц иуаз аколнхацәа ырымбо иҕамызт. Зны-оын иааҕаҕыны, абарт арахәҕа иуаазо зтәыда хәа ианиа-зцаалак, ихы ахашшаара далагон, уама сақәшәан сыҕоуп, аха ишҕазури хәа. Иара излеихәоз ала: «Аҕалаҕ аҕы ауацәеи атынхацәеи рацәаоны иман, урт зегы арахә ртахын, аҕара анизаартилак, дыҕхашыаны, аҕаблаҕа аахәаны, иаазаны ирзितिуан... Ипхәыс еҕараан дубаргы иҕамам, иҕахзым, хҕархеит хәа ашшра даҕын, цыагы лееилалхәомызт. «Аматәа бзиа злаасхәо аҕара хазтаҕышыода. Сыпшәма иоуа ахәыцы хазныкәгом, иҕамаз аҕыт-чыт хәоны иахтнахдеит», – лхәон лара. Аҕылацәа рахы дцаны аҕыкеи асапыни рымҕсахны иаалгон, аҕара анхаулак ацынхәра шәыс-тоит хәа. Аколнхараҕы аус луамызт, дычмазаоуп хәа хәҕымк иҕнытә ашәкәы лыман. Аусурахы амнеиразы уи ашәкәы лызхон лара, лхаца аколнхара хантәа-оымыз!..

Кәаста аматцуразы аҕытарахы данаарыштыуаз, наунаҕа саанҕасуеит хәа игәы иҕамызт, аха уажәы ихашәалахәҕа данрыхәаҕш, зынза аанҕасра иақәикит, уи азыхәан ауп анхараҕы зыкаитцаз.

Кәаста изтымгеит дызхадьргылаз аколнхара еитцаха. Уи ахантәаҕыс уажәшты дук дышзаанымхоз заманала идыруан, аха иара убасгы заҕа илшоз, ихы дамеигзакәа аколнхара иадитцозшәа ауаа идирбон. Амхҕаа рҕы ақәзааит, даәацара ақәзааит, аколнхацәа аус ахыруаз днеи-оеиуа дрыдгылан дырхылаҕшуан: «Хәи, уара, ус ақәым, цым, абасоуп ишеиҕу» хәа акы ҕаитцозшәа, акы дирбошәа иеаҕшыгауа. Колнхаҕык акы дарҕамцыр, мап мхәакәа цыраара хәычык наииҕтон, зматц иуа заҕа ибзианы дырхатцгылозеи сзырхәап хәа.

Кәаста хантәаҕыс дызмаз аколнхара «Алашара» колнхара думызт, дҕыллаҕы дааразак ибеиоуп узхәомызт. Иара иазааигәан еицырдыруаз Ленин ихыз зхыз аколнхара. Уи аколнхара ақәын ауаа зҕыҕшуаз. Леуарса уа даныҕаз, лассы-лассы араион аҕнытә аиҕабацәа ааны ирбон, иаҕцаауаз рацәаоны. Кәаста иколнхара зынза изымәан. Уи апланҕаа рынаҕара зейҕшроу аҕаҕаразы зны-оын еиҕабык дымҕахы-мцуазар, уаҕа уаҕ днеиуамызт. Ус иахыҕаз иара еиҕаҕы еиҕышәон. Аха уажәы аамта акыр аеиҕтанакит.

Кәаста иахы араиком ашҕа амҕа дыкәлеит, анапхҕаҕ ҕыц Леуарса игәаанаҕараҕа зейҕшроу аилкааразы. Леуарса ус иныкәрәшәа уизныкәар иурым, игәы хухроуп, уақәуршәароуп. ҕатәла аҕарахәа аусура сшазиоу исырдырп, уи уеизгы ҕыцк аҕшыимҕар иушам, уи азы ақәап аколнхара ахантәаҕцәа азәазәала дызрыҕы хәа, абас игәы иаанагон Кәаста.

Избеит, Леуарса иахәшы Саида напы злалкыз аус анаҕаразы дылҕамцакәа, иара ихәыцны иаҕшыгаз усушәа Леуарса илымхә аҕынза инеигарацы. Зегы раҕхыазаҕы Леуарса иеиҕәашт иара, аколнхара еизааигәаҕа излагараны иҕоу афымца станция ҕыц аҕацара, рколнхара «Алашараҕы» ҕәҕәала аеалархәра иазхианы ишыҕоу. Убартҕаа рнаҕс, Леуарса диацәа-жәашт, даәа хы-зцаатәык рзыхәан: зкацара ицәахыҕаз ачаимхҕаа ррыцкәареи рырашәареи ҕәҕәала напалеикрацы игәы иштоу; аматцураҕа ирылоу ахацәа, доусы иахырыкәнаҕа амхҕаа рахы усура рдәықәцара – уи ацыхәала агазетҕаа рҕы ҕыт-чыткәак рыоҕеит; аколнхараҕы арадио анаҕараҕы Леуарса игәы кәзцаша ус бзиаҕ ауп, уи аколнхацәа раазареи, ркультура аштыхреи иацхраауеит.

Абарт ииҕәшаз азцаараҕа анаидихәыцла, Леуарса иҕны ацәажәара даара ибзианы иеазы-ҕаитцазшәа игәы

иабеит Көаста. Уи хыс имаз аусура акөмызт уеизгы, зыкны дцоз игөы иакөшөаша акыр сызхөозар хөа акөын.

...Леуарса ыызак иахасабала дидикылеит Көаста, хшыюзышътрала дырзызыроит иихөоз ажөакөа. Цөгьа игөы иахөеит иара, аконторафь аматцура иалаз ахацөа, махөфала аусурахь риагаразы Саидеи иареи ргөаана-гаракөа ахьеикөшөаз. «Уара избо, сахөшьа шыахөла агитация узыкалцеит хөа сыкоуп, мап, уи цөгьам!» – ааигөахөт Леуарса, Көаста дихөапшны дпышөырччо. Арт реипш аус заманакөа ухы итөазыршөазеи хөа, ма цьара зцаарак иимтеит иара.

Көаста иихөаз ажөалагалакөа ршыакөыргөгөара ицөгьегөтажьхархөа дшөазшөа, деитаналаган, Леуарса иеихөеит, аконторафь аматц зуаз ыцья аколнхацөа, махөфала аусурахь аиасра рхала иргөапханы иша-пшыргаз; аибашьра иахзыннажьыз ахөракөа ирласны иргьатөуп рхөеит урт арпарцөа, ихөеит Көаста, зызбахө имаз дасны ирөхөауа. Ашьтатцарта аихабы арзахал алеитеит, атөтын аарыхьюцөа рыбригадахь диаргарацы. Аколнхара дөфьан афь аус зуа ахөара кайтеит, атцарахьы иоушътразы. Урт ртыцөафь тахмадаки пхөыски кхцөеит, ихөеит Көаста. Иаацөырганы Леуарса иирбеит, ахөара кзцаз ирөыз рарзахалкөа. Ииашоуп, урт иара Көаста инапала ииөыз рзахалкөан, зыхьз ала иказ баша рнапы атцөын, аха уеизгы...

– Абарт арзахалкөа агает ахь идөыкөахцар шцака-лари? – дцааит Көаста, илакөа неимархөны, иөааркөыз-гашөа. – Апхьа иапшыызгаз хөа хыхьз рхөар цөгьа избомызт... Насгы уара узыхөангы хөычык ихьзын, уажөоуп аматцура данахагыла, иаразнак иаакайтөазеи узырхөарын.

Леуарса иварахь дынхьапшны даапшышөырччеит: «Уара уанкөышхоз, хара акөыд хөпкоз цьушьозма? Хөаит,

уара рыцха, зака угаза гьангьашузеи!» – ааигөахөит иара, нас Көаста днеиөапшны ус ихөеит:

– Иатаххарым уиакара арбабура, хазхьццакүазеи! Махөфала аусурахь ииажөгаз ауаа, иахьнеиз икарцө аабап зны, дара ртыцкөа рфь икашөцазгы хөарпөи-пшып, изеипшрахо аабап. Анаөсангы, – нацитеит Леуарса, – уи еипш аус бзиа хьыказцаз снарөцөажөар стахуп, дук мырцыкөа шөколнхара акынза снабжьи-сышт.

Көаста иаразнак ахахө наихөлашөан, дахьтөаз даахьөтцөы-хөыцөеит. – Хөаи, цьушът, иауөзеи, хара хьынза уаапсара зөахузеи? – ихөеит иара, иааигаз акьаадкөа рымацара азирхар итаххөит, аха иабакоу, иазымхо иалагеит. Леуарса аколнхарафь инеира иара феида шизалымхуаз идыруан. Избан акөзар, урт икатцаз аус ыцкөа зегьы, иара ишитөахьз таацөашөала икатцан. Ашьтатцарта аихабыс иахаиргылаз иара дижөелантөын, адөфьан афь дкаитеит ианхөыпха. Хөарас иаөахузеи, азөы дизымцөаит, аөакит, икьаф ишаанагоз ала дныкөеит. Караман ус баша илымхө интишьит ауп, икаитцөшөа наирбаны. Леуарса уажөы абарткөа шыкалаз зегьы кылыршөшөауа днашьталар, Көаста иөабуп хөа ианамхөар калон. Уи цкьа дазымхөыцит арзахалкөа цөырганы ианиирбоз. Уажөшьта дахьхөит, аха иабакоу, иааг.

Леуарса игөеитеит, Көаста ихьы-иөы гөө-фьорак шныкөлаз, икьышө ччапшык ныкөхөмарын, ус дцааит:

– Ани атцарахьы ацара зөаху, адөфьан афь аматц зуа ачкөын дзеипшра цкөыноузеи? Ацара шөцөимфазааит, игөашөтахьоу?

Көаста имгөацөа инапы нахьышьын, даакөыпсы-чхөит:

– Анцөа идырп, аөыза Леуарса, ахөхөхөтра атөы шыкоу удыруөит, ацара афьы цөгьоуп, ауаөы дакьа-

шыыр калойт. Иара сара хәә узеуғы, дааразак игәра зго сыкам, аиаша уасхәап, иудырузеи, аостаажә иага ичақуеит! Аха, сеидроу, анцәа иныс, абухгалтериа игәртан, егърымбеит. Уи ачкәын иахьей иаци аусура даламгеит, ацәеипш дкеикеиуа дыцқоуп рхәеит.

– Ус акәзар, ибзиоуп, зеипшыкам.

Кәаста даәакахьы диасны ацәажәара далагеит:

– Ифыцу ус кататәык хәдышәцозар, Леуарса? Аевкалипт хәә җызшәак рыма игәроуп, изакәу сыздыруам. Аевкалипткәа рацәаны реиҗахара иалагоит рхәеит.

– Уара угәы иаанагози аевкалипткәа реиҗахаразы? – дцааит Леуарса.

– Излархәо ала, аихабыра уи аус збны иалгахьейт, уажәшьта сара сгәы иаанаго зхәартагәышьоузеи. «Кәымпыл ача анынцәа аишәа дықәсуан» хәә, уххь згеит, Леуарса. Уажәшьта, шәаргы хәргы аихабыра ишьтырхыз ақәцара анагзара халагозар акәхап, – нациҗейт иара иихәаз.

– Иухәаз иашоуп, зегьы хәеибаркны, храион акны аевкалипт аиҗахара аплан анагзара халагароуп.

– Зака шыаҗа ақәшәарызеишь храион?

– Сыздыруам, ианхархәалак, адырра шәахтап. Аколнхарақәа зака-зака шыаҗа рықәшәо рызшатәуп, насгы, амәаду акны доусы иахьейтархаша иҗыҗәцәа-җыҗәцәаны аҗыҗкәа дырбатәуп.

– Иарбан мәадуу?

– Абри Амшын Еикәа ағықәантәи хамәаду.

– Амәаду акынгы аиҗахара халагома?

– Ааи, халагоит.

– Ассир, абар! – иааҗьейшьейт Кәаста. Җытрак ихы икәыжь даахьыцын, ус ихәеит: – Еиҗахатәызар еиҗахәроуп, ахәынҗқарра дузза иазбаз хара хазлахәа-рҗагәышьоузеи...

Леуарса қәаадк имҗатцаны карандашьла акы анцара дафын, илакыҗа дыҗҗшны уажәы-уажәы Кәаста дихәа-җшуа. Заманала идыруан иара, ари дзацәажәо ауаю-җашақәа гызмалшәа икоу изы, аевкалипт еиҗахара акымзаракгы шатцанамкуаз. Кәаста ииҗахыз уи акәын, Леуарса апартия напхгарафы амаҗура ирҗейҗтәи аус ғыҗ иҗысыз анагзара, иара гәыкала дазықәҗар шиҗаху ирдырны, игәы иеақәиршәарацы, зеипш камло егъыкам, җьара уск дакыргы, Леуарса илаҗшхаа иоуратәы еипш, уаха акымзаракгы. Леуарса җаса еипш уажәгы иҗхьазон, Амшын Еикәа ағықәантәи амәаду, аҗиаа барзаган ду аевкалипт авейҗаханы арҗшзара, зеиҗакам усуп хәә. Аха иара убри аамҗазгы, ари аҗызшәа азәы дахмырҗәажәазакәа, мчыла ауаа адцаланы дырҗацара, аколнхараҗә демократиа еилазго, иашамәала анапхгара җацара аметод җхазҗазтәуа усуп хәә иҗхьазон. Иана-кәызаалакгы ишаҗу еипш, аколнхарафы ус ғыҗк анаҗшьырго, азеипш еизара җацаны иахҗәажәоит, доусы ргәаанагарақәа рхәоит, аколнхаҗәа еикәшахатны ақәцара азышьтырхуеит, еиҗа еиҗны ишымәапыргаша. Араион зегьы азы аҗак дузза змаз, аколнхаҗәа җьабаа ду здырҗараны иҗаз аевкалипт еиҗахара, җьарамзар-җьара иаладмырҗәажәацызт. Аусурахь шәнеила, иҗашәҗала ада ираҳарызеи уажәшьта, аиҗахара ианалагалак нахыс.

Леуарса арҗкәа зегьы рҗызшәа даламлакәа, иа-ахҗәаны абас ихәеит, хәтыр нақәҗашәа:

– Уара иузымдыруа иуасхәозеи, аоыза Кәаста, аха иарбанзаалакгы аус ғыҗ аҗацара ауаоы даналаго, азнак азы имч ақәымхарашәа ибоит, аха хара уи хәҗәымшәароуп. Угәы ишҗаанагои, ишысхәаз акәу, акәму?

– Ишухәазҗәкәа ауп, аоыза Леуарса, иҗабыргуп! – ихәеит Кәаста, Леуарса иихәаз днаҗҗхәаны.

Ихы-иёы гәйргә-гәйргә еихаччон, зны ацәгәкәа анцо, нас инеихъшуа, Леуарса икарандашь зыкәкыз ақаад ила нахъырсны, устәи акабинет атзамцкәеи, акәындхәкәеи инарыкәкуа реимдара дафын Кәаста. Уахъихәапшуаз акы ихәарц шитәхыз җашьомызт, аха изымгәагыкәа деитанатәеит.

– Акрухәарц утахызма? – дцааит Леуарса, Кәаста иказшьақәа ангәеиҗа.

– Ааи, акы суазцаар сҗахын, избан ухәар, ауаы иаткыс здыруа икны, изымдыруа дазцаар пхашьаразам, ибзиоуп. Сызуазцаарц истахыз уи акәын – аколнхацәа аевкалипт хәыда-җсада иахзеитәхауам хәа мап хцәыркыр ишҗарзаауеи, ираххәои ускан?

– Ишҗа, ишҗа? Дәәазнык еиҗахәишь иухәаз, – ихәан Леуарса, икарандашь астал иныкәыршәны, ибҗа акәардә инкыдҗаны даапшуа днатәеит. Кәаста аҗак ихәаанза, Леуарса астал икәиршәыз акарандашь, икәыр-кәыруа астал акыпҗшь афы инкылсын, акухәа аҗәра иныкәшәеит. Кәаста ашацәхәа доагылт, акарандашь шытысхуеит хәа.

– Утәа, иҗабуп! – ихәан Леуарса, Кәаста днеианза, иеыларкәны, иварафы икашәаз акарандашь аашьтихит. Гәаныла уамакгы лыпҗа каимцеит иара Кәаста иахь, акарандашь ашьтихра иахьақәиыз.

Акыркырхәа ателефон ацәцәа иасит. Леуарса аҗацәажәага аакәхны илымҗа инадикылт: – Алло, сзыроуеит! – ихәан. Иацәажәоз иихәаз ацынхәрас, – ианеибаххәаз асаат иахмырҗакәа снейуеит, – ихәан, аҗацәажәага атып иныкәицеит.

Кәаста аҗхьан дзызцааз еиҗеихәахит, Леуарса идитцахьан акнытә.

– Мшәан, акы суазцаашан, – аколнхацәа хәыда-җсада аус рымур калом хәа җьаракыр шәкәы ианны иубахьоума? Убас угәы изаанагозеи уара? – дцааит Леуарса.

– Уи зысхәаз уиоуп, – ихәеит Кәаста, – аколнхацәа амәаду афы аевкалипт ахьеитархауа азыхәан, аусымш рзанахҗар кало икамло сыздыруам. Амәаду афы аусура дара рзыхәан итәымҗьароуп, аусымш рзанахҗар ахә злаххуазеи, ирзанахамҗаргы изеипшрахозеи, ишҗа-калои? Уи схәеит хәа, аколнхацәа рҗьабааҗсаз ахәынҗарра аҗара напынцала иашәозаргы сыздыруам... Исхаштыз, амәаду афы хәлаанза амра зхы икәцеиуа акрырәазҗода, акыррымфар имҗсуеи?

Леуарса дааипххәицит. Арт азцаатәкәа җымҗзакәа иаргы гәтихас иман. Аха идыруан, Кәаста цәала дышцәажәоз. Аусура напы анадыркуа аамҗазы деиҗа-мхакәа иәазыкаиҗарц иҗахуп хәа Леуарса изиҳәар иҗахын иара. Уи азы акәын дааразак изтиҗауаз.

– Арт уара уызҗауа аускәа харгы макьана цҗа еилкааны ихамам. Еилаххауазар акәап, дәәа пыҗрак ашьтахь, – ихәеит Леуарса, иажәа даара инархааны.

Кәаста икаиҗашаз азцаара җыц рыхианы иман, ус ихәеит иара, Леуарса иажәа дшаалгазҗәкьа:

– Аколнхацәа аевкалипт еиҗахара амәаду ахь изладәыкәахҗо сыздырзом. Хҗыҗсовет Алахаш иаркны амәаду акынза, ишиашоу хҗозар җажәи җба километр бжьоуп. Аиҗахара хәхәлашәырго иҗегьы инаскьа-жәгозар, ускан зынза иахцәыхарахоит. Хҗолнхарафы машьынак ауп ихәмоу, аколнхацәа амәаду ахь рдәы-қәҗареи раагареи азы уи хазхом. Анаәсангы суазцаар сҗахын, амашьына аҗара-аара иақәххарҗьуа абензин ахә зшәода?

Кәаста абри ажәагы ааиҗыҗкьеит, Леуарса илахь нҗиркәеит.

– Абензин ухәама? – дцааит иара, зынза дны-хшәааны. Кәаста Леуарса иказшьақәа ааицәымыҗхан, игәы нтыхьшәашәаит, деиҗалазшәа дахьтәаз ицәа дынҗашьшыт.

Леуарса зеипшыкамла игәлалашәон, ианеигәылацәаз, Кәаста икайцақәо хәа иархәақәоз. Аколнхара машына, аколнхара бензин таҥәаны, ихатәы рахә ақәыртәаны Акәака идәықәицон. Уа иахьнаргоз, ишыны, абазар ағы иҥины аҗара изаҥнырхуан. Ианаауазгы иҥацәны иауаахуаз. Ихатә оны злаиргылоз амаҥәахәрыла иҥәны иаауан. Ускан абензин ахә амалахазгы игәлалашәазомызт, уажәы уи азцаатәы иаразнак иаацәырцит. «Аевкалипт акәымкәа, даәа збахәык халацәажәондаз, уаргы саргыхандаз, иуасхәақәашаз здыруан. Аха иабакоу, сара схаҥагы ари азцаатәы ағы ашәикәа сиоызоуп, уажәы иуасхәо егыыкам», – игәы иааногон Леуарса.

Иказшәа ҥынчи ихара хәыцрей абракагы еиламгакәа иааркәаҥны, ус ихәеит иара:

– Урт азцаатәкәа доусы ианраамтоу еилахамкаашеи, аоыза Кәаста! Уааи, уажәы азцаарақәа харкәацып, еиха еиҥуп!

Леуарса иҥак кацашәа Кәаста игәы иахәеит, дшәон иара, уи ҥыҥк иеааирҥаҥархәа. Игәы иаҥхәака инҥиган, ихгы акыр иеиҥыхны еиҥа ҥааиҥит, дызҥыз атәы камыршәкәа:

– Закаамта хадхаларызеишь, аоыза Леуарса, аевкалипт еиҥахара?

– Обака мза хадхалозар акәап! – ихәеит Леуарса.

– Кох! Хай, ҥуушҥт, закәызеи иухәо?! – Кәаста акихәа дныонакаан, дытрысны доацҥеит.

– Уиакара ссирс изубазеи исхәаз? – дцааит Леуарса, илақәа ҥыр-ҥыруа даамхаччаны.

– Ихкаатәхарушь, анаҥалбеит, аевкалипт ахьеиҥахәауа аҥыҥкәа? – дцааит Кәаста, ихы Леуарса иқәырххны, акәардә ашка иеыларкәауа.

– Хымҥада, – ихәеит Леуарса, – аевкалипткәа ҥшқақәоуп, идухаанза ихумкаар, арахә иҥхаста-

рымтәуеи. Аколнхарақәа зегы рыхәҥақәа еиҥаханы ишаалгалакцәкәа, имҥшзакәа, хыма-ҥсыма арахә ҥамло ихыркаароуп. Сара убас сгәы иаанагоит, – нациҥеит Леуарса, ихы ларкәны, иихәаз луанытә дазхәыцуа.

– Нас, абри зегы акацара, оымз рыла хамч ақәап хәа угәахәуоу?

– Хамч ақәахароуп.

– Ус ианыкала, ханхамоатә планқәа рынагзаразы даара ххысхәахоит!

Леуарса ихы ларкәны акраамта дхәыцуан.

– Шәынхамоатә планқәа рынагзара шәара шәнапәы икоуп. Аколнхәа зака ишәзеидкылауа, зака анапхгара шәызырҥауа, убри акара шәусқәа маншәалахоит. – Ҧасеипш длахәыхны дыкамызт уажәы Леуарса. Кәаста инапы рхханы ихы ашҥтахь ааибҥит. Леуарса дгылан инапкәа ишҥтахь икацаны, акабинет аонуҥка алеи-өеира далагеит. Кәаста игәы хыҥ-хыҥуа дахьтәаз, уажәы-уажәы днахәы-аахәуа Леуарса дизҥшуан, уи игәаанагарақәа зеипшрахарыз дрызхәыцуа.

Леуарса ицәажәашәақәа злаказ ала, гәҥыхак имоуп изухәаратәы дубомызт, аха уеизгы Кәаста гәарас икайцеит аевкалипт еиҥахара излацәажәоз, Леуарса даарак деигәырҥауа дшыкамыз. Убри акнытәоуп уажәы, днахәы-аахәуа илаҥш Леуарса дахьынеи-өеиуаз изикәкыз.

– Уаха акыр соухәар уҥахума? – ихәан, дцааит Леуарса, дненины иҥыҥ ағы данынатәа.

– Мамоу, уаха сызуазцаауа егысымам, аха... – ихәан, даалак-оакит Кәаста. Иҥахын иара уажәы аҥыхәтәаны аколнхәаа ирымаз рзеипш еизаракны арадио анагара шырызбаз Леуарса иеихәарацы. Иаамтоуп уажәыҥа араиком аматцуцәа еилыркаар рколнхара аусқәа есааира пхәала аҗара ишалалаз. Кәаста иҥаххеит, Леуарса икнытә изеипшразаалак өхәаҥхыыз ажәак

иаҳар, аизараёи ирзбаз аус бзиа, иара Кёаста ибзоура аламкёан ишзыкамлаз, убри атыхёала бзиарак ирганы днeihцёажёар. Кёаста ихтны Леуарса иeiхёеит, арадио акацаразы пытк даарыцхраар цёгья ишимбоз.

– Арадио аколнхараёи анагара зеицшыкам усуп, – ихёеит Леуарса. – Уи сара сыцхыраарагы атахзам. Аус бзиа акацаразы зегы уцхраауеит, ирахёым уалагар ауп ихёартам акёымзар. Ацошьтаёи унеины урацёажёа.

– Абра сандёылцлак убрахь сцарц сгёи ицоуп, – ихёан Кёаста, доеихеит.

– Зеицшыкам, амёа бзиа уакёшёааит! Аа, ак сгёала-шёеит, знызатёык уаанёаси! Ишаасоухёара, Саида иалылхыз астахановтё чаи мхы акацара дала-гахёума макьяна?

– Далагахёеит, аёыза Леуарса! – ихёеит Кёаста даазгёыргьяны, абри азцаатёи атак анбаистаришь хёа дазыцшызшёа.

– Ибзиоуп! – ихёан Леуарса, дгылан Кёаста ишка инапы неирххеит. Кёаста ишыапкёа неидицсалан, иёынаркёзаны, Леуарса диёацшны, дычча-ччо инапы ааимихит.

– Иахья агроном ёыц дшёызёеит, дубахёума? – дцааит Леуарса.

– Дсымбазатц, цъара хайкёнагазар акёхап. Дызу-стада иара?

– Уаёеилкья заманак иоуп. Қарт ацара далгеит. Афронт акынгы дыкан, доурышьтын, дааит. Афицарын.

– О, уи зеицшыкам ауп, – ихёеит Кёаста иеаарда-даны, нас бзиала хёа Леуарса днаимцахырхёан, дындёылцны дцеит.

Арутан уажёи аакыискья уахык зны, иаалыркьян ахш атёи даналацёажёа ашьтахь, Дамеи аёны дахьнавалаз, аёура жёкы штаёахёаз ибеит. Ажё аёны атзывара иадёахёалаз шахала иадёахёалан, уажёраанза иёыорны икажыыз ашё шьтыхны, иахьёаз атыпаёи икыдгылан, имцысырц, ма иёыорны еитакамхарц, адёныкала цёоан шёпа дук ахы цкъа иёыцсаны анышё ицаркаца иадыр-сылан. Дамеи дыроагых ицъеишьаратёи иибаз уиоуп, ажё уаха наалымшо азхарафан, тынч ижахёо игылан. Акфышё ахзынамзашаз пытк инаскьяган ишьтан, амхы акнытёёыц ирхны иаагаз чакёак ами. Атзамц иадгылан азы зтаз аведра. Уи цака итахаз хёичык ада ажёхьян иара.

Дамеи даара игёи неилаххит:

«Хайт, ашьашёи утарблааит, аюстаа! Абаскаамта ишцасымбацыз абри ажё абра ишёахёаз? Ишца-сызгёамтеи аведра аёны ишыкамыз?»

– Ааит, уара, агмыг, цсцёеирымга! – атыхётёаны ибжыи ёацаза инеиргеит Дамеи, ихапыцкёагы неиха-рцёёаны.

Иёи иаанагоз зегы Арутан инаикёхёацёаны акыр дыцёха-шхайт, нас ажё ахыглаз днакёша-аакёшо, даара цёгья дахёацшит, игран иара ашкёакёеи ахы-цштёалеи еилацсаны. Итахын еиликаар, ажё иидыруаз жёызу, изымдыруазу, гёыла ааигёак итёызаргыи камлоз иара? Аха баша дахёацшуан акёымзар, изны иказ, иацы зъабаа зыхганы иааз Дамеи иалидыраауаз, ианбеи-бахьяз ари ажёграцкёын?

– Умшёан, рыцха, уажёицкёа уоусышьтып сара! – ихёан, ипыртланы аёура интицеит.

Ицёа иналашёеит, абри аминут инаркны, иёыза бзанцы игёи изымнеиуа ишынеихшёаз. Акраамта дзымтёо, дзымгыло, днеи-ёеиуа ашта дтан.

Амра шыбыжь агәы ихыцны акыр инталахьан, Дамеи амакәфәы аиха хуа ашта итагылаз ара ашәшырафәы днатәеит. Аиха ахра дахьафыз, икышәкәа цыс-цысуа, дкәынд-кәындуа ацәажәара дафын, уажәгы ихым-псаазацыт апхьатәи игәаара.

«Сгазоуп акәымзар, абри ацәыршәагәтцәкәа сыюны дышпәсыдыскылеи хәурышьтны ханааи. Хәгоу иашта дтаижьлааит ас икоу ауафәы! Хәит, сара насыпда, изакә газароузеи икастаз!...» – Арт ажәакәа Дамеи ибжы рдуны иниамхәеит, иаразнак дагыньхәпш-аахәпшит – иудыруази Арутән ааигәа цыара дыказар, иихәаз ажәакәа иахәзар?..

Ицабыргыцәкәаны, ссиршәа иагыкалеит иара, Арутән адгыл дыгыцызшәа уа иааигәара даацәырцит.

– Иазуази ари аиха иухуа? Усс узлагарцы изкәук-зеи? Араскәа урыкәланы еихала икоуфаларц угәы итоума?.. Хә-хә, шәыпшишь, шәыпшы, ишәымбои дзакә уафәы хандеиоу! Ааит, анацәалбеит!..

Арутән иаалыркәаны убри еицш ччарак неизкыл-кәеит, иеизнымкылазт, дахьгылаз дхышәтны дынкахәит, днапкәа-шьапкәо, ибга абарбал еицш адгыл икәыр-гьежәауа, убриакара ибжы рдуны дыччон, зхы еивысыз азәы аччара анизаауа дшыкало еицшцәкәа.

Дамеи ифәы ааихыхны ажәак ахәашәа дакәымшәеит. Дыцшуан дгачамкны. Арутән данааиз дахьгылаз атыцафәы дзахымцысуа дгылан иара. Инапкәа аихагәы реаларпсны иркын. Акы деиоазозшәа, зымәа иехьа-рнааны днагылт. Арутән иахь ихаз ихы-ифәы зны еикәатцәахон, зны ицәышхон, илакәа тыцны ицашашәа еихә-еихә ашәа рхыцәалара иафын.

– Атахмада, сзашьтоузеи, мышгагас дкастәп хәа иакәукит акәу, ы-ы! Аиаша хәа, уцхамшьан! – ихәеит Дамеи дахьгылаз, еырцысы камцазакәа, иеихагәы

убриакара игәгәаны икын, инацәкәарақәа зака рылшоз наларпсны.

Арутән дианы аччара дахьафыз, ашацахәа доагылан, итацкәым рацәан Дамеи днаидгылеит.

– Иабоугеи хәжә, иахьа шыжымтан хшла хзырчаз? – дныюнакааит иара.

– Ажә сара иабазгоз, аюныка ицеит. Дырәагыых саауеит хәа ажәа узыннажыт, – ихәеит Дамеи, ибжы аархааны, пшьаала. Ашьтахь, пыткгы дамхаччеит, акыр дгәаан дшыказгы.

– Ааит, уара амееижә, сара соуп ажә аазгаз, акыр калозар ацкы ахәара зду сара соуп, уара иарбану узыцәшәо. Шьта хтәазааит, абыстәи ази еихыжәло! Фу, уара, амзанражә... ашәаргәындажә!..

Дгылан, илакәа цырхәны Дамеи дихәацшуа, уажәы-уажәы илахь иаакәпсоз ихахәы нацәала аәада иныцхьа-хәо, ихапыцкәа афәахәа еихаргәгәо.

Дамеи итыц ааипсахын, иара иахь ифәы рханы днатәеит, иеиха ишьамхы иныкәкны.

– Ари аюны зтәу сара соуп, уара уакәзам! Еилука-ауоу? – ихәеит Дамеи, ибжы хәычык иаарыгәгәаны, аршәара аныцшуа.

– Закәызеи исахауа, анцәа хрыцхашәа, иашәииу-шәииу! – Арутән игра инапы такны, апхьан еицш аччара далагеит, абас хәауа:

– Ари аюны зтәу сара соуп, уара уабатәиу ихәеит! Шәара анцәа ииныхәаз уаа, ишаасашәхәара, иабакоу ара аюны, онума ари абууражә, тзамц амам, хыб амам! Ари ахытпшшажә, анкәа зны абра дааганы дыюнеиргылар итахын абырлаш иафызаз атыцхәа ссир Мактина! Хә-хә-хә, пытрак импсуа, иага дырхаанхап, хынта-фынтара згым ари адунеи афәы!..

– Устыхәыр еихә еигьуп шьта, иухәахьоу азхоуп! – ихәеит Дамеи, дкапшьза днеицрашәаны.

– Уара ианакэзаалакгы зхы егытамыз уафын. Ухшыюдара иахкыаны абахтагы утаркит. Уахганы уандөйкөрца, итаз ахөйцгы зынза иказамызшөа иаатыкөкөейт... Лассы ицшааны иаага, иаушьтны идөйкөуцаз ажө! Сара уащас акрысфалароуп, удыруоу уара!.. Ажө ааумгар, иудыруазааит цөгыацсышьа шусто!.. – Арутан дгылан, уажөы-уашьтан аисра иөазырхианы.

– Уакөйт шыта, еиха еигьуп хөа уасымхөей! Уакөйтцуоу уакөымцуоу? – дцааит Дамей.

– Сызуазцааз атак коуцар, нас хайцөажөап.

– Уара, цым, ажөйтөтөи учымазара еитауццысит, уи иаратөи еитаканато иалагеит. Аха баша угөи иаанагоит, Дамей сара ишыстаху амш илазгалап хөа. Уи бзынцы иулшаран указам уара. Иубо ари? – ихөан, иикыз аиха ыркымкымуа инеирбеит. – Воркутантөи цөгыабзаала иааугаз, цырчала итөу ари ухы кала-көытажө, ианакө-заалакгы иухагылазамызшөа ианыка-лалак иудырп Дамей дзакөу! Сара сгычөым, сара, цым, ажө мазарах ахш амхны изжөуам! Итабуп ухөар укөнагоит аихабыра ирахөан уахьидтасмыркыз.

– Закөзей, мшөан, иухөо, уара азөыр угөра игохөа укоума?.. Зразкы мөа икөгылаз Мактина улеихсны духөийжтөи, ауаа зегы урцөымыгхөит, зхызтөым азөи иеицш урыцхөазо укалеит. Ы-ы, ус акөым ухөашама?

– Ааит, уара, ацөыхцөыфа! Уара, абжьафашья-хабжьакыалажө уакөызма сара амш сылазгоз – ихөан Дамей, акөукөухөа ибжыи нарганы доацкыан, ишимчыз иеиха Арутан икөкны афынаирхөит.

Разкыс икалаз уиоуп, аиха икөшөаанза дазыманшөалахашөа иөанаалеиркө, аиха ихууаа афынанахөит, ишнеиуаз, акухөа амзырхагөта иныкөхөит, ацарыра ицнарппыз анышө гөарапаре индөйкөцаны. Арутан, ишимчыз дкамсан, дыюны иөынеихөит. Ацажө днавкыан, абна днылашөкөа дцеит.

Дамей аиха ахькахаз днөин, иашьтыхны, Арутан дахьыбналаз дыцшуа ибжыи неиргеит:

– Ааит, уара ацсцөеирымга!.. Уөаанкыл, анышө уцамлозар, уабацари, сухьзара сыкоуп заманала, ускан цкьа хайцөажөап уарей сарей!

Дыццакы-цакуа аюны дааюналан, ирласны деитандөйлцит. Ицнапык иакын, ажьакца иаганы иказ абаркөам эөаз, ицөыкыкыа-жыкыкыа иказ чамаданжөк, егыи инапы иакын, аласа иалхыз Арутан икөстиум иацөей, ихылца цөыши. Иикыз зегы ыршөны адөи иныкөийжыт, абас хөауа:

– Ушьапы мыцкыакөа даөазны сыюнашө ихыцуа убарым!.. Ааи, ааи, ушьапы мыцкыакөа даөазны сыюнашө ихыцуа убарым!

16

Арадиокомитет араионтө қалақ агөтантөи аулица цытк инацөыхараны икан, амшын ахыкө азааигөарахь. Көаста уи ахыиказ уиакара дадымхылакөа ицшааит. Июнан еихагыламыз өнылакөык. Абартца дыбжьалан дышнеиуаз, аихабы дахьтөаз акабинет днадгылт, ашө ашьшьыхөа днас-насит.

– Уөнал! – хөа ибжыи роуны инеиргеит азөи.

Уи аихаб иакөын, стол еиххөа-еитцхөак дахатөан, аускөа зныз кыадк имцацаны ахөацшра дафын. Көаста даныныюнала, зынза дымгылакөа иөөышьтыхын, инапы имхны акөардө тата деитаныкөтөейт, нас ибласаркыа аамихын, чабрала арыцкыара далагеит.

– Иутахыз, сызлаухөо акрыкоума? – дцааит аихабы, ибласаркыа алашара ахьынтөааиуа аөенцьыр ахь ирханы дахөацшуа.

– Сара аколнхара сеихабуп, хантөаөыс аус зуейт, –

игәы хыблаауа, утәа хәа ахыиеимхәаз хәычык ихы-мзғишьеит. – Хқолнхарағы арадиоузел қахдар хтаһын.

– Иабаргәузеи, ибзиами нас? – ихәеит аихабы, ибласаркыа ибла иағо.

– Ибзиоуп, аиеи, убриазоуп уара уғы сзааз.

– Уиазы акәзар, бзиоуп, иабаргәузеи, аха аколнхарақәа рғы арадиоузел қазғо хара хакәзам, – ихәеит аихабы.

Инықәрғырны ицәажәашъеи, уи ацыхәала уаха ихәарц шитаһымыз знығшуаз иажәаштыбжыи, игәы неиладырххит Кәаста. Аколнхара ахантәағра данаршыцылахъан ахатырқәцареи арехәареи. Ағхзы иқәнағәаз ааирыцқан, акыр иаажәаны:

– Шәара шәакәымкәа дызустада нас арадиоузелкәа қазғо. Шәара шәоуми уи напхгара азғо араион ағы, – ихәеит иара.

– Арадиоузелкәа ағошьта ауп аколнхарақәа рғы иқәзыргыло. Уца, урацәажәа Ақәа, – ихәеит аихабы, ағаа еиғш дыхъшәашәаза, нас иаразнак ағхара деитаналагеит имғаз ақәад.

Кәаста Ақәа дахъааиз, ағошьта мағуцәа лахғыхза иғылеит. Аихабы бласаркыа имамызт, қәаадғыи имғағаны дағхьомызт, даньонала, утәа ух згеит ихәан, диртәеит. Аихабы абас хатырла дахидикилаз, Кәаста цәғыа игәы қанацеит, дааимхәан, дымғшзакәа дыззаиз ахәара далагеит.

– Сара адоговор шәыдқасқаларц сааит, аколнхарағы арадиоузел ақәыргыларазы, – ихәан, идокәментқәа ғыхны иирбеит.

– Зеиғшықам.

– Шәхы ишәадғару шәара арадиоузел шағзы-қашәғо ала?

– Иадағдоит, ааи. Ишәзықәғаргылап «КТУ-100», – ихәеит аихабы.

Кәаста илақәа ғызза иихәара изымдыруа даақалт.

– Закәызеи иухәаз? Акапуста ухәама? Изақә капустоузеи, ухәмаруама?

Ус ихәазшәа иағаит иара, иихәаз хәычык уи еиғшын.

Аихабы игәеиғеит, иихәаз Кәаста дшаргәааз, дқағшыза дшықалаз. Аччара данаманак, ишибо сыхчар ағкыс ихәан, иғы зымға инеирхеит. Нас ус ихәеит:

– Ус угәы ишғаанагеи, ухх згеит! Исхәаз узеилымкааит ауп иқалаз: сара «Ка-те-у-сто» хәоуп ишысхәаз. Уахәағшишь, аа, иара ахата зеиғшроу, – ихәан, иирбеит, акәакь игәағылаз аппаратура.

Кәаста ихы-иғы ихәдеи инапы рыхъшыуа, иааирыцқан, ихатағғы дааччеит.

– О-о, уи даәа усуп! Ари еиғш иқоу акапуста – акәакь ахь инапы нархханы, – сара сеигәыргъаны исыдыскылоит. – Зақәа иағсахарызеи аколнхаразы арадиоузел ақағара?

– Уи зығсоу ианырхасаблақ иаабап, зны апрокейт шығхтәуп.

– Апрокейт ақағара знапы ианыда?

– Апрокейт хара иқағдоит, нас Қартқа идәықәағдоит, уа ишықәдыргәгеит.

Кәаста иғыыба иаағигеит ағатынқаға «Қазбек», ақәа ааиртын, дзацәажәоз ишқа инеирххеит. Иғытакыз ағатын амца нацреитқан:

– Шәанбазалғари арадиоузел ақағара? – ихәан, дғааит.

– Ирласны ишәоур шәтаһызма? – азғаара иоуз аиғазғаара қаицеит аихабы.

– Хара иахъатәи амш иалыршаны ихәурғыи хтаһуп.

– Иахъатәи амш-ба? Иахъатәи амш иқоузеи, лағәеи-хакәысрак иағызоуп! – ихәан, инапы зымға инеиқьеит аихабы, нас даағышәырччан, Кәаста днаихәағшит.

– Апрокейт, – ихәеит иара, – ақағареи ашықәыргәғәареи мағара фбақа мзы ағаһуп. Уи анықартқалақ

ашьтахь, ауачарадгьы азгшра атахуп. Урт зегьы гьататэуп, удыруоу?

Кьаста илакьа ааиркьыскьысын, игьы каханы ус ихьейт:

– Изакаьзеи ихьэо, исзеилымкааит? Аллах, Аллах, зака еилататозеи шьэура!

– Хара иаххарам уи, иара ус казшьас иамоуп, азгшра атахуп!

Кьаста даакьыпсычхан, фымтзакьа доагылт.

– Адоговоргьы кацатэуп, – ихьейт аихабы.

– Апара анбалагалатэу, уажьакьэу ианыкарцалак ашьтахь акьэу? – дцааит Кьаста.

– Апара абыржьыцкьа хьахьзала абанк афы иалажьагалоуп. Иалашьымгалар, апрокткьа казцо аусхьа-ртаа ируам, урт заа апара рутароуп.

– Зьыматц зуа ажьелари сареи зны хьаицьяажьар стахуп, – ихьейт Кьаста, патула, ицямтазы.

...Аколнхара «Алашара» афы арадио анагара зтахьызуаа, иаразнак ргьы нарьимикьейт дахьнеиз.

– Аколнхаракьа рфы арадио акацара, – ихьейт иара, – анапы ианызаап, Акьа икоу, Агснытэи ареспублика зегьы амац зуа агошьта. Апрокт акацара шыкьсыбжак атахьызаап, ианыкарцалак, Карт идьыкьырцоит ашьакеь-ргьагаразы. Уа ианышьакеьдыргьагьы сеидроу, аха ара ианааилак, дырагьых ауачарад икьдыргьылоит, азгшра атахуп рхьейт.

Ажьакала, Кьаста убриакара атэыоакьа ахаргьиланы дцьяажьейт, арадио акацара знапы иану абиурократцьяа, ахьара ириказ иахамцгьылазшьяа, урт зынзагьы уафы дызрыкьымгьыгуазшьяа реихьейт.

Ихьатэуп убасгьы, арадиоузел акацара иара ихьа дшахьяпшуаз, аколнхакьа ргьахьэтэы анагара зака гьыкала дашьтаз. Зегьрейха арадио анагара зтахьызуаа илеилиркаар итахын, аамтэи, ацабаа иибози

дшырмеигзас. Цьябаамкьа, имариоума, абри еипш ашоура баапсха араион ахь ацара, нас усынтэи Акьака. Илеихьароуп, ацабаа дузза ихьы ишаирбаз.

– Бымбои, аускьа шыкоу, сьахаара, Саида, – ихьейт Кьаста, – ауафы абиурократцьяа рфы аус аниоулак, убасоуп ишихьуа, иицаху изыкацом. Урт макьана ирацьяоуп, ааи, зака ирацьяоу бдыруандаз...

Кьаста иихьарц иицахьы, фынтэ-хьинтэ ихьэо, еицахьэо даналага нахьы, арадиоузел акацара зегьы ргьы ацьяахьаит, уажьытарнахьы уи атэы уафы далацьяажьартэ икам хьа ирыпхьазейт. Зака ицьеишьазейт, Саида уи аус азы Акьа сцар стахуп анылхьяа. Уа ауацьяагьы хьамоуп, уртгьы збап, насгьы изеипшрауау снарьяпшышт агошьтафы итэоу абиурократцьяа, – лхьейт Саида. Кьаста иихьара изымдыруа, дбалыбаго дыкьхьейт арт ажьакеьа рышьтахь, Саида длыхьяпшуан илакьа траа.

Ааи, Саида илхьаз налыгзейт, дцейт Акьа. Зыкны днеиз аихабы хьатыр лыкьцаны дидикьлт, диртэейт, бзаазейт, ибтахузейт ихьан, длазцааит. Илакьа хаакьа-кьараза длыхьяпшуан, ар рыматьяакьа зышьяцаны, ахамтакьа еиварыпхьаа згьы икьдцаны инеиз агьхьыс еибага. Иахьхьар калоит, аихабы инаосангьы Саида ишылхьылаз, уа иказ егьырт амацуцьяа рылапшкьагьы, урт доусы иахьтэазынтэ икьлпшны илыхьяпшуан.

Саида дьзнейт ахи атыхьейт Кьастагьы избакьа налатцаны ианылхьяа, аихабы акьыркьырхьяа даачцейт.

– Уи иоума шьяара шьаколнхара ахантэафы? Ауафы-шьяа?.. Закьа капустозеи хьа хьазхьаз? Аиеи, дысгьяалашьейт уи, заманала дысгьяалашьейт... Дхьазгьяау, закьа сьыздыруам, адоговор инапы ацамьзакьа дцейт.

– Адоговоргьы бзиоуп, аха изхьартозеи, шьяидца ианаамтоу инашьямьгьозаап, – неиепнылкьылейт Саида. – Уафы иахьахьоума проект хьычык акацареи, Карт

идэықәцан ашыақәыргәғәареи шықәс дуззак атахуп хәа? Афронт ағы саныказ избеит, ателефонистцәа, ателефонгы, арадиоабдыргагы саатк аонуткала ишыкарцоз. Урт убриакара ирацәаны иқәдыргылон, хқытағы закацара икацатәу аткыс даара инеиханы. Иқәшәыргылаша аппарат шәымоуп!.. – даахәын днахәацшит, Кәаста «акапустә» ззихәаз ахыглаз. – Ател шәымоума?

– Ихамоуп, ааи.

– Зеггы ыкоуп, нас, уаха иарбану. Аппарат аашытынны иганы иқәшәыргылоит, арадио абжы захалар зтаху аколнхацәагы ронкәа рғы ателкәа ныбжыжәдоит. Икашәцаз аус зыцсоу, адырра уиакара ицәгыахарым, ацара уа шәнапәғы инашәхаркып. Аамта акәзар, уаргы иудыруеит, мышкы-фымш роуп иатаху, ибзиан аус рур уаха атахзам.

– Ибхәо хымпада ииашоуп.

– Нас икалазеи? Иазнаузеи апрокект акацара? Абри еипш икоу аус мариа шықәсыбжак, ма шықәсык аамта ақәыртәума?

– Ицабыргуп, аха ишцааури, ус ишыақәыргылоуп, аилагара хакәитым.

– Иудыруоу, уара, аколнхацәа арадио рымазар зака иртаху? Арадио ауааы идырра азнархауеит, ақытағы икоу жәытә-натә аахыстәи амдыррақәа ықәнагоит, иарыцқоит. Узхәыцишь цқәа, унапәғы икоу аус ацакы зака идуу убәп. Ауаа цара имца, цара имаа рыюны иштәоу, икоу-ину ажәабжықәа рахауеит, Москвантәи убас егырт акалаққәа рыкнытәгы. Ауаа зегь рыла уи еипш иззырхауа, ихдырра еиғызтәуа ианбыкәыз даәа зны ианыкалахәаз. Ари еихаракгы ахәса тнагоит, урт рзы иус дуззоуп. Урызхәыцишь, имшазо азын-цых дукәа ақыта рғы!

Саида илгәарпхазаны дцәажәон.

– Харгы еилахкаауеит аус аилартатара шхәартам, уи икоуцаз зыцсоу ахә иазнархауеит, – ихәеит абухгалтер, еицәажәоз рышка дызхатәаз истол иеаахыр-хәхәашәа.

– Акультуреи, акыр иацсоу азеипш политикеи зцазкуа аус шыахә, шәара шәхарала еицахозшәа избеит, сара сахыхәацшуа, – лхәеит Саида акыр иаарымчны.

– Мап, ибхәаз иашам, зеггы рзы ишыақәыргылоу ацкарра хара аилагара хакәитым, – ихәеит абухгалтер.

– Икоу бдыруоу, – ихәеит аихабы, дхәыцуа дыштәаз.

– Даәазәы изы иахзыкамцо, бара бзы икахцап ихахылакгы. Бнапы ацаа адоговор, нас ианаамтоу дышәзынахашытәуеит арадиотехник, уи ишәзықәиргылап арадиоаппарат. Акацара зынза халгаанза, апрокектгы шытахып, иахыдәықәцатәу идәықәахцап. Уа ианнеилак, сгәы ианагоит, ишыақәдыргәғәап хәа, избан акәзар, инахашытқәо зеггы ирмыпхьозаргы калап, ишахамжыо ахыырдыруа акнытә, – нацитцеит уи. Нас, инапы Саида лышка инархханы: – Даара гәахәас икастцеит, бара беипш иказ ацхәыс бзиен хәреи хәхыеибадырыз. Зынза хабхабмырштын, баахадцаалала!

– Мамоу, шәысхасырштәуам, – лхәеит Саида даапы-шәырчан. – Саргы истахын шәареи сареи хайбадырыц... Ааи, даәа зцаатәыкгы сымоуп шәара шәғы.

– Изакаәызеи?

– Иадхаргылода арадио атәы здыруа?

– Арадиотехник дшәымазми?

– Агротехник дхамоуп, арадиотехник аколнхарағы цәымзаркылагы дузыцшаауам, – лхәан, деитаччеит Саида.

– Договорла арадиоаппаратура ақәыргыларә хара иахуалуп, аусуразы атәы здыруа шәара дшәыпшаароуп.

– Хара ачаи аарыхра мацара ауп иаадыруа, – лхәеит Саида даахыхәмарын. – Ачаии арадиои аус шеицы-

рзутәу зынзагыы хҗахыы имааицт, сыздыруам арадио-техник дахьҗаураҳәа. Уиазы иҗахәаша акы узҗа-бжыгозар, даара иҗабуп хәа уасхәон!

Саида аиҗабы днаиҳәаҗшит, угәы аахызхышаз ччаҗшь ссирла. Иара иҗынцә ашьаҗа ааибгы- ааибгын, ус иҳәеит:

– Ибзиоуп, ари аус азгыы дәәазәы изы иахзыҗкамцә шәара шәзы иҗахҗап. Далшәх азәы, абырг иакәым, чкәына еилкыак, цахәцахәак, Қартҗка акәрсахь ддәықәа-хҗап. Уи, аамҗа җытк аҗахуп, хәарас иаҗахузеи... Аха уахь ддәықәмҗазакәа, аракагыы уаҗы иҗаитҗар калоит. Шәиацәажәа хҗадиотехник, уи иирҗап иаҗаху, уаҗа иарбану.

– О, аусқәа зеиҗшыҗкамала иҗоит, уара убзоурала. Даара иҗабуп, аҗыза аиҗабы! Уаҗәыҗкәы аколнхара аиҗабы дышәзаасышьҗуеит, адоговор анапаҗаҗразы.

Аиҗабы ихы неиркәын, дааипхьхәҗит.

– Докәмент хәа акыр бымоума бара? – дҗааит.

– Аа, исымоу... аколнхара сшалоу... насгыы, апартия сшалоу аблеҗ...

– Зеиҗшыҗкам!..

– Изыҗабҗазеи хәа азәыр иҳәару шәколнхараҗы?

– Иакәым иҗасҗозеи, хҗолнхара аханҗәаҗы дзышьҗаз ауп саргыы сзышьҗоу?

– «Шәкапустә» дҗәаару, иҗынхәрас адоговор бнапы аҗабҗыр, уажәы ашоура цәгыоуп, дҗо, даауа җәбаа зихарбарызеи. Икалап даара згәы еиҗароу азәы иакәымзаргыы, насгыы дагыҗшқазам шыҗа. Дрыҗҗа-хшыап, җсаҗоуп!

– Уиазы азәы мап иҳәап хәа сгәы иаанагом. Арадио азҗаатәы аколнхәҗәа азеиҗш еизараҗы иалаҗәа-жәахьеит, сара еиҗабыра сымам аколнхараҗы, махәҗала аус зуа среиуоуп, урт зегыы шыҗоу сыҗоуп, адоговор аҗы сыжәла аҗазыҗуеит, уаҗа акгыы.

Аиҗабы идааиргеит зегыы ирзеиҗшны иҗыз адоговор.

– Ари уажәы сара ихасыртәауеит, бара аколнхара аханҗәаҗы хәа ахыану аҗхыа ианҗа «иҗынхәрас» хәа, нас, быжәла аҗаҗ. Хара хзыхәан уи азхоуп, дызуста-заалак азәгыы акы изаххәауам. Арадио ақәыргылара калом, шәколнхара аханҗәаҗы, араион аҗынҗәи абанк аҗы, адоговор еимдараан иаҗу аҗара хәҗа алеигалаанза. Уи кәитҗароуп зәка изырласуа ирласны.

– Аҗара алеимгалар калома!

– Ибзиоуп. Усканоуп ианаадыруа, адоговор бнапы ахыаҗабҗыз дшақәшахәҗу. Еилыбкаау?

– Еилыскааит!

– Убас кәхҗап.

Аиҗабы адоговор хаирҗәааит. Аҗыҗәагыы рнапқәа аҗароит.

– Ари иҗаитҗақәо убо! Аҗхәыс җшза изааиз длеи-лаҗаит хәа сыҗоуп, – иҳәан, аҳасабеилыргаҗы идҗәалаз илымҗа дынҗахәыҗхәыҗит.

– Избоит, саргыы иҗыасшьоит, – иҳәеит уигь.

– Икаимҗанда ззухәашаз акгыы кәимҗеит, нас ивубозеи? – ихәда ааибгы-ааибҗит аҳасабеилыргаҗ. – Адоговор аҗра маҗәысрак аҗарагыы ахимырҗит. Аи, аи... ссируп, анҗәа иныс! – иҳәеит дырҗагыы, даакәын-шәындын.

Саида данҗоз, аиҗабы дгылан ашә аҗынза днаскьеи-геит. Даныхынхә, игәы хыҗхыҗуа, иҗгәырҗәауа дкалеит. Абыржәык ада имгәагыҗт, аҗакҗхықәра маҗураҗы дкалеиҗҗәи, аус ианаамҗоу аҗаҗара еиҗазырхо аҗкарра аҗыхра. Уиакәын еиҗаракгыы игәы җзыргәы-рҗәауаз иара.

Саида абра ддәылҗит лоуразоуроу хәыҗрала деиҗаҗәы. «Абиуроқратқәеи» лареи реиҗылараҗы аиааира лгеит хымҗада, избан акәзар, дәәазәы изы иҗарымҗоз лара лзы икарҗеит. Ибзиоуп уи, аха зегыы

рзыхэан изыкарымцозеи, лара лзыхэан икарцар калозар, уи еицш аус бзиа? Даназхэыц, лфыналхан, аредакция «Аңсны қапшы» ағы днеит. Уи амазаныкэгао даалыпшаан, иалхэеит ақытағы арадио ззыкарцзо зеггы рзы иапу азакэан еилаганы, дара рколнхарағы даакала ишырзыкарцоз. Илырбеит, дарей ларей рнапы зцароыз адоговоргы.

– Бызхашшаауа закэызеи, исзеилымкааит? – ихэан, дцааит амазаныкэгао.

Уи икарандашь қапшы нахышыа, агазет ацыхэтэантэи адакы ақацара дағын. Илакэа ышытыхын: – Сара излазбо ала, уағы иааңыеишыаратэы аусқацара быкэфеиит бара! – ихэеит амазаныкэгао.

– Сара акгы сахашшаазом, аха зцаатэык еилыскаар стахуп: ҳколнхарағы арадио ирласны икарцозар, зехынңара аколнхаракэа рғы убас ирласны изыкарымцозеи, уртғы уаами, иаеигэыргыои, изатахузеи аус аргэагэара? Угэы ишцаанагои уара?

Амазаныкэгао иеицыхны даныагыла илбеит, даара зышэагаа маңыз азэы шиакэыз. Зганкэа ахызы рыкэтэаз ибласаркыкэа реиины ибла инейтан, ихы наикэжыны ипынтца дынтатэхэеит, нас, иаалыркыан, дааччеит.

– Ииашоуп ибхэаз, сақашахатуп!

– Уаргы сара сеицш иупхызоит, нас?

– Ибхэаз хшыаажэоуп! – дырғагых дналыкэшахатхан, иварағы еикэатэала ихкыаны иказ ашэ инапы рыхханы иналирбеит. Уи, аредактор иахь ҳнеип акэын иаанагоз.

Аредактор истол дахатэан дхэыц-бғыцуа, инапы ихы нацаргэаны аңенңыыр ахь дыпшуа. Аора дағын агазет аңхыа ианыртцаз аңхыажэа, «Аңыажелар рыбза-зара айгьтэразы» хэа хыс измаз. Иарғыанап ахыкэыз, еихаргэгэа, имцысзо ааыга акын. Ихэыцуан акоммуналтэ усуракэа ирымоу агхақэа шааирпшышаз. Уажэы

иаалыркыан игэалашэеит, абри ааыза астатиа цыгх зны ишиоухыз. Аха иарбан мзоу ианиоыз игэаламшэеит.

Амазаныкэгао згэеилгара цэгыа ибзиаз азэ иакэын, акгы ихаштэомызт акнытэ, абар, абар, атэцэа сасны даазгап хэа игэы интэикит аредактор. Уи аамтазы дыоналеит амазаныкэгао, Саида дицны. Еилкааны, иааркыағы иеихэеит, Саида аредакцияғы дыззаиз аус ахи ацыхэеи, уағы даара ихшыа азишытратэ икоуп хэагы нацицеит иажэа даналгоз.

– Хымцада усоуп! – ихэеит аредактор, дагыалахэыххейт.

Иахаз цкыа аилкааразы зцаатэкэак Саида иналитан, Жора уааипхь хэа амазаныкэгао иеихэеит.

Амазаныкэгао уи дааипхэеит. Дыоналеит арпызба заманак, акостиум цэыш зшэыз. Аредактор, Саидеи уии еибаирдырит, иааркыағы иеихэеит Саида аредакцияғы дыззааиз.

– Фельетон хэычык отэума? – дцааит иааиз арпызба.

Саида инейтак-ааицакуа агазет ағы аус зуаз ажурна-листцэа реапшра дағын. Урт рыкны уажэада ианакэ-заалкгы уск лмоуцызт лара. Илгэапхэеит, аусура цэгыа иахыгэцараркуази, угэы итоу нагзаны иухэаанза, иаразнак иахыиыркаауази. Иашоуп, зназы, хтацэыха змам уаа мэыгкэак, кыакыакэак ракэызшэа лгэы илнатэит, аха, нас илахэыхза ианлацэажэа, еилылкааит ус ишыкамыз.

Жорей ларей наңнатэ аахыс еибадыруаз шыоуки ракэызшэа аицэажэара иағын. Зны азэы икнытэ иахэхызаарын, Саида афронт акны даныказтэи лтызшэакэак. Иара ихатагы шыардак цуамызт, аибашыра ианалга ашытахь доурышытны дааижытэи.

– Афронт акны уаныказ аума иануаха стызшэакэа? – иааңыашыаны дцааит Саида.

– Мамоу, ара Аңсноуп иахысахаз. Дук мырцыкэа, шэколнхара акынзагы снейрац сгэы итан.

– Зеипшыкам, иуасхээз ы! – ихэеит аредактор, нас ихы еитанакеикит, апхьан дызкэацыз, агает апхьяжэа аора деитаналагарацы.

– Афелъетон зыроума, нас? – деитатцаит Жора, – иатцанакуа зеипшроу ала, – ихэеит иара, – аора хымпада иакэнагоит, аха еигъзар каларын, даеа ыырцшкэак аццазар, иаххэап, азэы затэык имацара абзиара изурала ибиурократизм ушзакэмпо.

Аредактор ихы ыышьтыхны, даахэыц-хэыцын:

– Мамоу, икоу азхоит. Уи факт заманак ауп. Бара бхала ибзыору? – Саида длазцааит иара.

– Исзымьыр калап, – лхэеит Саида даалак-оакын. Гэаныла дацэыпхашьеит, иагххымзгылшьеит, Заур ма даеа тахык иахь салам-шэкэык лымьыцзар, ианакэы-заалак даеа шэкэык ахылымьыцыз.

– Егьюрым, ибзымьюазар хара хбыцхраап, – ихэан, Жора ишка дынхьапшит аредактор. – Ижэы ибзианы. Хыс иашэта: «Икамлари иалкааны азэы изы икарцо абзиара зегьы рзы икарцалар?» Агазет ианахцап, аредакция ахызала иаартиз салам-шэкэык еипш.

Иказ цеит. Аредактор имацара данаанха, инапы илахь инацеиргэан, даахэцит. Уажэраанза дызэыз аотэы аакэихын, афаад ркэчны истол ицагылаз акалачкэыр интаиршэит, нас иеыоеитцихын, ицсып наихэлагалан, даакэыпсычхэит, кфаад-цкфак аакэихын, зыора даэыз агает апхьатэи астатиа иназихэцит абри еипш ах ыыц: «Афаажэлар рыгэцаракра аускэа зегьы рацхья игыла-зароуп» хэа.

...Кэаста оумашэа ицьеишьеит, адоговор илтаз даннахэапш, илыллыршаз атэы анааиалхэа. Икаицоз, иалхэакэаз дрыкэшахатхэит, илеихэеит, ацара ирласны абанк ишалеигалоз.

– Асцэкья иаарласны аускэа рыкацара мариам, бара

икабцакэаз шыкабцаз сыздыруам, аха, – ихэан, акэараан еипш хэычык даамкаркарыр имуит иара дыроагых.

17

Леуарса «игазик» хэычы дакэтэаны араион афы акытакэа дрылалеит, анхамоатэ ускэа рынагзаразы иртаз асводка гэеитарацы. Бзиа ибон, икарцахьоу хатала дцаны ибар, ауаа днарецаажэар, аусура иазеипгу ахшыоажэакэа нарабжыгар. Леуарса рацхьяза абас аусура дахьалагаз згэампхоз, аколнхара ахантэаоцэа цытэык калеит. Изатахузеи ари еипш аусура, ауаы игэы цнатэоит, иара игэеимтаргы, аколнхаракэа икарцаша карцоит рхэон урт, аколнхара ахантэаоцэа. Урт ус рхэон, аха иара иусушьа дакэытцамызт, ус еиха еигьны ибон. Аколнхара ахантэаоцэа рбригадирцэеи дарей цкфа реееимардон, русура еигьыртэуан. Хэарас иатахузеи, иаарласны иахатыр духеит Леуарса, ихэзи-ипшеи ирылаехэо икалеит.

Иацы аусурахьынтэ аоны дааит аамта иахырцаны, амра илсны дкара-цсараха. Аха аеынтэи иныкэара апсан, игэы шытнахратэеипш икан, избан акэзар, араион зегьяфы афыкэреилацара иалгеит, ататынмышкэагы уареигэыргьаратэы ибзиан. Акэа иауз уаха атахымкэа ачаимыхкэа ирызхэит, илыргеит абыгьфа ссиркэа. Аапын мышкэа каххаа, изаманахэза амоапысра иафын. Икамлалои зны-зынла ианеимхо! Ускан цэгья игэы-пжэагоуп, аколнхара ахантэаоцэа арцыцуеит аамта, рыгэкэа хытхытуа ауп амш зеипшрахо асводка ишазы-зыроуа, мамзаргы, абарометр рылапш шакеркуа. Леуарса уажэы араион зегь азы атакпыхкэра идын, уиазы акэын игэы зтынчмыз.

Ашьжымтан дышфыхаз еипштэкья инапы неиры-

ххан, астал иаакәихит аҗатынҗаҗеи аспичкеи. Иааигәа-лашәеит иацтәи араион аҗтәи иныкәарақәа иреиуоу эпизодқәак. Хәара аҗахым, иибаз игәы артынчит, инанагзеит. Хадара злоу аусғәғәақәа җацоуп, аха ишътыху амехак ду мыркәадакәа, абыржәы ишцо ицалароуп, еихаракгы, аакыыскыа колнхара хантәауыс Оҗар Гәынба дахыыҗарҗаз аколнхараҗы. Уи уаәеилкыак иоуп, аусурагы бзиа ибоит, аха макыана дыцкәыноуп, аҗышәара игуп акнытә, ацхыраара иҗаламзар калом...

Леуарса лассы дгылан иеиелеихәеит. Аҗенцьыр аҗыракнаҳақәа днарыхан, цкыа ианааирт, улақәа узхымтуа, икаххаа ауаҗах иааоначҗеит амра лашара. Аҗенцьыр иеынхирхәхәан, уа җака ицшзаза игылаз агәилқәа днарзыцшит, нас дҗышәырччо илацш нарыкәикит хыхь ахыб аҗака зыҗра ихтәалаз аҗәҗарақәа, дыхәмаруа ишихәалоз еицш, иара «иаазамҗаз», хлацшра ззиуаз ракәын урҗ.

«Иахыа цәгыа ишоурахоит, уажәшьҗа җхынроуп, гәыбҗан иоуҗоузеи. Ааҗынра мацәысны иниякыазшәа, исызгәамҗазакәа ишҗаҗеи!» – ааигәахәт иара. Иҗстазаараҗы иаоихит уаҳа ихынхәраны иҗам даәа ааҗынрак. Зны-зынлеицш, аа, уажәыгь ахәыцра иеанеиҗа, игәа-җанза инҗыхышәашәаит. Дигәалашәеит Нуца. Леуарса ихаҗыцқәа неихеиргәғәеит, ихгы ааирҗысит, мҗык ныкәтәазшәа илахь неимарҗны, ианакәызаалакгы ихы рзимышьҗыроуп иара аус маҗ-саҗқәа. Иҗстазаараҗы акыр аманшәаламра дақәшәеит абзиабаара иахкыаны, аха ишҗеиури, ихы анираалароуп, уаҳа хәшәыҗам!

Уажәы дызҗагылоу аамҗазы ахәыцха имам. Минутқәак рышьҗахь имаҗураҗы дҗалароуп, араиком җырҗшы-газароуп зегы рзы, шыжыы амаҗурахы анеиразгы убас. Урҗқәа акгы иаоимижылароуп ианакәзаалак, игәы ишҗаҗ иҗазароуп иреиҗу аҗас җазшыақәа.

...Абар, далгарҗ егыгмызт ауаа рыдкылаара. Иашоуп,

ааҗыни аҗхыни, азын ааста, еиха имачны иааиуан аус змоу, аха иара убас шақәызгы, адкылаара иахыазҗшуаз ауаҗах аҗы ауаа агны иҗаломызт. Леуарса идикылон ираҗәаоны, агәалақәеи, ашшыҗхыызқәеи змаз. Уи иман зегы ирымамыз аҗазшыа ссир, ашшҗәа җыдала иҗиҗаауан изыргәамҗуаз, илшоз алагы дрыцхарауан, уи акнытә акәын иара иҗы ахеиҗахәара бзиа изырбоз.

Абыржәы дыоуанлан дтәан, атәылаҗсадгыл еибашыраҗы агра зауз ахымхәа, аеыхәшәтәразы иоуран иҗаз апутиовка аҗхәара иахыахдырҗаз азы ашшра иааз.

– Сдақәа зынза икәадахеит, аоыза амазаныкәаа, – даҗын уи аҗәажәара, – аиаша уасхәап, сдақәа изеи-җшаразаалак акы иаҗсаны хәа иҗам! Саҗамзааит иахыысхәа, аха оеырҗынҗны аҗәажәараҗкыа сылымшо сыкоуп. Зны-зынла убриаҗынза исаауеит, иоҗашәа сзымдырзо сҗалоит, иансхыҗсаалак сахыхәуеит, аха, изхәартоузеи. Сыҗшәмаҗхәыси ахәыцкәеи, егырхаразамкәа ргәы иасыргоит, – иаразнак аҗәажәара дақәыҗит. Ихы-иҗы аҗәа ана-ара инеиыбзаа-ааилыбзаауа аҗысра иаҗын, иҗыымшыкәеи иҗышәи игәоуҗа-ратә иҗыс-җысуан.

– Афронт аҗы саныҗаз, – деиҗаҗын иара аҗәажәара, – сҗааҗәа бзанҗык исхасыршҗуамызт, умбои уажәы сшыҗкала! Урҗ Кәбанынтә иааит оыноажәи оба шықәса рзы, иуаҳахыазаргы калап, Лабинскаиа хәа иахыашыҗоу аҗыҗа акнытә. Ускан сынхара хәыцгы амҗа иадыргеит, иқәырхит африҗҗәа шәиҗхыызқәа. Сыҗшәа арахь дахыааиз, амаҗура далалт, саргы арахь саалгеит. Хәҗстазаара хәхашшаартә хәҗам уажәы. Адгыл хәрҗеит, хәнапала иҗаҗаны уа оын-хәычыкгы ықәа-ргылт. Сара ахахә сазҗазоуп, хар сымазамкәангы аус зует, аха, изхәартоузеи, санилашәалак, алеицш ашра салагоит; сышнеи-неиуа, сыкшандазгы аасгәахәуа сҗалоит, аконтузиа ашыҗахь сдақәа җхастахеит. Зынза

игмыгхеит, иахьысхэо сатоумцан аха! Ахақым излеи-хээз ала, адақеа ахьырхэшэтэуа асанаториахь сцароуп, қсыхэа зламоу ала оеысхэшэтэыроуп. Собес ағы сней-цыпхьаза ажэала сдырчоит, иахьа-уатэы, иахьа-уатэы хэа сааргоит... Убри аһнытэ, аоыза амазаныкэгао, усыцхраа, қсыхэа сызу. Даеазны икарымцартэ рхы итагал, сара сыкны ацыхэарбабара шатахым цқа ирахэа.

Леуарса иахаз игэы ишамыхээз удырратэы ихы ркэны иааирцысит, иблокнот аһынғы акы нанитцеит.

– Еилыскаап апутиовка азы собесаа русқеа зеи-цшроу, – ихэеит иара, – ирасхэап, умыргэамтқеа, рақхьаза ианыкало уара иуртаратэы. Уаа хымш рышьтахь, уажэы иааиуа ахэашазы. Убас, ишаххээз еицш! – Леуарса доагылт инапы имихырц.

– Даара итабуп! Ауаа баша исабжьаргомызт, уара уғы сааины иуасхэарц.

– Макьана узхатабуа егыкам, нак-нак аусқеа зеицшрахо аабап. Бзиала, – ихэеит Леуарса даапы-шэырччан, нас итэартэағы днатэеит, даеазэ дааиуазар дидикыларц. Дааоналт амазаныкэгао-пхэызба, уара уахь ааира иазыцшу уао дыкам лхэеит лара.

– Зеицшыкам, цытк аус зуп! – иазгэеитеит Леуарса.

– Еилыскааит иухээз. Азэыр дааиуазар, уао дидикы-лом хэа иасхэап.

– Мамоу, избан, ацсшьара аһынза иаауа дсыды-скылоит, есымшағы усоуми ишыкацдо!

Амазаныкэгао-пхэызба дандэылц, Леуарса иахьа икасцаша хэа, ақаад ианцаны имаз днарыхэацшит. Урт дахьынзарыхэацшуаз, зны-зынла ателефон аақэхны даслон, зны-зынлағы иара иахь иасуаз атакқеа ритон. Аамта акыр цахьан еицш, амазаныкэгао-пхэызба дааоналан:

– Абра рцао-пхэызбак дааин, дуацеажэар лтахуп, дудукилома? – лхэан, диазцааит.

– Дааиааит, дсыдыскылоит, – ихэеит Леуарса, зхэацшра дағыз илацш аһымгакэа.

Ацыхэтэанза инагзаны данапхьа, ажэақеакгы ақаад ианцаны илақеа аноышьтих, днеилууа дцеит... Иапхьа дтэан Нуца...

Леуарса иңсы еибaxeибафо иааилао-еиласит, иңсы изтымкаауа днеилахэеит. Нуца лааира убриаһынза изымбатэбарахеит, ииуа-иихэо изымдыруа дкалеит. Нас, иеааизиркэкэан, деиханы доагылт.

– Бтэа, быхьхь згеит! – инапы аһэардэ ашка ина-ирххеит.

Нуцағы лгэы тынчмызт, аха илынлырцшуамызт, онуцкала лхы лгэы азпжэон лзамоақеа хэычык иахьы-капшьхаз. Аһэардэ днықэтэеит, еырхықэмцак азэ лыказшьа аанкыланы, лакта ғыла Леуарса днеизпшыны:

– Мшыбзиа, Леуарса Базрыкэа-ица! – лхэеит леаатэылхны.

– Бзиа ббааит! – ацк каитцеит.

Дкылнатэарызшэа иқэкыз алацш аеацэхьакразы, ихы зымоа инарнааны днатэеит. Дызтагылаз асахат аиааира шицеуадаоу удырратэы, ирлас-ырласуа ихахэы ныпхьеихэеит. Уи аамтазы иапхьа иқэыз аспичка, имшьхэлц нахьхэазан, ахьарчхэа иварағы инкашэеит, ишьтихит уи зыбга зыхьуа азэ иеицш мчыла иеыларкэуа. «Даазцазеи лара абра? Зака исцеуадаоузеи сыла дахьхгылаз, дышпассиру, дышпацшзоу! Ағыра иаёу сыхэра пырмжыжьжыкырц азы иақэлкма, ланацалбеит!» – игэахэуан Леуарса.

– Сара уск азыхэан сааит, – лхэеит Нуца, ацы-хэтэаны даацеажэан.

Арт ажэақеа хэан цэга ихаараданы, аха уеизгы Леуарса игэы хэычык иааркэандеит. «Уск азыхэан

даазар, егьюрым, даеаказы дмаазаит... Аха иарбан
усушь дыззааз уеизгы!» – инапкәа еицыхны астоп
иныкәйтқан, ибжыы тахәәеза:

– Ибтахызыз? – дцааит.

Илапш ааитамказәа лара илыкәкын, лара лылапш
цака ирханы, ғырхәала итаны даазшәа ццакрыла
илтахыз ахәара далагеит:

– Сара аинститут саналга, абри араион ахь ама-
цуразы саарышьтразы срыхәеит...

– Ишца? Ақалақь ағы аанғасра бтахымхеи? –
иааңыашыаны дцааит Леуарса.

«Камыгә ипсыхәозеи?... Аиеиткәа, Акәа алтра
еицырызбызар акәхап! Оумашәа иааупхьазартә
икәоуп...» – игәы атахәыцра дағын иаахтны лазцаара
изымгәағыа.

– Сара ақытағы сиит, уа саазеит, абна ахыкәоу
ақсабара бзиа избоит. Насгы, саб дахыынхо азааигәара
амацура салазар стахуп.

Леуарса илапш аалхмыршәазакаә, ишлықәкыц
илыкәкын, иареи лареи уаха еибабараны икам хәа
ипхьазаны. Иашоуп, икалоит дырғаагых акырцъарақәа
еикәшәар, ари араион ахь усура даауазар, аха изхәа-
ртәоузеи, қаса иидыруз Нуца лакәхом уи уашьтарнахыс,
даәазәы дипхәысхоит, иара изы зынза дтәымуахоит.
Илапш изакәгом ипсы злоу лхы-лғы гәыкы, лактала
еипхыишышьаауеит асаара ишьтасырц егәазыгымхо
лыхцәы ссир. Лара лхахьылгара лмоуа дыкәоуп,
дахьлыхәапшуа, ақхашьара дыкны дагоит, лылақәа
ташақь-шақьо реахьақәрка рыздыруам, лылапыцкәа
еилыбзаа-еилыбзаауа лзамәа иқәхәмаруеит, ахауа
иалоу аңарқалыкь амтәыжәоақәа рыгагеипш. Нуца
илхәарц илтахыз ахәара дағын, аха лажәақәа рхы
ахьхаз Леуарса цқа изеилкаауамызт.

– Ибызбазеи, нас? – ихәан, далгаанза дналпьюланы
дцааит.

Азцаара илоуз цыашыаны Леуарса днаихәапшит, нас
ус лхәеит:

– Сара сшәыхәоит Ленин ихыз зху аколнхарағы
рцааыс скашәцарацы, уа сыонреи саби сырзааигәахоит.
Араион атцара акәша ағы сахьцааз, уа итацәу атып ыкам
хәа сархәеит, ашьтахь, еилыскааит артцааы хәсахыцкәа
руазәы хаца дышцоз, лхатагы ларгы Циатурака
ишиасуаз...

«Уи хаца данцалак, зымәа лхы лырхоит, аха бара
банцалак хколнхарағы беааныбкыларц бгәы итәоуп,
зынза сааигәара бкаларц азы. Ссиршәа иубаратәы
иками ари? Ишцабзеилымкаауеи, бара хлахәада,
сааигәара быкалара сара зака исцәуадау?..»

– Атып ыказар, – ихәеит Леуарса, ибжыы нтганы, – уа
амацура балацара иапырхагоу хәа егызбом.

– Уара сшынаушьтыз расхәар калару?

Леуарса, игәоутартә даапышәырччан, ихы ааиртцы-
сит.

– Уи акыр исыхәап хәа бгәы иаанагозар, изыка-
млозеи, ирахәа.

Иалгеит реицәажәара. Нуца уажәшьта дцар акәын,
аха, мап, дцомызт. Лцаратра атца лнацәа иахаршәны
еилархәуа дтәан, лыемырцысзо, иубартә икан ләеизы-
ркәкәаны акы дшазхәыцуаз. Леуарса оумашәа иааңеи-
шьеит атыпқа лыказшьақәа.

– Икалозар, даәа абака минут усзызырәырц сухәоит,
Леуарса Базрыкәа-ипа. Уиакара аамта уцәызгом, –
лхәеит Нуца, даәа бжык лхалазшәа ләааитакны.

– Иауазеи икамлакәа, ихәа ибтаху, – атак налитәит
Леуарса.

– Уара укнытә бжәагажәак сахар стахын... Сара схазы
акәым изыстаху, ыза пхәызбак дсымоуп, убри лзоуп, –
лхәеит лара.

Лылапш Леуарса инынаикәылк, иарггы лара лахь даапшын, рылапшкәа неифагылт. «Абри алактоуп пхыз избало. Ари еипш алакта цқа, уцсы ахтнудозарггы, изыкоуцазеи рызхөом!»

– Ларей сарей кәырк ағы ацара еицахдон. Акомәарраггы далоуп. Исабжьюугар стахуп ызыеихабык, коммунистк иахасабала...

Леуарса ғымт-ңымшыа дылзызыроуан. Изакеызеи дыроаггых илабжыгарц илтаху?

– Иарбан уиоуп... – ажәа-цыпхыза дхәыцуа дағын. – Исхәарц истаху даәазәы илымхағы инамгакәа, уағы ихала атып икәйтцарггы калоит, аха уеизггы... Сөызазғаб арпызбак бзиа дылбон. Иарггы лара леипштәкыа бзиа дибоз ңыылшыон. Нак-нак азы уи ида гәыгырта лымамызт... – Нуца лыңсып налыхәлапгалан, зака лылшоз лахьеикәцарала даакәыңсычхәит. – Ашыхә, – лхәеит лара, – арпызбак дизхәаны дтәоушәа азәы иеихәан, уаха длызхәампшуа, даалкәатцит...

Леуарса игәы адып-дыпхәа еисуа даакалт. Еиликааит илхәаз, иарей ларей рзыхәан ишылхәаз.

Нуца дағын ацәажәара:

– Арпызба иашан икаитцама икаитцаз: дналыдтәалан, гәыкала дылмацәажәеит, дмыкәеит иарей ларей рыбзиабаразы. Ак иахан, ихатаны, иаразнак даалыцрытцит, илылшагәшьоузеи лара, лтынхацәа акыр рзыкацозар хәа дыңшуп, уаха акгы!.. Ауаф кәыш ус иуам. Атыпха бзиа димбозар, даәакуп, аха бзиа дибоит, нас гәыкала дзылмацәажәозеи? Диашам арпызба, даара диашам!

Нуца дцәажәон дыццакы-ццакуа, ауағы даара акы игәы иалан данцәажәо еипш.

– Хәарас иатахузеи, арпызба диашам. Аха, мшәан, дзызхәаны дтәоу бзиа длымбазои лара? – дцааит Леуарса.

– Дызустада дзызхәаны дтәоу? Азәгы дизхәазам лара! Лтынхацәа акы рғыцкыазарггы аңша иагеит, уаха акгы.

Леуарса ғымтзакәа дхәыцуан. Игәы зызоаз иашазар, изылбаапшит анасың дузза. Нуца инапы данкны ддәыкәылгалазшәа ибеит, иңстазаара зыргәыргыо, хәаа змам алашара качца ахьубартыо кәцәарак ахь. Аха, мап, изыкаларым уи. Ус инарбоит алапштәашәара еипшу игәынхәцыста, мамзарггы аңхыз иафызоу, лабәаба калара зкәым акы.

– Иаасахәишь, иахыа уажәраанза бзиа дылбома уи арпызба?

– Ааи, мшаены бзиа дшылбоз еипш дылбоит иахыагы.

Леуарса итачкәым рацәан илахь инадикылан, илакәа хәаны ахәыцра далагеит.

– Ибхәаз еилыскааит, – ихәеит иара, ибжы еергхәа иуахауа, итахәаены. – Дыздыруеит сара ссыза хәа бызәу дызустыо... Уи бара бхата боуп, аха исзеилкаауам бхәаны быштәоу зыбцәахуа? Ибзоит бзызхәоу арпызбеи сарей хшеишьцәоу, аха уи баша икабцоит, мап бзацәкзом, избан акәзар, ицабыргуп!

Нуца лхы лыкәжыны дзыроуан, Леуарса ацәажәара дағын:

– Бара сара ишакәымыз бсызныкәеит, сара сғы бқыамхеит. Сгәы дунеихаан имгыо ибхәит. Срыкәшәааит сыңстазаарағы цәа змам абзиара дуқәа, ма ацәгәарақәа, зегь дара роуп, исызныкәбгаз абааңсы хаштра акәым, ихьшәашәаза сгәацағы иаанхеит, саныкәыназ зны исымпыцкыаз агазара сгәалазыршәо, сыңсы ахынзатәоу рееира зкәым акы акәны.

Леуарса доагылт, илапш лылакаца ишлыкәкыз.

– Иухәаз акызатәыкгы цабыргым, зегь ухы итухәааит! – лхәеит Нуца, дааку-цәуан. Лылақәа

абаазара рывтцыжжуан, лзамоакәа қапшыза, лқышәкәа атыс-цысра иафын. Ацәажәара лцәуадаохеит, убриа-кынза лыпсахы еибакит. Лылақәеи лзамоеи чабрала иаалрыцқан, гәыгра зламыз ацыхәтәантәи лылапш Леуарса инеихырсны, дөацқан, ашацахәа ашәахь ләыналхеит.

– Бзырццакзеи, беаанкыл макъана! – ибжыи налы-кәиргеит Леуарса лцашьа ааиамхацәгъаханы.

Дөагылан, ццакрыла дналышәтәлт, аха шыаәақәак рыкацахагы иамразакәа, акабинет ашә еимцаа дындәылқан дцеит.

18

Саида есышыжь рашәара даауан лчаимхахыи. Дааицыпхьаза иацы икалцаз лышәтра дыкәлан еимыл-дон, хаскынк, ма иркәыцым нышәгәал кәазк сцәынхазар хәа. Лылапш зхьымсуаз чаи шыатак аанхомызт. Иудыруазеи, цқа илзымрашәаз акрынхазар, ма ачаикәа рыбжьара ләага зхьымсыз нышә-өытк лцәыбжьахазар, уа ахаскын еитадумхахуеи.

Амхы гәазырхагаха азхара иафын. Саида дгәыргьон лцәа алцшәа ахыбзиахаз. Зны-зынла дантацәлоз, рыбригадахь дцаны чаифыхра лөызцәа дрыцхраауан. Лнапкәа қасатәи атыц афы инеит, еиташыцылт ирласны ачаикәшәара. Кәаста дасны лырехәара дафын. Иры-дитцеит лмушта хазы итарыюларц.

Саида илабжыигалон иара:

– Изакә цхыраароузеи бызәу? Зны-зынла бкала-цкәырқәа ртәны ирзацыбцоит еицахо бөызцәа. Урт тыбгоит, аха уи бара иабабыхәои? Ақара базгәакуам схәаргыи, ииашахом. Избан акәзар, сара издыруеит, быпшәма аоныргылара игәы иштоу, уи бара быцхы-раарагы илабцашт.

210

Кәаста итахын, зеггы реиха ачаифыхра иазыласу апхәыс иахьа аколнхара дацхраар, нақ-нақ аеаора рацәаны иаазышәтшаз амхыкацара акәымкәа. Саида еилылкаауан, ганкахьала Кәаста дышиашаз, убри акнытәгыи, шыибжышәтахьла ачаифыхрахь диасит. Аусура даналага апхәатәи амш азы, шыибжышәтахь иналыгзеит енактәи анорма.

Иахьа Кәаста, Саида лааигәара дгылан, ачаи ахьфылхуаз дылзыпшуан. Ажәцар мцәыжәоакәа реипш, ачаишәатақәа еибарпыр-пыруа ирхан, ифыхтәу абыгькәа мыроашьакәа, ифыхны акатахәа акалацкәыр итазыпсоз Саида лнацәкьар кахәхәақәа.

– Абри лоуп, иашан, ачаифыхоытәкьа! – хәа ицәеишьон Кәаста.

– Игәат уаргыи, ирласны афыхшыа сырта ухәар, иусырцап! – лхәеит Саида, зака ирласны ифыхуазеи хәа анлеихәа.

– Мап, сыхаара. Сара снапкәа бара бтәкәа реипш изыкалом уажәшәта, – ләтеикит Кәаста.

Саида акырқырхәа дааччеит.

– Снапкәа ухәоу! Ачаи хыкәшәараан, абғаркәрагыи аус алоуп.

– Уиггы сымдыруеи, саупшқаху шыта...

Аа, абар, иаакылсит ахәыцкәа: – Ур-а-а! Арадио ааргеит, арадио! – хәа рыбжькәа рго.

Уи инакәырццакны, амхы ауразоуроу зеггы: – Ура! Ура! – хәа рыбжькәа дыргеит.

Уи аагара иашацәкьаны ус дуны икалеит аколнхаразы. Шәызуштазаалакгыи, азәгыи амхы шәтымцын хәа иаразнак ибжыи нарылаиргеит Кәаста.

– Баала, хцап. Иааргаз закәу аабап, иагьхадахылап. Уи бара быбзоурала икалеит! – ихәеит Кәаста Саида лышка.

– Снорма насыгзаанза ацара стахымызт, – лхәеит Саида.

211

– Бнорма бзынамыгзар хәа бшәома? Баала!

Кәаста днecin, лыжәоахыр неикит. Уи дылмы-
пхаргы, зегь дара роуп, лгәы каршәны аус лызуамызт,
иааргаз лбаанза.

– Анацәалбеит, ихауцәкәама арадио? – илзымчхакәа
дамхацааит Саида.

– Аус кәцаны баан, иааргеит, ибызхамцәо закәзеи? –
налаепникылт Кәаста. Арадио злааргаз аидарамәангага
машына ауаа акәшан игылан. Зегьы ирбар ртахын
иааргаз аппаратура. Ахацәа рацәафны амашына
ашьтахь аус руан, иакәырхуан зоура дуз еишьыкь
хьантак: Кәаста Акәа даныказ «акапустә» зыхьзицәз
акәын уи. Цәка игылаз аколнхацәа ацагылан иркын,
зыкәхра иафыз аешыкь азхык, хыхьынтә идиркуан
амашына иацааз арпыс ауку, назаазак.

– Мшыбзиақәа! Бзиала шәабеит! – салам нарылтеит
Саида, амашынаә данааитцәкәа.

Уиаамтазы аешыкь адгылаә инадыргылт.

Амашына иакәгылаз, ирзымдыруаз арпызба днал-
баан, Саида лышка дмааикәа:

– Бзиа ббааит! – ихәан атак налитейт.

Саида дналзыпшит, уааргачамкыртә иказ лакта
ейцахала. Иаразнак дылзымдырит лара, ахатарпыс
Рема шиакәыз, Арутан данымцаирсуаз амашына амаа
зкыз ашофер. Ускан еипш дыкамызт иара уажәы, ауаюы
назааза ззырхәо иакәын, цшрала даара дшьахәын.
Илахәыхза иказ Саида ллакта әеапсахит. Амалахазгы
лгәы иаанагомызт уи арпыс абра дылбап хәа!

Иааргаз арадиоаппаратура аконторафы иона-
дыргылт. Зегьы уахь инейт. Кәастей егырти абарцахь
индәылцит. Урт хынхәаанза, пытрак, Ремеи Саидеи
рымацара иааизынхейт. Рема уажәыгь илахь еикәын,
иныпшуан гәыроак ашьтамта. Ихы өейтихны Саида
дызлыхәапшуамызт иара.

«Сидырзар акәхап, дыпхашьойт» – лгәы иаалнатейт
Саида.

– Аус абууеи уажәы? – дцааит.

Еергыхәа ихы дөахан:

– Апошьтафы аус зует, арадиотехник еихабыс, –
ихәейт иара.

– Ашоферра уакәыцма?

– Ааи, ус икалейт. Дәәа кәзаракахь сиасит. Афронтаә
сыкан, ар рфы арадиотехника сцейт. Уажәы аколнха-
рақәа ирзыкастоит арадиостанциякәей арадиоузелкәей.

– Уи даара ибзиоуп, сейгәыргъейт гәыкала, – лхәейт
Саида иаалгәарпханы. Рема акыр даалахәыххейт.

– Итабуп... Ибызныкәзгахьоу азалым санабыжьует
хәа сыкамызт, – ихы ркәны даахәыцит.

Уиаамтазы дыналт абарцахь иказ Кәаста. Итахын
арадиоузел акацара ианалаго иархәар.

– Иахыикахцәо атып шәырхиама, иабыкәу? – дцааит
егьыгь.

– Мамоу, уи сазымхәыцзәцт, умбои, – ихәейт Кәаста,
илақәа Саида иналықәкны. Уи лгәынамзара дацәшәон
иара.

– Арадиоузел укабинет афы иказар ақәнагоит, уара
акәакь кәпшьахь уиас, – лхәейт Саида.

– Уи иашоуп, афыз ахантәафы. Арадиоузел иахьа-
қәнаго атып афы иказароуп! – Саида длыдгылан
дцәәжәейт Ремагы.

Еиликааит, анкәа зны ифыз Арутан дицхрааны, акәты
ахәда ахцәаразы иркыжуа ианыркуейпш, икны ама-
шына иакәыртцәз атыпха Саида, иахьа акре-илызкаауа
азә лакәны дшыкоу, уимоу, аколнхара ахантәафгы
лхәатәафы дааганы дышлымоу.

Кәаста дызхатәаз астал фызатәык акәын иамаз, уи
ааиртын, ақәадқәа итаз аатигейт. Ихәатәуп ақәадқәа

еилататамкәа, еикәыршәаны иштәз. Ақҕаадқәа реикәы-
ршәаразы иутозыз, уиазы даара дцоуран иара.

– Аоыза Кәаста, ацстазаара ахата иахнарбоит
аколнхара аправление ирықәнагахаша аони аклуби
хымпада ишыкацатәу, – лхәеит Саида, ақҕаадқәа астал
амгәа ицтыхра дахьағыз.

– Бара бзиара иакәшәаша, урт реицш иага кацатәуп,
аха, аа, иббоу, ари абакоу? – инацәақәа еихьшыуа
иналирбеит, ацара шрымам лырдыруа.

Астал итыргаз ақҕаадқәа иоыцра иньцеикын, абартца
дыбжьаланы, акәакь кацшьахь иёынеихеит. Уа еиха
итбаан, иагылашан, иара дахьтәаз атқыс.

Рема арадиоаппаратура ааган ионеиргылеит Кәаста
иуадағы. Имацәахәқәа зтаз артмак ахы ааиртлан,
далагеит уи зтачапаз амғы ацыргара. Азәыроы ааин
иархәеит, ицхраар шыртахыз, аха иара имуит, сара
цхыраара стахзам ихәан, зегьы дәылцырц ирыдицеит
ицырхагамхарц. Иара иғы даанхеит цытрак ашьтахь
ионалаз Кәаста зацёык. Уи дидгылан уа, ида цсыхәа
ыказамызшәа зынза иеырцшьагыатханы. Абартцағы,
амхакнытә реицеизаны хёыцы-хёыцла аидибагалара
иағын имааицыз аколнхацәа.

Саида амхахьы ддәықәлеит. Цытрак днаскьахьан
еицш аамтазы, илахаит Кәаста ибжьы. Уи лыкәғытуа
лара длышьтан. Икалаз уиоуп, Рема зны мап ихәа-
хьазаргы, ашьтахь итаххеит, арадиоаппаратура
ицкәзыргылашаз цхырааоык диддыргылар. Кәаста уи
аус ихала изымызбозшәа ибеит.

– Арадиоузел анхаулак, амац азызуша хколнхара
аонуцка сара дсыцшаауеит бымхәаз. Бгәы иаанагома
уи сара соуп хәа? – иеыргәааны дцәажәон Кәаста.

– Хаи, закәызеи иухәо, уи бзанцыкгы сара схы
итамшәацт, – лхәеит Саида, Кәаста иихәаз ифархьуа.

– Дабакоу, дааг, нас, ауаоы!

– Саатбжак ашьтахь дкалоит.

– Дызустада уи?!

– Иаасараза... Сара дсыцшаауеит зеицш ыкам
арпызба.

– Икоу басхәап, ди, бара даара аус дуқәа зхы иадызцо
бакәзаап. Бхала зацёык икабцо зхәартоузеи? Аколнха-
цәа ирахәатәуп азеицш еизара азыкацаны иалацәа-
жәаратәы, икацатәу акандидатура убра ишьақә-
дыргәжәроуп.

– Акандидатура акәым аус зоу, Кәаста, ауао иоуп,
убри аус азура бзиа избо, изылшаша ауаоы.

– Ус икоу дабаагои, дахцәуама?

– Дхацшаауеит.

– Иакәым акы хабмыркацан, ибахауоу, ари ус дууп!

– Сара инакәзаалакгы иакәым касымцацт, умшәан...

Саида дыццакы-ццакуа амхахьы ддәықәлеит. Кәаста
цытрак длышыклацшуа дгылан, нас Рема ишка даахы-
нхәит.

– Икоузеи, азәыр дуцшаама? – дцааит Рема.

– Саатыбжак ашьтахь дкалоит, – ихәеит Кәаста.

Амхахьы дцарц амәа дықәны дахьнеиуаз, Саида
игәалтеит, Гачи Жореи еибароуа ишлышьтаз. Урт
гәоарас икарцеит, даара игәцараркша уск анагзара
лнапы ишаныз. Рыгәоара ашьтахь иагыцабыргхеит.
Саида ишлыхьзатцәкьа даарыгәтыларкит, иагьроуит
лара лыкнытә изыцшыз азцаара:

– Арадиоаппаратура Акәантә иацааз ахата, – лхәеит
Саида, – арадиотехник еихабы иоуп. Шәуа дарбану
арадиоузел ағы аматура зтаху, уи ишәирцоит.

– Сара истахуп! – ихәеит иаразнак Гач.

– Саргы! – зака илшоз ибжьы өаиргеит Жорагы.

– Сара соуп ацхьа изхәаз, уара уаха ғумтын!

– Ацхьа иумхәахкәа уажәы! Сара сацкыс узлеицгузеи
уара?

Жора заҕа имчыз мышьхэылтцла иыыза днеигэтасит.
– Сара сга, сара! Физика азыхэан ашкол ағы цшьба сыртеит, Гач хца роуп имоу! – ахэара-чара дакэытц-уамызт Жора.

– Амц ухэоит, физика азыхэан саргыы хэба ансымаз ыҕан! Арадио ианакэзаалакгыы бзиа избоит...

– Бзиа избоит мкэан, атэыла урбгара укоуп. Сара амаланыкэа афымца лашара аташьагыы здыруеит, – ихэеит Жора, Гач ихэаз зынза иаабашатэны.

– Уакэытцыр еиха егыуп, цыым, мамзар, иудыруа-заит, укышэ штсырчаауа!

Ачкэынцэа азэи-азэи убри аҕынза еизгэаан инейды-ххылт, арбагыкэа зны-зынла еиҕаҕало ианеисуа еипш.

Саида, даарыбжыагылан, еикэлкит.

– Сара исыздыруамызт шэара шэыцъагыы арадио-техника шышэтахыз, – лхэеит лара.

– Иауазеи, иахтахызар? Есымшааира ачаибгыҕыҕыхра аткыс уи еиха еигьуп. Хара иахтахуп хтехник-цэазар. Хшэыдышэкыл хыцъагыы! – неицырхэеит ачкэынцэа, уажэыраанзатэи ргэааибагара нархаштын.

Саида дааипххэцит.

– Мап, хара азэ иоуп иахтаху. Икоу жэдыруоу, арпарцэа, шэҕы нсырхар стахым, шэыцъагыы шэеи-цшны шэызбоит, шэааи акьанч тахцсап! Шэазыразума?

– Иазыразуп, иазыразуп! Хара хшахатуп, иаажэг акьанч! – рыбыжыкэа ҕеицдыргеит уиаамтазы уа иаины иаарыдгылаз гыцдоык ачкэынцэа.

Саида лааигэа игылаз ачаишьяп бгыцк аафылхын, лнапсыргэытца иныкэцаны лтачкэым аалрацэан, лышьтахька иниалгеит.

– Снапкэа ак тацэуп, егыи ачаибгыыц акуп. Ачаибгыыц зыкэшэо ачаиҕыхраҕ даанхоит, егыи зыкэшэо радио-техникс дкалоит. Еилышэкаау? Гач, уара уоуп аҕхьа ахы цэырызгаз, иагьхэа аҕхьа, сарманап акэу, саргыанап

акэу абгыыц зку. – Лышьтахька иказ лтачкэмкэа лапхьака иааиаганы иналырххеит.

Ари даара ихэыцра дуны иаарзыкалеит ачкэынцэа. Илакоакуа лнап рацэақэа ирзыцшуан, руа иарбану итацэу хэа. Аха уи адырра мариамызт.

Гач цэҕашэа дхэалахеит. Атцыхэтэаны, зынза илақэа хэаны ахэыцра далагеит.

– Ааит, абааҕсы ларманап аанкыл!..

– Уиакэым, ларгыа напоуп иаанкылатэу!..

– Мамоу, ларма напоуп! – абас азэи-азэи идиба-мырхэо аимакра иаҕын, Саида мацэазшэа дзыгэты-лакны игылаз ачкэынцэа.

Атцыхэтэан, инапы рыхханы ларманап инакэикит Гач. Саида лнацэкьарақэа анааицылх ииацэаза лнапсыргэы-тца икэын ачаибгыыц.

– Хаит, анцэа ишэиааит, ари акэзаап ачаибгыы зкыз! – ихэеит Гач, ихы икэыжыны зымэа днаскэаны даагылт.

Саида ларгыанап атачкэым ыртланы Жора иахь иналырххан, ус лхэеит:

– Уи атыц уара иунасыпхэит. Ипхастоумтэын, уаџдас иныкэа. Уца аконторахь, Кэаста иахэа сара ушына-сышьтыз, – лхэеит Саида.

Жора, Гач ишка даахьахэын:

– Усзымгэаан, сара исхарам, акьанч сыкэшэеит! – ихэеит иара.

– Мамоу, сузгэаазом! Сара ачаиҕыхга машьынаҕы аусура салагоит. Иаабап хапхьака уареи сареи иаҳиа-аиуа! – ихэахт Гач даамақарын.

Жора, дмаанҕасзакэа, дыоны аконторахь ддэы-кэлеит. Еибарыоны уи ишьталеит уа игылаз егырт ачкэынцэа. Саатбжакгыы мырцыкэа, арадиотехник диоуит зеипшыкамыз амарцеио, цытрак ашьтахь арадиоузел аус азырулашаз.

Рема хэылпазынза аусура даҕын. Данцоз иреихэеит,

уатцэы анцъныр дшааигоз, арадиоузел амонтаж азыка-
царазы.

– Уатцэы инаркны арадиоқәа аоынқәа рфы рнагара
қалагоит, – хәа реиҳәеит иара.

– Зыюны арадио змазарц зтаху зегъы, – иҳәеит, –
ашәкәы реаныртцааит, аңарагы аларгалааит: ақаца-
разы жәохә маат, арепродуктор азы аажәихәба маат.

Ари ажәабжъ, амацәыс ақара иласны ақыта иалаюит.
Ауха ирахатны измыцәаз ауаа рацәаюхеит. Рычхара уаха
налымшо иазыпшын урт, рқытафы аоынқәа рыкны еипш,
адәныкагы арадио абжы ақыта иалыюуа ианбакалари
хәа. Аухеи ашъжымтани Саида лфы иааны ашәкәы
реаныртцон, зыюны арадио анагара зтахыз аколнхацәа.

– Ахәгы маңны, цәбаа дукгы адымбалакәа,
ишқаманшәалахеи ари аус. Шьха-дук ахыршәтра
иатахыз амч ақара атахыз цәахшон, аха ус икамзаарын.
Ибыртцабыргит, Саида, жәлар ирзеигъыз бшазықәаюыз,
– рхәон аколнхацәа.

Аколнхара «Алашара» афы иаацьюшъаратәы
лаҳатыр иазҳаит, идухеит.

Кәаста уи такә илахъ еикәнацеит. Аха, дшымгәыгзоз,
иаалырқьаны адыроәены икалаз, цәгәа деигәыргъеит
иара.

Икалазгы абри ауп:

Рема данаауаз дицааит ақошъта аиҳабы ихаґа.
Амашына дшаатъцызцәкьа, уа иибаз аколнхацәа игәы
иалырсны дынрацәажәеит:

– Арадиоузел ишәзаахғаз ыrxынхәны иаагар қалап,
– иҳәеит иара. – Изыртахузеи шәара шәеипш икоу ауаа
арадио азызырора? Иашами исхәо, Рема? – дцааит
Рема ихы наиқәкны.

– Усоуп, ааи, хәара атахым! – ихы ааирцысит Рема.

Уи иаара иазыпшыз Жора, оумашәа дааргачамкит арт
еибырхәаз ажәа, дцәуарц егәааигымхо дқалеит.

Арадиоузел ахықаз ауаґах ашә рзааимыртит, иага
неизырундазгы, аколнхара ахантәаюы азин қайцаанза
изуам иҳәан.

Кәаста акәакь қапшь ддәылтцны иәааихеит.

– Закә бжьюзеи ара иго? Икалазеи, закәзеи? – дцааит.

Ақошъта аиҳабы ицъыба агазет аатихын, Кәаста
данааи инаиитеит.

– Аа, уахәапш ари, сара сзы изакә хазыноу ижәюыз! –
иҳәеит иара.

Кәаста дапхъеит агазет «Ақсны қапшь» реиҳа
иахъубартаз адақьафы ианыз. Уа ианын «Абзиара ура
есқьаангы ққарас ишьтыхзар зыкамлозеи» хәа хыс
измаз, нбан кәазла июыз астатиа. Астатиа иацаюын абас:
«Ар Қапшь рыкнытәи иоурышьтны иааз асержант,
ақытанхамоатә артел «Алашара» иалоу аколнхаопхәыс
Саида Гәымба хәа.

– Иа-шәиу-шәиу, изакәызеи, мшәан, избо! –
чмазаюык ихъаа анизцәыртцуа еипш даағызит Кәаста,
ицъеишьеит, илакәишьеит дзыпхъаз.

– Сгәы иаанагом, шәколнхара иапырхагоу уск
шәызыкәызгеит хәа, – иҳәеит Шьалуа Миха-иґа (ус
ихъзын аиҳабы).

– Хәи, закәызеи иухәо, уххъ згеит, абааңсы ҳазны-
кәугама, хуркәтеитеи! – иҳәеит Кәаста, аиҳабы игәы
ақацара зақа илшоз иґахны.

– Шәара шәколнхара азыхәан егьырт аколнхарақәа
рзы исзыкамцоз цхыраарак қастқазар, иамоузеи уи
цәгьарас?

– Хәи, цъушьт, изакә цәгьароузеи, иґабуп хәа
уаххәароупеи!

– Иґабуп аґахзамызт, шәфы шәнапы напырашәкыр
азхон.

– Хәара аґахума, зегъы ирыларотәымызт уи! Илзеи-
лымкааит Саида хәашабга ус шықатәтәымыз. Абзиара
уаюы ианузиу, иумырхаухауроуп.

– Акритика хзыкалцоит хусурафы ихагкэоу дрыхцэа-жэаны. Сара биурократс слыпхыазеит, истаххар, хагхақәа рырееира зылшо сакэны слыпхыазоит. Азэы абзиара изууит хэа иазхом, зегы ирзуулароуп лхэеит. Гэыкала азэы уизныкэар калоит, акэымзар, зегы ус узларызныкэозеи, анцэа узша!..

– Хара гэыкала ухазныкэеит, хэарас иатахузеи, хэарас иатахузеи, – ныбжьеиргылеит Кэаста.

– Илхэақәаз рзыхэан итабуп хэа сарымхэар калоит, сзыхлыркыа сыздыруам!

– Иауауеи, ахэаз ацалааит, ишпалцэыкалеи!

– Абасоуп шыоук шыкоу, ирзууз абзиара ацынхэрас ацэгъара ухы иштадырцо.

– Саида иныкэылгаз агазара иахкыарызеишь, анацълбеит? Хара егъххарам, анцэа ибааит, гэыбган дук хаумтароуп, уххь згеит, – ихэеит Кэаста даацпы-хэаны.

– Ишэхара-ишэхарам, икалашаз калеит, арадио акацаразы уажэшьта цхыраара хазшэытом, зегы ишырзыкахдо еипш, шэаамта-фхэара анааилак ишэзы-кахдап. Заа апрокейт шытыхтэуп, нас, изыпсоу асмета кататэуп, урткэа рышьтахь, азакэан ишахэо еипш ианшьақэдыргэгэалак, ишэзыкахдап.

– Излоухэо ала, шықэсык аамта атахуп хапхыака?

– Ааи, шықэсык атахуп. Ауатах ашэ аашэырты, атыпахь ирхынхэны иаагоит ари «акапуста», укабинетгы уара иумаз.

– Иакэымыз хыхит, даара иакэымыз хыхит. Аха исхэагэшьои, акымзарак сызхэазом, – ихэеит Кэаста.

– Иухэараны икоузеи, знык икалаша аныкалалак! – ихы рцысуа акалашэақәа даапышэырччеит аихабы, Кэаста днаихэапшны.

Аихабы ипышэырччара цакыс иамаз изеилымкаауа, Жора ишка дынхыапшит Кэаста, акабинет ацапха

имихырц. Аха Жора дабаказ, аихабы ацыхэтэантэи иажэақәа шааихазтэка, дыцыббы ддэықэлеит. Иаразнак даахыахэын:

– Шэаасзыпшы, уажэытэка Саида даазгоит! – ихэан, ибжы наиргеит.

Иаарласны иааит Саидеи Карамани еицны. Жора харантэыла даапышун икало аилкааразы. Кэаста агазет Караман иитеит дапхарц. Караман данапхыа, Саида илитеит, дагыцааит бапхыахыома хэа.

– Мамоу самыпхыазацт, уажэытэка сапхыоит, – лхэеит Саида.

Агазет ааитцылхын, дапхыеит, лыстатиа лгэы ишахэаз удырратэы даапышэырччеит.

– Ишакэым бызхахцэажэеи агазет афы, хзыхбы-ркыазеи? – дцааит апошьта аихабы иеыргэааны.

Саида, лылацэақәа ааикэылпсан, акыпхэа лгэы ааикэылхэалт, изеипшразаалак ажэамыцхык лфыцы-мкыарц.

– Бара абри еипш злабэызеи хэа уцаауазар, сара уиакара ибзиан исзыоуамызт, уа аус зуаз сыцхрааит, иану зеипшроуи иара ахыанырцази ауп уызтцааша? – лхэеит Саида.

– Ааи, убриоуп сзытцаауа! – ихы ааирцысит иара.

– Сгэы иаанагоит, – лхэеит Саида, – аредакция сара сацкыс, сарамоу, уара уаткысгы ирдыруазар калап хэа, агазет ианцатэуи ианцатэыми.

– Уи сеидроу, зны ирдырыргы, даеазны ирзымды-рыр калоит, есымша ауаы деипшым.

– Иашоуп, ус каларгы калоит, аха суазцаар стахуп, угы ишцаанагои уара, иашоу ииашаму агазет иану? – дцааит Саида.

– Сара бара абзиара бзызуит. Аихабыра ишыақэды-ргылахыоу азакэан еилаганы, договорда, сметада арадиоузел шэыкастарц иакэыскит, аха бара сыбна-пхэит, уиазы аус сақэдыршэар калоит...

– Уажэшъта шықасынакыак ҳаапшыр акәхеит, – ацәажәара иеналаирхәит Кәаста. – Аус заманахәза ишыказ, иаапхастабтәит. Ас азәы иуа ббахыу! – ихәеит иара.

Онудкала дгәырғон Кәаста, Саида дзырпхашьоз аус ныкәлгеит хәа ипхъазаны. Игәы излаанагоз ала убриафынза дгазахеит, икалпцаз абзамыкәра амала-хазгыы рееишьа амамызт. Шьтарнахыс азы лхамабзиарақәа зеггы рцыхәа пцәеит. Аколнхәцәа даәакала илыхәапшуа иалагап, лажәақәа рыгәра ргарым, лхәатәқәа гәныркыларым.

Саида лқышәқәа еихарцсны ахәыцра дафын. Кәаста иихәаз ацкы камцакәа, Караман днеизыпшит. Уи илахь еикәымызт, ихы-иёы ихаччон. Иакәымыз акгы шыкалымцаз агәра згоз Саида, еилылкааит ишыбзиараз, аусқәа заманала ишшьақәгылоу. Зынзагы дацрамлакәа, иаархааны ақошьта аихабы атак наилтәит абас:

– Сара исзеилымкааит узыцәшәо? – лхәеит лара. – Агазет ианысцаз ацстазаарафы амәапгара уацхраар уқәнагоит уара. Ишцоузеилымкаауеи, иахьа уажәраанза хәапшрада иаанхаз ақкаррақәа жәпакы раамта шцаз, ишажәыз? Шәара шәзықәныкәо ақкарра шәусура иапырхагоуп, арадиоузелқәа ианаамтоу рыкацара убриақынза иаруадауеит, шәхала игәатаны иахьахәтоу аихабыра рәапхьа иқәшәыргылар калон. Шәара ишәтахуп, шәхы цьабаа амырбазакәа аус жәуларц. Сара сахьахәапшуа шәара шәцьабаа акәым аус злоу, уи егьоурым, аколнхәцәа ирзеиғу шәзыкацозар. Ускан итабуп хәа шәазхәаша даара ишрацәаохо жәдыруазааит.

Саида хаара ацатцазаны даапышәырччеит, еилылкаауан, лажәақәа ирыцоу ахшыю изахауаз шархәыцшаз.

– Агазет иану астатиа, – лхәеит лара, – зегь рапхьазагы уара узыхәан иехәапхьызуп, ажәлар

гәыкала амац рзызуа напхгао кәышс упхъазаны иухцәажәоит. Макьана аамта умоуп, қәнагала убжыы ақәургарц утахызар, иақәырга, иудыруазааит уи уара узы ишыхьзу.

Ақошьта аихабы ихы ааибгы-ааибгит. Кәаста дыццакы-ццакуа иқатақәа рыршара далагеит, илақәа уажәы-уажәы еихаркәысуа. «Дзакәтә пхәыс мыждоузеи, ухәарауазеи! Дызкылымсуа кылхара ыкамзаап, хшыю мыжда змоу азә лоуп, иашан!» – игәахәуан иара. Зеипш камло егыыкам, ақәфыстыр еиха еиғзар калап:

– Ибхәаз бзиоуп, даара ихшыю-ажәоуп! – ихәеит иара иаалыркьаны.

Караман илымхәа кыдцаны еибырхәақәоз зеггы дырзызырфоуан. Макьана еилкааны имамызт, ақошьта аихабы игәы итаз аиаша. Саида агазет дахьанылпцаз дазгәааны, иааргаз арадиоаппарат ырхынхәны игарызшәа дцәажәон. Иаххәап, ихы иага иамхабзиазаргыы, дызхагылоу аихабыра аныкәгара илымшартә ақынза хшыюла дкәадазаргыы, ас иаахтыцәкьаны акыпхь ианыртцаз акритика дзаәагыломызт. Убри акнытә, иихәаз агәалсқәа, заа ихәшьадны, дахыхәмарны ихәеит ухәаратәы акәын ишыказ.

Иацеипш иахьагыы, аидарамәангага машьына иакәшаны иаагылт ауаажәпа. Урт азәи-азәи еифәхәытхәытуа еибырхәон ирахаз ажәабжь ғыц:

«Иааргаз арадио ырхынхәны еитаргоит. Акәа икоу аихабы ихата Саида длызгәаан дааит, абра ажәеимакра иафуп, аха уи иалцуа егыыкам», – абас еибырхәон дара.

Иаалыркьан икалеит Караман игәы иаанагоз, уи амдырра имыхьзаап. Ақошьта аихабы Саида дналыдгылан, лыжәаа инапы ныкәкны длахьыхза ус ихәеит:

– Афрапхәыс! Багькәышуп, багьпхәысткьоуп! Бара беипш икоу ауаа рацәаоны ихамандаз хара аколнхарақәа рфы. Скабинет быналан рапхьаза ханынеифә-

цәажәа инаркны, издырит акыр злаз азә шбакәыз. Ибцәымзакәа ибасхәап, айбашьра ианафыз аахысгыы бшыздыруа. Аус зуан Аңснйтәи авоенкомат афы, бахәан арра банцоз аамтазы. Исгәалашәоит, ацара зака игәғәаны базыкәгылаз, апатриотизмра зака ибныпшуаз. Бара банца ашьтахь, авоенкомат аматцуоцәа акраамта бырхаштуамызт. Убаскан бара бзы исоуз агәаанagara, иахьатәи аус акны еихагыы ибырцабыргит.

Кәаста иахауаз арт ажәакәа рхатара ицәуадафын. «Закәзеи, мшәан, ари ауаю иихәо, иаразнак дышпа-ахәи?» – игәахәуан иара, ицашьаны аихабы дихәапшуа, нас инеифыцкьашәа фәаитит абас:

– Ихашәтаз арадиоаппарат ырыхнхәны изгоит анухәа, иаанужьуеит хәа сыкамызт, даара итабуп иухәаз уахьакәыцыз!

Караман Кәаста днаихәапшын, тәамбарыла даапы-шәырччан, илахь неимеирцит, аха егымхәеит.

Аихабгыы, Кәаста ишқа дынхәапшын, цшьяала иаархааны ус ихәеит:

– Иага хәгзаргыы, усцәкьа уафы дызхыччаша макьана егькахамтацт, афыза ахантәафы. Зны ирыто, нас хашьталаны ирымхуа, уи зыкалом. Сара сшөывсны даеацъара сцон, сымөахыцит Рема даансыжьырц, насгыы, ишәахтаз арадиоаппаратура ақәыргыларазы икарцахьоу збар стахын. Уи ирласны акацара, шәара зака ишәтаху акара саргыы истахуп. Агазет хаззаныртцаз акритика сахыхәмарны исхәаз ажәакәа уара ицабыргыз цъушьеит, Карамани Саидеи ииашан еилыркааит. Уи бзиоуп. Хусурафы, хәарас иатахузеи, ихагуи ихабзоуи ыкоуп, урт рзы акритика хзыкашәцала, афызцәа. Уи хара ихацхрауеит. Даара итабуп хәа шәаххәоит.

Кәаста, иаалыркьаны акы игәы пнажәазшәа, илақәа цыркәафны дыпшуа:

– Агазет ианыз иашазма, нас? – дцааит.

– Иашан, хәарас иатахузеи, – ишьақәиргәғәеит ақошьта аихабы.

Ихы Рема инаикәкын, цаса идитцахьаз акацатәкәа: арадиоузел гха амамкәа аус ауа акацара, аколнхацәа рөынқәа рфы анагашьа атәы зыртатәу аколнхаоцкәын ибзиан иазыкацара ухәа, ирфыцны еитәнаидитцеит. Кәаста иеихәеит, уацәы иахымгакәа, ацара алеига-ларацы. Длахфыхза, дыбзиахәха зегьы бзиала хәа нареихәан, дцеит аихабы.

Абасала Кәаста игәахәара уиакара нцра амоуит, иаарласны ицхастахеит.

– Ицәажәоит Москва. Шәырзызырөы ацыхәтәантәи ажәабжькәа...

Аибашьра қала аахыс, хатөык еипш дзышьцылаз Москватәи арадио абжыы, Саида аррахьынтә дааижьтәи илмахацызт. Уажәы уи абжыы аколнхацәа рыонқәа ирыюныюуа иалагеит. Саида арадио налгеит аобатәи абригада ачаимхафгыы.

Ақыта иалафит апхьарца, ачамгәыр, агитара, агармон рыбжькәа гәырға-гәырғо. Жәәанынтә иааюуаз цъушьа-рын, узырлахфыхуаз жәлар рашәакәа ақша иалыюны акихәа угәы ианаакәолак. Зыбжыы дуны ицәажәо арадио ықәдыргылеит, ақыта иахьазеипшыз, аколнхара аправление аштафы. Арадио ахьнагатөыз зехьынцъара ианнарға, азызырора ада ус амамкәа ианхиаха, акацара еиөызкааз, ацъабаа адызбалаз иара иакәушәа, ахы-рехәара далагеит Кәаста.

– Рақхьаза сара иапшыызгеит, Акәа ақошьта ду афы убри азы мацара сцеит. Бғарцахьы сықөпеит, мамзар, ирласны иузыкарцом, мчыла идумыркацакәа! – абас

– Закәызеи илхәаз? – дцааит Заур илақәа ааима-
рхәхәны.

Цацу, дағамхазакәа, ус ҫаалтит:

– Исхәаз уиоуп – ҳара ачаиҫыхцәа арадио аусушьаз
цқәа хғәы назом. Убри акнытә, иалоугалаз ажәа
уахьымхәроуп.

– Шәгәы инамзо закәзеи? – дцааит Караман.

– Амузыкеи ашәеи маңны ирхәоит, уиоуп хғәы инамзо.

– Ауаа зака рееитаркзеи, ухәарауазеи! Уажәоуп
арадио аныкарца, иаразнак акритика азура иалагеит, –
иазгәеитеит Заур, Саида лышқа дынхьапшны.

– Цацу аиаша лхәеит, уи шцабыргу еилыскааит.
Икалап апрограмақәа згәы иахәо ыказар, аха иахьа-
хәлаанза амхаҫы аус зуа ргәы иахәартә икоуп узхәом,
урт иртаху даәакуп.

Саида ирцәымзакәа иралхәеит, Жореи лареи
апластинкақәа аархәарц шырызбаз, дара рхатәы
программала арадио адырхәаларц ргәы иштоу.

– Хәарас иаҫахузеи, Кәасҫа уи мап ихәеит, аҫараггы
хаитарц игәы итам. Аха аҫара ҳара еизаагоит хабрига-
дағгы. Еизаагарц хғәы итоуп уара убригадағгы.
Еизшаны зеггы ианрықәахцалак, маңкоуп шәатәыс
ироуа.

– Караман дақәшахатума?

– Ажәлар еицыргәапхаз дақәшахатхароуп, дақәша-
хатымхар калома?

Заур Караман имахәар днацагылан, аоныка идәы-
қәлеит. Караман Заурраахь ацара иҫахымхеит, излеи-
хәазала, иара иңшәмаггы дыцәгьам, шыыбжьхьа
калцоит азәы длеицәамкәа, ихааны, ибзианы, насггы
иара днеиаанза дизыңшуп, лхала акрылфом. Аха
Караман дырмышьтит, астал дрыцахамтәар рымуит.

Ишапу еиңш, аңхьа ацәца ааникылеит аңшәма – Заур,
иахәтоу ихәан, ижәит. Караманггы ацәца ықәихит, аха

хәычык иеааргызмалны Заур ишқа даанапшын, Саида
лныхәәҫа аашьтихит, хәзтоу ацынхәрас. Заур Караман
дихәапшуан, икаитцо закәызеи хәа илапш ихмырҫо.

Саида ллымхә кыдцан дырзызыроуан, еибырхәоз
лахар лҫахны. Хәзтоу ацынхәрас, асас аңхьатәи ацәца
аңшәмапхәыс лныхәәҫас ишьтихуам. Ус иаңым. Уи еиңш
аныхәәҫа хьымзгызшьаша аңшәыма хатцаггы дубап,
ацасқәа зеггы еилаганы сыңхәыс дзуныхәазеи зхәаша.

– Узсыхәапшуазеи? – ихәан, Заур диазцааит Караман
дааңышәырччаны.

Заур аңк каитцеит ңытк иаарашаны.

– Уоны саныкоу зны, зегь рапхьа ацәца упхәыс лзы
ишьтысхыр шҫоубари! – дцааит иара.

– Ус шухәоз здыруан, ацәца анышьтысхуаз, – ихәеит
Караман. – Сыңшәма, Саида лакара ахьз шлоуа
здыруазар, ныхәәҫак акәым, лара лзы ҫ-ныхәәҫак
шьтухырггы иҫабуп хәа уасхәап акәымзар, даеакы
шпыхысхәауеи!

Заур, Караман иихәаз ақәғымтыкәа, ацәца аакәихын,
ажәа ахымхәаазакәа ижәит. Уи иаанаго, Караман
иижәыз ипхәыс лныхәәҫа иарггы ишьтихит акәын. Ацәца
анижә, аҫы еиҫанҫеиҫәан, иаңхьа инықәиργылеит.
Надшьа лныхәәҫаггы аажәыроуп, уи даххәхарштыр
қәнагам, даңсоуп ихәеит иара.

Дук цуам, Караман ипхәыс, ачаи акнытә аҫатын-
мхәхьы лиагаразы Заур ахәара икаитцаз, аколнхара
аправление ирыдыркылеижьҫеи. Уи зыкарцаз уиазоуп,
хатца дцаанза лыоны даныказ, аҫатын акны аус луан,
аҫатын ҫыхреи арыпхреи дазказан, ачаиҫыхра ацкыс.

Аҫатынахь диаргеижьҫеи, Надшьа лусура зынза
әәапсахит, ңаса ацкыс хараза еиғьхеит. Зеиғьаҫам
аусуҫы хәа, Заур икнытә Караман ипхәыс лыхәапхьыз
ахьиахуаз, акыр игәы ааканаҫеит. Убри ацынхәрас,
Саида инамцхәума ухәо, деиҫааирехәеит иара.

– Атабырг ауми иаххәаша, – ихәеит Караман, Саида лышка ифы нарханы, – ахәира иарганы иказ ачаимхы кастоит хәа баналага, азәырфы ирызхатомызт уи акацара бымч ақәхап хәа. Аха бара аусура убаскак беадыбцалт, аиаша басхәап, цхыраафыкгы дыбтахымхеит, уи оумашәа иаауцхазаратәы икоуп...

– Оумашәа изыцхазатәузеи, аоныка аара дакәыцит. Лхәычы ианду лахь ддәыкәылцеит. Сара сакәзар, сыказамшәа саалхаштит... – ихәеит Заур дахыхәмаруа.

– Мап, уара ушцалхаштуаз, уи баша иухәеит. Уцхәыс аррахынтә дааижтәи, цәеижыла уеибутеит, уагы-чкәынхеит, уи зеггы ирбоит, мап узацәкуам! – ихәеит Караман, нас ихы Саида еитаналыкәикын: – Бара бнапы злаку ачаи, – ихәеит иара, – уахи-енылеи ракәымкәа, ес-саат иазхауеит. Уи кабцеит иаацәоушәаратә ибзианы. Убри азыхәан ауп, зеггы дреиғны аус луеит хәагы зыбырхәо.

Реицәажәара ааихсығит. Дук мырцыкәа, даацәажәеит Саида:

– Сара саткыс еиғу усую дыкамшәа усыхцәажәеит. Ииашоуп, акрура схы ацәышатом, аха уи сазыкәцаны сымиит сара. Заур идыруеит сыпсстазаара зака иуада-фыз, ауаа аус анрыцсымуаз, санзатцәыз. Аха аамта цаципхәаза сарггы исызхауан, сыхшыю хәычы-хәычла итәшәон, сығәғәахон – убартқәа ирыбзоуруп уажәтәи сылшарақәа, убри акнытә, урт акгы цәашәатәзам! Ауафы итаххар, ибаф дацәымаашәар, акыр илшоит! Уцшәма Надшәа, хаца дцаанза ускак лыламызт, хаца дцеижтәи улыхәапши аус шылуа!..

– Ахәса шәзаазо, хара ахацәа хәума, нас? – дцааит Караман.

– Хәара атахым, апхәыс анасың бзиа лытаразы, лхата инапәы икоу аусқәа шәарда ирацәоуп.

Заур хәычык иеаргызмалны ипхәыс дналыхәапшит:

– Бхата дышцаббо, нас, бара? – ихәан, дцааит.

– Уара сара, уцхәыс, сшубо соухәар, сарггы уара ушызбо уасхәап, – лхәеит Саида, азцаара илитаз атакс.

– Шәара азәгы уаха фышәымтын, шәызцааз ртакқәа сара икастоит, – ихәеит Караман. – Шәара шәыонатәфы икоу абзиареи, анасыңи афыз роуааит егырт зеггы, уаха ртахым, – ихәеит иара.

Акрыфара ишаалгазцәкәа аоныка ддәыкәлеит, агәашә акынза днаскәаргеит ацшәмацәа. Бзиала еибырхәаанза:

– Иахъанза исзеилымкаац аказы суазцаар стахын, угәы ишабара сыздыруам? – лхәан, Караман диазцааит Саида.

– Закәызеи ибзеилымкааз? Бсазцаа, зеипшыкам! Исхароу акрыказарггы ибымзан, – ихәеит Караман.

Заур илапш ипхәыс илыкәкын, иалхәарц илтаху закәызеи хәа дыпшуа.

– Ахәира зхыцәаз ачаидгыл акацара схы иадыстоит хәа анысхәа, гектарбжак ада штыбымхын хәа зсабжәа-угәеи? – дцааит.

– Гектарбжак ада штыбымхын хәа ианакәзаалакгы ибабжәасымгеит сара. Уи бабжәазгаз даәа шыоукхап.

– Аиаша хәа, уара ухаца угәы ишцаанагоз, сымч ақәхацәкәом хәа угәы иаанагозу, даәаказы иухәозу? Ибабжәазгоз даәа шыоукын ухәеит, Кәаста изыхәан аума изухәо?

– Убри ихата иоуп гектар назак акацара бхы иадыбцар зтахымыз, сара сакәым аха.

– Уара уи иихәоз имаурехәон хәа сыкоуп, иашоума?

Заур дахызыроуаз, абри еипш азцаара ианакәзаалакгы сара Караман исызитомызт хәа игәы иаанагон. Саида илтахуп зынза игәы аартны дтапшыр. Карамани дарей еиоызцәа бзиас излеибапхәазо ала, аус фыц иапшыылгаз анеимакха, зны лара лахь дадгылошәа,

даеазны егырахъ дадгылошәа анылба, гәарас даныкалта, ағарахәа иахтны иалхәеит, иареи лареи рымацара рахәымкәа, сара, лхатца, ишсахауаз, шахатк иеипш сыпхьазаны. «Игәы иаанагозеишь Караман? Дгәааргы калонит абас дахьяцәажәаз.»

Ицабыргыцәкьаны, Караман хәычык ихыымзги-шьяргы калон. Ус игәы иаанагеит иара: «Изакезеи, мшәан, бызәкәоу, ацәца казказ ушалпшуеипш, луанытә бсылпшны сыббар бтахума, иҕы нархәы-аархәышьякәа еилыскаауеит хәа?» Аха убри аамтазы, Саида ллакта итибааит иара, хәашьра зцамыз агәыхалалпра. «Мап, уи илтаху алушәактәи аифызара мацара акәхарым, илтахызар акәхап ауаҕи-ауаҕи анеибадырлак, иаар-ласны ирыбжәало, ихәашьым аизыказаашья цкәа хабжәазарацы дарей сарей.» – игәы иааинаҕеит Караман.

– Кәаста игәы иаанагози сара сгәы иаанагози еипшымызт, – ихәеит иара. – Сара исыпхьазон, уажәыгь исыпхьазонит бара биашан хәа. Бхәатәы неимыгзар ада цсыхәа имамкәа даныкала, дсыхәеит, гектарбжак ада шьтылымхырц усызлацәажәа хәа. Амхы уаҕы ак изалымхуа, ипхастахеит хәа ипхьазон иара. Убри аҕнытәгы, аҕацара иакәбырзуаз аҕабаа баша изыз цәабаак еипш дахәацшуан, феида злам аус агәта еиоушаргы, иалам, еизакны ианыкоу ишаламыз еипш. Ус анакәха, гектарбжакгы злыркацатәузеи? – хәа сиязцааит сара Кәаста.

Исхәаз игәы иалсит, уара ахду зхагылоу афилософ хәагы сеихәеит. Игәы излаанаго ала, махәәала аус зуа ауаҕы, афилософия иахәо ахшыаажәа дукәа зынзагы изымдыруазароуп. «Гектарбжак ада шьтылымхааит хәа баша исхәом, акы сзаацшылоит азы исхәоит» хәа сеихәеит ашьтахь. Ишдеизызурыз, ихәатәы насыгзар акәын, иагынасыгзеит, бара бгәы иҕаз бакәысхуеит хәа

саламгеит, ииҕахыз блымха аҕынза инасыгзеит ауп. Иашоуп, ибцәымзакәа ибасхәеит, бымч ақәхо иакәымхо ахьсзымдыруаз азы, схаҕагы хәычык сшыкәанызануаз, аха аҕак икабцаз ала еилыскааит ибызбаз бзанцык бшахьымхәуаз. Уи анеилыскаа, ибгәалашәозар акәхап: «Быгәҕакы бацәхьамцын» хәа басхәеит. Агәра згеит изкәыбкыз шынабыгзоз, агәра сымгазар, зынза даеа бызшәакала сцәажәар калон.

– Иҕабул исыцамкыкәа аиаша ахьсоухәаз, – лхәеит Саида.

– Баргы еилыбкаар бтахызма зака сыгәҕәази, сзыкәгылаз априцип зеипшрази? – Караман дпы-шәырччо лнапы еиларыҕәҕәа иаалымихит. – Азәи-азәи хзеипшрақәоу цибашәоушәоуп хшеицәажәо.

– Уигы цәҕам аус еицызуа ыҕыа рзы, – лхәеит Саида.

Заур гәазхарала ихшыю лзышьтны ипхәыс длыхәа-цшуан. Карамани иареи бзиала анеибырхәоз, ус ихәеит Заур:

– Азәи-азәи пату еикәахдо, хәгәкәа еизыбылуа хәказароуп, хқолнхаразы аус бзиақәа кахцацәкьарц хтахызар.

– Саҕоумцан, Караман, даеаказгы суазцаар сҕахуп, – лхәеит Саида, Караман даахьарцшны. – Надшья лыкны сара аминауаҕра сымазааит... Аха издыыр сҕахуп Кәаста «саргы акы сзаацшылоит» хәа зхихәааз.

– Уи базцаауазар, сара сызлахәацшуала, – ихәеит Караман, – гектарбжак аҕы баанҕасыр, Кәаста игәы излаанагоз ала, напы збыркыз анагзара цкәа бгәы азтамызт акәын иаанагоз, цытк беадшәалан бакәыцуан, балагон ачаиҕыхра, егырт иҕызхуаз зегь реипш, урт бнарывагыланы. Бара бзы Кәаста ихатәгәаанагара имоуп, уи бицхьазонит зеиҕа там чаиҕыхәыс, арекорд кацара зылшо бакәны. Иахьатәи амш мацара ауп

илхэицуа, уатэи уатэашьтахы аколнхара айгьтэра, пхьака агара агэхьаа лкым, – ихэеит иара.

– Иахьагы убриоума ихэицуа, нас?

– Уиоуп, ааи, уажэи ҕиуам, иеырдагэан дтэоуп! Дшэйташьыцуазшэа збоит бгектар ҕыцгы баргы, дыбхыбаауеит былшареи быбзиабареи зеггы уи аҕацара иахьазыбкыз, игэи тнашьаауеит, иитахыз ахьгэиҕэҕабыжыыз, иколнхареи иареи рыхьз тызгашаз арекордҕацара бахьазымқөҕө.

– Уара ушҕарыхэаңшуеи, нас, убартқэа зеггы? – Караман дааҕылцааит Саида.

– Сара уажэшьта Кэаста игэҕаққэа рынагзара сацхраауеит.

– Избан?

– Избан бымбои, бара бгектар ҕабцеит, балгеит.

– Уажэазы салгеит, аха аринахысгы анападкы-латэыми, анапы адумкылар, ишыҕаз еиҕаҕамлахуеи!

– Иҕоуп даара ххы ззаҳашьтыша акы. Ишыбды-руеиңш, ҳазну аамтазы аҕытанхамоаҕы аусқэа реиҕтэ-разы арекорд ҕацалазааит рхэеит апартия еиҳабыра. Уи анагзара реаҕхьа иқэгылоуп аколнхарақэа зеггы.

– Аеазыҕацара аҕахыми, нас, уи?

– Иахҕахуп, ааи. Аколнхарақэа жөпакы ахатэдцақэа ргахьеит.

– Ахатэдцақэа зго аҕхьагылара змоу роуп, ҳара хтэи еиҕахақэо иреиуоуп. Сара зацэык арекорд ҕастцеит хэа, изхэартөузеи! – лхэеит Саида.

– Ғазтагылоу аамтазы уигы акрацанакуеит. Иаххэап, аколнхара иамоу акультурақэа зеггы рыплан-қэа азынагзар, даара ихьз дууп. Ирҕаххар, аплан нагзарақэа рылшоит аколнхарақэа реиҳарак. Абраауп аус ахьыҕоу, ибдыруоу?

– Уи здыруеит, аха сара чыдала макьана акагы схы иадсымтазацт, насгы, хьзык згандаз хэа сашьтам.

– Бара ахьз башьтам, аха иара бара ибышьтоуп, уи бхабмырштыроуп, – даачцеит Караман.

Нас иаарласны дцеит иара. Заури Саидеи аоныҕа иаахынхэит. Иашоуп, рыюны даара иахьеухэаратэи иҕамызт, иҕазан, иажэын, аха уи аонудҕа ауми раҕхьаза рынасыпқэа ахьеиларцаз...

– Абзиабара ҳамазааит, ахьзи-аңшеи хмоур иабаци. Аҕын ҕыцгы ҳаухра ҳаҕоуп! – ихэеит Заур дычча-ччо, ипхэыс дналгэзын.

– Уи макьана иахмоургы егьоурым, ихачҳап.

– Бгэаанагара бахыңом акөу уажэыҕ?

– Сахыңом, ааи, – лхэеит Саида.

Уажэаабыкьа зны Цацу иааңьалшьеит, ачаи ахье-ицҕырхуаз амхаҕы Саида шаанза дахьааз. Ачаи ахьеицҕырхуаз даауан лара, лымхы аус аңталулак ңытрак ашьтахь. Лаара дааигэырҕеит Цацу, иҕацэыз калачкэырк лыма дналпылт. Саида лылахь еиқэын, лхы наркэны, ҕымтзақэа иаалырцысын, зымоа дынхьаңшит.

– Икалазеи, ибыхьзеи, Саида? – дцааит Цацу иааңьашьаны.

– Акгы... – лхэеит Саида, лыбжы еергьхэа иуаҳауа.

– Акгы закэызеи, былаҕырзқэа аауеитеи? Икалазеи, бзыртөуозеи?

Саида лхы зынза иааналыркэын, ҕылымтит. Цацу ианакэзаалакгы илымбацызт Саида дцэуо, убри аҕнытө, цэҕа илцэымыҕхэит.

– Изыбымхэозеи ибыхьыз? Заур дычмазаоҳама?

– Мамоу.

– Нас икалазеи?

– Акгы ҕамлазеит сымхэеи! Караман дыҕоума?

– Ачаи ахьрыдыркыло дыкоуп. Сипхьап бтахызар?
 – Мамоу, сара уахь сцоит.
 Цацу днеин лнапы Саида иаалыкөлыршеит
 – Исабхэароуп ибыхьыз, исабымхэар калом ибды-
 руазааит, сызлабыхэо акрыказаргы быздыруамен!
 Дцэажэон лара, гэык-цсыкала длыцхраар лтахны.
 – Бара сара ехшьас бсыцхьазоит. Бзыкэшэаз
 алахьейкэцара, сара сзыхэангы илахьейкэцароуп.
 Арт ажэакэа рышьтахь, Саида лфыза ацэаххэа
 дналгэзит, лыхгы пытрак лгэи инадылцеит. Цацу Саида
 латкыс даун, дагышэпа-жэпан.
 – Сара сымацара сакэым, бгэи еитцазырхаз аус акны,
 изеипшраусзаалакгы, ацхыраара шбырто бдыруазааит
 абра икоу зеггы, – дафын Цацу ацэажэара. Лагырзыла
 ицэуоз апхэыс шэагаа хэыцы, Саида латкыс дагыей-
 хэбушэа, дагыгэуоушэа лхы лыпхьазон уажэи лара ари
 аминут азы.
 Саида лылакэа лмагра нартылшыын, иаалрыцфеит,
 лхы-лфы аалашеит илахаз ажэакэандакэа даадыргэс-
 тэын. Нас ус лхэеит, уажэи-уажэи лкышэ дацхауа:
 – Реиха имарымажаха изызхауаз чаи-цэахэак ахы
 инаркны атыхэанза азэи ипкеит.
 – Ишца?.. Азэи ишцапикоз?
 – Ашьапы инаркны ипкеит.
 – Иказцарыдаз, анацалбеит, ари еипш агэымхара?
 – Исыздыруам. Изитахха сыздыруам ачаишьатакэа
 рыпхастатэра? Инатозеи уи?
 – Ицабыргыцэкэаны, ссиршэа иубартэ икоуп... –
 Цацу луанэтэ даахэыцит.
 – Закэйтэ цыбааузеи ирыдызбалахьоу? Асаби
 дшумаазара нап рыдкылан исаазеит шыапы-цыпхьаза...
 – Ибхэо цэбыргуп, аха, зынза бгэи цыбымжэан.
 Бтахык дыцсызшэа агэыроа баапсы быэтабыргылт. Ус,
 хэартам, бхы бамеичахар, еицэоу бақэшэар калоит.

Ацэахэа ифыцны еитабхап, ишцабури! Зеггы хбыцхраап,
 бымшэан!

– Ибхэо иашоуп, аха исыхьыз мариа усым, избоит!
 – Уажэи ибхэыцша даеакуп, – дафын Цацу лабжэара.
 – Мариа усым, бхэеит, иашоуп, зегьрейха икататэу
 уиоуп... – лфыза ллымха дынтахэытхэытит: – Ага баапс
 ибоуз дызустоу еилкаатэуп, мамзар, еицэоу бызны-
 кэигар калоит.

Арт ажэакэа лахаанза Саида лгэаанагаракэа
 даеакызтгы, уажэи иаалыркэаны лхэыцракэа рееита-
 ркит. Лылагырзкэа аара иакэыцит. Пытрак фылтуамызт,
 акалацкэыр амаа кны игылаз Цацу лусуга напы
 тахатыгьакэа рыхэапшра дафын лееикэырпшыыхаа.

– Бусурахь бца, икалаз макэана азэггы иабымхэан,
 – лхэеит лара Цацу дналфеапшны.

Ачаикнахартафы данааи, абгы фыхны иаазгаз
 рытэкэа рыкапанра иафын. Ара дыкан Караман. Иареи
 лареи иаразнак иахьейкэшэаз деигэыргэеит Саида.
 Гэаныла дацэыпхашьон алагырзкэа ахькалпсаз. Анцэа
 ицышьоуп, Цацу лыда даеазэи дахымбаз. Уи дфыза
 бзиоуп, дылнапхарым ауаа рфы.

Цацу лыкны дышцэажэаз еипш акэымкэа, Караман
 икны даеакала дцэажэеит лара, икалаз иалхэеит
 лэыртынчны, иагэаркыафны.

– Баалеишь аколнхара ахантэафы иахь, икалаз
 иаххэап, – ихэеит Караман илахь неимарцны.

Кэаста аправлениафы дыкан. Быжьдула ицэажэоз
 арадио итыоуан ашэа-хаак абжы, аха Саида уи
 дзэзызыроуамызт. Ипырказ лчаи хьу-хьууа лгэи итан.

Кэаста аихабыра рахь аора дафын ақытанхамоа
 аускэа шынеигаз. Уи, иара икаимцакэа, даеазэи игэра
 игомызт. Саида илыхьыз аниархэа, цэгэа дааила-
 нарзыеит, Карамангы ларгы аашьтихын, ачаи
 ахьпырказ амхэы дындэыкэлеит. Аиашазы, уафы игэи

тнашьяаратэы икан. Ачаи шыаа заманакеа царцаруа
иахыкыгылаз ацеахеаеы ихыце-хыцеа игылан ихырце-
аз ашыаа хыкыкеа, ипырказ еицрыхехеа зымма ишытан,
урт макьяна еицеакараза икан, иагымканзацыт.

Караман ипырказ шыаа азаяигеара днатееит.

– Шееахеапышы, заа казарыла иккоу, зныкьяра
ихицееит, – ихееит иара. – Излапиказ аихапсыхе,
ацышы еипш ихны иказар акехарын. Акьяшы идыруан,
акьяафыр. Апхыаза еипынкылан икко дцон, нас,
дыцакуа далагеит, ахыкыкеа ааныжыны адукеа пикеит,
уахыкала уаха илымшеит, акымзар, ицегы апхаста
каитцар каларын.

– Ишыапышыта цыаргы ианымхалазеи? – дцааит
Кеаста.

– Адгыл оуоп уажы, ашыапышыта анхалазом.

– Азе иакеу, афыцгеагы имазу сеидроу?

– Сгеы излаанаго ала, азе иоуп иказтаз. Ипиказ зегы
зыммаарак икаижуан, иарма напала ачаи ахыкеце икын,
иарга напала ипканы зымма иршеуан. Аус иуит, ала
иариз... Иказтарыдазшы абри еипш агмыгра?

– Ага икаицеит, уаха иказтодз, – ихееит Кеаста.

– Аиеи, ага иакымзар, даеазы изыгеагыам ари
еипш абаапсы акацара, – лхеит Саида, деихапсы-
еипапсы.

Акраамта итэаны иалацеажеон, аколнхара амал
апхастатэра згеагыз дызустахарыз, уи хымпада
аилахэнхара зцеымгу азэы шиакеу, мамзаргы избалак
зуа хшыюдак, мбжыхк шиакеу.

– Сусура згеампхо азэы дыспырхагахарц иакееит, –
лхеит Саида.

Иргэаладыршеит ачаибригадакеа рфы аус зуаз
аколнхачеа, урт зеипшра уааз, изхысхыаз, изцысхыаз,
нас, руа, ртынха. Иргэалашеит егырт абригадакеагы.
Уртгы азэазэала ирыхцеажеит. Икан азэыки-фыцаки

зцыхеакеа кьяшыз, аха амхы италан ачаи дырхып
ззухеашаз уао дыкамыт. Геыла колнхара акнытэ азэы
икаицеит рхээратэы егырбомыт. Уи еипш икоу аус
баапс аныкегара инагозеи ауааы?

Ацега зуз макьяна имазан, ицон аамта. Икалаз
хамтак иахеахып, ачаирта хыхылапшлап, дыроагых
дааиуазар абап хеа Саида илхеаз, акешахатхара ихы
азцо дыкан Караман.

Уахынла, пытрак ипхыс лымхы дцапшыр калон
Заур. Аха ацегакацааы деицаауазу дмаауазу сеидроу.
Зегы реиха икроуп аус злоу, – лхеон Саида.

Кеаста уи цкы дакешахатмыт.

– Даара хгеы балоуп, Саида, ацабаа рацеаны
иббахан, хбеигыргын, аха, ауааы дызкеымшео
егыкам, уажешыта ачаифыхра беаныбшеалар акехеит.
Уи зегы ирыцку усуп, – ихееит иара, геалсрыла дтеушеа
иыкацаны.

Саида уи акефылымтит. Аены Зауреи лареи ины-
кыыршэны Леуарса иахы ицеит. Ахеира илкэкеаны
напхыцла илаааз, изаманакэа азхара иафыз ачаи-
шыаакеа аихапсыхе иазыргаз, иаарпшым ацега-
ныкегае еиха-еиха дизхыц-цыпхыаза, Саида лгеы ашеа-
рырхара иамеханакуан. Ус дшыказ Заур иалымхееит,
аха лышка аеананакешэа лцеа ианыруа дкалеит
лзааигеахара иаеу рыцхара-фыцк, уи атынчра лыцеа-
рзит лара. Ихалцон, ари аус акны ацхыраара Леуарса
ида даеазы ишилымшоз.

...Араиком афы ианнеи амазаныкегае иахы иназы-
шытуаз апхызба лтып афы дтеан.

– Бызустада бара? Дсазцаар ишцаиасхэои? – хеа
дцааит уи.

Амазаныкегае иахы анеира хтахуп зхеоз зегы
разцаара бзиа илбон лара. Уажы иааиз апхыс пшза,
цега дыгецаракны длыхеапшуан.

– Уахәшьа улбар лҭахуп хәа иахәа, – лхәеит Саида.
– Цабыргытцәкьян ибхәома? Иара биахәшьоума?
– Ицабыргны исымхәакәа, нас, ишҭа, амц схәома? –
хәычык иаалылыжжны атак калцеит Саида.

Апхәызба лкышәкәа неихалыргәгәеит.

– Иахәшьа бакәзар, быюнал, ахәара заҭахузеи! –
лхәеит лара. Акабинет даныюнала Саида ицәалшьеит,
лашьа икны Леван дыштәаз анылба. Леуарса, Саида
дналхатгылан ус ихәеит, Леван ишҭа дыҭшуа:

– Шәеибадыр, ари сахәшьа лоуп. Агроном еихабы
Леван Адамазеи барей шәеибадыр, Саида, – хазы
иахәшьагы иналеихәеит.

Леван илактала Саида еилылкааит, иарей ларей
шейбадыруаз Леуарса икны ишимхәацыз, уажәы
иаацәырганы илхәап хәа иаргы игәы ишаанамгоз. Аха
Саида аиаша лытцалкыр лҭахымхеит, Леван ишҭа лнапы
налырхан ус лхәеит, лашья лхы наиқәкны:

– Левани сарей хәибадыруеижьтәи акыр цуеит.
Афронт афы ханыказ, цәанцәыка излахысуаз хбата-
реиа акомандирс дыкан. Ара дааижьтәи хчаимхафы
днеихъеит, хәибабахъеит.

Леван дкапшьза даакалт. Иицәахуаз ахьларгамаз
даара иааицәымҭхеит, дацәыгхашъеит, ихымзгишьеит
Леуарса икны.

– Уиазоума ачаи зеицшроу збоит хәа Саида лымха-
хы узцаз? – дцааит Леуарса даалахәыххан, аччара
изнымкыло.

Аусқәа зеицшраз ахы-атыхәкәа зегы ааилыккеит
иаразнак. Леуарса еиликааит Леван аколнхара «Ала-
шара» ахьынтә дхынхәны данааи илахъ зеиқәыз,
уинахыс уаха уи аколнхарахъ дзымцаз. «Уафы игәца-
реикша хәа егыкам, колнхара еицахазак ауп» – ихәеит
данаа.

«Ахәса рфы аиааира агаразы еицахатцәкьоу уара

уакәзаап, уара арңызба!» – ааигәахәт Леуарса,
фыварала дыччо, зны Леван днаихәапшит, нас, Саида.
Имарианы аиааира угар уҭахызаарын, аха, иамуит.
«Афрапхәыс, сахәшьа, убас ауп ишаҭаху! Афронт
акынгы убас акәхарын бхы ахәтыр шақәыбцоз. Бхы
ахәтыр ақәцашья бзымдыруазар, усгы икаларымызт
аусқәа. Икабцақәо зегы иашоуп, аха иаҭахым арңызба
игха дахыркьяны зынза әерашара. Ихала еиликаап
амдырра шихыиз, нас қәнагала дныкәап». – Абас избеит
Леуарса, нас иеааирлахәыхын:

– Афронт әғтәи аиоызара, уи еиоызара зыдоуп,
еиоызара цқоуп. Иаразнак исоухәаргы калон Саидеи
уарей хтәылапсадгыл шеицышәыхьчоз! – ихәеит
Леуарса.

– Исыздыруамызт Саида уара дышуахәшьаз,
саҭоумцан! – иааирцшеит Левангы.

Қбака минут рышьтахъ, Леван, ццакырак сымоуп
ихәан, дцеит. Икалап, абыржәеицш ианакәзаалакгы
еилкааны имоуцзар, Саида бзиа дылбо дкаларазы
иахьянза дызәқәаз зегы акгы ишапсамыз, ишбашаз.
Леуарса, дхалалза иахәшьа дыткааны дналыхәапшын,
ус ихәеит:

– Ишаасабхәара, Саида, Заур идыруоу афронт акны
командирс ибымаз арңызба абра дааны дшыкоу?.. Уи
хәычыкгы игәы бызцошәа дызбеит, усоума?

– Мамоу, Заур уи атәы хәа егыасымхәеит. Леван
ишьтахька дцараны дыкан, сара офы имоу агәазцара
ианакәзаалакгы уаха имырзарц.

– Ицабыргытцәкьяну?

– Ицабыргытцәкьяны.

Игәоутартә икан агрономи ларей абра иахъеиқә-
шәази, абри изеу аицәажәарей зынзагы ишылгәампхаз.
Леуарса дызәыз азцаарақәа иаразнак даапдыркәкәеит.

– Хәи, ушақәыпцра, Леван иҭызшәа! Изууазеи! Сара

уи зынзагы иғәһаа сымазам!.. Уара укны сыззааз ааста, уи зынза ибаша усуп. Сара азәы аҫхаста ду ситәит, агәрыға сҫагылоуп! – Саида Леуарса иалхәеит, лымхафәы ҫәәхәак ачаи дызҫәымғыз азәы ишҫиказ, уи иахканы аринахыс азы еихагы ашәарақәа шлоуз.

– Патыхә иҫсы ҫаны дыказар, уи иоуп иказҫаз схәаларын. Иара дыкам, аха иоызҫәа-иҫызҫәа азәы икаитҫазаргы калоит, сеидроу? – лхәеит Саида, лгәы ҫшаауа.

Леуарса астал дахыҫын, деиҫххәҫуа ашәахь ифәинеихеит. Уаанза ф-шәәфак бжһан, дахынеи-әеиуаз икабинет ҫытк иҫшәазшәагы иғәы иабейт. Днейн, иаартны иказ аҫенҫыыр днадгылт амшын ахь ифәы рханы. Араиком зыһназ әһнеихагыла амшын ахықәәф игылан. Аҫенҫыыр афәы Леуарса иҫынҫа иҫасуан айсра иафәыз амшын ҫаа аҫәкәырҫақәа ирхылҫуаз аҫшәҫәыҫәы афәы. Дгылыи-жәәани ахьейвҫонтә ауасахәеиҫш ирхәны иказ аҫсҫхәәқәа еиханы ага аҫшахәахыи иаауан. Зны иҫынҫза ииоу, дәәазны – иҫыҫны иҫашашәа өада ихалан еисуа амшын агәкаршәра данхыҫшылалак, еиха дҫынҫхон, ихәыҫра хһанҫақәа еикәтәон. Уажәы амшын дхыҫшылон иахәшһа иалхәаз агәалсратә жәабжһ дазхәыҫуа. Инапхыҫқәа икакон, фәиҫуамызт. Саида дааин, лнапы ижәәахыр инықәлтҫейт:

– Зфумҫуазей? Иухәыҫуа закәызей? – диазҫааит.

– Абыржәы ибасхәарҫ истаху, дәәазәы ишиабымхәә ажәа сьт. Бақәшахәтума? – дҫааит Леуарса.

Саида лгәы аахыҫхыҫит илхәара лзымдыруа. Абриакара лгәы зхәыз лаға маза дызустоу Леуарса идыруама, анаҫалбейт? Ианакәзаалакгы ссиршәа илбон, уиакара изымдыруа иакәзаргы, ауафәы икаитҫо-иуа азалымқәа реилкаара иғәғәаны Леуарса иҫәәәа иахһалаз.

Зны Дамеи иарей ҫара еикәшәан, ишеиҫәажәоз,

Дамеи Леуарса иеихәеит, дахганы дахыиказынтә Аруҫани иарей шеиҫааз, уажәы уи иара ифәы дшыкоу. Уи ашһтахь, ҫытракҫһан, Ленин ихьз зху аколнхарафәы дахһнейз иархәеит, Аруҫани Дамеи иымааибыз: Аруҫан Дамеи ионы ддәылҫны дышҫаз. Дәәа ҫытрак ашһтахь, Леуарса иахәит, Аруҫан ақалақә афәы дахһааиз, кыфарҫак акны азәи иарей афәы еиҫыржәын, айсра каитҫейт хәа. Амилиҫиа ддырбаандафәын, хәаха-хәымш дҫакын, нас доурышһтын, дҫейт. ҫыаргы аус иузом, дгыалдызуа аколнхарақәа дрылоуп, иахһа ҫара дыкоуп, уаҫфәы – дәәаҫара, дахһнейлакгы аколнхарафәы сшәыдышәкыл ихәойт, аха ҫыаргы дрыдыркылом, игәра ргом.

– Абасоуп, ди, сахәшһа, аусқәа шыкоу, – ихәеит Леуарса, Аруҫан иахбжһақәаларақәа ртәы хәаны даналга. – Уажәшһта иаасахәа, бҫаи акыр даҫырхагахап хәа бгәы иаанагоу иаанамгоу? – Нас ҫытк дхәыҫны дҫааит, доурышһҫны дааижһҫей ҫыаракыр дылға-хәхһазар, лара лфәы иказшһақәа зейҫшраз иалхәарҫ.

Саида лыҫштәы аалыҫсахит. Ибжһысит минутқәак. Аха лара фылҫуамызт. Леуарса илхәарызей хәа дыҫшын.

Аҫенҫыыр иаҫәәәо амшын еисуан. Аҫәкәырҫа шһыззақәа уажә-уажәы атах-саххәа амшынхықә реанагәыдрыжһлалак, иугәаладыршәон, зәы иааиуа хәа фыҫһа әеҫәа фыхәҫәыла ианеисуа аминут.

– Уи дааихһейт сымхафәы, аха ситҫакһан, дҫейт, – лхәеит Саида, лхы налыҫаршәны.

– Ибейхәазей данней?

Акраамҫа фылҫуамызт.

– Ситҫакһейт ауп. Дееим уи.

– Аиеи, аха ибейхәазей уеизгы?

Леуарса илаҫш ахылықәкыз, лгәи-лгәи еилаҫшуа ҫшһаала ус лхәеит:

– Ианакәзаалакгы сара бара бысхашҫны зыкалом хәа сейхәеит...

– Аиеи, нас, сгэы иаанагоит бчаи цызказ иара иоуп хэа. Аха макъана цыаргы ибымхэан. Уи уиакара ишэартуу уафым, цырхага хэыцкэак каимцозар, цэгъара дук акацара илшом, хылцахаск иоуп. Уи иеипш икоу ауафы итып дыкэцамзар, ада псыхэа аныкамла, ииааира мариоуп. Зака пхаста каитцаз аилкаара акэзар, уатцэы а-РАИЗО акнытэ ауафы днарышьтыртэ икастоит, уи игэеитап.

Минуткэак рышьтахь, Саида акабинет ддэылцны лфыналхеит. Уажэы еиха лгэы каршэны дцон, арахь данаауаз дшыказ ааста.

21

Леуарса икаитцаз адца амчала, адырфэены Леван аколнхара «Алашарафэы» днеит, апхаста икалаз шэкэыла ашьтыхразы.

Амхахы дцеит Кэастей иарей еицны.

– Саида дзатахузеи, лгэы зака ипжэахьоу азхоит, еитазпаажэозей, акы дхахэом, акы дхапшыуам! – ихэеит Кэаста. Левангы, Саидей иарей реикэшэара даараза игэы ахэомызт акнытэ, Кэаста ихэаз дакэшахатхеит.

– Илзаауазей, апхаста икоу азыхэан акт уарей сарей ишьтаххып, Саида Гэын-пха уашьтан лнапы лацахароып, – ихэеит Леван, зынзагы хьаас имкзакэа.

Иага ус акэзаргы, игэы акыр иаатнамшыаар камлеит, цэахэа дук афэы игэыргыхэха икэгылаз ачаи хшыааны игыашза данныкэыпш. Уажэы аакыскыа ара Саида лфы даныказ, ари ацэахэа илапш иаразнак ицашэеит, егырт рааста, ачаи еафра мыцхэы игыацаны иахьыказ азы. Иарей ларей иахьейцэажэоз атцла амцафэы, уажэы ирхны икажын амрафэы аканзара иафыз ачаишьатакэа.

Леван ипхэазейт ипказ ачаишьапкэей, иналаршэоаларшэны ипкамкэа инхаз ахыц-фыци. Ашэкэы

иахьаницоз, Кэаста дызлаихэаз ала, ипкамкэа иаанхаз рхыпхызара акгы ишапсамыз азгэеитон.

– Ари атып афэы ахэыл лацазар цэгъамызт, азынрагы маауей, ахэыл рцэны зейгьакам чысуп, насгы хаскын хэыцк цыара иубом, Саида адгыл бзиан икалцеит, – ихэеит Кэаста, иажэа даара хатыр акэцаны.

– Иашоуп, ачаирта бзиан ирашэоуп, уи акт акынгы иарбатэуп, – ихэеит Леван.

– Ахэыл азы знык ицэагэазар азхоуп, ачаишьатакэа нак иньцхны, мамзар, баша атып ргоит.

– Ипкоу зегы афа зырхылцуам, аха изламкысыз аанхароуп, урт макъана ихэыцызаргы, ирызхауейт.

– Хэарас иатахузеи, уххь згеит, усоуп, – ихэеит Кэаста. Леван иеихэеит, ахэыл антаргалалак ашьтахь, ара ачаи еиташейтархауа, икалап ари атып афэы ачаимхы еихагы ихартбаар, – дафын Кэаста. – Ахэыл акэзар, уигы ачаи аткыс еицэоуп узхэом, ахашэалахэы бзиан иаанашьтуейт, иантаагалалак, ацармыкь афэы икылган иахтиргы ауейт, есымшатэи хлага-оагакэа рзы ихауа ахарцкэа алахшэаларц.

– Арт амач-сач ускэей, ахэыл лацарей хэа узэу сара сус алам, шэара ишышэтаху икашэца, сара акт афэы ианыстцейт, ачаи ахьпырказ атып афэы дырфэагы ачаи шылашэцо, насгы ицегь ишэыртбаарц шэгэы иштоу.

– Ииашоуп, уххь згеит, Леван. Уажэшьта Саида лфы хцаны акт лнапы лацахароып. Ачаи фылхуейт ана амхафэы.

Амш шыбжышьтахьра калейт. Амра макъана убриакара ицахэ-цахэо икан, адуней амца анаркуама ухэартэ еипш.

Левани Кэастей амфа ианыланы инеиуан. Кэаста уажэы-уажэы ачабра ааифшыа, ифашыз апхзы ирбон, ицэуадафын ашоура ачхара. Ишнеиуаз, рыцсы ааита-ркырц Леван инаиеихэеит иара.

Изланеиуаз амѡахѡаста, акѡара ахыкѡ иаватцаны иган, еиуа-еипшым ахаскынцѡаакѡа ииатѡѡакараза иахьеилагылаз. Акѡара нырцѡ-аарцѡ илаз ачаимыхкѡа еикѡлацѡамызт, акы еиха икѡасан, аха уигы фухратѡы икалахъан.

– Атцлашѡшьыра акынза хнеип, уа хѡцсахшьап, – ихѡеит Леван, Кѡаста дынхъарцшны.

Атцла хѡа дызѡфыз мжѡатцлан. Ари атыц аѡы анкѡа зны амжѡакѡа рацѡазаны игылан. Аканц заазоз ахѡса икаѡаны абгъы аканцхѡацкѡа ирѡартцон. Аколнхаракѡа анеиѡыркаа ашьтахъ, аканцаазара феида злам усуп хѡа икарыжыт. «Зегъы рыкатцара хѡхымзеит» хѡа ахѡара бзиа ибон Кѡаста, уажѡгъы иааиѡыцкѡеит уи амжѡа-тцлакѡа ахыцърказ азы хыркѡиагас, иаанхаз аки-ѡбеи итѡгѡрцсаны ирызхѡит. Ашѡшьыраѡы ианааи, Кѡаста иееимыртага днатѡеит. Ихылца неихыхны, ацша ахынтѡаауаз иѡы рханы луанытѡ даакѡыцсыхѡит.

– Аиаша уасхѡап утахызар, аѡыза Леван. Саида цхѡыс бзиоуп, хѡарас иатѡхузеи, уи сара мап схѡом. Аха хѡычык дыгѡцысцѡоуп, иашан, дыгѡцысцѡоуп! Уи илыхкѡаны сара акыр агѡыцжѡаракѡа срыкѡшѡахьеит. Урткѡа зегъы схѡоит хѡа арака сзалагом...

– Уара ара уаанѡас, уцсгъы ушьап, сара лара дсыцшаап, – ихѡеит Леван, – зегъ дара роуп, аусхѡа-ртѡакынза ицатѡхѡит, акт ѡ-бгъыцкны иѡтѡуп: акы, шѡара шѡзы, акы, хара хзы. Арахъ дсыцаауазар, хѡашиашѡу аколнхара аконтѡрахъ хнеип, уаргъы цкѡа уцсы анушь-алак уахъ унеи.

Кѡаста Леван иихѡаз азы лыцха наиитѡеит, дахыкѡаз дук даанымѡаскѡа дцеит.

Ачаимхы итѡаз ахѡса иааузеиѡымдыраауа зегъы еипшушѡа иудырбон ирхаз ачаз хылцакѡа харантѡыла уаацшны ианубалак. Леван акыр шыбжѡаз ацшра далагеит, Саида цѡара дсызрылбаауазар хѡа. Игѡеи-

тѡеит, ачаи ѡызхуаз ахѡса азѡ даарылцын, иара иахъ лышѡаалхаз. Аха уи Саида лакѡмызт, даѡазѡын, цхѡызба кѡыцшк, назаазак лакѡын, дааиуан амхагѡѡаѡы аныкѡара лзымарианы, дкалаза. Леван ацхѡызба дизааигѡахо даналага, дара дыцшзасшѡа ибеит. Иара дихѡааччон дхаакѡакѡараза, нацънатѡ аахыс илдыруаз азѡы иакѡызшѡа. «Дызуствѡахыдашь абри, Саида лыда сара абра сыздыруа?» – ааигѡахѡт Леван.

Атзамцгъы акы алыѡны азѡы илымхѡа итѡасыр кѡлоит. Алымхѡа цари, абла цари зехынцѡара иѡоуп. Леван зны амхаѡы дааины Саидеи иареи анеицѡажѡоз азѡы ибазар кѡлоит. Убри акнытѡ, зеипшыкам акостиум иатѡа зышѡцаны, акалак хылца сифат зхѡцаны иѡырба-ѡырбо иааиуаз арцызба дшынаихѡацшызтѡкѡа илдырит Цацу, иара шиакѡыз. Дзицылозгъы, Саида дшыкамыз иалхѡарц акѡын.

Ачаимхы ана-ара ажракѡа алган икан. Иааигѡара иааихѡаз ацхѡызба дышлыхѡацшуаз, Леван изгѡамта-закѡа ишьапы анеихига, иацхѡа иказ ажра дынтахѡит. Ихылца неихшѡан, инаскѡаны Цацу лацхѡа инкашѡеит. Ацхѡызба зназы илхѡара лзымдыруа иаалцѡымыхѡеит, нас акыркыркѡа дааччан, арцызба ишка днаскѡаны лнапы налырхѡеит. Лнапы анааникыла игѡѡацаза икан, иааицхыраан ашыркѡа деиханы ишьапы дныкѡгылт.

– Акыр ухъма? Аа, ухылца! – ишка иналырххѡеит.

– Мамоу, егъсмыхъзеит... Итѡауп... – ихѡеит Леван.

– Саида дубар утахызма?

– Иалбдыраауеи истѡаху дызуствѡу? – иматѡакѡа инапы рыхъшыны ирыцкѡо, дцааит Леван.

Иаразнак иааизыхынхѡеит, иаалыркѡаны акахара ицѡнарзыз, ескъынгъы имаз ауаѡыцшзара хамабзиара, насгъы ахѡса цшзакѡа данрацѡажѡозтѡеи илахѡыхреи, ескъынгъы иажѡа ианыцшуаз ахысамыркѡылреи. Цацу дкѡызгаза даакѡлт азык азы, Леван илыкѡикыз, алацш

аоыза бзанцык азэггы илыкөимкыцызт, илымбацызт лара уи еипш иказ алапш.

– Сануазцаа, иутаху дызустоу здыруазар акөхап, аха уажөы дыкам, – лхөеит апхөызба, мацк даатцканы.

– Дабакаларишь бымхөои? Ус гөгөак атцыхөала дыстахуп, хымпада дызбароуп.

– Аоны дыказар акөхап. Дахьынхо узымдыруазар, унаскызгап дара ркынза.

Цацу ашьтахь оумашөа илбо дкалеит, илзымдыруаз акалакь арпызба диөагылан, аөөахөа абри еипш ацөажөара ахылышаз. Аха илоуз уи еипш агөаанагара хара иацахцар калоит дөөакгы: акалакь акнытөи иааз арпызба диөагылан дахьяацөажөаз мацара акөым аус злоу, иаалырцшит дыроаггы агызмалра зцоу апхөыс мусхөгы. Ахаца өеигөарцхара иахтаху аказшьацөаггы лылазаап лара.

Леван длыхөапшны даапышөырччеит. Уиаамтазы ипата днарыхо-аарыхо иааиреит, илацөаггы хөычык иааиргызмалт. Уи иаанагон, дзацөажөоз лыкнытө ицеггы өөапшьгареи, иуаөыпшзара агөцаракра шимази лырдырра.

– Даара итабуп унаскызгап ахьыбхөаз. Уи атахым.

Рылапшкөа ццакрыла инеикөшөеит иареи лареи. Уи аамта кьаө аонуткала Цацу еилылкааит игөаанагара: «Мап шпачыхсхөауаз снаскыабгар, аха, иабакоу...» – ахөон уи илакта, аха дцөажөеит дөөакала:

– Сара сымацара сыказам, хаицуп шөколнхара ахантөаи сареи. Ана атцла ашөшьырафь дааныжыны сааит.

– Нас уара арахь узааишьтызеи? – дцааит Цацу.

– Саида ара дыказ цьахшьон.

– Шьыжьымтан дыкан, нас дцеит.

Леван ихылпа кны дөахеит:

– Бымш аабзиахааит. Сацабымтан аусура бахьа-псыркьаз, – ихөеит иара.

– Ус зухөозеи, егьоурым! – лхөеит Цацуггы.

Леван ажра дахыцан, ашацахөа иөынеихеит, лара дыишыкпапшуаз идыруан акнытө, шыөацөак аныкаитца ашьтахь, даатгылан, афырхөа даахьацшит, дагыцааит:

– Ибыхьзузеи бара?

– Цацу сыхьзуп. Уара узустада?

– Сара а-РАИЗО акны аус зует, агроном еихабыс, – ихөеит Леван, дзакөыз нткааны, – исыпхьоит Леван, сыжөла – Адамазе.

– Зеипшыкам, аоыза агроном еихабы. Хаухоумы-рштлан, ласы-лассы уахзаала! – лыбжы неитцыхны өаалтит Цацу.

«Ассир абар! Сызустоу лдыруеит, аус ахьызуа лыздыруам. Пхөызба каиматк лоуп, аха акыта-цөа лхьыкөкөоит!» – ааизбеит Леван.

Аконтораө ишыказ дааит Заур.

– Адамазеи сареи упхөыс даабар хтахын, хлы-шьтоуп, аха даабом, – ихөеит Көаста.

Заур иаразнак агрономчкөын днеизыпшит.

– Сыпшөма уажөы аоны дыкоуп. Егьцуам днеижьтөи!

– Дзахтаху удыруама?

– Дзышөтахузеи? Лчаи ахьпырказ азоума? Уиазы акөзар, акы иамусуп!

Заур ихөыцрацөа зеггы Леван ишка инеизиркөкөеит.

Уажөоуп аарла ихшыө аназца ари арпызба еытхөа дызустаз. Паса даныказ, Саида аус ахьылуа удыруама хөа диазцааит даатөамбацөакөа. Ускан уиакара игөхьаа имкит, дзымхөыцит. Уиашьтахь Саида иалхөеит, араион акнытө грономк лымхафь дшааиз, рчаи агөа-таразы, Леуарса дааишьтын. Ускан ихьз, ижөла хөа егыалымхөеит. Уажөы Адамазе шижөлаз аниаха, Заур икьышө акьыхөа днацхаит. Мацөысрак еипш иткьаны

иааигәалашәеит, Саида афронт акны даныказ командирсгы ыызасгы илымаз шиакәыз. Паса Саида избахә акырынтә илхәо иахәхәан. Дзаази, усс имоузеи иара уажәы ара? Илеихәозыиз Саида, длышәталан дицшааит аха? Лара излалхәаз ала, афронт акны командирс дрымацәкьазар, насгы, зны дыцсраны дахирцазар, уи иеицш иказ асас бзиа дзимицхьазеи аоныка? Хәтыр икәцаны састас дзыныкәлымгазеи, уи ацынхәрас мазала иареи лареи зеикәшәазеи амхафь? Лхатца иара иоуми, акгы зиалымхәазеи? Уажәы деицәахт лара лус азы, аоныка дмааизакәа, длышәталаны аконторафь дицшаауан...

– Дымнеизаришь аконторахь? – дцааит Леван ихы азәгы икәымкзакәа, зымәа дыцшуа.

– Мап, уаала аоныка, уа дубап! – ихәеит Заур, ибжы акыр ицәхәәеза, ихы имч акәрханы, згәы акалазам иеицш длахәыхза иедирбар ицәхны.

Даачеит арт ажәәкәа анихәа ашьтахь, акәараш еицш ицагылаз ихапыцкәа аахтны. Абга гәаан ацкәа аныхнарцәа ацәа неихикааит Леван, Заур даны-наизыцш. Дацәымәашьо еиликааит, ари ауаә Саида лхатца шиакәыз. Зака иманшәаламхеи рацхьаза данаа, афыцәагы ахьеикәшәаз. Апыркхәа амца неихкәеит дахьихәацшуаз. Ари иеицш икоу ауаәткәа ишабалак уизныкәар иурым, ицхәыс лылакьысрагы даара ишәартуоп...

Заур ицәхзамкәа дыәхырччо, ацхәан иихәаз аоныка имәахгара деицәлацәажәон.

– Хара уск хнапы алакуп, иуасхәо сыздыруам, аколнхара ахантәафь ишихәо акәхап, – ихәеит Леван, ааиггы мапгы ахымхәаакәа. Уи аамтәзы днеизыцшит Кәаста: «Сара ара сасра смааит, аус азы сааит» хәа иеихәазшәа неицшынцаны, нас исаат днахәацшит. Кәаста арткәа зеггы еиликааит иара итәала, Леван ацшәымара амәахьцра ицәхуп игәахәт иара.

– Уажәшьта уиакара хәаанхархарым, хцап! Аиеи, уххь згеит, Заур... – ихәеит Кәаста. Илацш ицәшәо иалагеит изхадыртәоз астал хиа.

Ицабыргьцәкьаны иахатәеит уаха зтахымыз шыбжхьа бзиа. Саида иаразнак илырмазеит зеицәакамыз ашәишәи-фа. Заур иоцарафьнтә иааигеит аобзиа. Саида лысасцәа мыцхәы дреигәыргьаны пату рыкәлтцон, аха Леван далкааны лылацш ихуп узхәомызт. Заур иааицмыркьазакәа мазала илацш рхын Левани ицхәыси. Еиликаартә ибон, афыцәагы зака ирзалыршо аеи-цәхьакра шырцахыз. Уи еихагы иарыгәгәеит ицшәма лхыбаара. Гәаныла Саида илзихәон абас:

«Афронт акынтәи бкомандир бгәы изтәазамшәа ауп быәшахьбырбо, икалазеи, изакәзеи?» – Уи аамтәзгы асас игәы иреыгыуамызт иара, диацәажәон игәарцханы диацәажәозшәа ила-ифь хтны.

«Дихеит, ицегь хәтыр икәыбцар быкәнагоит аибашьрафәтәи бөыза... Иаадыруеит ус кабцар шыбтаху, изыкабымцоггы», – игәахәуан иара, Леван иацәа ыкәхны афь антәицәоз аминут азгы.

Кәаста иакәзар, длахәыхза дыкан. Уи зынзагы ихахы икамызт астал ицахатәоу ауаа рыгәкәа зака еизадамкәа еихәацшуаз. Акранырфа, уажәшьта иа-амтуоп ихәан, русахь дааиасит Кәаста, икышәкәа рыцкьаны ицыба иаатихит акт. – Быст, аа, Саида, абри бнапы ацаә, – ихәан, лышка инеирххеит.

– Баргы бнапы ацафьзаруоп, ус иакәнагоуп, – ихәеит Левангы.

Саида иаарласны ацыхәтәанзатәи ацәахәагы дацхәан днахьсит.

– Уахәацши, Заур, ара ианыртцаз убап. Ачаи ахьпыркәз атыц цәгәатәуоп рхәеит!..

Заур, акт данацхьа, даакәыцсычхәит.

– Ирөызар, ишцабури, нас, – ихәеит иара.

– Ус еиха еигъуп хәоуп изыкаҳдаз, быххь згеит, Саида. Еиха еигъми, нас? – дцааит Кәаста.

Саида дкахәыцуа лхы ааналыркөит.

– Уи еипш икоу акт сара снапы сзатцаоуам, – лхәеит атцыхәтәаны, ләаарцъацъаны.

– Избан? – дцааит Леван.

– Уи атып афы ачаи ыказароуп, дәәакы алацара калом. Ихырцәаз ашьазақәа срыцхраар, аәа рхылцуеит, еитәдухоит.

– Ршьапкәа мацара роуп иаанхаз, махәта затцөыкгы рымазамкәа, иарбану аәа зхылцуа? – ихәеит Заур, иааилыжж-илыжжуа, Саида илхәаз зынзагы дақәшахатмызт иара.

«Хәит, иабихәа, Саида ухәеит хәа, сзыкәлыршәа-хьоузеи!.. Азәы ихәатәы хасцап хәа лгәы итазам, дышпәишеи, ланацъалбеит!» – игәы иааинатеит Кәаста.

Акыр еимаркит. Кәаста оумашәа ибеит, Леван Саида длыдгылан дахьцәажәаз:

Уи иреихәеит Акәатәи аботаникатә бахчафы ашәткәа заазо азәы икнйтә иахаз ажәабжык. Аурыси атыркәеи реибашьраан, зкыи аашәи хынәажәи жәибжы шыкәсазы атыркәцәа пытраамтак ишьтырхит Акәа. Икәцны ианцоз, ақалакы рблит, фыц икацаны иказ аботаникатә бахча итагылаз атцлақәа зегы ршьапы ицакны ипыркеит, идрааит. Аха цытрак ашьтахь, урт аәа рхылцит! Избан акәзар, араатәи атцлақәа иреипшзам, апхарра тәылақәа рахьынтә иаагоуп, убри акнйтә ибзахар калоит. Икалап ипыркәаз ачаишьазақәагы аәа рхылцыр...

Саида длахфыхза, гәаныла Леван диатабуа днәи-зыпшит, илхәаз дахьадгылаз азы. Заур ипшәма ллахфыххара илапш ицамшәакәа иаанымхеит. Иха-пыцкәа аәахәа иааихаиргәгәеит.

– Акт ишцазауеи шыта? – дцааит Кәаста, Саида илхәаз Леван дшадгылаз аниба.

– Уи мариоуп, акт фыцны иаамыоуеи, – атак кәаицеит Леван. – Апхаста закакоу анахцап, егырт зегы харкәацны. Иахарбап зака шыта цыркәзи зака нхәзи. Уи азхоит, нак-нак илашәцараны икоу, уи, акт афы изарбатәузеи, иатахзам, шәара ишәусуп, аоыза Кәаста. Сара акгы сызшәабжәагом, амала, сгәы иаанагоит, ацәагәара шәахымццакыр еиха еигъзар калап хәа.

– Ахәыл абалахцой шыта? – даахьыркәа-сыркәеит Кәаста.

– Ачаи цырымкар иабалашәцоз? Исзеилкаауам, адгыл шәыцәмацума шәара? Егъахылазам адәкәа шәзышьтоуп. Иахьа хәнеицыз жәпацъара аужәра-дгылкәа аабейт. О, урт адгылкәа, зейпшыкам аутраых ахыкало дгылкәоуп хымцада! Ахәыл мацара акөым, акапустагы – илоуцдалакгы калоит уака.

– Баша ишьтоу урт аужәрадгылкәа ртәы, айбашьра калаанзагы иалацәажәахьан, – иааигәалаиршәеит Заур, Леван аиаша ахыхәаз цъашьара наитаны.

– Ауаа хазхом! – ибжы нақәиргеит Кәаста ирхәаз, аха азәгы анакәфимт, иаргы уаха егымхәеит. «Уи еипшцәкыа акритика сзыкашәымцаргы калон, уажәада иахамбац ауафы ифы», – игәахәуан Кәаста апшәмацәа аара рыдцо.

– Амилани ақәадотәи шәоуру? – дцааит Леван.

– Ихамоуп, ааи.

Заур дцагылан, ашьталарта уатах дныоналт. Уа апенцъыр афы икәын артцага шәкәкәеи атетрадкәеи – заочно хасабла ацара дтан иара, аәазыкацара дәфын. Атетрад бгыцкәак аагәылжәипаан, ишьтахька днагье-жыт, илапш гәнамзарала ипхәыс иналхьырсны днәин, ақәадкәа Леван инаиитеит. Леван аоы иижәыз, хәычык иқәаф кәанатцәхьан, насгы дзыдтәалази иареи цытк еишыцылт акнйтә, изырччашаз ажәабжыкгы реихәеит. Саида аччара дшафыз, Заур даныонала, иаразнак дакәцит.

Акт ғыцны иот Леван. Анапы анцаразы рацхъа Кэаста иитеит. Уи итахзамкэа, игэи-игэи еилацшуа, инапы наницеит. Ашьтахъ, Саидеи Левани рнапкэа аныртцеит. Заур асасцэа агэашэ акынза дрыцнаскьеит. Ианеипырцуаз Леван иеихэар итаххеит, рколнхарафы данааиуа, ианакэзаалакгы, дара рахъ дымфохьцларц, аха ибз изамышхэеит. Игэы инафаз ацынхэрас, ион-оаза ашка Леван дынхьеирцшын, даеакала даацэажэеит:

– Сафумцан, абри сыоныжэ афы ишуқэнаго уахьсы-зныкэмго.

– Иашоуп, аон ғыц ургылар қэнагоуп, – ихы ааирцысит Леван.

– Заур иасхэоиужьтеи акыр цуеит аон ғыц иргыларц, ацхыраарагы истарц сгэы итоуп, – ихэеит Кэастагы.

Бзиала хэа ааибырхэеит. Леван инапы ышьтихын, хара абартца иқэгылан иаапшуаз Саида лышка ина-рыхханы фадхъа бзиала хэа налеихэеит. Аха лара ацкы калымцеит.

– Исыздыруамызт бкомандир уиакара дышуа-ыпцшаз, – ихэеит Заур аоны данааи, инаимфатэшэа Саида илапш налықэкны.

Лара еилылкааит, Заур агэала шимаз.

– Иагафыкоуп ауаа цшзақэа, рызбахэ сара изсоу-хэозеи, иахэеилоузеи урти сареи? Афронт афы ацшзара зтахыда? – лхатца инаиаталкит Саида, илтаххеит агэала иоуз ирласны даплыркэкэарц.

– Ус акэхашт, ааи, аха!..

– Афронт афы ауаы иуал дацэхьамцроуп, – лхэеит Саида, ажэа «дацэхьамцроуп» зака лылшоз инацшны.

– Аонатцака сбылны саныцажыыз ибыцнеиз иоуми ари?

– Иара иоуп, ааи.

– Уа саныжэба ашьтахъ, инықэршэны шэцеит

шэйдцақэа шэрыцэхьамцырц, сара сааншэыжыит, ипсуа иоуп ари уеизгы, изаауазеи шэхэан.

– Заур, иухъзеи, икалазеи? Ианакэзаалакгы ари саепнумкылацыт, икабцоз иашоуп хэа исымаурехэон акэымзар.

– Икалазеи, бымбои...

– Уаанфас, сажэа насыгзап!..

– Мамоу, иафэхым. Уи анхэатэыз аамта иахыцеит. Уажэшъта ибырцшзо егыкам.

Ицэажэашътыбжы агэала шимаз узымдырратэи итынчын. Аха уи уаы дажэон, ихъшэашэаза икан. Заур днаскъан, ауада акэндхэ афы дныкфэагылт, ихы иқэжыны фитуамызт.

Саида, ашьталарта дныюналан, дцэуеит, илеихэаз гэнганы. Излыкэнагозеи абарт реипш агэыпжэагақэа лахэара? Дзылтахузеи лара Леван? Излаихаурцарызеи уажэшъта Заур, икам-иным агэаанагарақэа шиоуз? Ихъу-хъуаа лгэы иаатыхеит лыцкэын хэыцы дахыыкамыз. Уи лааигэара даныкоу, лгэы еиха идууп, акы алсыргы, ирласны илхаштуеит. Аха, иабакоу, ымш-хымш раахыс дыказам, ианду лахъ дыкоуп.

Имеицэажэазакэа уаххъа рфеит. Заур ипхэыс длыцгэышуан, длацэажэомызт. Уацэтэи иус-хэысқэа рцыхэала Иалса ажэақэак налеихэеит, илеихэеит уацэы амфа шимаз, шаанза дгылан дышдэықэлос.

– Уабацои, Заур, уацэы? – диазцааит Саида иаархааны.

Зназы, ацкы зынза имхэарц иакэикит, аха нас, икышэ ааирцэин:

– Сахъцо сара издырп, бара бусс иалоузеи! – ихэеит, зынза иеааркыахэны.

Акранырфа ашьтахъ, Саида риартақэа калцеит, лгэы излаанагоз ала, Заур лара лахъ дааиуан, нас хэыцы-хэыцла ишеицэажэо, еинышэон. Аха иара ус имуит.

Дааоналан, ҫымтзакәа, ахчи амартақи шытыхны има иҫынеихеит.

– Сара сахь уааи, Заур... Изутахымзеи? – лхәеит Саида.

– Мамоу, цәгьала ишоуроуп... Ҫыцья каруатк аҫы еиваиартә иҫам. Акрыфартаҫы игылоу ацәартаҫы сыҫәиоит, – ләтеикит иара.

Ашә нкыдицан, ддәылтцны дцеит.

Саида ццакрыла ләаилылхит. Лыбжы наикә-лыргеит дыроагь, аха ацкы имхәеит. Нас доагылан, ашә аартны:

– Заур!.. Уааи сара сахь! – лыбжы еиталыргеит.

Заур ҫитүамызт, иаразнак дыцәазшәа ҫаицеит.

Саида дааин, лхы ахчы инылалтцеит: «Заҫа бзиа сыҫаыз!.. Дыроагьых агәыроа сынтагылт... Ус сылахь ианызар акәхап!» Ауа драхатны дызмыцәеит. Дәыха-цыпхьаза, лчаи аҫкара атәы лгәалашәон, дылгәалашәон лара ҫыц, лымәа дыроагьых еитазырҫәарц иаҫыз. Лаҫхьаҫа илҫеиҫшзар акәхап даәа гәамцрак?! Абри еиҫш ашәарта дантагылоу аамтазы – лхаца иаалыр-ҫьаны лхыбаара цигеит. Ишҫеизеилымкаауеи, иана-цәалбеит, бзиа дшылбо? Ираҳатмыз лыцәа далтц-цыпхьаза, ллымхә кыдцаны дзыроуа дыпшын, уажәы акәу уашьтан акәу Заур сара сахь данааиуа хәа. Ианакәзаалакгы, уахеиҫш хаз-хазы ауатахқәа рҫы ишьтамлацызт дара.

Заур дмааит. Лара ашарҫазы ацәа дантанала, иара дгылан дцеит. Иалса излалхәаз ала, шыжыхьагь имфеит данцоз.

Леуарса араиком амазаныҫәаҫыс даныҫкарца, Ленин ихьз зху аколнхара ахантәаҫыс далырхит, ҫаса иара

иахатыҫаҫ аус зуаз Чагә Нанба. Уи уаҫы назаазак иакәын, арҫызба хыҫаҫшәаак, қәрала ҫажәи жәаха шықәса иртагылаз. Аколнхара аусқәа рымәаҫгашәа ирласны инапаҫы иааигеит, ахымшатаразгы Леуарса дитахоит узхәомызт, аха уаҫ ҫымт хьшәашәак иакәын. Ианатаху, игәы иаанагаз иаразнак иаатырҫьаны ихәон, иҫацатәугы иҫазцаша зныкҫьара иаахжәаны инары-дицон, нас акраамта ишьтыбжь уаҳазомызт. Игәы акы аналслак, дааузымдыруа иҫштәхәы әеиҫтанакуан, илақәагы рытра аҫашаҫь-шаҫьара иалагон. Ажәа азәы имеикыр изычхауамызт, уи ихәатәаҫы дизаамгар уаҫеимшхаран, дсеисырц игәы иҫоума, изакәызеи иҫаиҫо ааугәахәрын. Икалап уи еиҫш аҫазшәа цьбара имаз, ихьхьаз аконтүзиа иахҫьозаргы.

Ажәакала, Леуарсеи иареи ҫазшәала зынза иузеи-дкыломызт. Аколнхаҫы дзыргәамтца анхамәатә усқәа еиҫьны рынагзаразы, уи игәы иаанаго дазцаауан Леуарса, аколнхацәа есҫынагы рыгәшәа кны иман, Чагә ус дыҫамызт. «Аихабы итыҫаҫы дыгәгәаза дгылазароуп, дзеихабу ихәатәы иазызыроуа» хәа иҫхьазон уи, насгы, «ажәа акәым ауаҫы ихдырра еиҫьызтәуа, иҫстазаара зеиҫшроу ауп» ихәалон зны-зынла. Аполитцара аҫнытәдацәхымҫьо игәникилт иара: «Ауаҫы ибзазашәа зеиҫшроу еиҫш иҫалоит ихдыррагы» хәа марксизм иахәо асамарталажәа. Афронт аҫны дахьыҫаз иоуит даәа гәхацарак: «Асолдат дтас иртә ауп инаигзо» зхәоз. Афронт аҫнеиҫш, ара иҫоугы, реихабацәа ирыртә адцақәа нарыгзалароуп. Афронт аҫны адца ар реихабыра иҫартцоит, аколнхараҫы ааглыхратә план анагзаразы, аколнхара аихабыра иҫартцоит, убриалоуп арт адцақәа злеиҫшым, – ихәалон Чагә.

Ажәакала иаххәозар, дыцәгьамызт уи, Леуарса иахатарнакра илшартә дыҫан, дызлаиеиҫшымыз акры-

казаргы, зыбао иацёймаашьоз уафын, аколнхара аусқәа еицеирхомызт. Леуарса иаанижыыз аихьзарақәа зейгәкам алапш рхын, уи ауао көыш, ауао қсыцқәа аус здиулоз аколнхацәа Чагә ицхраауан, зны-зынлагы мдыршақә қөнамгак анимпыцкәалак, дгәыгәтары-жьюамызт, усқангы ицхраауан.

Саида Леуарса иёы даныказ ашьтахь, дук мырцкәа, Леуарса араиком ахь Чагәи Дамеии деицрыпхьейт. Дамеи адкылартаёы дааныжыны, Чагә Леуарса икабинет ахь дыюналт.

Леуарса итахын, излагараны икоу аевкалипт еиҥахара ацыхәала аколнхара ахантәаы ҫыц Чагә, заа диа-цәажарц. Анхацәа рыонуцқа имоапыргарц аеазы-кацаратә усура, кык-ҫықда, ҥызшәада идеилркаарц ари аус аҥакы шдуу, аиҥахара ианалаго аамҥазы, зегы рхәатәы еикәыршәаны анагзара иалагаразы. Леуарса идыруан, аевкалипт ацыхәала ухәан-схәанқәа рацәаны ақыҥа ишылаз, ауаы хашәалахә изымҥо, акы иаҥсазам аевкалиптцла мчыла ажәлар иреиҥадырхараны ишыкоу. Хәарас иаҥахузеи, Леуарса азәгы икны изырзомызт аевкалипт еиҥахара иара ихаҥагы дшазыразымыз, иматура зейпшраз ала, иёы иҥыхны ари азәгы изиахәомызт.

– Дамеии уарей шәеицума? – Чагә дшынатәазцәкәа диазцааит иара, ихәарц ииҥахыз акыр даахыкәшаны.

– Ана аҥшыртәёы дтәоуп, – ихәейт Чагә.

– Ибзиоуп. Шәышқакақәоу аоны, шәеибгоума зегы?

– Хар хамам, хәибгоуп.

– Ишаасоухәара, Чагә, дабакоу абри Аруҥан Кәазба, иудыруазей ихы-иҥыхәақәа?

– Акымзаракгы сыздыруам. Хымчыбжәа цуейт шыҥа, иқәнага иҥан доусышьҥиижьҥей. Цәара дцеит, аха иахыкәу сыздыруам.

– Уаы изеилымкаарийшь дахьцаз?

– Дамеии, цыҥоык агәылацәеи сразцаақәейт. Дамеи, Аруҥан Ткәарчал дыкоуп ихәейт, егьырҥ ссызцаақәаз, Аруҥан Ткәарчал дыказам, дахыкоу анцәа идырп рхәейт.

– Ссиршәа иубаратәы икоуп, даара ссиршәа... – Леуарса икарандашь астал икәыкшо: – Дамеи дышпо-убои? – дцааит.

– Аус иуейт хар имамкәа. Иҥызшәа бааҥсны азәы ихәо смахацт.

– Иҥроузеишь, анцәа идырп, зныкыр уиҥцәажәахыоу?

– Ааи, хәычык акара. – Чагә иҥыымшықәа дыроахан, икышә иаақәххит ацәымҥра зныцшуаз аччапшь, уи Леуарса илапш цары ақәымшәакәа иаанымхейт.

– Егьюрым, сара сияцәажәап уи. Аколнхараёы шәусқәа зейпшроузеи, иёыцу акрыкоума?

Чагә иҥыыба иааҥихит, рқыҥанхамоатә усқәа зей-пшроу зынцаны иааигаз ақәад, итахын Леуарса икны даҥхьарц. Аха Леуарса ус ихәейт:

– Асводкақәа аколнхарақәа зегы иахзаартиуейт, хрыпхыоит урҥ. Уиакәым иухәаша, исахәа уара, излагараны икоу аевкалипткәа реиҥахаразы ажәлар ирхәо, ишахәапшуа?

Чагә илымхәа ашьаҥа ааибҥы-ааибҥит.

– Ирхәақәо рацәоуп. Ирҥахым ауаа. Хәҥахмада лахых Осман Амқба, аевкалипткәа реиҥахара хәа зызбахә рхәо, егызлымцуа усуп ихәейт. Аҥырқәцәа аевкалипт Трабзан еиҥархәуейт, уа ахауа анаалоит, ибзиахоит, хара хы аҥаа иагоит, амала, Баҥымтәи ахауа анаалар калап, уи сыздыруам ихәейт. Абри еицш агитация рылеицеит иара.

– Даҥумыркәкәазей нас, Осман, ари иихәаз?

– Даҥсыркәкәааит, убз уёы иҥакы, баба, уцшқам-ухасым, иуҥашәалак умхәалан хәа иасхәейт. Акыр хәдуцарц уҥахызар, Леуарса, зейпшықам, инахаҥзап,

цәажәарас иакәузеи! – ихәеит Чагә атыхәтәаны. Аха убри инакәыршәаны, Леуарса итара далагеит азца-арақәа, уажәы аабыкәа Кәасҭа даныкәз иитакәоз роызцәа.

Леуарса уи цәгә дархәыцит. Зны-зынла зака еипшны апҭазаара иахәапшуазеи зцәаоақәа еипшым, кәзшьала еицәыхароу ауаа... Чагә изыхәан иузхәом, Кәасҭа иеипш, адунеиаф иаакало зегъы изеипшуп, иара изы зегъы дара роуп хәа. Уи уао қиоуп, дызхагылоу аус гәык-қсыкала инеигзар итахуп, азеипш ус азаапсаразы ихы деигзом. Кәасҭа даеакала дыкоуп, иашоуп акыр дшәаоуп, аха ашәара ипырхагам хантәаоыс дызмоу аколнхара еитаха дацагычны, ихатә мал азырхаразы.

Абас еиуеипшым ыцәа ауаа зны-зынла ргәа-анарақәа злеикәшәоузеи? Аиаша ххәозар, Чагәгы гра имам хәа дахыпхәазом. Уи игәы излаанаго ала, ауаоы адца анимоу, убри анагзара иазкым даеа гәаанараки хәыцраки имамзароуп...

...Чагә дцеит, иду иарбанзаалакгы аказы дышхьамцуа Леуарса агәра ирганы. Чагә данца ашьтахь, Леуарса ихы даара гәыбған айтеит. Ихы гәыбған зейтазгы убриоуп, Чагәи иареи еиоызцәа бзиан, ус анакәха, ицәымзакәа диазцаар акәын, иаарласны излагараны икоу, аевкалипт еитахаразы игәы иаанаго аиаша иеихәарц. Уи иеихәозгы дахымхәыцуаз, изеигымзар, излеизеицәаз. Леуарса игәы аеынеидна-ргәғәалан, иццакы-ццакуа иааисит абри анааихәыц, инапафы иказ ус бзиах хыдарыла ицәцазшәа иааипхьа-зеит.

Иаарласны дипхьеит, иара иахь ааира иазыпшны итәаз Дамеи.

– У-а-а бзиала уаабеит! Уааи арахь, утәа! – ихәан, ишыкаитцалац еипш, дгылан инапы рхаханы днеипылеит Дамеи, даныюнала.

Дамеи ацкы мхәакәа, ихы икәыжыны цака дыпшуа днатәеит.

– Ихәосхьоу захгәалахаршәарызеи, ихәосит, ицеит! – ихәеит Леуарса, инакәырғәғәаны. – Сара даара сеигәырғьоит ауаорахьы уахьыхынхәыз. Ауаоы, дарбанзаалакгы, игәапхар, иеитеикуеит, абзиарахь дкылсуеит. Иашами исхәо?

– Ауаа зегъы еипшым. Азәы акала дыкоуп, даеазәы – даеакала. – Дамеи цака ихаз илапш ышьтыхын, Леуарса инаикәикит. Уи илактала еиликааит, гәыкала дышихәапшуаз.

– Уара, Дамеи, ианакәзаалакгы о-цәак укәы-ршоушәа акәын ушыказ. Акы абзиара иазкын, егы – абаапсы. Абзиара иазкыз ыызас ишьтысхырцгы салагахьан зны, иугәалашәо уоны санлеилоз, апш зны амачар анахаажәылоз?..

– Ааи, усгы калахьеит, исгәалашәоит, – даакәы-қсычхаит Дамеи.

– Икалап, сара исхарақәоугы ыказар, усзицәымы-хьчеит узхазгалаз ауаоы баапс.

– Дугәалашәеит акәу Патыхә? – дцааит Дамеи, илапш убриакара иртарны, абыржәымзар-абыржәы Леуарса даакылицәап ухәаратәы.

Ари абзиара иазхәоу усмызт. Абынхәеипш ибызгәы-рқәа еихә-еихә агылара иафын, ихәы-ифы цыарамзар-цәара иааузымкуа. Леуарса уи изгәамтакәа даанымхеит.

Иахмыркәакәа, цшьяала ус ихәеит:

– Патыхә дзахгәалахаршәозеи, изаауазеи, уи зегъы дырхаштхьеит. Сара зызбахә сымоу даеазәоуп. Уи дарбан хәа уцаауазар, уара, сара, нас дарбанзаалакгы, абаапсы зцәа иалоу. Ацәалашәара баапс ацәгәа уаоы инаруеит, агәра афарххны ахы аанкылашья уақәым-шәар. Умбои, уара иузнауз, знызатцәык ахы иноууштын, атыша унтәнажът.

Дамеи җаңһа илаҗәәкәә неикәипсеит. Иңымшь ахәкәә, җаса ааста, уажәы еиха ижәпан, иагьдуун ихьссы, ихәхәы еиха иаҗахеит, иагьышлеит. «Ааи, ңым, анкьеипш уғәғәза укам уара уажәы, акрухугеит хымпада. Аееитанакушь указшьа? Угәы зынза ихәхәоу, мамзаргы иңшқахоу?» – абас дхәыцуан, изны иааз ауааы дкылкааны дахьихәәпшуаз.

Ататын неифыңеикын, Дамеи ишкагы инеирххеит, даирхарацы. Дамеи даакөындшөындит, атадын сара сакәыңит ихәан. «Абаандааы иҗахәҗыхаы дигәа-ласыршәазаргы калап, уи иреиңәазоу азцаатәы ииҗаанза, аңһа атадын дахарц идигалоит», – ааигәәхәт Леуарса.

Цәгә ирцәуадааын имеиңәажәазо, инеихәәпшы-ааихәәпшуа иахьынзатәаз.

– Аңһангы иуасхәеит, Дамеи, анкәа иумпыңкьахьоу уск атыхәала гәыбғанк устап хәа сшумыңһаз, ихәосхьоу ххәхарштып, бзанцык иказамызшәа. Уазыразума уи?

– Ибзиоуп, сазыразуп, уаҳа исоухәарц иуҗахузеи?

– Иуасхәарц сгәы иҗоу умбои, уара сәыза кәдың... – Леуарса изнымкылакәа дааңышәырччеит абри ажәа анихәа, убри акара игәкны, ихәаны Дамеигы дңышәы-рччеит иара днеиҗаңшы.

– Ихәа иуҗаху, усгы иңбоит акы сылуршарц ушаҗу, сзыроуеит! – ихәеит Дамеи, аха җасеиңш акәымкәа, игәоуҗартә икан уажәы ила еиха ишыхтыз.

– Аказы усыңхраарцы суңхьеит!

– Сара уара суңхраауану?... – Дамеи инапы ышыҗи-хын, инаңкәарақәа рңысуа, – уара уеиңш икоу ауаа ду иңхыраарас исылшозеи сара?

– Уажәыңкәа иуасхәеит истаху.

Илаңш ааикөымгазакәа икәкны, Леуарса Дамеи иеихәеит Саида лчаи шңырказ, уи кәзцаз иахьанзагы дшырзымдыруа, дшаарңшым.

– Икалап, ачаи сара иңыскеит хәа угәы иаана-гозаргы? – дцааит Дамеи, ибжы аарцағаны.

– М-а-а-п, сгәы иаанагом уи уара икоуңеит хәа...

– Уи еиңш икоу аус ччархә акаҗара схы иаҗәасшьом, иага суаа бжысзаргы, ауааы иңбабаа аҳаҗыр ақәы-сңоит, – ихәеит Дамеи, аңһан еиңш уажәгы, ибжы аарцағаны.

«Ухы зурқьиозеи аңлаҳәыста, сара издыруеит уи уара ишыкоумцаз. Уара усңкәа укам», – игәы дҗа-хәыцуан Леуарса.

– Дабакоу уажәы Аруҗан? – дцааит.

– Аруҗан мызкакара сара сәы дыкан. Аколнхараҗы аус иуан, җарақәак ирхан, дықәңны дңеит.

– Дахьца удыруама?

– Ткәарчалка дңеит.

– Дызцазеи уахь?

– Раңәаңыхра дцазар акәхап, хара хшахтиорцәами, хәхьыказ иахдырңеит, – ихәеит Дамеи, даазыгәдуны.

– Араңәаңыхра зеиңшыкам усуп. Аха ииашаны иудыруама уара Аруҗан Ткәарчалка дышцаңкәыз?

– Сара излаздыруала, Ткәарчал дыкоуп.

– Иңуазеи уаы ддәылңиҗәҗеи?

– Хымчыбжәа цуеит.

Чагә ииҳәази Дамеи ииҳәази еиқәшәеит. Иашоуп Дамеи ииҳәо. Ус анакәха, ибашамхеит уажәраанза иара игәаанагарақәа имаз. Ачаи ңыркеит иаңуха, Аруҗан хымчыбжәа раахыс Ткәарчал дыкоуп. Ткәарчал дыказар, аколнхара «Алашараҗы» данбааи? Ишңакалеи ари?

Леуарса Дамеи иңәиңәахит уажәраанза агәа-анагарақәа имаз.

– Ус акә, егыс акә, усыңхраароуп, – ихәеит иара, дцаңәажәоз агәра ирго, – ачаимхәҗы абааңсы кәзцаз, Аруҗан иакәу, иакәму хәздыруам... Аха иаххәап уеизгы, ухы агәра шуго еиңш игәра узго уара Аруҗан?

– Мап, игәра сызгом, иарей сарей хайыызцәашәа
хакоуп аха...

Леуарса игәейтәит, Дамей иажәа ианыпшыз ачыда
казшәа, «хайыызцәоуп» мхәакәа, «хайыызцәашәа»
хакоуп ахыхәаз.

– Иугәалашәозар калап, – ихәейт Леуарса, – анкәа
зны Арутан имцаирсыз пхәызбак деицеикхәрхәхән
уарей сарей, даәа шьоукы хәцны. Сацәшәоит, ачаипкара
ацкыс еицәоу даәа залымк лызныкәигар хәа. Акы
еипшымкәан иуцъысшьоит абри аус афы ацхыраара
сүтар ыызак иахәсабала...

– Җызак иахәсабала ухәоу?

Дамей иеааирлахәхын, фымтзакәа дцышәырччо
Леуарса днаихәапшит.

– Баша устәхха цумшьан. Устәхуп аус азы, удыруоу?
– ихәейт Леуарса, дзацәажәоз игроу зеггы еилкааны
идыруазшәа дыпшуа. – Сара сгәы иаанагоит, сагъа-
кәгәыгуеит уарей сарей хайыызцәахап хәа. Кытак
хаицалцит, иахъей иаци хаибамбеит. Избан, дырәеггых
хзеимацәгъахарызей? Еимактәыс ихәмоузей?

– Икалап ус акәзарггы.

– Дамей илахь еикәызцоз агәоарақәа реырыцсахит,
игәоутаратәы икан азәлымхәхарахь еиха ихы шкыдлаз.

Леуарса Дамей илакта итибааит реиыызцәахара атәы,
ахацарей ахамцарей еипшны иузырбоз ашьтамта
еилымга.

– Уара уажәы ууао дууп, – ихәейт Дамей хәтыр
ақәцаны.

– Схәычы, сду зеггы дара роуми, суаытәыюсоуп.
Иашами?

– Иашоуп, ааи.

– Ус анакәха, сахәшәа Арутан дицәысыхьчар стәхуп,
усыцхраа, залымдарак лызныкәигарц иакәикуазар. Иара
ихәтаггы ацхыраара итәтәуп, деикәырхәтәуп. Цьаракыр

дубозар, исызиахә, дызбарц шыстахә, снаиациәажәашт
абыржәы уарей сарей хшеицәажәо еипш, ыызак
иахәсабала. Итәхымзар, егъоурым, аха иуеихәаз
сцәымзакәа аиаша сахәа. Уиациәажәа уарггы, ихы
итагала икаицо шхәартам. Мап ихәозар, сара исахә.
Уақәшахәтума исхәо?

– Сара исзууазей, амилиция рахь ателефон коуцар,
Арутан иаразнак дузырцшаап! Амилиция уажәы уара
унапәы иками?

Леуарса ихы ркәны дынцәыпцаччеит.

– Амилиция рнапы ианыстцар дшысзырыцшаауа
сарггы издыруеит, аха сара уиакәым истәху, уара
усыцхраарц стәхуп.

– Арутани сарей хаимабзиазам, хәгъеицәажәазом, –
ихәейт Дамей ишыказ ахы нткааны.

– Ишәыхъзей, иарбан цгәы еикәатцәоу ишәы-
бжъысыз? – дцааит Леуарса.

– Цгәеикәатцәа хабжымсзеит. Хыбрак ацака ханы-
кала, хказшәакәа еикәымшәеит, хмааибит, убриоуп
икалаз?

Дамей уи ашьтахь дырәеггых, ифы зыла иртәушәа,
жәак ифымшәо деитәкалеит.

– Ааи, шьта еилыскааит! – ихәейт Леуарса, ихапы-
цкәа неихаргәгәаны.

Иитәхыз Дамей ишыкаимтцоз, игәы аартны дши-
мацәажәоз анеиликаа, амш зеипшроу атызшәа аацәы-
риган, реицәажәара уиала ацыхәа аапцәеит.

Дамей данца ашьтахь, Леуарса машынала икы-
пхъыз қбаадқәак наимтеитцан, рыпхъара дналагеит.
Хқака минут рыда мцацкәа, амазаныкәгао-пхәызба
дааюналан, Леуарса иалхәеит, ыцъа ахацәа иара иахь
ааира иазыпшны иштәоу. Леуарса исаат днахәапшит.

– Июналааит, макъана аамта сымоуп, – ихәейт иара.
Ашә изаалыртит ааира зтәхыз. Зака ицъеишьазей
Леуарса, икабинет июналаз Арутан шиакәыз аниба.

Уи ишэын ажэйтэтэи амода́ла зыхэда еицарсаны
изахыз асатинатэ блуза, амагра́қаа гьал-гьало итбааны,
ихамызт ахылца, кавказаа ирышьарто асахтан еимаа
цага́қаа ишьан. Уанынаихэа́ш нахысгыи еилукаартэ
икан анапы шигыз – ица́ца самызт, ихахэи еилажэ́жэан,
иёгыи имызэ́зэацызт иахьа.

Акабинет дызлаона́лаз ашэ неиркын, цхьа́ка ацара
изымгеа́гьуа, ашэ ацхьа иеааникылт. Рацхьа́за Леуарса
днаиеихырхэ́еит ма́фахэ́аранза иеыларкэны, нас
инапкэ́а наива́цсны дыцшуа даагылт.

Леуарса геа́арас има́замкэа, иаалы́ркьан, Ару́тан
дахьизаа́из цэ́гьа даргачамкит. Секундкэ́ак иихэ́ара
изымды́руа дихэа́цшуан, нас иара ишка́ дипхье́ит. – Уа
узаанфе́сзеи, уааи, ара́хь утэа! – ихэ́еит иара, хэы́чык
доагы́лан, цкьа иеы́рманшэ́алан икэ́ардэ дны́кэтэе́ит.

Ару́тан а́стол даахы́кэ́шан, Леуарса иаа́игэ́ара дне́ин,
инапы неирххэ́ит. Рна́пкэа аа́имы́рхит.

– Утэа. Азы́р ду́цу, ухала уакэ́у и́коу? – дца́аит
Леуарса, уара уа́хь ы́цъа ане́ира р́тахуп хэа а́цхьан
амаза́ныкэа́ илхэ́аз аа́игэ́аларшэ́аны.

– Мамоу, уа́ы дсы́цзам, сыма́цара соуп и́коу.

Ашьта́хь Леуарса изле́иликаа́з ала, Ару́тан Ре́магыи
ди́цын. Аха Ару́тан ака́бинет ды́она́лан ашэ аны́дитца,
егьидце́ит.

– Акру́тахызма? Сызлау́хэо и́коузеи? – дца́аит
Леуарса.

Ару́тан фе́туамы́зт. Ака́бинет ды́она́леи́жьтеи иха́-
хыгара имо́уа д́кале́ит, ила еи́цыхны ана́цш-аа́цшра
даце́ыпхашьо́н, а́кэардэ дахьы́кэтэ́аз ды́трысуан,
уажэ́ымзар-уажэ́и дна́цкьан ддэ́ыкэ́ларызшэа.

– Иухьзеи! Ихэ́а иухьы́з! – ирца́кра да́фын Леуарса.

– Сара... Сара аце́гьа зу́ит! – ихэ́еит Ару́тан еергьхэ́а
атыхэ́тэаны. – Ачаи цы́ске́ит Саи́да лымха́еы... Сара
исха́рам, анце́иныс, изха́роу лара лоуп!.. Сара суа́ы-

заце́уп, ты́нха дсы́мам, азе́гыи сима́аза́зеит... Ара,
апа́ртиа ара́ион комите́т аусхэ́арта ау́п, шэсы́цхраа
цы́хэа ама́зар, саргыи суа́ытэ́ыюсоуп, а́цхэыс слы́-
хше́ит!..

Арт а́тыхэ́тэан иихэ́аз ажэ́акэа, Леуарса илым́ха
а́кынза изымна́зеит. Еи́ха-еи́ха игэ́и а́цсахы аилала́ра
иа́фын, ила́кэа р́тра ита́шьа́кь-ша́кьо аге́аара рхы́цэ́алон.

– Иухэ́о за́кэы́зеи уара?! Иза́хьзу́зеи лара илха́-
роуп?... Изла́лхарау́зеи, ишца́лхарау́?

Леуарса афы́рхэа доа́гылан, Ару́тан изаа́игэ́ара
даа́ин, абы́ржэ́и акшара згэ́и и́тоу и́казшьа́кэа и́цшы-
нцаны даагылт. Ару́тан дце́ышза и́цсы неиха́ха́ит, ииу́ра
изымды́руа, ила́кэа ты́рха́ха афы́рхэа доа́гылт. Иоу́ра-
зоу́роу дцы́с-цы́суан.

– Илхарау́зеи лара, умшэ́ан, ихэ́а, – ихэ́еит Леуарса,
уи игэ́аара еи́ха еихсы́гьт, ибжы́и ке́андахе́ит, ы́шьа́фак
а́карагыи шы́та́хьла дна́скье́ит.

Уи аамта́зы ашэ абжы́и ге́ит. Леуарса даны́на́цшы,
ара́иком актэ́и амаза́ныкэа́ иакэ́ын.

Уи ауры́ла уа́ы на́заа́зак, шэ́па-жэ́пак иакэ́ын,
еи́кэа́кы, ихахэ́и цырцы́руа еи́кэа́тэ́ан. Ака́бинет
даны́она́ла, еи́це́ажэ́оз а́ы́цъагыи ры́казшьа́кэа
аа́цьеи́шье́ит.

– Хэы́чык сы́шэ́пырха́га́хазар кала́п, ак еи́бышэ́хэ́он
хэа сы́коуп? – ихэ́еит иара иа́арха́аны.

Леуарса а́стол дахьа́хатэ́аз иты́цахь ди́асит.

– Смел Абза́гэ-и́ца, уа́хьаа́из да́ара ибзиоуп, – ихэ́еит
иара иаа́игэ́арпханы. – Ари иоуп а́колнхара «Ала́шара»
а́фы а́фырпшы́и участо́к акны ачаи́шьа́пкэа цы́зка́з. Ишубо
еи́пш, иара ихала́ даа́ит, да́хэ́оит ика́и́ца́з аце́гьа
иана́хажы́рц.

– Абар а́ссир! – ихэ́еит амаза́ныкэа́, луаны́тэ
даа́ипхьхэ́цын, ила́пш Ару́тан ина́икэ́кны. – Еилука́ауоу,
уара, иуу́з аце́гьа а́цакы ахьы́нзана́зо? Ишца́угеа́гыи ачаи́
а́ккара? Узуста́да уара?

Арутан деицъыцза ихы ларкёны дгылан, җиуаамызт.
– Егъцуам, җакрыла ицъабаа ихганы дааижътеи, –
ицъеит Леуарса.

– Дшааизтцёкы ацёгъоура далагама?

– Ааи, уиоуп икаитцаз иаанаго.

– Дызтакыз? – дцааит амазаныкёгаю, илацш Арутан
ишикёкыц икёкны, еиликаар итахын дызтакыз.

– Ари Саида дымтказырсыз иоуп, иуасцъахъеит,
иугёалашёозар акёхап.

– Кох, бжъара зкёым уаюызаап ари! Уажёы ацёгъа
икаитцаз азы игёгёаны аус дакёыршёатёуп! – агъарахёа
ибжъы наиргеит Смел Абзагё-ица, ихы Леуарса инеизы-
рханы.

Уи аамтказы, иаалыркыаны Арутан икаитцаз аюыза
каитцап хёа, амазаныкёгаюцёа азёгъы игёы иаанагомызт.
Иаразнак рацъа днышьамхнышлеит, илагырыз иёыкёкёа
рыхёара далагеит, ииуз ианарыжърацы.

– Ацёгъоура шхёартам еилыскааит... Сташёымкын...
Усура аколнхарахъ сдёыкёшёца, суаохарц стэхуп! –
агъатцёыгъатцёра далагеит иара... Уимоу, дагыцёуон
ахёыц иеицш илабжышкёа аттахёа икацсо.

– Угыл абыржёыцкёа, уара амзанра! – дицёкааит
Смел Абзагё-ица игёцсахы еиибакны.

Арутан ишьамхкёа дрызнымкыло, дцыс-цысуа
доагылт.

Еикёфымтрахеит. Амазаныкёгаюцёа аюыцъагъы
аихёацшра иаёын. Игёоутаратёы икан рхырфкёа
ишырнылаз агёыцжёара иахкёаз шытамтаки, рыцхъ-
шьарак ирнацаз агёырёеи. Иахъа уажёраанза бзиарак
ахъ ихы ирхап хёа узкёымгёыгшаз ауаю бжъыс, ацъаус
салашёырхё, ацстазаара кыиахъ сияжёга, шёсыцхраа
хёа апартия усцъартёаёы дааит... Икацатёузеи, изутёузеи
уажёшьта ари еицш кызцаз ауаюы? Игёра гатёума?

– Аусура уашыцылазам, аус узуама уара? – дцааит
Смел Абзагё-ица, зака изырхаауаз ирхааны.

– Изуеит, анцёиныс ишызуа, изуеит! – дааигёыргъаны
ацкы каитцеит Арутан.

– Цкы шёеицёажёа иареи уареи, Леуарса Базрыкёа-
ица, нас сара скны унеи, сузыцшуп, – ицъан, дындёы-
лцны дцеит араиком актёи амазаныкёгаю.

– Саида лыбригадаёы аус зур стэхуп. Уи цхёыс
бзиоуп, уара улашьоуп, сара издыруеит! – абас ицъеит
Арутан, Смел Абзагё-ица данца ашьтахъ. Арт ажёакёа
рацъаазатёи иажёакёа ракёын.

– Уара угёра уаюы игаратёы укам! – ицъеит Леуарса.

– Сара ианакёзаалакгы араиком аёы смааиц,
сыбзиахоит хёа ианакёзаалакгы азёгъы ажёа исымтац,
аха иахъа абра шёара шёёы сааит ажёа шёыстарцы,
иагынасыгзарцы...

Арутан дцёажёон уаюцас, дымшёа, дыцхамшьа, хатыр
акёцаны.

– Аус аюууеи уажёы?

– Ткёарчал арацёатцхыртаёы аус зуан, аха сакёыцны
сааит.

– Узакёыци, иуцырхагахази арацёа ахыцухуаз? Уара
уами изхёо аусура стэхуп, ацстазаара тынч ахъ сиасыр
стэхуп хёа. Арацёатцхраёы аусура цёгъоума, зеицшыкам
ауми? Уара уи уцахъазаап, уахганы уахыкёаз ашахтаёы
аус шёдыруан рхёеит. Ицабыргума уи?

Арутан ихы икёыжъны даахёцит, акраамта ацкы
ицъомызт.

– Уи иашоуп, аха сара акыта иаазаз уаюуп, акыта бзиа
избоит... Уа икоу зегъы сыцсы рылоуп.

– Абарт иухёакёаз рзы мацара аума акытарахъ уаар
зутаху? – цкы деиликаар итахын Леуарса.

Арутан иаахцёаны ари азцаара атак каимцеит. Уи
ахатыцан еицёицъеит, Саида лыбригадаёы аус иур

шитыху. Ишидыруа, иагышхейцо, еишьей-еҳәшьей рнапәы дшыпхастамхо, икайтцахьоу ацәгьарақәа рыкнытә ихы иркьиртә алшара шиоуа, дәәацъара ус дышзыкамло.

Арутан иажәақәа Леуарса оумашәа ипхъазейт, акыргы ддырхәыцит. «Саида лчаи зпиказеи нас, арт иажәақәа зейпшроу ала, азцаара итазар қәнагазами?» – ааигәахәт зназы. Аха, мап, уи затахузеи ихәан, абас ґааитит:

– Уца, ацәгьа иууз азы макъана утаҳкуам, Саида лыбригадафәы аусура хәа иухәаз акәзар – уи нас хәхәацшып.

Арутан дцеит. Леуарса макъана икабинет афәы дтәан, ицламхәа инапы ацаргәаны дхәыцуа. Еиликаар итахын, Арутан иихәази, икайтцаз ауси реипшымреи реила-татарей зыхкәаз, уи вбас иамоу.

23

Заур, азәгы иамхәазакәа, шаанза дгыланы данцаз әены, Саидагы ачаи ахьпыркәаз амхәы дцеит. Амәан аколнхара аправленияфәы дымәахьцит. Гәыгра хәычык лыман, издыруада лаға иаартшразы ифәыцу акыр лаҳауазар хәа. Аха Кәаста акгы издыруамызт.

Анаәсангы, Саида Заур аправленияфәы дышпа-камлари хәа гәәара лыман. Абригадирцәа есышьы-жымтан аколнхара ахантәафәы ифәы инеилар акәын. Икалазеи, иахьа ашацкыразы дгыланы дабацей Заур? Ари азцаатәы хәаас илоуит Саида. Ахьаа еихагы идухейт, Кәаста дшибазцәкьа: – Заур аскаамта дзымаазеи, дычмазаәама? – хәа данлазцаа.

– Мамоу... дычмазаәам, – лхәан, даалак-әакит Саида.

– Дабакоу, нас? Аәхәаразы ататын алагалара ишацәахьцо имбазои! Ихъзеи?

Илхәарызы Саида? Кәаста иалхәарызма лхәцей ларей шейцәгәшуаз, шарцазы дгылан данцоз, дахьцоз, дызцоз шлеймхәаз, длызгәан дахьыкәаз азы? Мап, Саида уртқәа лызхәомызт, хәцей-пхәыси аймак роуит, иеимкәа икалейт хәа рзырхәар, еихаракгы, Кәаста ирзихәар лтахымызт, ихьымзгылшьон, ртаацәара ґырпшыгас икарцон ауаа. Кәаста длымбазозшәа, лфәы зымәа инархәны:

– Арахь дмааизакәа, ататынказармахь дцазар акәхап, уаха дабацоз? – лхәейт.

– Усуафәы иуама, изхәартузеи, – даагәынқит Кәаста.

Убри аамтазы иааит аиадарамәангага машьына. Дақәцит Рема. Уи длахфыхза Саида ацшәа лейхәейт. Ақошьта акынтәи иаартиит икнархауа, быждыла ицәажәо арадиоқәа әба, урт аартиит Саида ахәара икалтцаз ала, ачаимхкәа рфәы инаргахьоу ирымцхәны. Ас ирласны ишаартиуаз лыздыруамызт акнытә ауп, Заур ататынказармафәы быждыла ицәажәо арадио кнаххәп анихәа, лара зақәфылымтыз. Илтәххейт, ианааргалак, игәиеанзамкәа дшыкоу длыргәырғьарц хамтак еипш ипхъазаны. Уажәы ататынказармафә дыкацәкьазар – дыкамкәа дабацарыз – даара деигәырғьашт хымцада.

Зынзатәык Ремей ларей рымацара иааизынхейт. Саида дибацыпхъаза ихы иркәуан, дыпхашьон Рема, уимоу, лылапш дныцьцыргы цәгьа имбо дкалон. Саида леаалырхатан, Арутан дибахьоу димбахьоу лейхәарц диазцааит:

– Иахьысыз амәышазы дызбон, иахьымдырзоноуп хшәикәшәаз! Хәикәшәара дааразакгы хәигәырғьейт сызхәом... – ацәажәара дналагеит Рема.

– Уажәы аакьыскьоуп, нас, данубаз? Хымш роуп ицуа? – иажәа днапыәлейт Саида.

– Ааи, хымш роуп. Аресторанахь дсыпхьан, цэыца-
қәакгы еидаажәылт...

– Сара дысзымцаазеи иара?

– Дыбзымцаакәа, дышпабзымцаауаз. Дбызцаауан
даара быгәцаракны. Сара иасхәеит бзеипшроу,
аусурафы зегь рапхьа бышгылоу! Ани «акапустә» атәгы
аасгәалашәан ианиасхәа, акыр ҳахыччеит...

Дааит Жора.

– Бара бзы асалам сызлыт ҳәагы сеихәеит, – ихәан,
Рема иажәа даалгеит.

Амашына ататынмағазыхь иандәықәла, Кәастә
днеин, ашофер днаиватәеит. Индәықәлон аамтазы,
Жореи Ремеи иахьынқашалан, хыхь инақәтәеит,
рнапқәа ркьон Саида лахь, бзиала хәа. Амашына асаба
фыштынарббын, итәины амәаду афы ианнеи, ианы-
ршәлан афынанахеит.

Саида илгәалашәеит иахьеипш ашоура анықаз амш.
Асаба шытырббы иныкәоз амашыналас хәычы «Га-
зик»... Уи атәицә афы ианаангылаз. Абахә ашьапафы,
аңшәма дахьыкамыз аоната ашта тылашаа. Деицыпқа
амашына ашытахь дкыдтәалан лара. Аңсың лага-
агара лцәуадаатәуа ләы итагәан акьынтыжә. Иәлыды-
ргәғәала длыдтәалан, арацәа аңштәхәы змаз, аңаца
хәхәақәа зәаз, знык ада илымбацыз, илзымдыруаз
арпызба меыг ыырхықәымца. Уи Арутан иакәын, хаңас
илоурц зтахыз... Зака ибзиан илгәалашәозеи, мчыла
амашына дшақәдыртәаз, ашытахь, атәым ынартафы
данаарга, дшақәырхыз. Илгәалашәоит амцарсыюцәа
дышрақәпоз, сыңсыр еиғьуп, сыерыстар аңкыс хәа.
Аңыхәтәан – деикәзырхаз ауаа.

Афыцәаара иәфу амца, аңша анатаслак ишеикәыло
еипш, лгәафы ихәажжаза еиґааибакит илхаштхьаз
ахтысқәа. «Исылшон сыказар, Арутан инеигәйдқан
дысшыуан, афронт акны афашистцәа шысшыуаз еипш,

– лгәы иаалнаґеит Саида. Ачаи пызқаз иара иакәзу,
иакәмзу уиакара усс илыпхьазомызт уажәы, хәаас
илоуит, ажәытә дзықәшәахьаз азы ашьоура, аччақәа
аилашра иалагеит лшәа, аанкыларә лцәуадааңы.
Иґахьаз ажәытәтәи лыхәрақәа пытны дызбылуаз
хәааны илыцралт.

Иара аламысда, дыпхамшыазакәа днеит аус ахы-
луаз амхафы, дшәамхгәыгәланы длыхәеит ажәытә
илзиуқәахьоу лхалырштырцы, уигь азмырхакәа,
илеихәеит лыбригадафы длыдылкыларц!.. Мамоу
анылхәа, лыбзиабара атәы цәыригеит, илеихәеит
дахганы дахьықаз лара лыда хәыцырта шимамыз...

Изақәызеи исоухәо, сара сахь уаха усымбан хәа
дицакәеит лара. Иара длықәмақарт, ахьмызг ахьсбы-
ргаз, ибзызуа ббап хәа. Изақә хьымзгузеи илыргаз, лара
лоуми ахьмызг змоу!..

Дицакәазар, иауазеи? Иқәнамгои иара амбжьах!..

Аха, мшәан, дышпақаз иара қәғиада! Уанта зымба-
цыз иблуз ахәда хәаша-ңаша итыпшуан, алымт иаганы
иказ ихарп. Иеикәа ашьамхтақәа аобаггы пжәан,
изыззахуаз, изықәзыршәуаз димоузар акәхап, гәак!
Зыкнытә ибода-иахауада, аркәышгажәеи, агәыблреи,
димам атынха, амәа дықәзцаша, адыр бзиа – нас
изыашәатәузеи уиакара аңстазаара дахьацәыбрыз,
абзиеи ацәгәеи изеилымкаауа дахьхшыюдахаз? Ауааы
дзырбзио, ахырхарта иашақәа рымәа дықәзцо ионутқатә
цәалашәарақәа зегьы, хама-хама ицеит, еимбгы-
жәааит, дырғатахәхеит ажәытәра иацәынхаз аңстаза-
аратә газарақәа, ағатәра иаанагаз ахшыюи абзиарақәеи
ихдыррафы пызара рзыкамцеит.

Саида илгәалашәеит илыхтысқәахьаз. Лхаґаґы
дтахарц егылымхеит, еергьхәа лыпсы ицәынлырхеит
ауааы хґара.

Зака иуадааузеи аңстазаарамәа иаша анылара,

ауафытөйөсө ибзазарафөй икоу ацөйтпашьцарақөа, разкыдарыла акраамта ирымкөйтөкыз ауафөй изы...

Уажөраанза ашьоура иаззышоз Саида, цөгьаза лгөй даарыцханашьейт, иаагылазар, нан, шыыр змахацыз ари ауаф тынхада, ауафөй зацөй. Ихароузеи рыцха, данкөй-цшыз анкьа зны дымцаирсзар, хьымзгы лиргазар? Здунеи зыцсаххьоу абицарақөа шөйшыкөсала еичзы-рчоз, измырбзоз ацас хөймгақөа җацахөйс икарцаз ауафөй тынхада, уажөй дызлакоу ацкыс дзейгьымхейт, илымшейт. Нас лшья шцалуеи лара уи иеицш икоу ауафөй икны? Уи дрыцхауп, дгөакуп, ауафөйтөйөсө ицстазаара зда ихөартам, изырцшзо ахаарақөа зегьы зцөйзыз дреиуоуп. Ахьмызг лзыргаз, ахьмызг иргареи, лгөй цызжөаз игөй ацжөареи данрышьтала, азра-ацсра икөгылоу ажөйтө цас баацсқөа рышьтыхра далагейт акөзами иаанаго лара лхацагы?

Саида абри аамтаз илызкылсыз ахара хөйцра, даара акыр еитанакит Арутан изы агөаанагара баацсы илымаз. Илхаштит лчаи ацкара, уи ацынхөрас илызцөйрцит ахөйцра фөйц, ианбакалои убри еицш аамта, ауаа зегьы кьианы, икөйшны, ихандеицөаны иказцо зхөоз...

– Ааи, икалап уи еицш анасыц ауаа ирзаазго акоммунизм акөзар? – лхөейт лара лыбжьы нтганы, лымхафөй данлеи.

Дытгылан дырзыцшуан – закантөузеи уи – ипырказ, анышө ицыхөхөоз ачаи хцыц хөйцкөа. Акыр ихашлахьаз амра цахөцахөа адунеи икөйпхон. Ашьхака ахылара иафөй ацстхөа еикөатцөакөеи ашкөакөакөеи реи-лацсаны. Урт өйхарак иреицшын, амшын агөахьы иубо ацра шкөакөакөа змоу ацбақөа. Аароара аныкоу, урт ацстхөакөа, ақөа азыруа цстхөам, иззымдыруа цытөык ржөойт, ргөй хытхытуа икарцоит акөымзар.

Цака архахь илбаауам дара, уа ишыкоу еимпны ицоит, ихыла-цыпхьазагы убасоуп ишыкоу.

Саида лчаиртафөй даннеи, өацхьа ирыцхалшьейт илыцөпырказ ачаишьапкөа, Леван акт афөй изанимцазеи уи атыц афөй ахөйл лацара, Көаста ишитөххаз еицш? Цөгьа ицьалшьейт уажөйфөйц ианылгөалашөа, лахөтыр азы икаицма Леван уи? Мамзар, афронт акнеицш аракагы, аиааирагара лгөй азирхөтарц икаицоу? Ианакөзаалакгы дөйза бзиан уи. Заур ишакөым длзынкөейт, лчаи ацкара иахкьаны лгөй анеицахаз аамтазы, агөейцахара фөйц лцаицеит иара...

Лылақөа лагырзы рхымлейт иахьа. Ицырказ лымхы дтыцны дцеит, уаха дазхьамцшкөа. Илтахын лхала зацөйк дыказар. Уи аамтазгы илдыруан, лхала даанхар агөалакара шылмоуаз, ахөйцрақөа илыкөхауаз иры-хкьаны. Ашацахөа амөахөаста даныланы лөйналхейт. Акөара дырны данынаскьа, илахөит ашөахөабжь. Ахор ирхөон – «Уа бара, уа инеиуа, кофта шкөакөа зшөу». Амхафөй ачаифөйхөйцөа ргөй шытнахуан арадио. Уи ашөа Саида бзиан илбон азы, ларгы иацыргызуа лөйналхейт.

Лөйзцөа ачаифөйхра иафөй. Лара лөй дааит Цацу. Саида ацөажөара лөазылымкит ифөйцу егышыкам анеиылкаа. Лкалацкөйр лмака иналтан, ачаишьап днадгылт, ишыкалцалац еицш лнацөкьарақөа улацш рхьымзо абгькөа хыкөшөа лөйналхейт. Ацсыз ссақөа реицш ицац-цацо абыгькөа еикөйцсон акалацкөйр аонуцка, уи цакантөи өйха-өйха ахалара иафөй.

Саида ацөахөа дыкөлан днеиуан. Лацхьака, лна-өстөи ацөахөафөй ачаи фөйхуан Гач, уи ескьынагы Саида лзааигөара дыказар бзиан ибон. Иахьа шыжьы аахыс, лара даанза, иара акыр днаскөейт, уиазы акөын лацхьа дызгылаз. Уажөадагы икалахьан ус, аха зегь дара роуп, цытрак ашьтахь Саида дихьзон, дагыиапысуан. Гачи лареи анеикарахоз диацысны дцаанза ескьынагы, хөацшыртас дышьтыхны длазцауан иара:

– Мшөан, ифөйтөу абыгькөа мацара злабымпхьа-шөозеи, егырт ааныжьны. Излабцөеиламгозеи? – хөа.

– Уи аҕацара мариоуп, – дьччон Саида. – Усыхэа-
цшла арахь, ишфьысхуа убап!

Гач днеины Саида дналыдгылон, илақәа ааихмы-
рсығызакәа дрыхәапшуан, иаацьоушьаратәи ирццакны
ачаи хықәцәкәа еимыздоз, ифьхтәым ааныжыны ифьхтәу
зымпыхьашәоз лнацәкьара хәыцқәа. Ифьлхуан есқы-
нгы еицшны актәи асорт мацара. Гачгы иҕахын Саида
леицш дкалар, аха инапқәа ус изырццакуамызт, сортла
еицшу абығққәа изеицфьхуамызт. Гач дахьихәапшуаз
Саида игәалтон, лфьхшыа зака ицьеишьоз, иара убри
аамтазгы илахь шеикәыз. Уиадагы, икаларын арцызба
даәа цәалашәарак иныцшуазтгы, аха Саида уи
лызгәатазомызт. Иара дацәшәон игәалтар хәа, илы-
хәапшуаз иблақәа убриакара бзиабарала иҕын.
Иҕахзамкәа зеггы ирцөйтәахуаз ихәыцра цәалашәара
цхашьа-цхатцо, наунагза ишимоу иаанхар иҕахын.

Иахьа аусурафьы дмааит Гач. Уи Саида уамашәа
илбеит. Азәгы издыруамызт дзымааз. Иацы игәы бзиан,
хар имамызт, уацфьы саанызкылаша аус сымоуп хәа уафьы
егьиеимхәеит, нас, икалазеи? Гач икамзаара Хамида
заманала лхы иалырхәеит. Ажәабжыны ирылалцеит азә
дихәар иҕахушәа, дзышьтоу апхәызба уа агәыла қытафьы
дыкоушәа, иахьа уи лбара дцазшәа. Хамида ирылалцаз
азәырогы ахычцеит, аха азәырогы ихартцеит. Арцарцәа
ахәса ааргоит, Гачгы азәы дааигар иамоузеи, нас,
рхәеит урт; даәа қытак акнытә апхәыс дзааигозеи, арака
икоу ахәсахәыцқәа изымхошәа рхәеит ихыччаз...

Саида илдыруан, Гач даазқәылаз даара дцоураны аус
шиуаз, Цацу лымеида имамкәа, мышкгы аусура
иешагимырхоз. Абригада цәгьа еикәшәаны аус еицы-
руан. Цьара дымцар ада цсыхәа имамкәа уск дакәшәар,
Саидагы илеихәон, аха уажәы егьлеимхәеит. Шьыжы
аахыс Заур икамзаара згәы иҕыхоз Саида, уажәы Гачгы

дылзацлеит. «Ацәгьа дуи ацәгьа хәычи, аихаби аицби
роуп, еишьцәгәакьоуп», – лгәы иаалнаҕеит лара.

Шьыбжьонтәи ацсшьара аамта анааи, – уи уажәы
радиола ирылархәон, Саида афьныка дцеит, Заур
дыказар збоит хәа. Аха Заур дыкамызт. Илбеит, афьны
ашта ауардын есымша иахьгылаз ал амцан ишыкамыз.
Уи аҕып афьы днеин, анапш-аапшра далагеит, илнатоз
хәа егышылзымдыруазгы. Аха, абар, иаалыркьаны
ашьацрафьы лылапш нақәшәеит ауардын ашьта азыхь-
ахь ишгаз, усынтәи абнахь иган. Заур абнахь дцазар
акәхап, афьнымаҕәахәкәа раагаразы! Саида иаразнак
лгәацсахы өеибакит. Амхахьы дхынхәит лхы лыма-
гәыхьха, хәыцрала деицтафьы. Шьыбжьонтәи ацсшьара
ашьтахь, аусура ианалага, Гач дааит. Дьюуа-дьюуа
ркалацкәырқәа ахьыюназ дныюнахын, азәгы дизхьа-
мпшзакәа идөылганы иусурахь ддәықәлеит. Иҕаххәит
Саида иеылимырбакәа длывсны дцарц, аха лара:

– Изакәзеи, икалазеи, Гач? – лхәан, лыбжы
икөлыргеит.

– Икалазеи, акгы камлазеит...

– Уабаказ аскаамта? Узфьыз шьыбжышьтахьынза?

Гач, ихы наиқөижьын, фимтит. Саида деицтацааит: –
Уабаказ аскаамта? – лхәан.

– Сымгәа... сымгәа даара цәгьа исыхьуан.

– Уажәы иумыхьзои?

Днаихәапшит, ауараш зхыржәло акьбаииа-жәы еицш
икапшьза иаакалаз арцызба, амц шихәаз анылдыр,
лқышә днықәцаны даапышәырчцеит!.. – Сымгәа
сыхьуан ухәама? Игәғәаны иухьуазу?.. Мшәан, акы
суазцаарц сҕахын, аиаша узхәару, уалагар?

Уажәы илгәарцханы, длахьыхза дпышәырчцеит. Гач
илақәа ыркәыскәысуа дахьлыхәапшуаз, игәы ацанза
инткәандааит, Саида лакәымкәа, амра шахәшахә ахаҕа
ихәаччозшәа игәы иабеит иара. Уажәраанзатәи
ипхашьарақәа дааркәацын, ус ихәеит:

– Икалаз аиаша бара ибасхәап. Амала, азәгы иабымхәароуп, Заур дсыхәеит, исымхәарц.

– Заур ииуазеи, уара усура умаазар, иара иусс иалоузеи? – Саида иаразнак лгәы ләаннацеит ари ажәа.

– Заур ашыжь шаанза аоны днеин дсыхәеит, абнахь сиццарацы. Сара мап сзицәымкит... Уи зыкастцаз бара бзоуп, – иаалыркьаны ибжы тахәаехазшәа дцәа-жәон Гач. – Изыкастцаз бара бзоуп, уаха изыкастцодаз!.. – хәычык дааипхьхәцны, – изакәытә қарыстақәоу иаагаз бдыруандаз, баннеилак иббап. Урт злактаоу аоны, шәышықәсагы каҳара ақым, иеыцза игылоуп! – ихәан, дгәырғьатцәа иажәа даалгеит.

Саида Гач иеипш дгәырғьо дыкамызт.

– Уусура кажьны абнахь уцеит, уара узыхәан арака ачаи азәыр иеихуазма? – лхәеит Саида лгәы иаалырсны.

Гач изеилымкааит лажәақәа рхы ахьцоз. Длыхәа-пшуан бзиара дуззак лзыуз азә иеипш агәырғьара иеықәыхәхәы.

– Бара иеыбымхуаз, – ихәеит иаалыркьаны. – Бара ирацәаны ачаи фыбхуеит, уи зегы ирзеилоуп. Иахьа иеыбхыз сара сзы иказааит.

– Ех, иудыруа егыкам, иуасхәозеи! – Саида лнапы налкьан, ачаи фылхуа лғыналхеит.

– Азәы иабымхәааит, абаапсы, арт ибасхәақәо! – длыхәеит Гач, лара уи ацкы калымцеит.

Ахәылбьеха аоны данааи, ауардын ахыглац игылан. Аоны аварафы икажын иааигаз ақырстақәа; Иалса дицырхыраан акәасқьа ацацара дафын. Ашта итышәшәон фыц ирцәыз аццлақәа рыффы хаакәа-кәараза.

Саида лыпсы ааины лкыркы инкылагылеит. Заур днаивст фымтзакәа, гәыбған дула лылапш неихьырсны. Иаргы ишьтахь налҕеиархеит, дшааз имбазазшәа. Аоны дхалаанза, Алхас амацурта ағацара ддәылцны дкәалаауа даалпыт.

– Унан, уара, сыпсы зыгроу, сылашара! – лхәан, диеигәырғьаны даашьтылхит, изамоақәеи ихәеи дыргәзуа.

– Нанду лыкнытә Леуарса сааигеит, бара быка-замызт, баба абнахь знык сигеит, е-е, ант амаҕахәкәа иаагаз, аоны фыц харгылоит. – Дналымпыццәраан: – Баба, уааи арахь, ди дааит, умбазои! – ихәан, ибжы наиргеит.

Саидагы, Заур иааира дазыпшызшәа, уахь дынхьа-пшит.

– Сара сахь уааи, усыцхраа, сызәу умбазои! – ибжы иргеит Заур.

Саида Алхас иаб иахь дылмышьтит, аоныка дылгеит.

Иалса дааин, лнапы зәзәаны, аныга лыман ажәхьара адәныка дцеит. Аицатцара зтахыз ажәи ахәыси рыкаабжь гоижьтеи акыр цуан. Иалса урт еицалцеит; ашәах зынчыла иказ аныга азна ахш лыман дааит. Саида ахш ачуан ағы иаалпазан, амца иахакналхаит. Иалса аишәа налыргылан, уаххьа архиара далагеит.

Заур макьана аоныка дмааицызт, ақьарыстақәа аонацака рыцатцара дафын. Урт, уа ақәа ахьырмысуаз анаосангы, ауаа ирбартамызт, аонапхьа гыла икацаны икан, шәыгала ишәны.

Заур иусутә даналга, амацуртахь днеит, уака изыпшын уаххьа афаразы. Амацурта ашә аартны абарца даннцала, иахаит Алхас ацәажәара дшафыз, Саида уи иихәоз дшахыччоз. Заур игәы канатцеит иахаз, дныюналт амацурта. Иалса днеицылеит ази асапыни лыманы, илтахын инапы илырзәзәар, уаххьа ифар акәымзи. Заур аишәа данынахатәа ауп егыртгы уаххьа афара иантәа.

Саида зынзагы длыхәапшуамызт, дагылацәа-жәомызт иара, ларгы димацәажәеит, апхьа иара дсацәажәааит хәа ипхьазаны. Хатҕеи-пхәыси, акы згәы иалазам шьоук реипш итынчза рхы удырбон, аоныка

дахъааргаз деигъыргъаны иааӕмтцзакъа ипарпаруа ицъаежъоз, уажъы-уажъы Иалса дзахъемаруаз Алхас иеигъыргъаны даргъы иахъемаруан, иччон, аха рыла-пцкъа еикъдыршъомызт, рееицъырыхъчон.

Ирызгъамтзакъа, ишылашьцара илашьцеит, еикъ-шьшьы иааӕалт аенытѳи ашоура мшы ацымхъара ахъшъашъара аазгаз атцх. Зыӕныӕа аара азгъргъара иаркараз Алхас, ирласны ацъа данакы, Иалса акъаскъахъ дганы дышьтатцеит.

– Уара, – лхъеит Саида, ацыхъетъаны, лхы Заур инаикъкны, – иутахуп хъонартъетѳи аускъа ухала мацара икоутцаларц. Усоуми?

– Усоуп, ааи, аоныӕатцаразы сара бара уаха сбаз-цаараны сыкам! Бара аонъыц бтахым, уи еилыскаауеит сара!

Саида илызгъамтзашъа калцеит лхатца длызгъааны дышцъаежъаз, ирхааны ашьшьыхъа ус лхъеит:

– Сара усазцаар утахымзар, салацъаежъом, иутаху катца. Ирхиа аоныматъахъ, ианутаху иргыл! Аха убригадафѳи уахъымааз, енак хълаанза абна уахъылаз шхъартам уаргъы иудыруеит. – Заур ажъа лымеикыр итахызаргъы алагаха имтакъа лара лтѳы налыгзон: – Сара уажъы уи салацъаежъом. Къастѳеи уареи ишътаху еибышъхъа, сус алам.

– Акыр иабхъама бара Къаста? – дцааит Заур илахъ неимарцахъены.

– Сара акгъы иасымхъеит, аха иара дцааит, есышь-жъымтан сара офѳи дааиуан, иахъа дмааизеит, дабакоу хъа. Сара исыздыруам хъа иасхъеит. Иара ифѳи узымнеиз, нас шаанза угылан узцаз, уахъцаз иалзды-раауаз сара, насгъы егъсоумхъазеитеи! Ицабыргъыми уи?

Тѳым пхъыск диацъаежъозшъа игъы иабон Заур, Саида лыбжъы ахъиахауаз. Лара дцъаежъон лхатца иакъымкъа, даеа бригадирк диацъаежъозшъа.

– Сахъцаз бдыруазар, иабхъозма? – длазцааит.

Саида Заур данынаифапш илбеит, икъышъхъа ырцѳины тѳамбарыла дышцъышъырччоз. «Уара уоуп зегъы зхароу, сара исывубозеи!» – аалгъахъеит лара, аха ласра лыламтцакъа гѳеизадала ус лхъеит:

– Дырѳегъых иуасхъахуеит, усурафѳи узыкамъыз аколнхара ахантѳафѳи уара ухаѳа иоухъароуп, сара сакъымкъа. Сара изиасхъарызеи хътаацъаратѳеи ускъеи, абригадафѳи уара уускъа зеипцшоуи, уи уара иууалоуп иоухъарц.

– Зеипшыкам ала бцъаежъоит, ибзиоуп! – ихъеит Заур.

Ифъшыз хъынцъаак ацпхъкъа ирыцкъарацы инап-сыргъытца аннакѳеиргъгъа, еихагъы инеифататеит, аха иара изгъамтзает, ирыцкъаз цышьеит.

– Сара исзеилымкааит, ачаифѳыхра аипкъара азин умоуп хъа зупхъазо? – лхъеит дырѳагъых Саида, лыбжъы аарѳацаны.

– Уи закъызеи, ачаифѳыхра аипкъара азин шцасымоу сара?

– Уи еипш аус акацара азин сымоуп хъа иумпхъа-зозар, измааноузеи, нас, умаѳахъхъа раагаразы Гач абнахъ игара?

– Гач абнахъ дышцазгеи, иалбдыраауазеи бара?

Заур дкапшьза днеицрашъеит.

– Издыруазар акъап, исзымдыруазар исхъозма.

Игъы иаанагомызт, Гач ихъап хъа. Ихатѳеи усаз ацкъын абнахъ дшигаз аколнхарафѳи иаарахар, аѳызшъа алцыр калон. Дыццакны, дазымхъыцкъа икаитцаз аус, агъыла-азла, акъла ухъа рѳы ихъз пхастанатѳыр алшон. Игъара зигази дыцкъына мыждахааит уи? Игъара имгаргъы ишцѳеиуаз, иааигаз амаѳахъхъа имацара изаагомызт, азѳы дицимырхъыраакъа, ацкъын уаѳ тынчк, гѳерагак иакъын, дицгъгъыгит.

– Игәпхарала дсыцхрааит иара, итаацәарагы срыцхраахъан аамтак азы зны.

– Уара иудыруан ацкәыни иани ирзуухъоу абзиара хатыр шақәртоз, узрыхәо аказы ушхадмырхәуаз – уи ухы иаурхәеит. Уазымхәыцит абригадафы адисциплина шеилоугоз. Иумдыруеи хабригада аколнхарафы ацхьа-гылара шагаз.

Заур уажәы дазхәыцуан даеакы – Гачи иареи икартаз апартбиуро афы иқәдыргылар хәа дацәшәо дкалеит. Уимоу, аколнхәцәа рзеипш еизарафы иқәды-ргыларгы калон. Кәаста игәра злоугзеи, уи, нацәала сеибадырбо, сцәа изыңеуазар ичимешеи. «Абри Саида ишпалзеи-лымкаауеи?.. Еилылкаауазар, цхыраарас исылтарц илылшозеи? Мап, зегы сара исхароуп», – игәхәуан Заур. Гәынхара хәычык зныңшуаз бжыла ипхәыс длазцааит иара:

– Гач сара дышсыцхраауаз абригадафы иреихәама?

– Мап, саразәк соуп изеихәаз. Зака исцәымгхәзеи, ацхьа саниазцаа, уахатыр ахыбоз акнытә, сижьарц иахьақәикыз! Уара ухаҗагы сужьарц уалаган, аха, нас... – Саида лажәа налмыгзеит.

Заур астал дахьцын, дааин, ашә днылагылт.

– Бара боуп зегь зыхкьаз! – фәаитит лара лахь даахьаңшы.

– Ишпа, закәызеи сара исыхкьаз? – лгәы иньцаххит Саида.

Заур иаразнак днафгәааит илхәаз, аха иацижтәи длызгәаан дшыкоу ихәар итахымхәит. Иашоуп, уи икышә инықәых-нықәыххит, аха ичхәит, ихы имч ақәирхәит. Насгы, ипхәыс ишакәым лгәы анырхара онуцкатә цынгылак даңнаркәкәауан, уи, ацынгыла иазаанымкылакәа, агышәыг еипш афаанахар, ажәа цьбарақәа иамхәхәар калон, уи итахымызт иара.

– Бара ибыхкьаз иарбан бымбои... – иажәа уака иааникылан, аоны дындәылтны дцеит.

Ахәылбыеҗа ишылашьцара илашьцахъан, агәашә иааталт Кәастәи Карамани еицны. «Арт сазцаарц иаазар акәхап, изакә аамтоузеи, мшәан, иалырхыз! Уиазы иаацәкьазар, сдыргәғәарц ргәы итамкәа икам... – ааигәахәт Заур, дырпыларц ифанынеиха. – Ус акә, егыс акә, уаҗас сырпылароуп, ацшәагы расхәароуп!» – ааизбеит иара.

Саидагы амацурта даадәылпшит, иааиуаз зустцәаз анеилылкаа. Заур изы иаазар акәхап аалгәахәын, аонацака ицеитаз амаҗәахәкәа рышка дынхьаңшит, урт рыблалаткәа ирбарц ртахызар калап хәа. «Ашьжы-мтан амхәфы Заур дабакоу хәа Кәаста данлазцаа, аҗатынказармахь дцеит хәа иалхәеит (дахьыказ лдыруан, аха илымхәеит), уажәы, иааигаз амаҗәахәкәа анырбалак, ларгы иара диоызазаап рхәашт. Ихәарта-мкәан ихәхьит, ас икоу аус акы иалахәазамкәа ауафы ицәа пнаеуеит, изахҗахызыз, уафы мдырк, газак икаитцашаз ххы иаҗәахшьеит, уиоуп ари иаанаго!»

Асасцәа аонацхьа иааит.

– Ушпакоу, угәы бзиоума, Заур? – дцааит иаразнак Кәаста.

– Хар сымам, – ихәеит Заур, деихағәғәа-еицағәғәа, – иаразнак нап сылеикырц игәы итамкәа дыкам, ицаашьақәа зеипшроу ала, – ааигәахәт иара.

– Хәтоумтан, хәычык аамта иахырцаны хәхьааз, аха уск хәмоуп уара уфы...

– Иауазеи, шәазаааит! – ихәеит Заур ибжы аардагәаны. – Шәааи арахь! – даарыңхәеит аоныка.

– Саида дыкоума? – дцааит Кәаста.

– Сыкоуп, ара сыкоуп! – лыбжы лыргеит Саида.
 Асасцэа рыма акэаскыа инхалеит.
 – Уиакара хтэом, – рхэеит иааиз.
 – Алагашыагы цкыа сақэшэом, ихэан, Кэаста инейтак-ааитакуа хатей-пхэыси илацш иныцгигейт.
 – Ахэашыа ушқақэмшэои, иухэозар ихэа! – ихэеит Заур иеаарығэғэаны, нас иааигэалашэан, дразцааит, азба зэыр дакуазар, афы хианы ишықэгылаз. Аха дара, иахтахым рхэан, ирымуит.
 – Шэара иахыа аус жэуан, шэаапсоуп, аамта шэцэаагом, – азгэеитейт Караман.
 – Иашоуп, иашоуп, – дақэшахатхейт Кэастагы ихы аартысны.
 Заури Саидеи рыгэкэа аатынчхейт. Еилыркааит иааиз дара зыцэшэоз азы ишымааиз. Знапатка икоу азэы изгэааз аихабы, зны-зынла убас дкалоит, ажэа ғацакэа ихэаанза, ионудкатей игэеибафара ихы-иёы ианубаало афынза аеитанакуеит, мамзаргы, даеакала иныруеит. Урткэа акгы узидбаломызт Кэаста; ус анакэха Заур адисциплина ахьеилеигаз азы игэаан имаазейт, акэаскыа ицоу афыматэахэкэа уафы дрыла-кысуам, ишытазааит уа ртып афы цшыаала.
 Заур игэы гэгэахейт, еиха длахёыххейт, мазажэак имоушэа Саида дындэылпхыан илеихэар итаххейт, асасцэа уаххыа шыреататэыз. Убри аамтазы Караман инапы неигзан, Саида дналкысит, игэоутаратэы икан, цышыара литар шитахыз, егыхэеит абас:
 – Акыр иапсоу Саида! Шьардактуам атэылапса-дгыл еибашыра ду ахынтэ хызла-пшала бхынхэи-жытей, аха уи аахыс хколнхаразын зейгэатам аус бзиақэа былбыр-шахейт. Ахэира зхатэаны иказ ачаимхы, апхастахара иацэынбырхейт. Бара ибырцабыргит аға иабашырафы анафсангы, бышфрапхэысыз, атынчра аамта аангы,

ацыаус азықэпаразы. Хара зегы акы еипшымкэа хбейгэр...
 – Исзеилкаауам, Караман, абриакара сызурехэо, хэычык ипшзам ус. Сухэоит уи ацыхэала уаха умхэарц!
 – Караман иажэа днапыюлеит Саида.
 – Аиаша лхэоит, усцэкыа ауафы ирехэара хэартам, – Саида длыдгылан даацэажэеит Заур.
 – Караман аиаша ихэеит, шэиғампан. Ахэса хандеицэа хамбацкэа хакам, аха Саида леипштэкыа макыана уаф дхамбацт! – ихэеит Кэаста ацэажэара иеналархэны.
 – Афыза апарторганизация амазаныкэгаф, хапхыа ишытоу аусутэкэа цэгы ирацэоуп, – лхэеит Саида, даапышэырччан. – Усцэкыа сумырехэан макыана, уи нак-нак хыхзап!
 Караман лырехэара дакёыцуамызт.
 – Зырфеиара баёу аус, бара бзы анафсангы, ихызуп зегы хзы, аколнхара зегы азы. Уи зырцабыргтэузей, иеицырдыруа усуп. Аха ауафытэыюса хэычык ипсы цэгыоуп, еснагы еиха кайцалар итахуп. Убри акнытэ, Кэастеи сарей хааит хбыхэарц, бымчи былшарей зегы ус каиматк иадыбцаларц.
 – Изакэ усузей уи? – иаацыашыаны дцааит Саида. Ипхэыси Карамани инеймда-ааимдо рыхэапшра дафын Заур, излацэажэо изакэ усузей хэа.
 Кэаста, кхы-кхы ихэан, дааимхэеит, ихапыцкэа еихаргэгэаны даакэпсычхейт; дзыпшын Караман, иажэа данбалгой хэа.
 – Хэарас иатахузей, ибдыруейт, – Караман иажэа анагзара дафын, – иахыатей аамтазы аколнхарақэа жөпацыара рёы апхыагылацэа ирейхау ахыдцакэа шырго. Убарт рахытэ шыоуы-шыоуы рыхызи-рыпшеи гахейт, мышктей ачаиёыхра арекорд ахыкартаз азы. Хааит хбыхэарц... – Караман, иажэа аайдкылан,

дынхьацш-аахьацшит, – хбыхьарц Асоциалист цъа Афырхатца ахъз азыкьэцара быдыбкыларц. Хара агэра аагоит, даеазэы дышхамам, бара азэы-затэык быда, ацъаус акны афырцшы дзырбаша, хколнхара ахъз тызгаша. Асоциалисттэ аарыхра ду азыкьэцара бхы иадыбцар, нак-нактэи хускэа пхьака иагоит, ақәџиарақәа хнагоит. Бара ибдыруеит уи иацанакуа.

– Шөгэы ишцаанагои, рапхьаза ахы зласкыр еигъузеи уи еипш аусура алагара? – дцааит Саида.

– Иаарласны ааглыхратэ еизара кхцдараны хакьоуп, убрака бцэажэар хтахуп, ахыдца шбыдыбкыло нарылахэаны, – даацэажэеит Кэаста ацыхэтэаны.

– Ачаиџыхразы иахьа Ацсны икоу, иреихау арекорд ишапызго ала ахыдца згарц аума ишэтаху, мамзар, ишца?

– Ааи, ааи, афыза Саида, убриоуп иахтаху! – иншьақәиргәгәеит Кэаста.

Саида лылахь аалбгы-аалбгын, лылақәа ырцарны иара инаикәлкит.

– Закэызеи иухэо, Кэастахеит, ари еипш ахыдца шпалгои? – ихэеит Заур, ишыкамлоз ала ихы аартысны.

– Ара ауафы дзыцэшэо икоузеи? Егырт изахауа арцыхыхуеит, афырцш бзиа длырбоит, – ихэеит Кэаста.

– Сара аизарафы сцэажэоит, сыхгы иадыстоит уажэы икасто акара аваргылан ишыкасто ала, – лхэеит Саида иааткааны. – Имачуп шөгәахэуама уи? Нак-нак уи аткыс еиханы акрахьыкацозар, иахцөызгода, хара иахтэыми. Ажэакала, икало аабап.

Саида зынзаггы илмырзеит, арекорд икоу ацысра аеазыкацара даџижьтэи пытрак шцуаз, уиазы ишпылшэоз лымчи лылшарақәеи!

– Апхьаза азыхэан Саида илхэазггы цэгьам, избан акэзар, хколнхарафы макъана џ-нормак рыкацара азэггы

ихы иадимцацт, – ихэан, Саида длыкьешахатхеит Караман.

Еиликааит иара, иахьа уажэраанза азэггы ихы иадимцац, Саида икастоит хэа дшадымгылоз. Ус акацара газасуын, ахзыргарахь еиха ипшуеит азухэартэ икан, аускатцарахь аткыс. Ауафы иага сыгәгәоуп хэа ихы ипхьазозарггы, имч зыкьехои изкөмхои идыруазароуп.

Аицэажэара иахьынзафыз аамта оумак бжымсит, аха убри аонутцкала Заур игәалакара акыр аеиитанакит. Ихы итэшэеит амыг еипш ицхауа иказ хэыцрак: «Аколнхара еихабацэа иахьа абра рааира, Леуарса ила анафсанггы, икалазар камлои Леван илаггы, уи илапш дыцижьырц итахым афронт акны ицеибашьуаз «иоыза». Иудырузеи акыта ирылафхьазарггы Саидеи уи Левани рызбахэ? Саида лхымфәпгашьа зеипшроу уафы ибап, уаха икоуцозеи уажэазы?» хыбаарыла итөыз илапш илакьта иньцижьын, иџацаза ипхьыс иналыкөикит.

– Бара беипш ачаиџыхы бзиа, зыхъз гахьоу, Ленин иколнхарафгы дыкам, даеацъара хакьытцып, – ихэеит Кэаста. – Хэарас иатахузеи, аарыхрақәа зеггы еидкылан иаагозар, урти хареи хазлеиусузеи – урт хара ихапысуеит. Аха сара дызустзаалакгы сиеисоит даеаказы, издыруеит, ачаиџыхра арекордкатцара хара ишырцэааго; хара зысхэо бара бзоуп, – ихэеит Кэаста, игэы итаз налырдырны. – Баша Леуарса биахэшьам бара, афырхатца Заур, шәеикәнагатцөкьаны шәеиднагалт иарггы барггы. Хара бахтөуп, хколнхара зеггы былаехэоит!

Кэаста игәарцханы дааччан, зны Саида лыбга днаснасит, нас – Заур ибга. Заур илахь неимеирцын, днаскьаны днатөеит, – «Леуарса дахьиахэшьаз уиакара сазымхэыцызт, исызгәаагзомызт уиакара, дахьуафдухаз. Сара сзы зегг дара роуп, аха Кэаста изы уи деихабуп», – дхэыцуан Заур, илыжж-иыжжуа.

– Нас ишцаауеи, Саида? Уацёы инаркны хамхаёы ибзалахып гектарбжак иреигъзоу ачаи ахыкёгылоу тыпк. Аффрацхёйсра ахыз агаразы иахтахуп гектарбжак иеицтам амхы. Усами, Караман? – Караман ишка дынхьапшит Кёаста.

– Усоуп, ааи, зака атаху азбара мариоуп, уиакара иуадааым, – ихы ааирцысит Караман.

Заури Саидеи реизыказаашьякёа дахьрыхёапшуаз, игёеитеит иара еимакык шрымаз. Аха уи изакё еимакыз сеидроу. «Икаларыз, анацъалбеит, ари аюната бзиаёы? Заур игёы еикарамзар, уи иахкьаны илахь еикёызар? Иахья аусураёы дыкамызт иара. Хязцааргы калоит, ихыыз хайхёарц азы» – ааигёахёт Караман.

– Ачаиёыхра аамта баша ибцёыбхастамхаларц азы, ианёыбхлак, адкылартахь иназгалаша азё дбыдхарагылап, – ихёеит Кёаста иажёа нагзо.

– Дызуста исыддыргыло, уи еипш икоу ауааы хуаада дхазтада хара? – Кёаста дааиёацеит Саида.

– Шёыбригадаёы акыр цуеит аус иуеижьтеи ани арпызба хёычы... Ихыз схамышти, Жора арадио ахь даагеит, егыи, уи иыиза... Ихыз шцасхашти!..

– Гач иоума узёу?

– Аиеи, аиеи, Гач! Хаит, анцёа ишёиааит, агёхаштра шцасоуи!.. Уи ацкёын аусура цкьа итахым, анеиааира еиха бзиа ибоит рхёеит, ус дыказар, бара дбыцхраалар еиха еигъуп. Аиаша ххёозар, ачаиёыхра хатцаусым, пцхёыс усуп.

Саида ари иихёаз зынзагы дакёшахатмызт. Кёаста иааималкит, цыткгы лхёеит, аха иара дазымзыроит.

– Гач дхатцоуп хёагы дузыпхьазом, иара имоанигалааит бкалацкёыркёа анбыртёлак, ачаибггы акризхыкёшёалозаргы ихыикёшёалааит, мап зхёода, бара арекордкацара ауп быззыкёпаша, уаха акгы. Еилыбымкаауеи?

– Ани схатё гектар иацсыхёоузеи?

– Иарбану? Ахёира зхыцёазу? Уи азбахё ахёара иацсам! Хара бнапы ианахцоит зейгьякам ахёынтцарратё ус, – азгёеитеит Кёаста иёыназцёылхны.

– Сгёы иаанагоит, Саида, уи базыразхап хёа, – ихёан Караман, – уара угёы ишцаанагои? – Заур днаихёапшит.

– Ишышёхёаз ауп, азхёцра атахзам, – атак кайцеит Заур, игёаанагаракёа дхаргалан, деипхьхёцаауа.

– Сара сақёшахатуп, – лхёеит Саида.

– Быххь згааит! – ихёан, Кёаста дгёыргьацёа дгылан инап тахёкёа лышка инеирххёеит.

Иаарласны аишёа дырхёеит, уа икёын акёты зны, ашё кёакёаса изгёылаз абыста пцхёы-пцхёуа.

– Сара хымцада издыруан абри еипш аус бзиа азыхёан цёыцхёак рыжётёыс ишхакёшёоз, – ихёан, Кёаста ибжы рдуны ацёажёара далагеит, цытк анижё.

– Агёабзиароуп аус злоу, ацхьан ханааиз Кёаста дзызуазцааз, егырт зегыи уиакара ибаргёым, – ихёеит Караман иааигёаларшёаны.

Заур уи ацкы ускангы икаимцеит, уажёгы егыи-хёомызт. Аиаша имхёарада цсыхёа амацёкьямкёа иказар, Караман иеихёап, иахьазы ус иказааит хёа ипхьазон иара.

Цытраамтак еикёызыроуа ипшын. Заур игёы иаанамгазоны, Саида даацёажёан, ицынхёрас ус лхёеит:

– Заур ихёар итахым акёымзар, игьахёу ихёракёа мжыжькын, ддыргёамцуеит. Иахья акалакь ахь дцан, асаркья иётеитеит.

– Аа, аиеитцёкья, – ихёеит Кёаста иныкёрфорны, – иахья усура дымнеизеит хёа сыкоуп. Абригадаёы дсымбазеит.

– Абригадаёы дабанеиуаз, иахья фхёарас иман асаркья иётеитарц, дцеит, – лхёеит Саида, лылакёа ыргызмалуа лхаца инаикёлкын.

Заур ихы неиркёын, дынцёытцачцеит.

– Асаркыа иаанардшызеи, ирхэазеи ахақымцэа? –
иаагэцаракны дцааит Караман.

Уи ацкгы Саида икалцеит:

– Ихэрақэа абзиархь рхы дырхеит рхэеит.

– Агэабзиара мыжда зегь рақхыа игылоуп! Уеа-
хьухэышөтөуа даара ибзиоуп, афырхаца, Заур! – ихэеит
Кэаста.

– Хар сымазам, сыбзиахэха сыкоуп, – ихэеит Заур
иаалыркыаны.

– Шөымбои дышцэажэо, данычмазаоуггы сгэы бзиоуп
ихэоит, усоуп дшыкоу, – лхэеит Саида даапы-шөыр-
ччаны.

... Асасцэа цеит. Урт анца ашытахь:

– Умбои зеггы шыманшөалахаз, – лхэан Саида
дэагэыбзыгза лхата инаиалхэеит.

– Бара бзыхэан иманшөалоуп, иабаргөузеи, –
дналэацеит Заур.

– Уара узы ихэартами?

– Сыздырам.

Риарт калцеит, есқаангы ишыкалцалоз еицш, ө-
хчык еиватцаны.

– Атц акыр инаскьеит, шыта хашьталап, – лхэан,
Саида леааилыхны днышьталт. Акыр днаскьеит атзамц
ахь, лыварафы Заур ашыталарта ито.

Лара лзы игэы ахьнирхази, дахьылхыбаази, еитарфы-
цны рыхцэажэарахь аиасра уаха уаха иатахым хэа
илыпхыазон Саида. Заур ихала еиликаахыазар акэап,
илеихэаз ажэақэа атахымкэа газарыла ишиамхахэаз.
Аеынтөи амш, имшы хьантаны ирхысит. Еиланагалар,
рыгэқэа еибэхөыр алшон, аха ус егькамлеит, убри
акнытэггы, зынза изатахузеи уи агөаларшөара? Саида
лгэы иаанакон, Заур ихала идырны ихы гөыбган аитап,
акгы шылхарам еилкааны дылнышөап хэа. Аха иара
даеакала дахэапшуазаарын. Игэатцанза итызшыааз

ипхэыс лхыбаара, ицэа-ижыы иалахеит, ихала дылны-
шөаанза, ацхыа лхы лырқыар итаххеит. Лара уи
зынзаггы лхахыы икамызт, иарггы изихамырштит
игөала, иаахөытцырқыаны лара ишылтахыз еицш.
Ссиршөа иубаратөы икан даеакгы: ипхэыс лхыбаара
убриакара ицэа ишалазггы, зны-зынла көанызанрак
неизкылсуан, уи егышылхарамыз изырдыруаз. Уахы-
ччартө икоуп ауафы иказшыа иамоу даеакгы: ацхэыс
мдыршақө акы лхароушөа гөарас дкацаны уаны-
лхыбаа, угөала ухыпсауам, цкыа еилашны, еибафаны
еиқөмтөакэа, ишылхарацөкыам анеилукаалак ашыта-
хыггы...

Иахеицш, уахаггы, Заур, ашоура баапсуп, ихэан, ахчи
азанциари аашьтихын, ашөахь ифынеихеит, амөтөы
каруат ахыглаз аонашьтахьтөи ауатах афы дышьта-
ларц. Саида дааныскылоит хэаггы даламгеит. Илдыруан
иказшыақэа зеицшраз, дшаанымгылоз. Мыцхө бзиа
дылбон лхата, убри акнытө, шыоуки-шыоуки ахөса
реицш илызхөомызт абас: «Уца иахьутаху, уара
амбжыхшөа икоу. Уааихра укоуп сара сахь, хэинышөап
хэа усымтақыақө. Ускан хэицэажөап уарей сарей!»
Мап, Саида илыламызт шыоуки-шыоуки ахөса ирылоу
аөстаарақөеи ахпарарақөеи.

Алампа дынтатөхэан иаарцөаны, Заур дахы-
шьталоз ауадахь лөыналхеит. Идицаз ашө ашышыхэа
иаалыртын, днеин иацхыа дныкөтөеит. Заур лышка
дмаахөит, уимоу, зынзаггы иеимырцысит, аха лара
илдыруан дшыцөамыз.

Лнапы налыгзан, ижөоахыр кны даалырцысит.

– Заур, Заур! – лхэан, лыбжыы наиқөлыргеит.

– Икалазеи, закөзеи? – лара лахь даахыахөит.

Саида харпцацөы дыкан, уи лцөа-лжыы иацоу ахаара
Заур иахьей иаци имбеит. Икөыпс-көыпсуа иказ лгөхөпы
еиқөкацақэа, лхыжөоабжь мақыақэа, лхахө еиқөа-

тѣақѣи, лхы-лѣы аѣашреи ухѣа, алашараѣы блала ишимбозггы, гѣаныла ддыргѣтѣуан, дхырхуан. Игѣы иага илзыхѣанчазарггы, зда димам аѣхѣысхша изааигѣара данааи, лхыѣша аниѣас лышка анеира иѣаххейт, аха иѣааникылт. Ус ѣаимѣар ада ѣсыхѣа имамкѣа ибейт, иѣхѣыс иара иаѣкыс дѣааизшѣа иѣхѣазейт.

– Бзааизей, ибѣахузей сара сѣны? – дѣааит Заур, ибжы ѣахѣаѣза.

– Иухъзей, сыхаара, угѣы иалоузей? – дѣааит Саида.

Ихы лнапы накѣлыршан, иналгѣыдлыргѣѣалт. Заур ѣымѣзакѣа иѣы лгѣы инадѣѣейт.

Лара дааит егышылхарым иалхѣарѣ, дылхыбаратѣейѣш Левани ларей ианакѣзаалакгы акгы шрыбжѣамыз... Аха Заур аѣаа ейѣш иейрхъшѣашѣейт, имхѣейт изейѣшразаалакгы ажѣа кѣандак, уи лара лгѣы канажыт, ишылѣахыз ейѣш дзимаѣѣажѣейт гѣыкала.

Саида лиарѣаѣы дааины днышьѣалт, лхы лымагѣыхъха. Лхаѣей ларей ироуз агѣеизѣыдара ѣѣгъа лылахъ ейкѣнаѣейт лара.

Ѧарамани Кѣасѣей телефонла изыѣхъан иааргаз Леван Адамазей, ачаидкыларѣа ѣын ѣыѣ инъѣналан, астал хѣыѣы игылаз инахатѣейт. Леван икѣалаѣ аѣы анааирѣы, иѣан аѣѣаѣшь иаѣызаз аѣаѣын бзиа. Згарк ахыхны, аѣаѣын нагѣлейѣсан, ирхѣуа, егырт изѣахызггы инариѣейт.

– Саида сара афронт аѣы дыздыруан, – даѣын Леван, аѣаѣынлѣа иѣы иѣырббуа, аѣхъан дызлагаз иажѣа анагара, – даара дейбашъѣы бзиан лара, аха, аиаша шѣасхѣап, исыздыруамызт анхашѣа усураѣынггы абриаѣара дышѣоураз.

Саида дбашамызт, ауаа рейѣкаашъа дазѣазан, аѣшыгараѣа лылан, ѣыбаѣла дѣарын, абриазакѣын Леванггы изихѣоз.

– Уи зназы уиаѣара лыгѣра згомызт, – иѣы иѣѣашаѣхейт Кѣасѣа.

– Зназы лыгѣра угомызт, аха уажѣшьѣа лыгѣра уго? – дѣааит Ѧараман дааччан.

– Уажѣшьѣа лыгѣра згойт, хѣарас иаѣахузей, избан ухѣар, ахѣира илхны иахъыѣалѣейт иѣхастахъыз амхы, ейхабыс дызмоу абригада аѣхъагылара агейт, насггы уи иалоу ауаа раѣѣаѣны русураѣа рейѣѣѣара иаѣуп.

– Зѣаѣа ыѣада урт? – дѣааит Леван.

– Макъана бжыѣык роуп иѣоу, – ихѣейт Ѧараман. – Ѧаѣу иаѣы ѣажѣей жѣибжъ килограмм ачаиѣылхит. Саида лхаѣа иѣылхит хыѣѣажѣей ааба килограмм. Сара излазбо ала, абас иѣо иалагар – имѣакѣанггы ишѣаѣалои – харак имгаѣа, абригада иалоу зеггы ѣхъагылаѣѣахойт. Аѣолнхараѣа рыѣѣѣазаараѣы, бригадак иалоу зеггы аѣхъагылара змоу усуѣѣаны рыѣаѣара усѣыѣуп, уи ейѣш макъана ѣъарггы иѣамлаѣт.

Дааит, уа аус зуаз агрономѣкѣын, зхахѣы ауасѣѣейѣш ейлархѣны иѣаз, ейѣѣакы, уи иѣазшьѣаѣа злаѣаз ала, шѣара зѣѣым азѣ иоуп ухѣарын, илаѣѣа, илакыѣа аѣагылара рѣѣѣадаѣны, ишаѣъ-шаѣъѣо, излаѣѣажѣоз аѣбатѣи абригада шаѣѣыз анеилиѣаа, игѣы инъѣаххны усѣѣааиѣит:

– Шѣара уажѣы иаразнак Саида хѣба лзыѣѣшѣыргылейт. Макъана иаамѣоуп зышѣгѣахѣуазей уи хѣба лзыѣѣыргыларѣа? Шѣгѣы ишѣаанагой, аѣѣакра шѣмышъзей? Даба шѣазхуѣи, – раѣхъа днейхѣѣѣѣѣейт. – Саида ачаиѣыхра иахѣаху аѣѣарраѣа ейлалгойт, акгы усс илымазам. Сара иласхѣейт уи аѣыѣ аѣаиѣыхра макъана иаамѣам хѣа, лара иаамѣоуп лхѣейт. Убри еймакны хѣагѣѣа ейзынхейт, шѣара

Саидеи агрономи амхағы Леван ишьталаны инеиуан, ишьағақаа пхъазо, уажәы-уажәы инеихәапшы-ааихәа-пшуа, згәы ааибаганы икоу, бзанцы аинышәара зқәым ыцъа айғақаа реипш; Леван акгы иазцауамызт дара. Аыцъагы иртахын ииашахар, Леван иихәарызеишь хәа ргәы хыт-хытауа изыпшын.

Саида лгәы иага иархәыңызаргы, иаарласны еилылкааит, ачаи ианаамтамыз ишдыркәдыз, ао-
цәахәак ркны икалаз азы лара лхы шлызмыркыоз.
Ахарара лыдуп, агропкара ахьеилалгаз азы; Леван лгәы

нирхар ахытаһым азы длыдгылан дцәажәоит, дызла-ирқһиаша акгы далаказамкәа. Абас акәын Саида ишеилылкаауаз Леван иажәақәа, итабыргны, иара убас акәын иагышыкатәкәаз.

Ачаидкыларта аонахы ихынхәны еитацеит. Уа Цацу дырзыпшы дтәан. Агроном агәыла қытаһтәи аколнхарахь дцеит.

– Уатәы ачаифыхра ҳаауоу ҳмаауоу еилыскаарц сааит, – лхәан, дцааит Цацу, дқапшыза днеибакны.

Илшәын лара агәилпштәы змаз ашифон цкы, илышәан алакаруан шыацатәы еикәатәақәа. Амра иашәхәаз лцәа лцкы ахәда итыпшуан. Арт афымш аус лузомызт, луацәақәак рахь доурышьтын, дцан ибаны дааит.

– Леван аңсшәа зиабымхәазеи? – дцааит Саида.

Цацу лхахыылгара лмоуа, дыпхашыа-пхатц даакалеит. Дқапшыза днеицрашәеит лоуразоуроу.

– Егәоурым, аңсшәа салымхәазар, сара иласхәап, – ихәан, Леван днеин, лнапы лымхны аңсшәа налеихәеит.

Саида лкалачкәри лхылпәи аашытылхын, адкыларта-оны егы азыбжа ауатах ахь ионалцарц ләаныналха, Цацу ашацақәа дналышьталеит.

– Уатәы чаифыхра ҳаауоу ҳмаауоу еилыскаарц сааит хәа ибхәаз шсызхамтц бдыруоу, уиазы бмаазеит бара, – лхәан Саида, лнапы ндәыкәлтцан, ләыза лыжәахыр аалыбгачит.

Саида илдыруан Цацу лгәы Леван ишизцоз, уахыкгы дара рәы сасра дышнеихәаз.

– Ус баша снеихыпшындаз аасгәахәит, – лхәеит Цацу, дхәытхәытуа, ләы лықәшахатханы.

– Бзиа дыббоу, дбымбоу аиаша сахәа, исцәы-бымзан?! – дцааит Саида.

– Сыздыруам, бзиа дызбозар калап.

– Ибыдысныхәалоит, иаргы бзиа бибо анцәа дқаитцааит. Зеипшыкам усуп!

Цацу угәы даарыцханашьаратәы Саида дналы-хәапшит. Лқышәкәа қәацқәацон, акы лхәар шылтаһыз җашьомызт, аха илзымгәагыт, ләаанылкылт. Саида, уи ангәалта, ғымтзакәа зымәа дынхәапшит, ләыза лахатыр лбеит, илтахымхеит уи мыцхәы длырпхашьарц.

...Цацу рапхәаза Леван дылбеит аматцур далааланы, рколнхарағы данааи аены. Дшылбазгы абасоуп: ачаимхы иавгаз амәахәаста даныланы аоныка дцон, шыыбжьонтәи аңсшьара аамта анааи, Саида аус ахылуаз атып даназааигәаха, агәара дынхыпшит, аоныка дцозар ҳаиццәп хәа. Оумашәа иааңалшьеит дахынапшыз илбаз. Саида ацла ашәшьырағы дтәаны, лара илзымдыруаз арпызбак иацәажәара дағын. Арпызба, ақалақь акны ишеилахәо еипш, ибзианы деилахәан. Изымцатәаз ацла цакатәи амахәкәа руак ағы икнахан арпызба ипортфели ишлиапеи.

Цацу ари илбаз ахи ацыхәақәеи цқәа еилылкаар лтаххеит, лгәы ус илнарзбеит. Леван дгылан ацара даналага, лара ирласны ахцыстахь ддәыкәлеит. Леван уа днеиаанза пытк днаиапысрацы, дхыцны иғаны-неихалак, иаарласны дналыхьзаратәы еипш. Цацу илтаххеит, ақалақь акнытә иааз, иахәада илымбац ари арпызба хымкык, цқәа днеиғапшыр. Дызустадашь иара? Иитахузеишь аколнхарағы? Араион акнытәи дара рәы иаауа арқарцәа, Цацу илымбацыз, илзымдыруаз хәа шамахамзар, дыкамызт. Аха ари урт азәгы диеи-пшымызт. Икалап, Саида хаз чыдала илдыруа азә иакәзар.

Ахцыста данхыцлак, амәахәаста арасырхәара илсны, хланцы акәара зтысуаз агәаара италон.

Цацу ахцыстағы даннеи, лшыағақәа иаарыглырхан, пшыаала лғыналхеит. Арпызбагы, абар, ахцыста

дхыпан, дналышьталт, иаарласны длыхьзошәа анылба, даатгылт, азә дылзыпшушәа лышьтахька лхы рханы. Илтәхын, лара ләы дааиаанза харантәылагы дйә-пшыр.

Леван дшааиуаз, ашырхәа Цацу дналывкьейт хыма-псыма дналәапшыны, дагыналеихырхәаны.

Лара лыюмыртысзакәа, дахыгылац дгыланы дишь-клапшуан, амәахәаста ианыршәланы дахьцоз. Иаразнак лцәа иалашәейт, акы дшаргәамцуаз, игәы штынчмыз. Ццакрыла ицашьей илахь зака еикәзи иудырдыруан аусқәа зейпшраз.

«Ех, Саида, Саида, бара ибыбзоуроуп ари илахьей-кәцара, аха, избан, дзыхбыркьазей?..» – аалхәыцит Цацу.

Згәы цәгәа ихәыз, илзымдыруаз арпызба каимат зны-затәыктәи лылапш икәшәара, атыпқа илзыннажыт, лгәатцанза инеиз, ипхатәы-пхатәуа иказ цәалашәарак. Уи нахыс Леван аколнхарафәы дааи-цыпхьаза, атыпқа лцәалашәара иазхауан, ацыхәтәаны зынза бзиа дылбеит. Убаскан адаггы уәә бзиа длымбацыт лара лхаан. Зназы илызхатомызт уи, аха шыта инагзаны агәра лгәит бзиа дшылбаз, убри акнытә акәын, иареи лареи иахьатәи реиниара зны ашоура злыжәнацоз, зны дрыхьташызшәа дзарлахәуаз...

– Ус ццакырак сымоуп, уажәшьта сдәыкәлап, азин сымазар? – ихылқа неихатцаны ипотрфелгы иыпцракны, Саидеи Цацуи днаразцааит Леван, ачаидкыларта-онафәы ианааи.

– Харггы цьара хцоит, цыткгы унаскьяагап, – иаталкит Саида.

– Зейпшыкам.

Минуткәак рышьтахь, ахыкгы аоны идәылцны амәа иныкәлейт, ицон еицәажәо, еибарччо. Ахцыста ианхьц, Саида, сағамзааит, лхәан, Левани Цацуи рнапкәа

рымхны, лыюныка игаз амәахәаста даныланы ләы-налхейт.

Цацуи Левани еицны ицон, рымәа абна илган иган. Иныепынгылт акәара. Уи, ацқа хымызт, ихәыцзан, еергхәа ииасуан. Итарыжыыз ахахә кәазкәа ирыкә-гылан ируан ауаа. Цацу ахыкәә ләаанылкылт.

– Бзыцәшәазей? Бғамыжкәа бырзгоит, бымшәан, ахахаи! – ихәейт Леван.

– Мамоу, аоныка сцар еиха еиғуп, схынхәуейт, – лхәейт лара.

Леван ихылқа ааихихын, ашәазейпш икәашза иказ ичабра тыхны иешьуа, ихы-иәы ааирыцкьейт. Цацу илызгәамтакәа даанымхейт, ачабра дара рәы сасра даныказ илтәз шакәыз.

– Ари цәгәа бзиа избоит, – ихәейт Леван, – есымша ицкьакәакәараза сьыба итоуп, иськьяшьуам. Ачабра аныстаххо схы иасырхәо даәакуп, уи саргәа цьыба итоуп, аа, изейпшроу! – иаргәа цьыба итыхны иналирбеит калатухә еихданы арғазақәа зныз даәа чабрак.

– Бчабра сьыба итысх-цыпхьаза есқынгы исгәа-лашәойт шәара шәкны саныказ атх ссир! – нацитейт иихәаз.

– Атх акәхап иугәалашәо, сара сугәалашәома, – лхәейт Цацу агәынамзара зныпшуаз бжьейцахала.

– Атх шәара шәыюнами иахьаххаагаз, бара хәтыр исыкәыбцаз ами исгәалазыршәо. Сара гәык-псыкала итабуп хәа басхәойт уи ауаа икабцаз ази ыза бзиак иепш сахьыбыпхьазо ази, – азгәейтейт Леван.

– Еилыскаауейт иухәо.

Цацу зымәа дынхьапшит. Леван сасра лыюны даныказ ауаа, аишәа иахатәан иаалыпхьаз: Кәаста, Караман, Заур, нас даәа цытәыкгы лгәылацәа (Саида илахәан, аха дмааит). Аишәа иахатәан цхыбжьонынза, ашәа рхәон, ихәмаруан, иччон.

Леван дацөымѡашьѡ еиликаауан апхөызба лгөы шизцаз, аха ишцөиурыз, иара игөы лзымцазар. Уи аахтны лара лөы ихөомызт, ихөар ихөартамызт, уаѡыман. Саида бзиа дшибозгы хөашьа имамызт Леван. Апхөызба лгөы нызмырхашаз цсыхөак ицшаар акөын. Уи азы ахөыцра дафын, реиха иманшөалоу, лгөы цөызымкьаша кыр сзыцшаауазар хөа.

Илацш ахьыналыкөикыз, ибеит лзамѡа алагырз шахьыкөкөоз.

– Ибыхьзеи, бызцөуозеи? – инапы наирххеит лылагырзкөа ирыцкьарц.

– Икоумцан! – лхөан, зымѡа днахөит.

Лхы-лөы кацшьза, амцеицш деибакны дыкан. Лзамѡа икөыцсаз алагырзкөа беит, фымтзакөа дгылан деицхьхөыцуа. Атцыхөтөан, лгөы аалыцсахын, ус лхөеит цшьяала:

– Уара атцареи ахшыѡи змоу уаѡуп, уара уааста сара сзыцсоузеи, егъзымдырзо баша қытапхөызбоуп. Сақөшөеит, ишцазури, сразкы сеижьеит, хөмаргас сканацеит. Аказы сухөарц стахуп: сыцсахьынзатөу гөакрыла адөы сықөзаарыма сара шьта, амдырра исыхьыз азы? Сухөоит исцөымзакөа аиаша соухөарц!

– Бара мдырра бмыхьзеит. Ауаѡы ицстазаара усоуп ишыкоу! – латөикит Леван.

Уи аамтазы дазхөыцуан иара наунагза ицөызыз Саида лыбзиабара. Игөы инатон уи лыбзиабара еицафьцханы, абар, абар, деитамкөыцанахалахуазшөа.

– Сара сгөы иалсзом сахьуатөаумшьѡ, избан акөзар, сара уара сышуцсам саргы издыруеит! – лхөеит Цацу, еергьхөа лыбжы уахаратөы иархөыцзаны.

– Уара атцара умоуп бхөеит, сара сзы, – дафын Леван иажөа, – атцара – даөакуп, ацөалашөара, уи – зынза даөакуп. Атцара змам ауаѡгы ахшыѡ иоуеит, дуаѡ бзиахар калоит. Сара издыруеит, бара бызгаб бзиоуп,

атцарагы бымоуп хар бымазамкөа, хөы-класск брылгахьеит, нас иарбану, акгы бацсамшөа бхы зыбыцхьазо.

– Сара уара бзиа узбеит исызгөаамыкзакөа, иаалыркьаны, сара бзиа ушызбаз еицш, уаргы сара бзиа сузымбар сзыкөшөараны иказ арыцхара азхөыцхагы смазакөа, – лхөеит Цацу, уажөы еица лгөы аарыгөгөаны. – Сара издыруеит уара уускөагы даара ишыбзиам абра уааижьтөи... Сыцхөызбагөы изласанахөаз ала, уареи сареи хөинасыцхара сақөгөыцит, иухаштып сгөахөит узтагылоу агөамцра, духаштып схөеит уи агөамцра утазыргылаз апхөыс...

– Көх, апхөыс-ба?! Дызустда, цьушьт, уи? – ибжы изаанымкылакөа инардуны дцааит Леван.

– Узтагылакөоу зегы здыруеит, изуозеи! – лхөеит Цацу лыбжы нхөыцакны, дагьаакацшьханы.

Уи аамтазы абыржөы ацөа далцызшөа илгөа-лашөеит амѡа ишангылаз, ииасны ицо азөы ибар шалшоз... Уи убриакара илцөымыгхөит, иаразнак дынхьацш-аахьацшит, аха амѡа ахи атцыхөеи уаѡ данымызт.

Леван акраамта дхөыцуа дгылан, Цацу илхөаз ацкы камцазакөа. Иахьа уажөраанза лгөы итацөахны излымазыз атыцха, Саида лыбзиабара көфеида имаз? Игөы иаанагомызт уи Цацу амалахазгы илдыруеит хөа!

– Изхөатөузеи, сыхаара, ицсыз, изыз аус атызшөа, – латөикит иара атцыхөтөаны.

Илакөа неимацьгөаны, итацкөымкөа зака илшоз иааирацөеит, абыржөы изкылкьаз ахьаа цөгьа ицсы неиөанацазшөа. Абзиабара иахкьаны Цацу дызтагылаз агөеицахарафь ибеит иара ихатө гөеицахара, ллакта итибааит иара ихигахьаз агөыроакөа.

Цацу лхы лыгөхьааха, лгөы лыхьуа инеидыгөгөалт. Леван дахьихөацшуаз, адунеи дшаны дызлакөыз зегы лхаштит, иахьа уажөраанза дызнымиацыз, уажөы

дзыкәшәаз агәырәеи, аххымзгшъарейи рыда. Иаалыр-
кыаны Цацу азәеипш илцәымыгхейт Саида лтызшәа
зланы икоу зегъы. Ари ахатә ибзиабаара иахкыаз
ахыбаара илызнауз акәын, зда дақәымшәацыз, ауафы-
тәыюса рыцхашъарада ихы ихазырштүаз. Цацу инагзаны
агәра лгон Саида лхатә бзанцык дшылымпсахуаз.
Левани уии ианакәзаалакгы ишеизааигәамхацыз,
ахатәи апцәыси ирыбжәало аизааигәахарала, аха
иаакылкыаны лхатә бзиабаара илзаанагаз ахыбаара гәгәа
азхон, Леван бзиа дахыибоз азы мацара Саида лцәы-
мыгхара.

Леван иратцәан иказ итәцкәым ааиртлан, ашышы-хәа,
абыржәы ацәа даалцызшәа, ус ихәейт:

– Сгәы иаанагоит ибасхәарц истаху еилыбкаап хәа.
Адунеи икәу ауаа зегъы еипшым. Шьоуку агәак-
цәакракәа ирацәаны ирыкәшәейт, ргәы кахауейт уи
иахкыаны, нас рыхгы уиакара иртәхзам, даәа шьоуку,
ирхыргахьоу мацзоуп. Акиақәымшәазацәкыо уаф дыкам,
аха узыкәшәо зейпшроу еипш ауп, избан акәзар, ауаа
рхәыцрақәеи, рычхарақәеи, ргәыжәлақәеи еипшым.
Убри акнытә, азәы имарианы ихигаз ахтыс, даәазәы
гәакраны ихигойт... Сара афронт акны сыкан, сеибашьуан,
убрахь сцаанза исзымдыруаз жәпакы апста-
зааратә усқәа еилыскааит санца ашьтахь. Ауафы
изымдыруа аусқәа цәгәа ирацәазаап: агәейцыхрейи,
апсыцкәарейи, абзиабарейи, ақәафурейи рнафсангы,
апстазаара иацзаап уафы дрыцхазымшьазо ишәартә дуу
асамарталқәа. Аибашьрафы миллионьыла амца иа-
лаблит, макыана зыцстазаара амәа ианымлацыз,
ашәтыкакачра иафыз афар, хыпхъазара змам алыцәхәи,
ауафжыфацәеи абцарла еибашьны хадара рызны-
кәызгаз, адунеи знапафы акацара зтаххаз Гитлер
шөипхыыз ихарала.

Амца иалаблыз ргәы иаанагозма абри еипш хәкә-

шәап хәа? Урт зегъы ирыман агәтак ссиркәа, уацәтәи
уацәашьтахьтәи икарцаша апланкәа, агәыгәа дукәа. Аха
зегъы еилахәит, ихыбгәлейт. Хыпхъазара змам ауа-
атәыюса рыгәкәа псит, арыцхара дукәа иртагылт. Ари
калейжәтәи ицуазейи, – аакыыскыоуми ианыкала,
исгәалашәейт сара иахьейпш. Исхәарц истаху уиоуп,
сыхаара, рейхәа хусқәа аныбзиоу, ххы хәигәыргъо
ханыкоу аамтазы, хлахьынца хәижьар кәлоит. Убри
акнытә, ауафы абзиа дшақәгәыгуа еипш, ацәгәагы
дақәгәыгуазароуп.

Леван дцәажәон дацпыхәаны, иихәоз агәра газаны.
Уи иажәа убриакара дханагәлейт, зны-зынла ихы
дацәажәозшәа акәын зымәа дыпшуа ишихәоз.

Цацу Леван ицәажәашьа даара ицъшьаны дазы-
зыроуан. Закәызейи, мшәан, иихәо? Изылтахузейи лара
зеилкаара лцәуадафу арт әжәа хәашькәа? Лара зцаатәы
затцәык атаклахароуп илтаху – бзиа дибоу димбоу? Уаха
акымзаракы.

Леван әжәанагзара дафын.

– Бара бакәыз, сара сакәыз, дызустәзаалакгы ауафы,
ацәалашәара игәанарцхаз тәыс ихы аимтароуп.
Ацәалашәара убри еипш цасхәрас иамоуп, анамыс, ма
ахшыю иразцаауа, ма ирзызыроуа хәа икам, иагәацхаз
кәнацароуп. Убри акнытә, адунеи икәпшаанза, амгәартә
иштоу итархатәуп уи. Убри анхалымша, хзыкәшәо
агәакрақәеи, алахьейкәцарақәеи хара ххатақәа хауп
изывбатәу. Хәахьатцып шьтахьла, ххы ақәхаршәарым
ацәгәара, бзиа иаабаз ауафы ацынхәра ныкәимгазар,
иныкәигарангы дшыкам аадыруазар? Абарт ибас-
хәакәаз аусқәа схы итысхәааз цыбымшьан. Урт зегъы
схатә срыкәшәахьейт, иагьсхызгахьейт, – ихәан,
убриала иажәа ацыхәа аапцәейт Леван.

– Иухәаз закәу еилыскааит, назаа усхаштыр утахуп,
уиоуп иаанаго, – лхәейт Цацу.

Леван варала даахьахэын, ихылца ихихын, днацшы-аапшуа ихахэы ныпхьейхэа-аапхьейхэеит, нас ихылца еитанейхейцеит.

Цацу дналыхэацшын, ижэоақэа неирцысит, аха ажэазацэыкгы имхэеит.

Ицон аминутқэа. Ғымтзакэа инейхэацшы-ааихэа-цшуа еидгылан аоыцагы. Атыпқа лгэы еитазымычхэит изықэшэаз ауадаора, ғымт-цсымшыа деитазэуеит лабжышла, шыта лара лзы еилкаан гэыгра шыкамыз.

Леван цхьака шыафак ныкейцеит, лнапы аашьтихын, азы итажьыз ахахэқэа ирықэгыло, нырцэка инерибагеит.

26

Меышан. Ашьжымтан Заури Саидеи акрырфеит, цъара ицон. Деилархэеит Алхасгы. Зегы ргэы алакан, илахэыхын, иоашьомызт изыргэырғашаз акы ишақэшэаз. Уи Кыча иакэын, аррахьынтэ иоурышьтны иааз.

Заур иабхэында хатыр иқейцон, бзиа дибон, еихаракгы, дышуаю иашаз еиликааижьтеи. Уи еили-кааит иара, Дамеи Мактина длеихсны данихэ ашьтахь.

– Камыгэ, Дамеи ацэгьа аниуаз дицхрааит акынтэ, – ихэеит Кыча усқан, – ғас дупхьазаратэы дыкоуп. Ацъабаахгара дзықэшэаз иқэнагон дақэшэеит. Хэиуареи, нас сахэшья Саидеи уареи шэыбзиабарагы убра иналацаны, рахатыр азы сыхиоуп, иатахханы икалозар, снапала Мактина лшыоура, насгы сыцсы танацы сашьей сареи хэилыцра.

– Итабуп, цым, хзықэшэаз арыцхара ухатэык еипш иахьупхьазаз, – ихэеит Заур, иахаз игэы ааканацаны.

Кыча иейхэеит иара, ицхыраара цъаракыр итахханы дкалозар, дшимейгзо, адырра шиито.

– Камыгэ абахта ихы танаршэазар акэхап, доуры-

шьтны данаалак, дкэышымхар дабацари, – ихэеит Заур, Камыгэ изы.

Кыча инартцауланы дархэыцзар акэхап икалаз. Мактина, дрымхэыкэа, дыршыыр, изейпшрахозиз аусқэа? Зынза даеакала икамлоз! Саидеи Заури хатцареи-цхэысрей рзейлымхуа ртаацэара цхастахон.

Аха икалаз калеит, ицеит, аамта иагеит. Кыцей дарей реизыказаашья уажэы еиха игэгэахеит, гэык-цсыкала икалеит. Убри азыхэан ауп Кыча иара ргэы тыгьгьа, бзиабарала изацылаз.

Заури Саидеи реипш лгэалакамызт Иалса арт аминутқэа раан. Иацы Кычараахь ацара атэы анырхэа нахыс, лгэалакара аеацсахит, уимоу, лылахьгы акыр иааикэнацеит. Ианакэзаалакгы иқыаз, игэзианыз Иалса, лыбз налыхэлэшэан, ацэажэара лгэамцхо даакалт. Заури Саидеи Кычараахь ацара ианын-хықэгылоуп, Иалса лказшыа рыхшыю аназыршьт, урт лхы рыцэхьалкуа далагеит атыпқа, уимоу, бхацца хэа игьацэыгьацэуаз Алхас хэыцгы длымбазозшэа лэы-калцеит.

Иахья аус бымун, цкъа быпсы шыа хэа Саида ианлалхэа, Иалса уи зынзагы ақэфылымтит, лылахь цархэны дналзыпшын, лышьтахь леиарханы абартцахь дындэылцит, аонашыака лыжэоа икыдцаны дыцшуа даагылт.

– Илыхьзеи ари, акыр бдыруама? – ипхэыс длаз-цааит Заур ллымха дынтахэыт-хэытны.

– Акымзаракгы сыздырам. Лгэы иалсра акыр лоухэазар уара? – Саидагы хазы лхатца диазцааит.

Заур ижэоақэа ааирцысит, егышихарамыз ала.

– Ашьжымтан «шыыжьбзиа» хэа иласхэаз ада, ажэа зацэыкгы ласымхэацт, – ихэеит иара.

– Илықэшэазеи, нас, ари? – дхэыцуан Саида. Длакоакуа дгылан, цытраамтак ашьтахь Иалса лэы днеин, лыжэоахыр лнапы нықэкны ус лхэеит:

– Хәхыцо бһацца баргы, сыхаара! Аоны баанҕасыр, еиха быңсы бһап сгәахәуан, аха амдырра сыхьзар акәһап – иахьа амш бзиоуп, ашоурагы уиакара ицәгьам, ускак җабаа ббом, бһаццар!

Илзымтәахыз гәырҕарак ашьтамта лхы-лҕы иааны-ччалеит Иалса, ацәаакырей акапшьрей здубалоз плакта инаныпшны. Саида иаразнак лгәы аадеит, атыпҗа даалгәйдлхәхәалан, лылахы лзамҗеи ацәах-ацәаххәа днаргәзит.

Минуткәак рышьтахь, аоны ашәкәеи аҗәнцьыр ағәышәкәеи ытәркаца иаркын. Амацурта асапат аған. Атаацәа аҗшьыкгы еицны агәашә интыцдит. Иалсеи Алхаси аҗһа игылан ицон. Урт аоыҗагы еипшны рқаф җан, иаакәымтзакәа ицәажәон, еибарччон.

Кыца иашта ишынҗалазцәкәа, Алхас дыоуа аоныка иҕынеихеит, зегь раҗһаза ианшьа иҕы днеины иеынеигәыдиршәларцы. Ирласны аоны иаадәылтцыз Кыца, Алхас днышьтҗааны днеигәыдиҳәхәалт. Ахәычы адгьыл аҕы диргылаанза, иааины иааидгылт Саидеи, Заури, Иалсеи.

Арт убриакара ргәы еизыбылны еипылеит, акраамта еибамбацыз, еицәызны иказ агәыцхәцәа еизааигәәкәа шеипыло еипш. Аҗһаза еимырдаз ажәәкәа рышьтахь, ирылагеит ргәазхара ирзеитамхәоз аизцаарақәа. Урт ирласны изрылымгаргы каларын, аха ара уаҗа реидырхаларатәы икамызт, Кыца ибара иааз агәыла-азла ухәа, ирацәаоны икан. Арт итынхацәагы урт ахыказ аоны инхалт.

Иеизаз агәылацәа аеазыкацара иаҕын, иахьа уажәраанза уаҗ дызхымыз, зылахь еикәыз Кыца ионаҗаҕы афара-ажәра кәрцарц. Иахьарнахыс агәы-рҕарей алахәыхрей онартарцы. Урт иааргеит ашыла, акәыткәа шыны, ашә, аоы ухәа, астал иакәнагашаз ачысқәа. Афатәкацарақәа ишаарылгазцәкәа астал

рхианы инахатәеит. Иалагеит аицәажәара еиха иацпы-хәаны, икалеит аччара-ахәмарра.

Арт аоны ионагәырғоз ирылан зегь реиха зқаф ыказ оыҗа ауаа.

Кыҗеи Иалсеи рлактакәа зейпшраз, Саидеи Заури идеилнаркааит реибабара аминут зака иазгәышыуаз аоыҗагы, ажәала зхәара рцәуадаоу агәтыхақәа шрымоу, урт еибымхәакәа рыцәахра шырцәуадаоу.

Астал ианынахатәа аминут инаркны, атыпҗа пхашьа-пхата Иалса, зынза лылахь неикәлтцеит. Лхахьылгара лоуамызт дыпхашьаны, ауаа рылапш ләацәылтәахыр лтахын, лгәы хыжжы-хыжжуан, уажәы-уажәы ацәуара даманакуа. Бзиа илбоз арпызбеи ларей рыгәтыхақәа еибырхәаратәы иеизаны иахьыкамлацыз, лгәы кана-жьюан. Димацәажәашаз лара зегь реиха илтаху, иаарласны зыкалара дакәгәыгуа рынасыпкәа реилацара ус азы...

Кыца ихата, атыпҗа лҕы имоу агәазцара иага иҕәғәазаргы, гәарак узидымбало иеикәртәаны дыкан. Ишәын ар рыматәа, игәы иаркын Аецәа Капшь аорден, нас, даеа медалкәак. Даара дтынчны ихы дирбон дзыдтәалаз, җаса ацкыс уажәы ихшыо штәашәаз еиха ихы-иҕы ианубаалон. Азәгы изгәаҗомызт илапш асқам ацыхәахь ишындәыкәитцалоз, уа варала даахәны Саида длыдтәалан, Кыца ажәак ихәа-цыпхьаза згәы тзызаауа изызыроуаз, иеааиртцысы-цыпхьаза ма илапш акы инакәики-цыпхьаза ида гәтыха змамыз Иалса.

Аицәажәара ишаҕыз иаацәыриган идирбеит Камыгә икнытәи ашьжымтан изааргаз асаламшәкә. Камыгә иоуан агәәкра баапс шихигаз. Ахәышәтәырта дышты-цыз, уажәшьта ихала дныкәаратәы дшыкалаз. Даеа хәычзак дшааиҕхалак дымпшзакәа аоныка дышнейуа.

Иага умхәан, аамта ауааы иханамырштәуа егыкам. Заури Саидеи Камыгә изы ирымаз агәыхь баапс

еикәтәеит, итынчхеит. Камыгә уажәы игәы бзиан даауоу, дычмазаюны даауоу дара рзы акакәны иахәаңшуамызт. Заур игәы даара еихнашьит, Камыгә ииоыз асалам-шәкәәфы дзыкәшәаз аиаша ахьянимтәз, итынхацәа иахьырцәйтәахыз. Уи хәычык иееим, хәарас иаҗахузеи, аха ирласны снейуеит имхәеи, данааилак ихьыз закәу уаоы ибап...

Амра ашьыбжь агәы ихьцны акыр иҗалахьан. Астол иахатәаз хәзтоу хәа ацәцакәа шьтыхны аишәа ианахьц, зегьы абарцахь инадәылцт рнапкәа рзәзәарц. Аюны ашьакакәа руакы ацәымг алацаны икнаҳан аҗанақтәы напырзәзәага. Уа ампахьшы кны дгылан зҗабк. Еиҗабы-еитцбыла еибарцшуа анапызәзәара иафын астол иахьцыз.

Харантәыла ирыхәаңшуа ауаоы, иаразнак идырратә ыкан арҗ ауаа аишәа иахатәарц азы рнапы шырмы-зәзәоз, избан акәзар, зегьы ркәафкәа ыкан, инамцхәны илахәыхызгьы дубарын, рыбжьы рдуны ицәажәон, иччон. Саида зацәык лакәын зееикәырцшьыхаа иказ, акгы иалахәымыз. Зымәа днаскәаны аҗенцьыр ахь лхы рханы дгылан, усинтәи азал анаоҗтәи ауаҗах ахь дыңшуа. Абарцафы икамыз Кыҗеи Иалсеи ахьыказ лыңшаауан.

Җытрак цхьан еиңш, Кыҗа иҗааихеит зегьы ахьыказ, лара дахьыңшаауаз ауаҗах даадәылцны. Даара длахәыхын, дҗаңха-җаччон иара. Аха дабакоу Иалса? Дыказам, дахьыкоу сеидроу. Мап, уигьы хара дыкам. Аа, дахьааиуа аюны аңхьатәи амардуан дхаланы. Саидеи Кыҗеи раамчыдарахаз, азәгы ихшыю лзимышьтит лара. Аха Кыҗа Иалса лааира зынза имбазазшәа иеыкаитцеит. Зегьы рнапкәа анырзәзәа ашьҗахь, Саида икнаҳаз афырзәзәагафы днеин, лнапы лызәзәеит, данаахынхә, дналыдхәазалт уа иааины игылаз Иалса, уаанза

дгәалымтәзеит лара. Саида ллакҗа рыцәгьаны, бабаказ лхәан, длазцааит.

– Ашҗа сынҗыңын сааит, – лхәеит Иалса, иаарҗа-мамны. Уаҗа фымҗзакәа Кыҗа дахьылаз днаивсын, нак лфыналхеит. Саида агәра халҗеит, Иалсеи Кыҗеи иааинырслан рыешеикәдыршәаз азал анаоҗтәи ауа-дафы, убра ирҗахызгьы шеибырхәаз.

Кыҗа, акымзарак камлазашәа, дыбзиахәа игәы-лацәеи иареи еибабеит, нас инаскәаганы идәыкәртцеит зыоыка амәа иқәлоз Саидеи, Заури, Иалсеи.

Амала, абнаеыгә иахьынахысыз, изныз амәахәаҗа амәаду иахьамалоз аҗыцафы даарпылеит, астол акны ирыдтәалазар зықәнагаз, аха заара иахьыңаны иааз Леуарса. Имашьына аанкылан дынҗыңын, Кыҗа дне-идгылан, дигәыдыхәхәала днеигәзит. Идиныхәалеит, деибга-деизоыда дахьыхынхәыз.

27

Ақалақь иаркны, Нуца лаб дахьынхоз «Ашьхауарба җыора» хәа иахьашьҗазынза, автобускәа ныкәо амәа картцеит. Аены ашьҗымҗан иааз автобус дҗалан ақалақь ахь дцеит лара. Лхазы аахәатәкәак лыман, насгьы лаб изы иаалхәар лҗахынҗақатәи амаҗәаңхақәа. Зынгы-ңхынгы изеиңшны амаҗәаңха ишәитцон Соукар. Нуца илҗахын дыроагьых ланҗса илылҗар адәқьан афы лхарцәала иаалхәаз маҗәак.

Ақалақь афы даннеи, зегь раңхьаза иаалхәеит җақатәи амаҗәа. Ланҗса лзы, ианеицухлак асахьа-ңшза знылоз аңшандага аалхәеит. Аңша лындара цәгьа бзиа илбон Гәлиза, ашоура аныкоу аңхын аамҗазы еиңш, ураҗа-галангьы, ашоура уиакара уаоы данамырғәакуаз.

Аколнхарахь усура данҗоз жәйтә ңшандагак лгон, шьыбжьонтәи аңсшьараз иантәалак, иааиҗыхны аңша

лындара далагон, лхи лыхәдеи нархәа-аархәуа, даңаәырбо. Ләызцәа шьоукы-шьоукы ахәса лыңа-шьыңуан, уимоу, зны-зынлагы ауаара ианрылталак, лара леиңш рхы ду-беиа ибаны аңшандара иалагон, даеа шьоукых, урт ирхыччон, еихаракгы, илхыччон Гәлиза – агазәжә, аңшандара даңамәырбар, уаҳа илдыруазеи хәа еиҗахәытхәытуа.

Аахәатәкәа илымаз данрылга, Нуца автостанциахь дцеит. Аблеткәа амырхрацы акассаҗы игылаз ауаа раңаамызт. Днеин, зегь рышьтахь днагылт. Пытрак цхьан еиңш, азә дааин, лышьтахь даагылт, аха уиакара лыхшыҗ изылмышьтит лара, лхатә ускәа рызхәыцра даҗын. Дшыңшыз, ахухәа ацамет иныкәҗаит ауаа шыапыдакәа рҗыцра иңаргылан изланыкәо алабеимҗаңа, ианкаҳауаз хәычыкгы лшыапы ахыглаз инаңрасит иара. Нуца днышьтасын, алаба шытхны, изтәыз илтарц даахәны данынеиҗаңш, шытахьла днаңрысит, азәы ишимчыз дналыгәтасызшәа. Илкыз алаба налымкәыпцюрин, ацамет еиңаныкәҗаит. Изтәыз ашыапызаңә даакәанызанын, ихатәгы абар-абар, ацамет дыкәҳарц егыгымкәа дшыкәз, днаимңасны дааникылт арпыс пшыагәтхак, ахәда инаркны акалт аҗынза зхәынңәракәа еибадыркуаз аҗаҗ зшәыз; асахтан еимааи, аимси зшыаз. Икаҳаз алабеимҗаңа даәазәы ишытхит, ирласынгы изтәыз инеииркит.

– Унан, Камыгә уоума ари! – лхәеит Нуца, лыңсы лхыкәкәа даакаланы.

Иара илаңш налхырсны, җымңзакәа даахәны аңзамцахь иҗынеихеит, илаба иңарсуа, Нуца уаҳа дызлыхәамңшит. Лара лгәы адых-дыххәа еисуа Камыгә дзыңшун, илбон иоуразоуроу дышңыс-ңысуаз, уажәымзар-уажәы дкаҳап ухәаратәеиңш. Аңзамц убриакара дазааигәаны иеадитцеит, аеыңахырҗа

имазар, Нуца лылаңш иеаңейтәахыр иңахуп ухәаратәы иекыдыргәҗала.

Уа еилагылаз ауаа еилыркаауан, алабеимҗаңақәа рыла иныкәоз аңкәын хымхәа, аибашьрахынтә иааз азәы шиакәыз. Зыңсеивгара ццакы-ццакуа, уи дңа-шьаны ихәаңшуаз аңхәызба, икалап, дигәыцхәызар, ма изхәаны итәоу азә лакәзар, мамзаргы, аррахынтә доурышьҗиҗәтеи иидырыз пхәызбазар. Абас згәы иаанаго иңшуаз, уа иказ азәгы даңырхаҗахарц иңахымхеит арҗ аҗыңа реикәшәара – аочеред акассахь инаскәеит. Нуца даназааигәаха, Камыгә иҗы днеины диаңцааит уабаңои хәа, иалхәеит аблет изамылхыр шылтахыз.

– Аҗныка сңоит, – ихәеит Камыгә, аңзамц даадңын, илабеимҗаңа еергыхәа зымҗа инеиҗеигеит, иңыба аңара тхразы.

– Аңара сара исымоуп, уаҗкәың, уашьтан исуҗап. Уаала усыртәап, – лхәан, ижәахыр даңагыланы исқам хәхәахь лҗыналхеит, сьмаңәақәа рҗы стәоит анихәа, ичамадан ахыглаз аңыңаҗы дналыртәеит. Нуца җ-блетк амхны иаалгеит, автобусгы иаины иаагылеит. Лызнапык ала ичамадан шытлхит, егы лнапала ижәахыр даңагылан, амашынаҗ дналгеит, дақәлыртәеит. Абарткәа кәрцеит, рыҗкәа неизырханы ажәак еибымхәазакәа. Нуца аҗгы диаңцаауамызт, иаргы җиңуамызт, илахь еиқәышышы, дыхьшәашәаза, деипххәыцаауа дыңшын. Аҗыңагы ргәааибаҗаны иҗоушәа, еиңәҗышуашәа аҗын ишыкәз ирыхәаңшны избоз изы. Ус аҗәзу, аҗәымзу аиаша аилкааразы рыгәкәа аартны узтаңшуа иказар хымңада иубон, гәырҗалеи лаңрызылеи иштәыз.

Камыгә азалымдара икаитцаз ианалыҗыырц илзиҗыз асаламшәкәи ләхәеиқәңарала лара илҗыз асаламшәкәи амца иақәршәны илблйҗәтеи, Нуца лыңсҗазаараҗы

икалахъан айткра дуззақеа. Камыгә дылхаштит лара, уи дзықәшәаз ацәгъеи абзиеи лаосит, агәхъаа лкымкәа дкалеит. Паса дсабиин, ақстазаарафәы апышәа лымамызт, икаларын зынза дгаззар. Ускан илыздыруамызт атыпқа ауадафра данакәшәалак лхы шныкәылгашаз, ақстазаара азтаатәфыцқәа анықәнаргылалак, дацәхымкәакәа дзықәлашаз амәа иаша.

Лара уажәшьта аинститут далгеит, ддухеит, дтыпқәхеит, дызхымпаша агәаанагарақәагы лоуит. Ацарадырреи, Леуарса ибзиабарей – абарт роуп, Камыгәи ларей еихнагеижьтәи еихарак еейтакрақәас дзықәшәаз.

Лгәы ацанза изытшьаазей ирыцқәхәха иказ Камыгә днаихәапшижьтәи, изацанарззәи уи уажәраанза лхылгәы иаззырхәуаз лгәыгәрақәа? Уртқәа рызхәыцра Нуца уажәы илтахымызт. Ари аминут азы лхәыцрақәа гәтыхак афәы мацара еизытәеит. Дрыцқәалшьеит анкәа уафәы ихымхәцуаз арқызба цагәа, Ақснытәи ашьха дукәа ркынза зхы ҳаракны изыпхәазоз.

Иабаци, изыхәлашәазей хәаа змамыз уи иарпысратә цыбарара; изыртынчзәи амцапшь еипш иеиладуаз игәеибафара? Ишьапы ихыртәаз иаццсыма урт иказшьа цагәақәа? Ицсы леи-өеиуеит, итымцит уи, аха цәсеипш ихәцқәацом Нуца данлыхәапшуа аминутқәа раан! Лнапы скуеит хәа лышка ирххом лааигәара даныкоу... Издыруада длызгәаан дыказар, дшааз лдыруан, мчыбжык ақхәа днәин дахылымбаз азы? Мап, уиакәзам икоу, дызустәзаалакгы азәы дибар итахым иара.

Автобус иантала, ртыпқәа рфәы инеины инатәеит. Камыгә дтәан аханы. Нуца, иварафәы, ичамадан иахықәтәаз рыцака италцеит. Автобус дәықәлеит. Нуца инапы еилыргәгәа иаанылкылан лшьамхы инықәлтцеит. Камыгә даахәапшын, цстазаара зхымыз иблақәа

лыкәкны ихы ааиртцысит. Лара еилылкааит, инапы ахыылкыз шитахымхаз, иааулышьтит. Даахан инақәи-цеит, хәархыла ихыртәаз ақдыхсаха еипш лыварафәы икәыз иуатәа. Нуца иахыылбоз дацәпхәшон Камыгә, аха уи иахылымбоз иабейгоз.

Уаха дызизацәаша акгы ыказамызшәа:

– Ақалақ ах узаазей, иутахызыз? – лхәан, дцааит Нуца, лыбжы аархааны.

– Араивоенкомат афәы уск сыман, – ләтеикит акыр иеаарашаны.

– Кыца дызуцмаазей ақалақ ах, аоны дыказами? – дцааит Нуца.

– Кыца бхәама? – дцааит Камыгә.

– Аиеи, Кыца.

– Кыца... Уи иара ихатә ускәа дырәуп, саргы, сара схатә ускәа, – Камыгә игәампхазо акәын дышцәәжәоз.

Амәа хәцәиртәк афәы, ашофер амашына ишақәнагоз иаанымкылакәа ирласны данхәтәи, итатәаз ауаа ргәы рәанзамкәа, инеиднажәлеит, зымәарак Нуцагы дааигәазаны, Камыгә днаидхалт. Уи убриакара ирццакны ицсы леига-өеигон, цәаабжык ионутқа итыуазшәа лгәы инықәаит Нуца.

Уажәоуп ианылдыр, иаалыркәаны иарей ларей рейкәшәара, Камыгә зака ицәымыгхаз. Бзиа иибо атыпқа ләеипш, иқытәфәы инхоз ауаа зегы рәгы иеицәахлар итахын, урт азәы дибар ицәымгын. Аррахынтә данаи, дшааз азәы иарымхәеит, иара ихызала ныхәәфәк тыркәкәаны азәгы имжәит; ус итаххеит иара. Агәылацәа ааигәацәацәкәа рхала иаин дырбеит, уаха акгы. Ауацәа рахынтә, Леуарса зацәык иоуп дызбаз. Уигы рқытсовет акны уск иман дахынеиз, дшааз аниаха, днәин дибейт.

Артқәа Нуца ашьтахыоуп ианеилылкаа. Уажәы лгәылеанзамкәа даниқәшәа, ирыцқәашәара лгәацанза

ианыназа, илдырит арпыс дзыкэшәаз арыцхара ду зака ихы ицәымгнатәыз. Ицон җымт-җымшыа. Аоыцәагы рлымха аҗынза изыназомызт автобус иакәтәаз быжь-дула реицәажәарақәеи, реихысамаркәлпрақәеи, насгы амшын аисыбжьи. Зыҗсы зхыкәкәа иказ Камыгә днечиәаҗшы-цыцхәаза, Нуца лгәы хьшәашәаза инты-җсаауан, аисрагы ааццакхон; ишҗалтахыз лара инеиматәаны дцәуар, жәакәанда ла днаиәцәажәаны иалхәар, иара икны гәынчыхәа шлымам, ишиана-лыжхьоу авбақәа илтоз, избан акәзар, хтәылаҗсадгьыл азы деибашьит, афырхацәа дрывагыланы ашәа каитәеит миллиондыла зхыцхәазара рацәоу асовет жәлары рынасыҗ азы, уажәшьта дрыҗсахеит иара ахатыри абзиабареи... Абас лгәы иааногон Нуца уажәы, анкәа зны лара диоурц ацәгәа ныкәызгоз арпыс ирыцхашәара, луанытә иналылатәаны. Усцәкәа сизыкаландаз хәа гәыкала дшыкамызгы, иаакылкәаны дзымкәыҗазхалаз арыцхашәареи агәыбылреи рцаулар даарзыеит Нуца, азхәыцра ләеналтеит иаарласны атынчхареи дзымехазкыз агәыпшқара аиқәыртәареи.

Илызгәамтазеит автобус ашыхарахь ишымәахыҗыз, ишааигәахаз Камыгә дтыцран дахыиказ атыҗ. Уа ианнеи: – Ашофер, амашына аанкыл! – ихәан, ибжьи неиргеит Камыгә.

Автобус аанҗасит.

Нуца Камыгә дицхраан амашына дтылгеит, аха уиазы итабуп хәа леимхәеит, аблет ахәгы аҗара лимтеит, дыхшәашәаза дналеихырхәеит. Дгылан длыхәаҗшуан амашына дтатәаанза, дантатәагы дымцеит амашына дәықәлаанза.

Нуца амашына дахьтатәаз ахәыцра дағын. Зака иеиҗеикзеи, анаҗьалбеит! Зхашәа хы зымбоз аҗкәын ихәитқәитқәа зака имачхазеи! Хәит, афасааит, ишҗакоу ауаоытәыюса ибзаара мыжда! Иаалыркәаны Нуца

еилылкааит, лгәылеанзамкәа иахьеикәшәаз азы мацара шакәым уи итагылазаашәа мыцхәы лгәы изалсыз, аибашьраҗы агәакра иакәшәаз дәәазәы диниаргы лгәы далсуан. Камыгә автобус дтыцны данца, зынза дәәакала лхы лбо дкалеит Нуца. Иццакы-ццакуаз лгәеисра еикәтәеит, алағырзышара аҗынза дназгаз ирыцхашәара ацынхәрас, лгәатцәҗы ибыл-былуа иаанхеит гәалашәара җсадак.

28

Иахәа уажәраанза зызбахә уиакәра изыррымгоз, Амшын Еикәа аҗықәантәи амәаду иавацаны аевкалипт аиҗахара ишалагоз уажәы ирылархәеит, ирылархәеит ирццакны ишыкаҗатәыз, өажәихәба мшы рыла иа-лымгар шыкамлоз. Амәаду хәта-хәтала ишаны Аҗсны-тәи аколнхарақәа ирыдыртәеит, доусы аевкалипт ахьеиҗархашаз. Леуарса араиком аҗны егырт аусқәа зегы ркынтә ихы дақәиҗыртәын, аевкалипт еиҗахара анапхгара идыртәеит.

Амшқәа зны икахха ицқәаза икан, дәәазных инеи-пынкылан ишәшын. Шыбжьишьтахьла, аҗстхәа еиқәатәәқәа реиизганы, ашыха кәцәарақәа инарықәчуан. Уа есыхәылбыәха ақәа адыруан. Убас мацара икан мчыбжьинаяк.

Аҗсны Амшын Еикәа аҗықәантәи амәаду ауразоуроу аевкалипт аиҗахара иалагеит. Шыбжьиымтанза амәаҗы аидарамәангага машынақәа уаала итәны иаауан, ааигәа аҗытақәа рыкынтә еиҗш, ахара иказ аҗытақәа рыкынтәгы. Аколнхәцәа иааргон аус зларушаз ама-тәахәқәа: абахақәа, әәагақәа, аихақәа, аигәышәқәа, ахәхәагақәа – абна ахыиказ атыцқәа рыхәареи рықә-гареи иаҗахыз зегы. Ауаа аазгоз рнаәсангы, иаауан амашынақәа, аевкалипт еиҗахәтәла итәны иказ. Урт

еитархауан идырхиахъаз аитахарта жрақәа рёы. Ирықәнаго ахылапшра рыман иказар, хәарас иатахузеи, ирзымхауаз, цшыноажәа метра ркынзагы, иаггы-шөпамхоз ыцъа-хоы иргәыдымзало. Аха ара амөаду аёы изыкалару ус?... Уи сеидроу, анцәа идырып!

Ари азцаатәы зәырөы гәтыхас ирыман. Игәоутартә икан, ауаажәпа русеицураёы иапу агәахәареи атахи-башьареи ара ишыкамыз. Гәып-гәыпла аус еицызуаз цқәа унарылапшыр, иубартәы икан, азәгы дхатц-хатцо дшыкамыз, ишабалак хәа инықәрыорны аус шыруаз. Рылахькәа цыркәёын, иртахымызт аёапха-ёаччара, изёыз азеипшус агәрамгара рныпшуан рлактақәеи, рмахәтақәа рырцысышьеи.

Иааит шыибжьонтәи ацсшьара. Ауаа иаары-мпы-хъашәаз атлашәшьырақәа инарымцалеит. Леуарса избеит, ацсшьара иааиз ихы иархәаны, мустақәак цқәа днарыхәапшны игәеитарц. Днеиуан дмыццакзакәа, цшьаала, аитахарта жрақәеи, ахәарстатыпкәеи, еитархаз аевкалиптшьаатақәеи цқәа дрыхәапшны игәатауа. Иарабанзаалак акгы игәахәомызт иара. Иаххәап, нас уажәы, зыкны дгылоу адгьылтып акә-заргы... Инаоска, өажәа-өажәижәаба метра набжьаны аевкалипт еитархауан иқыта иеиуоу, Ленин ихъз ху аколнхара иалоу аколнхацәа. Урт ирызбеит рнорма аёхәара акынза иалгарцы, убри акнытә, Леуарса дара рёы днеиаанза даанёасит, дырпырхагахар итахымызт.

Уажәы дахьылоу аучасткаёы ытбжык гом, изтәу ацәа иалоушәа икаххаа тынчроуп. Аа, абар, Арушьан акьалантар еипш дкалаза ауаөы лахёых, зейгьакам акруөы, ататын ыыхреи арыпхреи рзы апхьагылара змоу. Цыпх ирхәит хәышәи ыыноажәижәаба усымш. Уажәы адгьыл аёы диан инапкәа ихы иацацаны.

– Иухьы, Арушьан, иахъа улахь еикәушәа узбоит! – ихәеит ацаташла Мац, Арушьан ихы наиқәкны. –

Ихәхәишь хгәы аазырёыхаша самыркәылқәак! – ицсып наихәлаган: «Хо-хо-хо, гәышьа! – ихәан, дагъа-ақәпсычхәит иара.

– Угәы зырёыхаша ак уасхәар утахуп акәу нас, – ихәан, дөагылт Арушьан. – Азәы ар ихәон, азәы амажәа ихәон зырхәогы абри ами, агәырёыхаха сызтада сара, схы сымагәыхьха сыкоупеи! Хколнхараёы ататын апхастахара иаёуп, хара арныгкәа абра амөаду хангыланы абарт атла шөипхьызкәа еитаххәуеит! Изтахыда, изматәахәузеи арт, ишаасоухәара анцәа узша? Изакәытә заралу ихәуа шөымбазои, абарт реитахара аамта ахьақәхарзуа? Шәёы зейхымпхьозеи азәгы?

Аевкалипт еитахатәкәа рыхәгы аколнхарақәа иршәар акәын, уи зегы ирдыруан, аха азәгы ақәеи-туамызт. Арушьан дөатцкәан, инаос игылаз, аакыскъа еитархаз аевкалипт днадххылан, ицхны иррууаза иршәны зымөа инкаижьит.

– Закәызеи, цьым, икоуцо, ухагахама?! – инеи-бархәхәеит зегы.

– Шөзырхәхәозеи, зегь дара роуп, сара ицсы-мхыргы, иара өоит! – ихәеит згәапсахы пжәо иказ арпыс, илакта рыцәгъан иөызцәа дырзыпшуа.

– Иухаштма, аөыза Арушьан, «Аөстәа итәа рхны амца ацреитцон» хәа ирхәо ажәапка? – ихәан, азәы ибжы иргеит ишьтахька.

Арушьан дынхьапшзар, аа, абар, дахьылоу Леуарса. Дгылоуп ааигәа, илакта, ма иажәа изеипшразаалакгы гәнхарак рныпшуам.

– Ажәлар ирхәо зегы ахшыө зцоу жәапкоуп, аха иззырхәо уахьиеипшхаз, даара сгәы цәнакьеит. Ус кауцап хәа сыкамызт! – нацитцеит дырөаггых иихәаз.

– Хтатын апхастахара иаёуп, аөыза Леуарса! – ибжы неиргеит Арушьан. Ишьапкәа ааимеирёаёан, изарақәа

аколнхацәа хакәым аха. Хара ххатә усқәа хәхәда-
цәафынза хрылатәоуп. Уара еихабыс уахадыргылеит,
аха хара хәипш акәхап ушахәапшуа?

– Ишәазхәада сара аевкалипт айтәхара стахым хәа?
– иаразнак даафәеит Леуарса.

– Мап, иутәхым хәа акәым исхәо, харгы иахцәы-
мғзам аевкалипт айтәхара, избан акәзар, уи зеипшыкам
усуп, аха, мшәан, уафы ихы инамырхыуа, җырхага
инамто, даәа кәзшыак амазамыз абри аус?

Леуарса зназы дааипххәцит, нас җытрак ашьтахь ус
ихәеит:

– Аус бзиа ианакәзаалакгы уафы ихы инархыуам,
ахыхь акәым, даәа җырхагакгы инато хәа икам, уара
ишухәо еипш.

Мац иҗаҗақәа ныпхыеихәа-аапхыеихәан, иеыргы-
змалуа даапышәырччеит:

– Хара иаадыруеит, уара анхаратәы бзиан издыруа
азә шуакәу, уи аҗнытә, сара исхәаз афызә акәхап зегы
иуархәо. Сыздыруам даәазәы игәы иаанагаша, җабы-
ргуп, зегы ирахаргы стахым, аха уеизгы, узтагылоу
шхәартам еилыскаауеит. Аиаша уасхәап, уи даараза
сгәы иалоуп. Уара зхи-зыхшыи еимадоу азә уоуп,
уахьақәшәалакгы, узықәшәаз зеипшраусзаалакгы,
иахтаху азынәашьа удыруеит. Зака ибзиазыз, аҗхаста-
хара иафәу хтәтын азы цхыраарак узхатар! Атәтын азы
схәахт, аха уи амацарагы акәзам. Аевкалипт еитәхара
хҗырхагахеит хҗықәреимхы җыара-җыара арашәа-
разгы, ишудыруа еипш, арашәара згу аҗықәреи
афалара җкоит.

Мац икаитҗаз азцаара Леуарса атак ихәаанза
ацәажәара иеналаирхәит зылагәы җраз, зарма напы
агәыбжынацәа хтәаз, зцәа-зжыы иагыз, қерала
зуафьбжарафәы инеихьаз аколнхафы:

– Баша Леуарса уихәоит, фымш-хымш азара хәитарҗ.

Уи зака иусдуу удыруоу? Леуарса имацара илшазом уи
аҗацара. Хҗолнхара ахантәафы араиком ахь дцеит,
хусқәа зеипшроу актәи амазаныкәгаф иеихәарҗ;
аҗхастахара иалагаз хтәтын хрыпхаанза, фымш-хымш
хаурышьтрацы. Аф-хәык рыбжыара афәижхара иалагаз
ацәажәақәа, мышқәак рышьтахь уафы акы изалмхуа
ипхастахоит. Нас еинкыаны хкәашалап! Фаха-фымш
зацәык азара хартар, иааулакгы, итаагалагәышьон
уахи-ени еицырхырааны, нас ари аевкалипт шәипхыыз
аитәхара халамгоз.

– Хәара атахума, фаха-фымш рыла итаагалон! –
ибжы харҗцала инеиргеит Арушьан.

Убри аамтазы, аколнхафы хпаш иваиаз ифызә илымха
дынтахәытхәытит:

– Леуарса ицәа пумәын, җым, мамзар, икало закәу
удыруоу уиазы? – ихәеит инацәа ырмақаруа.

– Леуарса изыхәан егьсымхәеит сара, ухы изту-
хәауазеи? – иаразнак мап икит ахпаш. Уи илахь
неимаирҗахәит, ихаҗыцқәагы афәахәа инеихаирҗәҗеит
дызнапхаз дизгәааны.

Арушьан дынхықәтәалан, илақәа еихмырсыгьзакәа
иапхыа ашьацра дылапшуан. Акы дазхәыцуан иара.
Җытрак ашьтахь, афырхәа доагылан, иеимырәафә, зегь
илапш иныҗиган, ус ихәеит:

– Шьоукы-шьоукы анапхгацәа рхы иазеигьу ада
даәакы рзеилымкаауа икалеит, анаассынхшақәа!
Иртаххеит, абри хамфәду наҗ-ааҗ аевкалиптцла дуқәа
авеитәханы, ашәшьыра ицаланы қрафла имфасларҗ.
Евкалиптда ихәартамзар, еитархандаз җыарак ирацәа-
ны, мамзаргы, абахча бзиақәа рфы ишыкарцало еипш,
аллеиа хәа иашьтоуп хәа сахәхәеит, ма убас икарҗа-
ндаз. Ус иахыыкоу, ауафы дтәоит, иҗсы ишьоит. Мамзар,
иарбан Амшын Еикәа афықәантәи амфәду иаватаны
изеитархәуа! Сразцаауеит сара уртә аеырхықәымҗацәа:

рабацѐеи рабдуцѐеи убас қыафла иҕазма анкыа? Иҕаҕахеит, ҕым, иҕаҕаха! Ишѐмаҕахыеи аашышь иахыыз – ианцѐыцѐы бҕахѐыцкра сцоит хѐа идѐықалан ишнеиуаз, абҕахѐыцқѐа ирахан, иашыталаны икны ирфеит хѐа ирхѐо ажѐаҕка. Ишѐасхѐарц истаху убри ауп, ауаа бааҕсқѐа – зхы иашытоу роуп сызѐу – аҕабаа мыцхѐы хдырбоит, аха русхѐартақѐа рѐы изықѐтѐоу ркѐардѐ татақѐа ирылорны ишкахауа ҕашыара ақѐым, уиазы снапы шѐсыркуеит, ихашѐца!

– Убз уѐы иааҕақы, ҕым, еиҕа иузеигыуп, – азѐы ибжыы ааргеит, – абарт иухѐаз ажѐақѐа – нацицеит иара – обком амазаныҕѐаҕо имахар, уаб иҕсхѐуп, иахар, ажыаҕыроаҕа укылихып аҕсцѐа урымҕахуа, ускан ацѐажѐашыаҕы цқя иуцап!

– Ажыаҕыроаҕа скылимхыкѐа, атѐыла ирбгара дыкоуп. Аа, убома абри! – Арушыан инацѐақѐа акалашѐақѐа иааибытаны, инеиирбеит, нас ус ихѐеит:

– Иакѐым ақы иакѐикааити, изызуа убап, дызцысуа дахсырҕап аҕсцѐа дрымҕахуа. Дхѐынтқару ҕыушьо, мамзарҕы, дынцѐома, иааихѐалак зегы кало. Обком ацкыс еиҕау аусхѐартақѐаҕы ахыкоу аадыруеит. Истахым сара егызлам аус баша аамта ақѐырзра, сара суаҕҕиоуп, аусура бзиа избоит.

Ари арҕызба дзеицшра уаҕыз иҕызцѐа аколнхацѐа уразтаарҕы иуархѐон, урт цқя дырдыруан уи, ихатѐымыз уск дадугаларҕы, ацѐажѐашыа ззымдыруаз аҕаҕатасқѐа дреиуамызт, дкѐышын.

Леуарса ихы неиркѐын, илахь неимеирцит. Зегы иара ихѐацшуан иихѐарызеишь хѐа, абарт ажѐа аргамакѐа иахаз рышьтахь. Иаҕа дхатырбаҕызарҕы, иахы араиком аҕбатѐи амазаныҕѐаҕо иакѐын. Колнхара затѐык данеихабыз, уи аинтересқѐа рынагзарада ус идмызтҕы, уажѐы икаитцақѐаша еиҕа ирацѐахеит, рцакқѐаҕы духеит. Иуаҕеизадареи, иуаҕы патуреи ухѐа,

итцасхѐақѐа зегы азикроуп дызлоу аматцура хызлапшала анагзара. Уртқѐа рнаҕсанҕы, идми иара дыроаҕых, аевкалипт еиҕахара амоаҕара?..

– Уара уарҕызбакѐышоуп, убзиоуп, Арушыан, аха хѐычык ууаҕхжѐоуп. Ауаҕы ихы иааҕашѐо зегы имхѐароуп, иаҕыикаимцароуп, – ихѐеит ацыхѐтѐан Леуарса.

– Леуасра аиаша ихѐеит, уи цара дук иаҕызоуп уара узы, иудыруазааит, – ихѐеит Мац, Леуарса иихѐаз иаразнак днақѐшахатханы.

Ауаҕы ихы иҕашѐо зегы имхѐароуп хѐа Леуарса иазгѐеитаз, иара Мац ихаҕа изыхѐанҕы ихѐар калон. Ус еиликааит Мац, патугы ақѐицеит, ибыргра Леуарса дахыеиҕахаз. Иашоуп, игѐаанагара иҕсахуамызт уи, аха иара убри аамтазҕы: – аевкалипт еиҕахара ахѐынтқарра иаусуп, аколнхацѐа иртѐым хѐа аҕхыан инақѐыргѐѐаны исхѐаз зысхѐазеи хѐа даххѐит.

Арушыан ихы иқѐыжыны дгылан дзыроуан, Маци Леуарсеи еибырхѐаз ажѐакҕы алеимхѐеит. Зегь реицш иара ихаҕаҕы ҕыдала пату зқѐицоз Леуарса икны ишиҕахыз иаахтны игѐтыха изымхѐеит; аҕак зыпхықѐу даѐа матзуюык икны ишихѐашаз еицш. Егырт изахауазҕы азѐҕы ҕимтит, ирҕахымызт урт Леуарса ажѐа имакра, агѐра ргон, иара ихаҕаҕы аевкалипт еиҕахара шиҕахымыз, икаимцарада цсыхѐа имамызт акѐымзар.

Убри аамтаз аус ахыруаз иааит амашына ласы. Уи дааҕыцит аколнхара ахантѐаҕы – шѐагаала уаҕ-кѐѐк, хаѐкѐазк, ззамоаҕы ашѐахста гьежы зныз. Уи игѐалакара убаскак еиҕахан, еерҕхѐа аҕсшѐа реихѐеит Леуарсеи аколнхацѐеи.

– Иахзааугазеи ажѐабжыс? – дцааит Леуарса.

– Иѐеиз егысзаамгеит. Егызыикамцеит уи, егышимшоз иаахтны исеихѐеит. Обком актѐи амазаныҕѐаҕо азин каимцакѐа иауам ихѐеит.

Леуарса илақәа рытра итыцны ицашашәа деикәа-
цәаза дныхшәаит.

– Егьоурым, ус акөзар. Шәколнхара иалоу уатәи
уатәашьтахы аевкалипт еиҭаҳарахь имааит! – ихәеит
иара дааипхьхәцны. – Уиазы аҭақхықәра сара схы
иадыстоит.

Зегьы рлымхәқәа кыдцаны иеицәажәоз аоыца
ирзызыроуан; еихаракгы, Арушьян, ахаан иимбазацыз
ссирк ибазшәа, илақәа кыдырхалан дрыхәапшуан.
Иқышәқәа цыс-цысуан ацәажәара иҭахны, аха изыгәа-
гьуамызт.

– Ус калом, аоыза Леуарса, – ихәеит аколнхара
ахантәафы, – сара излеилысказ ала, араиком актәи
амазаныкәгао сызихәаз кайтцар иҭахын, ииашан
ихасцоит уи шиҭахыз, аха дшәаны изыкамтәеит. Ус
анакәха, сара истахым ҳара уҳахьканы уара гәыбған
уоур.

– Шәара ара аус жәуа, шәышьтахька шәурақәа
қхастахо, уи еипш аус сара исызныкәгом, – ихәеит
иаарыгәгәаны Леуарса. – Урт аурақәа, шәара шәымаца-
рагы ишәтәым, ажәлар еицыртәуп, ажәлар иртәу
ахәынтқаррагы хара иацәыкам. Ара аус ахьаауа амәаду
афы акгы қхастахом. Иашами уи?.. Иахьа ашьыж
снабыжьканы сцаны избеит шәҭаҭынмхгы шәҭыкә-
реимхгы, шәара шәыказамызт.

– Амхқәа шубаз здыруеит, иҭабуп, – ихәеит аколнха-
ра ахантәафы, аҭашьара ныҭаццаны, еигьыз ажәа
аниғамшәа, инапы ишьтахька ирхханы ихәда ааибгы-
ааибгит.

Убри аамҭазы иааргеит машьынак азна аевкалипт
еиҭахатә, хәылбыеханза ирызхашаз. Ауаа аусурахь
аимыцра иалагеит. Леуарса иреихәаз рыгәкәа кәнаццан,
рцәажәашьтыбжькәа еиха игәгәахеит; зегь реиха
рыбжькәа рдуны ицәажәон Арушьяни Маҭи...

Адырәаены акәын. Амәаду афы аколнхәцәа аусура
еиҭафын. Дгьылтыҭ заҭәык акны азәгы аус иузомызт,
иҭацәны икан. Уи Леуарса иоуишьтыз аколнхәцәа аус
ахьыруаз адгьылтыҭ акәын.

Леуарса есымшеипш иахьагы, шыжьбаахыс амәаду
афы дыкан; аус зуаз днарылс-аарылсуа дырхылапшуан.
Игәеитон иаараны иҭаз зегьы аау имаау, ажрақәа
иахьынзатахыз иржуазу ирымжуазу, аиҭахатә қхаста-
мтәкәа цқәа иахылапшны иааргоу иаарымгоу, насгы
ибзиан еиҭарҳауазу ирцәагхозу. Аусура кәаданы
имәапысуеит хәа игәы иахьаанагоз аучасткақәа рфы
абаҳақәа аарымхны ишыжтәыз, ишеиҭахатәыз дирбон.
Аус цқәа изымуаз, зәацәхьазкуаз анибалак, ргәы зынза
ицәымкьакәа, днарабашьуан.

Шыбжьонтәи аҭсшьара калаанза, аколнхара
«Ашьхауарба тыҭра» аучастка акынза днеит. Ари
аучастка, абжа бнаран акынтә, ахәареи арыцқареи
ҳамҭакы иадхалеит. Уи ианалга, иаҭи иахьеи аиҭаҳа-
рҭақәа рыжра иафын.

– Уажәшьҭа аиҭаҳара шәалагаргы калоит, аоызцәа!
– ихәеит Леуарса, мшыбзиақәа хәа аҭсшәа шына-
реихәазтәкьа. – Мчыбжьыки бжаки роуп аиҭаҳара алгара
акынза иаанхаз, уаанза шәзалымгар, ижәдыруазааит
даара ишпхашьароу шәара шәзыхәангы, сара сзыхәан-
гы, – наҭиҭеит абригадир днаихәапшны. Уи арқызба
шаҭлакьак иакәын, ихыжәабжь ҭбаан, ихахәы рхәны
ипшзаза ихы икәын.

– Уи хьаас икоумцан, аоыза амазаныкәгао. Ағәхәара
иахмырқакәа ҳадҭа шынаҳагзо агәра усыргоит. Уатәы
аиҭаҳара ҳалагоит, нас хус ласхоит, – ихәеит абригадир.

– О, ухәатәы хасцоит, иашан ихасцоит, – ихәеит
Леуарса дааччан.

Заҭа иҭәеишьазеи иара дахьынапшыз, наскьа ажра
ахықә афы Соукар имацара дтәаны ипсы шишьоз аниба.

– Дзаажәгеи Соукар, аусура илшоума ари иеипш икоу ауао бырг арака? – дцааит Леуарса.

– Анцәа дшахатуп хара дшаахамгаз. Умцан шаххәоз, зеггы ахыжәго сарггы сцоит ихәан, имукәа дааит, – ихәеит абригадир.

– Аиеи, дад, Леуарса, сара исгәаңханы сааит, – атак каицеит Соукарггы, дахтәазынтәи ибжыи нарганы.

– Ус акәхап, аха ара уаара атахымызт, – ихәан, Леуарса исаат днахәаңшны ихәаз инацицеит:

– Аңсшьара аамта ааит, абызцәа, хнатәап, ҳаңсы неитахкып.

Аа, абар, иахьяаиуа Карамани Кәастәи. Урт аевкаллит ахьейтархауаз атып уамак бжьамызт, иааигәан. Зеггы атла амта ашәшьярахь рфьинархеит. Ара ахаскын кеикеиуа икан, адгылггы еикаран.

Аколнхацәа ңытәык анаауаз, афатәкәа ирымаз ааргеит. Реиха ицкьаз, зыбггы кьакьаз арасамахәкәа ааңырцәан, ирыжәпан ашьацрафь инкарпсеит; рыфатәкәа злахәаз ааңдыртлан, иныкәырцеит, нас акрыфарахь Леуарсаггы даарпхьейт.

Леуарса мап имхәеит. Афатәкәа икәырцаз илаңш иныциган, дааиасны днатәеит, ерызк азна ы ахыглази, акәты икаңшьза изны иахьыкази атыңафь. Карамани Кәастәи уа инейн инатәеит, аха акраҳфахьейт рхәан, акрыфара рымуит.

Рнапкәа надыркын, җаңақәак җаргахьан еипш аамтазы, ашаңахәа иаакылкьан рзааигәара иаангылт амашына ласы «ЗИМ». Ашә аартны дааыңцит обком актәи амазаныкәгао Георги Платон-иңа.

Леуарсеи егьырт икази ццакы-ццакуа инейпылейт. Амазаныкәгао дааразак длахьыхуп узымхәаратәи аңсшәа нареихәеит. Атәра иафьиз ихы-иҗы тбаатыцә ианыңшуан гәейцахарак, агәейцахара мацараггы акәымкәа, акы даргәан дыказарггы каларын. Рапхьаза икаитцаз азцаара ианыңшуан акы даргәан дшыказ.

– Ани аучасткафь азәггы аус зимуазеи? Иабакоу уи акаңара зду ауаа? – инапы наирххейт, аҗатынҗа-галаразы җымш Леуарса иауишьтыз аколнхацәа ручасткахь.

Леуарса ихәеит иара ишауишьтыз.

– Иш-ң-а-а! Аевкаллит еиҗахара еиңоуқьарц иақәу-кыма? – дыхәхәеит амазаныкәгао. – Уақәиҗызтәыда уара аколнхацәа аусурахь амааира азин рыҗара? Аңсныжәлар зеггы аихабыра ихадыртцаз хахәырцәи азықәара ианафь, минутк ахҗаңыах аңхамам аамта-зы?!

«Уи еипш адца аихабыра икарымцазеит!» – ихәарц иқьышә инықәыхх-нықәххит Леуарса, аха ичханы иеааникылейт.

– Хара аихабыра ажәа рахҗахьейт, аевкаллит еиҗахара афхәара акынза инамгакәа ишынахәгзо, иузымдырзои уара уи? – дцааит амазаныкәгао, игәы хыжж-хыжжуа.

– Мамоу, исыздыруам, – атак каицеит Леуарса дыхьшәашәаза.

– Иузыррым, ааи, иалудыраауазеи?

– Аколнхацәа раарыхра аңхастахара иафуп, Георги Платон-иңа.

– Иш-ң-а-а?!

– Рҗатын аңхастахара иафуп схәеит, рңықәрейггы рашәатәуп, – ихәеит дырәеггых Леуарса, – урт сара схаҗа сҗан избейт. Җымш рыла иалгоит, нас русахь ихынхәуейт. Ажәа устоит афхәара иахмырқакәа ишынарыгзо ала.

– Аҗатын аума аус злоу, иазууазеи аҗатын! – обком амазаныкәгао иҗақкәым ааирацәан, иркым-кымуа ацәажәара дафьин: – Аҗатын иагарааны иейтаххәхьейт, ҳаңхьяка иага миллионынтә еиҗаххәп, аевкаллит абыржәык ада еиҗахамхәцт, уаҳа еиҗаххәранггы

хаказам! Абрицѣкѣа узеилкаауам уара! Зны обком аѣы ажѣа баша ысымоукит, уи схаштыз цѣумшьан, замана-лацѣкѣа исгѣалашѣоит!

Леуарса ҕымтзакѣа дзыроуан.

– Усзеилымкааит сара ианаамтаз, агѣнымыѣора бааҕс сыхыт, аха уи иаарласны ысырееира сыѣоуп, уажѣа-акыыскѣа убри еицш иказ акы шсырееиз еицш, – ихѣеит Георги Платон-ицѣа, хааракѣарак зламыз бжыѣѣагаала. Леуарса ихы иакѣеитѣеит, ихыымзгишьѣеит арт ажѣакѣа. Игѣы пыжѣжѣо, дцѣышккараза дкалеит, аха избеит, абра иѣоу ишырбо-ишраѣауа, обком амазаныѣѣаѣ ажѣа имеимкырц. Цытрак ашьѣахъ, итынчхо акынза ианынѣа-гыла, цшыаала инеихѣеит абас:

– Сгѣы излааного ала, Георги Платон-ицѣа, аускѣа цсахтѣуп, уажѣы ишыѣоу еицш есымшааира изымцалар калап. Иузахмырцо анхамѣатѣ ускацатѣѣа аки-аки еицырхагамхо, еинрааланы имѣацгалатѣуп.

– Уара ажѣоан аѣцѣакѣа кыдуцѣаарц угѣы иѣоуп, аха уи азѣгы изыѣамѣазацт. Уара иууалу, апартия унапы ианнаѣо анагзара ауп, уаѣа акгы. Еилукаауоу ари?! – обком амазаныѣѣаѣ ибжыѣ ѣѣареикит. Леуарса уаѣа илымшо, ицсахы еибакны ус ихѣеит:

– Сара ианакѣзаалакгы ажѣоан аѣцѣакѣа кыды-сѣаандаз ѣѣа сгѣы иаанамгазацт, хъзык зганѣаѣагы сашъѣазам, сахъахѣацшуа, убас иѣоу уара ухаѣа уоуп, аха аѣцѣа кыдызѣаауа адау узлаиеицшу ѣѣа егызбѣом.

– Фу, узакѣ уаѣы газѣоузеи! – Георги Платон-ицѣа тѣамбашакѣ Леуарса иѣышѣ дныѣѣѣаны, ацырѣѣа зымѣа инапы неийѣеит.

– Сара аѣаѣыр сыѣѣумѣозаргы, аѣаѣыр рыѣѣуѣа-рауазеи иузызыроуа ауаа, – ихѣеит Леуарса, иѣыашъаны ирзызыроуаз аколнхаѣѣа инапы нарыѣѣрхханы.

Георги Платон-ицѣа зегы илацш иныѣиган, иѣышѣ ырѣѣеины Леуарса дахыѣказ аганахъ дынѣаѣѣѣеит.

– Ацсны, ѣтѣылаѣсѣадыл зегы азы иѣшзаѣоу ѣыѣны иѣаларѣуп ѣѣа уѣѣажѣон, иѣѣнхо ауаажѣлар ишабалак урызныѣѣоит!.. Уѣѣамшьазѣои?.. Иабаѣоу улогиѣа?.. – Леуарса уаѣа изымѣѣауа, зынза игѣы еибакны дѣѣа-жѣеит.

– Сара иѣасѣо-изуа, снапхгашъа уара уус алам, уѣаанкыл, устыѣѣ!

– Ех, Георги Платон-ицѣа, заѣа ирыѣѣарѣоузеи уара узы, ауаа еизаѣакѣа рыпатуи руаѣыѣаѣырреи ахъуха-шѣыз! – Леуарса уажѣшьѣа агѣхъаѣссарахъ ихы ирхаргы цѣгѣа ибѣмызт.

– Ишѣаухѣеи? Ируазеи ауаа еизаѣакѣа? Изакѣызеи узынѣѣажѣало? – дѣааит Георги Платон-ицѣа, Леуарса иахъ иаразнак даахъаѣѣны.

– Сара издыруѣит ѣарала иаазам ауаа заѣа еизаѣоу, раѣаѣыргы дуу, иахыысѣѣо сѣаамзааит аха, уара зынза даѣакала уѣоуп...

Леуарса дызлагаз уаѣа изынамызѣо дааихѣыдхаѣеит.

– Уаналага, ихѣа, инагза уажѣа! – инаѣѣырѣѣѣѣаны дааѣѣажѣеит обком амазаныѣѣаѣ.

– Уара уеицшѣѣкѣа макъана уаѣы дсымбацт. Узлыѣыз ууаажѣлар егъузырѣымѣѣаит, зымѣа урѣѣы-хѣѣеит... – ихѣеит Леуарса.

– Закѣзеи, мшѣан, иихѣо, дпатѣалеиуа, тѣу! – игѣы зынза инеилаххит Георги Платон-ицѣа, илымѣа ашьѣа рѣынза дааѣыѣаѣшьханы, абарт ажѣакѣа рышьѣахъ.

– Спатѣалеизѣом, исѣѣо зегъ иашѣоуп, уара уоуп ииашам.

– Сыбжъара уалагеит, уи акѣын ысыгыз! Аха егъаурым, цѣѣа ѣаиѣѣажѣап даѣазны. Иусырбап апартия адисѣи-плина зеицшроу!

Абарт ажѣакѣа наѣѣаны обком амазаныѣѣаѣ ашырѣѣа дхынѣѣны имашъына днаѣѣѣѣан, аѣыхѣѣѣантѣи илацш рыѣѣзаны Леуарса ихыырсны дындѣыѣѣеит.

«Ихы инаркны ишыапакынза дкариериступ, уи азыхэан мацара ауп адэы дзыкэу! Иутаху каца, сара скоммунист кьиан, иара убас сагьяанхоит сыңсы ахьынзатоу!» – даакэынд-кэындит Леуарса, икышэкэа цыс-цысуа дгэааны...

Дхьахэны илапш иньцигеит иихэаз захаз, уа игылаз аколнхацэа. Даргы иара ихэапшуан, рыгэкэа изыхыт-хытуа. Кэаста затэык акгы камлазашэа дкэапза дыпшуан, иара изы зегы акакэын.

– Шэааи, амызцэа, хтыпкэа рэы хтэап, тынч акра-хфап! – ихэеит Леуарса, зака илшоз игэы неикэкэа-лан, дагынатэеит итып аэы.

Итэеит зегы ртыпкэа рэы. Аха иага рундазгы, амазаныкэгао даанза ишыказ изылахэыхымхэит. Зегы еилыркауан, обком амазаныкэгао иареи иахьатэи реидыслара Леуарса бзиарак шианамхэоз.

29

Адырзаэны ашьжымтан Леуарса икабинет аэапхьа иказ ауатах ашэ аартны даныныюнала, ашырхэа днеихацгылт, змацураэы иааны итэахьаз, амазаныкэгао-пхэызба. Уи пхэызба асак лакэын, цэала-жыла уиакара итэымыз, аха ахаара зцаз. Леуарса илапш налхьырсны, шыжыбзиа хэагы ламхэакэа, ццакрыла икабинет ашэ аартны дныюналт.

Араиком аэы аусура далагеи-уажэи раахыс, зны-мзар-зны убас каимцацызт. Есышыжы ашэ аартны данааюналалак, дгэыргьа-ччо шыжыбзиа хэа нала-хэаны, лнапы лымхны, нас икабинет дныюналон.

«Цэгьа илахь еикэуп, ипштэахэгы ееим, икала-зеишь? Имацураэы игэы иалсша акы камлакэа икам!» – аалгэахэт лара. Илыздыруамызт иацы обком актэи амазаныкэгао иареи рыгэкэа шнибархаз.

Апхэызба, Леуарса араиком акны дкарцаанза апхьагы, ара аус луан. Аха излыхьыз ларгы илзы-мдыруа, Леуарса данааи нахыс, иааипмыркыазакэа икабинет аэы дтэаны, лара имфа-имжэ ишэ апхьа дтэазар-муа лымамкэа, убас лхы лбо дкалеит. Апхэызба кэыпш илызгэамтазакэа дрымкэцархалт Леуарса иуаохагырреи инамыс тбааи.

Икабинет даныныюнала ашьтахь, дук мыртыкэа, лара илахэит иэацаза игаз ибжы:

– Аевкалипт-мкэа, иаркьатара икоуп! Аостэа ихэ-хааит! Ауаа амала ацабаа дхарбоит, уи иалахуа егыкам! Аидахара халгазшэа аихабыра рахь адырра каицеит иара... Анцэа дишэиааит!..

Леуарса игэы ажоон, иигэагыкэоз ирыхьаны акэна-мга дакэшэар шыкалоз, аха, сиашоуп хэа ихы ипхьазон акнытэ, ихылакгы агэхьаа мкыкэа избеит, иусура дызэу неигзаларц, дацэхьамткэа, иара ишидыруала. Абри азхэыцра луанытэ дамэхакны дшыказгы, Леуарса инеизкашэеит амацэыс еипш иааткьаз даэа хэыцра хьантак, алушэак икэамцуаз, дыхтакны дызмаз. Дааит Камыгэ атэылапсадгыл еибашьра акнытэ, лгэы итоузеи Нуца?..

Рапхьатэи ажэакэа реиха ибжы рдуны иихэаз апхэызба илахэит цкьа иеимыркыс, ивцраа иказ ашэ ала ионыюны. Иара уи ангэеита, дхынхэны иньидижлеит, знык затэык лара лахь дныбжыпшны. Лара ускан кьаадкэак лапхьа икэцаны, дрыпхьошэа рыхэапшра даэын. Илахаз ажэакэа илеилдыркааит, иахьа Леуарса илахь еикэцаны имацураэы дзааз.

Дук иеынмырхацэакэа Леуарса икабинет ддэылцны цака дналбааит. Адэны дизыпшны дгылан ашофер, амашьына дакэтэаны. Аевкалипт аидахара иахьаэыз амоадуахь дцараны дыкан. Цака дахьындэылцыз, ашэ аэы дааипылеит Нуца. Иара иахь днеиуан. Нуца

лылақәа абаазара рхыжжыла, ацәуара дышналагара дыпшын.

– Ибыхъеи, икалазеи? – ихәан, Леуарса дшибаз-цәкәа иаразнак даатгылт.

– Саб дычмазаә гәәкуп. Аҳақым диҳарбан, ииыыз ахәшә ҳара ҳақтакафы икам, цьарггы исзымпшааит. Усыцхраа!

Нуца лыбжыы ахәара-чара аныпшуан.

– Араатәи ақтакақәа рфы быказма?

– Сықан, аха цьарггы исмоуит.

– Ааи, уажәы, аибашьра ашьтахьтәи аамтазы, ахәшәқәа рыпшаара хәычык иуадаәуп. Ихъеишь Соукар, ашоура имоума?

– Имоуп ашоура ыноажәа ркынза. Аҳақым рыш-разар калап ихәеит.

– Уи бацәымшәан. Аршра уажәы цьарггы иказам, Соукар иабаихьуаз, шәҳақым изымдырит.

Леуарса ашофер даанижын, амашына амаа кны иара дынтатәеит, Нуцаггы уа днаиваиртәеит. Диманы ахәышәтәырта ыны афы дцеит. Уа ироуит Нуца дзышьтаз ахәшә. Уажәшьта аоныка бызгоит ихәан, ашацақәа амоа иныкәлеит.

Леуарса заманала ибон, Нуцеи иареи иахьатәи реицныкәара зыхкьаз дшамырманшәалоз, аңхәызба лкны имаз ахәатәқәа цәырганы иласхәоит хәа далагар, аха иара убас игәы ишаанагозггы, иамуит. Ақалақь иалтны рфаныархатцәкәа, Леуарса иаацәыриган, далагеит абас:

– Зны-зынла, – ихәеит иара, – иаацәоушьап ахәса-хәыцқәа икартқақәо урызхәыцыр. Иаххәап, уажәы, дзыпшуан аңхәызба бзиа илбо арпызба дхынхәаанза хәа, ыхы, дхынхәны дааит – дахьынтәааз иазаауазеи, цьара дықан – дшаазцәкәа иаразнак диццоит. Аха шьоукы-шьоукы ус руам, иаразнак хаца ицом, акы

иазыпшуп, иззыпшу аллах идырп. Бара ибдыруазар акәхап, иаасабхәарауазеи убарт ззыпшу, ргәы итоу? Цасатәи рыбзиабаә дырцәымыгхоу, даәак рпырхагахоу?

Нуца днеилыпсаа дцеит. Изакә зтаатәузеи илитаз, ахы ыкамкәа, ацыхәа ыкамкәа? Аха, мап, ари лара лзы ихәеит! Илгәалашәоит, зны Камыгә итызшәа дала-цәажәо лаҳахьан.

Нуца уаха илзымычхәит.

– Леуарса, сыхаара, изакәтә цәажәашьоузеи иумоу? – даагьатцәыгьатцәит лара, нас лхы ижәаа инадылтан, цнапыкла имышьхәлтц аалгәцалхәхәеит. Уи Леуарса ипырхагахеит амашына амаа ахыкыз, имашына аабалыбатын зымәа инеицәыкәаратцеит, аха, ииулакггы, ажра итамыжыкәа амоа ахықә афы иааникылт.

– Ас ҳоо халагар ажра хтахауеит, – ихәан Леуарса, имышьхәылтц аалымихит. Ионапык данрыкәйтха, аруль аашьтихын, имашына адырәаггых ирманшәаланы цхьака афынеирхеит.

Нуца ацкы ажәак мхәакәа, деикәыпсы днатәеит. Игәалтәит лара, Леуарса кәата-цсатарак илазамкәа, лара лзы дкьакьаза дшыказ.

Пытраамтак ус ицон. Амәан азәы Леуарса аңсшәа иеихәеит, аха, уи дызустаз Нуца игәалымтазт, дылзеи-лымкааит. Леуарса икаитцаз атак харантәыла илаҳазшәа лгәы иабейт, лхәыцрақәа убриакара инаскьан, ирацәан.

– Сара сзы бгәы каршәны быказ, бынасып сапырха-гахар хәа, аҳаҳаи, бысцәымшәан, – ихәеит Леуарса иаалыркьаны, даахәны дналфәапшын.

– Закә насыпузеи узәу, исзеилкаауам? – дцааит Нуца, лгәы аатрысны.

Леуарса гәаныла иаацәеишьеит лажәақәа зака ифәаказ.

– Адырра сыбтар, хымпада бчарафы снейуеит. Рапхьазатәи аныхәәа, шәара ишәызку, гәык-цсыкала

изжәуеит шәыбзиабарей, шәыңсыңдри, шәынасыңи рзы.

– Леуарса!.. – лыбжыы ғарганы даахәытцәы-хәытцәит Нуца, амашыына амаа ахыыску бысқырхагамхан хәа шлейхәахьазгыы, ишка днаскыаны ләидиргәғәалан днатәеит.

Леуарса акы ихәарызшәа иғы өеихихын, изыбжала лара лахь даахәны дналыхәақшит. Иузеилкаауамызт, иқышә иқәххуаз ччаразу, агәала имаз цәымғшақә инарқацоу. Амашыына аруль акразы дигырхагамхарацы налеихәан, нас инацитцәит:

– Ибхаштма бара баб дшычмазаоу? Ибдыруазааит, абра ххышәтны жракы хантәхар, хәшәгыы шимоуа, әеакгыы. Нас дзеиңшрахара бара базхәыц!

Нуца амашыына ашә ахь днаскыан, лыәнадыргәғәала днатәеит, Леуарса инапы нагзаны ишимчыз дагәтасуа, цқәа иаркызу-иаркымзу гәеитцәит.

– Сара сгәы иаанакон, уара ауаоы изы уқыиоуп, уразуп хәа. Цаса убас икан, сара издыруеит. Аха дарба-нзаалакгыы аматтура ду аниоулак, даәакала дқалозаап! Уара уажәы араиком аобатәи амаза-ныкәгаоыс аус ууеит, сара рыцқа сугәалашәо укахума?

– Ишпабхәеи, ишпа? – ихәан, Леуарса иааңашыыны, амәа агәтәғы ахухәа имашыына ааникылт.

Амашыына анааникылоз днаңшны ибон, дук набжыа-мкәа иаңхыака аидарамәангагақәа ө-машыынак шааиуаз, аха урт рыгәхәа имкит. Ишидыруаз еилеигеит амәаду ағы машыынала амәасра иазышәтыхны иказ аңкарра. Нуца изылхәаз ила акамбо дқанатцәит, уамашәа игәы ихыт.

– Смашыына иахыкәшаны ицааит, амәа ыкоуп, – ихәеит иара, ускак иатәамбацәакәа, амәа укыр қалоума, иахыакөым уаанғасит хәа Нуца илхәаз ацынхәрас, нас длазцааит иара:

– Ас зныккыара ауаоы дыршыуа ббахыоума? Ибды-

руоу ибхәаз иатцанакуа? Исыдыббалазеи, араиком ақны аусура уалагеижәтәи даәакала укалеит бхәеит?

«Рацәа иахыухыуазтәкыа иакәсыршәеит. Иуқәнагоз уи акәын!» – лыоңуцқала дынтаччеит Нуца, лгәы ғазханы.

Цытк ианеиванагала, уеизгыы икалашаз қалеит, хәычык схы зырганы исырбап, насгыы дааилазырзызаша иасхәар, имихәаша гәтакык имазаргыы, инархәап хәа лызбеит Нуца. Леуарса ибзиабара зақа илылатцәаны дыказ ала, илтахын қыац-мацыла иныкәақәо дышреи-уам, дышкәшу илырдыррацы, иңстазаара амәанызара хымпада илылшаратәы дшыкоу.

Нуца дызиазцааз ацкы иалхәаанза, Леуарса имашыына дәықәицәит. Цытраамтак азәгыы ғитуамызт, инеихәаңшы-ааихәаңшуа еидтәалан, Нуца игәалтәит, Леуарса даара ацәа шигыз, аха иара убри амтазгыы зақа ирманшәаланы имашыына ирныкәоз.

Итабыргытәкыаны, Леуарса иахыа акалашәақәа даауңхыазаратәы дыкан. Алушәактәи иказшыақәа имамызт. Аха ауаоы игәы итоу иалудыраауазеи, иара ианимхәа. Убри азы, Нуца Леуарса дзыргәамтқәоз реилкаара амқынқа зынзагыы дыкамызт. Уи ихәғы иахыа реииздыркәкәеит, ееикәкра қкәымыз ахәыцра хыантәқәа. Аибашыра ианалга ашытахь, еиуеиңшымкәа иқәгылаз аус дуқәа сыңстазаара иабжатәны инасыгзалап хәа дхатц-хатцо дшыказ, иааизцысыз аоңуцқатә еикәқара бааңсы ила акамбо дқанатцәит.

Икалаз уиоуп, обком амазаныкәгао Георги Платон-ица иусушыақәак иара аргамаду ииашам хәа иңхыазон. Икалап, дук мыртыкәа иаарласны аус дақәдыршәар убри иахыркыаны, аха уиақара ихыааигзомызт. Ихыа-аигоз даәакын. Иалагеит Амшын Еикәа ағықәантәи амәаду аевкалиптқәа авеитаханы аллеиа қатцара. Уи зеиғәакам, акрызцазкуа усуп. Аха аевкалиптқәа еиңархарацы изләғу аметод зеиңшроузеи? Аколнхәцәа

рымхқаа рёы аусура иакёыхны иара иаладыргеит. Ус икарымцар акёын, уи еицанархоит аколнхарақёа рынхамоатё планқёа, аколнхацёа рзеицш хашёалахё армацуеит, аицынхаразы ирымоу агёахёара цыдана-тёуеит хёа абас дахёацшуан Леуарса, аара зегы уи аметод ацшыызгаз обком амазаныкёгафидцаны. Обагы, иара ираион аёы, абри аус дахагыланы амац азиурцы атакпхыкёра иара идырцеит. Нас гёыкала амац изазуру иара зеифекаашья дазыразым аус?.. Мамзаргы, ичхатёума иара? Мап, ичхатёым. Ичхатёым, аха иахьяхётоу аихабырахь еитеихёар акралцру? Издыруада, убрахь икоу еихабыкгы, идырны акёеимтуазар, иара адырра кайцар иапыкёсылаша азёы? Мап, уи еицш азёгы изыкацарым! Чыдала аибацахра мчы амамзароуп апартия уси азеицш уси рхатгылараёы!

Леуарса игёи иалсит, хёычык аамта иахьицеахыпаз, иахьиргёагёаз. Акризыкацо дыказаргы, ицецаз аамта злаиргьежьюазеи, ицаз цеит ауп. Иара имацура дамырхыр калоит, лахьыс ирташа зеицшроу аллахь идырп... Георги Платон-ица, ауаохжёа замана, иакёи-кыр, изыкеимтозеи, зеицшыкамалатёкья икеитцоит... Аха уи егёоурым, иицаху сзиуааит, аус злоу аколнхацёа роуп, изеицшра усураамтоузеи ирцёызуа ухёарауазеи, ма дара ирыхёо, ма ахёынтқарра иахёо акы иаёында, уххь сымгоз!..

Сынтёа аароараамтоуп, аевкалиптқёа азы рыцазтёа-хуада, иныхоаа ицап. Ихкаам-ицкаам, арахёгы ицхастарымтёуеи, мшёан. Цыт-чытқёак аанхазаргы, азын цаа хёычык нарысыр, иныхоаа ицоит...

Леуарса агёра ганы дыкан, абриакара цьабаа зыдбаланы еитархауаз ациаа ианалгалак, анапы агымхар шзыкамлоз, анапы анагхагы ишпхастахоз.

Игёи иаанакон иара абри еицшгы:

Асовет хёынтқарра бла иазацамкуа хёынтқарра

дуззоуп, абра икоу аусура еицшгы ауаатёюса ртоурых аёы уаёы имбацт. Нас, ус анакёха, цьара кентхёк аёы, районк аёы, ма областк аёы иналаршёны цьара дкамлар аурызма убас азёы, апартия игёра ганы дызхадьргылаз амацура кёнагала изызныкёмгаз, зымч акёымхаз. Ус ауаёы дакёшёар калоит, идырра аназымхалак, ирыхьар калоит ихатё чыда казшыакёа, иусура иазышьтихуа астиль ацсьёра, ацьбарара, убас ицегы асовет жёлар рыцстазаара нормақёас иамоу рывсрақёеи, рхы-царақёеи ирыхьаны.

Дарбанзаалакгы намыс змоу, пхьяка хцара иапы-рхагоу аниба, имычхароуп. Уи иуалпшьаны иказароуп зегы рзы...

Иааипмыркьазакёа абри азхёицра дшаёызгы, Леуарса изихамырштит игёи итымцеоз, амашьяна итартёаны иигоз лыбзиабара.

Камыгё дааижьтёи Леуарса дзырахатымхёит. Иаар-ласны еилкаахашт Нуца дызтёхо руа дарбану. Леуарса даеакгы даргёамцуан: Камыгё изшыапыкхцёаны дааит. Цаса дтактын, итоурыхкёа уамак иёеим, аха иара убри аамтазгы, зынза дурцьяратёи дыкам. Гёишпыла ихьчон Хацсадгьыл. Ишыапы ахы анакёшёоз, игёи ицашёар, ма ихы ицашёар камлоз? Хтёыла-цсадгьыл реиха агёакра иантагылаз иара ихы ипси дырмеигзеит, уаха илшарызы!

Уажёшьта ишцакацатёу?

Леуарса избёит, Нуца цасеицш Камыгё бзиа дибозар, ларгы, ишыапы хцёаны дааит хёа усс имкыкёа, диццараны иакёылкуазар, пхёысс лгара дакёмцрада цыхёа амам, уи иара иатёам хёа. Пхёысс лгара акёым, Камыгё дицхраароуп, Нуца мап-чап лхёо далагар.

Уи еицш аус агёагьра иара изы иуадафуп, ихьантара дуззоуп, ипсы аоыткаара еицш Нуца бзиа дахьибо акнытё. Аха ишпеиури, ус иказароуп ахатца инамыс, иуаора. Азёи изы даеазёи ацьябаа ибароуп.

Аха Нуца мап лкыр?.. Бзиа иеибабо, еиқәгәыгуа икацәкьазушь убарт қаса, Камыгә дтаркаанза? Нуца даеазәы лгәы изцоит ихәаратәы дибом уажәы. Аха, мап, устәкьа игәы азкаиршәыр, дажьар калоит. Избан акәзар, Камыгәи лареи қаса излакақәаз иара ицалкит, иалымхәеит, иара изыхәан гәкалацәкьа дыказар, усгы лурымызт. Леуарса игәы уажәы-уажәы иобахон, әеицанакуан.

Цакыла зынзаск иеицшымыз – азеицш уси игәы итымтәоз апхәызба лыбзиабареи, абарт аю-уск рызхәы-цра анизеилаха, лара амашына даництеиртәа инаркны, иага иундазгы, иеизмырманшәалт, иеыртынчны хаала дзылмацәажәеит. Араиком акны аусура уалагеижьтәи укашья әеицанакит хәа иалхәаз, атак илтарц дызла-зтааз аавалыжын, лара уажәы илтеит даеа зтаарак:

– Уара даеацара анасыц соур утахуп, – лхәеит Нуца, – уареи сареи ханеинасыцымха, нас изеицшра насы-пузеи уара сара сзыхәан иутаху? Сара узлазбо ала, сара оғы угәы аахәит. Абзиабара хакәыцпы, ахатырцәкьа сықәумтәошәа узбоит. Избан, сзыхуркьазеи, исыхъзеи? Абаталион уаналазтәи аамта ма иугәаларшәа, егырт зегы ухаштзаргы!

Нуца Леуарса игәалалыршәеит, ашъхағы иааны итәаз адиверсантцәа рыкразы лара икалцаз ацхыраара. Иахтәаз атыц анеилылкаа, Леуарса даапхәаны иалхәеит. Ирхысхәаз аамта акнытә, абри ахтыс игәалалыршәар лтаххеит, лара лғы имаз агәазцара еицалзышьякәыргылозар хәа дақәгәыцны. Нуца агәра лгон Леуарса бзиа дшибоз, аха лгәы кахаит дзыхъшәашәахеижьтәи, еихаракгы иахъа зынза дылзеилымкаауа дахыкалаз.

Леуарса дкацшыза днеицрашәеит, Нуца даниазцаа.

– Ибасхәо сара издыруазеи, бара ибымдыруеи, – ихәеит иара, ижәахыркәа ааирцысын, лара лахъ

дмаапшыкәа, имашына апхәака амоаду ахъ дышпшыц дыпшуа. – Бара икабцо-ибуа бара ибдырроуп, сара иалздыраауазеи? Сара издыруа убри ауп, уажәа-акьыскьа быбзиабәи бареи ақалақь ағы амашына шәталан шәеиццеит. Уи сара сгәы изалсрызеи, аха изысцәыбзо сзеилкаауам?..

– Аа, уи аума угәы иалоу? – лхәан Нуца, лхы ркәны даахәцит. Абар, уажәшъта Нуца лыоны иазааигәахо иалагеит. Леуарса имашына арццакра еиха иа-аирцсыеит. Нуца акырза лгәы тгәырғыауа дыкан. Быбзиабәи бареи ақалақь акны машынала шәеиццеит хәа Леуарса илгәдитцаз ажәа, илеилнаркааит лара, цәсеицш уажәгы бзиа дшибоз, иихәозгы лхыбаара ишинархәаз, ихъшәашәарагы акырза убри ишахкьаз.

Леуарса имашына аоадара инкыдитцеит, убра ианынхалалак, ахәада иқәланы итегы акыр инаскьар акәын. Уи нахыс дыроагыых иоадаран, убри аоадара ғыц ахъаантәоз, ашъха ашъапағы игылан Нуца лыоны. Леуарса уахъцәкьа анеира итахымызт, иус дагхар хәа дшәон.

Нас дыроагыых иаацәырылган, Леуарса диазцааит:

– Даара сгәы иалоуп, – лхәеит Нуца, – зшъапы хтәаны ирыцхәхәа аррахынтәы иааз ауағы зынзагы гәалсыс дахыкоумтцаз. Хәи, рыцха хәа ажәак цъара иааухәлым-кәеит. Иара, қәеиада, даара иеицәеикит. Анкьа иубахъаз ачкәын хамацагыа иакәу цъумшъо укам иахъагы. Дабакагәышъоу, дтахәхәеитеи! Дыздыруа азәы дибар хәа дшәаны ихы ицәахуеит. Дыцхашъаөхеит, игәы кахаит.

Уамашәа избоит сара, уара убриакара уәахъеи-тоукыз. Ауағы игәәкра әәлымхара иумаз ахъуцәызыс. Зегы ирдыруеит уара зуағышья бзиоу, знамыс цқәоу азәы шуакәу, нас, абыржәы икалазеи, сыхаара?

– Уи сара, иара иғы сыкан, дызбахъеит, – ихәеит Леуарса еергъхәа иуахаратәы, ибжы ныцакны.

Нуца лыюны азааигёара ахёада ашыапы уажёшьта егыбжамызт. Амашына амаа иикыз аумышьткёа, лара лахь даахьахёын, иихёаз инацитцеит:

– Камыгё сара дсуоуп. Дзыкёшёаз арыцхара сара зака сгёи иалсыз акара, дёазёи игёи иалсит хёа, ахахаи, бгёи иаанамган. Исхёо иашамзар, намыс смоуааит. Аха икоу бдыруама, сыхаара, истахуп Камыгё дзыкёшёаз арыцхара сара зака сгёи иалсыз акара, баргёи бгёи иалсрацы, ажёала мацара акёым, шёоуки-шёоуки ишыкарцало еипш, зака икёиоузеи хзырхёап хёа.

Сара гёик-цсыкала истахуп, Камыгё аразкы иоурацы наунагза ицсы ахынзатоу. Убри акацара абри ацса-барафёи изылшараны икоу баразатёык боуп...

– Закёзеи иухёо, цым-цым? – дцааит Нуца, лылакёа аатпырхахан, гёеанызаарыла.

Леуарса зныкатё даахёны дналыхёацшын, нас, илацш адырёегых иикыз имашына амаа еитанакёикит.

– Уи анкёа зны мдыршакё имкёыцкёахёоу зегь уажёшьта ианажьтёуп, – ихёеит Леуарса, – дзыкёшёакёаз зегьи ддырхёицит, ихшёкёо ташёеит, атыц афёи иааит. Аха цасатёи илахёыхра, ишыапы ахёам азы акёым изицёиызы, бара ишыбхёо еипш, бара бзиа бахёибо азоуп. Бара бышиццо идырыр, цаса аткысгёи длахёыхны, дгёазырхаганы дыббап, изшыапык шимамгёи.

Сара сызлахёацшуала, бара иуалцшыаны ибыдуп, арпызба инасыц цхастамтёкёаны избыргёежьрацы. Убаскан ауп, бара буаёра анынабыгзо. Ибдырузааит, бара ицхёиис баныкалалак, иаацёоушыаратёи ацста-заара игёи ахёо дшыкало. Икаларын цаса зны бара данбыцсамыз аамта, аха уажёшьта дбыцсахёит...

Нуца Леуарса изызырора дакёыцхёан. Лхы лмахёар ианцаны, лшыамхы икёкны дхёицуан. Лхы натаато лмахёар иахёаныз, амашына дзыдтёалаз ашё инанкёон, аха доахомызт.

Леуарса, Нуца дахьлацёажёоз, иоуразоуроу атцисра дафёын. Инапкёа убас итцисуан, абар, абар, инацёкёаракёа неилышшаны, амашынагёи нымёахыцны ахухёа атыша интахёашап ухёаратёи.

Иахёаишаз иааит. Леуарса амашына ааникылт.

Нуца ашырхёа лхы лмахёар иаанылцаан, исаха закёзеи лхёан, ашацахёа ашё амаа кны днагётасит ёынтё-хынтё, аха илзаамыртит.

– Сара ууаёыз цышёа суацёажёон. Узбар аткыс, усымбар еигьасшыоит! Ашё аарты абыржёыцкёа! – лгёи даататёааит дырёегых. Нуца иаацёоушыаратёи деиладёаны дыкан. Лгёи излааназ ала, Леуарсеи лареи иахёарнахыс еибабара рыкёмкёа еилгеит, даахёит, мап лцёикит.

Леуарса инапы неигзан, ашё амаа кны иаразнок иааиртит.

Нуца ашацахёа амашына дынтыцын, зака лылшоз ццакрыла амарда дафалан лёыналхёит. Знызатёыкгёи лышьтахёка дхьамцшзакёа дышцоз, Леуарса илацш дныцшёеит.

Иара дёаа цытраамтак дымцакёа уа дгылан, ихы азыбжа амашына амаа икётцаны луанытё дхёицуа. Игёи атцаа ташёызшёа итыхьшёашёааит, зны зынза аусура иакёыцны иаанёасызшёа ибеит. Инеимхёахаа ицёеит иахёа уажёраанза ихы-игёи тышьшыауа, цхёака дныкёызцоз егырт абзатаратё гётыхакёа зегьи. Ахарахёцёи, ахатца бзиа Леуарса, игёи ишаанамгазоз атыцха лёи имаз агёазцара даратёеит, дхёынцаны дамкётанахалт. Абыржёи илацш иньцшёаны ицаз Нуца, дызлахалаз амарда цшыртахёиы ишытихит, лхы-лёи асахёеи, илшёыз аткы иатцёеи, акёафта шкёакёеи рыда ила егыбазомызт.

Алушёак иахёаларгёи игёи азнамырхауазар, изхымшёоз, лыбжы уацшёыл: «Узбар аткыс, усымбар

еигъасшьоит» хәа апхъан изхәаз, игәйтқаагаха, ицуцууа илымхәкәа иртыцуамызт.

Леуарса игәатцәфә ицәыркъа-цәырасуа зхы еергъхәа ифытзырхахаз гәыграк, ихәытхәытүа инаианахәеит: «Угәы каршә, Леуарса, Нуца ианакәзаалакгы Кәамыгә дипхәысхараны дыкам, уара затцәык уоуп абри апса-барафәы бзиа илбо. Бзиа дахьубацәоз улхыбааны иухәаз ажәакәа лгәы иалсит, ларггы уара бзиа уахьылбоз ауп икалцаз лзыркатцаз. Абриоуп шәфыцәагы ишәыхьыз».

Леуарса ионудкатә бжы ианахәаз игәтыха иана-арлас, ихы доахан, илакәа тыгга дынхәапш-аахәапшит. Изшьапык еитәганы амашына аныкәара иаззырхиоз инакәиргәгәан, адыр-дырхәа амотор аусура ишна-лагазцәкәа, амаа ааирцәин, имашына ырыхнхәны икәкәаза ахылагъара интәеитцәит.

...Иара абри аены жә-саатк ахәылпазы, Леуарса икабинет ашә аартны дныюналт. Излакыпхьуа амашына ааиган, истол иныкәиргылт.

Ианакәзаалакгы аус алеимуцыт иара, аха цшәаала ақәад нәфеитцан, хәычы-хәычла акыпхьра далагеит. Иуан арзахал Қырттәылатәи КП а-ЦК ахь, Апснәтәи Акәшатә Комитет амазаныкәгао иусурафәы дызкәша-хатмыз акакала еикәыпхьазаны ианцауа.

Адырәаены идәыкәитцаз абри аматериал ацака игылан знапы атцазәыз хәык рыхьзи рыжәлеи. Урт руазәы араиком актәи амазаныкәгао Смел Абзагә-ипа, егыи, иара иакәын, ахпатәи Саида лакәын.

Ари аены, аколнхара «Алашара» афә, җаамтанык иеипшымкәа, ауаа даара рқәф тан. Ахацәеи ахәсеи рыбжькәа неилацәаны, ацърхәхәа ианыюуан ачаи

зқәеитәхаз ахәжыцә ауразоуроу. Иахьа абра, абри ачаимхәфәы зеггы ргәы тызгашаз ак шыкалаз җашьомызт.

Азеипш ус акны аихьзаракәа ирышыцәлоу, избахьоу аколлектив, икалап, абаскакцәкәа имгәырғар, избан акәзар, урт аиааирагара иалашьюкхьеит, дара рзы ицъашьатәзам. Аха аколнхара «Алашара» колнхара еитцахан, иахьа иаалырқаны, дара иреиуаз азәы лмушта гәгәала ианазлырхә, зегь еигәырғәеит, мцәыжәада иарприт. Саатыбжакгы мцыцкәан, Саида лыбригадафәы иаакылкәеит Карамани Кәастәи. Карамангы игәы тыпраауа дыкан.

Саида ләызцәа лыкәшаны игылан. Арака иааит Жореи Гачи. Арт ақкәынцәа, цәоукы-цәоукы реипш, хзашьтоузеи хәа аус зуқәоз иреиуамызт. Саида заманала аусушәа длырцахьан, абар, уажәшьта пытк цуан рнормақәа ирыгмыжкәа инаргзоижьтәи. Саида илзырура рыздыруамызт, цәоукы рнапқәа еинырқьон, цәоукы дышьтыхны ааада ддыршәуан, хаир лықәзааит Саида! – хәа ғытүа.

Зеггы еизаны иахьыказ, Арутан ачаи ахьпиказ атып афәы акәын. Арака аизара иафәын егырт абригадақәа рахьтәггы аколнхәцәа. Пытқьыкгы ачаимхы иша-ағалалак ағытра иалагон:

– Хара ианакәзаалакгы иаадыруан Саида лыгәтакы шыналыгзоз! Афрахәыс Саида! Афрахәыс!

– Хаи, изакәзеи, мшәан, икашәцо, шәеилагама! – Саида ишлымчыз рықәыхәхәара дафәын дыччо. Уимоу, дышьтыхны лыршәра ианалага, дыпхашьан, дқапшьза деибакит. Днадыргылт. Аха изхәартәоузеи, уи аамтазы ғыц иааз гәыпқьык налыдыхьылан, даашьтқәаны җапхәа лыршәра иалагеит. Җынтә-хынтә дандыршә ашьтахь, уажәшьта иазхоуп рхәан, данынадыргылоз аамтазы, лааигәара иказ ачаичықькәа руакы машәыршәа днаграгылан, амахәкәа аалырхәхә-қахәит. Саида арцәаа аатлыргәит.

– Ах, икашәцазеи, агәнаха шөықәшәаит! Ишөымбои иазыжөуз, ипхасташәтөит, – лхәан, ачаишьаҭа рыцхашьаны дааҭацөыҭацөит Саида, лхы ларкөны амахәқәа риашо.

– Хара хаума, мшәан, иакәҭалаз, бара боуми, бара боуп зеггы зхароу, – алаф налылырхит иччаны.

Уи аамҭазы, Цацуггы днеины ачаи ааигәа леихадақәа днарынтәалан, аҭшқа иан дышлыргөыбзыҭеиҭш, лнапы ахышьны ашышьра далагеит.

– Аәазеицымхыр хәа бара бымшәан, ибымшышьырггы акымзарак ахьуам, – ихәеит Кәаста, ицәа иетарчны зымәа дыцшуа. Угәы иаанагарын, Цацу лакөымкәа, даәазөы длацәажәоит хәа.

Караман ачаицәахәақәа днарыбжьалан, иеидгөыҭла игылаз ауаа дрылсны, Саида лөы днеит.

– Афраҭхөыс, зеггы ахьз хьыргеит, ибыдысныхәалоит икабҭаз! – ихәан, лнапы аалымихит. – Бара 70 килограмм ҧыбхит. Сара сақәгөыҭеит хәлпазынза даәа убриакара ацыбҭап хәа. Уи даара илшара дууп. Аҭсны мацара акөымкәа, Қырттөыла зеггы иазеиҭшхар калоит.

Кәаста ауадыхәеиҭш акәбас мака кьақьа икөыршаз инацәа ду ҭаршөны, егырт инацәкьарақәа рыла атыгөтыгәхәа имгәацәа дасуа настхашәа дгыланы ҭынч дааҭшуан.

Уи зеггы изеиҭшны акөын Саида дышлыхәаҭшуаз. Дызхантәафыз аколнхарафы икалаз аихьзарақәа рзыхәан игәы иаанагоз узеилкаауамызт. Абыржөызацөык акөын абрака рыхьз злархәаша акы анрыхнахәаахьаз. Аха уи деигөыргьозу Кәаста? Икаларын дамеигөыргьозар. Икаларын уи иҭахызтгы аколнхара «Алашара» есқынгы ишыкац иказар, өеиҭакра каиматк алыршаны пхьака изынамгәагәо, иара иаҭицо анаосаны, еыцк даәазөы изаҭшьымгауа. Уи иара изы иаха иҭынчразшәа игәы иабон. Уажөшьҭа ицөызит уи

аҭынчра. Саида икалҭаз арекорд зеггы ирахәп, агазетқәа ирнырҭап, аәакып, нас аихабыра иреиуоу ауааггы аколнхарафы аара иалагап. Дазыкаҭоума иара уи еиҭш аус? Мап, дазыкаҭазам. Иколнхара иамоуп имацымкәа агхақәа, урт уажөы ицәахуп абҭгыжө рықәхәхәаны. Ауаа цо-иаауа, аколнхара зеиҭшроу цқьа иаагәартар, уаҭеимшхароуп, арт агхақәа зеггы аацөыртцып. Уи аҭкыс еиҭмыз, иколнхара уиакара изыргамкәа, ашышьыхәа дыказар. Уи иара изы еиха иҭсыршьагамыз, иқьафурымыз!

Уажөшьҭарнахыс аҭьамыгәацәгәа дынтәгылашт! Ихазы аколнхара иалиршақәозгы уаха изалыршашам.

Ари зеггы звибауа Саида лоуп, иахьа абра ачаиҭыхра арекорд кәзҭаз...

Кәаста гөыроас изыкалеит даәакгы: Леуарса араиком аобатәи амазаныкәафыс дкарҭаз аахыс, иара ҭыхьатәи иҭынчра ицөызит. Даара ихы игәы азәауа дықан. Иласхозу иласымхозу издыруамызт акөымзар, мышкы-зны имацура дшамырхуаз идыруан.

Абри дацәшөо дкалеит иара Леуарса дызбоит хәа араиком акны дцаны дааижьҭеи. Уа Леуарсеи иареи акыр иеицәажәеит, еихаракгы иазаатгыланы иалацәажәеит излагараны иказ аевкалипт еиҭахара.

Кәаста игәы иаанагон, имацурафы агха дуқәа шимаз ибзианы издыруаз Леуарса, араиком афы даныкала, аколнхара ахантәафыс дичхауам хәа. Нас, уи ус анакәа, Леуарса иара изы даара ишәартаз уафны дкалеит.

Зны Леуарсеи обком амазаныкәафы амәаду афы ргөы шеизынхаз атөы даназхөыцлак, еиха дҭынчхон. Убриижьҭеи Саида уиакара дылхымхөыцуа, лыгәхьаа имкуа далагеит иара. Леуарсеи обком амазаныкәафы агәеизынхара ироуз иахкьаны, ақыҭафы уажөы иаазкөылаз, Леуарса имацура дамырхыр калап рхәо иалагеит, араиком аобатәи амазаныкәафара изныкәмгеит хәа авба

итаны, ейхаракгы, аевкалипт айтахаразы идыртцаз атакпыхкёра имч акёымхеит хёа ипхьазаны.

Кёаста гёаныла Леуарса изы убас дыказтгы, дызлеигёыргырыз Саида илоуз акёфиара, Леуарса диахёшьамыз лара...

Абарткёа ркынтё акёын, змац иуаз аколнхацёа дрылагыланы дызрыцымгёыргыоз. Иара ианакёй-заалакгы зхы зымфакны изыпхьазоз уафын. Дызхадаз аколлектив игёы рзыбылуамызт. Ихатёы цстазаара ейгны ашьакёыргылара маза-маза иаха иеазишёон, азеипш нхара агёцаракра зымф аинаважъны. Аха ионутка утеирпшуамызт, ирхёарахкёа реиёартёышьа зака изытёахуаз итёахуан. Ихы мацара амац азушьа итёит, дазказахеит атакпыхкёра идызтауа азеипш ус дшахагылазгы. Апланкёа рынагзара азыкёпашья идыруан, уи дыхнафон, ицхраауан.

Караман затёык иакёын Кёаста цкья деилкааны дыздыруаз. Уажёы абрака пшыртахёыс дкацаны дышимаз игёы иазымчхакёа дааин, диатцааит:

– Кёаста, ишаасоухёара удинаныс, абаскак улахъ зеикёузеи, иухъзеи, икалазеи?

Кёаста абри ейпш азцаара Караман иситап хёа дшакёымгёыгуаз, иаалыркьяны даниазцаа, азнык азы иихёара ифамшёо даабалыбатёит.

– Уара алаф ухёоит хёа сыкоуп, изакёйтё зцаароузеи ари? – ихёеит иара, апырпыл ейпш дкапшьза дааицрашёаны.

– Алаф шцасхёои, ицабыргытёкьяны суазцааит, – ихёеит Караман имырхьаазакёа.

– Уикёатц, иапсам уажёы абрака уи ейпш азцаара итара, – Караман илымха дынтахёйтхёйтит Саида.

– Сыздыруам, иахъанза хар амаккёа стёитпшгы саргы хаигёапхон, аха иахья уи ааимыкёкёеит. Дгёатаны дсымоуп, абра хёаижьтёи илахъ царкёёны ауп

дышсыхёапшуа, исыдибалаз анцёа идырп, – ихёеит Кёаста, илакёа ааиргызмалын, Караман дихёапшны тёамбашакё дыччо.

– Утеитыпш ианакёзаалакгы аёапсахзом, Кёаста, аха ани угёоуп аус злоу, уи ёнак жёафынтё аёапсахуеит, март мза иафзоуп, зны амра канаржжуеит, пхарра кёармак ацазамкёа, ахёахёа акёа хьшёашёа канатёоит. Ох, гёышьа, ажёфан ааилгеит шухёо, иааимацёоны излачза ахёылыхёа асы аёыланахоит. Абасоуп, Кёаста, уара ушыкоу, еицёаазакёар зхёартёузеи.

– Ы-ы, абас акёзаап уара ауафы дшеилукаауа, – ихёеит Кёаста, ионьцка дынтагызын. Нас, ачаицёахёа дныбжъалан, Саида лахъ иёынеихёит. Дналыдгылан, лнапы ааникылан, абас ихёеит:

– Сара издыруан бара бышхёыдамыз, издыруан иааира дук бхы иалбмыршар шыбымуаз! Афрапхёыс! Хъзы бгеит!

– Сара, Кёаста, ахъз-апша соундаз хёа акёзам, аус зызуа. Ус угёы изаанага сыздыруам.

– Изакёызеи ибхёо, Саидахёит, ахъз ами апста-заарафы хадара зланы икоу! – агёра лыргазаны иналатёикит Кёаста.

Кёаста Саида илеихёаз атак ажёа игёы илыпцаххит Караман. Итахзамкёа зымф дыпшуа даапшыёрччёит. Аха, атаккацара иапсам ихёан, инапы зымф инейкёеит.

Аколнхацёа рацёафны дыроегъых ааира иафын. Иааилак Саида илыдныхёаланы лнапы лымырхуан. Ахёса дыргёытцахёхёа дгёыдыркылон.

Ачаирта аназара акынтёи азёы дкрымёрымуа лыбжы аафит. Ипшызар, абар, Хамида дахьяауа. Уигы даауан Саида длыдныхёаларц. Ахёы дышналбааз ейпштёкья лнапкёа рхаханы лёаалхёит:

– Бааскья, бара сызкёыхшоу, снан! Бааскья сара сахъ! Истахуп бысгёыдыргёгёаланы бгёыдыскыларц!

Ҳамида дшааизтәкә иаразнак Саида дналгәи-
длыхәхәалт, уи убаскак длылацәаны дылгәзуан, Саида,
иага лундазгы, дызлымкәыцымтцит. Ҳамида дыргәзуан
Саида лхы, лыхәда, лыжәа, лзамәақәа. Ашьтахь,
лнапкәа днарымтцасын, ишьтагәа икны рыгәзра далагеит
абас хәауа:

– Абарт анапкәа хьтәуп. Ерцахә шла ажәаан
иацакысуанацы, цсра-зра рыкәымлааит, иеигьу,
идуззоу ақәғиарақәа карцалааит! Дабакоу Заур?
Истахын уигьы снейәапшыр. Сидныхәалон. Иара ипхәыс
лоуми, нанхеит, Саида! – даанапша-аапшит зехы-
нцәара. Аха Заур цьаргы длымбеит. Уи иахьа шьыжы
араион ахь дцеит, ататынрыпхга ашашәа ааигарц азы.

Карамани Кәастәи гоу-гоу реицәажәарала аколнха-
цәа еилыркааит, цкәа ишеизуаамыз. Урт аоыцәагы
напхгара зуаз уаан, аха аусурағы еикәымшәозаарын,
гәтакылеи хәапшышьәалеи еипшымызт. Кәастә дзеи-
цшрақәаз Караман цкәа ианеиликаа, цсыхәа сызитозар
хәа маза-маза даара аус идиулахьазаарын, аха ианаму,
аргама иәагыларахь диасит.

Ҳамида настхашәа, лыбригада иалази лареи еила-
гылан. Уи иага лундазгы, ләылзаанкыломызт, лгәыр-
гәара еихә-еихә иацлон. Саида илоуз ақәғиара азбахә
лызхара илызхәомызт. Лыбжы гәааза, егьырт аукьан-
чакьанқәа зегьы ирылыюуа иуахауан. Ҳамида Саида
илыдылцеит, дымцшзакәа абыржәыцәкәа ачаиғыхра
напалыркырц. Макьана амш абжа акәын ицахьаз.
Хәылпазынза даеа убриакара ғылхыр калон. Убри
акынтә, Ҳамида дахыццакуан, Саида уеизгы-уеизгы
иахьатәи амш иалыршаны ирейхау арекорд калтарц.
Саида уи шлылшоз агәра лгон. Иара убастәкәа лхы
агәра лгон лара Саида лхатагы. Убри азоуп ләызцәа
зегьы лыдныхәалауа, дышьтыхуа, дыршәуа абра
излыдеизалаз игәыргәацәа.

Кәастәи Карамани, реимақ Ҳамида ибзианы изла-
лдыруаз ала, лгәы иамуит ажәақәак нархьылмыгзар.
Даахьахәит дара рахь:

– Изакәзеи, шәара сыхаарақәа, ишәзеимақыроу?
Шәымч зкәмхо акрыказар, шәыпхамшьакәа ишәхәа,
Ҳамида лхы шәеиғалшьарым, дшәыцхраап. Ех, Кәастә,
Кәастә, хара хәгәхьаа ушаго, ус гәабзиара уоуааит!
Излаурцабыргуа иумоузеи, уиакара ушуао бзиоу?
Успырзаа нак! Уәсумырбан, аңныш цсцәеирымга!
Иудыруоу, цьым, икоуцара? Саида улпырхагамхан абри
дызәу аус ағы, убриоуп иуасхәауа. Сылпырхагахоит хәа
уалагаргы, ишулхмыршуа удыруазааит. Иубоо ари? –
лтачкәым рацәаны иркымкымуа илырбеит.

– Сара ианакәзаалакгы издыруан бышгаз, аха
астәкәа барныгуп хәа сыкамызт, амзанражә! – ихәан,
ивара аалеиаирхеит Кәастә. Зегьы акыркырхәа
иааччеит, дыччеит Карамангы. Иашьцылахьан Ҳамида
ләапыци лыбзи. Иахьхәартоу зынза амца ацралтон,
еацәара устәкәа дыкамызт аха. Зегьы дара роуп,
илхәози-илуази дрыкәитын, дырдыруан, ианаоылцалак
иччон ауп, уаха акымзарак. Лыда ихәартамызт, ргәы
лырғыхон.

Аа, абар, иаалыркьаны уажәы арака ак калейт.
Аандақәа рхы ахьааипылоз архәарағы даацәыртцит
азәы. Уажәы аакыскьанза убрака хтыстас ирыман, аха
Саида лыбзоурала уа рышшын, ахтыста ииаргеит
абыржәы иахьыкоу.

Уажәы иааиуаз ауааы, убра дылхыцын, арахь
иәааихеит, цаса иказ амәа-па даныланы, уажәы-уажәы
цака дыпшуа, ачаичыкқәа дрыграмцаларазы.

– Дызуста абри иаауа? – аалгәахәт Саида.

– Изакәзеи, мшәан, икаитцо? Аанда дызхыюуа, амәа
ахьыкоу изымдырзои? – дгәааны даагәынкыит Кәастә.
Икаларын, уи уажәыгь ихымцсаацзар, Ҳамида дназлоу,

зегъы ишрахауаз Карамани иареи гоу-гоу реицѣажѣара. Даара ихы иакѣцаны дыкан иара. Уиадагъы, аены цѣа игѣы алакамызт.

– Ахцыста ҕыц ахыкахцаз изымдыруазар акѣа! – ихѣеит Караман, амхы италаны иаауаз иахь дыпшуа.

Зегъы рылапшкѣа уи икѣкын. Аха, абар, уажѣшъта дырзааигѣазаны данааи, Саида иаразнак дѣапшъза дааицрашѣан, ашырхѣа зымѣа даанахѣит.

Зегъы игѣартѣит Саида илыхъыз. Уамашѣагъы ибаны инеихѣапшы-ааихѣапшит.

– Мшѣан, ари «хѣыза бзиахѣ» Арутан Кѣазба иоуми, – ихѣеит Караман, Саида лахь даахъахѣын.

– Хѣит, ашьашѣы дѣарблааит, шѣыпшишь уара, иаауа дыжѣбо! Шѣеиха, абаапсѣа, ицѣа заанамго даазап, алатыхѣа цсѣѣирымга, дабаказ арахь! – лхѣан, ашацахѣа дытрысны иааиуаз иахь лѣыѣалхѣит Хамида, лѣачкѣым раѣѣаны. Жореи Гачи мѣшзакѣа лара иналышьѣалѣит.

– Изакѣзеи уара икашѣѣо, издыруада шѣеивысзар! – ихѣан, Караман инапѣа рхаханы днарѣырагылѣит.

Зѣырхѣцаны идѣыкѣлаз Хамида, Караман икаиѣаз анылба, иаразнак лѣаанылкылт. Рѣааныркылѣит илышьѣаланы зѣыѣазхаз аѣкѣынцѣагъы. Урт Арутан изгѣааны икан, данрымѣыхъашѣа дырпкар рѣаххѣит, ачаи ахъѣиказ аѣып акныѣѣѣа. «Алашара» иалаз аколнхѣа жѣпаѣык аѣѣахѣатмызт азбаѣѣѣа ѣакрада Арутан ѣ-шыѣѣса аѣѣабаахгара ахыѣѣыртѣаз.

Кѣѣста уажѣ икалаз жѣакгъы алеимхѣѣит, ус баша дгыланы дырзыпшуан Хамидеи лѣызѣѣеи.

Арутан аколнхѣа ахѣидгылаз данааи, – мшы-бзиаѣѣа, – ихѣан, дшѣапырхѣауа дынхъапш-аахъапшит, уаѣа ажѣа изаѣымѣѣит. Саидагъы убаскан ауп еергъхѣа даахѣны иара данынаихѣапш. Арутан иѣахын цсыхѣа зламоу ала ихы ахѣтыр аѣѣцаны иѣдирбарѣ. Уеизгъы

игѣагъны иахъа абраѣа данааи, ѣѣац-маѣыла акѣымкѣа, даара иѣѣикѣхѣаланы, дыззаиз анагзараз иидыруа акы агмыжъкѣа иреихѣарѣ.

Дук мырѣыкѣа, Саида лѣы днеин, илыдиныхѣалѣит иахъа илыллыршаз аѣѣиара. Дыпхашъа-пхѣѣо, ибжъы еергъхѣа иуахауа акѣын иара дышѣѣажѣоз, нас абас ѣааитѣт:

– Бара бѣапхъа ахарара ду сыдуп сара, Саида. Бара маѣара бѣѣгъы акѣым, абарт зегъы-зегъы шѣѣы ахарара сыдуп, шѣсырпхашъѣит. Истахуп икаѣѣахѣоу азалымкѣа зегъы схы иазсырѣарѣ, сшѣыхѣѣит шѣколнхараѣы аусура азин сышѣтарѣ. Цѣамшзааит, фатѣызааит, жѣтѣызааит, ѣнызааит – иарбанзаалак акгъы сѣахым сара. Сыпхъалап аѣѣынказармаѣы, сыѣѣиалап анышѣ хъшѣашѣа, ишѣзысыхъѣалап шѣказарма, сара сѣызѣѣа ауаа ѣѣалаѣѣа апхѣста арымѣаларѣ азы.

Арутан иихѣаз уамашѣа ирбан, зегъы инеихѣапшы-ааихѣапшит. Пѣѣѣыкгъы иихѣаз аиашареи амѣреи ргѣы азѣо иааибарѣѣѣит. Абри аамѣазы Арутан ашырхѣа днышьамхнышлѣит игылаз зегъы рѣапхъа аѣѣуара дакуа. Уи иѣѣимѣѣара егъыѣамызт, дзыхѣаз мап шиѣѣы-рымкуа идыруазар. Иблаѣѣа ааихмырсыгъзакѣа Саида лакѣын дызхѣапшуаз, исалхѣарызеишь хѣа, иара итѣала, Саида лхѣатѣы акѣын абраѣа акыр пызѣоз.

– Изаѣахузеи ашьамхнышлара? Угыл абыржѣы-ѣѣѣа, уара агаза! – днаидгыланы иблужа ажѣѣахыр кны даахѣит Саида, иара, лажѣа ѣбамтѣкѣа, афырхѣа дѣагылѣит.

– Сара истахуп, икаѣѣѣѣаз зегъы схы иадысѣарѣ! – ихѣѣит адырѣагъ Арутан, ахѣара-ѣара зѣаз бжъыла.

– Уара аламыс умазар, излоугѣагъызеи абра уааины хѣала ахгылара? Мамзаргъы, издыруада иутахызар, абра ахѣѣара ахъыѣѣуѣаз аѣып аѣы хѣаусны апѣѣѣпш уѣѣѣыхны ушьѣахѣарѣ? – днаикѣѣааит Кѣѣста, иара иахъ дааскѣо.

– Ишәтәххалакгы сзыжәу, шәнапәҗы сыкоуп, сааит сара абрака сшәыхәарцы, насгы шәсыцхраарцы...

– Ааит, уара, афукара цсцәеирымга, улақәа камкам-уа! Ишпоугәағзеи абра хара хәы ааира! Зынза уаасгы хәумыпхәазозаап! Иусырбап сара! – лтацкөым ратцәаны днеизытрасит Хамида.

Арутан дахыглаз итыцдагыахымцысит, ацәоан еицш дадырсызшәа дгылан уа. Ихы-иҗы асахъа зеипшраз ала, угәы иаанагарын Хамида днаидгыланы аҗеә ааи-җлыргаргы, ажәак имхәар каларын хәа. Арутан итынчшәа зегы уамашәа ирбон. Ари аҗыза аҗынкылар аанакәызаалакгы иказшәа иаламызт. Ишырхәо еицш, «амц иазыцкьоз» уаҗын.

– Биламкысын, сылашара Хамида! Ибымбои, шака иеыркасаны дыкоу? – җаалтит Саида.

– Ах, бара боума, Саида, абри зхәо? Бара бчаи ауми ипиказ, сара стәоума? Насгы... – даатгылеит Хамида.

– Иарбан, насгы хәа бызәу? – дцааит Саида.

– Акгы, баша исхәеит...

Хамида, Саида илалхәар лтаххеит зны, Арутан дшымцаирсхәаз. Аха, зегь дара ракәын, илхәеит хәа иалылхуаз. Саида анкәа илхысқәахәаз уажәы лхахы иаалгарц лгәы итамзар акәхарын. Уи ажәытәтәи лыхтысқәа рхымзыгшәара лыхтсаахьан. Авба зылтоз ауаа рҗы ашәаура дашьтамызт, лхы зықәкыз дәәакын – дызлаз аколнхара тылгар лтахын, зымәа кәакәаза илхыз аҗәтәра ду меигзарахда дазықәҗаны. Ажәытә цәынхәқәа ршәацхәа даҗыцхьан лара, урт реи-та-гәалашәара лхы иатәалшьомызт, рақәҗара акәын иуалпшәаны лхы иадылтоз. Дахьақәҗыгуаз цыоуки рҗы акәзаргы, лыпшқа зацәы дкаршәны атәылапсадгьыл ахьчаразы шыакәтәара афронт ахь дахьцаз, санааилак қаса сшыказ еицш саанхап хәа акәзамызт, суалпшәа насызпап, исызхап, оҗәтәуаҗап хәа акәын. Арутан

данымцаирсыз дгазан азы, акаалыгымхеит убри иахыркәаны лхы талырхарц.

Саида лказшәа уамашәа ибаны, акыраамта дыцшуан Хамида, ашьтахь, лтацкөым аалыртлан, лнапы цшәаала лыварахь иноулышьтит. Шамахамзар, икамлацызт, Хамида лгәы нзырхоз ауаҗы, аҗармацахәа атак неиҗалмырццеикәа, аха уажәы илзымгәаҗыт, лара латқыс Саида лахәтыр ииааит.

– Ари ачаи сара сымацара истәзам, шәаргы ишәтәуп, – лхәеит Саида. – Ипикеит, ицабыргуп, аха ишпиказ еицш еитеитеихахп, иагыиаазап. Ишпеизааури, дахшьрыма! Шәсыцхраа хәа дҗацәыҗацәуа данхәхәа, хичхраап. Амдырра шыкаитцаз еиликааит, ахарара ихы иадикылт, ус анихәа, хәипеицшып, икаитцо аабап! Уи итәы сара схы иадсцоит, сара дсанашәыжь, сара дызбап!

– Нас, ус анакәха, бара абри ацәыхцәыфа аколнхараҗы дбыдыбкыларацы бгәы итоуп акәу? – дцааит Кәаста, Арутангы Саидагы днеицрыхәапшны, аҗы-цәыгы икышә инықәҗаны.

– Ааи, дсыдыскылоит, аправление сақәитыртәуазар, сара схы иадсцоит уи ибжәара.

– Саида илхәо цәҗам. Иабаргәузеи Арутан аколнхараҗы дхәдахкылар! – җааитит Караман, Саида илхәаз днақәшахәтханы.

– Уара узлазбо ала, иахъа Саида арекорд икалцаз хәычык ухы еивнагеит хәа сыкоуп. Шәахьхәра шәыкоуп уи зны. Уажәы избо цыысшьоит, шәкышәқәа акаҗыхәа шәанрыцхауа, – ихәеит Кәаста.

Хамида, Цацу ухәа, убра икақәаз цытәык ахәса, Саида Арутан дахыдгылаз уамашәа ибаны еихәапшуан, рыжәоақәа инартас-аартасуа, иахарақ уамашәа ирбоз, апарторганизация амазаныкәаҗ Саида дахылы-қәшахәтыз акәын.

Адырсаены, аколнхара «Алашара» аправление афы
иахэаңшит Арутан иалеигалаз арзаҳал, аколнхара
ачленс идкыларазы. Аправление Арутан дрыдыркылеит.
Саида лыбригадахь диалгеит иара.

31

Аены ашоура цэгъан, аха ахэылпазра кало ианалага,
ахауа еиха иаахъяжъеит, – ицэкэандарахеит аңсгара
уафы иааизымариахаратэи еиңш. Леуарса инхарта
акэша-мыкэша шыжъаахыс амра зықеццеиуаз ашэыр-
қэыр рыфохыаа лаҳалахауа, игэыкацагаха ахэылбы-
ехатэи ахауа иналалеит.

Ишылашьцара ианаалашьца, Леуарса днеин, алампа
жжаза инаркны иадэылиган, абартцафы ашьака
инадкнеихалеит.

Ари алампа иарлашоз абартца мацара акэзамызт, уи
иарлашон ашта абжеихарак.

Абартца азымдарактэи ахафы икфачапаз ацэартағэи
икэтэан Заури, Саидеи, Шыхэсней. Леуарса алампа
анкнеиха ашьтахь, днеин, акэардэ даахан, урт рфаңхьа
днатэеит.

Итэаз зегъы рхы-рфқэа ирнубаалон, уажэада
ирнымпшыцыз хэыцра хьантак ашьтамта. Абас изы-
каларыз уажэы, аколнхэцэа зейгэыргъаз ачаифыхрафы
Саида аихызарақэа анлырфеи аамтазы? Урт еимехакны
измаз, измыртынчуаз агэала иуанахэон, хатэ гөакра
цэгъак ишақэшэаз, ахатэ гөакра акэым, икалап, атқыс
еихау акы рзыкалазар!

Шыхэсна иналыркны, дара зегъы рылахь еикэызтаз
аус убас иахэаңшуан, Леуарса изы мацара акэымкэа,
уака инхоз-инцуаз зегъы рызгы игэыпжэаганы, иааха
гөгэаны икалар алшоит хэа.

Икалаз уиоуп, иацы Леуарса обком абиуро афы

инаипхьан, араиком аобатэи амазаныкэара дамырхит.
Ари иаразнак ақыта иаарылаөит, зегъ рапхьазагъы
ирахэит Ленин ихъз зху аколнхарафы. Уака Леуарса аңа
ибэхьан, цыдала бзиа дырбон, ахатыр икэырцон.

Иахьа мацарагъы закафы рыпсахы пыжэжэо ианы
иазцаахьоузеи, иамхра изыхъяз-изынпаз цкъа еилкааны
иреихэарацы. Агэра ирганы иархэон дара, акгы
шихарам аарпшразы, иатаххоны икалозар, азэгъы ихы
дшамеигзауа.

Леуарса тынч рхы итагаланы иреихэон, ускак
агэыпжэара шатахымыз, қөнамгак ихъзаргъы, пытрак
ашьтахь ианеилыркаалак, иус еитахэампшыр шзыка-
млауаз.

Шыхэсна Саида лааигэара ацэартағэи дыкэтэан,
өамтаньк еиңш акэымкэа, пылахь ада пцэаны. Уи
дтэан лывара абыркып иадцаны, лқышэ акыфыхэа
дацхауа, дзыкэтэаз дузыкэумбааратэ, деиңыңза
деицаланы. Лхы-лфы акычырақэа, паса иласза ачча
эфыкэхэхэи иказ, уажэи ихъантахан, доусы ртыпқэа рфы
иахьыказ ицысуамызт.

– Уамашэа избоит, нан, сықкэын, ишпаузыруи уара
абас? – даахьахэит лара Леуарса иахь, – исымбацт сара
абри еиңш гэымбылла ауафы изныкэо. Уара, сықкэын,
апартия уалами, нан, иара хара иахтэыми, уаха
изтэыда? Хара иахтэымзар, узалалоз уара? Мап, нан,
мап. Уара иухароуп, амөаду афы аус зуаз аколнхэцэа
ауумышьтыр акэын. Уака уара иугхеит...

– Мап, сан, ииашамкэа бсыхцэажэоит. Сара икастаз
иахэтаны икастеит. Убас кайтар акэын дарбанзаалак,
ахэынтқаррей ауаажэлари рзы гөык-псыкала аус зурц
зтаху.

Саидеи Заури ашышьыхэа итэаны ани аңеи реицэа-
жэара иазызыроуан, макъана реаладырхэыр ртахымызт.

– Зака шықэса цуазеи, нанхеит, мфа-мжэы, уцэа иаг,

утәа иаг ууаажәлар рыматц ууазижьтәи! Уара убзоурала акәзами ҳқолнхара Ленин ихъз зху, араион ағы ипъагыланы излакалаз!..

– Сан, абри еипш зыбхәозеи? Ибаҳахьоума ауааы мфа-мжәы аус иуа? Сара ианакәзаалакгы ианаамтаз акыргы сфон, сагыцәон, сагытәон, сагыгылон, – ихәеит Леуарса, иан илхәаз днапыкәсыланы.

– Сара сануп, нан. Ан ахшара изы агәрәа анлоулак, лгәы иамукәа дышцәажәо еипш сцәажәоит саргы, ишқоузеилымкаауеи, нанхеит, – наиаталкын, лажәа нагзо лғыналхеит Шьахәсна. – Сара еилыскаауеит аус иатахханы ианыкала, ухы ушацәымаашьо, убри наугзаанза ушызтынчымчхо. Уи зеипшыкам ауп, ибзиоуп, аха, сара исыздыруамызт, уара зны-зынла аласрақәагы шуласуаз...

– Избан, сан, ус бгәы изаанагазеи?

– Избан умбои, сычкәын, уара удырреи, ухшыои, уусушьақәеи сахьрыхәацшуаз, сгәы азҳауан, разкду змоу ануп, исыбаргәузеи, жәымта шкәакәа сймоуп хәа сымгәырғьоз, атыхәтәан хәычык сааилоухәеит. Иша-хәтаз иузныкәмгеит аматцара бзиа иуртаз. Даара игха дууп, сычкәын уи, иудыруазааит.

Леуарса ихы идыруа дкалеи-уажәи рыбжьара, иан лыкнйтә абыржәада гәацәыхьажәа имаҳацызт. Уимоу, игәра шылымгазгы аахтны иалхәеит. Убри акнйтә, Леуарса иакәикит, ажәа лымамкыкәа, иара изы лгәы ианагақәо зегы лирхәарц, нас цқәа агәра лиргарц иара егышихарам, дышиашоу. Пытрак ашьтахь, Шьахәсна ихыркәшаны абасала лажәа далгеит: – Апартия ианакәзаалакгы ауааы деилымкаакәа ақәнамга дақәнаршәом, нан. Уи сара агәра ганы сыкоуп.

– Даара итабуп, сан, абри еипш ажәа кәыш ахы-бхәаз, зынза сбыргәырғьеит! – Леуарса дғагылан, иан лхагәта ацәаххәа днагәзит.

Шьахәсна илхәаз ргәы ишахәаз удырратәы, Заури Саидеи неихәапшны иааибарччеит.

Леуарса ишьтахька дхынхәны итәартағы днатәеит. Адырғагь иан даныналыхәапш, ибеит лзамғақәа алағырз шынархьыжжыз.

Шьахәсна еилылкааит лычкәын дышхәыдамыз. Азалым дзыкәшәаз хацацас ичханы, ицәа итакзаны дшапылаз. Уи лара лгәы шьтнахит, мцәыжәада дарқрит. Убри акнйтә ауп лылағырзқәагы злы-знымкылаз.

Заманала илдыруан лычкәын ихарамкәа аматцара дшамырхыз! Аха иахьиаҳауаз ирқьиара лтахымхеит, лпа ибзиабара илымаз ақхьа илыргылеит апартия абзиа-бара. Уи ахызала ихәанчаны изеипшразаалак ажәахәара лтахымхеит. Илдыруан, лычкәын лара зака длаазахьаз акара, инеихангы апартия дшаазахьаз! Иара убри иагынарцеит ауаақьиара, ауаажәлар рыбзиабара, урт рзы гәык-цсыкала аматцара, назаза аразкы рзычапаразы хамеигзарыла аусура. Иуаажәлар рыбзаара аиғытәразы илиршахьаз ацабаақәа зегы ирбартә икалахьан, ауаа алачо иалагахьан, змац иуаз бзиа дырбон. Нас, Леуарса ахара узидцарызу абыржәы дзыкәшәаз аус ағы? Мап, иуизидцомызт, Шьахәснагы гәаныла лпа длырқьиауан.

Лыпқа Саида лакәзар, абар, зеипшыказам арекорд ахьыкалцаз ачаиғыхрағы, атәылапсадгьыл еибашьра дугы ашьа азкалтәеит, лымаҳә Заур зеиғытаам арпызба иакәын, акыр здыруа, акыр аца збахьоу, дпартизанын, хьызла-пшала аррахьынтә дааит.

Илоурызу лара, цыхьатәи аамта аныказ акәзар, абыржәы дызлатәоу реипш иказ ахшара ссирқәа? Мамоу. Урт лзаазеит Асовет мчра.

Шьахәсна минут зацәыкгы лгәы азыобамхауа ихалцон, абри абас шакәыз. Иара убри акнйтәгы лхахьы иаалгарц лтахымызт лара лычкәын азалымдара

дзыкәшәаз обком амазаныкәгаф ихарала дакәшәеит хәа ахцәажәара. Избан акәзар, апартиа ахәтыр ақәлцар лтәхын. Шәхәсна илызбеит, лқа акгы шихарамыз шылдыруазгы, ахтынкәа итаны диацәажәар еиха иламысызшәа, зла дакәшәаз апартиа анапхгафы зымәа дааныжыны.

Ари аус акны Шәхәсна гәаанагарас илымаз абри акәын: Леуарса ичхәреи, илазарей иага иргәғәзаргы, ицәа иетейкзаргы, игәтыхәкәа инымпшыр амуит.

Уи лызгәамтәзакәа дкамлеит Саида. Пытрак ашьтахь, лхы налалырхәит лани лашьей реицәажәара, баша аамта агаразы акәымкәа, иралхәарц лтәххейт абри аус азы лгәы иаанагақәоз ажәақәак:

– Сара партиатә школак сшалымгаз шәаргы ижәдыруейт, – лхәейт Саида, – издыруа ахәыцы, ацстазаара иснарцаз ауп. Уи зака гәакра срыкәнаршәахьоу шәара изшәасхәозей. Леуарса ихьыз азалым ацыхәала, саргы гәаанагарақәак сымоуп, убарт, сан, ибасхәарц стәхуп! Издыруада, сиашамзар, ускан, аа, абар, Леуарса дахьыкоу, сааириашап.

Саида убас даатгыланы лажәақәа дрызхәцуа, ишәо-изо, агәра дырганы илхәон, Шәхәсна, ус бапсык лгәы итаны, лара уи дахьлырхәыр лтәхызшәа. Икалаз уиоуп, Саида дызлацәажәарц илтәхыз аилкаара Шәхәсна акыр илцәуадаохон, лара Шәхәсна лгәы змыртынчуаз аус иазааигәаны ишадхәалазгы.

– Сара сгәы излаанаго ала, – дафын ацәажәара Саида, – иахьа хәзтагылоу аамта бзиахә, дапсаны дкаларц зтәху изы, имариоуп. Ауафы ус дук изыкамцаргы иеыркәикроуп ихәцәтәыму атас чыдақәеи алеишәадарақәеи. Убарт рахь иупхьазар калоит, иаххәап, акариеристра, ауафы ихымхәыцра, ахәтәмал рхара азахәцхәцара. Имачым ауафы дшәақәзкьо, дыпхәзтәзтәуа аказшьа чыдақәа. Абартқәа зегьы,

пырхагамзар, хырхәга рылам, хара иахьа хәзтагылоу аамтазы. Хтәыла гәгыртас ирымоуп намыс змоу адунеи ауаатәыюса зегьы. Ус анакәха, иара аматц азызуа, дарбанзаалакгы, дразызароуп, ихы абзиара аргәрей, ихәтә цстазаара аиғьтәра азыхәцхәцарей дааркәатцы, гәык-псыкала ахәынтқарра аус азурахьы диасыроуп. Уи еилызкаарц зтәхым, ма аилкаара злымшаз ауафы, апартиатә, асоветтә, анхамәатә усбартақәа рфы бзанцыкгы анапхгара илшараны дыкам.

Сара убас ауп сгәы ишаанаго, сиашамзар, абар шәахьыкоу, сшәыреей!

– Дарбан, бара, абарт ибхәақәаз дрылакоуп хәа бгәы зызәо? – иаалыркәаны ипхәыс длазцааит Заур.

– Сара сгәы зызәо Георги Платон-ица иоуп. Уи, сара сгәанала, агәрагара иртәз дапсамхейт, шәара шәшахә-пшуа сыздыруам аха. Исахәит, аибашьра иалагаанза, иахьакәу сыздыруам, цъара Араионтә нагзара Комитет анапхгафыс дыкан хәа. Уака еергьхәа акәын рхәейт аус шиуаз. Атәылапсадгьыл еибашьраан ар рфы аматц иуазаарын, уа аполк командирс дыкан рхәейт. Аибашьра ианалга ашьтахь, арахьынтә дхынхәны данааи ауп, обком амазаныкәгафыс даныкарца.

– Нас, абарт зызбахә бхәаз аматцурақәа аниба ашьтахь дыпхәстахейт, дыбжысит бхәарц аума ибтәху? – дцааит Заур.

– Мап, ус ишқакалоз, аха...

– Нас, изыбымхәозей ибдыруа? – деитатцааит Заур.

– Изысымхәозей умбои, обком аныкәгара матцура дууп. Уи икайцауа-иуа изыркацауа еилкааны иумамкуа, ахцәажәара қәнагам хәа исыпхьазойт. Иаххәап, аевкалипт еитәхара обком амазаныкәгаф иднацазар камлои обком атқыс еихаз еихабырак? Ишәгәаламшәои Нодари Сохазе дыкәгыланы дахьцәажәаз иахыркәаны имацура дшамырхыз. Уи азәгы димыриашейт, итып уаха дагыахадмыргылейт.

Сохазе хәә Саида дызэфыз, дара рраион иазааигәаз, даәа раикомк афы актәи амазаныкәгао иакәын. Уи дахцәажәеит аевкалипт еиҗахара аңшыргараны излаказ аметод қсахтәуп, ихәартам хәа.

– Леуарса, уара Георги Платон-иҗа уиәцәажәон убри атыхәала, еибышәхәазеи иареи уареи? Угәы ишҗа-анагои, иаңшыызгада абри аус, иара ихала ихәыцны иаңшыигоу, еихабык идитцоу?.. – Леуарса диәзцааит Саида.

– Ааи, иашоуп, – ихәеит Леуарса, – иареи сареи хәицәажәеит. Георги Платон-иҗа исеихәеит, уажәтәи аамҗазы аихабырафы атәара заҗа аҗак ду амаз, иагьсабжыгеит уахь ауафы дызланеишаз моәқәакгы ртәы. Убри инақәырццакны сара араиком амазаны-кәгафы скарҗеит, иагьсыдырҗеит аевкалипт еиҗахара амәаҗара. Сара сҗан, Георги Платон-иҗа сихәеит, абри аус даәазы идырҗарацы. Аха иара қаса исеихәахьаз деиҗаналагахын, ирҗыцны еиҗасеихәеит: – Ишҗоу-зеилымкаазеи уара, – ихәеит Георги Платон-иҗа, – аихабыра иреиуоу ауаа дуқәа убри амәа анырбалак, ргәы иамыхәар шзыкамлауа. Иазцаап хәа укоума уара, аевкалипт зеиҗашәырхаз ауаа ишакәым акала шәырзы-мныкәааит хәа. Сара сгәы излаанаго ала, аңшыара карымҗозар, гәыбҗанк азәыр ихартап хәа уацәымшәан.

Абарт реиңш ынфықәра нызцуа анхамәақәа, акоммунизм аргыларә иазку нхамәақәоуп, хымҗада иахаанхоит акоммунизм. Урт зыргылаз рызбахә кашәара ақәзамкәа ирхәалашт абиҗарала ииуа аҗеицәа зегы. Ус анакәха, уааи ҳаргы абраҗа иалаагалап ихалшо ахәҗа хәычы...

Шәгәы ишҗаанагои шәара, схы иҗеимгала ңышә-шьома абри аус, уимоу, сыгәгы иаанаго скалеит, иара диашазаап, сара соуп агха змоу хәа. Икалаз уиоуп, сара уиәңхәагы даара акырқәа сазхәыцхәан амшын ағықә-

тәи хамәаду, аевкалиптцлақәа ықәеиҗаханы, ирҗшзаны аҗаҗара. Уи аидеиә зеиҗаҗам усуп, аха сара иҗахын даәакала амәаҗара. Аңхәа иаңшыгәтәын, ауаа зда қсыхәа рымам, реиҗа изыргәамҗуа аусқәа рыкаҗара. Урт анымазеихалак ашҗахь, еиха имариахон ақәафура иазку анхамәатә ус дуқәа реиҗыхра, избан акәзар, усқан ауаа акрура еиха ргәы ахәо икалон. Георги Платон-иҗеи сареи хәицәажәарафы ихәатәы азнык азы сгәы азҗартә исхеирҗазаргы изхәартәоузеи, ашҗахь, иаарласны уи уашәшәырахеит. Аевкалипт еиҗахара халашыокны хашналагазҗәкәа, игәастаратәы иаацәырҗит, раңхәа-затәи сгәаанагара еиха ишиашаз, Георги Платон-иҗа исхаирҗарацы изқәикыз акәымкәа. Аа, абасоуп уи шыкалаз.

– Сара даара сыхшыф азышҗтны сырзызыроит доусы ишәхәаз шәажәақәа, – ихәеит уажәраанза акгы иаламцәажәазо итәаз Заур, – аха сара убраҗа иаңысҗар сҗахуп акы заҗәык: сара сахьахәаңшуа, аңсҗазаарафы гха змыхьуа ауафытәыоса дыкам. – Леурса иҗәа дылҗас-ааҗасын, илахь бығ-бығуа, такәы даахәцын, җааиҗит:

– Иухәаз иашоуп, Заур, агха змыхьуа уәо дыкам, аха агхақәа зегы еиҗәлам. Зыңсы разоу, зполитикатә дырра еиҗахам, игәҗәоу апартия анапхгафы икаиҗауа агхеи, зморальтә-политикатә хдырра еилаҗәам, ауафы деилазхауа аҗас ңыдақәа зәыззырқәымкыз анапхгафы икаиҗауа агхақәеи еиңшхом.

Иҗабыргуп, Ленин ашиҗка ихьуамызт, аха дарбаны-заалакгы, агха имыхьрацы зыкалом, Ленин икомм-унисттәҗара аҗринципқәа анеилеига.

Аевкалипт еиҗахара излагаз, Георги Платон-иҗа анапхгара шеиҗоз иашамызт. Уи ауаа ргәамҗны, рус иаңкәаны акәын имәаҗигар шиҗахыз. Сгәы излаанаго ала, уи ус шақәу знымзар-зны иазгәарымҗар қаларым апартия еихабыра.

Нодари Сохазе изы сара изласахаз ала, цыхьатәи иусурақәа рызгы-епныхәақәа иртәит. Урт аепныхәақәа рымцреи рцабыргреи атәы сыздыруам. Ииашаны издыруа убриоуп, уи ихы дахамышшааит аихабыра рахь.

Уажәы аус иуеит ажь совхоз ағы директорс. Сгәы иаанагоит, аевкалипт еиҭахара излагараны иҭказ аметод хәартам хәа дазықәымгылар, ичҳаны ицәа иааҭеикзар, акымзарак иҭадырҭомызт. Араиком актәи амаза-ныҭкәааыс иахьа уажәыраанзагы дзаманахәа аус иуа дыҭказаарын.

– Уи изыруз ақәнамга, Георги Платон-иҭа игхәкәа ируакны исыҭхьазоит, – лхәеит Саида, Леуарса иахь дыҭшны дхәыцуа, нас, лажәа инацылҭеит: – Сара хан илаҳаргы цәҭа избом Георги Платон-иҭа игхәкәа раарҭшразы шыаҭақәагы шеихаагаз.

Шьахәсна дцәышза лыблақәа неитҭныҭсахланы Леуарсеи Саидеи днарзыҭшит.

– Ибхәа закәзеи, нан, Саида? – дцааит лара иаразнак. Саида еиҭалхәахит илхәаз.

Ахәыцра иҭанагаланы иҭказ Шьахәсна, уажәы лыла-цәақәа зынза иааикәылҭсеит, нас аҭхарцәхәа иаахыл-тын, ҭаалҭит:

– Изыҭашәцазеи, нан, ус? Ихәартам, нан, ус ихәартам! – еилылкааит лара ашшаҭхьыз оны иша-ларгалаз.

Лыбжы аҭаҭсахит алага-аагара лцәыуадаоны, убри акынза гәырҭас иаакалҭеит.

– Сан, хара акоммунистцәа иахуалуп, азалымдара анаабалак, имычхәкәа иахьеихабыроу еиҭахәаларазы. Уи апартия иацхраауеит, зегьы убас ҭартәо иалагар, агхәкәа маҭхоит, агхәкәа анмаҭхалак, аусура мариахоит.

– Исыздыруам, нан, исыздыруам, шәара еиха ижәдыруазар акәхап!..

Азнык азы иааҭынчрахеит, аха ирласны аҭынчра еилеигеит Леуарса:

– Хара, – ихәеит иара, – иацы Саида хлыргәыргәеит, иахьа зегь рыла хлаҳьыхзар акәын, аха халахьқәа еикәышьшы хайлатәоуп. Иаҭахым алахьеикәҭцара, икалашаз калеит, уажәшьта уи абаҭаху.

Заур дааҭышәырччан, – иухәаз иашоуп, Леуарса, аха ихәхьыз уи ауп, еиуеиҭшымыз ҭ-уск еикәшәеит, акы хәргәыргәеит, егы халахь еикәнаҭеит. Абас ианыкало ескҭынгы, аҭыжәара амгар ауам ауааы илахь еикәызцо, ус икоуп ауааы иказшьа, ишҭоуури, – Заур аҭак ныҭкаитҭеит, заа ирхианы икызшәа.

– Уигьы уақәшахатхаратәы избоит, абзиара икоуцаз уцәызгода, аха, ирахәымкәа икалаз, угәы унамырхьыр ауам, абриоуп арыцҳара, – аҭак калҭеит Саида, лхәца иихәаз ажәа.

32

Ауха аклуб ағы иддырбон акиносахьа. Саидеи Заури актәи асеанс иахәаҭшыр рҭахын. Ирызбеит, ахәылҭазы абыстаура иакәыҭны, ачаи дыршрацы, ҭыцеилацара ашә ача иадкыланы уаххьас ирфарц.

Алхас даныныонала, Саидеи Заури тәаны аицәа-жәара иаҭын. Ахәыцы апырпыл еиҭш дкаҭшьза, аҭхзы илхәаҭа аҭсылага-аагара ицәуадаоны дыкан. Ишьамхы илацәхыкны цәка, ашьа ихьшы иаауан. Илахь еимарцы уажәы-уажәы ихәра дахәаҭшуан. Аха дзыргәамтцәкьоз даеакын: иццакуаз иҭсыҭлага-аагара иахьканы, ихәарц ииҭахыз икьышә еихих-цыҭхьаза имтәон.

– Иухьзеи, схәыцы, икалазеи, закәзеи? – лхәан Саида, дшылбазцәкьа ишка ләаалхеит.

Алхас аҭсыҭлага-аагара шицәуадааыз еергьхәа ус ихәеит:

– Абаҭырцыс ахәхә агәыдысцан, амтәыжәа ҭыс-цәеит, аха имаагылакәа агәара ихыҭрааны абнахь

ицеит... Уахь ианкашәалак исып схәан, сашьталаны сахьцоз, амҭ сшьапы иафыхан, ицәнаптит... Сшьапы егъаурым, атцис ауп ирыцхасшьо...

– Закәзеи, уара, иухәаз? Еиҭахәахишь! – ихәеит Заур, иахәз дазгәааны.

Алхас иихәаз еиҭеихәеит.

– Хәит, икаутцазеи, азахь уагааит, атцис ахахә шпагәдудцеи! Иузымдырзои ишҭсуа амцәыжәа ахьпу-тәаз? Ирыцхами! Изыхуркәзеи?

– Икны аюныка иаазгар сҭахын, ахши ашәи афастарц, амцәыжәа анбзиахалак салахәмарларцы.

Ахәычы игәы изыртәомызт, уажәы-уажәы атәуара дышналагара дыкан.

Саида ҕымтзакәа аби аҭеи реицәажәара дазы-зырәуан.

– Даәазны ахахә агәыдудцо атцис? – дҭааит Заур, ибжы аарҭсыены.

– Мамоу, уаха иагәыдысдом! Ирыцхауп... – ихәеит Алхас, еиха игәы ааикәхәаланы.

– Ахши ашәи афастон ухәеит, атцарақәа ахши ашәи рфома? – дҭааит дырәегых Заур.

– Ирымфакәа, ирфоит, – ихәеит Алхас агәра газаны.

– Иуазхәада уи?

– Азәгы исеимхәазеит, сара издыруеит.

– Иухәо иашам. Атцарақәа ахши ашәи рфазом.

– Ирфоит, – ихәеит Алхас дырәагых.

– Мамоу, цыым хәычы, ирфазом, – ихәан Заур, ақырқырхәа дааччеит.

– Сыцкәын хәычы, уара уатцкыс уаб ахшыю имами, ихәатәы зхомцуазеи? – аби аҭеи днарыбжәацәажәеит Саида.

– Саргы ахшыю ирацәаны исымоуп, – ихәеит Алхас, икышә аакылыршәаны.

– Ус ихәартам, сызкәыхшаша, ескынгы уаби уани ххәатәы хоудалароуп.

Саида лыцкәын ихы налгәыдлыргәгәалан, атәах-атәаххәа днагәзит. Нас, афырзәзәага ахькнахәз дналган, инапкәа, иҕы, ишьапкәа лызәзәеит; амла уакыма хәагы днаиазцааит. Ахши абыстәи сыт, ихәеит Алхас.

Убри аминут азы дыналеит Иалса, Саида уи илалхәеит, акино ахь ацара ләазлырхиаразы.

– Сара акино ахь сҭазом, – лхәеит иаразнак Иалса.

– Избан? – ицәашьаны дҭааит Саида.

– Сеысымкәабеижьтәи акыр цуеит, сеыскәабар сҭахуп.

– Акино ахьынтәи хәнааилак беыбкәабап, сыхаара. Бахьымзар хәа бшәома, икалазеи?

– Ускангы сахьзоит, аха заа сеыкәабан сышьталар сҭахуп, уатцәы шаанза сгылароуп.

Заургы иеналаирхәын, илеихәеит, уеизгы-уеизгы акино ахь дрыццар шитаху, аха Иалса илхәаз ама-лахазгы дахымҭеит.

Заури, Саидеи, Алхас дрыманы ицеит. Ахәылбыяха, ихынхәны ианааи, рыюны Арутан дшыказ рбеит. Уи абартцәҕы дтәан, раара дазыпшны. Амра аакыскыза итәшәеит; макъана имлашьцазацызт, илашан.

Ацшәмацәа шааиз аниба, Арутан двархазгылт. Саида лнапы анлымых, Заур иахьгы иҕынеихеит, инапы имихрацы. Заур илақәа цыркәҕы днапшуа инапы наимихын, нас ажәак мхәазакәа, ашырхәа ауаҭах дныналт. Саида зны Арутан дихәапшуа, зны ицаз лхатца ишкә дыпшуа дгылан.

– Узаазеи, акыр соухәарц утахызма? – Саида Арутан дынаизцаан, изааигәара днеин днатәеит, илҭаххейт акгы камлазасшәа илырбарц.

Иара даақәыпсычхан, дыпхашәа-пхатцо дыззааз налеихәеит:

– Ана амбақәа ахьейхагалоу, ахьаду анаос абнафы,
– ихәеит Арутан, абгақәа рахәык рфеит, абамбақәа ҕыцза
икаканы ишьтоуп. Сара сиасны сышцоз, ианызба, даара
иаасцәымыҕеит, анцәа иумхәан уи, аха издыруада,
абарт рыжәхьа акәзар, мамзаргы ачкәахара иаҕу
акәзар аасгәахәт. Аиаша еилыскаар, сгәы тынчхап
схәан, сшәызцаарц сымбахьцит.

– Идуззаны итабуп, уиакара хырәас иахьыкоуцаз, ажә
хара иахтәзам, хгәылацәа иртәуп, – лхәеит Саида. Урт
иацуха ачарахь ицеит (ацшәмацхәыс лашьа цхәыс
дааигеит), рыжә иаталах сеидроу, аоныка игәарымлазт,
ауха абгақәа ирфеит.

– Сара исарымхәеит акәымзар, исархәар, ахәы-
лбьәха ицшааны аоныка иаасцон. Хәит, абна илзааит,
зака сгәы иалоузеи ажә рыцха! – ҕааитит Арутан.

– Уиакара шәеизааигәаны шәеибадыруазма Батеи
уареи? – дцааит Саида, ажә зтәыз ихьз нахәаны.

– Хәибамдыркәа, уажә аакьыскьа х-маатк ацара
сирцсахит, ианиасхәа ажәакгы симырхәеит. Ацарақәа
сыпшаахьеит, абра сцъыба итоуп, иаарласны истараны
сыкоуп.

Саида диазцааит, уахьыкоу аонарта маншәалоума,
ишцаубои хәа.

Аанҕасырцас иахымаз аколнхао ионарта, Саида
изылпшааз онартан.

– Даара итабуп, урт зеипшыкам уаауп, – ихәеит
Арутан.

– Ус акәзар, ибзиоуп, аха иутахызар, уаха хара хҕы
уаанҕас, хара ухасасцааит! – лхәеит Саида.

Арутан ихы-иҕы гөйргьа-ччарак ашьтамта ааны-
цчалт, нас ицъымшькәа днароахан, ижәоахыркәа
ртцысуа, ажәакәк ихәеит Саида илзеилымкааз, икалап
ишахәтаз изымхәазар дханагаланы, Заур дахьы-
ныоналаз ауаҕахь дахьцшуаз азы.

– Уажәыцәкьа сааиуеит, ара утәаз, – лхәан, Саида
дгылан, Заур иахь дныоналт.

Иаарласны Арутан илымха итасит ыцъа рыбжы.
Алхас акрыфара итахын, ахши абыстеи сышәт ихәеит,
уи инакәрццакны Заур ибжы ҕацаза ацәажәара
дналагеит:

– Ари уаҕы иааизымчхаратәы икоу усуп! – ихәеит
иара, – зхы ахәтыр ақәзцо, дарбанзаалакгы апхәысхша
лхы иатәалшьом бара икабцо! Ишсабхәара, дызустәада
уаха аанҕасрахәа иаабгаз?

Заур дцәажәон ибжы рдуны, игәацсахы цыжәжәо.

– Цшьяала уцәажәала, Заур, иухәо иахауеит,
ипхашьяроуп...

– Дзаабгазеи абри уаха аанҕасра хәа, сбазцаауеит?
– ибжы ейхагы ирдуит.

Ипхәыс аказы дишатап ухәаратәы дыкамызт ари
аминут азы уахьихәацшуаз.

– Сара уаҕы даасымгазеит, иара ихала дааит. Абнафы
абгақәа жәык рфазаап, хара хтәакәыз цъшьа, сраз-
цаауеит хәа дааит. Иуахауоу ари? – лхәеит Саида
иаархааны.

– Ишца? Абга иафаз ажәу?

– Аиеи.

Заур цытк даалакоакын, ҕимтит. Игәы иаанагомызт,
Арутан уи еипш икоу уск азыхәан ионы даап хәа, акыр
дархәыцит.

Хамтак анцы, иеизмыртынчкәа, инапкәа ишьтахь
икацаны, алеи-оеира далагеит, дкәынд-кәындуа абас
дцәажәо: «Зака лхылкәачроузеи, ухәарауазеи, дааузы-
мчхаратәы еипш ауп дшыкоу. Сара иласхәо лахазом,
лара лтәы шылхәац илхәоит, дакәытцзом. Сыздыруам,
анцәа иныс, дзакәуаоу!»

Саида лхаца иказшьақәа лбон, аха ҕылтуамызт,
лееикәкны дзыроуан. Алхас акрыоҕашәымцеит ихәан,

даара иеааирыцэгъеит. Саида аматуртахь дцарацы данындэықела, ашәағы Заур дналпылан, инапы лыжәахыр инықәкны, ибжы хәыцакны ллымҳа дынтәәжәеит:

– Бара зеипшыкамала ибдыруеит ари ахабжәақала сара дшысцәымгу. Уахыпхара сыюны иаагылара акәым, дахыызбогы зынза истахым!

– Сыхаара Заур, иукәнагом уара убри еипш ухәарц! Дхабжәақалоуп ухәеит, ишцеиури, рыцҳа, дхабжәақалазаргы дуаытәыюсоуп – убас дақәшәеит, дшыхәычзас деитымхеит, ын имамызт, ан димамызт, аб димамызт, гәак-цәакрыла изҳаит. Уизхәыц хасаби Алхас, уи, уареи сареи зака бзиа даабо, хизгәакуа, зака иахтаху изхар, дуаохар, ацараду ицар. Ус азәыр димазма Арутан рыцҳа? Уаю димамызт. Иахәа дееимзар, уатәи уатәашьтахы дееихар калоит.

– Ари еипш ухәарц укәнагом хәа уажәыраанза быоғын, бара ибыкәнагома абыржәы ибхәаз бхәарц? Иара ихатәи, иеипш зеипшу амбжәахкәа рылеи акәзами, рыцҳареи гәак-цәакрыла шәки зыбхыбгаз?.. Ибызхатәо бара, знымзар-зны ак илцып хәа? – Заур ихы наирцысит, Арутан дахьтәаз ашқа инаирхан.

– Ихасцоит, агәакрыла имәахнагаз дарбанзаалакгы, абзиарахь дкылсыр шықало иахьатәи хәамтазы, – лхәеит Саида, агәра аахатцазаны.

– Ибдыруоу бара, хазхылтцыз хмилиатжәлар рцасқәа даәа милаатжәларк рцас ишаламәашьо, урт гәгәацаза хгәатәә иштатәоу, иаауа-икахцақәо жәпакы дара ишахдыркацо? Урт атцасқәа иреиуоу, изеипшразаалак, акы иадамхаргы иаалыркәаны еицазкыз, еилазгаз, ибдыруазааит иусқәа шәеимхо. Уи ицәызыр калоит цәбаала, хшыюла, хатәгәгәарала иааирыхыз ахатыри апатуи. Бара уи зынзагы базхәыцуам.

Лхаца илаәцникылаз ажәақәа Саида цытраамтак

даадырхәыцит. Лылақәа аахыләан зназы, нас, иаахы-лтын, ус лхәеит:

– Ихоуцоу, уара сыхаара, ашәақәгылара иаәу хазтагылоу апстазаара ғыци, уи иаәагылоу ажәытә моральи, ажәытә цасқәеи ақабзқәеи хәхәырцәи аиқәпара ишаәу?

– Ажәытә цасқәа ртоурых дууп, иаалыркәан иузтархом, аәатәра иамәатәны хәычы-хәычла иацкәароуп акәымзар. Изатахузеи ахыццакра, аудаа әәалацара, икалаша калаанза. Уи хшыюым, газароуп.

– Усшәақәа иубоит уи уара, аха игазаразам, хәамта еихагы иаргәгәоит закәанмәас убри еипш ахәамоу. Сара цаса цәгәа сгазан, иныкәызгеит исаноумыжыша абзәмыкәрақәа рацәаны, убарт срыхкәаны зынза стахарц егысыгымхеит. Уажәшьта схы сыркәиароуп сыламыс аәапхәа, исырцабыргыроуп суаәра, ааха рыстароуп ихәосхьоу аамта иахзыннажыыз ацәынха баапсқәа. Уареи сареи хуаакәышкәоуп, хшәаәақәа аәатәра иацеихаагозароуп, ус акәымкәа, аамта хәхы-мзо, хзагә-загәуа хашьталар, хара хзы ипхашьароуп. Ицабыргымы исхәо?

– Баанәаси, баанәас... Ажәытә цәынхақәа хрәқә-цалароуп бхәеит, ишаасабхәара, имоузеи Арутан урт рғы усс, дызрыдыбхәалазеи уи ажәытә цәынхақәа?

– Ы-ы, дышпарыдсымхәалои!

– Бара хытхәаала ацәажәара шыбдыруаз сара иахәа уажәраанза исыздыруамызт. Бышцакалеи, уамашәа избоит! Цаса зынза даәа кәзшәак быман... – Заур ицәымшькәа днарәахан, дцәашьо ипхәыс дналы-хәапшит.

– Уажәы аакыскәа ауми уареи сареи Ацсны атоурых шәкәағы ханапхәаз, абырзенцәеи, римааи, атыркәцәеи ухәа, ақәлацәеи Ацсны икартоз азалымдарақәа ртәы.

– Урт ара икажижьтәи анбыкәу, уиаахыс азкышыкәса цахьеит.

– Уиоуми, нас, исхәо, зкышықәса рапхәа ицысыз, аңсуажәлар ргәақрақәа еихсыгыаумызт ешәышықәса-цыпхәаза; цыхәаңцәара змамкәа иаауаз амцарсыюцәа рабашьра ухәару, рыңсадгыл иахганы реихараоык атәымдгылқәа рахь рдәықәцара ухәару – уахь идәықәырцон дырәагыых, цәала-жыла иахзааигәаз, Кавказ иқәынхоз егырт амилаңжәларқәа иреиуазгы. Амцарсыюцәа еиларгон жәйтә-натә аахыстәи аңсуаа рцас-казшьақәеи, рқабзқәеи. Абартқәа зеггы еицыланы акакала абиңарақәа ирзынрыжыуан, реишыа змамыз ашьтамта бааңсқәа, аңсуажәлар акультуратә бгеиңыхра рызымтоз. Сара сахәахәаңшуа, ҳаиңахарақәа зыхкәо абриоуп, сара схатә еергыхәа сызцәынхаз атасқәа ирәызакәоу. Аразкы ҳзаанагеит 1921 шықәса. Ускан иахзааз абзиарақәа ҳағыр рықәахцалароуп, иагыыха-хьчалароуп ҳалақәа реиңш, иудыруоу? Уи маңарагы азхом – аңсҗазаарафәи иныкәаагалароуп убри еиңш аусқәа, ҳауаажәлар еиқәзырхо, рцас-казшьақәа еиңызуа, ибзиазтәуа. Хәарас иаҗахузеи, уи акацара еиха иңьабаауп, иаххәап, малла хгәи зыртәуа, ааглы-хрей ағытанхамәеи рыпланқәа рынагзара ацкыс. Ус акә, егыс акә, хзыхцәажәо аусқәа зеггы акрызцазкуа хәынҗарратә усқәоуп акнытә, реихкәеиңкәара калом, еиңшны еиңынагзалатәуп.

– Икалап амдырра сыхьуазар, аха исаңәажәо бара бакәзамкәа, даәазәушәа избоит, – ихәан Заур, гәибған ныкацаны, иажәа дакәымтқәа дынлазцааит: – Икалап бгәи иааназаргы, – ихәеит иара, – баразәзатәык быңсҗазаара аңсуа хәсақәа зеггы рҗоурых аныңшуашәа. Ус акәу?

– Ааи, сара сыңсҗазаареи аҗоурыхи злеи мадақәоу ңыҗ-чыҗкәак ыкоуп. Ус иахыыкоу ңыашьатәзам.

– Ибзиоуп, ус иказааит, аха ибхәаз иаңыбцар бҗахзами зегрейхәа бара ибдыруашәа бхы шыбыңхәазо,

ажәйтәрей ағатәрей реиқәцара бара быда цсыхәа амамшәа бшахәаңшуа, убри акнытәгы зеггы рңынхәрас ацкы ахәара сара исыдуп хәа бгәи ишаанаго?

– Мап, сыхаара, ацкы ахәара, сара сеиңш, зеггы ирыдуп. Ауаоқәи, дарбанзаалакгы, бзиа ибозароуп иңсадгыл, апартия, ажәлар. Иугәаларшәа хтәыла-ңсадгыл зегтәи аибашьра ду, зыңсы зтииз миллионәи афырхаңәа. Уара уаңсуоуп, амилаҗ хәыңы урхылцит, уазхәыңхәоума зныкыр, узхынхәуоу узхнымхәуоу узымдырзо гәишңыла узеибашьуаз, зинтерес ухьчоз дызустоу? Умеибашьзозыз уара, адунеи ағы есқәангы асамарҗал каларазы, аибашьрей ауаажәларқәа рықәи-бахрей аринахыс аңыхәа аңцәаразы, ажәлар дуқәа ажәлар хәыңкәа тәыс икарымцаларазы, Аңсын хәыңгы, еиңамхакәа, наунагза ахы иақәиҗны, насыңла ика-ларазы?.. Убарҗкәа рзоуп изугәаласыршәаз аҗоурых-шәкәи иану, ихаосхәоу арыңхара дакәақәа. Сара истахуп, аңсуажәлар рыхдыррафәи иахьанза ианхаз аңынхәа бааңсқәа рақәпашьа ағырңшы дсырбарц.

Аңыхәтәантәи ажәақәа Саида днаңралашәа ил-хәеит, инаоңангы инарыңылшыит. Заур уи гәеиҗеит, аха ацкы мхәакәа, еакала дааңәажәеит:

– Сара бызлазбо ала, ңыҗ-чыҗкәак еилыбкаауеит, хәарада (Саида дааңышәырччеит), Аңсны ажәйтәзатәи аҗоурых адакәақәа бгәалашәеит. Аха бәаңхәа иқәбы-ргыло ауснагзатә гәҗәақәа, макәана цқәа азхәыңра рҗахушәа избоит. Ибзиоуп, иказааит ус, ишыбхәаз, аха уажәи аакыскәа Аруҗан ибызныкәи газ абааңсы ахыбхашҗыз, ссиршәа избоит. Ибықәнагом бара аңсуа ңхәыс заманак абри еиңшкәа рыкацара.

Саида дырәеггыых дааңышәырччеит... Лгәи изла-анаго ала Аруҗан абра дааин дтәамзар, илхәақәо акгы лымеикуаумызт, уи дахыыкоу ауп зеггы зхароу. «Аха... – лгәи иаалнаҗеит Саида, – ажәйтәцасқәа роуп изывба-тәу, урҗ Заур, иахьхәиңо азы, иныкәигалар иҗахуп».

– Арутан ипстазаара атоурыхқаа, бзанцык иахма-
хазацызшәа, иаххахарштыр еиха еигьуп. Уи ус иатахуп
хәа сгәы изаанаго уасхәахьейт, – лхәейт Саида
иааркьяфны.

– Ишпабхәей? Итоурыхқаа ххахарштыр еиха еигьуп
бхәейт, ы-ы? Абар ассир!

Заур илацәақәа неикәижын, илхәаз ҫашьо ихы
ааирцысит.

– Иухьи Заур? Исхәарц истахыз еилкааны исзы-
мхәоу, мамзар, икалазеи?

– Мап, ибхәарц ибтахыз зеипшыкамала ибхәейт, аха
сара бшыгәнымоу басхәар стахуп. Бзықәшәахьоу
арыцхарақәа зегьы бымцарсра иахкьаноуп бышры-
қәшәаз. Урт бара ибхаштит, аха уажәы аакьыскьа Арутан
еитабгәалаиршәахт; бчаи ҫканы икаижът. Убригь
бхаштит бара... Аи-аи, анцәа ишәиааит, зегь шҫа-
бхашт...

Иажәа анагзаха имтакәа, Саида днеипыххылт:

– Исахауазеи! – ашьоура сабжьоугарцы угәы итоума
Арутан икны? Мап, сылашара Заур, уарей сарей даара
акыр ҫхьала хцахьейт, уажәшҫта шҫтахьла хазхы-
нхәрым, ацалашә хәәхазтажьрым. Ихақәнагам хара уи
еипш ақатара! Арутан дырҫасцом исызныкәигахьоу
азалымқәа, иара ихарам уи. Убри еипш ныкәигаратәы
дақәзыршәаз аҫстазааратә хтысқәа роуп изхароу. Уи
дуафрыцхауп, макьана аамҫа ыкоуп, уафы деикәирхар
калоит... Иуахауоу исхәо?

Заур ихапыцқәа афәахәа инеихаиргәгәейт. Саида
излалтаххазала лыбригадафы дрыдыркылеижътәи
иаахтны абыржәык ада ипхәыс илимырдырцызт Арутан
икны лыказшьақәа изымычхауа акынза ишицәымғыз.

«Угәыпжәара ҫымҫзақәа иучхауеижътәи ицзозей,
сыҫсындз!» – аалгәахәит Саида. Лгәы хьшәашәаза
инҫыҫсааит, ихатәы гхақәа ахьизгәамҫацыз. Урт

рақәпара, лара леипш, иаргьы инапы ахьалакымыз азы.
Иаакылкьангьы илгәалашәейт, уахык ҫхьбжьон, ыла
ионы дшааз, дырфыханы лағырзыла иаҫхьа дшьа-
мхнышгыланы ишиалхәаз дызтагылаз агәақраду –
Патыхә дшижьаз, чархәара зызныкәылгаз лашьа
Леуарса, иара Патыхә инапала уаҫәы дтахараны
дшыкоу. Лашьа иеикәырхаразы Заур дылмыцхраар,
уаҫәынза дышзымнеиуа, льяшылшьуа.

Заур дналыдтәалан, инапы лыжәахыр инықәкны ус
ихәейт:

– Леуарсагьы баргьы акымзарак шәыхьуам, бееи-
қәкы. Патыхә иҫыхәтәы сара иҫысҫәап.

Иеы акәадыр нақәйтан, аонынза дааигейт, изеи-
пшразаалак лгәы зырҫыдашаз ажәа ламхәакәа. Уи
аухатәи аҫх бзанцы илхаштраны дыкам лара! Заур
есқьынгьы гәыкала афызара лзиуан, лыпстазаара ахәыц
ианакыз аминут шәартазы лыҫсы еикәирхейт. Мап, уи
иеипш згәы разу ауафы аҫсабарафы зынзагьы дымицзар
калап...

– С-а-а-н, баала, амла сакуейт сымхәей, – ихәан
Алхас, лкалт далахәны ашәахь дима иҫынеихейт.

Абартцахь иандәылҫ, Арутан дыказамызт, дцахьан.
Саида лгәы нҫыхьшәашәааит. «Заури сарей иара изы
иеибаххәақәоз аниаха, дгәаан дцеит», – аалгәахәит
Саида. Иаразнак агәашә ахь днапшит, ҫьаракыр
дызбозар хәа, аха Арутан дыкамызт, дцахьан. Ахәыцы
амацуртахь даалган, акриҫалҫейт, деихаҫсы-еипҫаҫсы,
димацәажәазакәа, Арутан ихкьаны икалақәаз цәгьа лгәы
иалан лара. Дхынхәны акәасқәафы данааи, ацәашьы
ххаза иаркын. Заур қәадк еипҫхны аҫхара дафын.
Саида лааира зынзагьы хыро азимуит иара.

– Абри акәын уажәы ихағыз! – ихәан, дзыпхьоз ақәад
неилацгәаны амцахь аҫынеирхейт, аха, уахь имнеикәа,
зымоа инкашәейт.

– Икалазеи, Заур, изакә қяадузеи икауршәыз? – дцааит Саида иаалцөымығханы.

Иара илакта рыцөгъаны дналыхәаңшын, инапы рыхханы инапирбеит икаиршәыз ақяад, усгыи ихәеит:

– Бағхәа, ее, ана иахькаршәу!

Саида ақяад аашьтылхын, еицыхны днапхьеит абри: «Акыр иаңсоу сашьеи сахәшьеи, Саидеи Заури!

Сара шәара шәкны сминауәтуп, хаңа сахьцаз азы, аха ишпазури, Кыңа бзиа дызбон, сиццеит. Гәыбған сышәымтан ақәнамга ахьыкастаз. Бзанцы исхаштуам, шәара сшөыхшазшәа бзиа сахьыжәбоз, уиазы итабуп. Абзиаразы хәикәшәаит!

Шәара шә-Иалса».

Хәи, икалцазеи абзамыкәажә! – дныонацәаит Саида.

Ашырхәа егыи ауаңах дныоналан, ашифонер ашә аартны, итагнахаз амаңәәкәа гәалтәит, лыгәгы аатынчхеит. Ашифонер ағы икамызт Иалса илтөыз амаңәәкәа, урт лгәит, Саида лгәы зтынчхазгыи уиазоуп. Амаңәәкәа ааныжыны дцазар хәа дацәшәеит. Уахьынтәи дхынхәны данааи, Саида илбеит, Заур ихы инапы атыргәаны дыштәаз. Ипхәыс дшааиз аниба, дгылан, ашә ахь ифьинеихеит, аха ашәхымс азааигәара даннеи, ддәылымцыкәа иәааникылт, илаңаңшыларәа злахаамыз ала, аңхьантәи игәара макьана ихымңсаацызт.

– Бара егыбзымдырзоз? – дцааит иара.

– Акгы сыздырзомызт, иалздраауаз, – иаңалкит Саида.

– Башьа аскаамта акгы бзицымдыраазаңи?.. Ма лара Иалса? – дцааит Заур.

Саида егышылзымдыруаз ала лхы аалырцысит, игәоутаратәгы даакаңшьхеит.

– Сгәы излаанаго ала, егыбзымдырзакәатцәкьә бкаларымызт арт реизыказаашьа атәы!

– Угәы изаанагазеи уара ус?

– Угәы изаанагазеи бхәоу?.. – ихәан Заур, ихы зымәа инархәны даахәыцит, нас ус ихәеит:

– Ибгәалашәо, бара, абарцағы хгылан хнапкәа анахәзәзәоз, Кыңеи Иалсеи егыи ауаңах ианеицыюнала, бара зымәа бгыланы бшырзыңшуаз, еилыбымкааи ирхәоз? Изсабымхәазеи сара уи?

– Ауаңах ишеицыюналаз збеит, аха еибырхәоз сазымзыроит, иуасхәозыз.

– Аиаша бхәар еихә еиғын, исцәыбзар аткыс.

– Измааноузеи иухәо, исзеилымкааит?

– Измааноузеи бымбои, башьа аңхәыс бзиа димазар бтахын, убри ауп, уаңа акгы иамааназам. Иалса зеиңшыкам тыңхауп, дхагамкәа, дпагьамкәа, акруфы замана, аоныпхәыс замана ззырхәо лытцуеит, хымпада. Иашами исхәо?

– Уи иашоуп, мап схәом, аңсынцры анцәа илыт, рыңа.

– Абас бхәар еихә еиғын заанаңгыи.

– Анцәа ибоит, сара урт қяғьариас сышрыбжыагыламыз, рразкымәәкәа рыкәңара снапы шалакымыз, уаргыи акгыи шудасымкыз. Рыгәкәа анеизца, рыңста-заарақәа еилартәеит. Иахзылоыз ашәкәы уаңхьеит, уа зегыи ахәоит, уаңа иарбану?

Заур ғиңуамызт. Икаларын аңхәызба хаңа дахьцаз гәаныла итахызтгыи, избан акәзар, Кыңа иабхәында гәакьа иакәын, насгыи уи зеиғьағамыз уағын. Иалса лхаңаңара агәала инаңазшәа хыхь-хыхь иихәоз ажәәкәа, игәаңа итихәаауамызт; ихәон урт уажәраанза Арутан дизгәааны дахьыказ азы, ипхәыс гоу-гоу лаңәажәарала игәы ирдарц.

Ачаимхы аҭадахьтәи ахәыҳарак инашьту ақәцә уқәгыланы уаныцшлак, уцака мшын-дук агәы унхыцшы-лазшәа иубоит уи ачеиртә еиххәа-еицхәа иахышьтоу. Ус иубоит шыжьымтан, амра аццхькәа еицшны адунеи иахынагзаанза, мамзаргы, хәылбьеха, зынза итәшәа-анза акацәарақәа алашара казказуа ианрықәпхауа, аҭахаратә дгьылкәа рәы еишьылза ианыкоу, даеакала иухәозар, адунеи иахацараны икоу алашьцареи, иқәымцрада цсыхәа змам алашареи бҭарцахы аиқәцара ианалаго аамтазы.

Аҳаракырақәеи алакәыра дгьылкәеи, еибәха-еибәфо, илакы-лакьуа, икәарацаны амшын иалало азқәеи, ацыкәреи, аҭаҭыни, ацитрусқәеи, ачаимхқәеи, ашәыр-бахчақәеи, аутрақәеи, қыцла, жьешьтла, кауарла ихыбу, зехынцәара улацш итәшәо афынқәагы убра иналацаны, доусы рыцштәсахьақәа анубаалоит мшын-ушәа уцака иубо аиатцәара еиужь ду.

Аха уи мшынзам, амшын ақынза акыр бжьоуп. Уи иацырагылоуп анаос икоу шьха-жыцәк, амшын ацәа-хыртә ақынза ихараку.

Иахьа Саида чаиҭыхра дааит шыжьымтан шаанза. Аусура далагаанза нақ-аақ лыварақәа инархынлырхалт ҭ-калацкәырк, рымаақәа лмака наркылданы; лылацш иаразнак индәықәлтҭеит ачаимхы ахынцәоз азымдарак аҭы иказ ахәы цакатәи аҭақьахы. Уа иказ абнаеыгә, акыр иеицшын зҭач-дук агәҭаҭы иубо дгьылбжьахак, зварақәа ҭыбганы азы изаатәалоу. Абарт ракәын харантәила сахьас иамаз ииатцәкакараза иоашьтыз ари ачаимхы еиужь ду.

Уа абнаеыгә хәаны ачаи лартар калон, аха иларым-тҭеит, изыларымтазгы уиоуп – агәҭа ҭыцәара адгьыл ҭабганы икан, ҭба-хҭа метра ацаулар ааманы, насгы

дара зынза еизааигәан. Убри ақнытәгы, уаҭы дана-ламкыс, ианырымцәаҭәа, ианхырымҭәа, акәша-мыкәша бнахеит, ажра аҭиаа сса-мысса рҭиааит.

Саида дахынацшы абнаеыгә азааигәара дылбеит Арутан. Анапкәара даҭын, арахь бааи хәа. «Дзыниазеи ари, дызсыцхьозеи иара иахь?» – лгәы иаалнаҭеит Саида, лмака иалтахьаз лкалацкәыркәа шлымаз иара иахь лҭыналхеит.

Амҭабжара днеихьан еицш, дгәыргәа-гәыргәо, дзаманахәза Арутан ибжы еиҭеиргеит:

– Избеит, изба! Зеигәакам зуп! Ухацыц цнаршәшәауа ихьшәашәоуп! – ихәон иара.

«Закә зузеи иибаз? Азы ара иабаказ?» – абас лгәы дтахәыцуа, дыццакы-ццакуа Арутан ишка анеира даҭын Саида.

– Абраауп иахьызбаз, абра, адгьыл ҭабганы иахы-коу. Бахәапши зака ихьшәашәоу ббап! – абнаеыгә инапы ақәкны илирбон.

Саида дшааизцәкьа, иаразнак абна днылалт Арутан. Ларгы иара днаишьтәлеит. Рацхьа иназдгылаз ажра дынтапалт иара. Инапы нҭеиргәаҭан, азна азы ҭганы ҭынтә-хынтә ижәит. Уа, ҭыц иҭыжаан икан, азаара иаҭын, иаауазгы казказуа ицқан.

Саида изныкымкәа-иҭынтәымкәа ари абнаеыгә дылалахьан, илбахьан арт ажрақәа. Уажәы ицәалшьеит, иҭиаан иказ агәамкәа рыкнытә икеикеиуа иҭрыцқәаны иахьыказ. Урт анышәқәа шрымаз, рышьаҭа ианкны ицхны хыхь икажын, иагьканзахьан дара. Ухықәгылан уахьтацшуаз иубон, цакантәи азы ыцхәаҭо ишаауаз. Хәара аҭахым абахаи ацырканти рыла ара аус шиуаз Арутан. Убри азоуп иахьа рацхьа дгылан, шаанза абрахь дзааз.

Саида дагьаргәыргәеит, дагьархәыцит ари илбаз, избан акәзар, убриакара уаҭы ихәоз усын иара.

Ианакэзаалакгы азыдара иаргэакэуан ара амхы итаз, ааигэа-сигэа зыхк амоуп хэангы уафы игэы иа-аногомыт. Аңхын аусура мшкэа раан аколнхацэа харантэыла азы иацаланы иааргон рыжэтэыс, есымша аамта акэырзуа. Ссиршэа иубаратэы икан, зыгэра азэгы имгоз, игартэгы икамыз ауафы иаалыркэаны аколнхара зегы иазеигу аус ахыкаицаз. Ишцакалеи ари? Ссиршэа иубаратэы икоуп дыроагыых абра иаазаз, абра аус зуаз зеигэакам ауаа заманацэа, абри адгыл табгарафы, Арутан азы ицшаанза, иахырызымцшааз, абри атыцафы азы шамаз гөарасгы иахырымамыз! Ари аминут азы Саида гэаныла Арутан лыцха наилтеит илтахха-илтахымха, избан акэзар, уи ихкэаны лара жэпакы дрыкэшэахьан, агэамцрацэа лыхтысхьан, аха зегь лханарштит икаицаз.

– Саргы сцаларц сцахуп, усыцхраа, – лхэан, лмака цыртланы иахынхалаз акалацкэыркэа шамаз адгыл афы иналыргылт.

Ажра атзамц атафакэарацэа нак-аак ишыапкэа нкыдыргыланы, Арутан иеынеитцыхны лышка инапкэа неирххейт. Лара инапкэа аанылкылан, дыцан цака дынтацалт. Арутан уаха дикымсрацы, атзамц азымөарак лэынкыдыргэгэалан лнапы ргэаоан азы интылшыын, азы азна катаны днахэейт. Шьха зыхк ахьубахьоу, ихьшэашэаза икан. Саида деиханы доагылейт, лэы-өейтылхит. Арутан ила таа лара длыхэацшуан, цэара дылхысыр хэа дшэаны, егы азымөарахь атзамц иекыдыргэгэаланы.

«Анцэа ицшыоуп, абри акы шцаилымцри хэа агэыгра исымаз сахьамжыаз» – лгэы иаалнатеит Саида. Иара абраатцэка иаразнак диацабуит, зеигэакам азыхь ахьааирцшыз, нас, иалхэейт ажра атыцразы длыцхраарацы. Убри аминут азы Арутан игэалашэейт, иацы иара изы Заур иихэаз ажэа баацска... Иаразнак

инаигзейт Саида дзыхэаз, нас, ажра дынтыцын, хыхь дыкэгылан инапкэа лышка инаирххейт.

Ажра дшынтыцызцэка, Саида дыцкакы-цакауа зцаарак имтакэа, лкалацкэыркэа змаз лмака еитана-лымгалцан, абна дылцны лусутэ ахь лэыналхейт.

Лгэы тыцсаауан Заур дылгэалашэа-цыцхэаза. Иихэарызей иара, Арутан абнафы дышицнеиуаз, уа иказ ажра цаула дышицталаз ааиликаар, мазала уи ицны-кэара лтахушэа игэы иабар камлои иара?

– Иалудыраауаз уара уи адгыл табгарафы азыхь шыказ, – диацэаит Саида Арутан, длышталаны аус ахылуаз амхафы дышнеизцэка.

– Адгыл табгакэа аоагы сшынартацшызцэка издырит азы змаз. Избан акэзар, руак итиаан иказ ациаакэа цэгэа иаган, насгы ихэыцкэан, егы афы ациаакэа еиха ижэпаны итагылан, иагдуун, рыбгыкэа кэакэан, иагыиатэан егыирахьтэикэа рацкыс. Ари сара уамашэа избеит. Арт ас изыкалаз еилыскаароуп схэан, ажрацэа снарталт. Цакатэи анышэцэа анаасыбгыат, акафы асаба ыцаофы икоуп, егы афы – анышэ цэаакуп, ихьшэашэоуп. Сара иаразнак издырит анышэ ахьцэааку афы азы ааигэаны ишыказ.

– Ибзиоуп, даара ибзиоуп! – лхэейт Саида, зхы-зэы лаша-лашо ицэажэоз Арутан дыткааны дицацшуа.

Амра, хараза иубоз ашыха ахэы ихыцны, апхьатэи ацпхькэа накенарпхейт ачаимхы зкэейтахаз адгыл шытых. Шыжыымтанынтэи ахауа цкэаакэакэара ауафы аусура игэанарцхо икан. Аргыарахь цытк набжэаны, афакэа азааигэара иааны аусура иалагахьан гэыцок аколнхацэа – ахацэеи ахэсеи. Ахэсацэа зегы ачаз-хылпакэа рхан. Рышэахэабжыкэагы уахауан, рыбжыкэа цар-царза игэазырхагаха.

– Заур иацы иихэакэаз рзы сизымгэазейт, – ихэейт Арутан иаалыркэаны, дыцхашьа-пхатэ, Саида лыла атацшра изымгэагыа.

Убри аамтазы диеипшы иара ацэга ииуз дата-рымтарацы зани заби ирыхэоз ачкэын мбжых.

– Уиазы даеазны хайцэажэап, уажэы унеины ахаскын дукэа рыцхра уалага, – Арутан даалырццакит Саида, дызлагахыз ачаифыхра минуткгы еипымкыакэа.

Ахаскын дукэа хэа Саида иззылхэаз уиоуп, амхафы рацэацара ачаицэахэакэа рыбжыара игылаз ахаскын гэмкэа ирызхэит. Уажэы урт рыцхра Арутан идылцеит Саида, ачаифыхразы игэра лгомызт акнытэ. Асорт еилеигар хэа дшэон. Саида идылцаз анагзара ацынхэрас, ивара налеиархан, ижэоакэа ааиртцысит. Ифапшылара убас икалеит, пырпылк шейбгаз илба-аидазшэа, убриакара илахь еимеирцит.

– Сара иахыа ажрафы аус зуроуп, иаасырпшыз азыхь уаотцас итысхыроуп, – ихэеит Арутан даафамхазакэа.

– Уаотцас итысхыроуп-ба? Ишца, избан уи?

– Иаарласны аколнхацэа зеггы аусура иаауеит шыта, дук мырцыкэа азба иакуеит, сара истэхуп, ргэы реанзамкэа, иаразнак азыхьшэашэа дсыржэыр, – акихэа ибжыи наиргеит Арутан.

– Иургачамкыр утахуп акэу? – дцааит Саида, иаалгэарпханы.

Арутан игеицеит онуцкатэ ччапшык иамоатэны лкышэ ишныкэыххыз.

Арутан иихэоз дакэшахатмызт Саида, лгэы изла-анагоз ала, иаапшыз азыхь цкэа ицхтэын, ишабалак акэымкэа, убри акнытэгы, зеггы анеизалак, шыбжыон-тэи апсшыара аамтазы, азцаатэы ыкэыргыланы иалацэажэар еиха еигьуп хэа илыпхэазон лара.

– Изатахузеи алацэажэара, азы ыцыпхэеит, уаха акгы!.. Уи даеазэы датахзам, сара сазхоит, – ихэеит Арутан.

Саида уаха дылзымзырозакэа, дышзахэоз дыоны ачаимхы дналалеит, иааигарц дцон азыхь атхразы

иитахыз амацэахэакэа. Идыруан, иибаз азыхь цымкрыда уафы ититаратэы акацаразы, метрабжак иштыжаатэыз, атбаарагы убриакара шататэыз. Насггы, ибзиан итрыцкэаатэын, ахахэкэа еикараны ртатара арманшэаларазы иатахын убасггы, абнаеыгэ ылырхааны анеиртамца акацара, ажра тыртэааны ихымцкэа иахыыкоу аеаннакылозар, цакэа аталаразы азымоарак тапыкканы анышэтэ мардуан афакататэын.

Саида ачаихыкэшэара дакэыцны, ионы идэыкэлаз Арутан дцэашэо дишыклапшуа дгылан. «Схэатэы хеимцеит, иара иитахыз ныкэигеит, ишцакалеи ари? – лгэы иналсит икаитцаз. – Икалап диашазарггы... – ахэыцра дафын лара. – Азыхь шипшааз анааилыркаалак, зеггы даара ицыыршыоит, хымцада, иара иахатыр ашытыхра мацара акэымкэа, аколнхара аправлениафы сахыидгылазггы арцабыргеит, сарггы сариашоит. Ауаа азаагара иннарцэахыан; убас мацара иаанымхоз, иара иакэмзар? Аус ду каитцеит», – аалызбеит ацыхэтэаны.

Иааит ачаифыхцэа рыпсшыара аамта. Акныка имцаз азэырыы ачаидкылартафы реананыркылт. Абрака дааит Саидаггы. Арутан макыана ихабар ыкамызт, аусура дафын азыхь афы. Саида дзыпшын уажэы-уашытан, данбаари хэа. Азба иакыз азэы Гач дицхэеит, пхалла азыхьшэашэа рзааигарацы. Саида дахыхэмаруа ирабжыалгеит, азаагара иахымыццакразы, избан акэзар, лхэеит лара, азба иакыз пытк ипсы анишыалак, ихаштуеит, ачкэын баша дышэмыраапсан, хэычык иаашэычхэакэа лхэеит. Уи иахычхэакэаз калеит, Цацу дназлаз. Цацу Саида ацеиц дацэажэеит лхэеит, азы итоу ахала иаашытны азба иакуа иднаржэларацы (азы ааргон колнхэык ицеиц итганы). Гач дналацэажэеит азы трубала амхэыи иаауа акацара шатахыз, мамзар, ихэеит иара, зеггы иреитцацэоу – Жореи сареи – есымша километраки бжаки азаагара хшафыз, хабгакэа

цѣпцѣеит, амѡа ма ибзиандаз, аха уиггы хѡартам,
иѡадарѡуп, ахалара цѣгъѡуп. Иѡааларкѣны, днахѣы-
аахѣуа иармарахътѣи ижѡахыр надирбеит: зеггы
ирбааит сьжѡакѣа азаагара ишыцѣнартѣаз, салтѣжѡа
сыхъуеит, даѡа знык-ѡынтѣ апҳал анышьтысх, салтѣ-
жѡа зынза иптѣар калап ихѣеит иара. Убри акнытѣггы,
зеггы ирдырузааит, нацитѣит иихѣаз, иахъада, даѡазны
азы шааимго, уиазы уатѣы уаѡы димацѣажѡарацы. Арт
иихѣаз ажѡакѣа ирацѣаѡны иахыччеит, аха аччара еиха
икалеит, Жора икъаѣ ишѡыхны, Гач ишыкаицаз еипш,
ижѡакѣа дирбарц днахѣы-аахѣуа, ацѣагѣацѣ еипш
дшыгѣгѣѡу, ачыр еипш еилартѣѡу ибаѡкѣа апҳал
ишазмыркѣуа анреихѣа. Гач изыхѣан, ипҳашъарамзар,
ихѣеит иара, есымша азаагара салагоит ѡба-ѡба пҳал
рыла.

Ари збаз зегыи неихеапыи-ааихеапыит, азеи-оуцеигыи
игера мгакеа иаапышеырччеит, избан акезар, Арутан
ианакезаалакгыи азы рзааимгацыт. Зегыи иара иахь
ипшуан, ачкэынцеа иман дахьцоз, уажераанза азы
злааргоз амоала акэымкеа, иман дзон абнаеыге ихы
акэкны, уахь азы абакоу, изцозеи ргеахеуан дара,
ссыршеа ирбон зегыи, Саида лыда. Уи ылттуамыт,
иалразар лтахын, иара ишихэаз еипш, иаалыркэаны
аколнхацеа иргэыргьарц.

днеин, илымха дтахэйтхэйтны иеихэаанза. Азыхь жэуаз зегьы ддырехэон, иара ила-иёы ихаччон акөымзар, ацкы азэгьы иеихэомызт.

Ауаа рзышара андыртэа, еибыхэан иказшэа, иоеи-баргылт, иртаххеит доусы блала ирбарацы азыхь ыыц ахыкоу, убасканууп Арутан данаацэажэа:

– Сара саагылазаргы, – ихэеит Арутан, – абыржэы исзышэхэо аехэапхыыз ажэақэа реипш азэы исеихэо смахацт, уи еипш абзиара сашыцылам сара, убри акнытэгьы, насып-дук соушэа избоит, уи зынза слахац аргьежыит. Итабуп хэа шэасхэоит зегьы. Аха иата-хымзаргы каларын, сара сырехэара, избан акэзар, исыдуп ахара ду шэара шёё! Икасцахэоу агэнахақэа сзымхозшэа, аколнхара иатэыз ачаи пыскеит... Иахьа ахарақэа исыду шёыцэара ишаны хэтак сзыртца-быргызар, даара ибзиоуп хэа исыпхэазоит. Уаха ишэасхэо егыкам.

Зегьы адрухэа рнапқэа ааиныркеит.

Абасала Арутан дхэыцы даагылазар, абыржэык ада уаёы игэы иахэаша ус бзиа каимтацызт. Икайтцахэоу ацэгёоурақэа ари иазшэом, хэарада, аха уеизгы, уи ашэара амёа ақэла иазхэан азыхь аарпшра.

34

Араиком амазаныкэгара акнытэ ихы дақэиты-ртэижьтэи Леуарса цыаргы аус иузоимызт, аоны дыкан. Ленин ихьз зхыз аколнхараёы, зны-зынла аправлениахь днеилон, насгы игэеиталон аурақэа зеипшраз. Аколнхара анапхгараус акны пышэа-дук змамыз Чагэ анхамёеи, ма даёа зцаатэқэак рзи данеитцахалак, Леуарса диазцаауан, Леуарса иидыруз ала уи дицхра-ауан, ахшыоажэақэа иабжьеигон.

Иааит август мза. Уи апхэатэи амшқэа инадыркны,

аароарахеит. Атабарахы рхы дырхеит акэарақэа, зыла итэны иказ ацеицэқэа еиха-еиха рыгхара иаёын. Жэпаёык атахмадацэа адыргақэа ирымаз излархэоз ала сынтэатэи август мзазы уаё иимбац аароара калараны икан, цэгьа ипхастанатэыр калон ацыкэреикэа, нас, ашэыр бахчакеи, ажыкеи.

Иахьа Леуарса Чагэ диццеит, Амчха азы иацёы-харамкэа уи аладахы иказ амхахы. Арака азы километрақэак адгылкаршэрақэа ирыкэсны ицон, убри акнытэгьы амшцэгьақэа раан, азы анхытцлак амхкэа ирыцалалон, насгы атып ацсахлон, еихаракгы, азынразы. Икаларын адгылкаршэраёы знымзар-зны азы ахыкэмсыцыз дгыл-ёацак ыкамзаргы, убри иахканы, уаёы икайтцашаз заа азбара уадаын, ианхыцуаз зны амхы иацаланы ипхастанатэыр калон, мамзаргы, зымёа атып ылхны, имоахыцны ицар калон.

Леуарсеи Чагэи пшыаала амхы иалаланы инеиуан, ацыкэреи аароара иахыкэнакыз атыпқэа иаатгылан ирыхэапшуа. Амхы ахы иаркны, ацыхэанза, ибзиан иахыкалаз атыпқэа рэгьы, хқа-пшыба лапкыа зёаз цыкэреи шыта убомызт. Уи цэгьа уаёы игэы иалсратэы икан. Амхы ақэа атахын, аха иабакоу, иузтода ақэа. Иаарласны акы хэыцтэын, ацыкэреи еикэахэаанза, иоеижьхаанза – знык ус ианыкалалак, цкэа изёаломызт, ипхастахон.

Леуарсеи Чагэи еивагылан инеиуан. Чагэ уажэы-уажэы ахэхэахэа дкёыпсычхауан.

– Ааи, ари рыцхароуп, иашан ирыцхароуп, афасааит, – ихэон ихы рцысуа.

Леуарсагы ғымтзакэа уи диқэшахатхон, иагына-цитон:

– Ишцоуури, ауаёы иара ианитаху, ишитыху ахауа изыпсахуам, угэы иалс-иалымс, зегь дарароуп, аароара аароароуп, иаратэы канатоит!

Иааит амoadу аёы. Уи амхы иавган иган. Ахцыстаёы ианааи, Чагә даагылан, Леуарса аҗһа ддәыкәицеит. Ари атып, хахәран акнытә, аҗшһаҗақәа рыҗштәы рхыкәкәа, иөеиҗһа иқәгылан. Леуарса ахцыста дхыҗаанза имышхәылтҗ агәара иныкәкны, егы инапала ааигәа игылаз аҗшһаҗа кны, амхахы ихы рханы даахәыцит.

– Абыржәы амш ааилахәланы ақәа аур, – ихәеит иара, – абра хәхыгылоу ахахәрафгы аҗыкәреи ахәы арзуамызт. Аха ақәоура уаы дақәгыҗратәы икам, убри акнытәи, амхы азы аҗаҗатәуп. Азы ара ааигәа аварафы ииасны иҗоит, уи уаы ихы иаирхәароуп!

– Ииашоуп, мышктәи аус ауп иаҗаху. Аха хара ианаамҗаз ихәзгәаамызҗеит, уиоуп ихәхыыз.

– Ус шәыхызаргы, уажәшьҗа зыҗшра аҗахым. Азымәа кәҗаны иаҗаҗап, уҗшлеишь, нас, аәәра зака ибзиахо убап!

– Иухәаз иашоуп, – ихәеит Чагә.

– Иахәаҗәкәа аколнхаҗәа реизара кәҗатәуп хәа исыҗһазоит, уара ишубара сыздыруам аха, – дафын Леуарса иажәа анагзара, – уаҗәы иахмырҗакәа, аусура иалагәтәуп. Сара схәҗа аусгы зүеит, анапхгарагы кәҗоит. Сгәы иаанагоит жәәә гектар аҗыкәреи аарәара иаҗәынхархап хәа.

– Даара иҗабуп, Леуарса, иахьухәазгы, аха уара аколнхара уалам, аәакым, ари еиҗш аусура шҗауа-җәахьәи? – ихәеит Чагә.

– Аколнхара салам, аха уаҗәырнахыс аусура салагоит.

– Даара иҗабуп, – ихәеит дырәагых Чагә.

Ила-иёы ихаччо даакәлеит иаразнак. Ари аус Леуарса җһагылара аназиу, аәәра ду зауз азә иеиҗш ихы ааиҗһаҗеит иара, избан акәзар, Леуарса иихәаз шынаигзоз идыруан.

Аоыҗәгы еиҗны амoadу аёы инкылсит. Амш х-саатк

рәы инеихьан. Леуарса Чагә бзиала хәа наиеихәан, амашына дақәтәан араионтә қалақ ашкә иёынеихеит, хәылҗазы икалараны иказ аколнхаҗәа реизара иеша-гимырхоз нахәаны. Ианеиҗырҗуаҗәкәа, Чагә иааигәа-ларшәаны Леуарса иеихәеит икалаз арыҗхара: иахә шыжымытан иҗаҗа шихыбуаз, далкьан дахыылкахәз дыҗсит Дамеи... Икаларын Леуарса даәакы дазхәы-җуаҗтгы уи аминут азы – иныкәроыршәа игәы иалырсны дааҗәажәеит, уажәада ишимахәҗызгы наиахәаны.

Леуарса араион аҗентр аёы даннеи, аусхәарҗақәа макьана ирҗымҗыҗызт, аҗыҗразы даәа о-саатк рыгын. Имашына апарк азааигәара иаанкылан дынҗыҗын, аевкалипт амҗа игылаз акәардә дныкәтәеит. Ааигәа-сигәа уао дыкамызт, зхәыҗкәа оыҗәа – җкәынаки зҗабки – зманы анаос акәардә акны итәаз җхәыск лыда; урҗ ахәыҗкәа кәбакәшәо аҗслымзрәы ихәмаруан.

Апарк аёы иуахауан амшын ашьҗыбж, изсо ихын аҗрақәа змаз шхәак, урҗ рнаос җыҗк набжьаны иубон кәтерк, акәтер анаос хара, ажәәани амшыни ахәеиларсу, Баҗымка амәа иқәын ауаа мәанызго аҗба. Ақалақ аоуҗҗка, амашынақәа еихәа ираҗәаны иахымомәсуаз аулиҗақәа ркнытә акаабжкәа раҗәаны иуахауан, апарк акныҗкәа җынчран, избан акәзар, уи ааигәа ииасуаз аулиҗақәа рәы амашынақәа рымомәсра азин ыкамызт.

Леуарса асаат днахәаҗшит, амш ихшәа-еиҗшәа җш-саатк ыкан. Апарк аәадахьтәи аҗаларҗа ашкә даахәны дынхәаҗшит, аа, абар, Нуҗа дахьааиуа. Леуарса дәагылан, лышкә иёынеихеит. Ианааиҗыла:

– Усыҗшуйжьҗәи кырҗуама? – лхәан, днаиазҗаан, ишкә лнапы налырххеит.

Нуҗа илшәын аласа җаҗа иалхыз, зыхәда җканы, змаҗрақәагы хҗәаз акәә өеиҗ. Уи аҗштәы зыҗштәыз аиҗкагы лшәын, аҗшандагеиҗш маҗәа-маҗәа еиқәҗаны изахыз.

– Мамоу, уажѳоуп санааиз, – ихѳеит Леуарса, цака лшьапахы дыцшуа. Лшьапы илацш заахаз уиоуп, илышьан ашьацатѳы шкѳакѳа апынца хѳѳаза, ѳатѳ фасонла изахыз, ашьхѳагъ арахѳыц еипш ипыцъхаз а кан, аибаркырта тыц аѳы, ашьацхѳа ацынхѳрас, иакѳгылан, абыржѳымзар-абыржѳы иныкѳпраан ицап ззухѳаша, ацарцалыкъ еипш иказ акы. Оумашѳа ицъеишьѳеит Леуарса, лшьаргѳацѳкѳа зака ицшзас, иагъышкѳакѳаз. Абыржѳада ианакѳзаалакгы Нуца кпацад лышьамкѳа димбацызт, дагъырзымхѳыццызт лшьаргѳацѳкѳа зеипшроузеи хѳа. Уажѳы убарт реипш ашьаргѳацѳ цшза, ашьаргѳацѳ еикѳшѳа ахаангы имбацызшѳа игѳы иааинаѳеит иара. Ажѳакала иахѳѳо-зар, Нуца оумашѳа лцѳа ианаало деилахѳазшѳа ибеит иахъа, игѳы цгѳыргъаау даакалт, даѳазны еипшымкѳа.

– Хтѳап, – ихѳеит длахѳыхза, дычча-ччо.

Инатѳеит аѳыцагы. Цытраамтак аихѳацшра иаѳын имеицѳажѳазо, акырцуан еибамбеижѳѳеи, игѳхъа-аибаган и кан, рыгѳкѳа еизыхытхыцуа, уи рныцшуан рлактакѳа, ианыцшуан скамк аѳы иахъеидтѳалоу доусы рееикѳыртѳашъа. Уаѳы иахъимбо даѳа тыцк аѳы итѳазар, икаларын аскаамта ирзымчхаргы, ацѳах-саххѳа еибагѳзуа, иааигѳцеибахѳѳаргы. Уажѳы аакыскъа ауми рыбзиѳеибабара ацѳы ахъызшъыз ацх лашѳ еимыгга ианааша...

Уи калѳеит Камыгѳ ибзоурала. Леуарса иѳы днеин иѳихѳеит Нуцеи иареи рѳоурыхѳа зеипшраз. Иѳихѳеит Нуца ианакѳзаалакгы иара бзиа дшылымбоз, уажѳыгъ дшылымбо. Зеипш камло егъыкам, иццара дазыразны дыказазаргы, уи цхѳысс лгара иара илшом, избан акѳзар, уи еипш аус акацара ламысдароуп иагъуаѳы-мроуп иара изы. И кан аамтак, сангазас, сымхѳыцзакѳа избалак аныкацсоз, аха уи аамта ажѳытѳара иагѳеит, ицсит-изит, ихѳеит Камыгѳ. Иашоуп, ускангы зынза

сбаацсыцѳкъан сыкамызт, аха еиха сычкѳынын, сыхшыѳу цыруан, сдырра мацын. Уажѳы схѳыцракѳа рееитаркит, сыхшыѳу атыцаѳы иааит.

– Сгѳы збаауа уиоуп, – ихѳеит дырѳаггых Камыгѳ, – стѳылацсдгъыл азы сеибашъны ашьа кастѳеит, убриала схы сыркъиѳеит икацзаѳаз азалымдаракѳа рыкнытѳа. Уажѳы схы сахѳаратѳы сыкам, аха сыхшыѳу цаса ацкыс изаманахѳа аус аѳеит, зынза даѳакала ихѳыцуѳеит. Рыцхашъара зкѳым ацстазаара сзыкѳнаршѳаз агѳа-кракѳа сдыркѳышит, акыр сдырцеит... Абарткѳа ирыцсцо акызатѳык ауп: – наунагза уаха слызхъамцшуа слыцрыцтит Нуца, убри акнытѳа, Леуарса, угѳы каршѳны цхѳысс дга. Сыцсы ахъынзатѳоу уара узы гѳыкала сыкоуп, ахатареи ачхара дуи шулуршаз здыруѳеит. Сара сзы инасыц дуны исыцхъазоит лареи уареи шѳчара аны-збалак. Иахъа сааит абра, сгѳаца ицхѳаау абарт ажѳакѳа уасхѳарацы...

Абарт иихѳакѳаз рышьтахъ, Камыгѳ уаха ѳымтзакѳа, доагыланы дцеит. Цытракцхъан, Леуарса иахаит, иара иѳы дыкан данца, мышкѳак рышьтахъ, агѳыла район аѳы инхоз иуацѳакѳак рахъ амацура дшалалаз.

Злацѳа ааихамыркѳысзакѳа Леуарса икѳкыз Нуца илныцшуан, уажѳы-уажѳы лгѳы цзырзызаауаз абзиабара. Иара Леуарса ихатагы, аакыскъа Камыгѳ диццаразы лабжъазгаз, Нуца лыкны имаз агѳазцара анѳыха, датѳнатѳын, илацш излыхмырцо ирыкѳын лыхѳа цкѳашааи, лгѳыцхѳы кацакѳеи. Урт, ицѳны игѳылдыршѳаз амармалташь кѳашккара еипш, икѳы-мшѳышѳа игѳы иабон иара.

Ахѳыцкѳа зманы итѳаз агѳѳыс дгылан дцеит. Леуарса инапы неигзан, Нуца лнапы ааишьшьит. Бзиа илбоз ауаѳы данылхъыс, атыцха дцѳеицѳѳсуа лгѳы аахытхытит. Луанытѳа даакѳыцсычхан, лылакѳа хѳаны лхы ишьамхы иныкѳлтѳеит. Леуарса егъи инапы даахан, лхы ааишьшьит.

Ицеит минуткөөк. Нуца данынхыкөтөөла, лхы-лөы капшыза икан, лылақәа баазан, лзамоа иахьыцөтөөны икатөон алағырзқәа, аха дцөуомызт лара, дыччон дгөыргьаны.

– Хгөакра атыхәа цдөөит, ус ауми?.. Уаргы уамеи-гөыргьои анасың ихәуз? – дназцааит длағырзышо.

– Аиеи, сылашара, сеигөыргьоит, адунеи ағы уи еицш анасың зауһада!.. – ихөөит Леуарса.

Даеакгы ихәар итахын, аха уи аамтазы лгөы акөашрағы илацш акөшөөит, зкыцшы царза иаацөы-цыхөхөаз қбаад иацөак. Леуарса иаразнак идырит илзиөыз асаламшөкө шакөыз; уи зтаз аконвертгы иацөан. Атыцха лцөалжь көашккара иахьадубалоз зынза ииацөа-цырцырызшөа икалеит аконверт. Асалам-шөкөағы Леуарса иөуан, Камыгө иара иғы дшыказ, уи иихөаз аиаша шаанарцшыз, лара ианакөзаалакгы егышылхарам, мдыршақө ишеицөыхьшөашөахаз, цөсеицш иахьагы бзиа дшибо... Иахьа абри абахчағы дааир зитаху, рынасың азбаразы шакөу.

– Зегь рацхьазагы, – ихөөит Леуарса, лыкөа итаз аконверт илацш накөыганы, – иахьа абра сбыцхьейт, уажөраанза сахьыбцөыхьшөашөахаз бхабырштрацы, ус скалар стахымхазаргы, схы сымч акөымхейт. Сбыхөит ихабцарацы егышысхарам, бара сара оғы егышысхарам еицш. Сара сжьан, аманшөаламхарахь зхы зырхаз сынасың иабзоураны. Аха ибдыруазааит, реицха агөамцра сантагылоз аминутазгы, бара бкны исымаз ацөалашөара цыхөацдөала ишысхымцсауаз. Бгөы нзырхаз атыхөтөантөи сажөа цьбарақәа – Камыгө бицца хөа ибабжьазгаз – сара сзыхөангы игөкажьахейт. Ибдыруазааит, урт ажөақәа атцөуаара иағыз сгөатца иштыөуаз. Сара исыцөтөымуаөымыз арцызба бзиа дыббатцөкьоз цьысшөон, уи зынза сгөы цнажөон...

– Уакөыц, иатахым уаха! – лыбжы фалыргеит Нуца, доатцкьан Леуарса лөынеигөыдлыршөлеит.

– Ус шцакабцои, ара ауаа ааиуейт бымбазои? – ихөан, иөынастханы днатөейт.

Ицабыргьцөкьаны, уи аамтазы, иччо, ицөажөо апарк иааталт гөыцөык ауаа. Нуцагы ашацахөа лтөартөағы днатөейт, иааиуаз ауаа лхы-лөы рцөыцөахуа...

Игыланы иандөыкөла, Нуца өамыршьагала Леуарса иазцаара далагеит, аусқәа зейцшраз азы. Макьана цьаргы аус ахьимуаз акнытө, еилылкаар лтаххейт хөацхьака ипланкөа зейцшраз.

– Спланкөа зынза изаманоуп, – ихөөит Леуарса иаармарианы, – аусура салагоит сколнхарағы аколнх-цөа зегьы реицш, нас икало аабап. Изейцшразаалак харак сыдны исыцхьазом. Ахөылпазы аколнхөа рзейцш еизара ыкоуп, азы ықөахцар хтахуп, аарөара зцырхагахаз ацьыкөреимхөағы, иагымацзам, акрыкоуп иара. Азы хтацатар, хымпада ацьыкөрей калоит, макьана аамта иахымцацт.

Инеин амашьына инадгылт. Ашө аартуа, Леуарса ус ихөөит:

– Бшьацатөкөа цөгы ишьацатө бзиақөоуп, аха исзеилымкауа акыкоуп, сбазцаар стахуп: изакөзеи ашьацхөа еибаркырцөағы икаххаа ицөоушөа, өырцысы змазамкөа иакөтөоу ацарцалыкьқәа? Иахьа абра асқам ағы хтөеижьтөи срыхөацшуейт, аха ицырны цьаргы имцейт, уимоу, иахьыказ зынзагы имкөацазейт.

Нуца акыркырхөа дааччейт.

– Иахьа цьаргы имцейт, аха уатцөы аоны индөы-лцраан, уаха ихнымхөуа ицар калоит, – лхөейт, дырөагыых акыркырхөа дааччаны.

– Иабаци иахьнымхөуа, уиакара ихароума? – дцааит Леуарса.

– Идыруп урт ахьцо! – атак калцейт Нуца иаахцөаны.

«Уара уоныка ауп иахьцо, уаха иабаци!» рхөозшөа ирхубаалон лылақәа.

Абыцъагы иргѣацханы иаибарччеит, зыцста-
заарақѣа абыржѣы иаилазцаз рейцыччабжы иацоу
ахаара акѣын уи аччабжыгы иацаз.

35

Саида ианакѣзаалак еицш, уажѣыгъ, лѣеизы-
ркѣкѣаны, зака лылшоз ирласны ачаифыхра дафын,
Арутан аус зимуазеи хѣа Хамида лыбжы гѣаѣаза,
днеин, данлазцаа.

– Аус шѣеимуеи? Ахаскын гѣамкѣа ыцхны икаи-
жѣеит, ана ахѣы анактѣирахъ ддѣыкѣсчеит, уа аусура
дафуп, – лхѣеит Саида.

Уа, иара ачаи ахѣцѣказ атыц акѣын. Саида аусура
зидылцаз, ахаскын иахъазхъаз мацара акѣмызт, абаацсы
шыкаитцаз инардырп, еиѣа ихы дазнархѣыцп хѣа акѣын.
Илеимхѣаришь иара ари атыц игѣы каршѣны дышза-
хѣамцшуа, иламыс дшаргѣамцуа, дышзтынчымхо,
ипѣказ ачаишьаѣацѣа рцынхѣра инапала еиѣеихѣанза...

– Мшѣан, уи бара иахъыбхѣаз аус иузом! Ахка-
арантыц жѣкѣак акрыѣеитцоит! – лхѣеит Хамида.

– Закѣсзеи, мшѣан, ибхѣо? Изака жѣузеи? Иабаказ
уа ажѣкѣа?

– Сылалатѣкѣа избѣит, сыхаара. Арахѣ ирфартѣ иѣоу
ахѣира рхны ирзигоит, акрыѣеитцоит. Бнеины ибѣи, зака
жѣы еизаз ббап. Зегъы рыхкѣа ркѣны афатѣ
анбахъааигои хѣа иара изцшуп. Ари сара издыруеи-
жѣѣи акыр цѣеит, Арутан илабымхѣан хѣа дсыхѣеит,
аха исзымычѣаит, иахъа исамхабахѣеит.

Саида, уаѣа фымтзакѣа, илахъаз амцреи ацабыргѣеи
агѣатара дѣеит. Чаибгъыла иѣѣны иѣаз лѣалацкѣыргъы
лѣмака иамлымхит, уи шлымаз ддѣыкѣлѣеит. Аусураз
дахъдѣыкѣылтцаз атыѣафѣ даннеи, Арутан дыѣазамызт,
длымбѣеит.

392

– Ассир збоит, хѣаит, аѣстаа дихѣааит! – лхѣеит Саида
дгѣамц-хамцны, ашаѣахѣа лѣыналхѣит ажѣкѣа акыр-
рѣеитцоит хѣа ахълахъаз атыц ахъ. Зака иѣыалшьазеи
лара, уа Арутан дацпыхѣаны ажѣкѣа акрыѣѣацара
дшафѣыз анылба. Аа, абыржѣы фѣыц ирхны иааган
инышьѣеитцеит еидара-дук зѣиѣакамыз ами, хыѣыара-
пшыѣыара иааишан, еицѣырхараны хаз-хазы ины-
шьѣеитцеит, еимакны ажѣкѣа меисрацы, рыгѣѣа дгыланы
акрахъырфоз дрыхѣацшуан. Акранырфа, днеин,
днадгылт аѣѣцыс хыѣпштѣала, зылахъгы пшзаза
иѣашаз, пѣытк ахы аишьышьын, апхъа днышьамхны-
шлѣеит, атѣыѣа кны ахы даахан, аѣышѣи алаѣѣеи
днаныгѣзит, нас деиѣѣагылан, абѣа ауразоуроу
аѣыхѣаѣынза ашьышьра далагеит.

Саида амхы дѣымтѣкѣа, аанда лѣавазаны, илзы-
мбатѣбараха дазпшуан Арутан иѣаитѣоз. Ссиршѣа илбон,
аѣѣцыс аѣмырѣысѣо, аѣѣапахѣа ижахѣо Арутан иахым-
ѣагылаз. Уи аѣкысгъы иѣыалшьѣеит, арахѣ акранырфа
иахъымеимпѣыз, Арутан иѣѣаѣѣа рѣахъааныркылаз.
Шѣоуѣы-шѣоуѣы ааигѣа иааины иара ихѣацшны аѣызра
иѣѣын, иааугаз хъымхѣит, ами еиѣахъаага рхѣозшѣа.
Жѣеиѣѣѣѣа ааин, абз ѣыхны, ашырѣ-шырѣхѣа инапы
азѣа инахънашьит, зыбѣа ишьышьуаз аѣѣцыс, ахы
иаахан, имѣѣѣѣа инадѣѣыслѣит, ахы быѣуа, аха иара
зынзагъы иѣеимырѣысит.

«Ари арахѣ ѣѣгъала бѣиа ибѣзаап, даргъы ирдырит!»
– аалгѣахѣит Саида. Лѣавазаны дзыдгылаз агѣара
даадѣын, абыржѣы дааизшѣа ныѣаѣаны:

– Арутан уоума уа игылоу, иѣоуѣо закѣзеи? – лхѣан,
лыбжы найѣѣлыргѣеит.

– Акгъы, уажѣыѣѣѣа снѣиуеит! – ихѣеит, Саида
лыбжы дааѣѣшѣаны. – Ажѣкѣа аанда иадѣизалт, ирѣаху
сыздыруам, иѣѣѣаны иѣалар, ачаи пхастартѣеит, наѣ
иадысѣап хѣоуп, – ихѣеит Арутан.

393

умхәеи? – иазцаара дакәыцуамызт Саида, иихәаз ада даеакы лзымдыруашәа лөыргазаны.

– Сара урт акрыфеастон, – ифы еиҥаикәшахатхеит Арутан.

– Иудызцада уара ажәкәа акрыфеатцара?

– Азәгы исыдимтцазеит, сара схала истаххеит. Арахә бзиа избоит сара.

– Ицуазеи бзиа иубоижьтеи? – иазцаара дакәыцуамызт, оумашәа илбон арахә рфы иказшьақәа зеицшраз.

– Сара саагылазаргы арахә бзиа избоит, анцәа сылахь ианимцеит акәымзар.

– Ицуазеи ажәкәа акрыфеоуцоижьтеи?

– Ицуеит жәамш, убри иахкәаноп сыплангы зысынамыгзауа. Бсыцхраа арахә рфермахь сиягаразы, бхәатәы ианакәзаалакгы сахыцом! – Арутан лацхьа днышьамхнышлеит дгыатцөы-гыатцөуа, ачаи анциказ ишыкаитцаз еицшцәкьа.

Лқышә акыфыхәа днацхаит, ихьшәашәаза лхәылжыы өеибаргылт, абыржәы иаалызкылкьаз агәаара иахкәаны. Афермахь дцаргы лхәатәы ахынкәиго егыкәм, дырғагых лжәара дафуп... – абас лгәы иланахәон лара.

– Изсоумхәазеи уи цаса? – дназцааит.

– Ускан арахә рахь сцоит схәар, бсыдгылазомызт, нас аколнхараф срыдыркылозма?

– Уара узакәу сарамоу, аостәаггы изеилкаауам! – лхәеит Саида лыбжыы убриакара ирхәыцны, Арутан еергыхәа иахаит.

Дахыкәз дааныжыны, илеихәаз ацкы камцәкәа, ииуша-иихәаша акы идымцазакәа, Саида лусурахь дцеит. Ара данааи, Заур дылзыцшны дтәан, ахахә агазет ыкәршәны дыкәтәан. Аусурахь дызладәылцуаз ама-

тәақәа ракәымкәа, ишәын ацхынтәи икостииум абырфын-жәпа иалхыз.

– Уабаказ иахьа, аус умузои? – дцааит Саида.

– Сыкан аусурафгы, аха араион ахь исыцхьан, сцан, абыржә сааит.

– Изупхьазеи араион ахь?

– Еилацәажәара хәычык хаман, иаарласны аҥатын азы аванс хартараны икоуп. Бара ибыхы?

– Акгы, исыхьуаз?

– Акгы закәи, быцсы бхыкәкәа быкоупеи, зда цсыхәа бымам акы бцәызны ибзымпшаазшәа.

– Акгы смыхьзеит хәа уасхәеит, закәзеи уажәы ухы итүхәааз?

– Ухы итүхәааит бхәоу! – Заур ибжыы аныцшит агәнамзара зцаз ашьтыбжь.

– Узаазеи, мшәан, ара, сус нурхарц уаама? – лхәан Саида, днеин ацәахәа дныкәгылт, ачаиөыхра далагарацы.

– Бмыццакын, ачаи цьаргы ицом, бахьзап афыхра! Уи аткыс, исабхәар еиха еигыуп барцызба Арутан бхәатәы шхеитцо, дышбыххәыцуа. Иаарласны бкажыны дцоит хәа сыкоуп. Ах, зака сгәы иалоу бдыруанда! Арутан дцар ибыцсыхәозеи, ишпабуеи! Баазамта хазына, ахәыц еикәзыршәо ауааы ида бызхәартузеи бара!

– Иудырузааит уи сара дышсарпызбам, иара ихы дшатәу, анаосангы, цьаргы дцазом иара, ара дыкоуп, – лхәеит Саида, илеихәаз лгәы иньцаххны, ачаи фызхуаз лнапы улацш иахьымзо еихагы иаарласны.

Заур тәамбарыла даапышөырччеит:

– О, ара даанхозар, хәарас иаҥахузеи, уажәы имоу аткыс еихау матурак итатәуп.

Заур атаз-тазхәа ишьамхкәа дрысуа, убриакара ибжыы цганы дыччон, Саидагы илзымчхаит, ачаиөыхра даакәыцын, лхатца ицччара далагеит.

– Ишаасабхәара, анцәа бызша, изысцәыбзозеи, Арутан арахә рфермахь диасыр шитаху. Анацәалбеит, закәтә цейцш цәгьоузеи ирзыцшү харахә рыцхә, зеицш камло егыкам, уи хлацшөыс данроу!

– Арутан арахә бзиа ибоит. Уцшлеишь, ишныкәиго убалап, – налҕыцкәеит Саида иаамашәырхашәа.

– Хрх, аиаша бхәома?! – ҕааитит Заур, еихагы ибжыи рдуны дыччо. Дахьтәаз убриакара ирласны доацкәеит, ахахә аҕы ицаршөыс агазет ыкәпраан, игьежь-гьежьюа зымма ицаны инкашәеит.

Саида аусура деиҕакәыцит. Лхатца икәатеиах цдәо дызҕыиз аччара ларгыи даашьтнахт убриакара, уи Арутан иҕыизшә даналацәажәо, лара лҕыи шеихалкшаз лхаштит.

Заур идыруан аусура аамтазы Саида илыцәзаны Арутан ажәкәа акыршырҕеитцоз, аха илеиҳәомыизт, бзанцык ауаора шилымтуа лхала еилылкааит, сара изласхәозеи хәа ицхязаны. Ихеитцон иара, знымзар-зны Саида, Арутан дицакәаны дкалцоит хәа. Аха амдырра ихьюан арака, избан акәзар, Саида лыгәҕаки, иара игәы ишаанагоз еицш акәымкәа, еиха идуун, ицаулан. Ачаиҕыхраҕыи арекорд кәцара мацара анаосангыи, лгәы иахалырцеит Саида, уи ацкыс еихау даәа ус дукгыи лыллыршаразы, ачаиҕыхраҕыи арекорд кәцара мацара азхом, ауаоытәыюса иду адунеиаҕтәи иуалцшья анагаразы. Саида илызбеит, иага лахьеикәцареи, гәеицахареи дрыкәшәаргыи, илгәаҕьрацы ацәгья лызныкәыизгахьюу лаҕа иаазара, амма икәцара. Ихалцон лара, лыгәҕаки лыкәҕеианы даныкала, иаҕыцшүаз шырацәаохоз, ажәытә цас баацсқәа хазцо, урт рныкәгара бзиа избо, лыуаажәлар иреиуоу азәыроу.

Заур издыруамыизт Саида лхәыцпракәеи лыгәҕы-хәкәеи зеицшраз, урткәа рынагара лара лхатәгыи зынза лгәы азышьтзатәкәаны дыкамыизт, илыласлон акәаны-занракәа. Заур ицәылзеит лыгәҕыхәкәа ирхадз аус, уи

иарбан уиоуп – лыуаажәлар еибаркны имаз ажәытә цәынхәкәа, зынзак акәымзаргыи, иахьынзауаз икәхтәын, ицдәатәын, иҕыххаатәын.

– Саҕоумцан, сыхаара, Арутан изы исхәаз ажәакәа рзы. Урт сара схатәгыи гәыкала ихасцо сыказам, аха ишпазури, хәдыкәцара санизгыла сыгәра ргеит, сажәа харцеит. Уцхәыс илхәаз ажәа лзынамыгзар, уаргыи хәычык иуцәымыгхар калап, ус акәзаны? – дцааит Саида.

– Хәара аҕахым.

Заур ицәажәашьякәа акыр иламхацәгьахеит лара, уи аалырцшыр лҕахымхеит акәымзар.

– Арахә бзиа ибозар, дцааит уахь. Зака ирласны дцо акәра, ибзеиҕуп бара, – ихәеит Заур, иаха даатынчханы, деиҕаныкәтәеит агазет зкәпрааны ицаз ахахә.

– Уи дыроагыи сиацәажәоит, деилыскаашт цкәа, арахә бзиа ибатәкәоны дыказар, афермахь диаргаратә ирасхәоит. Аха зынза сикәатцыр сҕахым, уа дахьнеиуагыи сылацш ихызароуп, уаха икалом.

– Афермахь данцалакгьу?

– Аа, аиеи. Иудыруоу? Уи гәаккиоуп. Амазара мыцхәыи иахкәауа ақьафура ицхастанатәуа ианакәза-алакгыи абзиарахь дуккылгом, ари арыцхә ацстазааратә гәакра дыцхастанатәит. Ус икоу ауаоы дееихар калоит, ацхыраара иҕахуп хымпада, – лхәеит Саида ләаар-гәгәаны.

Заур деицххәыцуа даанхеит.

– Ибзиоуп, нас, бара ишыбтаху, ихәеит иара, игәы иҕақәаз ааихаштны дынхәацш-аахьацшүа, зымма шыаҕақәак ныкаитцеит. – Ах, исхаштыз, – нацитцеит иара даахьахәны, – уацәи уацәашьтахьи ирхымгакәа бара бҕыи иаараны икоуп уаа дукәак. Ареспубликаҕыи ачаиҕых-ра арекорд кабымцеи бара!

– Иумахәзеи иаауа зустцәоу?

– Мамоу, изустцоу сыздыруам! – ихэеит Заур акыр иаарашаны, дгылан ашацахэа ифынеихеит ишьаёақэа рығеёаны.

36

Ибжысит шықасык. Ари ашықас аонуцка араион аёы икалеит аеиітакрақэа рацеаны. Мзақэак рапха, Қырттёылатөи КП а-ЦК ишьтнахыз ақэцара амчала, Георги Платон-ица обком актөи амазаныкёаора акнытө ихы дақөитыртөит. Смел Абзагө-ица даёа районк ахь диаргеит. Араиком амазаныкёаофыц икартцаз Леуарса, аусура далагеит, деитамеханакит, даагылазар дзы-шыцылаз аус-хёыс хьантэақэа рынагзара. Зехьы-нцъаратёкьа аускэа еицаханы икамызт араион аёы, икан атыпкэа, иара дкартцаанза иказ аматцуцэа хар амазакэа инарыгзақэаз. Иаххёап, аколнхара «Алашара» аёы, аколнхэа рзеипш еизара Кёаста ихы дақөитнатөын, уи итыпаёы дкартеит Саида.

Ари аколнхараёы икалеит ауаа зеигёырғашаз ицегы аус ыцкэа, қаса имееирала зегы рылахь еикёызтцоз Арутан, иааиатёоумшьаратөи иеиітеикит. Уажёы, ацъаус акнеипш, аказшьаёгы, игёоутёаратөи ихы ахатыр ақөитцо далагеит, иёапсшөа еихагы ихаахеит. Қаса Арутан дбаны иаанымхоз Заур, игёы даёакала икалеит цыпх урагалан аахыс, Саида лыбзоурала арахёазаратө фермахь Арутан диар-геижьтеи. Арака Арутан иааирдшит ииашатёкьаны арахө бзиа ишибоз, нак-нак дагышусубзияхоз. Абасала, Саида илымаз агёыгра башамхеит, илымхёозиз лара, ари қаса дкьалан дрылан, дуаобжысын, аха арығьарахь дгьежыыр, дыбзияхар шыкалоз. Аиаша аахтны иа-ххёозар, Арутан ибзияхара Заур иеипшцёкьа азёы дамеигёырғьозар каларын. Рапхёаза Саида, Арутан ибзиатөра напы

400

аналалкуаз аамтазы, ажөала ипхёыс илёаирхьуан иара, аха игёатца даёакы тьюан, ипшөма изкёылкыз лыкёёиар итахын, итахын апхастарахы зхы хоу ауаоы, абзиарахь икылгаразы ипхёыс илымоу агёыгра лмеижьар, ииашахар. Убри акнытөгы цъашьа-төыс иупхьазартө иказам уажёы Заур Арутан акыр дахьыгёцареикуаз.

Заур ионыонуцкаёы, ипстазаараёы, иус-хёысқэа рёы, ихатөгөапхараёы ухёа, зехьынцъарагы икалеит аиітакрақэа. Ипхёыс аколнхара ахантёаоыс дахьыкартцаз мацара акёым уртқэа зыхкьаз. Акакала реиітахёара халагар атқыс еигьми абри аонартэ хайтаныюнапшыр, ртынхэцөеи, рёызцэа бзиақөеи еизганы ианыкоу аамтазы?..

...Аурагаланарамшкэа икалаз, иаацёоушьаратөи ибзиан. Урт шыақёгылан икан пхнаахыс, пша асуамызт, ақёагы ауамызт. Ажөакала иаххёозар, Апсны уао иибахьаз-иахэхьаз урагаланара аамтан атыптантөи ацъажөлари цсшьара иаази еипшны изеигёырғьоз. Ахауаёы уаоы игёы дырпсахёон афёы хаақэа: ажьи, ашөырқөеи, асубтропикатөциаақөеи ухёа ирхылцуаз...

Иахьа сабышоуп. Шыжы зхы ытыцызхыз амра убриакара икацчон, иаххысыз аапынра шыжьтеи амра агылашьа угёаланаршөон.

Заури Алхаси шаанза игылеит. Заур Алхас акыр идицалеит, аха истэхым ихёан, акрымфазакэа ашкол ахь дцеит. Иахьада акрымфазакэа ашкол ахь дымцацызт иара. Игёоутартө икан, Алхас игёалакара шхөартамыз, илахь шеикёыз. Заур цөгьа ицёымыгхеит ахёычы икаитцаз, аха иага дхёыцзаргы, изыхкьаз изеилымкааит. Акыр ухьуама хёагы диазцааит Алхас.

– Акгы сыхьзом, сыбзияхөа сыкоуп, – ихёеит иара.

Саатк ашьтахь, ахёычы ашкол акынтөи аоныка дааит длахёыхза, дыбзияхөа. Ас ирласны аоныка узаазеи хөа даниазцаа, арцаоы соуишьтын, сааит ихёеит Алхас.

401

Иҗалаз иаразнак идырит Заур. «Иан дыгәхьааигеит ахәычы, ацара игәы изақәкуам, – ааизбеит иара. – Ишҗаизуури, иан дыгәхьааигаар, уи иатқыс еиҳаугыи иан дыгәхьааигар җалоит»... – ааизбан, аңа уаҳа акгыи дизымҗааит.

– Ибзиоуп, Алхас, абра усқәак сымоуп, усыцхра-ароуп, ус ами? – ахәычы ихы инапы ықәшыны иңхьахәо дҗааит Заур.

– Суцхраауеит, – дгәырҗацәа дааҗалеит Алхас.

– Уаала уажәы, ажә ахәыс ацәхҗап, сара ахьара салгаанза, уара ахәыс ашәапы кны угылаз.

– Даара ибзиоуп! – ихәан Алхас, иабгыи дизымҗыкәа дыюны дындәылҗеит.

Заур ажә анихьа, ахш ааиган, заа изәзәаны икнаҳаз ачуан иразаны инҗеитәеит, нас амца инахакнеиҳаит. Аоыцәагыи адәныҗа еитәндәылҗт. Заур Алхас иеиҳәеит, иахьа ирымоу агәырҗара иазкны, ацәтыс анаосангыи, ишыршәуа ф-кәтыки шәишәики.

– Иарбан цәтысу иахшәуа? – дҗааит Алхас, иаразнак гәроас иааҗаңаны.

– Цәтыск ауп иҳамоу, сыцкәын, уиоуп иахшәуа, иагьрызхоит, – ихәеит Заур.

– Зәкәзеи иухәо! Ишҗыкәу хәцәтыс шахшәуа, уи сара изуам. Даәа цә-тыск аахәаны ишы! – иеааирҗәҗеит Алхас.

Уи иңштәхәгыи хәычык ицәгәхеит. Иңа дкылкааны дихәаңшуа, Заур дааңышәырччеит. Игәаңхеит ихәычы ииҳәаз, уи иаңаз аңиара.

– Ыы, Алхас, аоны аиҳабыра уара ишәтүхма, сара сакәмыз аиҳабы? – дҗааит Заур.

– Мамоу, хәцәтыс ушыр зуам, уи сара бзиа избоит, – ихәеит дыроагыи Алхас, ихы ааирҗысын.

– Аоны еиҳабу сара сакәзар, сара истаху җасҗоит, уара ухәычуп, иалудыраауазеи!

– Саргыи сдухеит шыта, истаху җасҗоит, – ихәеит Алхас.

– Ибзиоуп, уиазы даәазны хәицәажәап. Уажәы акәтцарахь уаала, уа усқәак сымоуп, ашәишәигыи җактәуп.

Акәтцараҗыи ф-кәтык ааныжыны, егырт ауишытит Заур. Алхас ашәишәи кны иааиган, акәтцараҗ акәтқәа ирыцтаркит. Алхас араҗагыи иеирыцәҗеит, иаб идитцеит шытәыс итаркыз акәтқәа иирбарц. Заур акәтцара ашә ааиртын, драҳаны ихы җакны акәтқәа иирбеит. Алхас Заур иеиҳәеит абни аикахьаре змоу, зшыапхыцқәа еилиаан иҗоу арбаҗ даламкысрацы.

– Ари арбаҗ, – ихәеит Алхас, – лассы-лассы җнаҗуеит, насгыи ишәазом, цәгәла иҗәҗоуп. Зны ахьшь акәты агарц әәнақәнажь, иара неин, ахьшь иақәҗеит, акәты еикәнархеит.

Арбаҗ азы иңа ииҳәаз дақәшахәтхеит Заур.

– Ибзиоуп, даәакы хшып, уи ыҗазааит, – ихәан, акәтцара иҗганы иауишытит Заур.

Нас Алхас иҗаххеит акәтқәа ршыаанза акрырҗа-рҗарц: – Ирыцхауп, амла ишакуа иахшыр, – ихәеит иара.

Иаб аңыи җаитәанза, дыюны аоныҗа дҗеит, саанк азна аңш җырпы ааиган, акәтцара итаргылан ашә надыркит, нас иаргыи дааҗынчхеит.

Аби аңеи ахәапахәа ахшца иахәо шыжыхьафара иаҗын, аоны агәашә аартны Аруҗани Цацуи анаатала. Цацу еснагь еиңш, иахьагыи дтәы-дыңа дыкан, аха дҗеиңеиуамызт, лҗәа-лжыи ахьынзахтыз ауразоуроу араңа иашәыз анапы аңштәы аңштәын. Уи зыхкьаз амроуп, хәарас иаҗахузеи, ицахәцахәуа аус ахылуаз ачаимхы есымшааира иҗаңхоз.

Аруҗани Цацуи рыбжықәа еитцыхны еицәажәо, еибарччо иааиуан.

– Хашьтахьгы ауаа аауеит, доусы икаҳдақәаша ҳарба! – ихәеит Арутан, дырпыларц Заур дшааиуаз аниба.

– Даара итабуп шәахьааз. Шәгәы ғығыр хәа шөымшәан, ижәуша хианы икоуп, – ихәеит Заур.

Арутан иацы Заур иеихәеит, асасцәа рыдкыларазы изеипшра усзаалакгы аказы ихы дшәмеигзоз. Абыстаура идырцаргы идикылоит, избан акәзар, абыстаушәа зеипшыкам ала ицеит афермахь диасижьтеи.

– Зака ипшзахазеи ауразоуроу! – лхәеит Цацу днапшы-аапшуа.

– Аиаша бхәеит! – дақәшаҳатхеит Арутангы, аоны абарцағы итапсаз аршыа дахәапшуа.

– Шәаи, аонутқа ҳаоналап, ишыкалаз жәбап аремонт каҳцеижьтеи, – инарыдитцеит Заур.

– Даара ибзиан икашәцеит, афырхацәа! – апшәмацәа аалырехәеит Цацу, аоны еимданы ианалга.

– Аон ғыц ацкыс еиғымзар, еицәоуп узхәом, ус иказами? – Цацу длазцааит Арутан.

– Ааи, уиоуми саргы исхәо.

Арутани Цацуи аиаша рхәон. Даара иоазахахьаз, икапсаны иказ аоны иузымдыруа иаакалеит аремонт карцеижьтеи. Ашәакақәа зеггы рыпсахит, абарца хыхьгы цакагы аршыа пшзақәа тарпсеит, аонутқа қраад пшзала ихыркәеит. Аштә, ахәа иалхыз штәкетла ихыркааит, қаса излахкааз агәарашша ацынхәрас. Амардуан ғыц ғарцеит, ауацьякгы дырғыцит, иршәит, ирхыбит шиферла.

Аоны абри еипш аремонт бзиа азыкацара даара акыр имарианы ирызтәеит, аон ғыц акацара аастә.

Иахьгылаз атып оумашәа ианаало икалеит аоны, қасеипш акәымкәа. Аоны аштәғы икан ацеиць, агәеи-хаса пшьыркца зхагылаз, иртон, аведра иацраҳәаны ианоуушәтлак, зхала ихазгалоз зытгагала. Артқәа

ухәару, аоны ианыпшуаз ағыцреи, излагылаз абаҳча аиатәареи ухәа анеицыла, аоны харантәылатәи ахәқәа рыкнытә ипшзақәакәараза улапш иташәо икалеит.

Аон ғыц аргыларазы уажәы аабыкьанза хацеи-пхәыси аймак шрымаз здыруа ауааы, иаразнак еилика-ауан, ари азцаатә акны Заур ипхәыс дшылзызырәыз. Аремонт кацаны иалгеижьтеи, ипхәыс дахьылзызырәыз еиғьуп хәа ипхәазо дкалеит иара ихатагы.

– Иабакоу уажәы аакыскәа Саида ақалақь акнытә иаахәан иаалгаз ашәкәқәа зтарцо ашыкап? Сахәапшыр стахын икалозар! – дцааит Цацу.

– Зеипшыкам, бахәапш, ашәтахьтәи ауатах ағы игылоуп, – ихәеит Заур.

– Игәасымтазеит, ишыкала сыздыруам.

– Бааи, ибсырбап.

Ашәкәы зтарцо ашыкап ғыц, ашәқәа рыбжарақынза саркәатәын, ағра цыоцыоуа ашоколад пштәы аман, ашыкап алхын ацәоухар зныло, арагәапшә. Ашәкәқәа ынтыны еивтацаны итагылан, еихыхәқәа-еицыхәқәо акәымкәа, цқәа еикаратәны. Хыхь итагылан Ленин иоымтақәа. Заур излеихәаз ала, Саида лнапы рыцалөит, Ленин иоымтақәа лоуларцы, аха макәана атомқәа зеггы рмоуцызт. Ари атып ағы иқәгылан дырәагыых аполитика атәы зхәо алитература. Цака итагылан асахьаркыратәи ақытанхамәатәи литература хаз-хазы ишаны.

– Зака ишыкап бзиоузеи! Итоу ашәкәқәагы ғыц итрыжьыз шәыкәқәоуп... Ишәыдысныхәалоит ари еипш абиблиотека бзиа! – лхәеит Цацу, Заур инапы ааимхны.

– Хьбиблиотека макәана имачуп, уи итегь иазҳараны икоуп. Сыпшәма убасоуп дшыкоу, хәраион акны иаанаго шәыкә ғыцк бзанцык илафлыжәуам, убри акнытә даәа шыкапкгы хтаххар қалап, – нацитцеит Заур.

Даәа шыкап-ғыцк аахәара ахьигәалашәаз деигәыргәаны, даалах-ғыххәит иара, уажәы иааган инаиргылазшәа игәы инабаны.

– Мшәан, Саида абриакара шәйкә рапхәаха аамта лымоума? – ихәан, дцааит Арутан, ашыкап инапы нақәырхханы.

– Саида лыдагы, ашәкәы иапхьо ауаа ыкоуп ари аонаҭағы. Сара схаҭагы ашәкәыпхьара бзиа избоит. Ахәычгы изымхәшеи, уигы акы ихәап арт ашәкәкәа, – ихәеит Заур.

– Уи цабыргуп, – дақәшахатхеит Арутан, деипхьхәы-цуа ихы ҭаирцысын.

Арт реицәажәара ааипкьеит, изыпшу асасцәа рхәыкаҭаразы ирыцхраарц гәыпфок агәылацәа анааи, урти дарей дааа ҭытрак ианеихәмар, ианычча, нас иааизызырфын, акаҭатәкәа рышка ииасит. Ахәса амацурҭағы доусы икарҭақәашаз инарылагеит.

Иалагеит афатәрхира. Шьоуки ашылеи ачашылеи рхәуан, шьоуки акакан гәылырхуан, акәты епҭачаҭагас.

Иааит Иалсеи Кыҭеи. Урт уажәапхьа Заур аоны дрыпхьахьан, ауареи агәыцхәреи ирыцаркуа ацсуа ҭас ныкәигахьан.

Иалсеи Кыҭеи ахьааиз зегы аргәыргьеит, иарла-хәыхит.

Ахацәагы акаҭатәкәа ирылагеит, шьоуки амҭахьы ицеит, шьоуки ашҭағы амцеиқәцарҭа ҭыпкәа дырхион, убас ицегы.

Икалеит ахәылбьехара.

Афатә-ажәтә армазеира иағыз абар-абар иалгарц егьрыгмызт, убри аамтаз иааит, ргәыларәҭеи ақыҭакны инхо, зегы иаадыруа Разани, Леуеи, Махази. Урт ибзиахәа аус руан Ленин ихьз зху аколнхарағы. Иааит, азәгы иреимхәазакәа, рхала, қыҭак ирыцалҭыз Саида агәыргьара илымоу лыдырныхәаларацы.

Саида лаара уажәы-уашьтан хәа иазыпшын. Заур ауаҭах ахь дцеит, имаҭәа бзиақәа ишәицарацы. Исорочка ахәынцәрақәа реибаркра дахьағыз, ихыр-

тланы иапхьа астал икәыз атетрад данҭшылон. Уи адакьа ҭәын ицәағәаны иказ алгебрәтә формулақәа рыла, ихәсабуан уажәраанза изымхәсабыцыз, зхәсабра цәғьаз акы. Заочно дтан Акәатәи арҭаҭратә институт афизика-математикатә факультет.

Акәкәухәа илымхә иааҭасит амашьына абжьы; инақәырццакны ипси-ипси еихьымзо дааоналт Алхас.

– Саб, саб, сан дааит, удәылҭ, ирласны! – ихәеит зака илшоз ибжьы рдуны, нас, иаразнак, деиҭа-ндәылкьан дцеит.

Заур хыма-ҭсыма икьағ ишәҭаны дындәылҭцит. Ибеит, ашҭа иҭалан агәҭағы рьешааныркылаз «ЗИМ»-қәа ҭбеи, победаки. ЗИМ-қәа руаки рапхьаза дҭыҭцит Саида. Уи лгәы икыдын, аҭәылапсадгьыл еибашьра аорденқәа рнаосангы, аҭсҭазаара ҭынч аантәи аорденгы, хаҭампхьыс аус ахьылуаз азы илыртәз – Асоциалисттә Цьа Афырхаҭаратә орден.

Абыржәы дааит Москвантәи, уахь аихабыра лыпхьан дыкан, аорден лыҭаразы, иахьа Заур икаиҭаз агәы-рҭарагы убриоуп изызку.

Саида лышьҭахь амашьына дҭыҭцит Леуарса, нас Шьахәсней Нуҭеи. Леуарса ипшәма дааигеижьҭеи, иаагәоуҭаратәы ләылыпсахит. Лзамәақәа хәычык иҭашәашәеит, иагьаахцәышаахеит. Иага ус акәзаргы, иналыхәапшлак, ргәы иаанагон, данҭыпхаз аҭкыс дыпшзахеит, дгәыкхеит хәа.

Иахьа Леуарса даапшуан, абжьаапны аҭкыс дуаҭеи-заданы, дагылахьыны.

Обком абиуро излазбаз ала, иаарласны апартиатә ҭарахьы Москвака дҭар акәын. Ариакәын зегь рапхьа-загь илахьыхра зыхьоз, Саида илырҭеиаз аихьзарақәа дахьреигәыргьаз анаосангы.

Зегь рышьҭахьза дааит Леван Адамазе, араиком ақытанхамәатә кәша ҭыц еихабыс икарҭаз.

«Победа» иақәтәан Ленин ихъз зху аколнхара ахантәауы Чагәи, Карамани, Хамидеи. Урт амашына дрыцтыцит Мезгы. Ишааиуаз, амфан дрықәшәан, дааргеит. Уажәы қсшыаразы аоны даан дыкан иара.

Заур идыруан аррафы Мез пхәыс дшааигаз. Дааигеит ауақс тыпқа, ларгы ара ақытафы дыкан. Заур Мез икны агәынхара иман Мактина лцыхәала, аха инимырқшит, ақсшәа иеихәеит, ионы данаи. «Маң лағырзи агәы-рәацәгәеи рзаанагама ауаа аибашыра иказ! Мез иааихықәаз зегы, иказшыа әеахәеитанакызгы убра налцаны, аибашыра затәык ауп изхароу»... хәа абас игәы иааногон Заур.

Уаха абра иказарцы зықәнагоз атынхацәа рахытә Камыгә затәык иакәын. Уи иахәшыа лгәыргъарафы дмааит, Леуарсеи Нуцеи шыкалоз идыруан акнытә. Урт ахыкоу анеира илшартә ихы ибомызт иара...

Лхәычы дылгәдхәхәала дахыгәзуаз, Саида блацы-хәала днацшыны дылбон Арутан. «Анцәа ицшыоуп уи хәоны дахыкоу, баша дааипхыарымызт Заур, сара сцеижьтәи афермафы иусқәа еихагы еигъхазар акәхап. Пытрак цуеит Заур амдырра шихыз еиликааижьтәи, Арутан аоныка дипхәеит, сара сзы агәыргъара аныкоу аамтазы, сгәы иахәо каицарц», – лызбон Саида гәаныла.

Ари аминут азы, даәазны иеипшымкәа, Саида лцәа ианыруан уажәтәи лыпсстазаара зынзакгы ишеипшым агәамцрақәа анлыхтысуаз аамтазтәи лыпсстазаара, уи зынза әеитанакит. Оны-гәара змамыз ауао бжыс, лара ажәлар дрылалыргылт дқианы, дхандеионы, уи еипш ахылышаз лхатцагы пату ақәицеит. Арт реипш зеигыкам аихызарақәа џба лылпыршеит цәабаа дула, чыдала дреигәыргъон урт иахыа, аихабыра рыкнытә ахамта лыманы аоныка данаи. Дгәыргъон уафы ишимбац, насыпта дтәын, мцәыжәада дыпрышашәа лхы лбон.

Лыцкәын дылгәйдкыланы гәыртәыла ихы шышыы, игәы шышыы, ан лыбзиабарала дкәабаны дналы-ргылан, нас Заур ифы днеит, жәытә-натә аахыс иапу ақсуа цас ааилалган ацәаххәа днеигәзит.

Рнапқәа еиныркәеит гәгәала, уи иахылфиааз абжы, аччареи еицлабны идыргоз рыбжықәеи ирылыоны акихәа игеит Леуарса ибжы:

– Ибзиоуп, икабцазааит! Ицәгәоуп хазхәом уи! – ихәеит иара.

Еихагы игәгәаны рнапқәа еиныркәеит, Саида Арутан ифы днеин итабуп уахыбзиахаз хәа наиахәаны, ехәшыак лахасабала данынеигәзы, игеит Леуарса иихәаз зцазырызз Хамида лыбжы фәаца:

– Афрапхәыс Саида!.. Итабуп икабцақәаз зегы рзы. Сара издыруан бара бышхызырхәагахоз!

Абарт ажәақәа хәаны, деилапылцәцәарызшәа, зака лылшоз дрыгәгәаны Саида даалгәыцалыхәхәеит лара.

Иалса ғымтзакәа дгылан дрыхәапшуан, ауаа азәа-зәала инеины Саида дшыргәзуаз, ларгы длы-гәзрацы даннеи, лылақәа лағырзыла итәны икан.

– Ибыхъзеи, икалазеи, сыхаара? – лгәы нтзызааны дцааит Саида.

– Акымзарак камлазеит, сылашара, арт алағырзқәа аразкы иахкыаз лағырзуп, бара банызба, самхагәы-рҕацәаны рыерызнымкылакәа иааит, – лхәеит Иалса, ахәычы ауафы дышилатцәо еипш длылатцәаны, дгәзуа.

Саида илцәуадафын, илоуз анасық ғыц иақәна-гахашаз ажәақәа цшааны рхәара. Илыкәкыз ауаа рылапшқәа лара лзы игәыкын, абзиара лзеигъазшыоз ракәын. Урт лыпсстазаара иамәалацәан, хыахәа-қахәада лара лзы гәыкала икан.

– Шьта иаамтоуп, афызцәа, астал ахь хнеирацы, иханы игылоуп, уа хгәазхара хәицәажәап ачеицыка хәхатәаны! – ихәеит Заур, азныказ икалаз атынчра ааилаганы.

Асамаркәыл еибыхәо, иччо-ихәмаруа зеггы рёы-
нархеит, гәык-ңсыкала зышә аартыз, еиҗақкәынхаз
аонарта ссир аётәи ачеиңыка иахатәарацы.

Ароман алгартә.

АПИЕСА

АПХӘЫС ЛЫПАТУ

Иалоу ауаа:

<i>Саида</i>	<i>Леуа</i>
<i>Леуарса</i>	<i>Кәастә</i>
<i>Базрыкәа</i>	<i>Цацу</i>
<i>Мез</i>	<i>Хамида</i>
<i>Караман</i>	<i>Чагә</i>
<i>Заур</i>	<i>Еқәың</i>
<i>Патыхә</i>	<i>Цьаламат</i>
<i>Махаз</i>	<i>Кәакәала</i>
<i>Дамеи</i>	<i>Аподполковник</i>
<i>Мактина</i>	<i>Уардика</i>
<i>Фраң</i>	<i>Попов</i>
<i>Шьахәсна</i>	<i>Леван</i>
<i>Кыча</i>	<i>Чернов</i>
<i>Нуца</i>	

Актәи ақәгылара Актәи асахьа

Анхааы Базрыкәа игәашә апхьа. Афывхәа амашына
агәашә иадххылаз даатыңан арңыск аҗеңь азы атгара
дшафыз, апшәма арңыс Леуарса уи дгәазтаз да-айдгылт.

Л е у а р с а: Бзиала уаабейт! Азба уамыргәаккәа
укам, аведра сара ихазгалап!

А р ң ы с: (аҗеңа азна азы ртәны.) Дыроегь исызтаҗәа,
иҗалозар! Иҗабуп!

(Хыма-ңсыма амашына доақәтәан дцоит. Аюнықа зәыназхаз Леуарса ағытбжыы аниаха ашырхәа даахәуеит.)

М е з: Леуарса, знызатәык уаагыежьюанда, акы уасхәон!

Л е у а р с а: Уабаказ уццакы-ццакуа, уеы акарма аәтцаны? Гәәкра умоума, икалазеи?

М е з: Мамоу, гәәкрахәа егысымам, аха суазцаарц стахуп: иубама уара абра ииакыан ицаз ама-шына?

Л е у а р с а: Избеит, ааи! Изустцәадаз убарт?

М е з: Исыздыруам. Иааңоушыаратә икоуп!

Л е у а р с а: Ихәеишь, нас, еилуказ!

М е з: Сара азыжь ду ааигәара амхы ағы аус зуан. Амашына аәарағы иааин азы ианаахыкәгыла, иаанәсит. Амор аусура иакәытцызшәа збеит. Ашофер даатыцын, ахоа аартны амотор ахәа-ңшра даналага, сара икалаз еилыскаап схәан, оғынасхеит. Амашына ағы санааи, ашьтахька сиасны цшыаала сынтаңшит. Уагеимшхара, изба закәу удыруандаз?

Л е у а р с а: Иубазеи, иуба? Ауааы дышыны дтәзма?

М е з: Мамоу, цхәызба ссирк дыштәаз збеит!... Аңхәызба лғы шәәханы дыкан... Деиқәпах шахала дәа-хәан... Ашьтахьтәи акәндхә ағы дкәйтца дыкәа-тәан, ахьшь иацәшәаны зыңсы ззаз ахәыхә еиңш. Лара дылхыбаауа длыдтәалан хацарпыск, ижакьа хәмгакәа, рацәала ичышәны икышә атцаркәа рғы ианицазшәа, ихәхәаза. Сара саниба, дцәеицәпсуа даалакәакит, дныхшәааит ииура изымдыруа, амашына аонутца дыкамзар, дысыцкьар цәгы ибом схәаратәы илакта сынтаңшит. Хәи, иаргы саргы хәивартцандаз!.. Сара атыңха ссир сылаңш сзылкәымго слы-хәаңшуан. Лара сангәалта, дхәхәны ашацәыша-цәра далагеит... Схаан исымбацт сара, убарт реиңш абла хаакәа цхәызбак илханы! Да-ағызыгызит, рыцха, усыцхраа лхәар

лтахызар акәхарын. Илыдтәалаз ахәмга дналыгәтәсит, дышсыхәаңшуаз аңгәеица...

Л е у а р с а: Хымпада, аңхәызба дымцарсны дыргеит! Хшыбзаз хәңсит, иаххәакәо зегы цсажәоуп! *(Иа-аиуеит Махаз, Дамеи, Базрыкәа убас егыртгы.)*

М а х а з: Мшәан, амцарсра уажәыгь икоума, исма-хаижьтәи акраатцуеит?

Л е у а р с а: Иумахәцызт, аха икалеит умбои! Ауаа цөикккәа ус аламала, аңсабара ианызаап хәа уакәым-гәын. Урт изышыцылоу картцалашт, аамта агәхәаа ркума. Аха, хара иахьхархәлароуп икарцо азалымкәа. Амала иудыруазааит, баша харпы-кәслеит хәа уи акгы ишамыхәо.

М е з: Шәара ишәхәакәо сыздыруам, аха ара хтәара, дук иңшзамшәа избоит сара. Шәааи шәхацәазар, еыла амашына хашьталап! Амчымхара иакә-шәаз ауааңсы, арыцхара дызтагылоу зеиңшроу еилахқаап.

Л е у а р с а: Аиаша ухәеит! Шәара ижәдыруеит амашына ахынзанеиуа. Аа-километрак ркынза ауп, нас амәаду нцәоит, җааоуп, шьхароуп. Амцарсыоцәа цьарамзар цьара ихашьтуам.

Д а м е и: Хара, хәырхианы хдәыкәлаанза, аамта цытк инаскьашт, нас аәааанзагы такә набжәоуп. Икалап, урт уажәшьта иахьнеиша инеихәазар. Шәгәы иаанагома шәара, азәыр дхашьтәазар аабоит хәа рмашына итәтәаны амәағы иахзы-ңшуп хәа. Дареи хареи цьаракыр хәинианы хкалазаргы, машынала аңхәызба дымцарсны дшааргаз зларыкәпахеуа акырхамоума хара? Мап, сара стәала, урт рышьталара иаңсам. Баша әөкәа харгәамцуеит ауп. Аа-километрак нак, аа-километрак арахь, мышкы нкылахәаша иахцәыз-уеит акы иалахәазамкәа. Ххы агәағ хәмоума? Леуарса, даара уазхәыцу уара абри? Иахзаңсахару, хусутә хәңхәа ишьтацаны, зтәы хзымдыруа, змаа хзымдыруа цхәызбак аамта лыкәхарзыр? Иабахаху абри?

Ш ь а х ө с н а: Уароубицьыр, изакө гәүзеи иумоу! Дрыцхаумшьазои имцарсны иргаз апхөызба? Деитым-заргы уздыруамеи? Шәлыцхраауеит, шәлыцхраа, нан, агәәкрафы ауаои-ауаои еибәхәозароуп. Сара сыцкөын убас еипш иабжәаго дсаазеит. Шәара, абри захауагы сыцкөын иеипш шәсыцхәазоит... Шәлыцхраа, нан, шәәхәшьа, уи шәара дызустоу шәзымдыруазаргы дуаои-тәюсоуп.

Б а з р ы к ө а: Бара уажәы даәаки нахалабцеит.

Ш ь а х ө с н а: Уара мыжда ушцазымхәыцуеи. Уара дузгабзар ишпоубарыз, ихәеишь даба?

Б а з р ы к ө а: Икалап биашазаргы...

Леуарса: Ишәыхи уара, шәеибархәыцуа шәеила-хөитеи? Аамта хара иахзыцшу цышәшьома? Шәааи, әәкәа хкәадырп!.. Анышә ицалазар ицәххып уи амашына! Ихацшаап амцарсыюцәа, дрымхны ахақәйтра лахтап, изаны ирго атыцха!

М е з: Хара хахиоуп!

Д а м е и: Шәара шәәндәықәла, саргы сцоит. Цара акы сшәыхәар жәбап.

Б а з р ы к ө а: Иаашәырццак, бабараа, уеизгы ианакәшөкых!

Леуарса: Хаит, абаацқәа, шәеитцамхан, шәласы!
(Ашырсырхәа ицоит. Аешыапышьтбжь апқарахәа игоит.)
Алашара ыцәоит.

Аобатәи асахьа

Саида лашыцәа рыюны.

Леуарса: Ёырххыла хашнеиуаз, ашофер Рема игәәшә хнадххылт гөрамгас дышьтыхны. Мез агәәшә

анааирты амашына ашьта итыңға ибеит. Моашыарыда иаадырт амашына ара ишыказ. Апшәма указар уаадәылтц хәағыстит, аха... Ашә хнадгылан хзырөызар, хлымха итәсит ауаои игәәкра зныцшуаз бжы тахәә баапсык... Апхөызба деикәпах дәәхәаны ацәырдағәы дыкөжыын.

Д а м е и: Лхы данакөйтәхтә арцәаахәа дыхәхәаны дахгәйдлт апхөызба, дымтазырсыз хреиуаз цышьа.

М е з: Аоны апшәмапхәыс лыла еилахкааит амашына ашофер лца шиакөыз.

Леуарса: Уи пхәыс бзиақ лакөын, даара ихәаалгеит лца ихы злаирхәыз ахөымгара. «Сыцкөын иныкөиҗеит, зхы ахатыр ақәзцо ауаои ины-көимгаша аус патуда. Исзынамгазар акәхап, ан ахшара икны илыду ауал цышьа. Дысымаазеит сца», лхәеит, лылағырз лғашы. Апхөызба даашытпааны аоныка даагеит...

М е з: Леуарса иан Шьахөсна, анра лзуны длыцхрааит, Саида.

Ф р а ц: О-о-хо-хо гәышьа! Ауаои анцәа данишо, дзыкөшәаша зегы илахь ианцаны дишоит рхәон ажөйтә. Сара ииашан убри хастауан, аха саазкөылаз сгәы ацәкахауа салагеит. Избан ухәар, азәы абзазара икәцан дишоит, егы – агәәкра. Убас зыкаитцозеи ихәкөйтү? Иабакоу исамартал? Сара исзеилымкааит, шәыххь згеит, дадраа, ихәкөйтү иишо зегы зизеипшым, ихшара еилыхны изибауа?.. Изхысхәаауа, Саидеи лашыцәеи зыкөшәаз азалымдара ауп. Изакөйтә хымзгүзеи шәхәарауазеи! Арт арыцхақәа раб, ауао чымазао иңсы антәзгы, абзабаа закәу рымбазацыт. Раб дыцсит ағарра даазалы-мцзакәа. Азакөан ғыц анааи, изеипшраз гәәтаны ирыцхрааит. Ускан дара сабицәан, уажәы иуаахеит, рыңсы еивыргеит. Азгаб лакөзар, абжәаратә школ далгеит, сара абра ишәацәажәо атахмада сакара жәба лдыруеит. Изхәа-

рҕагешьюзеи, аа, изакә рыцхароу изықәшәаз жәбоит! Ишцарури уажәшьта, икарцарызеи анцәа узша? Ех, иаргы саргы хайцыңсында уи ахәымга, ахыцәцәа иафызаз хазғаб ахымызг лзыргаз, мышкымзар-мышкы иқәнага шпәхзи-хыымгзари!..

Леуарса: Цаара пхашьарам рхәоит, уххь згеит, арт уара излоузыкоузеи?

Фрач: Арт сара исахәшьаңаңоуп. Издыруада сыхьзгы жәдырыц шәтахызар? Сара Фрач сыхьзуп.

Леуарса: Бзиа иубозар акәхап уахәшьа илхылцыз, хәарас иаҕахузеи?

Фрач: Бзиа исымбакәа уаҕа исымада, дад, дааукәы-хшахеит.

Леуарса: Нас ус зухәозеи, уххь згеит?

Фрач: Ыы, исхәеи?

Леуарса: Аңхәызбеи лашьцәеи ахымызг бааңс ргеит ухәеит...

Фрач: Уи иашами, имцума нас?

Леуарса: Мап, хара урт хымызгык рыман иаабом. Аңхәызба дымцадмырсыр еиха еиғын, аха икалеит шыта, ишцаури! Хжәйтә цасқәа ирыхкьо ақәнамгақәа макъана акыр ираңоуп. Хара урт храқәпалароуп даеазны икамларатәи еиңш. Иҳармжыжькәа халагар, ихәартам. Аамта ғыц хазну иҳаднаңоит, хәпстазаара змырманшәало, ажәйтә аамта иахзыннажыыз аңас хәымгақәа, нақ атышахь хрыгәтасларцы. Уи иаахжәаны иахзы-каңашам, аха ауафы илымшо егыікам. Хара ағар, шәара хабәцәа бзиақәа хшәыхәоит, абри аус ағы шәыцхыраара хәгшәмырхаларцы.

Фрач: Аа, уи аума узәу? Шәара ишәзымдыруаз хазғаб, амцарсюңәа гәымхақәа дрымкәыпцхны лыюны дахзаажәеит. Сара схаан, убри еиңш цәара икалахәеит хәа исмаҳаңт. Уи еиңш аус акаңара мариам. Изахауа, ишәңызымшыара хәа уафы дкаларым. Аха хара азғаб

лтынхаңәа, хазғаб абри еиңш дақәымшәар хтахын, иахзамуит акәымзар.

Мез: Ишцоури, аңстазаара убас еиғартәуп, знымзар зны, ауафы игәы еиңазырхаша рыцхарақ ааиз-кылымсыр ауам.

Леуарса: Уи цабыргуп, аха аңхәызба лымцарсра еиңш икоу аңас бааңс, ауаажәлар зегы рыжәаа еибыңан иақәңозароуп.

Фрач: Ее, дадхеит, ақәңара ахәара мариоуп, акаңара ауп иңгәюу акәымзар. Сахәшьаңаңәа чкәынңәа халалқәак ракәгәышьан, аус бааңс иақәшәеит акәымзар. Уажәшьта иалсхәаара саргы исзы-мдыруа скалеит. Ишыжәбо еиңш, аңәа ихаңара хәкәңит, анасыңгы ыкам шәхәеит. Ус акә, егыс акә, ахаңа дызхаңоу, ахымызг имычхарцы азы ауп. Уаҕа изихьзузеи ахаңа!..

Леуарса: Аңәагы иакәым анасыңгы акәым – ауаф иоуп аус злоу. Хәуаажәлар ирабжыгалатәуп ғәтәла ихәыңларатәи еиңш. Иахьагы, ақьиареи ахәндеиреи иреихау даәакы ыкам. Урт рықәнага ныкәызгаша, аколлектив заңәык ауп.

Фрач: А-а-а-а, аколлектив ухәоу? Аколлектив хәа узәугы хазынак акәымзар калап. Уи иахкәаны жәпакы азалымдарақәеи, аидысларақәеи кала-хәеит...

Леуарса: Аколнхара уалоума уара?

Фрач: Мап, дад. Аколнхара иалсхгәышьоузеи сара уафыргык, аңара сымам, әәакым. Анапа-ңдәшьаңәкәыгь сыздыруам. Макъана сыюны сыкоуп. Сыңшлап, икало збап...

Мактина: Абни иңәажәауа иаума бара Леуарса?

Саида: Ааи! Уи арңыс сара сзын абзиара икаитцаз шәашәа амазам. Иани иаби рыпха илыхьызшәа ағынза срыңхаршьеит, анреи абреи сзыруит. Сычмазаоҳаз цыышьа рыңсы цаны исыва-гәежьюан. Саргы убриакара сгәы шәаны сықан, изуа исхәауа сзымдыруа.

М а к т и н а: Бхы бцыхәа акыр рдырзауазма?

С а и д а: Мап! Абриакара тынхара сзыуз, срыздыр-зомыт. Сара исархәеит: «Икоуп убри аицш ламыс змам ауаа, апхәыс уафытәыюсас дзы-мпхызауа, апстәы аткыс еицәоу. Бара ахатца-мпхәыс ззырхәо апхәызба боуп, апату ахьчара зылзыршаз» хәа, сгәы дыргәгәон. Сыцсы еикәды-рхейт, Мактина, ауаа бзиақәа. Леуарса, Мез, Дамей, егьырт ирыцыз рыхьзқәа сгәалашәом.

М а к т и н а: Шака ахаара ицоузеи, шыри!

С а и д а: Дыбгәапхазар?

М а к т и н а: Бара дышцаббои?

С а и д а: Ани нактәирахь итәоу, еиха ачкәын цәа ихоуп, ахаарагы еиха ицоушәа збоит... уи еиха сылафәы дааиуейт. Бара?

М а к т и н а: Исыздыруам бара мыжда...
(*Ахәсахәычқәа алагьанқәа кны, ампахьшықәа рыжәаа иқәы-ршәны рнапқәа аныддырзәзәа, астал инахатәейт. Ишьтырхит апхьатәи атәцақәа.*)

Ф р а ч: Ажәақәак схәар стахуп, шәаасзызырфәы, шәыххь сара изгааит. Абра икоу зегьы сара сшәеихабуп, ишәцәызар стахым, уахакара сара схаан гәырғара сшақәымшәац. Уахатәи хасасцәа сахьрыхәацшуа, сакара сыцны схы збоит. Саагылеи уажәи раахыс, исхызгахьоу агәакрақәа зегьы схаштит. Абарт хасасцәа зыххь згаша, х-Саида деикәдырхейт! Хазгаб арт арпарцәа зынзагы дрыздыруамызт! Нас иргәазырпхазеи шәымхәои, дымцарсны дызларгаз амашьына ашьталара? Шәгәы ишцаанагои, ишәартазамзи убри еицш аус агәағьра? Амцарсюцәа бцьарла еибытазар калон. Аха дара уи азгы агәхьаа рымкит...

А б ж ь қ ә а: Иашоуп, Фрач! Иухәо зегьы цабыргуп!

Ф р а ч: Ихашәцару шәара, ауафәы аиаша ихәозароуп. Арт хасасцәа рыххь сара изгааит, аға дды-рхазаргы

калоит... Иззы, ишаасашәхәара? Ишәахәхьоума шәара знымзар-зны, абас цьара-кыр икалахьейт хәа? Сара исмахацт, дадраа, шәыххь згейт. Абри икалаз, ххы акырталазозар иханахәоит, хәпхьака хәпстазаара зынза әеицә-накрәны ишыкоу.

А б ж ь қ ә а: Ицабыргуп! Иакәыршәатәкьан иухәейт!

Ф р а ч: Убри акнытәгы, абра уаха хьыдтәалоу хасасцәа, иахьа уажәраанза хьыдтәалахьоу сасцәақәак ишрейцшым жәдыруазааит.

Л е у а р с а: Цәыцак аанкыларә сақәитышәтә, шәхаткы! Хара хьыпсамыз ала хшәырехәацәейт, шәхаткы. Саида илахтаз ацхыраара хара уалс ихадын, убри аицш аламыс аныкәгара, уалс ирыдуп ауаа зегьы. Ауаа реицхыраара, еидгылан реицықәпара шакәу хәшәыс иамоу, апстазаара тынч еилазгауа амучацәа, ауаа хәымгақәа, ауаа патудақәа рыкәнага рақәыршәара, ртыпқәа рфәы рыргыларә. Гәык-цсыкала акрура абри ауп ауафәы абзәара тынч изтауа. Итабуп хәхьышәныхәаз!

М е з: Цыпх исоуз афьыкәрей, сымгәахә иахашәалан иахьагы убра аца итацсоуп, уафәы итахзам, иазгәакуа азәыр шәыказар, даара сшәыхәоит.

А з ө ы: Сара исзеилымкааит, аколнхара уасны изурехәаз? Ауаа бзиақәа аколнхарафә еицш, зехьынцьарагы икоуп.

Л е у а р с а: Ауаа бзиақәеи, ауаа баапсқәеи зехьынцьарагы икоуп, аха хара иаадыруейт, ауафәы ма дыбзианы, ма дыцәгыаны дшымиуа. Ауафәы дзеиуоу ауаажәлар рцасқәеи рқабзқәеи шьтим-хыр ауам, урт ртәы илалоит хымпада, иоуа аазара зейцшрахауа еицш. Шьарда ацанакуейт аколлектив. Уа ауафәы иеицәеикуейт, изхауейт. Уи шцабыргу зегь реиха иубаратәы икоуп, абыржә хәазқәылаз аамтазы. Убри азыхәа ауп сара исхәаз зысхәаз.

А з ө ы: Уара излоухәо ала, аколнхара калаанза уафә

бзиа дыказамызт? Уара излоухәо ала, аколнхара калаанза хара аңсацәа зеггы хуаабжысын, акы хәпсамызт?

Леуарса: Сара ус егьсымхәеит! Ухы итумхәаан, уххь згеит. Аицхыраара хара аңсуажәлар ианакә-заалакгы ихаман. Уи ак еипш, җ-хьзыкгы аман. Ауаахәара рхәон, кьераз рхәон. Атыхәтәаны «кьеразаа» хәа ирышьтан, Аңсны ахы иакәи-тызтәыз Ар Каңшь ирыдгыланы еибашьуаз, ареволиуциатә отрядкәа! Уи зеггы ирдыруеит. Ус анакәха, аколнхара, наңьнатә аахыс ажәлар ирызтәымым, ирзааигәоу усуп.

Азәы: Уара укоммунистзар калап?

Леуарса: Ааи, скоммуниступ.

Азәы: Ус акы шыказ җашьомызт.

Леуарса: Иарбан ус акы хәа узәу?

Азәы: Уара узхатәбзиоу уиазы акәхап!.. Ажәытә цаскәа хәартам ухәоит, «кьераз» бзиа иубахуеит.

Дамеи: Сара скоммунистзам, аха Леуарса сицныкәеит. Угәы иаанагома уара, мчыла азәы сааицеит хәа. Мап, цьымхеит. Раңхьаза истәхымхеит, иагы-рымаскит. Тәым пхәызбак дымцадырсзар хусс иалоузеи хәа сгәы иаанагеит. Аха атыхәтәан еилыскааит, ирхәаз итабыргны ишырхәаз. Уара, икаҳцаз иашамхәа угәы иаанагома? Ацаскәа ракәзар узәу, урт ртәгы уасхәап. Уара уцкәын, ажәытә икарцоз кастоит хәа сыңха дымцарсны дигар, иудырузааит сиеихсны дшысшьуа! Угәы иалымсааит ус ахысхәо. Уи акәымкәа, азы уагоны узбар, урыцхашьаны уалызгар калап. Избан ухәар, ауааи-ауааи реицхыраара, аиыза-ра, уи цас бзиоуп, акоммунистцәагы ацхыраара артоит. Сара уи сақә-шахатуп!

Кыча: Аңхьагылара змоу аколнхарафь, узәыңшыша ауаа ыкамкәа изыкалом, абар, убырт иреиуоу роуп уаха абра хьыдтәалоу хасасцәа, урт зеггыла хәзәыңшыша

уаауп. *(Кыча идтәалаз ацкәын акәоҗәа ашәа аацәы-ригеит, иқәпраа икәашоит арҗыски тыпхаки.)*

Фрач: Уааи харгы ашәа рыцаххәап (Фраци Цьаламатаи иаацәоушьаратәы ибзианы аңхьарца иацырхәеит Кьахь Хаңьарат иашәа):

Уа раида, уа раида, Хаңьарат,

Уа раида, Хаңьарат, хаца,

Уа раида, нхаоыжәлар дыргәы-шьамхын.

Дырхаштуам иара цсраенынза,

Ағарцәа зыңсы рыхтнызцоз,

Уа раида, Хаңьарат, хаца!

(Леурсеи Саидеи мазак еибырхәозшәа ианиба:)

Фрач: Дад, Саида, ибдырузаит, Леуарсеи барей шәшеикәнамго!.. Ибхабмырштын ажәақәа исхәаз.

Алашара ыцәоит.

Ахцатәи асахьа

Аколнхараа рцақәа раңхьа аңыкәрей цәдырхәуеит ашәа хәауа.

Леуарса: Уа, бзиа шәуқәеит!

Зеггы: Абзиара убааит!

Патыхә: Ажәабжь җыцс иахзааугазеи?

Леуарса: Ажәабжьс ишәзаазгаз уи ауп: ишыжә-дыруа еипш Арутани ашофери иахьа уажәраанза рхы иакәитны адәы иқәын. Саида аус ахь дкылсыр лта-хымызт. Лашьцәагы ргәи-ргәи еилаңшуа икан. Иудыр-уазеи, Арутан избәхә шырхәатәкьо дыкамзар, еиламго ауааы дыкам аңсабарафь?.. Рема иыза бзиарак изиурц итаххазаргы калоит... Иац-жәацы Кыча уск имазаарын, ақалақь ахь дцеит. Ахәылбыяха аулица даны-ланы дышнеиуаз, уаагылишь ихәан, азәы ибжы иқәиргеит. Даахьаңшзар, аа, абар, Арутани Ремеи. «Ишәтахузеи?»

ихэан дразцааит Кыча. Дара ус иатаркит. «Уахэшьа қәнамга хэычык лызныкәагеит, ицабыргуп, аха убри еипш аус ҳақэшәеит ҳаргы ишахтаһымыз. Иаңса-харыма убри арғықра?» Кыча рықәфитүамызт, дгылан дырзызыроуан. «Уара, рхәеит дара, ҳара иаады-руеит уахзашшырц абра ушааз. Уақәыт, хухәоит икалозар!..» «Ишәазхәада сышәзашшрацы сшааз?» иңашьаны дразцааит Кыча. «Азәгы иҳаимхәазеит, ҳара иаады-руеит», рхәеит дара. Кыча изымчхакәа дааткьейт: «Ааит, шәара, ишпыкәу шәыпхамшьазакәа дыроагьых шәышса-цәажәауа шәкыпс-кыпсза! Сышәзашшырц сҗа-хызар, заа шәара агмыкәа сшәазҗааны сышәза-шшып хәа шәыказма?..» «Мап, ҳара гәыбҗанк уахтоит хәа акәым иаххәауа. Аха хухәар хҗахуп, ионы абра уңыба иҗоу арзаҳал ҳауҗарц. Насгы унапы ақәҗаны ашәкәы хәт, аринахыс ушахзы-мышшуала. Абри ауп ҳара уара укнытә иахҗаху, уаха акымзарак хҗахзам. Уаала, ҳара иахьяххәо ухәҗца!» Арҗарцәа рахәызбақәа цеицеиуа рыҗрақәа иааҗырхит. Уи ашьҗахь ирзеибоурыз аллах идырп, машәыршәа амилиционер дрықәы-мшәар. Ахыкгы наиаҗиҗан амилиҗиахь има дҗеит. Уа иразҗаан реимаҗ закәыз анеилыркаа, Кыча днадыртәан арзаҳал ирҗоны дноурызхит. Аруҗани Ремеи инарыхан иҗаркит.

Апхәыс: Унан, бзиа рықәымшәааит, икарҗазеи!

Ахаҗа: Шака иламысдоузеи ухәарауазеи!

Махаз: Ирықәнаҗаҗәкьаз рыхьит, ацәыршәагақәа.

Леуарса: Иаахҗәаны иухәозар, акәты ашьыга ашьапхыҗ иҗнахит хәа ирхәо рыхьит урҗ ауаа.

Патыхә: Ауаа дырбаандаҗит, аусгы иақәдыр-шәозар акәхап, аха шәара убри шәзеигәырҗозеи, сара исеилымкааит, ижәдыруоу шәара ауаытәыҗоса дызқәымшәо егышыкам.

Махаз: Изақәызеи, мшәан, иухәауа? Ацәҗа зуа аҗак каиҗароуп, нас ишҗа?

Патыхә: Чкәынцәақәак пхәызбак дымҗадырсар, атәыла бҗапхәа укоума. Уи еицәоугы аабахейт.

Леуарса: Ибзиоуп, иухәаз саҳаит, аха Саида хлыцымхраар дызқәшәараны дыказ арыҗхара атәы зумхәозеи? Уамашәа избоит уцәажәа-шьақәа! Ухәҗагы ухәҗмыз, иухашҗма?

Патыхә: Апхәызба дымҗарсны дызгоз дырҗра-хрымкьар ада псыхәа ҳамамызшәоуп шәара шәыш-цәажәауа. Иабаҗахыз убри, анцәа узша? Сара сьдәны-калашәа саланагалт акәымзар, иаласхуаз. Феидас иалоузеи апхәызба дахьрыҗраҳкьаз? Иахзымдыруаз шьоуки ҳареи ҳаибадырит, аха уи аҗынхәрас, аҗацәа ҳарҳаит. Убри ауп сара издыруа!

Махаз: Уара ианакәызаалакгы убасоуп ушыкоу. Ауаы иага уеиҳәаргы ухы егыҗалом. Апҗазаара иақәаҗәарахьала иаархәны ауп ушахәапшуа.

Леуарса: Аҗатә аамҗа Патыхә шьардакихы азҗом.

Патыхә: Сара сшыказаалакгы егыурымызт, аха уара зынза оумашәа укоуп, иагарааны узбаргы, аҗатәра хәа акы азбахә кьо иума удәықәуп. Ишаасоухәара удинаныс, изаҗахузеи атәым уаы аҗхыраара иҗара? Иаххәап, азәы угәы даары-җханашьан абзиара изууит, уиҗхрааит, уи иҗабуп хәагы уеиҳәеит. Ишьахәуп, изаманоуп, аха ишаасоухәара, бзиарас иахылҗиаазеи ины-кәаагаз ақьира? Абзиара ззуз ауаы дынкаҳан дыпсит, иахья, ма уаҗәы уаргы иара унаишьҗа-ргалоит. Шәыҗыагы шәыказамызшәа шәаақә-зааит, икоуҗаз абзиарагы икоумҗазазшәа инкылахәаша иҗеит, иҗсит, изит. Ауаа ракәзар, ишыкаҗ икоуп, рыҗәҗеи рыбзиени еикараны, ршьа рыҗибажәауа. Нас ауаы абзиара изуа егыиуа, ухы җыабаа заурбахуеи, иабаухәо? Башоуп зегыи!

Леуарса: Уара апҗазаара ушахәапшуа аҗак ажәа,

агъхан иақөйршөатөкъан иуеихөеит. Уи азхоуп. Амала уеизгы суазцаар стахын. Абри ахөы-нтқарра дуззафө зехъынцъара анхафөжелар ишьтырхыз аилахө нхара изакаразаалак цъара акы уамырхөыцзеи? Унхафөми уанацъалбеит уаргы!

П а т ы х ө: Уара уажөы аколнхара аахөоумыргылар камлоз! Уи атөы хазуп. Хара анхацөа акруреи акрхөареи ада иаадыруазеи. Уажөраанза уи хөфын, аринахысгы хөпсы ахъынзөтоу хөфө-зароуп. Уаха ххы зланы-көаагозеи?

Л е у а р с а: Маап, уара ус иаармариазаны ушалацөажөо еицш икам аускөа. Иудыруазааит аколнхара, уаодук игөы анфөгыуаз, сзашьтоузеи хөа иихөы-цыз усны ишыкам. Аколнхара ауп хара хөпхьака гөыгыртас ихөмоу. Хара убра аус ааулароуп гөык-цсыкала, азөы иумта азөы даламкысуа, қыа-рыла, цсыцқарыла. Аколнхарафө агъагылара амазароуп ауаа еилызымхуа азеицш ус. Хара убри хөзыкөпөит, иахьагы, уөцөгы, арина-хысгы.

Л е у а: Нас ишца. Убри ауп абзиахара захьзу. Ауаа ргөахөтөы иахьызгзауа.

П а т ы х ө: Сара стөала, адунеи ашаха ахөтаны азөгы ирымтөзеит. Ауаф рыцха адунеи дыкөнацы, изалхуа алихыроуп.

Л е у а р с а: Цсажөоуп иухөо, ишаахаухөара, уара ухаца узустөада? Зынза гөылшьапс ухы уцхьазозаргы калап! Усоума? *(Зегы ааибарччеит. Патыхө илахь ааимарцахөын, ицъымшькөа днарөахан Леуарса днеизыцшит, аха акгы имхөеит.)*

Б а з р ы к ө а: Урт ишөхөақөо зегы сахауеит, ибзиоуп, уөцкыс ииааиуа азалым узныкөигар шцөубари, дад, исоухөарауазеи?

П а т ы х ө: Хаи, Базрыкөа, ус ахьцаухөо! Азалым сызныкөзго ауафө сизныкөозар акөхап, абарт зегы

азалым шөызныкөзго иеицш. Уаха ишца?

Б а з р ы к ө а: Шөсыцхраа, абаацсқөа, хөа укөгылан ухөхөашт. Ус ауми, дад? Ауафө аиаша ихөоза-роуп дануафө. Мамзар, арт иухөо ажөақөа ахара имхөыцуа арныгк иахар, ихеимцөи, дадхеит!

М е з: *(даарыдгылоит)* Бзиа жөуит!

З е г ы: Абзиара убааит!

М е з: *(днөскьапхьан)* Леуарса, сара абыржөы шөара шөкынтө саауеит, аказы устахын.

Л е у а р с а: Икалазеи, сыззутөхыз?

М е з: Мамөу, икалоз, уамак егькамлеит. Аха уара иумдыруеи суафөышьақөа зеицшроу. Ак сахан, уара иуасхөаанза сызтынчөмхеит.

Л е у а р с а: Ак сахан ухөоу?

М е з: Ыы, акыруахахьөума уара?

Л е у а р с а: Мап, исахауаз, акгы смахөзеит, уара иуахөз аасахөишь даба.

М е з: Ус мөзак сахаит, даара иаацөоушьаратөы икоу, уи аус Саидеи уареи ишөзеицшу акы ауп.

Л е у а р с а: Зөкө ус мөзоузеи, ыхы, ихөеишьт уажөшьта, умцшзан!

М е з: Саида Кыцөи Камыгөи драхөшьагөакьөазамзаап. Лареи дарөи таөцөарак афө еихыраөзалеит мацара ауп...

Л е у а р с а: Ауафө дымцсыр имахара егьыкам, ииашөцөкьаны иажөабжь ссируп, ари исоухөаз. Иуаз-хөада уара абри? Абри иухөаз, Саидеи сареи иахөзеицшу усуп хөа зухөазеи?

М е з: Саналагах зегь акакала иуасхөап, узырөла. Иацы Дөөанака сыкан сшауаз, амөан Фрац дышцөз сааихьзеит. Юныка дцон, цытрак хөимөалацөан иареи сареи. Саниба дсеигөыргөеит, ацсшөа еибөххөеит. Хөицөажөо хашнеиуаз, Саида лымцарсра атөы аөцөы-ригеит. «Леуарса иххь згааит, шөара иахьжөуз абзиара

ианакә-заалакгы иаххаштуам» ихәеит.

Леуарса: Нас, нас?

Мез: Уара утәы зынза ишихәара издыруамызт, убриакара дузгәакны, духьәхәаны дцәәжәон...

Леуарса: Сара стәы егәаурым, уаха иихәазеи, уара?

Мез: Иуасымхәашеи, узырәла. «Кычеи Камыгәи Саида лзы ишыкоу, драхәшьагәакыазаргы уаха иацырцарыз, рнапы дыкәыргыланы дрымоуп, бзиа дырбоит».

Леуарса: Ишца, дызларзыкоузеи нас урт Саида?

Мез: Ацыхәтәаны Фрач ихала исеихәеит амаза ус, Саида кашәарахны иахәшьа длаазазаап. Кычеи Камыгәи хәыцкәан, уртгы аазатәын, раб зегы рныкәгара илымшар хәа дшәеит, аха, ихәеит Фрач, сахәшьа илымуит. Лыюны икадыршәыз асаби лыгра дытшәазшәа бзиа дбаны длаазеит. Саида ф-шыкәса анылхыцуаз, сымахә дыцсит. Дук мыртыкәа, дыцсгәышьеит сахәшьагы. Асабицәа ейба-кәеибаха иаакәхеит. Аха насыпс икалаз уи ауп, дук мыртыкәа иахзааит Асовет хәынтқарра. Аибацәа ирыцхрааит. Ирыртәеит ақара, ажәхьа...

Леуарса: Ажә атәы акәым иухәаша, уи дәәазны иухәап!

Мез: Фрач иимхәаз акы ацқан исхәо цьумшьан, Леуарса.

Леуарса: Ибзиоуп, Саида лзы уаха акрихәама? Изеилкаама лани лаби зустцәоу? Уизымтцаазеи?

Мез: Иуасымхәашеи, исараза... Узырәла, Фрач Саида лтызшәа далацәажәо дышнеиуаз, ишыкалах здыруада иамхәхәеит убас, Саида жьрацәарыла шәара шәтаацәара далцызшәа... лареи уареи, ишқасхәари нас уажәы, зынза шәеизааигәа-зоушәа!

Леуарса: Дызласзыкоузеи сара Саида, изакәызеи иухәо?

Мез: Саидеи уареи шәеижьрацәароуп, Леуарса,

зынза шәеижьрацәароуп, иудыруазааит!

Леуарса: Иахзеилоузеи, мшәан, лареи сареи, изакәызеи уаакәымцзакәа узәу? Ихәа сымхәеи лассы!

Мез: Саида Базрыкәа дипхауп хәа сеихәеит Фрач!..

Леуарса: Базрыкәа дызустада? Саб иоума узәу?

Мез: Ааи, уаб ихата. Саида уара дуахәшьоуп!..

Леуарса: Уара Фрач убас уеихәану?

Мез: Ааи, исеихәеит. Дуахәшьоуп, аха закәандарыла диит. *(Убри аамтазы Леуарса итақкәым ааира-цәан, илақәа җеимархәыхәны илахь аққа аахиргоит. Мез иааицәымықхан иухъзеи уара ихәан диазцааит.)*

Леуарса: Ус баша... Акгы... Таатынк хәапишь! Ақарда.

Ақшьбатәи асахьа

Саида лашьцәа рыюны. Саидеи Мактинеи.

Саида: Бара сара сгәы бызнырхарым цасхәа беазцәы-лхны башьталаргы, сызкәыхшоу Мактина! Сара сәы ааира хәычык игәыгәтабыжәуа балагазшәа избо сыкоуп, ибцәыззар зхәартәоузеи... Леуарсеи иыызцәеи хәоны ианыказ ауа инаркны, бара сара сәы бееитабкызшәа збоит. Исцәыбымзан, сыхаара, сара сызқәшәаз амчымхара, шәара шәтаацәарафәи изгәамқхауа азәыр дыказар?... Икамлари зынза сышәцәымқхазар?..

Мактина: Бароубицәыр, ус бгәы изаанагозеи? Гәрамгартас хзышьтыбхзеи? Бара абри еицш аус бақәшәеит хәа ансаха, сара баю-баю сеиҗы-шәшәарц егәасыгымхеит, аха сара издыруан бара бышкәыбқаз, багышхәыдамыз. Зегы анеимлысқәа егы, зака сбеигәырғәоз бды-руанда!..

Саида: Уааыс сзымшьаз урт ақкәынцәа мбжәахқәа, икалап уажәшьта ируз иаххәхәазаргы, аха уи сара

иабасыхәо?

М а к т и н а: Усцәкъя рзыбхәар игәнахауп, абзиа-баразы бымцадырсит, бырцәымғзар ус карцарымызт.

С а и д а: Уи еицш абзиабара бақәшәар ишцаббари бара?

М а к т и н а: Сгәы зызцо ауафы сымцаирсыр, иабаргәызеи, гәыбған истом.

С а и д а: Нас бара бышцахәацшуеи, Арутан сгәы изцома сара. Заца сгәы изымцара, дахьызбоз сыла акакац ыташәон, дысцәымғын!

М а к т и н а: Ус акәзаргы, бара усцәкъя бхәартә быкам. Ибтахымыз азәы бымцаирсын, зеиғәакам хә-оык арцарцәа беиқәдырхеит! Бара сышбыташыцуа бдыр-уандаз адунеи уаха акы стахымызт.

С а и д а: Ишца, бара сара бсыташыцуану? Избан?

М а к т и н а: Сара сымацара сакәзам, бара ибыташыцәо жәпаоык ыкоуп.

С а и д а: Ирхәозеи урт?

М а к т и н а: Ибзыркыз ашәа, ақытарфәы уахь-неилакгы зегьынцәара ирхәо иалагеит. Саргы исцеит. Нас, ари аразкы думи бара бзы?

С а и д а: Ииашоуп, сара бжә-оык аишыцәа сымоуп хәа исыпхәзоит. Урт зегьы бзиа избоит!

М а к т и н а: Саргы убри азы сбазцаар стахын. Зегьы реиҳа бзиа иббода бара, Саида? Насгы ды-бдыруама бара гәыкала бзиа бызбо арцыс дызустоу?..

С а и д а: Сызкәшәақәаз рышьтахь, сара згәы сабылуа адунеи азәы дықәуп хәа сыкамызт. Убрии уажәи раахыс Заур сара офы дмааицт, сихаштит, сибар итахымзар акәхап.

М а к т и н а: Ус бымхәан, Саида, сыбтахызар. Сгәы цжәаны сбымшыын. Заур ашьха дыкан. Ахьшыцәа аколнхара рахә рыцкеицеит. Аамтала убри инапы ианын.

С а и д а: Ашьха дышцаз саҳаит, аха дааижьтәи цытк

цуеит, уигьы здыруеит.

М а к т и н а: Мамоу, сызкәахшоу с-Саида, ус икам аускәа. Сара Заур сааишьтит, иахьа абра барей сарей хәицәажәараан бара реиҳа ибзыманшәалоу аамтазы, иарей барей шәчара аәхәара цахцәа-рацы.

С а и д а: Ахатыр сықәыбцозар, Мактина, убри атызшәа ажәоуп хәа уаха исабымхәан, абра ацыхәа цахцәап.

М а к т и н а: Хара хәонарта июноу зегьы бара бзыхәан гәыкала икоуп, Заури барей шәеинасыпхара бзацәшәарызеи бара? Сашьа, сикәыхшахааит, уао кәышуп, дцоуроуп. Дыздыруа зегьы ахатыр иқәырцоит. Уи икнытә ианакәзаалакгы, гәацәы-хәажәа баҳараны быкам бара. Ицсеицш бзиа бибоит. Абарт аоыцәа реицш разкы бзиа заухьа-да хәа рхы шәыдырныхәало шәкалап.

С а и д а: Ус зыбхәозеи, Мактинахеит, ауафы илахьынца азәы идыруа хәа икахума?

М а к т и н а: Уи иашоуп, икалаша адырра цәгьоуп, аха ауафы есымша абзиа дақәымгәыгуеи. Саргы цәара насыпк шцасмоури, уаанза хабзиахәа хәоны хәицыказаап. Аколнхарафәы аус еицааулап, хәыццәа ахәса ақхәагылара рцәаагап! Хәхьз-хәапша еицаххып, ихардууп!

С а и д а: Бара сара бызласзымдырқәоггы акрыказаап, ббама!

М а к т и н а: Нас ишца, сыхаара! Саида, бара асоцеицлабрахь сбыпхәап. Ақхәагылара зны бара исцәыбгаргы, зны сара ибцәызгап. Аха зегьы дара роуп, аиааира даәазәы иахтарым, хара хәонарта иамазааит! Бгәы ишцаанагои, ихьзырхәагоу усми ари?

С а и д а: Ааи, зеицшыкам ауп. Аха сара истәхым, сылашара Мактина, бара бгәы нсырхарцы. Бара зегьы реиҳа бысәыза ааигәоуп, бзиа бызбоит. Ахьзи ацшеи акәым, анцәа ибкәырхааит, агәәкра бақәшәар, убри

соуп, сыцәгья сыбзиа. Икалап, уамак сызшәмы-хәозар, аха анцәа иахамтоуп, ишәызхәит, шәарҗарцәахеит, сара сыцхыраара шәазгәакуа анцәа шәкаиmтцааит. Сара издыруеит бабараа, шәара сара сзыхәан гәык-җыкала шәшыкоу. Шәара макъана шәсабицәоуп, аха быргык иакара ахшыоу шәымоуп, шәкәышуп. Уара, Кыча, зегы урейхабуп, хымызгы анцәа иуқәимтцааит... Уажәыцәкья сажәа хсыркәшоит, сбабараа. Ишәасхәарц сгәы иҗоу ажәа – даара иажәа дууп. Сгәыгуеит цәгъаза шәар-гәыргъап хәа. Ари адунеи ағы икамло хәа егыкам. Зегы рейха игәакроу, аҗсра мыжда ауп, ауаатәыюса ыкәызгауа, аҗстазаара, уи гәыргъароуп... Хара хәҗста-заарағы, бабараа, ажырацәара иаҗызго егыкам. Аҗла адакәа рыла игылоуп, ауаы жырацәарыла деибаркуп! Сара ишәасхәарц истаху... Ишә-цәымзакәа исхәоит Леуарса шәара даара ишәзааигәоу уаоуп.

К а м ы г ө: Леуарсоу?!

С а и д а: Иухәаз закәзеи, цыым, саншыа? Леуарса хара

дхажырацәароуп ухәама?

Ф р а җ: Уажәыцәкья ишәасхәап. Леуарса, баба, бара дбашьоуп!

С а и д а: Дбашьоуп ухәама?..

Ф р а җ: Аиеи, дад, зынза дбашыа гәакьоуп.

С а и д а: Нас Кыҗеи Камыгәи зустцәада, иухәо закәызеи?

Ф р а җ: Урт, дад, бара браазеит. Уртгы башыцәоуми!

С а и д а: Ишҗа? Ишҗа?

Л е у а р с а: Саида!.. Зда дсымам сахәшыа, Саида!..

С а и д а: Леуарса, сара?..

Алашара ыцәоит.

Ахәбатәи асахыа

Атаҗын казарма азааигәа. Уахынлоуп.

М е з: Уарбан ари иааиуа?

Л е у а р с а: Леуарса соуп! Хәлыбзиа.

М е з: Абзиара убааит.

Л е у а р с а: Аҗыкәреи зыхычауада, Мез?

М е з: Леуа иоуп. *(Атаҗын аацәырган ишахо, ахысбжыи гоит.)* Хәи! Шәыргәындас хрырҗхәазап ацхыраара иахәаз ауаы хазимыцхраар. Азәы ддырхәит, ма ишыра иаәуп. Ирласны ацхыраара итаҗәоуп.

Л е у а: Сара сахыкоу стыҗ сзааныжызом.

Л е у а р с а: Иухәаз цабыргуп. Хдәыкәца уареи сареи. Ацәгъара иакәшәаз атынхада ацхыраара иахҗап. *(Ашырсырхәа ицоит. Апауза. Алашыцара иалбра-аны иааоуеит Леуарса ибжыи.)* Харжәеит, абааҗсқәа! Леуа иәоуп ахысра ахыкоу. Имацара зацәык даанхәит. *(Шыҗахыҗа еибарҗоны ианааи, аҗыкәреии атаҗыни амца ркхәан. Амца арцәара иалагоит.)*

Л е у а р с а: Хәҗсы ахыҗоу зҗырхаҗәоу ауаа ыҗазар акәхап. Уртҗи сареи иахзеибаулакгы жәбап, шәара амца шәырцәала...

М е з: Хәҗацәа ирдыруан аказарма акарул дшадгылаз, аха уигы агәхәаа мкыкәа рабҗарқәа җыхны иажәлеит. Ирхәыцызгыи зеиҗшроу шәымбои. Зымәа ицаны аиҗахысра иалагеит, акарулцәа жәаны абрахы иах-заагар, хара цшыаала ханкы-лсны аказарма амца ацрацаны хҗап хәа.

Л е у а р с а: Аҗа хара дыкоуп хәа укоу, ара дхәлоуп.

Д а м е и: Уи сеидроу, итәымуаазаргыи кәлоит. Хгәыла кыҗағы, азлагара азкыра җжәаны иоузышыҗыз дышә-махахәеи... *(Ахацәа, ахәса аколнхацәа еизан, амца дырцәеит. Зегы ргәы шны икан. Ус ахала еизарахеит*

арака.)

Леуарса: Ари ахэымгара икалаз шыкалаз уахатэка араион аихабыра адырра рахтоит. Агацаа изкэыркыз ацэгъаныкэгарақаа рцынхэрас, еихагы иацпыхэаны акраауруп, ирласны инахагзароуп атагыни ацыкэреии адгыл ыыцкэа рылатцаразы ишытыхны ихамоу аплан. Ө-бахэык рыбжьара азы ацха хахцароуп. Абарт реицш акыр иацсоу аускэа рынагзара еихагы иаргэгэоит, еиланартэоит аколнхацаа ртаацэара. Шэрыкэша-хатума абарт реицш аускэа рынагзара?

Зегы: Хрыкэшахатуп!

Леуарса: Өбагы, хацэымаашыакэа ихахычалароуп хмали хаарыхреи. Ацэгъамыцэгъа згэы итоу дызуста-заалакгы азэгы урт рымпынка дзыкэы-мларатэы еицш!

Ажелар: Иашоуп!.. Абас ауп ишатаху!

Арцыс: Ёжэлагэ нызмыжыа агыч, ақаафыр Лагэыстан, сыммазаоуп ахыхэо дычмазааы-цэкэоу цышэшьома, аколнхарафы аусура иеацэихычаларацы ауп изыкаицо, амц ихэоит. Бадра иакэзар шэызёу, ауааы еырхыкэымца, алабакааы. Лагэыстан игэацэахы дадхэаланы димоуп, уи иааихэо ада акы кайцом. Убарт зака ирласны ртыц ишэзыкэцауа акара, аколнхацаа тынчнхамоа роуеит.

Леуарса: Алушэак ауаацэгъақаа ртэы акэзар узлацажэо, урт реилкаара азэы дафзатэкэа-мкэангы икаларым, урт рхыцхэазара макъана ирацэоуп.

Патыхэ: Аиашацэкэа ухэеит! Сара аиаша шэасхэап, зака сеигэырғазыз, ауаа русура иапырхагоу, тынчмоа рызымто зегы рыкэнагақаа ирыкэы-ршэазар. Уажэраанза абра зызбахэ шэымаз аоыца ииашаны ицкэамзар калап?.. Уи схэеит хэа, излацкэамгы аарцштэуп, хэарас иатахузеи? Исцэыпсхэоу рцсаныс, азин сымам акэымзар, убарт алагызмалкэа ршэац

зхэара дшаансмы-жыуаз!

Мез: Уахцырхагамхан, Патыхэ, ицэажэо ауаа харзы-зырөыр хтахуп. Аоны хэкоу цыушьома?

Патыхэ: Закэзеи иухэо, Мез! Сыбжыы сымхуп хэа укоума уара? Ацэажэара саргы сакеитуп абарт зегы шакеитуп еицш!

Мез: Убжыы умхуп хэа уасымхэеит сара.

Патыхэ: Ех, сара рыцха, ара ажэа сызтахуада? Сара соуми аспекулиант хэа ацэа цэгъа зхады-рпахэоу!.. Сара азэыр дысзызырөыртэ сыкаху аха...

Мез: Избан изузымзырөуа. Абзиа ухэар иузы-зырөуеит, абзиа зхэо азэы уакэым акэымзар.

Леуарса: Ауааы ииашоу, аламыс змоу азеицш ус иапырхагам хыцхрааоуп зегы. Хколнхацаа рмал збылуа, иахыатэи апстазаара ыыц зцэымгу рыцхашыара рыкэым.

Зегы: Уиашоуп, уиаша. Уажэы хмал зблыз цшааны рыкэнага иакэыршэатэуп.

Патыхэ: Сара уао гарк сакэгэышьоуп, сшыжэбо сыкоуп, шыардак цуам, абарт зегы шэымчала, шэколн-харатэ таацэара ду сахышэыцхэазалт. Сара шыта сыпшкэам-схэасым... Цытк сгэы шэзы-нханы сыкоуп егысхаразамкэа, ахэаахэтра саахыркэаны сахытакыз, аха уи егыаурым, уи еицш иагыа калахыеит.

Мез: Сишь, уешаанукилара, акы суазцаар стахын, сара исыздыруам, уара такрыла иукеыртцаз ацабаа ухганы уаау, уус еицахэапшны егышухарамыз еилкааны уоурышьту?

Патыхэ: Сара сус аицахэапшразы иахысымгеит. Исыкэыртцаз ацабаахэ ицкэаза исыхганы сааит. Истаххар схы сыркэион, аха икасымцеит.

Мез: Избан, изахумгазеи уус, суаокиоуп хэа ухы уцхэазозтгы?

Патыхэ: Аус ахгара аифырцаара ауааы датахын, сара ус исзаапсаша азэыр дсымазар узымдыруеи уара?

Афбатәи асахьа

Базрыкәа ионы

Шьахәсна: Угәы иалоузеи, сытахмада, уқәықәма-шәықәмаха утәоушәа збоит.

Базрыкәа: Хәжәымтәяха ҳаиланахәар хәа сшәагәы-шәоит санықкәыназ исыхьыз агазара.

Шьахәсна: Уи азы угәы каршә, рыцха. Утынчха. Уареи сареи икахдаша убри ауп, иаагаз азғаб дрыц-хахшыап. Тызшәала, гәыроа-фәыроала аоны ҳаоналар, лхы лцәымығхап, лгәы пцәап. Дзы-қәшәаз арыцхара лызхоуп, хара адыроагь изылзацахдарызеи. Лынасыңи лхазоыдареи хашрызгәыку, бзиа дшаабо еилылкаар, хара хазгьы убас дкалап. Уареи сареи уажәшьта адунеи хахфаап хәа укоума, адамра ахықә ххықәгылоуп... *(Хәтәи пхәыси аоны ионалоит, иааиуеит Саидеи Мези.)*

Саида: Мшәан, иахьа аколнхарафәы аус умузози?

Мез: Аус зует, ааи, аха уажәы ақсшьара ҳамоуп, бара снабацәажәап хәа сааит.

Саида: Сароу?

Мез: Аиеи, бара.

Саида: Иухъзеи, Мез, уааңсоу, цқьа угәы еикараму? Ашыз ухьызшәа уцәышккараза укоуп!

Мез: Мамоу, акгы... нас ибасхәап... Ахәтыр сықәыбцо бара, Саида?

Саида: Ахәтыр шәауқәсымцои, узатцаазеи? *(Мез дгәыдикиларц инапы аалыкәиршеит.)* Цьымхейт, ицүазеи уара абри еиңш аламысдарақәа рныкәга-ра уалагеижътеи? Уазыршьцылада, сукәыхшоуп? Сара уара сашьцәа реиңш усыңхьазон, ууааыз цышьа ақсшәа уасхәон, ас ушәеимыз сызды-руамызт.

Мез: Сатабымцан. Исыхьцәкьаз уи ауп... Схы сымч

ақәымхейт... Сцәа иалалаз быбзиабара сацкыс ииааит!...

Саида: Иахьа абра исзууз Леуарса иасхәар ишпаууеи, упхамшьазои?

Мез: Сара бара быламыси, буақкәышреи срықә-гәыгуеит.

Саида: Акы усырбар стахуп. *(Асаламшәкәылыбжьы тганы дизапхьейт. Ақьаад иахәон.)*

«Сыхаара Саида! Снеин бахьыссымбаз са-та-бымцан... Бара бзыхәан сгәы еицакызшәа агәара боузар, ахахаи базымхәыцын. Бара бтоурыхқәа зеиңшраз сара ианакәзаалакгы издыруан. Бзиа бшызбац бызбоит. Сбыхәоит сыбхабмырштрацы. Дук мырцыкәа ҳаибабап बारेи сареи, ускан цқьа ҳаи-цәажәап...»

Мез: Ибзызоыда бара ари асалам шәкәы?

Саида: Ари асалам шәкәы иацы исоуит бзиа избауа ауааы икнытә.

Мез: Дызустәада уи?

Саида: Бзиа избауа ауааы.

Мез: Дызустәада, исахә икалозар!

Саида: Изутахузеи дызустоу?

Мез: Исабхәарц сбыхәоит.

Саида: Уиакара уансыхәа иуасхәап. Заур Гәынба иоуп. Исхәаз насыгзароуп, икалап дук мырцыкәа сигар. *(Мез ғымтзакәа ашырхәа дцоит. Саида, дхәыцуа шьтахька даахынхәуеит.)*

Алашара ыцәоит.

Абжьбатәи асахьа

Акәара ахықәан. Иааиуеит Саидеи Заури.

С а и д а: Заур!

З а у р: Саида? Мшыбзиа! Бышцакоу, сыхаара Саида? Изеицшроузеи бусқаа?

С а и д а: Бусқаа ухәама? Ирыбаргәузеи сусқаа, хар рымам. Уара уусқаа зеицшроузеи?

З а у р: Сара сусқаагы цегьам, ишяхәуп. Ибзызоыз асалам шәкәы боума?

С а и д а: Исоуит, аха уажәшьтарнахыс уара сара офы уаап хәа сыкамызт. Иага иахурцазаргы ацы-хәтәанза иуулакгы усзааит, уажәшьта исы-баргәызеи!

З а у р: Абра хәхыглоу азәы хәибар хәа сшәоит. Хнаскәап абнирахька, уа цкәа хәицәәжәап.

С а и д а: Сара издыруеит, Заур, зака игәытшьяагоу, ирыцхара дуу, аха иага ус иказаргы аргама иаахтны суацәәжәар стахуп...

З а у р: Ибыхзеи, икалазеи, сыхаара? Изакаызеи гәамтрас ибымоу?

С а и д а: Сара издыруеит уара бзиа сшубо, аха истәхым сара сыла вбак уоуа укалар, сзыкәшәәкәаз арыцхарақәа ирыхкәаны. Ииашоуп, уара аусқаа уман, уеилахан, аха уи азы мацара акәхарым абаскаамта сара офы узымааиз. Жәа гәыбзыгла лгәы сыршәыкәап хәа амалагы уаламган. Сара сыгәгәәхәит, исхызгаз агәәкрақәа сырзрыжәит, сеиладыртәеит. Исцәымзакәа хәтацас иаасахә, издыруада угәы даәа пхәызбак лахь инааны указар, ицкәоу, хымзгы зымгац, сара сеицш зцәа җеым?

З а у р: Хәи, сыбшьама, закәзеи ибхәауа?!

С а и д а: Исхәауа уаргы саргы хзы исхәоит, уашьтан зны утынхәцәеи егырт инацшуа ауааи, гәы-бганла, лахә-лахәы исыцклацшуа скамларцы. Иудыр-уеит сара... сара сымтадырсхәеит, насгы скашәарах аазароуп!.. Урт агәәкрақәа сара изулак исхасырштып, аха уара ушцарыхәа-цшуеи... Исиздыруам... Икамлари

шьоукы иуархәар, упхәыс дудсазамкәа лхы угәалырцхан ужьаны дудцеит хәа? Нақ-нақ шьоукы ххыл-цыргы, җы-гәгәала азәы икны изымцәәжәо уи афәы рхылар калойт. Шәарт шәан дцәыбзацхан, дкашәарахны драазеит хәа азәы инараәҗни-хәап!.. Угәы иаанагозеи уара убри азы?

З а у р: Сгәы иаанагомызт бзанцыкгы, сара сзыхәан абас бгәы җбахап хәа. Сара бзиа бшызбац бызбоит. Абзиабареи, агәрагареи зцәааа иалам ауаа баацсқәа ақәшәагәышьялааит сара бара исзыбхәыцыз еицш икоу азалым, сара скәиоуп, уи еицш зсахарызеи. Бзиа бшызбац бызбоит, быгәра згоит, сара сшыбзыкоу еицш баргы сара бансзыкала, нас уаха иарбану, хзыцә-шәараны икоузеи बारेи сареи, хгәеизцара ду бзан-цыкгы цырхагак аиуны изыкалашам. Сара издыруеит ханасыц хәигәырҗауа хшыкалауа...

С а и д а: Саргы ихастойт, хара хәицш насыц змоу ацсабарафәы уафәы дшыкам иага рыцхара хрыкәшәаргы!

З а у р: Бацхәа, Мактина ибзаалтит. *(Саида дапхәоит)*
«Сызкәырбану сәыза Саида!

Аскаамта бсычхап хәа сыкамызт. Аха уажәшьта цәгәа исцәырацәәхәит. Бара сылашара, хәаоны бан-базбари хәа уахи-ени сыцшуп.

Сыхаара Саида! Бгәы кабмыжын, бхәхәс сцааит. Бара бынасыц еицш анасыц зоухада! Сашья сызкәы-хшаша бара быда хәыцырта имам. Иаргы баргы сшәыхәоит сшәыргәыргәарацы. Аәхәара цышәцәа шәчара, сара уи аәазыкацара сәәуп.

Бгәыдыскылоит. Абзиаразы хәибабааит,
Бара б-Мактина».

З а у р: Аәхәарахәа илхәо азын бгәы иаанагозеи?

С а и д а: Сазхәыцп, Заур, иаарласны хәикәшәахп, нас аәхәарагы цәхцәап. Сыццакуеит, сцароуп.

З а у р: Бара ишыбтаху.

С а и д а: Бзиала!

З а у р: Абзиара бақәшәаит. *(Дцоит. Заур, Саида дахьцаз ахь ипшуа игылаз, даақәцәины имәа днықәлауанеипш.)*

М е з: Заур! Уаангыл зны!

З а у р: Мез? *(Ақсшәа ааибырхәоит)*

М е з: Уара сушьтан, бзиашәа абра сгәы иахьаана-мгазоз усықәшәеит.

З а у р: Иухьы? Акыр уаргәакуама, икалазеи?

М е з: Мамоу, исыхьуазыз, акымзарак. Сара, Заур, адунеи саақәлазар, азәы дырпхашьаны акы илсыршандаз хәа сымхәацт. Иазыуазеи азәы итәы, сызхара сара исымоуп... Аха... уск сақә-шәеит, убри азы ухы сеигьумшьарацы сухәоит...

З а у р: Исылшо акы акәзар, схы уеигьасшьарым... Аха изакәызеи, гәакрас узыниазеи?

М е з: Амцхә схәар егы иаңсам. Уара укәышуп, иузеилымкаауа икоузеи!..

З а у р: Ихәа иутаху, уацәпхамшьан! Уареи сареи хабжьара уи затахузеи!

М е з: Саида бзиа дызбоит... Дсанаужьрацы сухәоит!..

З а у р: Угәы иаанагома уара, сара мап лцәыскыр, уара дущап хәа?

М е з: Сара уи еипш егьсалымхәеит.

З а у р: Иуасхәо уахауоу, сара Саида бзиа дызбоит, мап скуам, ґагы салхәахьеит. Лареи сареи хацаки пхәыски реипш хәикәгәыгуа хәкоуп. Аха зеипш камло егыкам, илхәахьоу дахьхәуазар, сара мчыла слышь-талом, ишылзеигьу дныкәап.

*(Ашырхәа дцоит Мез, Заур дхәыцуа даанхоит.)
Алашара ыцәоит.*

Аабатәи асахьа

Базрыкәа ионы. Патыхә иажәа анагзара дәфуп.

П а т ы х ө: Пыхьа саныказ зегьыцәкьа сызбамхәеит. Сара харада-барада агәакрақәеи, агәырәақәеи схызгеит, аха ишыббо еипш, сзықәшәаз азалым, сеитанеитасуа, ихәо еиґахәо сгәарам. Ибцәыззар зхәартоузеи, акы еипшымкәа сгәы иалоуп, бара амчымхара ду бахьақәшәаз, убри чҳаны ба-хьыкоу.

С а и д а: Амчымхара ухәама? Изакә мчымхароузеи зтызшәа умоу?

П а т ы х ө: Сара брыцхасшьоит ауп исхәарц истаху, Саида, сызлабыцхрааша егьызбом акәымзар.

С а и д а: Цхыраарас истахузеи сара?.. Исыхьзеи, изакәызеи?..

П а т ы х ө: Хазтагылоу аамта убас еипш ауп ишыкоу, иугу иубзоу иара уара ухаґагы иузеилкаауам, агәакраґы унеин унґагылаанза. Хара арыцхәкәа зегьы цхыраарак-цхыраарак хґахуп, ихәама-гәышьам бымхәозар. Зны-зынла, анцәиныс, реихәа узыргәакуа руа иарбану анузымдыруагы калалоит.

С а и д а: Закәызеи, мшәан, иухәо, исзеилкаауам.

П а т ы х ө: Анцәа ибкәырхааит бара, акы баргәам-цратәы бышцаргәамцуеи, Леуарса иеипш аиашьа хазына дызмоу... Бара ибцәыззар сґахым, еилкааны исымоу, уаґы игәы еихьнашьаратәы икоу ус хәычык...

С а и д а: Уаґы игәы еихьнашьаратәы икоу ухәама?

П а т ы х ө: Бара быпсґазаара иадхәалоу акоуп. Бара ианакәызаалакгы бгәы ззымәазо, убри ауп ибасхәарц истаху...

С а и д а: Адырәагыых хырзаманк сгәдуцарц уәфуп...

П а т ы х ө: Ибасхәарц истаху ихәаосхьоу усуп. Ихәаосхьоу усуп, аха бара биира аґоурых акны пьґ-чытқәак аанарпшуеит. Икалаз уи ауп, бара агәра шы-бдыргаз еипш акәымкәа, ибабзамыз, бара бзыхәан зынза итәымаоу ионарґаґы баанагеит! Базрыкәа бара дбабзам!

С а и д а: Закәызеи иухәо, сара дышқасабым!

П а т ы х ө: Дабатәи абу, акыр шәзеилан шәйкоума иареи барей?! Бхылтшьтра атоурыхқәа хәа ибархәаз зеггы мцуп, рхы итырхәааит.

С а и д а: Избан, изықәшәазеи гәакрас, убри еипш срымжъар ада қсыхәа рымамкәа?

П а т ы х ө: Бара рнапағы бкартцарц!.. Ажәйтә зны ауағытира ыкан рхәоит, ибдыруоу? Уажәы, ииасхьоу ажәйтәра мазала идырхынхәырц иафуп анцәа иишәи-хьоу шьоуки. Урт қазну аамтазы рхы иаатәшәалак икарымто хәа егыкам. Амчра дара иркуп, иухәар иалухуазеи, акы ухәамоу, уғы қыржәап... Бара сыхаара, ицхамшьоз ауағы, қабатәа рынамыс иаграгылан изкәахаз, атәхәы зқәиршәаз бакәгәышьоуп...

С а и д а: Хәи, анцәа срыцхашы!

П а т ы х ө: Базхәыц бара, изитәххарыз Базрыкәа бицхауп зхәаз, бтынхадаха абра быонаршәы-зарц? Ибымбои еикәдыреәәкәаз зейцшроу, уахеи уатәи ицсыша ацшәмацхәыс лхатә бара закәандарыла бихшазшәа налхадырцан, лызғы-мтзо деикәжыа дныкарцеит...

С а и д а: Ицабыргны иухәома?!

П а т ы х ө: Ацшәма цкәын иакәзар бызәу, уи ацхәыса-агара дахыцәижәтәи ианбыкәу, аха цхәысда аказаара еихә еигышьоит, иаамта қыафла ихигаларазы!

С а и д а: Унан, сара сзакәан хшароума? Исыбаргәузеи уажәшьта! О, исыбаргәузеи, насыц шқасымаз!..

П а т ы х ө: Баасзызырғы, сажәа анагзаха сыт, икалозар!

С а и д а: Сзыроуеит, ааи.

П а т ы х ө: Сара уиакара бзеигәырғашаз егыбасымхәеит.

С а и д а: Ишқа?

П а т ы х ө: Бзакәанхшароуп сымхәеит сара. Бара

бышкәшәарах аазароу қашыара зқәым акәны икам... Ишқааури, ус икалеит... Бара бзыхтны-ршыалаз асаби, Базрыкәеи Астәндеи ирхылцыз ацәыбзацқа, дины дшынкәшәазтәкәа дыршыит, рыхымзг рхырымхуазыз, рыкацтамта бзиахә азәы идырхәхуазма!.. Сара избахәеит, асаби анышә дахьартаз. Азәыр итахханы дкалозар, зейцшыкам, исырбап...

С а и д а: Зынза ахлымзаах сақәит, уажәшьта уақәа сылшом!

П а т ы х ө: Ауағы дычча-ччо, ихы-иғы аапын шәтыц еипш игәырғыа-гәырғыо даныкоу, ақәаи, игәра бымган. Уи зеггы уажәагоуп, аапын амра қачқакәеи, ақхынтәи амш цақәцақәкәеи рцынхәрас, хка-арашытын ачыхь баацс, азынра амш уеиақәеи шааиуа шыбдыруеипш, ибдыруазароуп, ауағы игәалакарагы аешацсахуа. Ианакәзаалакгы ибхабмырштын бара, быцсы аоткаа-реипш бзиа иббауа, реиха бгәы тышышыауа данбыкә-цәиаашауа аминут азы, дшыгәрагам. Убартқәа зеггы еилибкаауа баныкалалак ауп, амци ақарамреи бзыкә-дыршәаз арыцқарақәа бхы рцәынбырхаратәы алшара анбауа. Амци, азалыми иаақәкәыршан убриакара ирацәоуп, амшын еипш хәдацәахы қалагылоуп, уи сқәеит хәа, ауаа гәыбған рыстом сара, азәи-азәи цәгыа-бзазарыла иахәеишьтоу, азәы джәаны ак абәи-цәызгари хәа егы дахызышәарыцауа. Ишқа-аури, ацстазаара ус ишоуп, уабахәартоу! Бара с-Саида хәыцы, ди, цсы зхоу дарбанзаалакгы игәра бымган, быстахуп азы ауп избасхәауа.

С а и д а: Адунеи иқәу ауаатәыюса цәиккит, абна илоу ашәарах реипш икны еибафо икалеит, сама-рталгы икам, гәыбылрагы, ухәарц аума иутаху?

П а т ы х ө: Мап, ус шқакалои, аха, ибдыруоу бара, Леуарса дзакәу? Уажәраанза издырқәоз зеггы басқәар стахымызт, аха уажәшьта дышбашыам, дшымцхәауу

анеилыбкаа, аиаша бцәымзакәа ибасхәап. Леуарса пхәызбак бызгоит хәа дхыхны лцәа лтәымкәа дкаитцеит, ашьтахь мап лцәикит, лара убри иахыркәаны ләылшыит.

Саида: Иазхоуп иухәаз, шыта уакәыт. *(Арцәаа аатлыргеит Саида, Патыхә, иаразнак аҭаҭа иҭалазшәа, дызфыз иажәа анагзара даакәыцит. Дшәапырхапуа Саида лахь дыцшуеит.)*

Алашара ыцәоит.

Ажәбатәи асахьа

Аклуб аҭы. Аҭар хәмаруеит, иччоит, ацыцыхәа еилоуп. Карамани Леуарсеи еицәажәоит.

Караман: Аколнхәцәа рыонкәа рҭгы арадио наагароуп, Леуарса! Абри аон ҭыц ахьхаргылауа Саида дзымаауазеи, мшәан?

Леуарса: Сыздыруам, анцәиныс, сара бца хәа ласымхәеит, лара лхала илзеилымказар акәхап...

Караман: Уи даара ихәартам.

Леуарса: Ишцазури, егәурым, даеа цытрак ашьтахь дашьцылап... Имариам дзыкәшәақәазгы... Аоны аус луеит. Сани саби аонатә усқәа рыкнытә рыцсы длыршьеит. Макъана лхы зқәылкуа егьсыздыруам, икалап атехникум дталар, ацара лгәы азымцозар, икалап аколнхарахь аусура даар, лара ишылтаху акәхоит...

Караман: Уртқәа рзы уара улмацәажәацкәа укаларым?

Леуарса: Мамоу, сылмацәажәацт. Ишубо хара хҭы есымша еилыхароуп, лацәажәаха смоут, насггы лара лхала акгы дысзымцааит...

Караман: Азәы дизхәаны дтәоуп хәа саҳауеит, амцреи ацабыргреи сыздыруам, уара иудыруазар акә-

хап?

Леуарса: Исыздыруам, уаҭы егьсеимхәацт. Аха сарггы иньцаә-аатцаәшәа исаҳауеит ауп. Икалоит хәца дцарггы, изыкамлозеи, насыпк лоур еиха еиҭалшьозар. Убри акнытәгы, макъана уиакара лырцыхцыхрақәа ахәтаны избом.

Караман: Сара, Леуарса, схәатәы уахыңар калом сымхәеит. Саида дуаҭытәыюсоуп, лтызшәақәак еилыс-каар сҭаххеит. Уара улызфлымхаз, цқәа деилкаа, ацхыраара ахьылҭаххо иуцәлыгы-мхааит.

Леуарса: Уара уахәшьа дины данынкашәа нахыс дудыруеит хәа хзырхәаратә икамлеит, ишубо. Аусура сханагалацәан, хәычык хәицәыхкәеит лареи сареи. Конфетқәак лзаасхәалоит, аха уи мацара абалыхәои лара. Сара макъанагы цқәа еилкааны исымам илтаху, лгәы зызцауа. Сани саби, аҭахмадеи аҭакәажәи иралхәаларызеи атыңха қәыңш. Дзацәушәа лхы лымпхьазо дыкам, лгәы ҭыгьуазар калап, ииашаны... Ус ихәартахарым! *(Еицәажәо игыло ирхәо дазы-зырәуа даагылоит.)*

Аҭахмада: Бызшәас излеицәозеи, мшәан, убаскан убарт? Ирхәоны саҳахьеит, ақалақкәа рҭы атцара змоу ауаа, урысшәала телефонла еицәажәоит, қыртшәала ицәажәо телефонқәакгы ыкоуп рхәоит, аха ателефон аҭсышәала ахеиҭахәашьа азцару?!

Азәы: Ацәашәымбацқәеит, уажәшьта ихабаргәузеи, амшәқәеи, абгақәеи хареи хҭәазхара хмеи-цәажәалари, иакәым акы иакәыркырггы хәиба-ргәыбыцлап, ҳа, ҳа, ҳа!

Леуарса: Ахәмаррагы бзиоуп, аха ус шәара шгәы ишаанагауацқәа икам ателефон аусқәа, ате-лефон бызшәа хкыс икоу зеггы адыруеит, аҭсшәагы адыруеит, абарт еибызхәо шәареи сареи ишаадыруа еипшцәкәа. Амала ихәхьча-лароуп, уажәы аакыскәа иаархәаз

амузыка архәагақәеи, ашәкәқәеи ахыюназ ауаҭах ашә
ңены шыоуки ныюналан, ионаз зегыи аадәылганы иргеит,
уи жәдыруоу шәара?

Аҭаҳмада: Хәи, дадхеит, закәызеи иухәо, аҭычра
калеит захьзузеи! Дызустада ашәкәқәа ззауа,
ирзиуазеи?

Карамаи: Аклуб ахьхаргыло згәи иамыхәо шыоуки
икарцазар акәхап.

Аҭаҳмада: Избан, изырцәымгузеи аклуб ахьшәы-
ргыло?

Леуарса: Икоуп убас ауаақәа зыла хәоу, алашара
зцәымгу, ажәлар аҭара роур зҭахым, аҭбырлы еипш
аиаша иацәшәо! Убас иказ роуп изгьычыз хмузыка
архәагақәеи, хашәкәқәеи иҭхаста-ртәрацы. Урт ирҭахуп
хәар рхы ргәи еигәырҭо икамларц, хқлуб гәырҭарыла
аартра еипды-рқьарц, иагьа рургыи хқлуб уаха иаах-
мыртыр калазом. *(Уи аамҭазын аҭар аҭарахәа ашәа
хәаны акәашара иалагоит.)*

Мез: *(Саида дынлыдгылан)* Бара ибзиан бшыкәашо
сара издыруеит, мап зысцәыбкуазеи. Хәтыр сықәы-
бҭозар, бсыцкәашарц сбыхәоит! *(Саида, азнык азын мап
лкын, аха нас дақәшахәтхеит. Икәыпраа ишыкәашоз,
Патыхә лылапш дана-аҭашәа акәашара даакәыцуеит.)*

Леуарса: Ибыхъзеи, сахәшьа! *(Алашара ыцәоит.
Алашара аныкала ешьеи ехәшьеи рымацара икоуп.)* Акы
бгәи иалоушәа збоит, Саида, ибыхъзеи? Былахь
еикәызҭазеи?

Саида: Мамоу, сылахь еикәзам. Ус баша...

Леуарса: Былахь еикәушәа избан азы ауп
изысхәаз. Уимоу, азәи ажәа гәацәыхьа беихәама хәа
сбазцаарацы егьаасыгымхеит.

Саида: Ажәа гәацәыхьа сазхәодаз? Ус азәыр
акырсеихәар ура иуасымхәоз.

Леуарса: Аоны бгәи оңафьгьзауа быказар, аус

ахьыруа амхахьы бнеиларгыи калоит. Бшьапы еипы-
бхып, аус зуа аҭар бнарылапш-фарылапшып, бгәи
фыхап. Ибдыруоу бара, ауаа рацәаоны аус анеицыруа
зака ибзиоу, ргәи шеибарфыхауа? Унарылапшыр, угәи
азхәп! Уажәи аакыскьа ахәсахәыцқәа аицлабра
рыбжьартцеит, реихә еигьны аус зуа хәа. Сара иашан
издыруеит, баргыи ишыбцәымгымхо аҭхьагылара
азыкәпара. Азәи ишьҭахь агылара азәгыи иҭахзам.
Бҭахызар баала уацәи, бсыцца амхахьы!

Саида: Кох, мамоу, макьана сзырццакызеи, даәа
пыҭрак саапшып.

Леуарса: Избан, еихә еигьуп баалар.

Саида: Аколнхара иахьеи уацәи мацара аума
ианыкоу, иасымшагыи иками! Сахьымзар хәа ушәома,
уа сыззымдыркәогыи рацәаоп, иансаамҭоу сым-неиуеи.

Леуарса: Сара ибасхәарц истахыз уиакәын,
ахҭатәи абригада акынтәи ахәсахәыцқәа, Саида усура
даарацы лоухәароуп хәа сархәеит. Даара иахҭахын аус
хаццулар рхәеит дара.

Саида: Сара даәа пыҭрак саапшыр сҭахуп хәа
уасымхәеи.

Леуарса: Нас, абас ишсабхәаз убасцәкьа рас-
хәарыма?

Саида: Ааи, убас рахәа.

Леуарса: Бчамадан изыи акәхап ариакара былахь
еикәызҭаз... Уи имоасны ицоз гьычк аоны дыюналан
имгеит, заа ихәшьадны ауп ишигаз. Бгәи иаанагозеи,
ихазныкәызгарыдаз абри еипш агмыгра?

Саида: Исыздыруам, исыздыргәышьом

Леуарса: Уиакара хьаас икабымцан, аҭыч
дхапшаауеит. Бзиала!

Алашара ыцәоит.

Ажәабатәи асахьа

Абаажә акны.

П а т ы х ө: Снапағы даазгеит хәа сыкахуп, арахь лара хатта дцарцы дыказаап. Абри сара иансытцалкы, икалап ларггы, җымтзакәа, леырфашьаны акы сыллыршарцы даҗызар? Сара уи амалахазггы гәарас исымамызт. Маап, аусқәа сара сгәы ишаанагауа еипш икамзаап. Абар лара дахьаауа. Баама, дад! Афратхәыс! *(Саида лнапы лыми-хуеит.)* Даара ипхьакыртами, Саида, хәхьааиз? Ара иууа, иухәо зеггы ачалап итоу иафызоп, хазхара хцәажәап, хшәом, хархауам.

С а и д а: Усоуп, аха сара уиакара ара сзаанымҗасыр калап.

П а т ы х ө: Сара, хашәалахәык саундаз хәа идәыкәу среиуазар бара ибдыруеит. Уи сылазагәышьам. Ацхыраара зтаху ауафы дызбар, схы еиҗьасшьом. Ибгәалашәозар калап, банымтцадырсыз исылшоз ахәычы шбыгсмырхаз. Икалар ауан убаскан амашәыр. Сара еилкааны исымоуп, бара бшы-гәрагоу, бышхәыдам, бшеилкәоу. Убри акны-тәггы, тынхак иеипш быпхьазаны, анцәа ибауеит, иарбанзаалак мазак шбытцасымкәа. Шәара шәкны сней-цыпхьаза, есымша, сгәи-сгәи еила-пшуа акәын сышнеиуаз, цьара иакәым акы сҗыткьаны бгәы цәыскьар хәа сшәауан. Аха сымнеиларггы сгәы иауамызт быштцоурази бышкьази анеилыскаа. Сара ианакәзаалакгы ауафьцкьа ипшаара сашьтан. Бара ус бшыказ анеилыскаа, уаха истахызыз. Сара сгәы аартны сбацәажәар стахуп сжыи иалтцыз азәы леипш быпхьазаны, цьара сеитабхәап, сбырпхашьап хәа сшәом, нас быгәра зысымгарызеи?... Даара исцәуадауп ибасхәарцы истаху ацәы-ргара, аха ибасымхәар сгәы иауам ихьантә-харггы. Уажәы аакыскьа издыруаз азәы, мазажәа баацсык сеихәеит, иҗы неихашәаратәы. Убри

уажәи раахыс сгәы тытцны ицауашәа избоит, ачхара убриакара исцәуадафхейт. Ихьымзгьысшьейт хатә уск еипштәкьа. Ауаа зынза ицәиккит, рцәа итытцит, ипхастартәит ацстазаара иамаз ацшзара! Ус икамзар базхәыцишь изей-пшра ажәабжь гәымхоу ақыта ирылартцаз? Леуарсеи барей шәеишьцылан шәыкоушәа, абри еипш ахлымзаах рыларцейт!.. Иҗы ашьакәада ташәаит уи рапхьаза иаазхәаз!.. Ирхәо исаха-хейт, атәыфакәа зхагылоу абнауафы дыкоуп хәа. Дагьбнауафны, атәыфакәагь ихагыланы да-ныкала, дзейпшроу бара базхәыц. Барггы ибмахахьей, Саида, ус икоу абнауафы дыкоуп хәа? Леуарсаггы атәыфакәа имагәышьоуп, иаххәар иалаххузей акәымзар. Ишыббо ако-лнхара дахантәафхейт, игәылацәа рмал дачахын дахьцара издыруам. Абас дыкагәышьоуп цсатала хцәажәозар. Аха ишцәиууеи, цьаханым иты-пхейт ус икоу ауафы. Иара изыхәан зеггы дара роуп. Уи дыпхәысым, дхатцоуп ихьзуп. Ахатца ианушьаша, апхәыс иузланашьом, уи ауп арыцхара. Бара сгәы балагәышьоуп, абарт ибхадырпакәаз рзы абри сызтаб гәакьак леипш...

С а и д а: Абри саухәарц аума сыззаупхьаз?

П а т ы х ө: Аиеи.

С а и д а: Ишпазури, усыцхраа.

П а т ы х ө: Саҗабымтцан, Саида. Икалап амазажәа ибасхәаз даара бгәы еитцанархазар, гәыбган сыбтазар? Исымхәар еиха еиҗьарггы каларын, исзымдырит акәымзар... Саҗабымтцан амдырра исыхьыз.

С а и д а: Мамоу, иуазей. Даара итабуп сыцәгьа иуахаз ахьсытцоумкьыз.

П а т ы х ө: Барей сарей хгәаанагаркәа еипшыми, Саида, сара убас сбыкәгәыҗуеит. Сгәы иаанагоит, Леуарса изыхәан хгәы итоу анагара уажәшьта иаамтоуп хәа. Анцәа исамартал аныкәгара хара хзы иуалпшьоуп.

Инарцёымоа даннықалалак еиликаап анцёа иаңицаз асамарталқёа зақа еилаганы дыкоу. Уа дахънеиуа иреихёап ацкы ажёа, анцёа имаалықцёа!

С а и д а: Нарцёыка ддэықёахцап ухёоу?

П а т ы х ө: Ааи, шыта нас... Убасшёақёоуп ишыкоу... Хгёаанагарақёа зеицёаазарызеи, бара ибтахугы сара истахугы анеиқёашёа...

С а и д а: Сара ара уаха сызтёом, умбои, сгёи тыцны ицарашёа еисуеит.

П а т ы х ө: Беаанкыл, сара дæакгы басхёаран сыкоуп. *(Қъаадк аацёырган илитоит.)*

С а и д а: Изакёзеи ари, изыда?

П а т ы х ө: Бара ибыстарц акёын, азёи ибзаитит. Иану сыздыруам, анцёа ибааит, аа, бапхъа!

С а и д а: *(дапхъоит)* «Сыхаара Саида!

Еицпахцёаз аёхёаразы хзеиқёымшёар калап. Сусқёа хёычык ихынтааынтахеит. Анцёа илахъ зоуша уааы къашык, шёкёи гёымхак цъара исзалеигалан, сус аилкаара иаёуп. Сара сзы-цёшёарахёа егъсымам, аха схы сырқыароуп, сыцёгъа зхёазгы дысзеилкаауазар, деилыскаар стахуп.

Сгёыгуеит дук мырцыкуа хайлгеп хёа, Патыхё бицхраа акыр азы битаххозар.

Абзиаразы хайбабааит.

Ибызгёаку Заур».

Заури уареи шёабеибадыруеи?

П а т ы х ө: Зауру?.. Сароу?.. Хай, закёзеи ибхёауа, Заури сареи хашцеибамдыруеи, хайуацёоупеи иареи сареи!

С а и д а: Хайуацёоуп ба? Шёишцеиуацёоу? Шёанбеи-уацёахеи?

П а т ы х ө: Бара мышрак иакёшёаша, уи сара схы акара хатыр икёыстоит. Жърацёарыла уамак хайза-аигёамзаргы, даара хайбацахуп. Санпса лаб иахёшьапа

гёакъа иакёын, Заур иаб цсаца шкёакёа. Иаха ахёылпазы, Заур аоны даакы-дгылан абри асалам шёкёи Саида цъаракыр дубозар исызлыт ихёан, уеыжёцхёа сшихы-нхалаз дмаагылакёа дцеит. Цёгъа дыццакуан хазхарагы хзымеицёажёеит. *(Пытк ус дгылоуп, нас иажёа инацицоит.)* Уажёшьта бареи сареи хус аёхёарагы халацёажёар калоит. Сара сгёи излаанаго ала, абыржёи иааиуа амёишаёны аёхёара пахцёап. Бара иныкёыршёны Кыцеи Камыгёи рахъ бца. Банцо Леуарса амёишаёны бааигарацы иахёа. Ахёылбъеах аоныка шёана-ауа, ибымдыруеи, амёа ахыкё аёи игылоу ац ду? Сара убри азааигёара арасара аёи амёа кны стёоит.

Ацъ шёаназааигёахалак, сёи амгёархақёа кёадахеит, иргёгёа хёа иахёа. Иара бара бахъ дааишт. Бара беыжёцны, нак цытк бнаскъаны бгылаз. Схысуеит, инапкёа антацёым, аус данаёу аминут азы. Ус еиха иманшёалоуп.

С а и д а: Ухысуеит, аха уи иахылфеиааша ацёгъара зейпшроу атёи зумхёозеи?

П а т ы х ө: Акымзarakгы захылфеиаазом. «Хайцны хашнеиуаз, амёан архёцёа хрылашёан, дыр-шыт» бхёоит. Уаха акгы атахзам. Бара ибха-роузеи, акымзarakгы!

Ибдыруазааит, хауаажёлар даара ишахцъы-ршьауа абри аус хзынагзар. Дызустазалакгы азёгы дитахны дыкам, зегы дырцёымгуп. Уиакара зысхёозеи, уашьтан бара бхалагы еилыбкаара быкоуп сажёакёа шцабыргу! Бца, бца, ишысхёазоуп, дæа моакыкам, ааи, ааи! *(Саида лыбга пцёаны дцоит. Дкылпшзырфёуа дааиуеит Дамеи.)*

П а т ы х ө: Азёыр дуцума?

Д а м е и: Сымацара соуп. Умшёан...

П а т ы х ө: Ажёабжъ фыцс икоузеи? Ицабыргумашъ

абри Махази Разани рзы ирхәауа?

Д а м е и: Ицабыргуп. Урт амишәанқәа зынза ицәиккит, иаазқәылаз мшыбзиахәагғы сахәара иакәытцит.

П а т ы х ө: Ицабыргны иухәома?

Д а м е и: Аиеи, анцәиныс!

П а т ы х ө: Изакеызеи зырхәа. Иртахузеи дара агмыгқәа?

Д а м е и: Иртахузеи умбои, уара ҳажьейт, ҳаңсы ахьынзатоу аколнхара ҳалцуа убарым рхәейт. Убри агитация кәцара узәу уакәыт акәымзар, уңсы ахьымаауа удәықәахцойт, уцәгәа ххәойт рхәейт.

П а т ы х ө: Уара сара сзы цәара акы уфәтцмыфрызааит?

Д а м е и: Закеызеи мшәан иухәо, газас суңхьазома?

П а т ы х ө: Уигғы хәартам, аха уи атқысгғы узырхәыцша даеа жәабжыкғы ыкоуп. Иаха Бадреи Лагәстани таркит...

Д а м е и: Итаркит ухәама? Ишца цәоушьт?

П а т ы х ө: Итаркит, ааи. Атхыбжьон иаакылсын ирыма ицейт. Иугәаламшәои зны аклуб андырхәыз?..

Д а м е и: Уаха азәыр изы акыр рхәо уахама?

П а т ы х ө: Уаха ирхәаз уиоуп, Лагәстани Бадреи тарымкыкәа даеа цытрак иаанхар, ататын казармагғы рбылрацы ргәы итан рхәейт, насгғы иацаргалалакғы, ацхагғы пхастартәрацы икан рхәейт, ани уара зны угәы итаз... Иугәала-мшәои?..

Д а м е и: Ыы, урт аҳаиуанқәа, изакаразаалакғы уск уаоцас ирзынамыгзейт! Сара сакәымзар, урт ашәыргәындақәа зынза иччархәхарц икан, уажәшьта, аскаамта иагараангғы абахта итадырбаахьазаарын...

П а т ы х ө: Ее, гьиди, Леуарсеи Карамани арупаңца рзы хацак дышцакамлеи, даргғы ҳаргғы анышә ҳаицыцандаз! Ее, Дамеи, Дамеи, уара мышрак

иақәшәаша! Уаргғы саргғы ҳаңсыр акәмыз, аурыс хәынтқар данцсуаз! Сара исгәалашәойт, сабду цсаҗа шкәакәа ахәынтқар дызбеит хәа ихәоны исаҳахьаз. Патырбыкә ар ркны дааизаап ахәынтқар, сабду даарылипхьан, абыржәы ужәахыр шысшышыуеипш, ижәахыр шышыуа афы-рхатца ихәан, дирехәзаап. Ахәынтқар даараза дгәыбылдын, уи ихаан акәын азақәанцәкәа аныказ. Ауаа ирыбаргәыз, ргәы тганы икан, ибарзаганха инхон, инцуан. Лагәстани Бадреи егьызқәымыз, изеипшра уаа хьаажькәаз дара ианрысакьахәымтаз, егьырхаразамкәа иныбжьахәаша ицейт акәымзар!.. Иа анцәа, хыхь икәтәоу, цәанат гылартас ирыт, зыңсабара зыңсахыз ауаа қыақәа!..

Д а м е и: Урт ауаа макьана ишьым, ихәым, рыңсы тоуп, уара иарбану рыңсаҗа зуныхәауа, иоурышьт-уазаргғы уздыруамеи?

П а т ы х ө: Урт знык ирымцыхьашәаз нхап хәа угәахәуама?

Д а м е и: Уажәшьта сдәықәлар еиха еигьхап.

П а т ы х ө: Уабаңои?

Д а м е и: Аус сымоуп... Иахамхәац еибакхәозеи, мшәан. Зегғы дара роуп, башоуп. Иаххәейт, еитаххәейт, аха акгғы хзалымхит...

П а т ы х ө: Утәа убра ашьшыхәа! Закеызеи узлажьу, цымхейт, сара ацәажәара сшафәу уца сыздыруам аха, уаргғы саргғы ҳазцысуа ҳахибарцап. Иакәым акыр уасхәарауашәа угәы иабама? Имацуп угәахәуама ҳазлацәажәауа аус дуқәа? Утәа сымхәеи убра! Аколнхарақәеи ҳареи хцәа тибацароуп, иуаҳауоу? Ихамбароуп ҳара урт!

Д а м е и: Аколнхарақәа ҳрақәдалар цәанатка ҳна-рышьтуейт, мамзар ҳнарышьтуам, убасшәақәа ауп ишыкоу...

П а т ы х ө: Баша атәара акгғы иаңсам, цым! Аха

уара сара узлазбауала ак злытцау азэ уакэым. Махази Разани наумкэытцорны ицеит. Ус сахауеит, аколнхарафэ пату рыкэны икалеит хэа. Уимоу, агэеуусуа рхэоу закэу сыздыруам, хыызкэакгы рыртэит хэа.

Д а м е и: Аиеи, игэеуусуцэахеит. Уи ахыыз даара иахыехэоит.

П а т ы х ө: Ыы, ачархэаоцэа гмыгкэа! Уцшла урт ирыхуа зеицшроу убап!.. Узгылоузеи уара, ушхазза?

Д а м е и: Баша схэыцуеит.

П а т ы х ө: Баша ухэыцыр аткыс, аус злоу акы ухэыцыр еиха иузеигын.

Д а м е и: Ус злазам азэы акы ихэыцуа убахэоу?

П а т ы х ө: Иухэыцуаз аасахэи нас!

Д а м е и: Ибашоушэа избоит абарт уареи сареи хазэкэоу. Убри акэын исхэыцуаз.

П а т ы х ө: Сара ианакэзаалакгы издыруан уара ушееимыз, уааы дукэгэыгратэ ушыкамыз, аха сақэшэеит убас, угэра самхагеит... Иуздыруам уара ауеи атахи, еицхыраарацы анцэа ишапи-цахэоу. Ауааы харам иоуп, ауааы ицхыраара зтахым.

Д а м е и: Мшэан, уара уакэмыз, ауааы ицхыраара цсапас иалоузеи, ухы узахэозар уахэала хэа сабжъазгалоз. Иухаштма? Уара анцэа гэакра уакэимыршэааит, агэакра уакэшэар схы уеигы-сшыарым, аха гэакра умазамеи, сабауцхраауеи?

П а т ы х ө: Сара цыдала хатэ гэакра сымам, аха ажэлар агэакра рымоуп, убарт роуп ацхыраара зтаху иузеилкаауазар.

Д а м е и: Патыхэи уареи шэхацхраа хэа ажэлар иреиуоу азэы хнапы ианицо сара исмахацт.

П а т ы х ө: Уареи сареи хазустцэада, ажэлар хреиуам ухэашама?

Д а м е и: Ажэлар хреиуоуп, аха изхэартэузеи, хмацоуп. Ыыца хэуп икоу.

П а т ы х ө: Ыы, уажэшьта еилыскааит. Реица амч ахыкоу уеадукилар утахуп, иахкэадоу ушэоит. Усоуми?

Д а м е и: Ус акэзаргы калоит. Нас азэы акала дыкоуп, азэы даеакала. Сшэапырхапуа адэы сыкэзар аткыс, стынчза сцэартэ сылаианы сыцэозар еиха еигыми! *(Дласны дцоит.)*

П а т ы х ө: Дамеи! Дамеи! Уаангыл!

Алашара ыцэоит.

Ажэеизатэи асахъа

Азыхъ афэ. Иааиуеит Заури Мақтинеи. Азы ржэуеит.

М а к т и н а: Саида слыкэхшааит, ишакэым дхазныкэеит, хлырцхашьеит, аха ахарара зегы лара иха-злыдцарым, уи ус кьац-мацыла иныкэақэоз дреиуамызт, мчымхарак дақэшэазар акэхап.

З а у р: Ахарара лара ихазлыдцарым бхэоу!

М а к т и н а: Сыңсындаз, иухэақэо закэызеи, Саида иахъа иацы даабазма хара, еиқэчаб икоу атыпха цкфа, хшыюлеи, ламыслеи итэу ахазына. Згэы иаанагодаз абри еицш рыцхарақ дақэшэап хэа. Иухъзеи, ус ушцалыхцэажэои Саида!

З а у р: Ус сшцалыхцэажэои бхэоу, уи лцыхэала даеазны ашэ схыцуа сыббозар, лаба дук аашытыхны схы бас. Исыхыыз сызхоуп, аицагэыроа схы ала-сцахуама!..

М а к т и н а: Уара зака угэы пужэауа акара агэыпжэара атахым. Макъана еилкааны ихамам х-Саида дзыкэшэаз, лхацацара лхарштны, дзаааз рахъ дызцаз. Сгэы иаанагом сара, уи хшыюдарак илызнауит хэа. Цкфа уазхэыцишь даба ус акэымзар!

З а у р: Дзыкэшэазаалакгы уажэшьта зегы дара роуп сара сзы. Слырцхашьеит, ахымзг слыргеит, ибахауоу, ахымзг слыргеит!

М а к т и н а: Лара лыпатуггы шейқәырхатәу узазым-хәыцуазеи уара?

З а у р: Уи бара базхәыцла бҕахызар, сара стәоуп исхәауа!

М а к т и н а: Бзиа дубозар, ус улыхцәажәомызт, аха бзиа думбозар акәһап!..

З а у р: Бара заманала ибдыруеит сара бзиа дызбо дсымбоу, аха ибыздыруам, лара сара сзыхәан лгәы зеицшроу. Бзиа сылбозар уажәгы исзы-лузгы сзылурымызт! Заа адырра сылтарын дзаааз лашьцәа рахь дышцоз, әфхәарагы уаџас иаххарҕарын. Сара уи азыхәан гәыбғангы лыстомызт аеакгы. Пҕхәыс даазгоит, агәырҕара сымоуп хәа ауаа саарҕхәан слырҕашьеит, алаба саалырхеит. Сара лара лзыхәан сшыкоу, лара сара сзыхәан дыказар, абри еицш азалым сақәшәомызт. Абри еилыбқаауоу ибзеи-лымқаауоу бара.

М а к т и н а: Угәы ишҕаанагои, дзықәшәарыз Саида?

З а у р: Исыздыруам, издыррацгы стәхым!

(Ицоит. Даәаңарала иааиуеит Леуарсеи Саидеи. Рҕамчқәа ркуп.)

Л е у а р с а: Бара бцеижьҕеи, Саида данааилак исшьуеит хәа сан гәогәышык ыцакны ачахра дафуп, уаха акрыфара бзиа хзыкалцашт. Афаңарағы игылоу ауалыр хыстрацы иақәскын, аха сан илымуит, Саида даанза ихумтын лхәан. Фымш-хымш раахыс ыда акрыфара ҳафуп. Ауалыр уаха ихахтыроуп. Мезгы Саида даауеит, уаха аоны-нза унабжыс хәа иасхәеит.

С а и д а: Мез ба? Данбоубоз Мез?

Л е у а р с а: Дызбон уажәы аакыскыа зны... Мез инаџсангы азәыки-ыцъаки ааиран икоуп. Пытрак хнеидтәалақәар цәгәам. Зны-зынлагы уи еицшқәа аҕахуп, ауаы игәы ҕыхоит!.. Иаахцәаны иаххәозар, аоны зегы цәгәа быгәхәагеит.

С а и д а: Саргы даара шәыгәхәаазгеит. Леуарса,

сымш, уаанҕасишь знызатҕык.

Л е у а р с а: Ибыхъзеи, икалазеи?

С а и д а: Уаанҕас, мшәан.

Л е у а р с а: Избан ара сзаанҕасуа, аң ду ағы макъана ҳамнеизатҕеи?

(Саида иаразнак лыҕсы фалыхкәауеит.)

С а и д а: Уаангыл, Леуарса!.. Уаангыл, сымхәеи!

(Убри аамҕазы абнағы, ацықхәа абцарк тҕеит, бжы хәыцәгәа бааҕсқәакгы неиқәган шьоукы нылеибагәеит. Леуарса Саида лаҕхәа уа днеиит, ларгы иара инаишьтарххны дынкылсит. Ианнеи, икалаша каланы еилгахәан. Патыхә дзықәшәа изымдыруа, иҕсы ихыкәкәа, дцәышккараза инапқәа дырҕаханы дгылан. Ртапанчақәа рыхәқәа цыр-цыруа ихаршаланы икәшан игылан Мези, Карамани, Заури.)

К а р а м а н: Аа, узлеишьуаз атапанча!

М е з: Уахәаңшишь, ақәыңшыга амазар убап! Заур, уара иуқәкны акылцшра дшағыз, дхысны итапанча ақәыңшыга ықәикәыцәаит, нас Патыхә иурка-цахуаз, игәы ахьцашаз ицеит, ирбаандаора Карамани сареи зынза иахзымариахеит.

З а у р: Уи сара схалагы сизхон, аха шәара шәахыкалаз еихагы еиҕхеит.

С а и д а: Саҕоумцан, сымш Леуарса...

Л е у а р с а: Саида, сылашара!

П а т ы х ө: Ыы, бара аамзышәа цсәеирымга! Сацкыс биааит акәу!

Л е у а р с а: Миха ишьа уҕрагәаны утәоуп. Уажәы сара стәгы ублақарц уағын. Аха дызхуркьозыз, уара амат гызмал, зтыҕ иқәкәаз абри азҕаб қәыңш! Иузылухъазыз цәгьарас?

К а р а м а н: Иудыруазааит, уажәшьта урт аус «бзиақәа» икоутәхьоу зегы узеизыкәкәараны ушыкоу. Ғәғәала ацкы ухәароуп, уаха цсыхәа умазам!

М е з: Саида, лчамадангы зғычыз уара уоуп,

ахәымга.

С а и д а: Счамадан?

М е з: Аиеи, бчамадан! Ицәырдеағәы ишхәцагылаз збеит.

Аңарда.

Аобатәи ақәгылара

Ажәаобатәи асахъа

Заур ионы.

С а и д а: Ауаы, бзиа даныкоу издырзом рхәоит, аха сара бзиа сшыкоу здыруеит, сынасың снапы иакушәа избоит. Исзымдыруа акызатәык ауп, изимоузеи абри ауаытәыюса агәыроа, гәыроада аказаара ауазаап... Ах, зака дтынчузеи гәыроа змам ауаы!

З а у р: Анцәа ихәумтан ҳара агәыроа, иазаауазеи.

С а и д а: Сара сеитәизшәа схы збо скалеит. Абри шәара шәеы сызтагылақәоу зегъы ғыцбараха избоит. Дунеи ахаан қафураки, бзабааки срықәы-мшәазацшәа акәын сшыказ. Уажәы избо, исахауа зегъы сгәаңхоит, среигәырғоит. Аңстазаара сгәы ахәо скалеит, агәра згоит, ҳаңхәака агәыхә-тәыхызара дуқәа шахзыңшу.

З а у р: Зегъы реиха бгәы зызцозеи бара?

С а и д а: О, сгәы зызцо... Сгәы зызцо уи акәын, онеихагыла ғыцк, оны бзиак ҳаргылар даара истахын.

З а у р: Абар ассир! Бара анхара уиакара бзиа иббоит ҳәа сыказамызт. Бзиа иббатәкьома?

С а и д а: Бзиа избоит. Уи иацызго икоузеи? Анхара дуқәа змоу ауаа ианакәзаалакгы срыцашыцуеит сара. Анхара бзиа бзабаала уныкәнагоит, адәахъы ауаы дзырнагоит, асасцәа итаауа иалагоит.

З а у р: Анхара ду бзиоуп, аха анхара ду амацура дугъы атахуп. Избан акәзар, убарт асасцәа ҳәа бызәу моахыцуа ианалагалак, рымац утәхоит, ахәтыр рыкә-цатәхоит, цқа иузныкәымгар иңхашыроуп. Анаосангы

исхәарц истаху уи ауп, уажәы анхара акәым ахәтыр зқәу, ахәтыр зқәу зынза дәәакуп...

С а и д а: Уи ииашоуп, аха аказы суазцаар стахуп, аколнхарахъ аусура ацара уажәшъта иаамтаны исыңхәзоит, уара угәы ишпаанагои?

З а у р: Ибтахызар ибзиоуп.

С а и д а: Истахуп, ааи. Иазхоуп шъта аоны сахъы-нзатәаз!.. Мактинеи сареи аус бзиан иаауларацы еибәххәахъеит. Сара саннеилак аицлабра ҳабжәаңдарц хгәы итоуп.

З а у р: Иабаргәузеи, зеиңшыкам! Шәара ахәсақәа иага шәчақъуеит!

С а и д а: Сара уара макъана цқа суздыруам акәымзар...

З а у р: Ибзиоуп, абригадир сияцәажәап. Макъана сыказаргы бзиа избон, бара сыхаара бғы, аха сымцар ауам...

(Иеицны ицоит. Адәахъы акәытқәа кар-каруа иалагеит. Мактина ашырхәа дындәылкәан данңшы илбеит, ашта акәындхә ағы акәытцара аңхәа ахъшь нышьтасны, акәцарақәа иреихаз акы мцарсны ишынаңрыз. Уи аамтазы алақәагы ахъшь зпаңрыз ақәаца иғкәаса ишуа иныцалеит.)

М а к т и н а: Ишәмышытын, ишәкы абааңсқәа, ишәмышытын!

М е з: Хәит, ғәацәхә умоуааит, ахъшь псцәеирымга, акәты рыцқа шпацоурхеи! *(Мактина данынаңш, Мез агәашә аартра дағын. Диңыларц лғыналхеит.)* Мшыбзиа!

М а к т и н а: Абзиара убааит. Бзиала уаабейт. Уааи арахъ, Мез!

М е з: Заури Саидеи аоны иками?

М а к т и н а: Мамоу, урт ыказам: Заур аусхәартахъ дцеит, Саида зыхк аалгарц дцеит. Уааи аоныка. *(Мез*

М а к т и н а: Уиакара уаныҕацэыҕацэы угэра згоит...

М е з: Мактина, исахэ атак! Исахэа цқа, сбыкэгэыҕыр кало икамлоу?

М а к т и н а: Сара ашэкэы узызыохьеит.

М е з: Изакэ шэкэузеи исзыбэыз? Сара акгы смоузеит!

М а к т и н а: Изоит, аха идэыкэсымцазеит, уажэы иусырбап...

М е з: Исырба, сылашара! *(Мактина днеины ашэкэы аалгоит, Мез дапхэоит.)*

«Уеиҕазбахит уара, сымш, хчарафэ, Саида макарас улычны. Иуасхэарызеи? Хаоны лассы-лассы уааилар стахуп. Мап умхэан, сылашара. Уара укнытэ сзыхэо рацэам, улаҕацшылара зацэык ауп истаху...»

(Мез ашэкэыпхэара даакэыцын, илақэа насыпта итэны Мактина дналғапшит.)

Алашара ыцэоит.

Ажэахатэи асахьа

Иара уака. Заур ионы. Мақтинеи Саидеи.

М а к т и н а: Иахьа аус буазма, бынзырхазеи аскаамта? Ибыхы, беишэара-еицараха быкоупеи?

С а и д а: Акгы смыхэзеит, ус баша...

М а к т и н а: Бгэы бзиамзар калап?

С а и д а: Мамоу, сгэы бзиоуп...

М а к т и н а: Иахэицш былахь еикэны бсымбацт. Пцтбара ыкоума?

С а и д а: Азэгы дымцсзеит, аха арыцхара дузза калеит.

М а к т и н а: Заур акрихьма?!

С а и д а: Заур акгы имыхэзеит, макьаназы деибгоуп, аха изхэартоузеи, Германия х-Совет тэыла иакэлан

аибашьра иалагеит.

М а к т и н а: Ди, ди, ибазхэада, ииашамзар калап. Ас иаразнак аибашьра шқакалоз, азэгы имаха-закэа?

С а и д а: Арадио иахэон рхэеит, акытсовет афэ ауаа еизаны игылоуп, ажэабжэ ыыцкэа ирзыпшуп рхэеит. Афашистцэа хакэлақкэа абомбақэа рылажэны ауаа ндыртэазаап. Урт иарбан қалақкэоу сыздыруам, аха зегы дара роуми, икалагэышьеит хзыцэшэоз аибашьра. Мышмы-жда дақэшэааит уи ацшыызгаз!..

М а к т и н а: Заур лассы даауеит хэа хамгэыгуаз, хэгэнахара зыкэшэашаз, уажэшьта акыр да-анхару? Хаи, ицсышьа цэгэахааит аибашьра иалагаз, хашпақэихи!

С а и д а: Уажэшьта аусқэа шыкало сыздыруам. Ауаа рацэаны изыхнымхэыр калап.

М а к т и н а: Избан? Уажэраанза ихынхэуан, уажэшьта изыхнымхэуазеи?

С а и д а: Уафэ иимбац еибашьра духозар акэхап, икалаз аибашьра. Ус рхэоит!

М а к т и н а: Хара ххэынтқарра гэгэоуп. Хара хиааиуеит, сара издыруеит.

С а и д а: Хаиааироуп, хамиааир калома, ахэыцы дгэыгэтабмыжын. Ахэарақэа амхы иалоуп хэа сыкоуп, ашта итацалан саауеит.

М а к т и н а: Ахэарақэа сара иаасцоит, бара аоны быказ.

С а и д а: Сара сцар еиха еиғысышьоит, бара аоны быказ.

(Леуарса дыццакны дааиуеит. Ацсшэа нахэаны.)

Л е у а р с а: Сара авоенкоматаа аррахь исмыпхэеит, аха зегы дара роуп, сахэан сцоит. Ара тыпхэрас исымоузеи, иреиғу хтэыла ацеицэа ахыкоу афронт афэ сыказароуп. Смашынагы макьана аус ауртэ икоуп, аибашьра аматцуцэа ирыстоит, неиааигас пытраамтак

рхы ишқарзамырхәари!

С а и д а: Уаргы ас аныкоуца, зынза агәасакара саақхәеит, исымада-исыхзыда?

Л е у а р с а: Бара ахьоеж хәыцы дбымоуп, акы шпабхәо, ибыбаргәузеи!

С а и д а: Уи арыцха макъана дабакагәышьоу, даазатәуп, дыхьчатәуп.

Л е у а р с а: Ибдырузааит, уи ахатцарцыс насыпла хара ҳацкыс дшеиғхо! Икалаз аибашьра ацыхәтәа-нзатәи еибашьрахозар акәхап...

С а и д а: Абзиара анцәа икаитцааит, аха сеидроу икалаша?

Л е у а р с а: Бымшәан, Заургы деибганы даауеит. Аиааира ганы зегы ҳабзиахәха ҳшыхынхәуа ббара быкоуп.

С а и д а: Анцәа ихәааит!

Л е у а р с а: Зны-зынла сангы баалхылапшла, дгәыгәтабмыжын. Уи лоуп зықерахь инеихьоу, иаха сзыцәшәо!

С а и д а: Ахәсақәа ҳауп усгы аюны иаанхаз, азәи-азәи ҳаицымхыраар, ҳаибамбар ҳазхәартузеи!

Л е у а р с а: Агәкажьра хәартам. Ауафы дзықәшәалакгы есымша иацхьака абзиара дақә-гәыгуазароуп. Иарбан шәкәу сгәалашәом, шәкәык афы сапхьа-хьеит, ацстазаара ацкыс ацсра шзымиааиуа, избан акәзар, ацстазаара иага азуургы имәиалар ауам, цъара иқәухыргы даеацъара ицысыхуеит, иара атәала ицоит.

С а и д а: Уиала иухәарц иутахузеи, сызкәыхшаша, Леуарса?

Л е у а р с а: Сгәы излаанаго ала, адунеи афы хара иахиааиуа мчы ыкам. Хара ҳаззықәо асамартал азәгы изатцархом. Уи изызхауа ацлаға иабызоуп, амахәтақәа коуфаргы афыцқәа ылнагоит, қаса ацкыс ииацәаны

ицшзаза иазхауеит, аапынра анааилак, зынза ихазынаха ишәты-какачуеит.

С а и д а: Леуарса, акы уасхәарц стахын...

Л е у а р с а: *(Илхәарц илтахыз дырны.)* Абра аңа афронт ағы бықәа, сахәшьа, араагы иатахуп ақәпара. *(Алашара ыцәит, асцена аахәуеит, ашәа хәауа ачаи хырхуеит)*

Ц а ц у: Ари Саида ҳалмыхәеит бдыруоу? Бара бгәы ишаанаго сыздыруам, аха сара уажәшьта еилыскааит бзанцыкгы хлыхьзараны ҳшыкамыз.

К ө а к ө а л а: Заур ицшәма дыфрапхәысхеит, ахәсахәыцқәа ахьмызг хлыргеит.

Ц а ц у: Блыхәаңши, блыхәаңши, сбеисоит ачаи фыхны акалацкәыр иахьталцсо ббозар, лнацәкьарақәа улапш рхьымзо ауп аус шьдлыруа, иузгәатазом, убриакара дласуп.

Х а м и д а: *(Дааиуеит.)* Уа, мшыбзиақәа, сызғабцәа хьырцәацәақәа! Шәафуп акәу аусура? Апхзы шәагеит, шәара неитамхәақәа! Саида хлыхьзоит хәа шәыезышәшьуазеи, шәара хлаҳәадақәа. Шәара шәакәхума Саида илыхьзо, шәара ага-зақәа! Агаза ила шакәу шәзымдырзои акәыш ихы златиго, зегы иара иеипш икәышхар избахә зхәода, ихьз тызгода? Иашами исхәо, сызғабцәа таташьқәа?

Ц а ц у: Бшакәыцра, бдинаныс, Хамида, ибәашәалак ажәақәа рхәара!

Х а м и д а: Уиакара быяхабмырззалан, дихеит, бара беипшгы азәы даабахьеит. Лахь еимаадар бтахызар, аа, сахьыкоу, уи иацахаша Хамида лакәхааит. Ари азәы сышпеимырхәазари хәа лгәы иаанагоит! Илыздыруам лара, ус икоу афабырхацә макъана дагышымиц, дагышымшәыц. Ахатцара мариоу цылымшьахуеи, ус лара дымсааит... Аиеи, ди, Кәакәала, убасоуп аусқәа шыкоу!

Ц а ц у: Закә бзузеи ибымоу, бтарблааите! Фу, бышқасцәымығхеи!

К ө а к ө а л а: Былкәац, илзыбуазеи атакәажә кармыгәажә, илтаху лхәааит, җахәным дцеит. Бара ани лыбз иахәо ада цәгъара шлыттам бдыруоу. Бгәы җыбымжәан, иаңсам. Дыңшқам, дхәсым, рыцха, илтаху лхәааит, иахцәылгап зыбгәахәуазеи. *(Дааиуеит Караман.)*

К а р а м а н: Бзиа жәуит!

З е г ь ы: Абзиара умазааит!

К а р а м а н: Шәыңсы ааиташәк җытрак. Шәеааи-зыжәгеи, снашәацәажәар стахуп.

Афызцәа! Ишәыдысныхәалоит аиааира ижәгаз! Аңхәагылара ацәаагеит хзацлабуаз ахҗатәи абригада. Ари азәыки-аҗыҗаки шәыла икалаз усым, инеибеиңшны зегъы шәусеицура иабзо-уроуп. Иага ус акәзаргъы, Саида хазы далкааны хлыхцәажәар ахәтоуп. Избан акәзар, уи лхы иадылцаз зегъы дреиғны иналыгзеит. Иаҗи иахъеи лнорма хынтә рыла иазлырхаит. Цацу лакәзар, уигъы хар лымазам. Җыхъа мышктәи лнорма еергъхәа иналыгзон, даазқәылаз лмуҗта иазлырхаит нормаки бжаки, аусура ләаглырхом, лмуҗта цқәоуп. Сара ишәасхәар стахуп, хқо-лнхара иалоу пхәыск ллейшәақәа зейңшроу. Уи пхәыс быргуп, лыхпату ақәҗаны лейцбацәа лҗырпшратәи аусура ацынхәрас, лыбз даасуа дгәароуп, ибзиоуп амам, ицәгъоуп амам, аңша иаалҗанагало лхәоит, зны-зынлагъы азәи-азәи ааичлырчар цәгъа илымбо дыкоуп. Абырг дышбыргу идырузазароуп, ихы ахәтыр ақәйтцәо-зароуп. Ауаа аңхы ныпхәахәо уаха-сахахәа аусура иағеуп. Лара зегъы иахъырбартоу ассаа хәа ағазқәа дрыбжәаланы дкәашоит. Ари аколнхәа рус арзра акәзами измааноу? Иңхашъароуп, ди, Хамида, иңхашъара! Быңшқам, бхәсым, ибыхъзеи абааңсы! Ибасхәо абри ауп, абарт блейшәақәа баныркәамтц,

бшахъымчхауа бдырузааит... Хәбригада иалоу рхы иацәыңхашъо икалеит бара бцыхәала!

Х а м и д а: Ишңоухәеи, ишңа? Сара соума шәыбригада зырпхашъо, ыы? Ауаа зегъы брейцәоуп хәа соухәеит акәу? Сара еицырдыруа Хамида, Кәҗитц иңха соума абри еиңш асаашъа зоухәо! Ухы егътам, җым, ухы, мамзар зегъы ирейцәоу ауааы дубахъоу! Ари адунеи ағы еиғъу-еицәоу нцәазом, сара сзейғъу иагааы ыкоуп, уиакара бзиара збааит. Уара хәаша убригъ уздыруам, нас сыбригадирхуп хәа убарбаруа уцәажәоит! *(Ус лылаңш даацашәоит Уардика.)* Закәзеи, дихеит, былақәа кылартцыңны бызсыхәаңшуа, иахъада сбымбазацшәа? Иаасахәишъ исыдыббалаз?

У а р д и к а: Сара исхарагәышъоузеи, дихеит, акырбасхәама? «Аеы иазымиааиз акәадыр дасуан» ззырхәогъы абриакәзаап, ассир збоит, сызхлыркәозеи, мшәан!

Х а м и д а: Усшәир стахым, урыцхасшәоит, сара сааста зан лкыка иацоу асаби уиызоуп, иудыргәышъоузеи уара рыцха! Ишаасоухәара уабиңсаныс, иахъа абра сахъыкәашаз азәыр иңырхагахама? Ус егъыкамзар, саашәыкәыхшоуп, иарбану атызшәа зсылшәхуа. Сара сакәым, аха изҗа-шәалак зхәацәкәо шәара шәоуп. Аусура акәзар шәыҗеу, җымраа, хар сымазам. Иахъа хәба-фба килограмм ачаи җысхуеит. Уи шәара иагъшәцәы-рацәоуп.

К а р а м а н: Хәба-фба килограмм ирузеи, бара килограмм өажәа нормас ибыдуп.

Х а м и д а: Килограмм өажәа шәара исыдышәҗаз ауп, сара истәзам, сара зака сзыкацо ауп. Еилы-шәкаау шъта?

Ц а ц у: Ишаахәбхәара, бдинаныс, шъжымтанла зейңшаамтаны баауазеи аусура? Усура баауоу, лафхәара баауоу?

Х а м и д а: Атеицш сышәкит зеггы, егырт егызра-шәымхәозеи, цымхеит? Шәлыхәацши, ани амри цсцәеирымга! Мамоу ифылхзом, ларггы сарггы хайкароуп, нас егзлашәымхәозеи, шәхаткы, шәылцәыпхашьома?

К а р а м а н: Уардика дусуо бзиоуп хәа ианакәзаалакгы дахмырехәазацт. Аха иаадыруеит дыштынчу, илылшо азылхы дшаеигзо. Сгәы иаанагоит, дук мырцыкәа лмуста иазлырхап, азәы ишьтахь дымгыло дкалап хәа.

У а р д и к а: Ишыжәбо хәамтаз, зеггы аус бзианы иаауроуп, ажәа шәыстоит, уацәы инаркны есымша нормаки бжаки анагзара схы ишадысто. Даеакгы шәасхәар стахуп... Асоцеицлабрахь слыпхьоит Хамида!

Х а м и д а: Ди, ди, Уардика боума асоцеицлабрахь исыпхьаз, ибгәагызеи бхыбсеит! Сара Кәциц ипха дузза сыкны, бара архына рыцха ибылшап зыбгәахәуазеи! Ибзиоуп, мап схәом, исыды-скылоит бызсыпхьаз, аха ибдыруазааит, Хамида лхы иадылцаз датахан хәа шыкамло...

К а р а м а н: Хатырла, гәыкала хнапы еикәыршаны аус зеицаамурызеи, шәыххь згеит, ихабаргәузеи, хтынчза хәонкәа рәы хәакоуп. Хәақкәынцәа ракәзар шәызәу, урт амца иалагылоуп, хара хзыхәан ашьа картәоит, рхы иаеигзакәа. Урт рахатыр аабароуп, хгәы рзыбылуаны хәказар, аколнха-рафы цынхәрара рзаауроуп.

С а и д а: Караман иатцкыс еиғны сара исызхәарым. Уи ажәа кәышла дхәацәажәеит. Аха сара ишәасхәар стахуп сгәы иаанаго акык-обак. Аа, абар ацшәма икнытә исоуз асалам шәкәы, диаргеит зынза иахьеиларцо атыпахь, ижәдыруеит уа икоу зеггы ацсреи абзарей ишрыбжьоу, нас угәы ирыцханашьаратәы иками урт?! Аха арыцхашьара мацара зхәартәузеи. Сара излеилыс-

каауала, хара ашәақь зкым, абра икоу доусы хғыбақәа ирылшо ала ацхыраара кәхцароуп, уи ар рымч ары-гәгәоит. Ар аныгәгәаха, аиааира ргоит, аибашьрагы ирласны еикәтәоит. Сара оумак сылшоит схәом, аха ишыжәдыруеицш, азиас дукәагы цәыкәбар цәыкәбар еицылоит.

Сынтәа аароара аамтоуп, ачаибгы ишахтау еицш иазхауам, аха, иага ус иказаргы, иахьа-рнахыс схы иадыстоит, есымша оба-оба норма иреицтамкәа ачаибгы шәысхуала. Абра икоугы икамгы сәызцәа ахәса сшәыпхьоит, шәмуштақәа убриакара иазшәырхаларацы. Ари сара зеггы сшәеиғьуп хәа исхәом, аха смуста иазсырхар стахуп.

Х а м и д а: Сгәы иахәеит ибхәаз.

Алашара ыцәоит.

Ажәицшьтәи асахьа

Ленин ихьз зху аколнхара иалоу аколнхәа рыцсшьа-мта.

Л е у а: Мшыбзиақәа!

З е г ы: Бзиара убааит! Уааи, Леуа, утәа!

Ч а г ө: Ажәабжьс икоузеи ашьха, Леуа, ифыцу акрудыруама?

Л е у а: Ашьхака иеиу егыкам. Иацы дыршьит хара хтәқәа иреиуоу зеицшыкам ауааы.

А б ж ь қ ө а: Ауааы дыршьит ухәама?.. Дызустада иршьыз?..

Л е у а р с а: (Иаархтыгәлаз.) Иршьда, ианбакалеи, дызхыршьаазеи?

Л е у а: Иаха ахәылбьхәа иааилашәшәахьан еицш аамтазы, ацста дталаны днеиуан амилиция реихабы Беслан. Дук ицәыхарамкәа ааигәара ағақьяфы ибеит, ахәада иқәгоу амәаду ихаларц зәыпхьакны инеиуаз

хэмык ауаа. Беслан ибжыи рыкэиргеит: «Шэызустцэада инеиуа, шэаанфас!» хэа. Аха дара еихагыи ырыгэгэаны идэыкэлеит. Беслан ибжыи еитанрыкэирга, ахысра иалагеит. Хара хтэкаагыи цшуа иказма, икалеит аифахысра гэгэа. Рыцхарас икалаз уи ауп, абаацсы зуз ахыиказ харакыран, ахыхьчараз иманшэалан, ишыр-тахыз ирбартан изеихсуаз ауаа. Уи иахька-зар акэхап, Беслан дызгарыз ахы икэшэеит... иара уацэкаа дыпсгэышьеит.

А б ж ь к ө а: Хаит, цэгьарамзар бзиа иакэымшэааит, икарцазеи! Иаууеи, Беслан рыцха, дзакэытэ хаца бзиаз!

Леуарса: Ацэгьа зуз рзеилкаама?

Леуа: Мамоу, макьана еилкаам, ырыцэеит, аха даргыи азэы дхэуп, иахыиказ ашьа катэаны ирбеит.

Чагө: Ацэгьа згэы итоу ауаа акыр рылшозар, аус еикэатэакэа рныкэгара иалагеит, ацсра рыкэ-шэандаз. Матэас иршэыз хэа акыр уахама?

Леуарса: Изустцэазаалакгыи, ага ицхраауа роуп. Уажэшьтарнахыс хэгэанызаара зынза иха-ргэгэароуп, избан акэзар, хаонуцкагыи ихалазар калоит убри еипш ауаа, уажэы-уашьтан хэа анемец иаара иазцшу. Ус икоу ахэацсакаа ртыюракаа иаартыцаны реиха иахьхахьуа рыцха-мтакаа халартцо иалагоит.

Азэы: Араатэикэазар калоит Беслан дызшьыз, ауааыцэгьа дхалам зхэо дабатэи хагоу иахьатэи аамтазы!

Екэыц: Ее, дадхеит, ламыс змам ага хашьхакаа дырхыцзар акэхап. Амэахэастакаа изырбазгыи шыоуки калашт, мыждара иакэшэааит урт сара исныхэаанза. Ихэацсыхэозеи, анцэиныс!

Леуа: Ашьхака идэыкэыстеит жэпааык. Ацэгьа зуз анышэ ицалазар ишэасхэозеи акэымзар, урт рыцшаап.

Леуарса: Пытрак шэаасзызыроуы, ааызцэа. Иахьа ашьжымтан апартия еизара хаман. Аизарафэы хала-

цаажэон ауаа аекэа рытаны ашьхака рдэыкэцара азцааратэы. Ари аус уажэы хколнхара мацара акэымкэа, араион аэтэи ако-лнхаракаа зегьы имэапыргараны ырыдуп. Уи анааосангыи еифыркаауеит, аонуцка ацэгьоура иакэызкуа ракэцара иазку абаталионкэа. Урт икарцарц ырыду аус мэапгэатэкаа макьана исыздыруам, иахьа араион ахь хцараны хакоуп, уа ихархэашт. Хколнхара акнытэ идэыкэахцароуп аажэи жэааык ауаа. Жэаык ашьхака ицароуп, аажэи азэык – ацэгьауцэа ракэцара иазку абаталион ахь.

Еснат: Оумашэа избоит абарт ишэхэакэо зегьы. Шэгэы иаанагома шэара, аажэон иатцакысуа хашьха дуззакаа дырхыцны анемец абра даап хэа. Уааы дахьхыцша акатэаракаа зегьы рэы хар амэа кны итэоуп, егырахь уаха амэа абакоу. Даэазэы шэикэатц, иага дшэарыцаа казазаргыи ахракаа дзырхыцуам, нас шэзыцэшэо арбану, сара исзеилымкааит. Ргэы зтышэ-кэозеи ауаа?... Еитасхэахуеит, исзеилкаауам шэзыцэ-шэо, ауаа рускаа ирпырханы ашьхака издэыкэышэцэо. Исзеилкаауам, исзеилкаатэкаа аиаша шэта-хызар...

Екэыц: Еех! Еснат, Еснат! Ихэхэаша иихэарызеишь хэа сшузыцшыз, ала иакаказ апылгыды ыршэны инахалоужыит хаимурбгыжэыр утахушэа? Ага иицаху каицааит, шэиламкыысын хэа ауп ихаухэаз. Излоугэагызеи абри уара? Ага хаатцрафэы дааин даныкоу аамтазы, агэатэа зыгроу ахатца тынч аоны дызтэару, угэы ишцаанаго?

Еснат: Иухэо закэзеи, Екэыцхеит, «такэажэык бжы-цутак лыгэхьаан, лара азэгьы дигэалашэа-зомызт» рхэоит еипш, уара шыта уажэит, аоны утэазар еиха еигьымзи. Зегьы ирдыруеит уцкэын-цэа оыцаа афронт афэы икоуп, еибганы анцэа иаишьтааит, аха еибганы иаауоу имаауоу уздырзом, уртгыи уаарызхэыцрауазеи, раб уоуми, утакэажэ лымацара аоны дтэоуп, уигьы

дрыцха-умшьазои!

Е қ ө ң: Сықкөйиңеа ртызшәа уаламцәажәан, Еснат, уара ишуҳәаз еиңш, ыңыа ракөым, миллионюык аңаңәа сымоуп сара. Аибашыра ианалгалак ашытаһь, убарт зегы аңстазаара бзиа роур стахуп, убри азыҳәан ауп сыхы аңбабаа засырбо, уара иузеилкаауам акөымзар. Сара стәкәаңкәа ракөзар узеу, урт рзыҳәан сгәы каршәны сыкоуп, иазбан уҳәар, ианатаххо аамтазы сдырпхашыап хәа сшәом. Аға иңәшәаны ишхьамцуа здыруеит, нас уаҳа иарбану. Сажәит, аха макъана сыңшы-махак еибгоуп, оумак сылымшаргы исылшақәо ыкоуп. Тәамәахәыс исымоузеи аоны, шәипхьыз згымхаша аға иқәхразы ҳколнхара саңхраароуп, абңар скым, аха уи егьюурым, аҳәынтқарразы амал рҳара абңар дууп.

Еснат: Анңәа иҳәааит, анңәа!

Е қ ө ң: Нас угәы ишңаанагои уара? Аиааира анаагалак сықкөйиңеа аыңыагы еибга-еизыда ихынхәит хәа ишысыңхьазо узымдыруеи! Разкы рымазазар иагыыхынхәеит урт. Абасоуп сара сшахәапшуа, уара ушахәапшуа сыздыруам.

А з ө ы: Еснат дышуаә кәышмыз ианакөзаалакгы издыруан, аха асңәкәа дыкоуп хәа сыкамызт. Закәзеи иҳаихәаз, ассир збоит, уара!

Еснат: Ыы, ишәасхәазеи уиакара хырзаманс? Уара зынза еадас суңхьазозаргы сара, ңыт-чытқәак шеилыскаауа ануба иңьюушьеит, уи акәхап иухьыз. Иудыруазааит, ишабалак сыхңәажәара азин шусымто.

Ч а г ө: Мап, уеадоуп имхәеит иара. Абра иҳауҳәаз ажәақәа иҳәатөымкәа иҳауҳәеит, ихшыә ажәам, убри ауп иихәаз, уаҳа акымзаракы.

Еснат: Иҳауҳәаз ажәақәа хшыә ажәам уҳәар аңкыс изхуҳәазеи хәа уцаар еиҳа еиңымыз. Сгәы иалоуп аамта баша иахьшәырзуа, шәымч ахы-шәшәо.

Аколнхарағы адцақәа иҳамоу еиңны аус рыдулара ацынхәрас ауаа шәрыгәтасны ашыхака идәықөышәңоит аґабиакәа рыжразы. Анемец акаңәарақәа дырхыңны иәааихозар, урт аґабиа хәыңқәа дааныркылап хәа уакөымгәыңын. Сан лыңсаны ,ихашәңозар, аға игәағыны абра данааи, иаразнак деимғыжәжәа дшықәырңо, ашыха ауаа дәықәңаны аңхыраара кашәымңаргы, уи ихьша имыхьыр калом.

Леуарса: Уңәажәашыакәа злакоу ала, зегы реиҳа удыруашәа ауп ушыкоу. Абаталион еиғышәкаа хәа аиҳабыра иҳадыртцазар, еиәахамкаар шыка-мло узымдырзои, насгы уи хара хамачара иахтөым, араион зегы иазеиңшуп. Хара хтәқәа реиңш егырт аколнхарақәа ркнытәгы ауаа алалоит. Аиҳабыра иҳадыртңеит хәа маңарагы хәхәамңшыроуп хтәылаңсадгыл аоуңқа ахьча-разы аңхыраара шыкаңатәу. Уара иухәо аға иоуп иззеиңгу, уаҳа азәгы!

Еснат: Ас ишышәхәаңкәо ишәартазар, хтәылаңсадгыл ахьчара еиҳа ирыңгәәтәу, хәарас иаґахузеи. Ашыха ңатәызаргы хңароуп, сара уи мап шңасхәои! Арт исхәаз ажәақәа акыр ихәартаз ңышыә исхәеит, сыхы уаҳа заңымкозар акәхап.

Леуа: Еснат, аказы суазцаар стахын, уажәы аакыскәа хәхьшыңәа аңстағы урбон. Икоуңоз, удинаныс, аңстағы ишаахәуҳәара?

Еснат: Амеышазы акәхап уанаәу?

Леуа: Амеышазы ауп, ааи. Ахәылбьыха иааилашәшәахьан еиңш аамтазы, анаара уағаланы унеиуан, аоада ухы рханы.

Еснат: Уара ианакөзаалакгы ауаы аңғы илаңара бзиа иубоит! Гәылак, злакы игәы ахьнурхара уашытоуп, убри азыҳәан маңара ушаны адәы уқәырґазшәоуп ушыкоу! Сара аңстағы сшыказ ззом! Соукарраа рғы сыкан, уаҳа сабакаларыз зугәахәуа?

Леуа: Соукарраахь сыкан ба?

Еснат: Ааи, Соукарраарфы сыкан. Ажэхьа имсхэхауеит хэа сцеит.

Леуа: Иашэиу, шэиу, иихэо закэзыеи! Уара ахш ужэыр зтахым анцэа дишыааит, уи акэым аус злоу. Соукар ижэхьа итиижьтэи ианбыкэу, уи уара зеицшыкам ала иудыруеит. Ажэ утахызар, Соукар иахь уцазомызт, даеацъара уцон, хау-жьарц уафуп акэымзар.

Еснат: Ишэахауеит зегьы, ари ауао исеихэаз агэыпжэага! Иусс иалоузеи, шэхацкы, ажэ аасхэо иаасымхэо сара избат! Усыдызцалазеи, цым, уаха хэатэи умазами, иутахузеи, закэзыеи?!

Леуа: Акгы суднамцалазеит. Судызцалаз убри ауп, алабэаба ухэоит, абра икоу зегьы зжэоит хэа уафуп. Абарт зегьы шэылагырз смоуааит аиаша сымхэозар, амэышаэны сара Соукарраарфы сыкан, ауагы убра сыпхэеит, аха Еснат

Леуарса: Еснат амэышаэны дахьыказ даеазны еилахкаап. Шьта ихарццакып, уи акара хееидхарапарым. Абра итэоу зегьы сшэыхэоит аамта гэгэа хаштагылоу еилышэкаарц, доусы шэнапы иану аускэа зыпшра камцакэа рынагзара шэала-гарц. Ижэдыр-уазааит амашына дугьы бру хэычык анагха еикэшэаны аус шазымуа. Убри иабызоуп аколнхарагы. Азэи инапы иану аныкаимца, инеизакны аускэа ирныпшуеит. Убас хмыхьааит, убри ауп ишэасхэауа.

(Зегьы аагылан аусура иалагоит. Цкэынак дааиуеит, Леуарса иитэит шэкэык, Леуарса дласны дцоит, алашара ыцэоит. Алашара аныкала иара уа иаабоит Леуарсеи Нуцеи рымацара.)

Леуарса: Икалазеи, Нуца, бышэкэи исзаабышьтыз башьтаххы баргы бааит?

Нуца: *(Дхьацш-кэацшуа, лыцсы заны.)* Леуарса!

Леуарса: Изакэзеи, ихэа иаарласны.

Нуца: Абри абжьарак Еснат хэаны анеира хтэикит. Саби иареи еибадыруеит. Цасагы хэаны днеилон, аха уажэтэи иаишыахэа сгэацхом. Избан акэзар, саб имихэхауеит аои ашэи рацэаны, иахыго, изфеитцо сыздыруам... Сара уи дахьцо-дахьаауа еилыскаандаз хэа сашьтамызт, аха аакыскы зны игэастэит, хэаны ддэылтцыпхэаза ақытарахь акэымкэа, ашыха дафаланы аоада дышцоз. Иуцэыззар зхэартузеи, абри анеи-лыскаа игэра сымго салагеит. Энак зны ихы ахьирхо збароуп схэан сыезаны сишьталеит, иагызбеит дахьцоз. Ацста дтысны ддэыкэлеит азы цэыпцэи злысны иаауа ахахэ капшыкэа шыказ. Иумдыруеи уи атыц?

Леуарса: Издыруеит.

Нуца: Убрака сара избеит, зхакынтэ зшыапакынза бцарла еикэныхла шыоуки иареи шеипылаз.

Леуарса: Закааы ыказ бгэалашэозар?

Нуца: Жэааык ркынза сыпхэазеит... Убарт роуп афатэи арыжэтэи ззигоз...

Леуарса: Даара ибзианы икабцеит. Гэоарас ихаман адиверсантцэа дрыцхраауеит хэа. Даара итабуп еилыбкааз ахьсабхэаз!

Нуца: Абна алымхакэа амоуп, изыроуеит, икыл-пшуеит рхэоит.

Леуарса: Бымшэан!

Алашара ыцэоит.

Ажэохэтэи асахьа

Ашыццла ацака. Уахынлоуп.

Ауааышэпа: Уара хэыза кэфиара рыцха, ухацэахагэышьеит агэыргъара амш ду хыкала-анза. Иаарласны иахзаашт амоа икэу харгэи-ргэацэа, аха цыбаа ду збахьаз иахьарнахыс укам, унышэнап ахь уцагэышьеит.

А у а о к ь а ф: Ухрат бзиахааит, рыцха, адунеиала
хаицөыизарггы нарцөы хашцеибамбари!..

А х л а т ө и: Уажөшьта иаамтоуп, ацсыжра еицаххап.

Е г ь и: Ааи, иашоуп.

А у а о а б а а: Цьанац гылартас иуоуааит.

*(Ршөақыкөа рыкөныхны ашыц ашьапафы ина-
ддыргылан, атоубыт ахоа ахатцаны ашьтыхра иналагон
еицш аамтазы:)*

Л е у а р с а: Шөөаншөырцысы шөыцсит, шөнапкөа
шөыроах!

А у а о ы ш ө п а: Зеггы шөиа! Шөхөазаны шөаб-
цъаркөа рөы шөнеины ишьтышөх!

*(Зеггы хөазаны рабцъаркөа рахь идөыкөлеит азөы
затөык ида. Уи зыкөрахь инеихъаз акъаф шөпажөпа
иакөын. Иөызцөа ишыкартаз еицш ишөаф ахьгылаз
дымцакөа, ацсы изы иржыз анышөынтрахь деиханы
ддөыкөлеит. Ахыкө афы даннеи иөалырорны иөтаижыт.)*

А у а о а б а а: Ихакөшеит, шөымбои!

Л е у а р с а: Шөнапкөа шөыроах!

А у а о к ь а ф: А-а-и!

А у а о ы ш ө п а: Ага өеитара калом! Иудысцоит
ухысларц!

Л е у а: Анышөынтра зыөтазыжыыз дабакоу? Утыц,
мамзар суиөхсуеит.

Ч а г ө: Изууазеи адөахы дытго, анышө икөыцса, уа
джызааит!

Л е у а р с а: Утыц, утыц сымхөеи лассы? *(Аны-
шөынтра даатыцуеит Еснат.)*

Л е у а: Уара, анцөиныс, абри иаадыруа азөы шиакөу!

Л е у а р с а: Ааит, уара акөыцма гызмал! Хөцөак
укөыршаны абриакара аамта хөкөхра уөфы-заарын!
Ууаөыз цышыа хуацөажөон, адунеи аламыс шуцөызыз
хөздыруамызт!

Ч а г ө: *(Дихөацшуа.)* Абриггы дыздыруеит. Хөра

хөзлаз архөта Санчаратөи акацөарахь ианцоз, иара
цызөаөыс дхаман. Хылтцшьтрала немец жөлоуп, Лашкьар
акытафы хшара дызмамыз нхаөык диаазеит. Зынгы
апартиа далан, араион афы аус иуан... Итоурыхкөа
здыруеит азоуп изшөасхөо...

Л е у а р с а: Амац иаазеит ухөо нас уи дзаазаз
анхаөы?

Ч а г ө: Анемеццөа нхыц ианааи, иара дыбналеит.
Дара рахь диасырц игөы итазар акөхарын, игөахөтөы
дахьымзеит акөымзар. Сахьыказ архөта апарто-
рганизацияө иус ыкөыргылан иалацөажөеит. Ишыжөбо
еицш, абанда еиөикааит, иара иөызцөа ачархөаөцөа
рыла, аамта дазыцшын ааха анбарыстари хөа. Аа,
уажөы дахьыкоу жөбоит.

Л е у а р с а: Зөумтазөи, уара алахша?

А у а о а б а а: Шөара шөзыхөан зеггы дара роуп.
Иаарласны шөцыхөа ццөарц шөыкоуп! Убри ауп сара
издыруа!

Л е у а: *(Ацсы дихөацшуа.)* Ацъашьатөы збоит.
Патыхө, шөанацъалбеит.

Л е у а р с а: Ааи, ари Патыхө иоуп. Ара дабаанагеи
ари амахагъа? Дабаанагеи, сымхөеи?

Е с н а т: Исыздыруам...

Л е у а р с а: Уаха издыруада уара иузымдыруазар?

Е с н а т: Исыздыруам...

Л е у а: Ааит, уара ацөыршөага, иудыруа акара жөа
иуоуааит. Ихөа абыржөыцөкьа, акөымзар, анцөи-ныс,
анцөа!

Л е у а р с а: Уөаанкыл, ус иатахым! Хөзуазцааз атак
хаухөо, угөы итоузеи? Зынза уцсзеит акөу? Ааит,
аччархөажө, уцсы ухымцын, ара хулакьысуам.

Е с н а т: Патыхө дахганы дахьыказ, өырчмазаө
кацаны ииулакгы ахөшөтөырта өнафы дырцөышьталт.
Убрантөи дырцөыбналаны дрыцөеит...

Л е у а р с а: Патыхә уажәы даабама, ианакәзаалакғы хәцәк икәыршан.

Е с н а т: Аңсны данааи, җарамзар җара ихы җәыримгеит. Аҗаахә иәхәыҗаршәны иеиҗәахит. Анемецҗә анааилак акоммунистҗә снапала икнасҗәуеит ихәон иара.

Ч а г ө: Уаргы иҗәтәы ныкәугон?

Е с н а т: Абарт аҗызҗә зегы шәымсааит...

А б ж ь қ а: Ааит, уара аҗаафыр гызмал! Аҗызҗә хәа изакәызеи иухәо. Ианбыкәыз хара уара хануы-зҗәаз? Уара уҗызҗә абант роуп, е-е!

Е с н а т: Саҗашәымҗан, исамхаҗәеит... Патыхә... сишыуан иҗәтәы ныкәсымгар...

Л е у а р с а: Патыхә иҗкыс сеиҗәоуп хәа ухы уҗхязома уара? Уи иаҗкыс ушәаргәындоуп, ы-ы? Зәумт-уазеи?

Е с н а т: Саҗоумҗан, исыгхеит.

Л е у а р с а: Ихъзеи Патыхә. Иаҗьал ааны дыҗсу, азәыр дишыу?

Е с н а т: Беслан даныршыуаз аиҗахысраан ахы икәшәеит... Даара дгәамҗит... Аңсра зынзагы иҗа-хымызт, аха...

Ч а г ө: Җахәным җыҗхәрас иоуааит, аиҗрабаа гызмал!..

Л е у а р с а: Ишәаҗашәҗа! *(Ашәақьқәа рыҗракы идәықәлоит.)*

Алашара ыҗәоит.

Ажәафтәи асахъа

Саида лыюны.

Л е у а р с а: Акәа быказма, Саида?

С а и д а: Сымҗакәан, сызлаҗшызгы саламҗшыкәа сыкандаз, умбои! Аҗәажәараҗәкыа сҗахым Акәантә сааиҗҗәи, Леуарса.

Л е у а р с а: Избан? Бызлаҗшызеи?

С а и д а: Сызхаанхаран сыказ, изызбарыз абри еиҗш амитә. Ахәыҗқәа, асабиҗәа җҗбакы рызна сыла ишабоз афашистҗәа амшын изаадыркәрылеит, икәакәаса еилартеит, ахәыҗқәа шыҗәа-аҗәа-ауаз!..

Л е у а р с а: Исаҗаит!

С а и д а: Шәиҗхыыз игымхааит убри аибашыра аазгәаҗаз ауааы! Забаҗәеи занаҗәеи афронт аҗы иршыхъаз афашист бомба иакәакәахъаз ахәыҗқәа-аиаҗымҗәа...

Л е у а р с а: Аибашыра, аибашыра...

С а и д а: Заур ишәкәымҗа хмоуиҗҗәи акыр ааҗуеит, икалаз здырхуада!

Л е у а р с а: Заур ихабарқәк саҗаит...

С а и д а: Иузызоыда асалам шәкәы?

Л е у а р с а: Ибахәхъазар калап, Арсана Акъаҗба хәа азәы дыкоуп, избахә зны ибасхәон, хҗыҗа акнытәуп, арра дыргаанза дызлаз аколнхара хара хҗәы иадырҗеит. Җәгыа дыҗкәына бзиоуп. Ар рәы Заури иареи полкк аҗы еиҗыказаарын...

С а и д а: Ибзиоуп, аха ииоуазеи?

Л е у а р с а: Ииоуа уажәы хамыҗхъари, амала бгәы кабмыжын... Акымзarak баҗәымшәан...

С а и д а: Мамоу, уаҗхъа!

Л е у а р с а: Заур хымҗада иҗсы җоуп, аха гәакра хәыҗык дақәшәазаап. Аа, баҗхъа бара бхаҗа! Амала ибдыруазааит ахаҗамҗхәысра шаҗаху... Бгәы быр-җәҗәроуп!..

С а и д а: Сзаҗхьом, гәыбҗан сумҗан. Убжы рдуны уаҗхъа, сара сзыроуеит!

Л е у а р с а: «Анемецҗә анжәыла, ашәақь зку арота

ркомандир шәара зкәымыз Заур дырхәит». Бымбои, дырхәит ихәеит. Уи иаанаго иңсы җоуп ауп. «Дшырхәыз анызба, иаразнак иара иҗы снейт. Иңсы җан, аха җыраара сызимҗейт. Анемөццәа еиха-еиха иааигәахон. Хара шыҗахыла ххыамҗыр ада җсыхәа хмоуит. Ахәцәа аанхейт. Анемөццәа ихәжәырҗаз амҗа ирзалымҗейт, убриакара аибашыра бааҗсын. Убри нахыс-аахыс Заури сарей җыаргыы хайкәымшәейт. Анемөццәа дрым-җыхыашәар иеигзомызт, дҗадырхон. Ари еиңш ахтыс анаҗара хыыҗык иҗахымызт, аха уара уао кәышк уоуп, иудыруазааит, җыаргыы еиҗоухәарым!»...

Саида: Уаха разкы сывамзар акәхарын!

Леуарса: Заур дҗахейт хазхәом хара. Уи ахәара азин хамам. Бымбои, асалам шәкәы иахәо, «Иңсы җан, дхәын» хәа ауп иахәо.

Саида: Иңсы җоу иҗаму анҗәа дақәитүп, уи хазлақәгәыгәышызозей!

Леуарса: Уигы хакәгәыгроуп, аибашыраҗы ауаоы дзыкәшәо иалудыраауазей, ишыбдыруа еиңш, ирхәуа зегы җсуам... Хәаҗшып макъана, хҗәы-җлап, имгәыгкәа иҗсхәада...

Саида: Илахыынҗа егыанымзар, сара истәуа зхәарҗагәышызозей!

Леуарса: Заур дырғаагыых дшахзаауа ббап. Бгәы кабмыжыын, бшыгәҗәоу здыруейт! Бзырғауазар, абыр-жәтәи аибашыра иахкәаны абра, Аҗсны икалаз ажәабжык басхәап. Афронт аҗы иказ солдаҗк иҗаацәа, рыҗкәын иоызак икнйтә ироуит, барей сарей ихәуаз аҗкыс еиҗәаз асалам шәкәы. Уи излеихәаз ала, рыҗкәын дшыршыыз илала ибейт. Аҗаацәа, хәарас иаҗахузей, ихартейт ари ашәкәы иранахәаз. Хәҗкәын дҗахейт рхәан уаҗеимш-харала инеилатәейт. Руа-рҗынха адырра рырҗейт, аҗәуара-ахыра картейт. Оынәажәа мшы рыены аҗсхәы аныруаз, ауаа аишәа ишахатәаз зыҗсхәы руаз ихәҗа деибга-деизоыда даакылсит...

Саида: Изакәызей, мшәан иухәо, ари еиңш уаоы иахәхыоума, асҗәкәа ишҗакаларыз?

Леуарса: Ариҗабыргуп, ишбасхәаҗәкәы икалейт. Схаҗа иҗаацәа рҗы сыкан, иани иаби сраҗәажәон. Рыҗкәын иҗәҗәаны дырхәызаап, ихдырра иҗәы-зит, җсык иеиңш дкалейт. Ауаа ахыеибакәәкәоз иоыза ас даниба дыҗсыҗәкәыз җыишыейт. Аены иҗахаз аибашыыоҗәа ахыеиҗыржуаз дрыларжызар акәхап хәа ибазшәа иҗаацәа ашәкәы рзиоит. Имоыр акәын уи еиңш ашәкәы, аха бымбои иахыатәи аибашыраҗы зыхкы камло егыыкам зысхәо убриазы ауп. Ашәкәы зоыз иахыагыы иңсы җоуп рхәейт.

Саида: Нас уара амҗ сужьома, иҗабыргызар акәхап... *(Ахәыҗра датәнатәны)* Избуп!..

Леуарса: Изакәызей, Саида?

Саида: Акгы! Сашыа, сызкәхшоу, инакәзаалакгыы, оыҗыа акы еиҗырхәыҗуа зыкалом, аха сахыуәа-җшуа улақәа ирхызбаалоит сгәырға уаргыы ишүҗшну, хазҗагылоу аамҗазы ари еиңш аус уаоы дақәшәар калоит. Дагызыңшызароуп, иахыа ма уаҗәы арыҗхара ду анбасызкылсри хәа. Иагыы-калазар акәхап уи. Аха ишҗааури, зыҗсы җоу иахуалу кәхҗалароуп. Агәәкәра зәазҗаз дычча-рхәхар калоит. Ихәхаз ажәабжы даәа җыҗтраамҗак ауаа рахы еиҗаххәар сҗахым, уара угәы ишаанаго сыздыруам акәымзар?

Леуарса: Абри бабжыызгарҗ акәын саргыы сгәы иҗаз, афырҗхәыс! Ари ашәкәы шааз, барей сарей хнаос даәазәы илымхәаҗы имнеироуп, Заур дызлаз архәҗа акнйтә ироаанза, ма иара ихәҗа даанза. Шыҗа сҗалап, Саида, даара сыҗҗакуейт. Бөыргәҗәа, сара дук хара имгакәан саахуейт.

Саида: Сара сзын угәы рҗынчны указ, уахәшыа дукәхшоуп, уара усс икоу зегы умоуп. *(Леуарса дҗоит, Саида акыр дхәыҗуа дгылан.)* Хәаҗсадгыыл ашәара ду

иҥагылоуп. Абцъар акра зылшауа хаҭа-ҥхэыс зегы аҭагылт... Акәа избаз аукраинка Галиа хэыҭыҭәкәа убас лхәеит: «Апартизанра сцарц сҭаххан, сагыҭон, аха иахыгатәын сани сашьеиҭби азыхәан арахь сааит. Саби сашья еихаби афашистцәа иршыыз ршыа зуан». Ақалақь Чернигов акнытә афашистцәа иахырцаз аҥхәы-зба абас лхәеит. Лшыа лурц лҭахуп. Мактина дцеит аибашьяра. Сара! Ааи, абракоуп ашыаура ахьаҭаху. Изсылмшарызи сара аҥсуа ҥхәызбагы Заур иыызцәеи иареи ршыаура. *(Дхәыцуа.)* Уажәыҭәкәа Акәака сцоит авоенкомат ахь. Исхәеит, сагыҭоит аибашьяра.

Алашара ыцәоит.
Ажәибжьтәи асахья

Аибашьярағы. Аамҭа акыр бжыысхәеит.

Асолдаҭәа: Шәазыҭши ани апианино! Амца апианино ахыҭкоугы инеиуазар акәхап. Зака ишәахәага бзиоузеи, анцәа ишәиааит, сгәы ишҭалоу.

Краазхыцуа асолдаҭ: Ех, уара аҭкәын бзиа! Ақалақь зегы аилабылра иафуп, уара апианино ауп угәы иалоу...

Аподполковник: Шәыюнал арахь! Ижәбап ишәымбац дәәа хырзаманкгы! Гестапоаа рықәҭымҭазы абензин рықәҭәаны ирыблит абра иҭкәаны ирымаз апартизанцәа. Ишыжәбо еиҥш, ари ауаҭах, хыхыгы ҭакагы цементла икацоуп акнытә, амца здәылцуамызт. Иҭакыз абаца-гәышьоз, ишеилагәежьюаз еилаблит. Абри еиҥш ахырзаман азәы икаитцеит хәа шәахәхьюума?

Попов: Аюыза аподполковник! Абна ибылны ишьҭоу азәы иҭсы леиоуеит.

Аподполковник: Арахь дхажәгал ирласны! Хар ақалақь анышьтырх, адивизиа аштаб абрака тәартас иазалырхит, ауаҭахқәа ҭеымызт, ирыхәа-ртә икан, насгы ақалақь агәҭа иазааигәан, ар акоманда рыҭаразы

иманшәалан. Апартизанцәа шырблыз машәыршәақә хәкәшәан иаабейт акәымзар, ихаздыруамызт. *(Иблукыхь дхарга-лоит.)* Дышҭоубо ари агәақ, дынхап угәахәуоу?

Попов: Инап ада аус ауеит, аха иеикәхара атәы ахәара цәгыоуп. Арҭ зегы идыргәақыз уаауп, иҭаргалаз сеидроу, хихәаҭшаанза иаххәаша сыздыруам.

Леван: Ауаажьыфацәа!

Саида: Аах!

Аподполковник: Илыхъзеи ари, Михаил Дмитри-иҭа?

Попов: Сыздыруам, саргы ссиршәа избоит... Иыхъзеи, икалазеи? Бееикәк, бгыл!

Саида: Сухәоит икалозар, ахақым... Уицхраа абри ауао ирласны, мамзар иудыруазааит дшыҭсуа!

Попов: Ибзиоуп, ибзиа... Бгыл шыҭа!.. Агәақ ицхраара сара иуалҭшыаны исыдуп. Исылшо аказы схи сеигзом!

Саида: Саҭоумҭан, аюыза аподполковник, аибашьяы ихы иаҭәеимшыашаз ала сахьныкәаз. Аха сычхара уаха алымшеит... Ари сара схәҭа иоуп, аибашьярағы дҭахеит хәа зыҭсадгыл ағы ирҭәуахьюу.

Аподполковник: Ишҭа, ишҭа? Схәҭа иоуп бхәама?

Саида: Ааи, схәҭа иоуп!

Аподполковник: Дҭахеит хәа адырра шәырҭахьазма? Мамзар ишҭақалеи, изыбы-ҥхьазоз бара дҭахахәеит хәа?

Саида: Сара аррахь сцаанза аоны саныказ, дышҭахаз ала иыызак икнытә ашәкәы хәуит. Убри ашьҭахь ауп сахәан афронт ахь санаа. Аа, уажәы иҭсы ҭаны сиқәшәеит... Иара иоуп ари, ихәҭаҭәкәа иоуп!..

Аподполковник: Издыруада, иара иакәымзар? Оашьярак бмыхьяаит?

Саида: Мамоу, мамоу, иара ихата иоуп!

Чернов: Ихзузеи, ижелоузеи бхатца?

Саида: Заур Кадыр-ица Гэйнба... Ацыхэтэаны лейтенант еихабыс дыкан.

Чернов: Ари илхээзцабыргуп. Шэымбои асия апхья иану ахызкэеи ажэлақэеи реы дахьану Заур Кадыр-ица Гэйнбагы. Ибхээз иашоуп. Бхатца апартизанцэа ротриад аихабы ихатыпуаоыс дыкан, асияфы дануп.

Саида: Схатца дышпасцэеилагоз, сыгэра шэымгеит акэымзар! Улақэа зхумтуазеи, Заур сымш? Сузым-дырзеи сара, Саида соуми, уапхья иңсы-ша? Ихты улақэа. Сыргэыргыа, срыцхамы?

Попов: Агэыр иластцаз далнахуаз ңысышон, аха...

Леван: Уаоы диқэгэыгратэ дыкам нас?

Саида: Зфумтуазеи, аиаша сахэа!

Попов: Ауаоы ацэгыагы дақэгэыгуазароуп, абзиагы, уаха икалом, хгэыглап.

Саида: Аиаша соухэарц утахым! Пңхэыс нанамгас суңхызоит, аха иудыруазаит, ус икақэоу сышреиуам, сыпңхэысзаргы ссолдатуп!

Попов: Агэра бсыргоит, бхатца иеиқэырхаразы схы сшаеигзо!

Чернов: Бхатца дахырго бцар бтахызар, азин бахтап, бца агоспиталь ахь.

Леван: Уажэыңцэка уи дзыпсахша иңшаара удаоуп, аоыза аподполковник.

Чернов: Избан?

Леван: Абатареиа аматцуцэа рхыпхызара азэыхэа далоуп. Ага ихаирпланқэа реихсразы ақалақ ахьчара хэазыкаңаны хакоуп, убри акнытэ ауао ғыц имңы-хьашэара цэгэоуп. Аха быказ, Саида, бызқэымгэығзоз анасың банақэшэа. Бхатца дыббеит, иыбаргэузеи... Акыр бихэоу бимыхэоу сыздыруам, уи бара бахэаңш!

Чернов: Ус егыа иказаргы бышэкақэа хархиап.

Саида: Ажэақэак рхэара азин сыт, аоыза аподполковник!

Чернов: Ибхэарц ибтахузеи?

Саида: Сара издыруеит, схатца аңсреи абзарей дышры-бжэоу. Аха зыгэра гоу ауаа рнапэы дыкоуп, псыхэа амазар деиқэзырхаша. Сара зегы рапңхызагы атэылапсадгыл еибашыра дузза афронт ағы ссолдатуп, уи исыднатэ ауалпшыа аилагара сықэнагом... Сухэоит сахыказ ар-хэтахь сурхынхэрацы.

Чернов: Афырпңхэыс, ибхээз даара ибңысышьеит! Бца!

Саида: Асовет тэыла саматцуоуп! *(Заур днеихагылан.)* Умшэан, ар каңшы рнапэы укоуп, иаарласны Аңсны хаикэшэап! *(Дцоит.)*

Аңарда.

Ажэаатэи асахья

Акэа.

(Заур илаба ицырхырааны дышнейуа, бжык даахья-нарпшуеит.)

Мез: Заур!

Заур: Мез уоума, мшэан!.. Абар ассир, бзанцык сгэы иаанагомызт...

Мез: Саргы убастэка ауп. Зназы сыблақэа рыгэра сымгеит, аха уажэшыта рыгэра згоит!

Заур: Хаибамбеижытэи ицзозеи, Мез!.. Ушңакоу умхэои? Уабантэааи, мшэан? Ахэаанырцэынтэи уаама?

Мез: Иудырит. Иранка сыкан... Аңыамцэа рымшын бжыха азбахэ уахахэоу? Уи азбахэ умаха-цзаргы, Багдад азбахэ уахахызар? Уи ажэытэ ңыанатс ирың-

хъазон. Амрагылараѣтѣи ашьам дгыл хѣа иашьтан! Уа, цым, апальмакѣа хыхѣо афиник хѣа изышьтоу ашѣыр хаа рѣалоит. Аха ашоура хѣартѣа амам, хѣгеимшхароуп!..

Заур: Исоут Еревантѣи исзынаушьтыз ашѣкѣы. Америкаа рмашынакѣа ааугон хѣа сыкоуп. Ус ауп ишеилыскааз!

Ме з: Иашоуп. Студебекер хѣа изышьтоу амашынакѣа. Уи атѣы шыта имазам, уаѣы ихѣар калоит. *(Атѣынкатѣа наизирхоит.)* Уах! Америкатѣи сигаретуп, «Кемел» ахъзуп.

Заур: Сара сзыхо уи аткысгыи еигъуп. Сара афронт акны шамахамзар исымбеит устудебекеркѣа. Еихарак иказ хѣара хмашынакѣеи, хѣфатѣкѣеи, **ез:** Аполитика алацѣажѣара хѣкѣытып, иазаауазеи, хѣара хуаа хѣыцкѣоуп. Еихѣа еигъуп уцстазаара зеипшроу соухѣар... Аха, мшѣан, хѣазгылоузеи ара аулицаѣы? Хнеип аресторан ахъ, хѣаибазырбаз хѣа цѣыцакѣак ааинахъѣап. Уара игѣѣѣаны урхѣхѣеит, цкѣа убзиахаразы ухы абзабаа аурбалароуп. Зынза уоурышьтызар акѣхап? Иазхоуп уахыынзеибашъуаз, атынчра иуоуз уажѣшьта кѣаф алуаа. Сыццакѣуеит ухѣеит, иумоузеи ус ццакырас?

Заур: Ус хѣычык сымоуп авоенкомат аѣы. Иахъа акомиссия сахысроуп... Акыр сапсаны сырбозар аррахъ сдѣыкѣырцашт, хѣарас иатѣахузеи.

Маур: Ааи, афронт ахъ сѣар сѣахуп.

Ме з: Уара иугѣапханы уцоит акѣу?

Заур: Ааи, иауазеи нас исгѣапханы сѣар?

Ме з: Ѡапхъа афронт ахъ уцону?

Заур: Ааи, ааи...

Ме з: Арра уабадѣыкѣырцо уцштѣы ухыгга, еергъхѣа укоуп.

Заур: Уара уакарѣцѣкѣа сыгѣѣамзарггы, ус ишухѣо еипштѣкѣа скѣадоуп хѣа схы сыпхъазом. Агѣа-бзиара сымам хѣа сашшыртѣа сыкам.

Ме з: Даара сеигѣыргѣоит ус уахыыкоу.

Заур: Цѣгъа сеигѣыргѣеит хѣхъеибабаз, аѣныка хѣаицѣап.

Ме з: Даара иѣабуп иахъухѣаз. Сыцсеипш бзиа избоит шѣара шѣахъ амѣахыцра, аха иабакоу, сымѣа-хыцратѣа сыкам...

Заур: Азѣыр уицума?

Ме з: Сеихѣабы аполковник сицуп. Уи уажѣы шыбжъхъа-фара даѣуп, сара хмашына ахыгылоу гѣастоит хѣа саадѣылцит. Абан, иара ахѣаггы ахыыкоу.

Заур: Уи иашоуп, шѣамашына убри еипш машыноушѣа избоит, хѣытѣакинза сааткгыи амѣа икѣхом... Даагап уполковникггы! Усырпхашъом иудырузааит... Шѣара шѣзыхѣан зеггы дара роуми, уаха цѣара шѣаанѣасуазар акѣхап. Шѣаангыл сара сѣы, уѣцѣы шаанза шѣдѣыкѣлар шѣымѣа шѣахъзоит.

Ме з: Мап, мѣахыцшыа хѣамам. Иѣабуп иахъухѣаз...

Заур: Хѣаи, абаапсы, иѣабуп захъзузеи. Ус еибѣахѣѣалазомызтеи анкѣа амѣахыцразы!

Ме з: Ус ауп, аха умбои аускѣа шыкоу. Сара уажѣы адгылаха смоут...

Заур: Уан дымбазакѣа уцону аранза уанааи?!

Ме з: Саѣамзааит, аха уажѣшьта бзиала хѣа уасхѣароуп! Сеихѣабы дысзыпшуп. Икалап, дабаѣеи хѣа дсышьтазарггы.

Заур: Знызѣѣыкѣуаанѣаси! Азѣггы уизымѣаазеитеи ишпѣакоу хѣа... Иахъѣап, Мактина лзы акѣза-рггы...

Ме з: Аа, уи аума узѣу... Угѣы усырхъыр хѣа сшѣоит, уи ауп исыхъ.

Заур: Сгѣы сзырхъша исоухѣарызеи хырзаманс?

Ме з: Аибашъра аамѣацѣгъа хѣагылоуп, насггы хѣаикѣнагеижътеи акыр цѣеит... Ишакѣхалак, Заур, иуцѣымзакѣа иуасхѣоит, сара пхѣыс даазгеит.

Заур: Пхѣыс даазгеит ухѣоу?

Мез: Ааи.

Заур: Дагъанбааугеи, цъушът, ахаз аамта заманаха?

Мез: Владикавказ ҳақан... Уақс пхэызбаки сареи ҳагәапхейбашъан, дсамхаагеит.

Заур: Аа.. Иуаҳахьоу уара Мактина дыштахаз?

Мез: Мактина дтахеит ба? Ианба, цъушът? Ишқа? Хай, анацалбеит, зака сгәы иалсзеи! Арыцҳара калазаап... Игәыроа дуззоуп ари! Аха ишқоуури, икалаз зегъы лара илхароуп, қсағала иухәозар...

Заур: Лара илхароуп ухәоу? Уара укнытә харас илыдыз Мактина?

Мез: Иудыруоу, Заур, Мактина азәгъы димазцаазакәа афронт ахь дышцаз ашәкәы ансоуцәкәа, амдырра гәгәа шлыхьыз атак зөит. Лара илуалын ихәан итәоу ахәсахәыцкәа зегъы реицш, схынхәаанза аоны дысыпшыр.

Заур: Ахәсахәыцкәа зегъы реицш ухәоу?.. Иума-ҳазаңи уара сара сыпхәысгъы афронт ахь дшыкоу?

Мез: Саида уара душъталаны дцеит. Уи зынза даәа усуп! Хацампхәысуп!.. Лыңсы тоумашъ лара?

Заур: Сара сгәанала, уара узы зегъы дара роуп.. Дыңсыргъы дынхаргъы узеицшуп...

Мез: Ацыхәтәантәи аамтазы Мактина садрес-цәкәагъы сзылзымтиит. Ахәаанырцәка сықан, ишқа-зурыз... Аибашъра аныкоу иузымхәо аус мазақәа рацәоуп. Ахәаанырцәка сцара атәгъы маза усын, иухәар каломызт... Азәымзар азәы икнытә салам шәкәык соуамызт жәабжык сзыназыцҳашаз. Убри иахкәаны хзеибамдырзакәа ҳаанхеит. Хәарас иатахузеи, даара сгәы иалсит икалаз арыцҳара, аха!..

Заур: (Мез иханытә ишъапакынза лапшыла дааими-деит.) Уара, абзиара еилызкаауа уафым... Ууаф башоуп, урыцҳауп, абри ауп уара узакәу!..

(Арт ажәакәа атса рықәтәазшәа ихьамтыцъза иқан.

Иара убас ихьамтыцъза, ицаҳәцәахәо ишыказ, Мез игәы аца интатәеит.)

Азәжәтәи асахьа

Аколнхара аусхәартә апхьа. Пытфок аколнхәцәа ааихьеит. Саида илыдныхәалоит. Илабашъа ицакшауа дааиуеит атаҳмада Цыаламат.

Цыаламат: Дысшәырбеишь, бабараа, абри хъы хзыргаз апхәыс хәычы, амца еилашыреи ашъа-артәы-реи ирцәымшәакәа дауапшьцас ирпылаз! Сара пшьын-фәжәи жәаф шықәса схьцеит, сызхаанқәоу акыр ыкоуп. Згәакра тоурыхк иаламфашъо апсуа жәлар рфәы, ииасхьоу аамта-қәа раан икалахьеит зыхъз камшәо ахәцәа гәгәакәа. Икоуп хъы згахьоу ахәсагъы. Аха сара ианакәзаалакгъы пхәысжәла «афырхатца» лзысы-мхәацт. Сцәафәа убас икоуп. Иахьа, Саида, ибасхәоит сара: Хъи-пшеи быгымзаит, дад. Бара бақсахеит бызлыцыз амилат хәычы рыцҳара. Нартаа бра-хәшъоушәа бдуззахеит.

Саида: Итабуп.

Цыаламат: «Саида илыман фыцъа аишьцәа, ашътахь илоуит бжыфок, уажәы иназеит миллионфок». Ибгәалашәо, дад, ари ашәа?

Саида: Исгәалашәоит.

Цыаламат: Абри ашәа сара цәгәала бзиа избоит. Аоны саныкоу есымша апхьарца ианцаны иасырхәоит, сгәы аласхасырштүеит. Ашәа ианыцшуеит апсуа фырхатцареи агәыроа иакә-шәаз игәтыхеи еицшны. Убри азоуп бзиа изыз-бауа. (Саида Караман акы иалхәоит.)

Караман: Хпарторганизация насып аман, бара беицш икоу акоммунист пхәыс дахьацлаз.

Саида: Сара апартияфәы сзәцәымхарацы, нақ-нақ аусура сылсыршап хәа сақәгәыгүеит. Избан акәзар, ҳара

хколнхарааы икоуп убри еипш акрызуа ахәса, апартия ачленцәс рыказаара сара исеицәамкәа ызықәнагахаша. Урт апарти-ағы рыдыклара уара зынза уеигәыргъозар акәһап!

К а р а м а н: Хәарас иаҭахузеи!

К ө а с т а: Арахь шәааскыақәа зегъы! Саида, сбыхәоит апрезидиум ахь бааирц!

С а и д а: Даара итабуп, ауаа зегъы ахьтәоу стәазар еиха еиғасшьоит.

Х а м и д а: Ажәа сахәоит! Ажәа!

К а р а м а н: Хабзызырәоуеит!

А б ж ь қ ө а: Ажәа лыхәтоуп!

А з ы: Афырқхәыс!

(Хамида иаразнак ацәажәара далагеит, лылақш Саида илықәкны.)

Х а м и д а: Бара хара хабригадахь биасуаз ҕахшьон, хгәыргьацәа хәкан. Саида дахзааит, ихабаргәызеи хәа. Аха бара даәа гәык бымоуп, ибзымчхагәышьеит, бнапала еиҭабхаз бчаи шыпхастахоз аныбба... Бара бымацара бакәу ҕыбымшьан, ди сызкәыхшахаша, згәы зыхьуаз. Зегъы хәаас ихаман, бҕабаа здыз бгектар, аколнхара ахантәаы иатқыс, иара ихәарақәа убра ирнеиртаны иахьыкалаз! Хколнхара аха-нтәаы абнара иагаз хчаимхы арыцқьара иацсам хәа дахцәажәоит. Уи излеихәо ала, хколнхара иканацаша аусқәа зегъы хәсабны икәацчацараза ихы итоуп. Адәныка ихы уахьахәақшуа ус егьубом, избан акәзар, ихы аонуцка иҭакыпхьны итоуп, иаххәап, иаауҭаххо ацифрақәа, апланқәа, апроцентқәа! Уаха цхыбжьон ионы унеины даурғьыхаргьы, иаразнак рхәара далагоит ицаз амш азы аколнхәаәа зака процент нарыгзас...

К ө а с т а: Аччархәажә, закәызеи бызәқәоу!

К а р а м а н: Аиаша лхәоит, аиаша, улқырхагамхан,

дцәажәалааит.

Х а м и д а: Закәызеи узәу, акарандашь ықәыкшо, сара сышкол зҕабу ҕьушьома, сцәажәоит умбазои!

К а р а м а н: Бара ибзызырәырц азоуп акарандашь зықәсыкшаз, бажәа нагзала!

К ө а с т а: Уаоцас бцәажәа, уаоцас, ибәыоура бзымдырзо, амзанражә!

Х а м и д а: Сара уаоцас сцәажәоит, уеаанкыл убра! Саида зеиҕакамыз ахыдца лгеит. Ипхастаханы иказ ачаирта лрыцқьарц. Уара ухағы еипхьытта итоу ацифрақәа башоуп, аоыза Көаста. Сара издыруеит, Саида лымх ғыц аҕны, ачаибҕы рацәаны иеылхуа даналагалак шакәу анхамоатә хәсаб бзиацәкыа аныкалауа!

К ө а с т а: Ы-ы, нас сара уи мап схәама! Изакәызеи сызцәылыбхуа, акыр схароума?

Х а м и д а: Хаилаланы иацахдоит даәа 200 процент, ихалымшари, снанраа, ыы?

А б ж ь қ ө а: Ихалшароуп, ххы ианадахца, ихалымшар калома?

Х а м и д а: Иббома, ди, харгьы зака ихазхаз?

З а у р: Сара Ленин ихьз зху аколнхарааы сыкан. Ишәахәхьазар калап, уа афымца станция артбаара ргәы итоуп. Ишыжәдыруеипш, уи аколнхареи хәреи хәигәлацәоуп. Ажәа алазга-лоит, афымца станция артбаара ианалаго харгьы хрыцалагарц. Ари аус хколнхара аправление ағы ирасхәеит, аха Көаста, дызлазбаз ала, цқьа игәацхом. Аколнхәаәа рзеипш еизараағы иқәыргы-ланы халацәажәап ихәеит, ҕытк ианааимахк. Уажәы уи атәы ара егьихәо саҳауам. Шәааи, хәхцәажәап. Хәарас иаҭахузеи, уи ус дууп, хара ххатәы напала икахцароуп. Көаста, афымца ус бзиоуп, аха ихалшаратә хәкам, уаала хмацъаноуп ихәеит.

К ө а с т а: Ааи, ааи, ииашоуп, убасцәкыа схәеит.

Хколнхара ашьаҭа гэгәам, Ленин ихъз зху аконхара аколнхацәа беиоуп, ҳара хтәы ҕаруп, уаалаҕы хмачуп.

Саида: Икалап, исхәарц истаху ажәақәа згәамҕхо азәи-оыцьеи шәкаларҕы, аха заа ишәасхәоит гәыбҕан сышөымтарцы. Сара азәы угәы нсырхар стахым, аха аус усуп, ауаоы аиаша ихәароуп. Сара иазгәастарц истаху, ҳара хколнхара мацарафҕы акөымкәа, имацымкәа иҕоуп егырт аколнхарақәа рғҕы. Уи закәызеи хәа шәцаауазар, ажәытә цөынхақәа роуп сызфу, аколнхара иахнаҭаз абзазара ҕыц иахәтазамкәа иаланагалаз. Харак уканы, пытрак антцлак ашьтахь, аоны уанааилак, җаса иҕақәамыз акыр аҕыцкәа убауа уалагоит. Аоны уаныҕоу, уи даеакуп, ус иаҭахушәа угәы иабоит. Зегь шыҕоу сыҕазар акәхап сарҕы. Убри акнытә, уажәы, сааижьтеи, сзыхтыгәлаз агхақәа срылашыцылаанза, заа ишыпҕоу ишәасхәар стахуп. Избан акәзар, икалап шәара уи шөызгәа-мҗозар, игәашәҗозарҕы, ус ишыҕоу иҕазааит хәа шәҕы азкашәыршәзар. Шәрыхәаҗши, арт ара итәоу ауаа, изустцәоу жәбап... Арт зустцәада, саашөыкөхшоуп?... Сшәазцаауеит...

Кәаста: Ара итәоу зустцәоу бзымдыруеи, аколнхара аправление роуп.

Саида: Аправление иалоу шшәакәу зегьы иаадыруеит, уи акөым аус злоу, дызшөылатәамзеи шәара пхәыск? Аа, абра итәоу реихараоык хәсоуп, ахацәа заҕа имацу жөымбои. Аҭатын ҕызхуа, изрыпхуа ахәса роуп, ачаи хызыкәшәо дара роуп, аҗш акәзар, уигьы убас. Амхаҕы тахмадцәақәаки цкөынцәақәаки роуп аус зуаны избаз. Иашоуп, аибашьра ду ыҕан, уи иахарақәоу ҕалашт, аха, мшәан, аибашьра ҕалаанзаҕы убас акөмыз ишыҕаз. Уи анаххысҕы еиҭакрак зыҕамлазеи: ахацәа шәкәаҗза аправленияҕы шәтәоуп. Ахәсабеилыргао акассаҕы итәоу, анхамоа хылапшөы, ахәхәхәҗырҭа дәҕан аҕы аус зуа, нас абригадирцәа

пшьоык ухәа, абарт зегь хацәоуп. Цәымзаркыла уеимдозарҕы, амацура иалоу пхәыск дубашам. Ахацәа шөызлоу амацураҕы ибзианы ижәоу, ицәҕаны ижәоу атәы салацәа-жөом сара, уи сыздыруам. Аха махәҕала акыр зуша ауаа реизшашьа уахәапшыр, уамашәа иубап. Ажәытәан ахатәи аҗхәыси аҗстазаараҕы зинла ианеиҕарамыз ишыҕаз иҕашәҗеит. Апра-вление иалоуи, егырт амацурақәа ирылоуи ахацәа ааизугар, зеипшыҕам бригадак ҕалоит. Иахысхәо шәҕы иалымсын, шәхаткы аколнхара аиҳабацәа, аха сара заманала издыруеит, чаи бҕыцк азәы ишәумхыц, гәырк аҭатын шумры-пхыц. Нас, ари қәнагоума, есымша амкәыба азы аанагап хәа шөыҕоума?

Абжьқәа: Афырпхәыс, Саида. Убасоуп ишаҭаху!

Кәаста: Ибхәаз иашам, мап, мап! Анапхгара ыҕамзааит бхәарцоума ибҭаху, дихеит? Ихәеишь даба!

Саида: Сара ус егьсымхәеит.

Кәаста: Афронт аҕы бахыҕаз, аҭабиакәа агенерал-цәеи аполковникцәеи ракәзу, шәара асолдатцәа шәакәзу изжуаз?

Саида: Иаажуан изжуазаалакҕы, сара сахыҕаз архәтаҕы еиҳабыс Леуан Адамазе хәа лейтенант ҕаиматк дхаман. Ианаҭаххоз уи аепхьақырҭа аҕацаразҕы дхәцхраауан, адгьылҕы хацижуан, абзарбзанқәа реиҭагараанҕы ихы аҕабаа аирбон, дхысуан азәҕы диеицәамкәан, аҕа иҳаирпланқәа оба җыххаа илаишьтит. Иашоуп, уи дгенералмызт, даҕьполковникмызт, длите-нантын. Аха, Кәаста, ухацкы, уарҕы угенералзам, арт иудтәалақәоугьы полковникцәазам. Сара исымхәеит шәара аправление иалоу зынза егькашәҗазом хәа. Еиҳаразакҕы иныкәрҕорны узихцәажөом абригадир бзиа. Аха ҳара хколнхара иаҕароу аколнхара хәычы изаҭахузеи абаскаоык амацура иалоу ауаа. Уи иацанакуа

жөдыруазар акөһап, махөһала аусура ацөыбналара еиңшшөа икоуп иара. Абракагы, аоыза Көаста, анхамөатө һасаб гөгөаны иаһахуп, иудыруазаит.

К ө а с т а: Ишпабтаһу, нас, бара?

С а и д а: Хқолнхараөы аус зуша ауаа ҳацөмачуп ухәар атқыс, зны уаалаганы урт закаө ыкоу уңхьа-зандаз, нас доусы иахьрықөнагоу аусурта тыпқөа рөы иургыландаз. Хқолнхараөы икоуп убарт реиңшгы ауаа, зхазынхарақөа рөы итөоу, аус зымуа. Азеиңш еизарақөа аныкоу, рхы аахуцөа-ргы иаиуам. Иахьатөи ҳаизараөы закаөы агда?..

К ө а с т а: Уи хгөы итазаап. Уаҳа ибхәарц ибтаһузеи, уаҳа?

С а и д а: Уаҳа исхәарц истаху уиоуп, шөара ахацөа апхөыс пату лықөшөцөит, уи азы хар шөымам, аха уи амацара азхом, имачуп. Апхөыс лықөна-гаөы даныкало, зинла ахаца даниакарахалак ауп. Уи макьана цқьа икам ҳара ҳөы. Аонатаөы сасык данааилак, артөара зықөнаго ахөсагы иуауаза ихацгылоуп, ахацөа гылаанза. Уи иашам, амац зуа амац луааит, егырт зыхкьазеи? Абракагы усқөак улатөуп. Апхөыс инагзаны илоуроуп ахөынтқарра илнатаз азинқөа, насоуп илықөы-шөцө апату атың аөы ианышьақөгылауа, мамзар, ихыбжа-өыбжахоит, лара пхьака дызцом, ажөйтө цөынхақөа шпылаөеу даанхар калоит. Умбои, аоыза Көаста, ауаөы изуп ҳөа далагар, аусутө зака ирацөоу! Хқолнхараөы усоуп ишыкоу, ахөса рзинқөа мацуп, русутөқөа рацөоуп. Ахацөа аконтөрақөа рөы итөоуп, икашөца, ижөу рхөоит, қьаф руеит, уаҳа акгы!

К ө а с т а: Ибтаһузеи, мшөан, ибтах? Сара стыңаөы атөара бтаһызар, аа, бааи, бтөа!

С а и д а: Зака имарианы мап ацөукзеи, цьымхеит, ҳауаажөлар угөра ганы узықөдыртөаз акөардө. Уара утың сашьтам сара. Сара сгөы сзырхьуа дөаөкуп. Сара

истахуп, хқолнхара дөаө колнхарак еицөамкөа аус бзиан иауазарц. Иара иалоу ауаа, доусы ртыпқөа рөы игыланы рыдцақөа нарыгзо икаларц, хқолнхара аколнхара еицаха азырым-хөо, апхьагылара амазарц!

К а р а м а н: Бажөа балгама, Саида?

С а и д а: Сара даара сгөы иалсит, афымца станция акацара абра ишахцөажөаз. Ари еиңш абзабаа злоу аус акацара анцөа ҳанақөиршөа, иахзы-кацом захьзузеи, ҳағөу иаҳааит уи еиңш ажөа. *(Саида афронт аөы дшашьцылахьаз еиңш, лпилотка аалхылхын, инал-өшьуа-аалөшьуа апхзы аалөалырбеит. Азал аөы итөаз зегьы агөыркьхөа рнапқөа еиныркьеит.)*

К а р а м а н: Иазхоуп. Ишпаазбари, нас, афымца станция азцаатөы? Аколнхара аправление рнапы иана-ҳцап адоговор дырхиарц, нас иазгөартарц аусура ауаа закаөы алархөтөхо, ацара атахханы икало-зар, убригь зака атаххо. Азөыр уахцөажөар утахума?.. Ус уаөы дыками? Нас иакөшаҳату шөнапқөа шөырөах! Иакө-шаҳатым азөыр шөы-коума? Изтахым шөмацөуп. Згөи-згөи еилаңшуа азөыр шөыкоума? Дөаө зцаатөыкгы ҳалацөажөараны ҳакоуп, аөызцөа. Шьоукы-шьоукы аколнхацөа, хқолнхараөы арадио ҳамазар ртахуп. Афымца станция акацара хөычык иуадаөуп, ус иаалыр-кьаны иахзыкацашам. Аха уи ҳазы-мпшыкөа, арадио аагаргы калоит. Аколнхара ахантөаөы инапы ианаҳцап, арадио катара, дымпшзакөа, аус азиурц.

К ө а с т а: Уи сылшартө сыкоуп, дөаөаы сылым-шаргы. Иахьахөтоу арзаҳал алаагалап.

К а р а м а н: Уи ахөгы уиакара ҳцөагом. Иҳада-хкылеит нас ари азцаатөы?

А б ж ь қ ө а: Иҳадахкылеит.

К а р а м а н: Абрака уажөраанза иалацөажөон, махөһала аус зуларатөы икоу ахацөа зегьы, аматцүрақөа излоу иааркөыхны, убрахь ииагатөуп ҳөа. Ари азцаатөы

даара крызцазкуа зцаатәуп, иагыкәы-ргылоуп иара
зынза ианаамтаз. Сара сгәы ианагоит, аколнхара
аправление ырыдаҳдап, иахәаңшны ырызбо, даәазны
азеипш еизара анхауа ихархәарц.

А б ж ь қ ө а: Ишухәазоуп, убасоуп ишахәтоу! Уи
аскаамтагы икацатәыз усын!

*(Амузыкатә аатгылара. Зны-зынла иуахауеит Кремль
акурантқәа рыбжьы амузыка иалсуа. Аңсуа мелодиахь
иасуеит. Ус алашара налықәы-чқоит иоахаракны
икәгылоу Саида. Ахтәы иацәа лгәы иаркуп икәеицеиуа.)*

С а и д а: Ииасит аамта рацәа! Сыуаажәлари сареи
амәа хара ханысит. Хколнхара миллионерхеит. Ххәынт-
қарра исатәанашьеит ахамта ду. Уи рңысшьоит
ажәлари аамтеи.

А б ж ь қ ө а: Саида дааит, Саида!

А та х ма да Ц ь а л а м а т: Дад, Саида, бахьцо
баалеит! Саида лаңхьа ицырцыруа иарку закәы-зеихәа
сзызцааз Караман исеихәеит изакөз. Афырхацара
адырга! Иббама дад, сымәа-шьазаап! Бара быда
афырқхәыс хәа пхәыск иласымхәацт. Атахмада иажәа
шьакәнарғәғәеит аамта. *(Дгәыдикылоит.)* Бнеи, дад,
ибпыло буаажәлар рахь! *(Амәа литоит. Аколнхацәа
гәырғьауа илпылоит.)*

Аңарда.

Ахқәа	
Апхәыс лыпату ахцатәи ахәҭа (ароман).....	5
Апхәыс лыпату (апиеса).....	411

Иван Гьаргь-иҭа Папасқыр
ИҦЫМҭАҚӘА РЕИЗГА
Ароман
Апиеса

III атом

Иван Георгиевич Папаскир
Собрание сочинений
Роман
Драма

том III
(на абхазском языке)

Аредақтор: Ладариа С.Ф. Асахьаҭыхы: Евменов Л.И.
Атехредақтор: Евменов Л. И. Акорреқторцәа: Шьамаҭаа Н. И.,
Быҭәба Ф. К., Адлеиба Е. М., Аркәыцъ Г. Ць.

Аформат 84x108/32. Икацәкьоу кьыҭхь бҭыц 16,4.
Инықәырқшу акьыҭхь бҭыц 27,5. Атираж 500.
Аҭаҭка № 475.

Аҭсны Аҳәынҭқарра, “Акьыҭхь Аюны”.
Акәа, Ешба имҧ. 168